

มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

พระนิโรธ มหารชัน

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

พระนิโรธ มหารชัน

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

Dimensions of Wisdom Development in the Mahānipāta Jātaka

NIROJ MAHARJAN

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF DOCTORAL PHILOSOPHY

PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES

GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2024

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์	:	**มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระนิโรธ มหารชัน**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**2567**
อาจารย์ที่ปรึกษา	:	**พระศรีวินยาภรณ์, ดร.**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....
(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ :
ประธานกรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุดดาสาร)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา) .....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์)

กรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน)

กรรมการ .....
(ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Dissertation Topic	:	Dimension of Wisdom Development in the Mahanipata Jataka
Student's Name	:	Phra Niroj Maharjan
Degree Sought	:	Doctor of Philosophy
Program	:	Buddhist Studies
Anno Domini	:	2024
Advisor	:	Phrasrivinayaphon, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Doctor Degree of Philosophy (Buddhist Studies)

Dean of Graduate School .....
(Phrasutthisanmethi, Asst.Prof.Dr.)

Dissertation Committee :

Chairman .....
(Assoc.Prof.Dr.Amphon Buddasarn)

Member (Advisor) .....
(Phrasrivinayaphon, Dr.)

Member .....
(Assoc.Prof.Dr.Suvin Ruksat)

Member .....
(Assoc.Prof.Dr.Praves Intongpan)

Member .....
(Dr.Chompoonuch Changcharoen)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์ : มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก
ชื่อนักศึกษา : พระนิโรธ มหารชัน (ชุติชโย)
ชื่อปริญญา : ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสน์ศึกษา
ปีพุทธศักราช : 2567
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก : พระศรีวินยาภรณ์, ดร.

ดุษฎีนิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญา 2) เพื่อศึกษามิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก 3) เพื่อบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ “รูปแบบการบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยเอกสารโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ 17 รูป/คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหานำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า :

1. การพัฒนาปัญญา ได้แก่ การพัฒนาสติปัญญามนุษย์ตามทฤษฎีพหุปัญญาของโฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ ซึ่งมีวิธีพัฒนาปัญญา 10 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านภาษา 2) ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ 3) ด้านดนตรี 4) ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5) ด้านมิติสัมพันธ์ 6) ด้านมนุษยสัมพันธ์ 7) ด้านการเข้าใจตนเอง 8) ด้านธรรมชาติ 9) ด้านการดำรงชีวิต 10) ด้านการสอน

2. การพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกเป็นการใช้ปัญญาที่ปรากฏในเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ 10 ชาติ ได้แก่ 1) เตมิยชาดก 2) มหาชนกชาดก 3) สุวรรณสามชาดก 4) เนมิราชชาดก 5) มโหสถชาดก 6) ภูริทัตชาดก 7) จันทกุมารชาดก 8) นารทกัสสปชาดก 9) วิธุรชาดก 10) เวสสันดรชาดก การพัฒนาปัญญานี้ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา 3 คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา

3. บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกย่อมสามารถพัฒนาปัญญาเชิงจริยธรรม ความสามารถด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต การเป็นพลเมืองที่ดี และการมีความเห็นที่ถูกต้อง ความเห็นที่ถูกต้องเป็นรากฐานของการพัฒนาด้านอื่น ๆ เพราะจะสามารถพัฒนาการคิด การพูด การกระทำให้ดีงามขึ้นเป็นลำดับ และสามารถขจัดทุกข์ให้หมดไปใน

ที่สุด ปัญญาพัฒนาที่พัฒนาแล้วย่อมดำเนินชีวิตได้ดีทั้ง 2 ด้าน คือ ประกอบการงานอาชีพต่าง ๆ ให้มีความสุขได้ในสังคมและการปัญญาบริสุทธิ์เพื่อขจัดทุกข์ให้สิ้นไป

4. รูปแบบที่สังเคราะห์ได้จากการวิจัยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เรียกว่า “PAWG MODEL” P = PERFECTIONS หมายถึง การบำเพ็ญบารมี 10 ทัศ ของพระโพธิสัตว์ A = ADVANTAGES หมายถึง ประโยชน์อันเกิดการนำบารมีเหล่านั้นเป็นตัวตั้ง W = WISDOM หมายเอา การฟัง การคิด การดูให้ประจักษ์ G = GOAL หมายถึง มีสัมมาสัมโพธิญาณเป็นเป้าหมายสูงสุด

คำสำคัญ : การพัฒนา, ปัญญา, มหานิบาตชาดก

ABSTRACT

Dissertation Topic : Dimensions of Wisdom Development in the Mahānipāta Jātaka

Student's Name : Phra Niroj Maharjan (Jutijayo)

Degree Sought : Doctor of Philosophy

Program : Buddhist Studies

Anno Domini : 2024

Advisor : Phrasrivinayaphon, Dr.

The objectives of this dissertation are as follows: 1) To study the wisdom development. 2) To study the dimensions of wisdom development in the Mahānipāta Jātaka. 3) To integrate the wisdom development with the dimensions of wisdom development in the Mahānipāta Jātaka. 4) To present the body of knowledge about "Model of integrating wisdom development with dimensions of wisdom development in the Mahānipāta Jātaka". The study is a documentary qualitative research collecting data from both Tipitaka, commentaries, other relevant researches and in-depth interviews with 17 key informants. The information obtained was analyzed and presented descriptively.

The research results found that:

1. Wisdom development refers to the development of human intelligence according to the theory of Prof. Dr. Howard Gardner. There are 10 aspects of intelligence as follows; 1) language 2) logic and mathematics 3) Music 4) Body and movement 5) Dimensional relation 6) Human relations 7) Self-understanding 8) Nature 9) Living 10) Teaching.

2. Wisdom development in the Mahānipāta Jātaka refers to the wisdom utilizing found in the 10 stories of Bodhisatva called ten great birth stories of the Buddha namely; 1) Temiya Jātaka 2) Mahajanaka Jātaka 3) Suvannasāma Jataka 4) Nemirāja Jātaka 5) Mahosatha Jātaka 6) Bhūridatta Jātaka 7) Canda Kumara Jātaka 8) Naradabrahma Jātaka 9) Vidhurapudita Jātaka 10) Vessantara Jātaka. The wisdom development in Buddhism is

based on the 3 wisdom principles; Sutamayapaññā, Cintāmayapaññā, and Bhāvanāmayapaññā.

3. Integration of wisdom development with dimensions of wisdom development in the Mahānipāta Jātaka can develop wisdom in ethical approach, abilities in various occupations, good citizenship and having the correct opinion. Particularly right understanding is the foundation of wisdom development in other areas because it can cultivate your thinking, speaking, and acting to be better in order. and be able to eliminate suffering in the end. Developed wisdom can lead a good life in both aspects: engaging in various occupations of livelihood to be happy in society and having pure wisdom to eliminate suffering.

4. The model synthesized from the integration of Dimensions of Wisdom Development in the Mahānipāta Jātaka called “PAWG MODEL” P = PERFECTIONS stands for practicing the 10 perfections of the Bodhisattva. A = ADVANTAGES stands for benefits that come from applying perfections. W = WISDOM stands for wisdom obtaining from listening, thinking, and seeing clearly. G = GOAL stands for achieving enlightenment as an ultimate goal.

Keywords: Development, Wisdom, Mahānipāta Jātaka

กิตติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความเมตตากรุณาจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือชี้แนะแนวทาง ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ทำให้ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดีต่อไป

ดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จได้ด้วยดีจากความกรุณาอย่างยิ่งของพระศรีวินยาภรณ์, ดร. (สายรุ้ง อินฺทาวุโธ) อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และได้ให้ความรู้ทางพุทธศาสน์ การวิจัย และแนวทางอันเป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้วิจัยจนสำเร็จการศึกษา อีกทั้งขอกราบขอบพระคุณ ในความกรุณาของ พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร. (สุเทพ ปสิวิโก) และรองศาสตราจารย์ ดร. สุวิญ รักสัตย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางพุทธศาสน์อันทรงคุณค่าและคอยให้คำชี้แนะในการศึกษาแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสน์ศึกษา ระดับปริญญาเอก ขอกราบขอบพระคุณอธิการบดี ขอกราบขอบพระคุณคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณประธานกรรมการคุมการสอบดุษฎีนิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเนื้อหาในดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้

ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนดียิ่งจากพระอาจารย์วิปัสสี ธมฺมาราโม พระมหาวรา โชติวโร โยมพ่อโคปาล มหารชัน โยมแม่ลชิมี มหารชัน โยมแม่กุลณัฐฐา อัครพลสุวรรณ โยมพี่รัฐรพี พิพัฒน์ธนวงศ์ โยมพี่ภาวนา ธนากรณ์เมธา โยมพี่ Hanh Lien และโยมวิรัช วิจิตรลักษณา และขอขอบพระคุณทุกๆ ท่านที่ให้กำลังใจ ให้คำปรึกษาและให้การอุปถัมภ์แก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน บุคลากรบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้อำนวยความสะดวกด้วยดี ตลอดจนเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาเอกทุกท่านที่ให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณครอบครัวและญาติมิตรทุกท่าน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ที่คอยห่วงใย ให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตั้งแต่เริ่มเรียนจนถึงจบการศึกษา

ด้วยคุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชา คุณพระรัตนตรัย พระคุณของมารดา บิดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่งและขอแผ่คุณงามความดีนี้ให้แก่ครอบครัวของผู้วิจัย ญาติพี่น้อง พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระนิโรธ มหารชัน (ชุติชโย)

สารบัญคำย่อ

สำหรับดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจาก พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ พุทธศักราช 2556 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกแปลไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ส่วนชั้นอรรถกถาอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถแปลภาษาไทย ชุด 91 เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2534 โรงพิมพ์มหามกุฏราวิทยาลัย ซึ่งมีคำย่อและคำเต็มเรียงตามลำดับคัมภีร์ที่ใช้ในการอ้างอิง ดังนี้

คำย่อ	**คำเต็ม**		
พระวินัยปิฎก			
วิ.มหา.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค	
วิ.ภิกขุนี	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค	
วิ.จู.	วินยปิฎก	จูฬวคฺค	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.สี.	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคฺค
ที.ม.	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที.ปา.	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม.มู.	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม.ม.	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม.อุ.	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส .ส.	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส .นิ.	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ส .สฬ.	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ส .ม.	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ.เอก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกนิปาต
องฺ.ทุก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
องฺ.ติก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ.จตุกฺก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ.ปญฺจก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
อง.ฉกฺก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาต

องฺ.สตฺตก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ.อฏฺฐก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
องฺ.นวก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	นวกนิปาต
องฺ.ทสก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาต
องฺ.เอกาทสก.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ.ธ.	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปท

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ.ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	วินยปิฎก สมนฺตปาสาทิกา มหาวิภงฺคอฏฺฐกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา
ที.ปา.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถา
องฺ.เอก.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.จตุกฺก.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาตอฏฺฐกถา
ขุ.อิติ.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตกอฏฺฐกถา
ขุ.ธ.อ.	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถา
ขุ.ชา.อ	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ชาตกอฏฺฐกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ธา.อ.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถาปกรณอฏฺฐกถา

ปกรณวิเสส

วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหปกรณ

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ใช้ ดังนี้

1. แบบ 3 ตอน คือ เล่ม/ข้อ/หน้า ใช้อ้างอิงพระไตรปิฎก เช่น ขุ.ธ. 25/355/367. หมายถึง สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท เล่มที่ 25 ข้อที่ 355 หน้าที่ 367. เป็นต้น

2. แบบ 2 ตอน ใช้อ้างอิงอรรถกถา ใช้อักษรย่อพระไตรปิฎกในข้อ 1 ตามด้วย อ. แล้วจึงตามด้วยเล่ม/หน้า เช่น ขุ.ชา.อ. 55/171-177. หมายถึง ขุทฺทกนิกาย ชาดกอฏฺฐกถา เล่มที่ 55 หน้า 171-177.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... ช
กิตติกรรมประกาศ..... ฌ
สารบัญคำย่อ..... ญ
สารบัญ..... ฏ
สารบัญแผนภูมิ..... ฑ

บทที่

1 บทนำ.....1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....1
1.2 โจทย์การวิจัย.....4
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....4
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....5
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....6
1.7 สรุปกรอบแนวคิด.....15
1.8 ประโยชน์ที่ได้รับ.....16
1.9 นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในงานวิจัย.....16
2 การพัฒนาปัญญา.....18
2.1 ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา.....18
2.2 แนวคิดการพัฒนาปัญญา.....19
2.2.1 ความหมายของปัญญา.....19
2.2.2 ความสำคัญของปัญญา.....20
2.2.3 แนวคิดการพัฒนา.....22
2.3 กระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดตะวันตก.....29
2.4 แนวคิดเรื่องพหุปัญญา.....36
2.4.1 วิเคราะห์รูปแบบการใช้งานทฤษฎีพหุปัญญาจากงานวิจัยต่าง ๆ.....36

1) การวิจัยพหุปัญญาในต่างประเทศ....37
2) การวิจัยพหุปัญญาในประเทศไทย....49
3) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาปัญญาด้วยพหุปัญญา....53
2.5 ทฤษฎีพหุปัญญาของโฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Multiples Intelligences)....55
2.5.1 ความเป็นมาและความหมายของทฤษฎีพหุปัญญา....55
2.5.2 องค์ประกอบของทฤษฎีพหุปัญญา....57
2.6 ปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท....61
2.6.1 ความหมายของปัญญา....61
2.6.2 ความสำคัญของปัญญา....63
2.6.3 ประเภทของปัญญา....68
2.6.4 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญา....71
2.7 สรุป....78
3 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก....80
3.1 แนวคิดเรื่องชาดก....80
3.1.1 ความหมายของชาดก....80
3.1.2 ความสำคัญของนิบาตชาดก....86
3.1.3 โครงสร้างของคัมภีร์นิบาตชาดก....87
3.1.4 ประเภทของชาดก....91
3.1.5 ประโยชน์ของมหานิบาตชาดก....94
3.2 เนื้อหาโดยสังเขปของมหานิบาตชาดก....95
3.2.1 พระเตมิยชาดก....96
3.2.2 พระมหาชนกชาดก....98
3.2.3 พระสุวรรณสามชาดก....101
3.2.4 พระเนมิราชชาดก....104
3.2.5 พระมโหสถชาดก....105
3.2.6 พระภูริทัตชาดก....109
3.2.7 พระจันทกุมารชาดก....114
3.2.8 พระนารทกัสสปชาดก....117
3.2.9 พระวิธุรชาดก....119
3.2.10 พระเวสสันดรชาดก....123
3.3 การพัฒนาปัญญาที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก....127

3.3.1 ปัญญาที่ปรากฏในพระเตมิยชาดก....128
3.3.2 ปัญญาที่ปรากฏในพระมหาชนกชาดก....130
3.3.3 ปัญญาที่ปรากฏในพระสุวรรณสามชาดก....135
3.3.4 ปัญญาที่ปรากฏในพระเนมิราชชาดก....137
3.3.5 ปัญญาที่ปรากฏในพระมโหสถชาดก....139
3.3.6 ปัญญาที่ปรากฏในพระภูริทัตชาดก....150
3.3.7 ปัญญาที่ปรากฏในพระจันทกุมารชาดก....153
3.3.8 ปัญญาที่ปรากฏในพระนารทกัสสปชาดก....155
3.3.9 ปัญญาที่ปรากฏในพระวิธุรชาดก....156
3.3.10 ปัญญาที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก....158
3.4 สรุป....161
4 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก.....168
4.1 กระบวนการการพัฒนาพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน....169
4.2 บทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก....182
4.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก....187
4.3.1 บูรณาการด้านภาษา....189
4.3.2 บูรณาการด้านตรรกะและคณิตศาสตร์....192
4.3.3 บูรณาการด้านดนตรี....195
4.3.4 บูรณาการด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว....197
4.3.5 บูรณาการด้านมิติสัมพันธ์....201
4.4.6 บูรณาการด้านมนุษยสัมพันธ์....205
4.3.7 บูรณาการด้านการเข้าใจตนเอง....208
4.4.8 บูรณาการด้านธรรมชาติ....213
4.3.9 บูรณาการด้านการดำรงชีวิต....216
4.3.10 บูรณาการด้านการสอน....220
4.4 บทสรุป....224
5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ....226
5.1 สรุปผลการวิจัย....227
5.2 อภิปรายผล....229
5.3 องค์ความรู้ใหม่....234
5.3.1 ที่มาขององค์ความรู้....235

5.3.2 รูปแบบองค์ความรู้.....235
5.3.3 แนวคิดการใช้องค์ความรู้.....236
5.4 ข้อเสนอแนะ.....237
5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....237
5.4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย.....238
บรรณานุกรม.....239
บุคคลานุกรม.....247
ภาคผนวก.....250
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์.....251
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย.....253
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์.....259
ภาคผนวก ง รายนามผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์.....277
ภาคผนวก จ เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน.....287
ภาคผนวก ฉ เอกสารรับรองการลงบทความตีพิมพ์เผยแผ่ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต.....291
ประวัติผู้วิจัย.....293

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....15
แผนภูมิที่ 2.1 ความสัมพันธ์ภายในของการเกิดปัญญาแบบ DIKIW 5 ขั้น.....29
แผนภูมิที่ 2.2 โมเดลระดับของ ข้อมูลดิบ (Data) ไปสู่ปัญญา (Wisdom).....31
แผนภูมิที่ 2.3 การเปรียบเทียบระบบ DIKW ของ Ackoff และ Zeleny.....32
แผนภูมิที่ 2.4 ความสัมพันธ์ภายในของการเกิดปัญญาแบบ DIKIW 5 ขั้นตอน.....33
แผนภูมิที่ 2.5 การใช้ทฤษฎีพหุปัญญาในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในต่างประเทศ.....38
แผนภูมิที่ 2.6 แสดงการแบ่งประเภทของงานวิจัยทฤษฎีพหุปัญญาในประเทศไทย.....50
แผนภูมิที่ 2.7 บ่อเกิดแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนา.....78
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงนิบาต วรรค ชาดก และคาถา.....91
แผนภูมิที่ 3.2 สรุปตัวอย่างมหานิบาตชาดกที่มีการใช้ปัญญา 3.....165
แผนภูมิที่ 3.3 สรุป จำแนกบ่อเกิดปัญญาในพระพุทธศาสนาตามหลักสัมมาทิฐิ.....167
แผนภูมิที่ 4.1 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก.....188
แผนภูมิที่ 5.1 การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาและแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญา.....233
แผนภูมิที่ 5.2 รูปแบบองค์ความรู้ BIHW.....236

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา คำว่า เป็นศาสนาแห่งปัญญา หมายถึงคำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผลไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม มีแต่แสดงไปตามเหตุผล ส่วนผู้ที่จะเชื่อหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของผู้นั้นเอง แม้แต่พระสารีบุตรอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ พระสารีบุตรตอบพอสรุปความได้ว่า ผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุธรรมนั้น ย่อมเชื่อตามพระองค์ ส่วนท่านไม่เชื่อตามต่อเมื่อเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเองแล้วจึงเชื่อ ความศรัทธาของชาวพุทธที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา จึงเป็นภัยอันร้ายแรงต่อผู้ศรัทธาเอง การตีความหมายของคำว่า “ศรัทธา” ตามความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีความแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาของแต่ละบุคคล ความถูก ความผิด ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในระดับชั้นของความจริงในเรื่องนั้น ๆ การจะเข้าถึงความจริงได้ในระดับไหนนั้น ขึ้นอยู่กับว่าคนเรามีปัญญาอยู่ในระดับไหน เมื่อผู้คนไม่ทราบถึงวิธีการพัฒนาปัญญา ย่อมขาดการพัฒนาชีวิตจิตวิญญาณที่สำคัญไป เมื่อขาดการพัฒนาดังกล่าว ศักยภาพด้านความคิด คือ ปัญญานั้นย่อมลดลง ส่งผลกระทบด้านการเรียนการศึกษา การพัฒนาชีวิต ประเทศชาติ ตลอดถึงสังคมโลก และสันติสุขในการใช้ชีวิต ก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมที่ทุกคนอาศัยอยู่ร่วมกันตามมา คนที่มีปัญญายังไม่แก่กล้า เมื่อมีผู้อธิบายหลักพุทธธรรมแตกต่างไปจากที่ตัวเองเข้าใจ อาจจะเข้าใจว่าเขาอธิบายผิดหรือมองว่าเขาเป็นบุคคลไม่ดี เป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลได้

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นการสั่งสมบารมีในแต่ละภพชาติของพระองค์ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ การเข้าสู่นิพพาน (ความหลุดพ้น) บารมีเป็นคุณสมบัติที่จะนำไปสู่ฝั่ง พระโพธิสัตว์ผู้ที่มีความปรารถนาจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้สั่งสมบารมีมาในแต่ละภพชาติ มหานิบาตชาดกหรือพระเจ้าสิบชาติ ได้แก่ เตมิยชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก นารทกัสสปชาดก วิธุรชาดก และมหาเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่มีปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก มหานิบาตชาดก เป็นชาดกที่คนไทยให้ความสนใจ และให้ความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เป็นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องราวสิบชาติสุดท้ายของการเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะเสด็จมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า มีความโดดเด่นด้วยเนื้อหา มีคติธรรมวัฒนธรรมทางสังคมที่ปรากฏในชาดกมีหลายด้านด้วยกัน ผู้คนโดยส่วนใหญ่หรือแม้กระทั่งพุทธศาสนิกชนเองก็ไม่ทราบถึงวิธีการพัฒนาปัญญาของตนเอง ทั้งโลกิยปัญญา ปัญญาในทางโลก คือ

การประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงชีวิต การใช้ชีวิต และ โลกุตตรปัญญา ปัญญาอันทำให้หลุดพ้นไปจากโลก จากความทุกข์ทั้งปวง แต่สิ่งที่ยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่า บารมี 30 ทัศ โดยจัดแบ่งเป็น 3 ขั้น คือ บารมี 10 (บารมีชั้นธรรมดา) อุปบารมี 10 (บารมีชั้นกลาง) และปรมัตถบารมี 10 (บารมีชั้นสูง)

การค้นคว้าวิจัยเรื่องมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ย่อมเป็นการถอดรหัสกระบวนการพัฒนาปัญญา หรือที่เรียกว่าการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งต่อมาได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระศาสดาของศาสนาพุทธ พระองค์ คือ มนุษย์ผู้สมบูรณ์แบบทั้งความรู้และจริยา (วิชชาจรณสัมปันโน) นับว่าเป็นบุคคลต้นแบบของโลกที่เราทั้งหลายพึงศึกษาแนวทางในการพัฒนาตนเองของพระองค์ท่าน ที่ถึงแม้ว่าเราจะไม่สามารถทำให้สมบูรณ์อย่างพระองค์ก็ตาม แต่เราก็จะได้ประโยชน์จากการบำเพ็ญปัญญาบารมี เพื่อพัฒนาความสามารถด้านปัญญาของเราเอง ตามกำลังความเพียร ส่งผลให้ผู้วิจัยตลอดถึงผู้ได้ศึกษางานวิจัยเล่มนี้จะได้ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาปัญญาบารมีของตนเองในทุกๆ ด้าน ทำให้เกิดการพัฒนาชีวิต จิตวิญญาณ สังคม ประเทศชาติ สร้างสันติสุขในสังคมที่ทุกคนอาศัยอยู่ร่วมกันตามมาสืบไป การสร้างบารมีด้วยปัญญา คือการบำเพ็ญบารมีด้วยปัญญา ซึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ปัญญาบารมี คือการรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้อย่างชัดเจน ปัญญาเป็นคุณธรรมที่จะคอยควบคุมความศรัทธาไม่ให้ออกนอกกรอบ คำว่า ปัญญานี้มีอยู่หลายสิ่ง เช่น คำว่าความรู้ ความฉลาด ญาณ สติ และคำว่าสตินี้มักใช้คู่กับคำว่า ปัญญา คือคำว่า ใช้ “สติปัญญา” แต่เมื่อพิจารณามากขึ้นก็พบข้อสงสัยที่น่าสนใจมากขึ้นว่าในวิชาทางปรัชญาอันกล่าวด้วยความรู้หรือญาณวิทยาในภูมิภาคต่าง ๆ ได้พยายามที่จะศึกษาด้วยความรู้ หาสิ่งที่จะมายืนยันความรู้นั้นว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องแท้จริง จุดมุ่งหมายของคำสอนเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นคือ การสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้าง “ปัญญา” ซึ่งความทุกข์ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้เกิดจากความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และอื่น ๆ อีกมากมาย ทุกด้านที่กล่าวมานั้นมุ่งเน้นไปที่ความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไม่เว้นแต่ละวัน ทั้งนี้เพราะคนในสังคมมีความเจริญทางด้านจิตใจน้อยลง แต่พยายามตามให้ทันความเจริญทางด้านวัตถุมากขึ้น มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการพัฒนาในเรื่องของปัญญาเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต คือการพัฒนาปัญญาในทางโลกให้เท่าทันกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ เพราะมนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับวัตถุเหล่านี้ แต่ต้องอาศัยวัตถุเหล่านี้ในการที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุข จึงต้องพยายามให้ได้มาซึ่งสิ่งนั้น ๆ การได้มาซึ่งสิ่งนั้น ๆ จึงมีความสำคัญในยุคที่ต้องอยู่กับความสุขทางวัตถุ จิตใจมนุษย์จึงนึกถึงแต่การที่จะได้หรือเอาให้ได้มา ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันจึงวนเวียนอยู่ที่การจะได้เอาวัตถุ นี่คือ

จุดเน้นของสภาพชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนยุคนี้มนุษย์ทุกคนต้องการชีวิตที่ดีมีความสุขที่แท้จริง และมนุษย์ก็ดำเนินชีวิตเพียรพยายามทุกอย่างเพื่อหาสิ่งเหล่านี้ แต่แล้วมนุษย์ก็ประสบกับปัญหา เพราะความเพียรพยายามไปโดยไม่รู้ไม่เข้าใจว่าชีวิตที่ดีและความสุขที่แท้จริงนั้นคืออะไร (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึงความสุขที่แท้จริง นั่นก็คือระบบการพัฒนามนุษย์ที่ประกอบด้วย 3 ด้าน แห่งการดำเนินชีวิตคือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้มีความสัมพันธ์กัน อาศัยกันและส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กันในกระบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาไปด้วยกันทั้ง 3 ด้าน ให้เป็นการพัฒนาคนเต็มทั้งคน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผลและคนที่มีการพัฒนาอย่างนี้จะเป็นปัจจัยนำระบบสัมพันธ์ใหญ่ให้เป็นไปในทางที่ดีที่เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2549) เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวพุทธทั้งหลายควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาปัญญานี้เพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมไทย โดยหันมาพัฒนาทางด้านความรู้สึก จิตใจ และคุณธรรม ที่จะก่อให้เกิดปัญญาในทางโลก ส่งเสริมให้บุคคลมีจิตใจที่ดีงาม มีพฤติกรรมที่เหมาะสม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ดี เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความสุขคือมีโลกิยปัญญา หรือเรียกได้ว่ามีปัญญาในทางโลกแล้ว หากมีโอกาสมนุษย์พึงกระทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์โดยการพัฒนาปัญญาในทางโลกนี้ให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก เพื่อเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือ โลกุตตรปัญญา โดยการพัฒนาปัญญาที่ก่อให้เกิด ผล หรือ มรรค เพราะมรรคคือกระบวนวิธีพัฒนามนุษย์ไปสู่การมีปัญญาจนกระทั่งไม่ต้องอาศัย อวิชชา ตัณหา อุปาทานในการดำเนินชีวิต แต่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548)

การพัฒนาปัญญาของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถกระทำได้ด้วยตนเอง และเป็นสิ่งควรทำอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ปญฺญา นรานำ รตนำ (สำ.ส.15/50) แปลว่า ปัญญา คือ รัตนะของหมู่มนุษย์ รัตนะในที่นี้หมายถึง แก้วเครื่องประดับอันล้ำค่า มี เพชร นิล จินดา เป็นต้น ที่จะทำให้มนุษย์ได้ทุกสิ่งที่ปรารถนาในโลก เชื่อมโยงกับอีกคำสอนหนึ่งที่ชื่อว่า อริยทรัพย์ทั้ง 7 ปัญญา เป็นข้อที่ 7 นับว่าเป็นข้อสูงสุด ที่พระองค์ตรัสว่าเป็นทรัพย์ภายในอันประเสริฐ ที่ ไฟ น้ำ โจร ทายาทไม่ดี หรือแม้กระทั่งความตาย ก็ไม่สามารถทำลายได้ เป็นสิ่งที่เกาะติดดวงจิตที่เวียนว่ายตายเกิดไปทุกภพทุกชาติ และเป็นกำลังนำไปสู่พระนิพพานอันเป็นสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิตอันเกษม ดังนั้นมนุษย์ ทุกคนจึงควรที่จะพัฒนาปัญญาของตนให้เป็นที่พึ่ง ให้เป็นทรัพย์สมบัติอันประเสริฐแก่ตนเอง ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ เรื่อง แนวทางการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ว่ามีวิธีการพัฒนาปัญญาอย่างไร งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจได้มาศึกษา ย่อมได้ประโยชน์ คือ ความรู้ที่เป็นพื้นฐานความเข้าใจเบื้องต้นที่เป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาปัญญาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาในระดับขั้นที่สูงขึ้นไป ได้แก่มรรค ผล นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แม้เนื้อหาวิจัยในฉบับนี้จะเป็นเนื้อหาที่มีความรู้ใน

เรื่องหลักธรรมจำนวนมาก ซึ่งเป็นการยากต่อการเข้าใจแต่หากผู้อ่านมีความสนใจ เกิดความศรัทธา มีความเพียร ย่อมนำความเข้าใจมาสู่ผู้ที่สนใจได้ไม่ช้าก็เร็ว

1.2 โจทย์ในการวิจัย

ปัญหาที่นำมาตั้งเป็นโจทย์ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อให้ได้ผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์ โดยกำหนดแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1.2.1 การพัฒนาปัญญา เป็นอย่างไร?

1.2.2 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เป็นอย่างไร?

1.2.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เป็นอย่างไร?

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญา

1.3.2 เพื่อศึกษามิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

1.3.3 เพื่อบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

1.3.4 เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ “รูปแบบการบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก”

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualiative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาค้นคว้าข้อมูลในแนวคิดทฤษฎีมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก โดยศึกษาข้อมูลด้านพระพุทธศาสนาในชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ และภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย) ปกรณ์วิเสส ตำราวิชาการ วารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ รวมถึงเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ส่วนข้อมูลทฤษฎี นั้นจะศึกษาจากต้นฉบับของแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีนั้น ๆ รวมถึงตำรา วิชาการต่าง ๆ ที่สามารถอธิบายการพัฒนาปัญญาด้วยทฤษฎีดังกล่าวได้จากการค้นคว้าข้อมูล สามารถอธิบายขอบเขตเนื้อหาของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ได้ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตเนื้อหาด้านแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญา

(1) ในงานวิจัยนี้เลือกใช้ทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของโฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ เป็นหลัก ซึ่งกล่าวถึงการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ทั้งหมด 10 ด้าน ซึ่งมีรายงานการค้นคว้าวิจัยจำนวนมากเกี่ยวกับการนำทฤษฎีนี้ไปใช้พัฒนารูปแบบในการศึกษาเรียนรู้ เช่น กระบวนวิชาวิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์คณิตศาสตร์ ศิลปะศาสตร์ เป็นต้น และเสริมงานวิจัยทฤษฎีนักจิตวิทยาตะวันตกที่ใช้พัฒนาปัญญา

(2) ขอบเขตเนื้อหาด้านแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ในขอบเขตด้านเนื้อหาผู้วิจัยได้ศึกษามิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกทั้ง 10 ชาดก คือ เตมิยชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก นารทกัสสปชาดก วิธุรชาดก เวสสันดรชาดก

2. ขอบเขตเนื้อหาด้านพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาปัญญา

กระบวนการพัฒนาปัญญาในงานวิจัยนี้มีหลักธรรมปัญญา 3 คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา

1.4.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบ่งเป็น นักวิชาการ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องด้านการศึกษาและการพัฒนาสติปัญญา จำนวน 9 ท่าน และนักวิชาการ ด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 8 ท่าน รวมทั้งสิ้น 17 รูป/คน

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายเนื้อหาของการศึกษาวิจัย โดยมุ่งเน้นศึกษาประเด็นตามวัตถุประสงค์ ในการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 17 รูป/คน

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยใช้เวลาในการดำเนินงานวิจัย 3 ปี ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 - พฤศจิกายน พ.ศ. 2567 โดยมีขั้นตอน สรุปได้ดังนี้ 1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) เสนอเนื้อหาดุษฎีนิพนธ์โครงร่าง 3 บท แด่คณะกรรมการดุษฎีนิพนธ์ 3) สร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัย 4) เก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ 5) วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด 6) นำเสนอดุษฎีนิพนธ์ต่อคณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary source) คือ พระไตรปิฎก ประกอบกับเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส หนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการสอบถามความคิดเห็น โดยมีการสัมภาษณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ จำนวน 17 รูป/คน เพื่อรับรองกระบวนการวิจัยและผลการวิจัย โดยมีขั้นตอน วิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาปัญญา เพื่อให้ทราบนิยามและกระบวนการเกิดปัญญาตามแนวคิดตะวันตก และตามแนวคิดพุทธศาสนาเถรวาท

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษามิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก โดยศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำร่างรูปแบบ บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก”

ขั้นตอนที่ 4 เก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เชิงบูรณาการแนวพุทธ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 17 รูป/คน ประกอบด้วย 1. ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาฝ่ายพระสงฆ์ 8 รูป 2. ผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายฆราวาส 9 คน

ขั้นตอนที่ 5 ทำการสรุปผลโดยวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างผลที่ได้จากการวิจัยเอกสารและผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 6 ได้รูปแบบมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก แนวทางในการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ โดยนำเสนอรายงานผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาต่อไป

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญา

กองแก้ว จันทร์ทอง (2550) ได้นำการเรียนรู้แบบพหุปัญญามาปรับใช้เพื่อพัฒนาความสามารถในด้านการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีพัฒนาการในการเรียนรู้ทั้ง 8 ด้านไปในระดับที่ดีมาก

สุจิตรา แบบประเสริฐ (2552) รายงานไว้ในวิทยานิพนธ์ ปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา จากการศึกษา พบว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้ทำให้เด็กนักเรียนอนุบาลชั้นปีที่ 1 จำนวน 18 คน มีการพัฒนาพหุปัญญาตามลักษณะพึงประสงค์ของโรงเรียนในทุกด้าน ยกเว้นด้านการเข้าใจชีวิต หลักสูตรนี้มีความ สอดคล้องกับปรัชญาวิสัยทัศน์ เป้าหมาย ภารกิจ บริบทของโรงเรียนและชุมชน ความร่วมมือระหว่าง ผู้ปกครอง โรงเรียน ชุมชน มีผลต่อการพัฒนาหลักสูตรให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งเด็กมีทักษะในการ สื่อสาร สนทนา แสดงความคิดเห็น ถาม-ตอบแก้ปัญหา กล้าแสดงออก และช่วยเหลือตนเองได้ดีขึ้น มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น มีความเคลื่อนไหวร่างกายที่คล่องแคล่ว และสามารถแยกแยะสิ่งที่เป็นของธรรมชาติกับสิ่งประดิษฐ์ได้

ทิศนา แขมมณี (2555) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญาว่า ศาสตราจารย์ ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ นักจิตวิทยาชาวอเมริกันจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดเป็นผู้คิดทฤษฎีพหุปัญญา เมื่อปี ค.ศ. 1983 โดยเขียนเรื่องนี้ในหนังสือ Frames of Mind ซึ่งได้รับความสนใจอย่างกว่างขวาง โดย การ์ดเนอร์จัดประเภทของเชาวน์ปัญญาไว้ 8 ด้าน แต่ละด้านก็มีคุณสมบัติและความโดดเด่นแตกต่างกัน และส่งเสริมการทำงานซึ่งกันและกันด้วย กลายเป็นทฤษฎีที่กำลังมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อการจัดการศึกษาและการเรียนการสอนในปัจจุบัน

พาสนา จุลรัตน์ (2563) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ จิตวิทยาการรู้คิด สรุปความว่า เพียเจท์ (Piaget) ทฤษฎีการรู้คิดทางด้านของมโนสำนึก เป็นความสามารถให้เหตุผล การจินตนาการ การหยั่งรู้ (Insight) การตัดสินใจ และการปรับตัวของบุคคล การปรับและจัดระบบ (Accommodation) คือ กระบวนการทางสมองในการปรับประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ให้เข้ากันเป็นระบบหรือเครือข่ายทางปัญญาที่ตนสามารถเข้าใจได้ เกิดเป็นโครงสร้างทางปัญญาใหม่ขึ้น ใช้กิจกรรมขัดแย้ง (Cognitive Conflict Activities) โดยการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นนอกเหนือจากความคิดเห็นของตนเอง

การ์ดเนอร์ (2551) ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องจิต 5 ลักษณะและตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ Five Minds for the Future เมื่อปี 2007 ซึ่งจิต 5 ลักษณะ เป็นคุณลักษณะที่ควรปลูกฝังเพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่รอดในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงในยุคศตวรรษที่ 21 ได้มีรายละเอียดคือ จิตชำนาญการ จิตสังเคราะห์ จิตสร้างสรรค์ จิตเคารพ และจิตจริยธรรม โดยการ์ดเนอร์ได้กล่าวไว้ในหนังสือทักษะแห่งอนาคตใหม่ การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 ว่า จิต 3 ลักษณะแรกเกี่ยวข้องกับการรู้คิด มีความสำคัญต่อการศึกษาเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ให้มีความชำนาญจนสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ได้ และจิตอีก 2 ประการหลังนี้เป็นจิตที่เกี่ยวข้องกับมิติความเป็นมนุษย์ (โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์, 2554) เป็นจริยธรรมที่มนุษย์ต้องมีเพื่อการอยู่ ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข มีความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง และสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าต่อสังคมโดยไม่มุ่งเอาประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ

โฮววาร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) (1983) เขียนหนังสือเรื่อง Frame of Mind :The Theory of Multiple Intelligence กรอบคิดของจิตใจ ทฤษฎีว่าด้วยพหุปัญญา ในปี 1983 ได้อธิบายว่าปัญญา คือความสามารถของมนุษย์ในการแก้ปัญหาหรือการทำอะไรสักอย่างที่มีคุณค่าในสังคมเดียวหรือหลายสังคม การออกแบบผลิตผลที่ทันสมัยในสถานการณ์ธรรมชาติ โดยความสามารถนั้นมีสมองเป็นฐานรองรับ เขาได้เสนอทฤษฎีพหุปัญญา ที่กล่าวว่ามนุษย์มีอัจฉริยะภาพหรือปัญญาอย่างน้อย 8 ด้าน และในคน ๆ หนึ่งก็มีครบทั้ง 8 ด้าน เพียงแต่ว่าจะมีด้านที่เด่นกว่าด้านอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชีววิทยาของบุคคล สภาพแวดล้อม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ครอบครัว และการฝึกฝนแต่เยาว์วัย ปัญญาทั้ง 8 ด้านได้แก่ ปัญญาด้านภาษา และการสื่อสาร ด้านตรรกะ และ

คณิตศาสตร์ ด้านมิติและจินตภาพ ด้านร่างกาย และ การเคลื่อนไหว ด้านดนตรี ด้านมนุษย์สัมพันธ์และการเข้าใจผู้อื่น ด้านการเข้าใจตนเอง และปัญญาด้านธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีผู้พัฒนาคิดค้นความฉลาดทางเชาว์อารมณ์เพิ่มเติมอีกหลายท่าน

โอนิกา ดักลาส, คิมเบอร์ลี สมิธ และ แนนซี่ รีส-เดอร์แฮม (Onika Douglas, Kimberly Smith and Nancy Reese-Durham) (2008) ออกแบบการสอน คณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนเกรด 8 ในรัฐนอร์ทแคโรไลนา ได้วิจัยเปรียบเทียบวิธีการเรียนแบบดั้งเดิม กับการสอนด้วยพหุปัญญาว่ามีผลต่อคะแนนก่อนและหลังเรียนของนักเรียนหรือไม่ ผลการวิจัยพบว่า การสอนด้วยวิธีการพหุปัญญา นักเรียนได้ผลคะแนนสอบที่ดีกว่าการเรียนแบบดั้งเดิมอย่างชัดเจน จุดที่น่าสนใจคือ นอกจากเด็กจะมีพัฒนาการด้านการเรียนแล้ว ยังมีพัฒนาการทางพฤติกรรมที่ดีด้วย พบว่า เด็กมีผลการเรียน มีทักษะการเข้าสังคม และมีสภาวะทางอารมณ์ที่ดีขึ้นด้วย

นัสรีน วาย. ยาลาด และ อับเซคคาฮา บานี อับเดลราห์มาน (Nasreen Y. Jallad and Abcekkaha Bani Abdelrahman) (2008) ใช้พหุปัญญา 4 ด้านมาใช้ในการสอนภาษาอังกฤษที่ประเทศจอร์แดน ประกอบด้วย ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านการเข้าใจตนเอง และด้านมนุษย์สัมพันธ์ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยพหุปัญญา มีคะแนนที่ดีกว่ากลุ่มที่เรียนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญ สำหรับผู้ที่มีพหุปัญญาด้านมนุษย์สัมพันธ์โดดเด่น ควรมีการทำกิจกรรมกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของบุคคลกลุ่มนี้ และให้นักเรียนที่มีสติปัญญาด้านความเข้าใจตนเองมีโอกาสหยุดคิดไตร่ตรองด้วยตนเองสัก 1 นาทีเพื่อทำความเข้าใจ เป็นต้น ส่วนพหุปัญญาด้านอื่น ๆ เช่น ดนตรี มิติสัมพันธ์ การเคลื่อนไหวร่างกายนั้น ผู้สอนควรใช้เพื่อออกแบบการเรียนการสอนให้มีความน่าสนใจ เพื่อให้บุคคลที่มีสติปัญญาเหล่านี้ โดดเด่น รู้สึกผ่อนคลาย สนุกกับการเรียน และเข้าใจภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น

แบรนตัน เชียเรอร์ และ ดาร์เรล แอนโทนี่ ลุซโซ (Branton Shearer and Darrell Anthony Luzzo) (2009) พบว่า ผู้ที่ได้รับคำแนะนำอาชีพที่ เหมาะสมกับตนเอง จะมีความพึงพอใจและมีเป้าหมายในการศึกษาด้านที่ตนเองถนัดมากขึ้น ตัวอย่าง ผู้เข้าร่วมวิจัยรายหนึ่งได้เข้าร่วมการประเมินพหุปัญญา ผลคะแนนพหุปัญญาของเขาบ่งชี้ว่า เขาควรทำงานเกี่ยวกับสัตว์และการดูแลสัตว์ และควรเข้าเรียนในสาขาสัตวศาสตร์ (Animal science) ใน มหาวิทยาลัยต่อไป ทำให้เขามีความมั่นใจในอนาคตของตนเองมากขึ้นและกำหนดเป้าหมายว่าจะ ศึกษาต่อเกี่ยวกับการดูแลสัตว์หรือเลือกเรียนด้านสัตวแพทย์

นูร์ โซเฟีย นาบีลา บินติ อาลิมิน และ ซิติ ราห์มาห์ อาวัง (Nur Sofia Nabila Binti Alimin and Siti Rahmah Awang) (2016) ศึกษาปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อ การได้งานของผู้ป่วยโรคลมชัก โดยพิจารณาบนพื้นฐานของพหุปัญญา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการได้ รับเข้าทำงานอย่างมีนัยสำคัญ คือ เพศ สถานภาพการสมรส ประวัติการศึกษา อายุ อายุที่เริ่มมีอาการลมชัก และ

พหุปัญญา 6 ด้าน คือ ด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านความเข้าใจตนเอง และด้านธรรมชาติ

จากเอกสารงานวิจัยข้างต้นพบว่า ในบุคคลที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีพหุปัญญาแต่ละด้านที่แตกต่างกัน และสามารถนำพหุปัญญามาใช้เป็นเครื่องมือในการทำนายอาชีพได้ ซึ่งทฤษฎีพหุปัญญาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบการเรียนการสอนได้หลากหลาย เช่น การพัฒนาความรู้สามารถเฉพาะด้านให้ดีขึ้น การพัฒนาทักษะด้านการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและการควบคุมอารมณ์ อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบว่ามีการสร้างกระบวนการพัฒนาพหุปัญญาที่ชัดเจนเพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้และควรวิจัยพัฒนาให้สอดคล้องกับการปลูกฝังจิต 5 ลักษณะด้วย

1.6.2 การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี (2534) ทรงศึกษาเรื่อง“ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ศัพท์ว่า บารมี วิเคราะห์ได้ 2 ความหมาย คือ ความเป็นเลิศ และธรรมเครื่องถึงฝั่ง ศัพท์ว่า บารมี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทยุคแรก หมายถึง ความเป็นเลิศผลสุดท้ายหรือความเต็มเปี่ยม ในบางคัมภีร์ใช้หมายถึงความเป็นเลิศ ทั่วไป ในบางคัมภีร์ใช้หมายถึงความเป็นเลิศในธรรมะบางหมวด และในบางคัมภีร์ใช้หมายถึง ผลสุดท้ายในพระพุทธศาสนา คือพระอรหัตผล ศัพท์ว่า บารมี ในคัมภีร์ยุคต่อมามีความหมายเปลี่ยนไปจากเป้าหมายเป็นวิธีการ นั่นคือหมายถึง ธรรม 10 ประการที่ทำผู้ปฏิบัติให้บรรลุ พระโพธิญาณ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2537) ทรงอธิบายไว้ในหนังสือ “ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2” ว่า บารมี แปลว่า คุณสมบัติหรือปฏิปทาอันยวดยิ่ง ท่านพรรณนาว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อบารมีเหล่านี้เต็มที่แล้วจึงจะได้ตรัสรู้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538) ได้กล่าวถึงเรื่องปัญญาไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” สรุปความได้ว่า ปัญญาเกิดจากความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจ เป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่ การรวมเอามรรคสองข้อแรก คือ ข้อสัมมาทิฏฐิ และข้อ สัมมาสังกัปปะเข้ามา โดยสาระคือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตามสภาพความ เป็นจริง ไม่เป็นความรู้คลุมเครือ หรือพร่ามัวเพราะอิทธิพลของกิเลส ซึ่งมีอวิชชาและตัณหา เป็นผู้ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ ต้องอาศัยการฝึกปัญญาให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาบริสุทธิ์เห็นแจ้งความเป็นจริงแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตใจนั้น สงบมั่นคง ผ่องใส บริสุทธิ์ ส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิต คือ ทำให้วางใจวางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียงไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และทำกิจกรรมทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง มนุษย์

สามารถฝึกปรือปัญญาของตนให้เกิด ความรู้ความเข้าใจได้ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง จนจิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลส ผ่องใส เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโดยสมบูรณ์ สามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และทำกิจกรรมทั้งหลาย ในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของตนเองต่อผู้อื่น ต่อสังคมและต่อประเทศชาติในที่สุด

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2539) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน” ว่า ชาตก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าเวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบผจญกับเหตุการณ์ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้าง น้อยบ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้

สมัคร บุราวาส (2542) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปัญญา” สรุปความได้ว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้ในสรรพสิ่งทั้งหลายและปรากฏการณ์ของมันดังปรากฏเป็นพัฒนาการและวิวัฒนาการต่าง ๆ ผลของปัญญาคือปรีชาญาณ นี่จะปรากฏออกมาเป็นการกระทำอย่างเฉลียวฉลาดหรือความเฉลียวฉลาด ซึ่งนักจิตวิทยาในปัจจุบันกำลังทำการวัดกันเป็น I.Q. ปัญญาแคบ ๆ อันเป็นเพียงความรู้สำหรับประกอบการงานนั้น ย่อมยังไม่อาจทำให้เราเข้าใจโลกได้ดี กล่าวคือไม่อาจช่วยอบรมจิตใจของเราให้เข้าใจโลก อย่างตลอดปลอดโปร่งได้ ทั้งนี้เพราะปัญญาดังกล่าว สอนให้เรารู้แต่สิ่งแคบ ๆ จำนวนมากหลาย เท่านั้น แต่มิได้สอนให้เรารู้สิ่งกว้างอันมีจำนวนน้อยซึ่งครอบงำบรรดาสิ่งแคบเหล่านั้น จึงมีปัญญาอีก ทางหนึ่งสอนให้เรารู้จักหลักวิทยาศาสตร์ที่กว้างที่สุด ซึ่งครอบงำสรรพสิ่ง และปรากฏการณ์ทั้งหลายในสากลโลก ปัญญาอย่างนี้คัมภีร์พระวิสุทธิมรรคระบุว่า คือวิชาการที่ทำให้เรารู้แจ้งในโลก และเมื่อรู้ ก็สามารถทำให้เราตัดกิเลสตัณหาออกไปเสียจากจิตใจได้

คัมภีร์วิสุทธิมรรค (2546) ได้แสดงความหมายของปัญญาไว้ว่า อะไรเป็นปัญญา ปัญญาที่พึงเจริญ พึงยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือวิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา อะไรชื่อว่าปัญญา ที่ชื่อว่าปัญญาเพราะอรรถว่ารู้ชัด ที่ชื่อว่า รู้ชัดนี้ คืออย่างไร? คือความรู้โดยประการต่าง ๆ พิเศษยิ่ง กว่าอาการ คือความหมายรู้ และความรู้แจ้งจริง จริงอยู่ แม้เมื่อสัญญา วิญญาณ และปัญญาจะเป็น ความรู้ด้วยกัน แต่สัญญา เป็นสักแต่ความหมายรู้อารมณ์ เช่น รู้จักว่า สีเขียว สีเหลือง เป็นต้นเท่านั้น แต่ไม่อาจให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาได้ วิญญาณย่อมรู้อารมณ์ว่า สีเขียวสีเหลืองเป็นต้นด้วย และย่อมให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะได้ด้วย แต่ไม่อาจจะให้ก้าวหน้า ไปถึงความปรากฏแห่งมรรคได้ ส่วนปัญญาย่อมรู้อารมณ์และให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะด้วย อำนาจแห่งนัยดังกล่าวแล้ว ทั้งให้ก้าวหน้าไปถึงความปรากฏแห่งมรรคด้วย

พระมหาเลอเดช วรวโส (2548) ได้กล่าวถึง การบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระมโหสถว่า การที่พระมโหสถพัฒนาสุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และจินตามย

ปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาด้วยการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ขั้นพื้นฐานจากบิดามารดาและวิชา ความรู้อื่น ๆ จากกัลยาณมิตรตำรับตำราและสิ่งแวดล้อมและการคิดพิจารณาแล้วนำสุตมยปัญญา และจินตามยปัญญาที่ได้รับการพัฒนาแล้วกลายเป็นความเป็นผู้ฉลาดในอุบายไปช่วยเหลือผู้คน มากมายตั้งแต่สามัญชนคนธรรมดาไปจนถึงพระราชามหากษัตริย์ โดยการบำเพ็ญปัญญาบารมีของ พระมโหสถเป็นการทำกุศลกรรมและเป็นปุญญาภิสังขาร กุศลกรรมนี้ให้ผลเป็นอปราปรเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปเป็นปัญญาที่ เรียกว่า สชาติปัญญา (ปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิด) สชาติปัญญานี้เองเป็นปัญญาบารมีที่สืบเนื่องมาจากปัญญาบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญไว้ในชาติที่เกิด เป็นพระมโหสถและชาติอื่น ๆ และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงระดับสูงสุดในพระชาติ สุดท้าย

พระมหาเลอเดช วรวโส (2548) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัญญาบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นชาดกเรื่องที่ 5 ในทศชาติชาดกที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกาย (มหานิบาต) ชาดก พระไตรปิฎกเล่มที่ 28” พบว่า องค์ธรรมปัญญาที่ปรากฏอยู่ในหมวดธรรมมีอยู่จำนวนมาก เช่น ไตรสิกขา ธรรมขันธ์ 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 ในเรื่องการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระมโหสถ จะเป็นไปในเรื่องของการที่พระองค์พัฒนาสุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และจินตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา ด้วยการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ขั้นพื้นฐานจากบิดามารดา วิชาความรู้อื่นๆ จากกัลยาณมิตร ตำรา สิ่งแวดล้อม และการคิดพิจารณา แล้วนำสุตมยปัญญาและจินตมยปัญญาที่ได้รับการพัฒนาแล้วนั้นจนกลายเป็นความเป็นผู้ฉลาดในอุบาย แล้วนำไปช่วยเหลือผู้คนจำนวนมากโดยไม่แบ่งชนชั้นวรรณะใด ๆ ด้วยความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้งที่มุ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์เป็นหลักสำคัญ ปัญญาของพระมโหสถตรงกับบารมีธรรมจากคัมภีร์จริยาปิฎกว่า บารมี สำหรับการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระมโหสถจะเป็นการทำกุศลกรรมและเป็นปุญญาภิสังขาร ส่งผลเป็นอปราปรเวทรีกรรม หรือกรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป หากกล่าวในแง่ของปฏิจจสมุปบาทที่พระมโหสถบำเพ็ญให้เกิดมีด้วยกามาวจรกุศลจิตดวงที่ 1 เป็นปัจจัยข้ามภพชาติให้เกิดวิญญาณ คือ กามาวจรกุศลมหาวิบากจิตดวงที่ 1 ที่ปฏิสนธิในครรภ์ของพระพุทธมารดา ซึ่งเกิดพร้อมกับปัญญาที่เรียกว่า สชาติปัญญา หรือปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นปัญญาบารมีที่สั่งสมมาจากชาติก่อน ๆ และได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตามลำดับจนสูงสุดในพระชาติสุดท้ายพร้อมกับบารมีอื่นอีก 9 ประการ ในพระชาติสุดท้ายที่ทรงออกผนวชทรงบรรลุฌาณสมาบัติ 8 ปุพเพนิวาสนุสสติญาณ และจุตูปปาตญาณ ด้วยอุปนิสสัยปัจจัย คือ ภาวนามยปัญญา ที่ทรงบำเพ็ญมาในอดีตชาติแล้วทรงเจริญวิปัสสนาด้วยการใช้สติปัญญา จนพระองค์ทรงบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยพระคุณทั้งปวงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ (2548) ศึกษากระบวนการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ สรุป สาระสำคัญได้ดังนี้ การเข้าถึงจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ได้แก้ ความหลุดพ้น ต้องอาศัย ปัญญาเป็นตัวการสำคัญ ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา นับตั้งแต่พระอริยบุคคลขั้นต้นคือพระโสดาบัน ไปจนถึงพระอรหันต์จะต้องได้ปัญญาวิมุตติ พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า การพัฒนาปัญญาให้เกิดมีขึ้นให้ แก้กล้าขึ้นจนถึงขั้นบรรลุอริยมรรคอริยผล ปัญญาที่ทำลายกิเลสขั้นต้น ได้แก่ ขั้นละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ทั้ง 3 ได้ บรรลุเป็นพระโสดาบัน ถ้าละกิเลสทั้ง 3 ข้อเบื้องต้นดังที่กล่าวมา แล้วได้และละราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง จะบรรลุเป็นพระสกิทาคามี ถ้าละกามราคะและ ปฏิฆะได้บรรลุเป็นพระอนาคามีและปัญญาขั้นสูงสุดสามารถละรูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะ มานะ อวิชชา ผู้มีปัญญาแก้กล้าถึงที่สุด สามารถละสังโยชน์ทั้ง 10 ได้ทั้งหมด บรรลุเป็นพระอรหันต์เป็น บุคคลที่ประเสริฐสุดในทางพระพุทธศาสนา

พระมหาประพันธ์ ปภสฺสโร (2549) ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การแสดงธรรมของพระโพธิสัตว์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์มหานิบาตชาดก” พบว่า พระโพธิสัตว์ คือผู้ที่ปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังนั้นจึงตั้งใจบำเพ็ญตนหรือมีความมุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิญาณ ด้วยการปฏิบัติตนและอบรมตนจนพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้วก็เทศนาสั่งสอนสรรพสัตว์ให้ปฏิบัติตาม ในระหว่างที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์มีสิ่งหนึ่งที่น่าศึกษาคือ การแสดงธรรม หรือ หลักธรรมของพระโพธิสัตว์เพื่อสั่งสอนให้สรรพสัตว์ละความชั่ว หันมาประพฤติความดี ชำระจิตใจให้สะอาด

วัฒนา พลชาติ (2553) ศึกษาวิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ว่าเป็นไปในแนวทางเดียวกับวิธีการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่ต่างกันตรงวิธีการนำเสนอ และการอธิบายอย่างละเอียดเพื่อให้เกิดภาพพจน์ขึ้น โดยแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาปัญญา ว่าต้องใช้คนเป็นแกนกลางปัญญาจะเริ่มต้นก็ต่อเมื่อคนเริ่มมีการศึกษา คือหลักการพัฒนา 3 ด้าน ด้วยการฝึกให้มีพฤติกรรมร่วมที่ดีงาม เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเอื้อต่อการพัฒนาจิตและปัญญา โดยมีหลักย่อย 8 อย่าง คือ ฝึกความสุจริตทางกาย ทางวาจา และการประกอบสัมมาชีพเป็นพื้นฐาน ทำการฝึกอบรมจิตให้ประณีต มีคุณภาพ มีสุขภาพจิตที่ดี เรียกว่าสมาธิ และด้วยจิตใจที่ดีนั้น สามารถฝึกและอบรมบุคคลให้เกิดการพัฒนาทางด้านปัญญา โดยอาศัยการช่วยเหลือและประคับประคองจากสภาพแวดล้อมที่ดีคือ กัลยาณมิตร และปัจจัยฝ่ายปัญญา คือ โยนิโสมนสิการ ไปตลอดระยะเวลาแห่งการฝึกฝน จนกว่าจะเป็นอริยบุคคล

พระมหาจู่ล้อม ชูเลื่อน (2554) ได้ศึกษาเรื่อง “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” ผลการศึกษาพบว่า “พระโพธิสัตว์คือผู้ที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพุทธเจ้าคือบุคคลในอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีธรรมให้ครบถ้วนบริบูรณ์เพื่อก้าวสู่ฐานะอันเป็นความสำเร็จสูงสุด เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์แล้วดำเนินตามพุทธกิจที่พึงปฏิบัติคือการกระทำตามปณิธาน

ที่ได้วางไว้ กล่าวคือจักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทำการช่วยเหลือสัพพสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏฏะสงสาร ดังที่พระพุทธเจ้า(องค์ปัจจุบัน) ได้ทรงดำริในพระทัยในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบสซึ่งเป็นพระชาติแรกของการเริ่มต้นเป็นพระโพธิสัตว์”

สุภาพร ประดับสมุทร (2552) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การเกิดปัญญาในกระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยา แนวพุทธ” ผลการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 แสดงการเกิดขึ้นของปัญญาใน กระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธมีลักษณะเป็นขั้นตอนต่อเนื่องตามลำดับ โดยอาศัยการ ทำงานร่วมกันระหว่างผู้รับการปรึกษา และนักจิตวิทยาการปรึกษาแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงหลัก ๆ ได้แก่ ช่วงที่ 1 ฝ่ายทุกข์ซึ่งประกอบด้วย 1) การกำหนดรู้ทุกข์ คือการรู้ทุกข์ การรู้โทษของทุกข์ และ การอยากกำจัดทุกข์ 2) การกำหนดรู้สาเหตุของทุกข์ด้วยการตระหนักรู้ในระดับเหตุผล ช่วงที่ 2 ฝ่าย พ้นทุกข์ซึ่งประกอบด้วย 1) จุดเริ่มต้นของปัญญาซึ่งมีใน 2 ลักษณะคือเกิดขึ้นมาเองกับการตระหนักรู้ สาเหตุแห่งทุกข์ในระดับปัญญา 2) ปัญญาซึ่งมีใน 2 ลักษณะคือปัญญาแบบฉับพลัน และแบบค่อย ๆ มาเป็นผลให้สามารถละต้นเหตุของทุกข์คลายทุกข์ และอยู่อย่างกลมกลืนกับความเป็นจริง ส่วนที่ 2 ลักษณะการแสดงออกของปัญญาที่เกิดขึ้นจากการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธมี 3 ลักษณะได้แก่ ปัญญาในการรู้เท่าทันความทุกข์ และเหตุของทุกข์ ปัญญาในการละสาเหตุของทุกข์ และการอยู่กับความจริงได้อย่างกลมกลืน และการมีภาวะใจที่เป็นอิสระจากความบีบคั้น ส่วนที่ 3 แสดงถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดปัญญาในกระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธประกอบด้วยปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ได้แก่นักจิตวิทยาการปรึกษา เพื่อนและสมาชิกกลุ่ม สภาพแวดล้อม คนรอบข้าง ส่วนปัจจัยภายในได้แก่การพิจารณาด้วยใจอันสงบนิ่งของผู้รับการปรึกษา

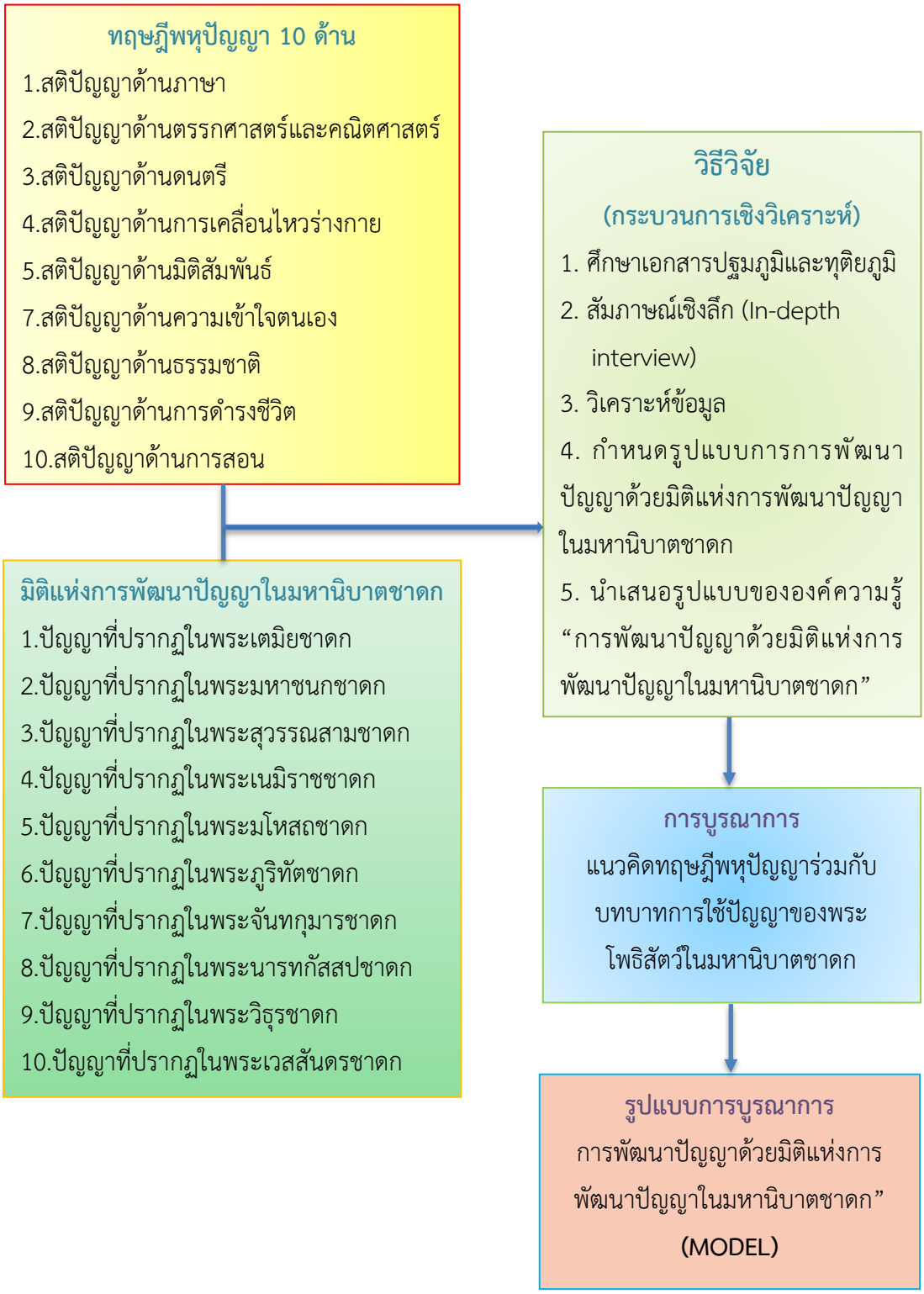
เอื้อมอร ชลวร (2553) กล่าวว่า การพัฒนาปัญญาเป็นการทำให้ความรู้ ความเข้าใจชัดเจน เจริญ ขึ้นเพื่อนำมาจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิต เพื่อเป่า หมายที่วางไว้ แต่การพัฒนาปัญญาจะสำเร็จไม่ได้หากพบกับอุปสรรค คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ ที่ เป็นเครื่องสกัดกั้นความเจริญ แนวทางการพัฒนาปัญญาในงานวิจัยฉบับนี้มุ่งสังเคราะห์แนวทางการ พัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาเข้ากับแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักวุฑฒิธรรม 4 การพัฒนา ปัญญาทั้งสองแนวทางมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวกันเพราะแนวทางพัฒนาปัญญา ตามหลักไตรสิกขาจะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานเพื่อให้มีสมาธิที่ตั้งมั่นและมีประสิทธิภาพทั้งผู้ปฏิบัติ และผู้ ทรงปัญญาที่เรียกว่า กัลยาณมิตรด้วย เมื่อศีลและสมาธิถึงพร้อมการฟังความรู้จากผู้ทรงปัญญา จะเพิ่มประสิทธิภาพ ต่อจากนั้นจึงจะเป็นบาทฐานของแนวการพัฒนาปัญญาขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งหาก พิจารณาตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาปัญญาโดยตรง แต่หากพิจารณาตามหลักวุฑฒิธรรม 4 คือ แนวทางการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ทั้ง 10 แนวทาง โดยที่หนึ่งในนั้นได้ แสดงบทบาทเด่นออกมาในข้อสุดท้ายของ

หลักวุฑฒิธรรม คือ แนวทางการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมที่เรียกว่า ธัมมานุธัมม ปฏิปัตติ การปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวจะทำให้บรรลุเป้าหมายระดับใด ระดับหนึ่ง ได้แก่ (1) เป้าหมายเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) (2) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) และ (3) เป้าหมายเพื่อการบรรลุธรรม (ปรมัตถะ)

เอื้อมอร ชลวร (2553) กล่าวไว้ในเรื่อง “การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปใจความได้ว่า ปัญญามีความสำคัญเพราะเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย ปัญญา หมายถึง ธรรมชาติรู้ชัดหรือธรรมชาติเป็นเหตุรู้ชัด ในความหมายนี้เป็น ปัญญาในความหมายตามศัพท์และไวยากรณ์ ส่วนความหมายตามเนื้อหาสาระ ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด และปรีชาหยั่งรู้ชัด ความรู้หรือปรีชาดังกล่าวสามารถจำแนกเห็นถึง เหตุผล สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้น ๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ทั้งในระดับการดำรงชีพ และในระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน ส่วนในประเด็นของการจำแนกประเภท ปัญญา สามารถจำแนกตามนัยต่าง ๆ ได้ 4 แบบ คือ ประเภท 2 ประเภท 3 ประเภท 4 และ 6 ประเภท เมื่อจำแนกปัญญาเป็น 2 ประเภท สามารถจำแนกได้ตามนัยต่าง ๆ ได้แก่ (1) ปัญญาทาง โลกกับปัญญาในขณะบรรลุธรรม (2) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดนามหรือรูป (3) ปัญญาที่จำแนก ตามเวทนาที่เกิดร่วมกัน และ (4) ปัญญาขณะบรรลุธรรมที่จำแนกว่าเป็นขั้นแรกของการบรรลุของ การบรรลุหรือไม่ เมื่อจำแนกปัญญาเป็น 3 ประเภทสามารถจำแนกได้ตามนัยต่าง ๆ ได้แก่ (1) ปัญญาจำแนกตามแหล่งที่มา (2) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของโกศล (3) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของปริญญา เมื่อจำแนกปัญญาเป็น 4 ประเภท สามารถจำแนกได้ตามนัยต่าง ๆ ได้แก่ (1) ปัญญาที่จำแนกตามอริยสัจ 4 (2) ปัญญาที่จำแนกตามปฏิสัมภิทา และเมื่อจำแนกปัญญาเป็น 6 ประเภทสามารถจำแนกได้นัยเดียว ได้แก่ (1) วิปัสสนา (2) สัมมาทิฐิ (3) วิมังสา (4) วิจารณา (5) สัมปชัญญะ (6) เนปักกะ

จากการวิจัยด้านการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาข้างต้นพบว่า มีการวิจัยเรื่องปัญญา ทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ ส่วนใหญ่นั้นกล่าวถึงปัญญาและการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา รวมไปถึงผลที่เกิดจากการเป็นผู้มีปัญญาว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อะไรบ้าง ทั้งแก่ตนเองและสังคม วัตถุประสงค์ของการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเพื่อการกำจัดกิเลสให้เบาบางลง และพัฒนาโลกิยปัญญาให้บริสุทธิ์ขึ้นเป็นโลกุตตรปัญญา จากปัญญา สู่วิมุตติ ดวงจิตหลุดพ้นไปตามลำดับ สู่ความเป็นพระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ในที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยฉบับนี้กล่าวคือ งานวิจัยนี้จะพัฒนาปัญญาในระดับโลกิยะเพื่อให้เกิด ความชำนาญในความรู้ต่าง ๆ และมีเป่าหมายเพื่อหลุดพ้นจากกิเลสตามแนวทางพระพุทธศาสนา แต่ยังต้องวิจัยเพื่อหาหลักธรรมและกระบวนการพัฒนาปัญญาต่อไป

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่ได้รับ

1.8.1 ทำให้ทราบประโยชน์ของการพัฒนาปัญญา

1.8.2 ทำให้ทราบการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีแนวคิดตะวันตก

1.8.3 ทำให้ทราบการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

1.8.4. ได้รูปแบบการพัฒนาปัญญาเชิงบูรณาการด้วยกระบวนการพัฒนาปัญญาและหลักพุทธธรรมมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและเป็นสากล

1.9 คำนิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยและเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

มิติการพัฒนาปัญญา หมายถึง การใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก และพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ ในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ความรอบรู้ รวมถึงความฉลาดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ การให้ความช่วยหลือผู้ประสบภัยให้พ้นทุกข์ด้วยปัญญา ตามแนวของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

พหุปัญญา หมายถึง ทฤษฎีที่กล่าวถึงการพัฒนาสติปัญญามนุษย์ ของ ศ.ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ในงานวิจัยนี้นำมาใช้ 10 ด้าน แต่ละบุคคลจะมีความโดดเด่นของสติปัญญาด้านต่าง ๆ ที่แตกต่าง ส่งผลให้มนุษย์มีความสามารถและบุคลิกภาพที่แตกต่างกันออกไป พหุปัญญานั้นสามารถ พัฒนาแบบองค์รวมไปพร้อม ๆ กันทั้ง 10 ด้านได้ อันประกอบด้วย 1) ด้านภาษา 2) ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ 3) ด้านดนตรี 4) ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5) ด้านมิติสัมพันธ์ 6) ด้านมนุษยสัมพันธ์ 7) ด้านการเข้าใจตนเอง 8) ด้านธรรมชาติ 9) ด้านการดำรงชีวิต 10) ด้านการสอน เพราะพหุปัญญามักทำงานร่วมกันหลายด้านในเวลาเดียวกัน

มหานิบาตชาดก หมายถึง ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ ที่เรียกว่า พระเจ้า 10 ชาติ คือ เตมิยชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตชาดก จันทกุมารชาดก นารทกัสสปชาดก วิธุรชาดก และเวสสันดรชาดก

พระโพธิสัตว์ คือ ผู้ซึ่งจะได้มาตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ท่านอธิษฐานจิตถึงพระพุทธภูมิ ทุ่มเทปฏิบัติธรรม ช่วยผู้อื่นทั้งทางโลกและทางธรรม สะสมบารมี 10 ทัศ ทุกๆคนเป็นพระโพธิสัตว์ได้ทั้งนั้น ถ้าหากว่าเขาผู้นั้นเป็นผู้มีจิตเมตตาประจำใจ ทำแต่คุณประโยชน์ช่วยเหลือคนทุกข์ยาก ไม่ประพฤติเบียดเบียนสนับสนุนผู้อื่นในทางผิดศีลธรรม

ปัญญา 3 หมายถึง สุตมยปัญญา คือ ปัญญาอันเกิดจากการฟัง การศึกษาเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ จินตามยปัญญา คือ ปัญญาอันเกิดจากการคิดพิจารณา และไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง

ด้วย โยนิโสมนสิการ ภาวนามยปัญญา คือการลงมือปฏิบัติภาวนาเพื่อให้เกิดปัญญา ไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความเป็นจริงและเนื่องจากงานวิจัยนี้มีการบูรณาการร่วมกับทฤษฎีพัฒนาปัญญาของตะวันตก ซึ่งมีระดับของการพัฒนาปัญญาที่มีพื้นฐานจากการคิดวิเคราะห์เท่านั้น

รูปแบบการบูรณาการมิติการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก หมายถึง การนำทฤษฎีที่กล่าวถึงการพัฒนาสติปัญญามนุษย์ ของ ศ.ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ 10 ด้าน อันประกอบด้วย 1) ด้านภาษา 2) ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ 3) ด้านดนตรี 4) ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5) ด้านมิติสัมพันธ์ 6) ด้านมนุษยสัมพันธ์ 7) ด้านการเข้าใจตนเอง 8) ด้านธรรมชาติ 9) ด้านการดำรงชีวิต 10) ด้านการสอน และนำองค์ความรู้ในวิถีพุทธตามแนวมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก 10 ชาติ อันประกอบด้วย 1) เตมิยชาดก 2) มหาชนกชาดก 3) สุวรรณสามชาดก 4) เนมิราชชาดก 5) มโหสถชาดก 6) ภูริทัตตชาดก 7) จันทกุมารชาดก 8) นารทกัสสปชาดก 9) วิธุรชาดก 10) เวสสันดรชาดก มาเป็นแนวทางในการประสานกลมกลืนเพื่อให้สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน

บทที่ 2
การพัฒนาปัญญา

แนวคิดในการพัฒนาปัญญาช่วงยุคแรก ๆ นั้นยังไม่มีการตั้งขึ้นเป็นทฤษฎี ต่อมาได้มีการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมและธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์จึงได้พัฒนามาเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ แนวคิด และทฤษฎีของนักจิตวิทยาตะวันตกแต่ละคนต่างก็มีรากฐานมาจากธรรมชาติของความเป็นสัจธรรมที่มีอยู่แล้วหากไม่สามารถนำมาบูรณาการเพื่อให้เป็นไปตามครรลองของชีวิตจริงก็ ยากที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ไม่ว่าจิตวิทยา หรือพุทธศาสนาก็สามารถบูรณาการกันได้อย่าง กลมกลืนถ้ามนุษย์จะนำมาปฏิบัติ และวิเคราะห์พิสูจน์ได้จริง งานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอแนวคิดทางทฤษฎีนักวิชาการตะวันตก และพุทธศาสนาเถรวาท ในเรื่องการพัฒนาปัญญา ในด้านความหมาย และความสำคัญ วิธีพัฒนา การสร้างเสริม จุดหมาย เป้าหมายของการพัฒนาความสามารถในด้าน ปัญญา ในประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา
2.2 แนวคิดการพัฒนาปัญญา
2.3 กระบวนการเกิดปัญญาตามแนวคิดตะวันตก
2.4 ทฤษฎีพหุปัญญาของโฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Multiples Intelligences)
2.5 แนวคิดเรื่องพหุปัญญา
2.6 ปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2.7 สรุป

2.1 ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา

ปัญญา คือ ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดที่เกิดจากการเรียนและคิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 118) ตลอดจนความรอบรู้ในสรรพสิ่งทั้งหลายและปรากฏการณ์ของสรรพสิ่งนั้น ๆ ซึ่งปัญญาจะชักนำให้เราเริ่มศึกษาว่า ความรู้คืออะไร ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร ความรู้ผิดถูกอย่างไร และจะชักนำให้เราสามารถตอบปัญหา ปรัชญาที่สำคัญ ๆ ได้ (สมัคร บุราวาส, 2520, น. 4-5) ซึ่งอริสโตเติลกล่าวถึงความสำคัญของปัญญาในเชิงปฏิบัติไว้ว่า ปัญญาในเชิงปฏิบัติ (Practical Wisdom) ประกอบด้วยเจตจำนงและทักษะทางคุณธรรม ผู้ที่มีปัญญาจะรู้ว่าควร ยกเว้นกฎระเบียบทุกๆ ข้อเมื่อไหร่ อย่างไร และรู้จักพลิกแพลงอย่างเหมาะสม อีกทั้งผู้มีปัญญาจะรู้ว่าควรประยุกต์ใช้ทักษะทางคุณธรรมอย่างไรเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ไม่ใช่เพื่อ

หลอกลวงหรือปั่นหัวผู้อื่น (Barry Schwartz, 2009) จากความหมายและความสำคัญข้างต้น ปัญญาจึงต้องประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ความรอบรู้และคุณธรรม โดยผู้มีปัญญาจะนำคุณธรรมมากำกับความฉลาด รอบรู้ของตน เช่น เมื่อจะสร้างกฎระเบียบใด ๆ ขึ้น จะคำนึงถึงประโยชน์ของชนหมู่มากเป็นหลัก โดยพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างกฎระเบียบที่มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม และมีความยืดหยุ่นเพื่อความผาสุกของเพื่อนมนุษย์จริง ๆ ไม่ใช่การใช้ความฉลาดเฉลียวมาสร้างกฎให้เอื้อต่อประโยชน์ตนและพวกพ้อง แต่ไม่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม จนเกิดความแตกแยกในสังคมขึ้นภายหลัง สอดคล้องกับที่ Barry Schwartz ได้กล่าวไว้ว่า “You don’t need to be brilliant to be wise. Brilliance isn't enough. It's as likely to get you and other people into trouble as anything else. คุณไม่จำเป็นต้องฉลาดถึงจะมีปัญญาได้ ความฉลาดนั้นไม่เพียงพอ มันมีโอกาสที่จะสร้างปัญหาให้คุณ และคนอื่นไม่แพ้สิ่งอื่น ๆ” (Barry Schwartz, 2009) ดังนั้น สิ่งที่สำคัญกว่าความเฉลียวฉลาดคือ ปัญญา

เห็นได้ชัดเจนว่าปัญญานั้นมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญามนุษย์เช่นระบบการศึกษาในระดับต่าง ๆ นั้น ควรเน้นการสร้างคนให้มีปัญญา คือมีทั้งความรู้และคุณธรรม ซึ่งหากเรามองว่าความรู้คือศาสตร์ต่าง ๆ มีวิทยาศาสตร์ เป็นต้น และคุณธรรมคือ พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จะเห็นภาพเชิงนโยบายในการพัฒนาปัญญามนุษย์ที่ชัดเจนขึ้น ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมฺจิตฺโต), ศ.ดร. กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ ต่างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับวัฒนธรรมชาวพุทธ เปรียบเทียบคนที่มีความรู้ทั้งสองด้านเหมือนคนที่มีดวงตาสองข้าง (ทวิจักขุ) ดวงตาข้างหนึ่งคือความรู้ด้านศาสนา ส่วนดวงตาอีกข้างหนึ่งคือ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และความรู้ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ คนที่มีความรู้ทั้งสองด้านเช่นนี้ จัดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”(พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2552, น. 20) ดังนั้น หากเน้นแต่การสร้างความฉลาดมีไหวพริบและเชี่ยวชาญในความรู้ โดยไม่ให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณธรรมอย่างจริงจังย่อมไม่อาจเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ และ ความรู้นั้นจะกลายเป็นดาบสองคมที่อาจก่อความเสียหายขึ้นในภายหลัง

2.2 แนวคิดการพัฒนาปัญญา

2.2.1 ความหมายของปัญญา

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของปัญญา ไว้หลากหลาย ประการ ซึ่งอาจแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดตามนิยามคำว่าเชาวน์ปัญญา (intelligence) มากมาย หลายคน ดังนี้

เพียเจต์ (Piaget,1983) (2528, น. 38) ให้ความหมายปัญญา คือความสามารถในการคิด ความสามารถใน การวางแผน การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ความสามารถดังกล่าวจะพัฒนาจากความคิด ความเข้าใจในระดับง่าย ๆ ในวัยเด็ก ไปสู่ระดับที่ซับซ้อนขึ้นในวัยผู้ใหญ่

แบร์รี ชวาร์ท (Barry Schwartz) (2009) นักจิตแพทย์คลินิกได้กล่าวว่า “You don’t need to be wise. Brilliance isn’t enough. It’s as likely to get you and other people into trouble as anything else.” หมายความว่าคุณไม่จำเป็นถึงจะมีปัญญาได้ ความฉลาดนั้นไม่เพียงพอ มันมีโอกาสที่จะสร้างปัญหาให้คุณ และคนอื่นไม่แพ้สิ่งอื่น ๆ สอดคล้องกับความหมายและความสำคัญข้างต้น ปัญญาจึงต้องประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ความรอบรู้และคุณธรรม โดยผู้มีปัญญาจะนำ คุณธรรมมากำกับความฉลาดรอบรู้ของตน เช่น เมื่อจะสร้างกฎระเบียบใด ๆ ขึ้น จะคำนึงถึง ประโยชน์ของชนหมู่มากเป็นหลัก โดยพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างกฎระเบียบที่มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม และมีความยืดหยุ่นเพื่อความผาสุกของเพื่อนมนุษย์จริง ๆ ไม่ใช่การใช้ความฉลาดเฉลียวมาสร้างกฎให้ เอื้อต่อประโยชน์ตนและพวกพ้องแต่ไม่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม จนเกิดความแตกแยกในสังคมขึ้นภายหลัง

สรุป ความหมายของปัญญาตามความหมายเชิงปฏิบัติของนักจิตวิทยา คือความสามารถในการปฏิบัติงานชนิดต่าง ๆ ตามที่นักจิตวิทยาออกแบบเสนอสิ่งเร้าให้คนที่ถูกวัด แสดงเชาวน์ปัญญาออกมา หรือปัญญาคือผลการวัดโดยเครื่องมือทดสอบปัญญา ซึ่งเน้น ถึงความสามารถในการนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ ถ้าสรุปเป็นความหมายทั่วไปเชิงนามธรรม “ปัญญา” คือ “ความสามารถในการรู้การเข้าใจทั่วไป การเรียนรู้ที่ซับซ้อนขึ้น การจดจำ การคิดริเริ่มขั้นพื้นฐาน ตลอดจนการคิดได้อย่างมีคุณภาพ” ความเห็นของนักทดสอบทางจิตวิทยา “ปัญญา” หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการทำแบบทดสอบทางเชาวน์ปัญญาได้ หรือ หมายถึงผลที่ได้จากการสอบวัดบุคคลด้วยแบบสอบวัดทางปัญญา ดังนั้นคะแนนที่บุคคลได้จากการทำข้อสอบทางปัญญาจึงถือเป็นระดับปัญญาของบุคคลนั้น คะแนนดังกล่าวจะต้องขึ้นอยู่กับชนิดของข้อคำถามที่ถามในแบบทดสอบนั้นด้วย

2.2.2 ความสำคัญของปัญญา

ความสำคัญของปัญญาเป็นพื้นฐานของการคิดวิเคราะห์ วางแผน แก้ปัญหา เมื่อเด็กได้รับการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกต้อง สมาธิ ความจดจ่อ ความวิริยะ อุตสาหะจะได้รับการบ่มเพาะเป็นคู่ขนานกันไปด้วยในระยะยาว จะเกิดผลสัมฤทธิ์ให้เด็กระบุปัญหาได้ ตรงประเด็น วางแผนเป็น ภายใต้เงื่อนไขที่มีอยู่ พึ่งพาตนเองได้ดี และปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ เกิดความภาคภูมิใจในตนเองด้วยความสามารถที่มีเกิดจากตัวเด็กเอง แต่ก็จะเห็นได้ว่าสิ่งที่มีอิทธิพลสำคัญต่อปัญญาของมนุษย์ คือ พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม พัฒนาการทุกขั้นตอนความฉลาดของบุคคลจะสะท้อน ความสำคัญของปัญญาจึงมีผู้ให้ความสำคัญ ดังต่อไปนี้ คือ

ฟลิชเมน และบาร์ทเล็ท (Fleishman and Bertlett, 1969) วิเคราะห์ผลงานการวิจัยเกี่ยวกับความสามารถของมนุษย์ แล้วสรุปลักษณะที่สำคัญของปัญญา ประโยชน์ของปัญญาไว้ 5 ประการ ดังนี้คือ

1. ความสามารถเป็นผลทางวุฒิภาวะ และการเรียนรู้ ลำดับขั้นพัฒนาการของความสามารถของแต่ละคนจะจำกัดสิ่งที่เขาสามารถเรียนรู้ได้ ฉะนั้นความสามารถจึงพัฒนาไปในอัตราที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงอายุ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงวัยรุ่น เช่น ในช่วงวัยเด็กตอนต้นพบว่า ความสามารถทางการเรียนรู้ภาษา มีพัฒนาการเป็นไปรวดเร็วกว่าพัฒนาการของความสามารถทางการเข้าใจเหตุผลทางคณิตศาสตร์

2. ความสามารถมีความคงทน และค่อนข้างเปลี่ยนแปลงยากในวัยผู้ใหญ่ เช่น เมื่อถึงวัยผู้ใหญ่ ความคล่องในการใช้มือค่อนข้างคงที่แน่นอน และความทนทานต่อการปรับปรุง และการเสื่อมถอยจะมีมากขึ้น

3. ความสามารถในขณะนั้นของบุคคลแต่ละคนมีผลต่ออัตราความเร็วในการเรียนรู้งานใหม่ของเขา ฉะนั้นนักเรียนที่มีความสามารถทางด้านการใช้จินตนาการ และเหตุผลทางคณิตศาสตร์อยู่ในระดับสูง จะเรียนรู้ฟิสิกส์ได้ดี และเร็วกว่าคนที่มีความสามารถอยู่ในระดับต่ำ โดยมีเงื่อนไขว่าตัวการทางแรงจูงใจ และตัวการอย่างอื่นเท่ากัน

4. ความสามารถด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวอาจจะถ่ายโยงไปสู่การเรียนรู้งานเฉพาะ ด้านได้หลายอย่างกว่าความสามารถอีกอย่างหนึ่ง เช่น ความสามารถอย่างหนึ่งคือ การคำนวณเลข จะช่วยถ่ายโยงไปสู่การเรียนรู้งานใหม่ เฉพาะงานที่เกี่ยวกับการคำนวณเท่านั้น ในขณะที่ความสามารถ ทางมิติสัมพันธ์ จะช่วยในการเรียนรู้งานใหม่ในขอบข่ายที่กว้างกว่า อันได้แก่ งานที่เกี่ยวกับคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และวิชาการสาขาอื่น

5. ความสามารถเป็นสิ่งที่มีขอบข่ายครอบคลุม มากกว่าทักษะ คำว่า “ทักษะ” มักจะอ้างถึงเรื่องของระดับความสามารถเฉพาะงานแต่ละอย่าง เช่น ทักษะทางว่ายน้ำ ดำน้ำ ขับเครื่องบิน การเล่นกีฬาเฉพาะอย่าง การพิมพ์ดีด การเขียนลายวิจิตร การกมาในรูปแบบของความสามารถพื้นฐานขั้นต้น ๆ ได้ความคล่องในการใช้นิ้วมือกับความเร็วในการใช้นิ้วมือเป็นความสามารถพื้นฐานทางทักษะขั้นต้นของความสามารถเฉพาะอย่างแต่ละอย่าง ในเรื่องของทักษะจะมีความสามารถทางปัญญาเข้าไปมีส่วนร่วม

สรุปได้ว่า ความฉลาดทางปัญญามีความสำคัญ และมีประโยชน์ในด้านการคิด การจำ การใช้ความคิด การคำนวณ การเชื่อมโยง การเรียนรู้ การใช้เหตุผลเชิงความคิดรวบยอดในการ แก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความฉลาดทางปัญญาของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่แต่เพียงโครงสร้างของ สมองที่บุคคลนั้นมีมาแต่กำเนิดเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับหนทางที่ศักยภาพทางสมองของบุคคลนั้นได้รับ การขยับขยายให้ดีขึ้น ทั้งขึ้นตามประสบการณ์ และโอกาสที่บุคคลนั้นจะได้รับในเวลาต่อมาด้วย

2.2.3 แนวคิดการพัฒนา

การพัฒนา (Development) หมายถึงการฝึกฝน การอบรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและ ประสิทธิผลในการปฏิบัติงาน และเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ปัจจุบันนี้ถ้าเราสามารถศึกษา พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กได้ เรามักจะต้องการศึกษาจากการสื่อความหมายหรือการแสดงออก ของเด็กทั้งร่างกายและภาษาพูด พัฒนาการที่เราควรศึกษาอีกอย่างหนึ่งคือพัฒนาการทางภาษา นักจิตวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก โดยศึกษาพัฒนาการของภาษาในการ สื่อสารที่เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อการพัฒนาปัญญาขึ้น นักจิตวิทยาตะวันตกหลายคนได้กล่าวถึง การพัฒนาด้านปัญญา และกล่าวถึงการเสริมสร้างความฉลาด ในลักษณะของศักยภาพเพื่อความเติบโตด้านปัญญา โดยเน้นบทบาทของอารมณ์ที่เข้ามา มีบทบาทจัดลำดับของมนุษย์ให้มุ่งสู่การพัฒนาปัญญา และเสนอแนวคิดความฉลาดทางปัญญา

แนวคิดการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีนักจิตวิทยาตะวันตก

การพัฒนา (Development) หมายถึงการฝึกฝน การอบรม เพื่อให้เกิดประสิทธิ์ภาพและประสิทธิ์ผลในการปฏิบัติงาน และเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ทฤษฎีการพัฒนาปัญญาของนักจิตวิทยาพัฒนาการ 4 คน ที่ได้รับการกล่าวถึงมาก คือ ทฤษฎีของ จอง พีอาเจต์ (Jean Piaget) ทฤษฎีของเจอโรม บรูเนอร์ (Jerome Bruner) ทฤษฎีของ Richard Macewan ทฤษฎีของ Anthony Liew นักจิตวิทยาพัฒนาการ 4 คน ซึ่งการนำทฤษฎีพัฒนาการมาสร้างความฉลาดทางด้าน เชาว์ปัญญา หรือปัญญาในแนวคิดด้านนักจิตวิทยาตะวันตกนั้นแต่ละคนได้ให้ความเห็นไว้ดังต่อไปนี้

จอง พีอาเจต์ (Jean Piaget) (2547) ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของ จอง พีอาเจต์(Jean Piaget) ทฤษฎีของพีอาเจต์แบ่งเป็น 3 ระดับใหญ่ คือ 1. ระดับพัฒนาความรู้สึกทางอวัยวะ เคลื่อนไหว (0 - 2 ปี) (Sensorimotor Phase) 2. ระดับพัฒนาการทางความคิดรวบยอด (1/2- 11/12 ปี) (Conceptual Thought Phase) 3. ระดับพัฒนาการเข้าใจอย่างมีเหตุผล (11/12 ปี) (Cognitive Thoughtr Phase) พีอาเจต์ ได้อธิบายรายละเอียดของพัฒนาการทั้ง 3 ระดับไว้อีกดังนี้

1. ระดับพัฒนาความรู้สึกทางอวัยวะเคลื่อนไหว (0 – 2 ปี) (Sensorimotor Operations Phase) ประกอบด้วยขั้นย่อย 6 ขั้น

1) ขั้นปฏิกิริยาสะท้อน (Reflexive Phase) ในขั้นแรกของพัฒนาการนี้ทารกจะมีพฤติกรรม สะท้อนอย่างง่าย (Reflex) เช่น การดูดนิ้ว การไขว่คว้า พฤติกรรมนี้เป็นพฤติกรรมที่ไม่เกี่ยวกับการ เรียนรู้เป็นพฤติกรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการกระตุ้นจากภายนอกโดยอัตโนมัติ

2) ขั้นพัฒนาการอวัยวะเคลื่อนไหวด้วยประสบการณ์เบื้องต้น (Primary Circular Reaction) ทารกขั้นนี้จะใช้ประสบการณ์ที่ได้รับเป็นแนวการเคลื่อนไหวของตนเองพฤติกรรม

การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น ในระยะนี้ขาดการประสานงานและมักเป็นพฤติกรรมที่ซ้ำ ๆ และ ง่ายและปราศจากจุดมุ่งหมายความสนใจ ของทารกจะอยู่ที่ความเคลื่อนไหวไม่ใช่ผลการเคลื่อนไหวได้แก่ การที่ทารกเล่นมือ กำมือปิดและเปิด ทำอยู่อย่างนี้ซ้ำ ๆ หรือกระตุกผ้าห่มซ้ำ ๆ เป็นต้น

3) ขั้นพัฒนาการอวัยวะเคลื่อนไหวโดยมีจุดมุ่งหมาย (Secondary Circular Reaction) ระยะนี้ พีอาเจต์ กล่าวว่าเป็นระยะแรกที่ทารกแสดงพฤติกรรม โดยมีความตั้งใจหรือมีจุดมุ่งหมาย ทารกจะเริ่มมีพฤติกรรมซ้ำ ๆ เพราะเกิดความสนใจในผลของพฤติกรรมนั้น เช่น ทารกจะเตะหรือ กระตุกเท้าเพื่อจะให้ปลาตะเพียนหรือของเล่นที่แขวนในเปลสั่นหรือเคลื่อนไหว หรือจะสั่นของเล่น เช่น พวกกระดิ่งหรือระฆังที่มีเสียงเพราะ สนใจในเสียงที่เกิดจากการสั่น ทารกทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ โดย มีความมุ่งหมายพัฒนาการขั้นที่เกิดขึ้น เพราะทารกต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อม รอบ ๆ ตัวของเขา พีอาเจต์ อธิบายจากการสังเกตพฤติกรรมบุตรสาวของเขาที่ชื่อ ลูเซียน (Lucienne) เมื่ออายุ 4 เดือน 27 วัน ซึ่งใช้เท้าเตะไปถูกตุ๊กตาที่แขวนอยู่ในเตียง ตุ๊กตาแกว่งไปมา ต่อมาเมื่อ ลูเซียน เห็นตุ๊กตาอีกก็ยกเท้าขึ้นจะเตะอีก พร้อมทั้งแสดงอาการดีใจ

4) ขั้นพัฒนาการประสานของอวัยวะ (Coordination of Secondary Reactions) ระยะนี้ พีอาเจต์ กล่าวว่า ทารกเริ่มที่จะแก้ปัญหาอย่างง่าย ๆ ทารกจะใช้ประสบการณ์ในอดีตช่วยในการ แก้ปัญหา ระยะนี้ทารกอายุตั้งแต่ 8 หรือ 9 เดือน ถึง 11 หรือ 12 เดือน ถ้าเอาตุ๊กตาซ่อนไว้ใต้หมอน ทารกจะผลักหมอนเพื่อจะเอาตุ๊กตาที่ซ่อนอยู่ ซึ่งพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมายก่อน ระยะนี้ การผลักหมอนของทารกเป็นเพียงความสนใจที่เห็นหมอนเริ่มล้มลงไป พัฒนาการขั้นที่ 1 นี้สิ่งของต่าง ๆ เริ่มมีความหมายต่อทารก ความอยากรู้อยากเห็น ความสนใจในสิ่งต่าง ๆ รวมตัวเริ่มเกิดขึ้น ทารกเริ่ม ตื่นตัวต่อสภาพแวดล้อมมากขึ้น และเริ่มเลียนแบบพฤติกรรมของคนที่อยู่ใกล้ ๆ ตน

5) ขั้นพัฒนาการความคิดริเริ่มแบบลองผิดลองถูก (Tertiary Circular Reactions) ระยะนี้ พีอาเจต์ กล่าวว่าทารกเริ่มที่จะทดลองพฤติกรรมลองถูกลองผิด (Trial andr Error) และเริ่มความ สนใจในผลของพฤติกรรมใหม่ ๆ มีการทดลองทำดูหลาย ๆ แบบ และสนใจผลที่เกิดขึ้นซึ่งต่างกับขั้น พัฒนาการอวัยวะเคลื่อนไหวโดยมีจุดมุ่งหมายตรงที่เด็กไม่เพียงแต่สนใจจะทำซ้ำ ๆ แต่เปลี่ยนแปลง ให้เกิดความใหม่อยู่เรื่อย ๆ พีอาเจต์ ได้สังเกตบุตรของเขาเอง ลอเรนต์ (Leurent) ซึ่งขณะนั้นอายุ 10 เดือน และบันทึกไว้ว่าวันหนึ่ง ลอเรนต์ ค้นพบการตกของสิ่งของโดยโยนกล่องสบู่ไปในอากาศ และ ปล่อยให้ตกในขณะที่ ลอเรนต์ ค้นพบแต่กำลังอยู่ในท่านอน จากนั้นลอเรนต์ได้ทดลองในท่าต่าง ๆ เช่น ยืดแขนในท่าต่าง ๆ สูงต่ำ และมุมต่าง ๆ และสนใจการตกของกล่องสบู่ในท่าต่าง ๆ พีอาเจต์ สรุปว่าทารกในขั้นพัฒนาการนี้จะรู้จักทดลองแบบลองผิดลองถูก เพื่อดูว่าอะไรจะเกิดขึ้นอย่างมีจุดหมาย และเริ่มที่จะมีความคิดริเริ่มซึ่งเป็นจุดเริ่มต้น

ของการสะสมกระบวนการความคิดความเข้าใจ (Cognitive Process) ในระยะต่อ ๆ ไปของพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์

6) ขั้นพัฒนาการโครงสร้างสติปัญญาเบื้องต้น (Invention of New Through Internal Mental Combinations) ระยะนี้ซึ่งเป็นขั้นพัฒนาการย่อยขั้นสุดท้าย ในระดับพัฒนาการเบื้องต้น ทารกเริ่มแสดงความก้าวหน้าในระดับสติปัญญาและความคิด ทารกจะสามารถเริ่มแก้ปัญหาที่ตน ประสบได้ทารกจะเริ่มรู้จักคิดหาวิธีการแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องอาศัยการลองผิดลองถูกอีก โดยเห็นได้ จากการที่ พีอาเจต์ ได้สังเกตจากบุตรสาว ลูเซียน (Lucienne) เมื่ออายุ 1 ปี 4 เดือน โดยทดลองให้ กล่องไม้ขีดซึ่งเปิดทิ้งไว้ประมาณ 3 มิลลิเมตร และในกล่องไม้ขีดใส่โซ่เล็ก ๆ ไว้ โดยให้ ลูเซียน สามารถมองเห็นจากการสังเกตพบว่า ลูเซียน ดูกล่องไม้ขีด และขณะเดียวกันเปิดปากกล่องทีละน้อย ๆ ให้กว้างขึ้น ๆ แล้วหยิบเอาโซ่เล็ก ๆ ในกล่องไม้ขีดออกมา ซึ่งแสดงว่าทารกวัยนี้สามารถที่จะเกิด ความจำและการแก้ปัญหาได้จากการสังเกตอีกครั้งของพีอาเจต์คือเมื่อ ลูเซียนอายุได้ 1 ปี 6 เดือน ลูเซียน เล่นรถลากตุ๊กตาเป็นครั้งแรกรถลากนี้ทีคันถือเมื่อลูเซียนจับคันถือและผลักรถลากไปข้างหน้าจนไปถูกฝาผนังของห้องและไม่สามารถจะผลักต่อไปอีก ลูเซียน จึงจับคันถือและเดินถอยหลังสักครู่ก็หยุด และเปลี่ยนที่ยืน โดยเดินไปอีกข้างหนึ่งของรถลาก และผลักรถไปข้างหน้า จากการสังเกตพฤติกรรมของ บุตรสาวของเขานี้เอง พีอาเจต์ จึงสรุปว่าทารกเริ่มเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมและสามารถที่จะอนุมานความสัมพันธ์ของเหตุ และผลได้ ทารกสามารถแสดงพฤติกรรมเลียนแบบผู้ใหญ่ได้ โดยอาศัยการจำ (พรรณทิพย์ สิริวรรณบุษย์, 2547, น. 39-40)

2) ขั้นพัฒนาการใกล้เกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลก่อนเกิดความคิดยอดอย่างใช้เหตุผล (Intuitive Thought Phase) (4 – 7 ปี) ระยะนี้เด็กก็ยังไม่สามารถที่จะใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ได้ ความคิดความเข้าใจของเด็กยังขึ้นกับการรับรู้ของเขาเป็นส่วนมาก อย่างไรก็ตามพัฒนาการขั้นนี้ เป็นขั้นที่ผิดกับขั้นพัฒนาการก่อนเกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลตรงที่ว่าเด็กวัยนี้เริ่มที่จะเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสิ่งแวดล้อมและเริ่มที่จะเลียนแบบพฤติกรรมผู้ใหญ่ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเขา เด็กวัยนี้เริ่มใช้ภาษา เป็นเครื่องมือในการคิด

3) ขั้นพัฒนาการเกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลเป็นรูปธรรม (Concrete Operations Thought Phase) พัฒนาการทางสติปัญญา และความคิด ความเข้าใจของเด็กในวัยนี้แตกต่างกับเด็กในวัย 2 ขั้นแรกมาก เด็กในวัยนี้เริ่มมีความสามารถในการสร้างกฎเกณฑ์รู้จักที่จะแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็น หมวดหมู่ได้ เด็กวัยนี้จะสามารถตอบการทดลองสองอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้นได้ถูกต้อง แม้ว่าสิ่งที่เขามองเห็นขณะนั้นจะดูเหมือนไม่เท่ากัน (พรรณทิพย์ สิริวรรณบุษย์, 2547, น. 39-40)

พีอาเจต์ สรุปความแตกต่างของเด็กระดับพัฒนาการความคิดรวบยอดทั้ง 5 ขั้นได้ดังนี้ คือ

1. การเกิดภาพในใจ (Mental Representations) ในขั้นพัฒนาการเกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลเป็นรูปธรรมนั้น เด็กสามารถที่จะวาดภาพความคิดในใจได้ขั้นแตกต่างจากเด็กในขั้นต้น ๆ ดังจะเห็นได้จากถ้าหากจะถามเด็กอายุ 5 ขวบ หลังจากกลับจากโรงเรียนใกล้ ๆ บ้านให้บอกทาง โรงเรียนเด็กอายุ 5 ขวบ จะไม่สามารถบอกได้ แต่เด็กอายุ 7 - 12 ปี จะสามารถหรืออธิบาย หรือ เขียนแผนที่ได้ว่าไปโรงเรียนอย่างไร

2. การคงที่ของสสาร (Conservation) เด็กในขั้นที่ 3 ของระดับที่ 2 นี้ สามารถที่จะบอกได้ ว่าจำนวนของเหลวหรือของแข็งจะคงที่แม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างหรือสถานที่ ซึ่งเด็กในขั้นพัฒนาการ 2 ขั้นแรกยังบอกไม่ได้

3. ความสัมพันธ์ (Relation Terms) เด็กในขั้นที่ 3 ของระดับที่ 2 นี้ สามารถเปรียบเทียบและสามารถที่จะเข้าใจว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะใหญ่กว่า มากกว่า น้อยกว่า ขึ้นอยู่กับว่าเปรียบเทียบกับอะไร เช่นความมืดและสว่างขึ้นอยู่ว่าเปรียบเทียบอะไรนอกจากนี้จะเข้าใจความหมายของส่วนย่อย และส่วนรวม

4. การแบ่งกลุ่มหรือหมู่ (Class Inclusion) เด็กในขั้นที่ 3 ของระดับที่ 2 นี้ สามารถที่จะตั้ง เกณฑ์ในการแบ่งหรือจัดสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขาเป็นหมวดหมู่ได้ เช่น เข้าใจที่จะแบ่ง สุนัข แมว ม้า รวมกันเพราะเป็นสัตว์เป็นสัตว์สี่เท้าเหมือนกัน ซึ่งเด็กก่อนวัยนี้ยังไม่สามารถจะเกิดความคิดความ เข้าใจในหมวดหมู่เช่นนี้

5. จัดลำดับก่อนหลัง (Serialization and Hierarchical Arrangements) เด็กในขั้นพัฒนาการ ความคิดรวบยอดแบบใช้เหตุผลเป็นรูปธรรม สามารถที่จะจัดของตามลำดับความหนักหรือความยาวได้ เช่น สามารถเรียงไม้ขนาดต่าง ๆ กันตามระดับความยาวได้ ซึ่งในวัยก่อนหน้าที่จะยังทำไม่ได้ และเมื่อพัฒนาการ ถึงขั้นนี้เด็กจะสามารถเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตัวเลขได้เป็นวัยที่เด็กควรได้รับการสอบเลขคณิต หรือความคิดรวบยอดที่ซับซ้อนอื่น

6. ระดับพัฒนาการเข้าใจอย่างมีเหตุผล (11/12 ปี) (Cognitive Thought Phase) ระยะนี้ พัฒนาการทางสติปัญญาและความคิดของเด็กพัฒนาการขึ้นสูงระดับวุฒิภาวะสูงสุดคือเด็กในวัยนี้จะเริ่ม คิดเหมือนผู้ใหญ่ ความคิดแบบเด็กจะสิ้นสุดลง เด็กจะสามารถที่จะคิดอย่างมีเหตุผล สามารถที่จะคิดอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถที่จะตั้งสมมติฐานและทฤษฎี และสามารถที่จะเกิดความคิดรวบยอดในสิ่ง ที่เป็นนามธรรมนอกเหนือไปจากสิ่งที่ตาของเขามองเห็น

สรุป ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของ จอง พีอาเจต์ ได้ว่าเด็กจะมีพัฒนาการด้านสติปัญญาขั้นสูงสุดหรือเข้าสู่ระดับวุฒิภาวะสูงสุด เด็กจะสามารถที่จะคิดแบบผู้ใหญ่หรือสามารถคิดใน สิ่งที่เป็นนามธรรมได้สามารถคิดอย่างวิทยาศาสตร์ ได้เมื่อมีอายุประมาณ 10 -15 ปี ใน

สมัยปัจจุบันนี้ ถ้าสามารถศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กได้ เรามักจะต้องการศึกษาจากการสื่อความหมาย หรือการแสดงออกของเด็กทั้งทางร่างกายและทางภาษาพูด (Verbal Behavior) ฉะนั้น พัฒนาการที่ เราควรศึกษาอีกอย่างหนึ่งคือพัฒนาการทางภาษา นักจิตวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทาง สติปัญญาของเด็ก โดยศึกษาพัฒนาการของภาษาในการสื่อสารของเด็ก

เจอโรม บรูเนอร์ (Jerome Bruner) ลำดับขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาของบรูเนอร์ มี 3 ลำดับขั้นคือ

1. ขั้นพัฒนาการเอนเนกทีฟ (Enactive Representation) ขั้นพัฒนาการระยะนี้เป็นขั้นพัฒนาการที่ตรงกับระดับพัฒนาการความรู้สึกทางอวัยวะเคลือนไหว (The Sensory - Motor Phase) ของพีอาเจต์ประมาณตั้งแต่แรกเกิดถึงประมาณ 2 ปี เป็นขั้นของพัฒนาการทางปัญญาความคิดก่อนระยะเวลาที่เด็กอ่อนจะพูดและใช้ภาษาได้สติปัญญาความคิดของเด็กในวัยนี้แสดงออกโดยทางกิริยากรรม (Actions) เด็กสามารถแก้ปัญหาได้แม้ว่าจะไม่สามารถที่จะอธิบายด้วยคำพูด เด็กในวัยนี้ จำเป็นจะต้องมีโอกาสที่จะสามารถที่จะปะทะกับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองและแสดงพฤติกรรมเพราะการปะทะกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพัฒนาการด้านสติปัญญาและความคิด กล่าวอย่างละเอียดคือ ใน ตอนแรกเกิดพฤติกรรมของเด็กอ่อนเป็นไปอย่างง่าย ๆ เช่น การดูดหรือปฏิกิริยาสะท้อนต่าง ๆ ต่อมา พฤติกรรมของเด็กอ่อนมักจะถือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งแนะแนวการเคลื่อนไหวของตนเองมักจะเป็นพฤติกรรมการเคลื่อนไหวส่วนใดส่วนหนึ่งแต่ขาดการประสานงานปราศจากความมุ่งหมายความสนใจ มักจะอยู่ที่ความเคลื่อนไหวแต่ไม่สนใจผลของการเคลื่อนไหว เช่น กำมือแล้วเปิด แล้วกำมือ ต่อจากนี้ เด็กอ่อนจะแสดงพฤติกรรมโดยมีความตั้งใจหรือความมุ่งหมาย เด็กจะเริ่มทำพฤติกรรมซ้ำเพราะความ สนใจในผลของพฤติกรรมนั้น เช่น เด็กจะสั่นของเล่นเพราะสนใจเสียงที่เกิด จากนั้นเด็กอ่อนจะเริ่มแก้ปัญหาอย่างง่าย ๆ โดยใช้พฤติกรรมในอดีตที่ผ่านมา มาช่วยในการแก้ปัญหา เริ่มเรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้เด็กอ่อนยังสามารถที่จะแยกสิ่งที่ตน “ต้องการ” และ “ไม่ต้องการ” ออกจากกัน ต่อมาเด็กอ่อนมีความสนใจในผลของพฤติกรรมใหม่ ๆ มักจะทดลองทำดูหลาย ๆ แบบ และสนใจผลที่เกิดขึ้น แสดงว่าเด็กเริ่มมีความคิดริเริ่ม ขั้นต่อจากนี้ คือ เด็กรู้จักประดิษฐ์วิธีการใหม่ขึ้นเพื่อใช้แก้ปัญหาที่ไม่เคย ประสบ ทั้งนี้เพราะเด็กเริ่มเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมและสามารถที่จะอนุมานความสัมพันธ์ ของเหตุผลได้ เด็กสามารถที่จะจินตนาการก่อนที่จะเริ่มแสดงพฤติกรรมของผู้ใหญ่โดยไม่จำเป็นต้องเห็น ตัวอย่างจริง ๆ แต่เลียนแบบจากความจำ

2. ขั้นพัฒนาการไอโคนิก (Konic Representation) ขั้นพัฒนาการระยะนี้มีลักษณะคล้าย กับระยะขั้นพัฒนาการก่อนการเกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผลของพีอาเจต์ (Preconceptual Phase) อายุประมาณ 2 - 4 ปี

เด็กในระยะนี้เมื่อเห็นสิ่งเร้าจะเกิดการรับรู้และเกิดภาพในสมองเขาจะมองโลกแต่ในแง่ของ ตนและมักมีความเข้าใจแคบ มักมองอยู่แง่เดียวและไม่สามารถเห็นแง่อื่นแม้ว่าจะมีของแสดงต่อหน้า เขาจะใช้ภาพและการรับรู้ที่เกิดขึ้นนั้นแก้ปัญหาของตน บรูเนอร์ บอกว่า “ค่าสหสัมพันธ์ของการใช้ มโนภาพและการประสบความสำเร็จในการเรียนของเด็กเกรด 2 แรกของโรงเรียนประถมนั้นเป็น บวก” แสดงว่าการมีมโนภาพและการประสบความสำเร็จในการเรียนของเด็กมักจะไปด้วยกัน การเกิดมโนภาพในสมองนี้ บรูเนอร์ อธิบายว่าเมื่อยิ่งโตขึ้นก็ยิ่งมีความชำนาญในการสร้างยิ่งขึ้นเพื่อเป็น ประโยชน์ในการเลียนแบบ (Identification) เด็กขั้นนี้เริ่มที่จะสามารถใช้ภาษาและเข้าใจความหมาย ของสัญลักษณ์ สามารถเรียกบางสิ่งบางอย่างรอบ ๆ ตัวเขา แต่การใช้ภาษาของเด็กในวัยนี้มักจะใช้ ภาษาที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง เด็กจะมองโลกและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในแง่ที่ตนเองสามารถจะรับรู้ สิ่งแวดล้อมและไม่สามารถจะเข้าใจความหมายของตัวเลือก (Alternative) นอกจากนี้ขั้นนี้ไม่สามารถ จะตั้งเกณฑ์ในการแยกหมู่อย่างถูกต้อง เด็กจะแยกตามการรับรู้ในชีวิตจริง เช่น จะนำสุนัขรวมอยู่กับ คนเพราะสุนัขเป็นสัตว์เลี้ยงที่พัวพันอยู่กับคนมาก

สรุปลักษณะของพัฒนาการในวัยนี้ได้ดังนี้ ความคิดตายตัว (Stuck) ง่ายต่อการชักจูง (Autistic) ไม่มีระบบ (Dynamic) รูปธรรม (Concrete) ตนเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) ซุกซน (Unsteady Attention) ต้องมีการชี้แนะที่แน่นอน (Organized Around the Cues)

3. ขั้นพัฒนาการซิมโบลิก (Intuitive Phase) ตรงกับขั้นพัฒนาการใกล้เกิดความคิดรวบยอดอย่างใช้เหตุผล (Intuitive Phase) ของพีอาเจต์ เด็กเข้าใจลักษณะของสิ่งเร้าได้ดีขึ้น เพราะเด็ก สามารถแยกลักษณะของตัวเลือก (Alternative) ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งยังสามารถสรุปหรืออภิปราย ข้อสรุปทั้งที่สิ่งเร้าเป็นนามธรรมและเป็นสัญลักษณ์ ทั้งยังใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการคิดได้ดีด้วย เมื่อเด็กมีความสามารถเช่นนี้ บรูเนอร์ หมายความว่าเด็กมีพัฒนาการทางสติปัญญาจากการศึกษาฐาน นิยมของตัวแทนกลุ่ม บรูเนอร์ พบว่าในการมองของสองสิ่งเด็กจะมีการพิจารณาดังนี้

1) การรับรู้ (Perceptual) เด็กอายุน้อยจะตัดสินจากการรับรู้ เช่น มันเขียวเหมือนกัน มัน วางอยู่บนสมุดเหมือนกัน

2) หน้าที่ (Function) เด็กที่โตขึ้นจะตัดสินจากหน้าที่หรือการใช้งาน เช่น มีหน้าที่ทำเสียงดัง เหมือนกัน มันใช้เปิดขวดเหมือนกัน

3) ความรู้สึก (Affective) การเปรียบเทียบของสองสิ่ง อาจเปรียบโดยใช้อารมณ์และความรู้สึก เช่นฉันชอบเสื้อทั้งตัวเหมือนกัน มันมีความสำคัญต่อฉันเท่ากัน

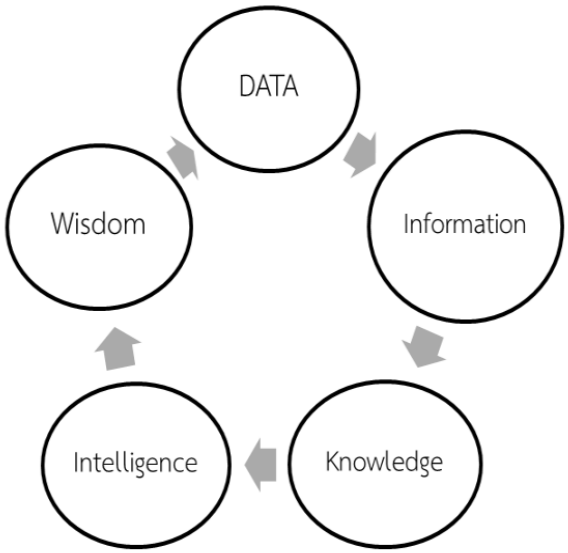
4) นามที่ให้ (Nominal) การเปรียบเทียบอาจพิจารณาจากนามที่ตั้งไว้ เช่น ส้ม และเงาะเป็น ผลไม้เหมือนกัน

5) กำหนดโดยตน (Fiat) การเปรียบเทียบอาจยึดความเห็นของตนเอง โดยไม่ให้ข้อมูลเพิ่ม เช่น คล้ายกับลูกพรุนเหมือนกัน โดยที่คนอื่นอาจไม่ทราบว่าทำไมถึงเหมือนจากการศึกษาวิจัยของ บรูเนอร์ พบว่า เมื่อเด็กอายุมากขึ้น มีวุฒิภาวะสูงขึ้น การเปรียบเทียบของสองสิ่งให้ทำในลักษณะใช้การใช้งาน หรือคุณสมบัติทั่วไปมากขึ้น ส่วนเด็ก 6 ปีนั้น จะใช้เปรียบเทียบจากการรับรู้เป็นเปอร์เซ็นสูง

สรุปข้อคิดของบรูเนอร์ว่า มนุษย์เป็นอินทรีย์ที่เสนอความรู้ความเข้าใจของเขาตามความสามารถในวัยต่าง ๆ และมนุษย์เจริญเติบโตโดยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในโดยการกระทำ ความคิด และสัญลักษณ์ซึ่งปรากฏตามวัฒนธรรมของเขา (Man is seen to grow by the process of internalizing the ways of acting imaging and symbolizing that “exist” in his culture, ways that amplify) (Bruner, 1960, p. 33)

Anthony Liew อธิบายว่า ควรจะรวมสติปัญญา (Intelligence) ไว้ในลำดับชั้นของ DIKIW ด้วย เพราะมีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับความรู้ (Knowledge) และปัญญา (Wisdom) จะอธิบายการเกิดปัญญาของ DIKWE มี 5 ขั้นตอน คือ DATA Information Knowledge Intelligence และ Wisdom ข้อมูล (DATA) ถูกจัดว่าเป็นข้อเท็จจริงที่แยกอยู่เดี่ยว ๆ และไม่ซับซ้อนต่อเมื่อ ข้อเท็จจริงหลาย ๆ อย่างถูกนำไปใส่กรอบของบริบทและโครงสร้างหนึ่ง ๆ ข้อเท็จจริงเหล่านั้นจะถูกประมวลผลเป็นข้อมูลข่าวสาร (Information) เมื่อข้อมูลข่าวสารนั้นผ่านกระบวนการตีความ จนได้นิยามที่ชัดเจนแล้ว ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจะยกระดับเป็นความรู้ (Knowledge) ณ จุดนี้ข้อเท็จจริง ต่าง ๆ ที่อยู่ในใจจะถูกนำมาประมวลผลอย่างเป็นระบบ จนสามารถทำนายหรืออนุมานสิ่งที่จะเกิดขึ้น ในอนาคตได้ และขณะที่มนุษย์ใช้ความรู้นี้เพื่อเลือกทางที่ดีที่สุดว่าจะทำอย่างไรต่อไปพฤติกรรมในขณะนั้นเรียกว่าสติปัญญา (Intelligence) และสุดท้ายเมื่อใช้สติปัญญานั้นประเมินคุณค่าและ ตัดสินใจที่จะแสดงเป็นพฤติกรรมออกมา พฤติกรรมนั้นถูกเรียกว่าเป็นการกระทำด้วยปัญญา (Wisdom) การพัฒนาจากความรู้เป็นสติปัญญานั้น เกิดจากการนำฐานความรู้ที่มีมาปรับเปลี่ยนโครงสร้างด้วยกระบวนการทางจิต (Restructuring Mental Processes) กล่าวคือ การนำความรู้ต่าง ๆ มากลั่นกรองด้วยระบบความคิดของบุคคลนั้นแล้วแสดงผลลัพธ์ออกมา โดยผลลัพธ์ที่ว่านี้คือสติปัญญา (Intelligence) นั่นเอง ซึ่งจะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม เช่น การแก้ปัญหาความสามารถ ในการใช้ภาษาที่ดี การกำหนดเป้าหมายและความสำเร็จต่าง ๆ เป็นต้น จากนั้น

สติปัญญานี้เองที่จะ พัฒนาไปเป็นปัญญา (Wisdom) คือ ความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง ความมีเหตุผล และสามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น Liew จึงเสนอให้เปลี่ยนชื่อเรียกลำดับชั้นนี้ว่า DIKIW นอกจากนี้ Liew ยังเน้นการพัฒนาปัญญาในลักษณะที่ปฏิบัติได้จริง (Practical Wisdom) มากกว่าปัญญาในเชิงทฤษฎี เพราะเป็นปัญญาที่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ ปัญหาในเชิงธุรกิจ รวมถึงปัญหาสังคมได้ ซึ่งปัญญาในลักษณะนี้สามารถพัฒนาในเกิดขึ้นในบุคคลได้อย่างเป็นระบบ และเป็นประโยชน์ทั้งในระดับองค์กรและสังคมด้วย จึงกล่าวได้ว่า ปัญญานั้นเป็นเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในการพัฒนามนุษย์ (Anthony Liew, 2013, p. 60)

แผนภูมิที่ 2.1 ความสัมพันธ์ภายในของการเกิดปัญญาแบบ DIKIW 5 ขั้น

สรุป การพัฒนาด้านปัญญา (Wisdom) ในทัศนะนักจิตวิทยาตะวันตกนั้นเป็นไปเพื่อทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงสามารถนำความรู้มาสร้างเป็นหลักการทำงานที่ปฏิบัติได้จริงรวมถึงความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยปัญญา การแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นรายบุคคล สังคม ประเทศชาติได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นผลของการพัฒนาด้านปัญญาอย่างแท้จริง

2.3 กระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดตะวันตก

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า มนุษย์พยายามศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องกระบวนการเกิดขึ้น ของปัญญากันมายาวนาน โดยมีแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจว่า ปัญญานั้นเกิดจากการแสวงหาข้อมูลและความรู้ต่าง ๆ มาประมวลผลอย่างเป็นระบบและได้ผลผลิตเป็นองค์ความรู้ที่

สามารถนำมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้ ที่เรียกว่าปัญญา (Wisdom) นั่นเอง แนวคิดดังกล่าวนี้เรียกว่า ทฤษฎี DIKW (Data Information Knowledge Wisdom) จาก การศึกษาพบว่า ผู้เสนอแนวคิดนี้ในช่วงแรกคือ Russell Ackoff โดยเผยแพร่บทความวิชาการชื่อ From Data to Wisdom หรือ “จากข้อมูลสู่ปัญญา” เมื่อปี 1989 ในช่วงแรกนั้น เขานำเสนอ องค์ประกอบไว้ 4 ประการ ประกอบด้วย 1. ข้อมูลดิบหรือฐานข้อมูล (Data) เช่น ตัวเลข สถิติ ฯลฯ 2. ข่าวสาร (Information) 3. ความรู้ (Knowledge) และ 4. ปัญญา (Wisdom) โดย Ackoff เปรียบเทียบระดับขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการไว้ว่า “หนึ่งออนซ์ของข้อมูลข่าวสาร (Information) มี มูลค่าเท่ากับหนึ่งปอนด์ข้อมูลดิบ (Data) หนึ่งออนซ์ของความรู้ (Knowledge) มีมูลค่าหนึ่งปอนด์ ข้อมูลข่าวสาร (Information) หนึ่งออนซ์ของปัญญา (Wisdom) มีมูลค่าเท่ากับหนึ่งปอนด์ของ ความรู้ (Knowledge)” (Russell Ackoff, 1999, p. 170 –172) ตามมาตราหน่วยวัดนั้น 1 ปอนด์ เท่ากับ 16 ออนซ์ จึงสามารถแปล ข้อความข้างต้นได้ว่า การที่จะเกิดข่าวสารข้อมูล (Information) ใด ๆ สัก 1 อย่างนั้น จะต้องอาศัยข้อมูลดิบ (Data) ถึง 16 เท่าตัวรวมกัน จึงจะกลั่นออกมาเป็นข่าวสารข้อมูลเพียง 1 ส่วนได้ ในทำนอง เดียวกัน การที่จะเกิดความรู้ (Knowledge) เพียง 1 ส่วนได้ ต้องอาศัยการกลั่นกรองของข้อมูลข่าวสาร 16 แหล่งมาวิเคราะห์ร่วมกัน ดังนั้น การเกิดปัญญา (Wisdom) จึงต้องใช้การกลั่นตัวของความรู้ 16 ส่วน จึงจะเพียงพอต่อการเกิดปัญญาได้ กล่าวโดยสรุป คือ กว่าจะเกิดปัญญาได้นั้นต้อง อาศัยข้อมูลดิบจำนวนมหาศาล ผ่านกระบวนการกลั่นกรองมากมายจนได้เป็นปัญญาในที่สุด หากจะเปรียบเทียบการเกิดขึ้นของปัญญากับสิ่งที่พบในชีวิตประจำวัน เช่น กระบวนการสังเคราะห์ยาขนานหนึ่ง ต้องอาศัยการศึกษาข้อมูลความรู้จำนวนมากมาย เลือกตัวยาที่เป็นวัตถุดิบ (Data) จำนวนหลายชนิด นำมาผ่านขั้นตอนการสกัด กลั่นกรอง ผสมผสานในปริมาณที่พอเหมาะ จนได้ออกมาเป็นยาที่มีสารประกอบทางเคมีตามต้องการ (Wisdom) สามารถนำไปใช้ในการรักษาโรคได้

ต่อมา Ackoff ได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมอีก โดยเพิ่มความเข้าใจ (Understanding) ลงไปด้วยไป รวมเป็น 5 ขั้นตอน และให้นิยามไว้ดังนี้ (Russell Ackoff, 2004)

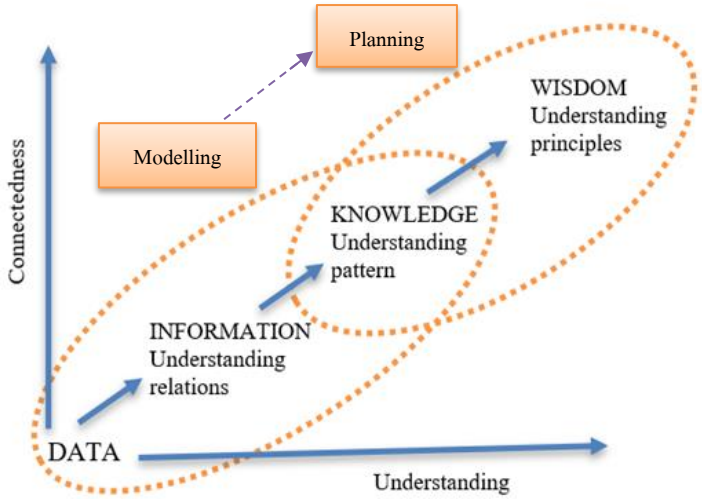
1) ข้อมูลดิบ (Data): สัญลักษณ์

2) ข้อมูลข่าวสาร (Information): ข้อมูลที่ผ่านกระบวนการให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยข้อมูลข่าวสารนั้นต้องสามารถตอบคำถามเบื้องต้นให้ได้เช่น ใคร (who) ทำอะไร (what) ที่ไหน (where) เมื่อใด (when) เป็นต้น

3) ความรู้ (Knowledge): การประยุกต์ร่วมกันของข้อมูลดิบและข้อมูลระดับข่าวสาร เพื่อให้สามารถตอบคำถามว่าทำอย่างไร (How) ให้ได้

4) ความเข้าใจ (Understanding): ตอบได้ว่าทำไปเพื่ออะไร (Why)

5) ปัญญา (Wisdom): การประเมินความเข้าใจ Richard MacEwan ได้อธิบายถึงความเกี่ยวข้องของทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ตามทัศนะของ Ackoff ไว้ว่า จากข้อมูล (Data) ถึงปัญญา (Wisdom) นั้น ต้องอาศัยการเพิ่มขึ้นของความเข้าใจและ ความเชื่อมโยงที่มีอัตราส่วนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ หมายถึง กระบวนการจากข้อมูลดิบไปสู่ปัญญานั้น ต้องอาศัยทั้งความเข้าใจที่มากขึ้นที่ละขั้น และในเวลาเดียวกันก็มีความเชื่อมโยงกันระหว่างข้อมูลที่มากขึ้นด้วย จึงจะสามารถพัฒนาจากข้อมูลดิบไปสู่ปัญญาได้ (Richard MacEwan, 2008, p. 20-21) ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 โมเดลความสัมพันธ์ของระดับความเชื่อมโยงและความเข้าใจที่เพิ่มขึ้น จากระดับของข้อมูลดิบ (Data) ไปสู่ปัญญา (Wisdom)

จากภาพแสดงให้เห็นว่า จากข้อมูลดิบ (Data) ไปสู่ข้อมูลข่าวสาร (Information) นั้นต้อง เข้าใจความสัมพันธ์ (Understanding Relations) ของข้อมูลดิบชุดต่าง ๆ ก่อน แล้วนำมาเชื่อมโยง เข้าด้วยกันจนเป็นข้อมูลข่าวสาร จากนั้น ขั้นตอนต่อมาคือทำให้ข้อมูลข่าวสารกลายเป็นความรู้ (Knowledge) โดยอาศัยความเข้าใจในรูปแบบ (Understanding Patterns) คือ ต้องเข้าใจว่าจะนำ ข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นมาจัดให้เป็นรูปแบบ เป็นระบบอย่างไรจึงจะสร้างเป็นความรู้ได้ขั้นตอนต่อไป จึงนำความรู้เหล่านั้นมาประมวล โดยอาศัยความเข้าใจในระดับหลักการ (Principles) และความเชื่อมโยงที่ซับซ้อนขึ้นจนเกิดเป็นทฤษฎีหรือองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ เรียกว่า ปัญญา (Wisdom)

นอกจากนี้ Jennifer Rowley (2007) ได้เปรียบเทียบแนวคิดของ Ackoff กับ Zeleny ซึ่งส่วน ใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน แต่มีการกล่าวถึงปัญญาในระดับที่สูงกว่า Wisdom ไว้คือ Enlightenment เพิ่มเติมขึ้นมา โดย Zeleny ให้ความหมายของ Data ว่าเป็นขั้นที่ยังไม่รู้อะไรเลย Information คือ รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร? Knowledge คือ รู้ว่าจะทำอย่างไร? Wisdom คือ

ทำไม? ในขั้นของ Wisdom นี้ตรงกับการนิยามคำว่า ความเข้าใจ (Understanding) ของ Ackoff ซึ่งนิยามไว้ว่า ความเข้าใจ คือ สามารถตอบได้ว่าทำไมจึงทำอย่างนั้น ทำไมต้องใช้วิธีการนั้น ๆ ส่วนคำว่า Enlightenment นั้น Zeleny อธิบายว่า เป็นการรู้ตามความเป็นจริง มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ได้รับการยอมรับทางสังคม มีความเคารพ และประพฤติถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 การเปรียบเทียบระบบ DIKW ของ Ackoff และ Zeleny

Comparing Ackoff's and Zeleny's definitions of data, information, knowledge, and wisdom

	Zeleny (34)	Ackoff (1)
Data	Know nothing	Symbols
Information	Know what	Data that are processed to be useful; provides answers to who, what, where and when questions
Knowledge	Know how	Application of data and information, answers how questions
Understanding		Appreciation of why
Wisdom	Know why	Evaluated understanding
Enlightenment	Attaining the sense of truth, the sense of right and wrong, and having it socially accepted, respected and sanctioned	

นอกจากลำดับขั้นของการเกิดปัญญาแบบ DIKW และ DIKWE ข้างต้นแล้ว ยังมีผู้อธิบายในลักษณะที่แตกต่างกันไปอีก เช่น Syed Ahsan และ Abad Shah (2006) อธิบายไว้ว่าการเกิดปัญญามี 5 ขั้นตอน คือ Data Information Knowledge Intelligence และ Wisdom โดยอธิบายว่า ข้อมูล (Data) ถูกจัดว่าเป็นข้อเท็จจริงที่แยกอยู่เดี่ยว ๆ และไม่ซับซ้อน ต่อเมื่อข้อเท็จจริงหลาย ๆ อย่างถูกนำไปใส่ในกรอบของบริบทและโครงสร้างหนึ่ง ๆ ข้อเท็จจริงเหล่านั้นจะถูกประมวลผลเป็นข้อมูลข่าวสาร (Information) เมื่อข้อมูลข่าวสารนั้นผ่านกระบวนการตีความ จนได้นิยามที่ชัดเจนแล้ว ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจะยกระดับเป็นความรู้ (Knowledge) ณ จุดนี้ ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่อยู่ในใจจะถูกนำมาประมวลผลอย่างเป็นระบบ จนสามารถทำนายหรืออนุมาน สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และขณะที่มนุษย์ใช้ความรู้นี้เพื่อเลือกทางที่ดีที่สุดว่าจะทำอย่างไรต่อไป พฤติกรรมในขณะนั้นเรียกว่าสติปัญญา (Intelligence) และสุดท้าย เมื่อใช้สติปัญญานั้นประเมิน คุณค่าและตัดสินใจที่จะแสดงเป็นพฤติกรรมออกมา พฤติกรรมนั้นอาจถูกเรียกว่าเป็นการกระทำด้วย ปัญญา (Wisdom)

แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Anthony Liew ที่อธิบายความสัมพันธ์ของแนวคิด DIKW ไว้ว่าควรเพิ่ม สติปัญญา (Intelligence) ลงไปด้วย ดังภาพด้านล่าง

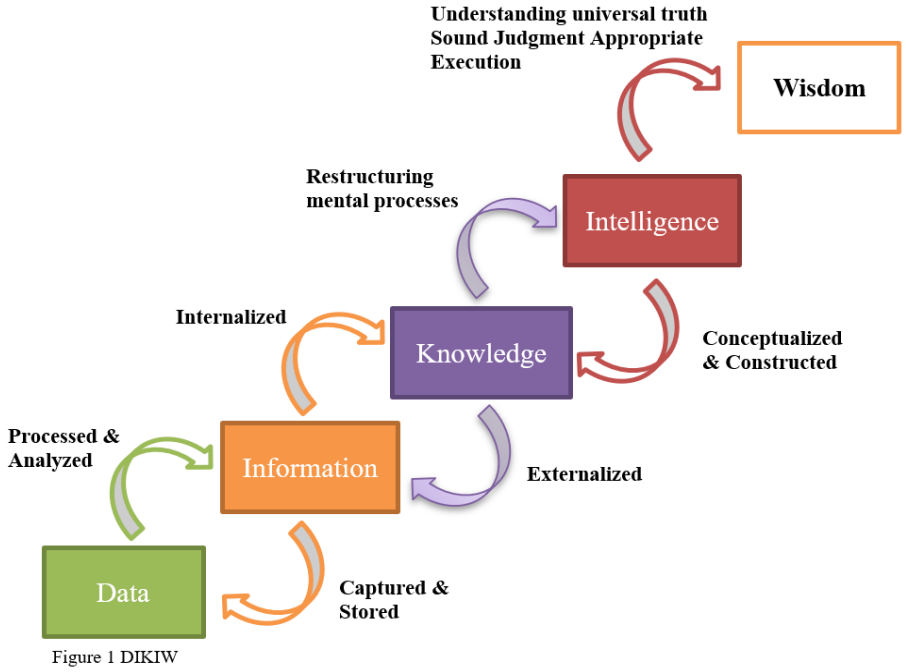

Figure 1 DIKIW

ภาพที่ 2.4 ความสัมพันธ์ภายในของการเกิดปัญญาแบบ DIKIW 5 ขั้นตอน

Anthony Liew อธิบายว่า ควรจะรวมสติปัญญา (Intelligence) ไว้ในลำดับชั้นของ DIKW ด้วย เพราะมีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับความรู้ (Knowledge) และปัญญา (Wisdom) จากภาพที่ 2.2 จะเห็นว่า การพัฒนาจากความรู้เป็นสติปัญญานั้น เกิดจากการนำฐานความรู้ที่มีมาปรับเปลี่ยนโครงสร้างด้วยกระบวนการทางจิต (Restructuring Mental Processes) กล่าวคือ การนำความรู้ต่าง ๆ มากลั่นกรองด้วยระบบความคิดของบุคคลนั้นแล้วแสดงผลลัพธ์ออกมา โดยผลลัพธ์ที่ว่านี้คือ สติปัญญา (Intelligence) นั่นเอง ซึ่งจะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม เช่น การแก้ปัญหา ความสามารถในการใช้ภาษาที่ดี การกำหนดเป้าหมายและความสำเร็จต่าง ๆ เป็นต้น จากนั้น สติปัญญานี้เองที่จะพัฒนาไปเป็นปัญญา (Wisdom) คือ ความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง ความมีเหตุมีผล และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น Liew จึงเสนอให้เปลี่ยนชื่อเรียกลำดับชั้นนี้ว่า DIKIW นอกจากนี้ Liew ยังเน้นการพัฒนาปัญญาในลักษณะที่ปฏิบัติได้จริง (Practical Wisdom) มากกว่าปัญญาในเชิงทฤษฎีเพราะเป็นปัญญาที่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ ปัญหาในเชิงธุรกิจ รวมถึงปัญหาสังคมได้ ซึ่งปัญญาในลักษณะนี้สามารถพัฒนาในเกิดขึ้นในบุคคลได้อย่างเป็นระบบ และ

เป็นประโยชน์ทั้งในระดับองค์กรและสังคมด้วย จึงกล่าวได้ว่า ปัญญานั้นเป็นเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในการพัฒนามนุษย์ (Anthony Liew, 2013)

เมื่อรวบรวมคำที่เกี่ยวข้องจากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด พบว่า มีคำอยู่ 7 คำที่เกี่ยวข้องกับการเกิดปัญญาตามทฤษฎีการพัฒนาจากข้อมูลสู่ปัญญา ประกอบด้วย ข้อมูลดิบ (Data) ข้อมูลข่าวสาร (Information) ความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) สติปัญญา (Intelligence) ปัญญา (Wisdom) และ การรู้แจ้ง (Enlightenment)

จากข้อมูลข้างต้น ข้อมูลดิบ (Data) ข้อมูลข่าวสาร (Information) ความรู้ (Knowledge) และ สติปัญญา (Intelligence) นั้นมีความชัดเจนในนิยามและกระบวนการแล้ว สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ข้อมูลดิบ (Data) ข้อมูลดิบ ข้อมูลตัวเลข สถิติ ข้อเท็จจริง สัญลักษณ์

2) ข่าวสารข้อมูล (Information) ข่าวสารข้อมูล เป็นการนำข้อมูลดิบมาวิเคราะห์จนได้ เป็นข่าวสาร ระบุได้ว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด

3) ความรู้ (Knowledge) การตีความหรือประมวลผลร่วมกันของข่าวสารข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ และสามารถตอบคำถามได้ว่าจะทำอย่างไร

4) สติปัญญา (Intelligence) การนำความรู้ต่าง ๆ มากลั่นกรองด้วยระบบความคิดของบุคคลนั้น โดยสามารถทำนายหรืออนุมานสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ แล้วเลือกวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการกระทำหรือการแก้ปัญหานั้น พฤติกรรมในขณะนี้เรียกว่า สติปัญญา

ส่วนคำว่า ปัญญา (Wisdom) ในความหมายของ Liew และคำว่ารู้แจ้ง (Enlightenment) ของ Zeleny นั้นมีความคล้ายคลึงกันมาก โดย Liew อธิบายคำว่าปัญญา (Wisdom) ว่า “การเข้าใจโลกตามความเป็นจริง และดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม” ในขณะที่ Zeleny อธิบายคำว่าการรู้แจ้ง (Enlightenment) ไว้คล้ายกันคือ “การรู้ตามความเป็นจริง รู้ผิดชอบชั่วดี และประพฤติถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม”

เพื่อให้เกิดความชัดเจนระหว่างนิยามของ Wisdom และ Enlightenment ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของคำว่า Wisdom ได้ 3 ประการ คือ

1) การประเมินความเข้าใจ (Russell Akoff 1989)

2) สามารถนำความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ มาสร้างเป็นหลักการเพื่อนำไปปฏิบัติได้ (Richard MacEwan 2008)

3) มีความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง มีเหตุมีผล และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่าง เหมาะสม และควรเน้นปัญญาที่ปฏิบัติได้จริง (Practical Wisdom) เพราะสามารถพัฒนาให้เกิดในมนุษย์ได้ ส่งผลให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาปัญหาในเชิงธุรกิจ ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ รวมถึงปัญหาสังคมได้ (Anthony Liew 2013)

สรุปได้ว่า ปัญญา (Wisdom) ในทัศนะตะวันตกนั้น เป็นไปเพื่อทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง สามารถนำความรู้มาสร้างเป็นหลักการทำงานที่ปฏิบัติได้จริง รวมถึงความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วย

ส่วน Enlightenment ตามคำจำกัดความของ Zeleny คือ การรู้ตามความเป็นจริง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ได้รับการยอมรับทางสังคม มีความเคารพ และประพฤติถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม ซึ่งเน้นไปที่การระบุความหมายเชิงจริยธรรม สอดคล้องกับ Wisdom ในนัยของ Liew ที่กล่าวถึง “การดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม” คำว่าการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมนั้นมีความหมายที่กว้าง สามารถครอบคลุมไปถึงการประพฤติที่ดีงามตามทำนองคลองธรรมได้ ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า Enlightenment ของ Zeleny และ Wisdom ของ Liew นั้นมีความคล้ายคลึงกัน แต่แตกต่างกันที่ Zeleny ได้ให้รายละเอียดด้านจริยธรรมในการดำรงชีวิตที่ชัดเจนขึ้นเท่านั้น

เมื่อศึกษาคำว่า Enlightenment ตามแนวคิดตะวันตกเพิ่มเติม พบว่า Enlightenment ตามนัยของอิมมานุเอล คานท์ ที่แปลโดย ศาสตราจารย์ ดร. โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์หมายถึง แสงสว่าง แห่งปัญญา เพราะโดยรากศัพท์ของ Enlightenment คือ Enlighten แปลว่า ทำให้เกิดแสง หมายถึงสถานที่ที่มืดอยู่แล้วเอาแสงฉายเข้าไป การกระทำนี้ก็คือการ Enlighten เมื่อนำมาใช้ในความหมายเปรียบเทียบ ก็คือทำให้เกิดความรู้แสงสว่างแห่งปัญญานี้ ได้แก่ การที่มนุษย์หลุดออกจากความอ่อนเยาว์ไร้เดียงสาที่ตนเองเป็นผู้ก่อขึ้นมา ความอ่อนเยาว์ดังกล่าวนี้ได้แก่การไม่มีความสามารถจะใช้ความคิดความเข้าใจของตนเอง โดยไม่ต้องมีการชี้นำจากผู้อื่น ความอ่อนเยาว์ที่มนุษย์จะเป็นผู้ก่อขึ้นนี้จะมาผูกมัดตนเอง สาเหตุของมันไม่ได้มาจากการขาดความเข้าใจ แต่มาจากการไม่ยอมตัดสินใจและไม่มีความกล้าหาญที่จะใช้ความคิดของตนเองโดยไม่มีผู้อื่นชี้นำ (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ ศ.ดร., 2013)

สรุปได้ว่า คานท์อธิบาย Enlightenment ในเชิงเปรียบเทียบว่า เป็นแสงสว่างที่ทำให้เกิดความรู้คือตัวปัญญา ซึ่งความรู้ที่ว่า นั้นเกิดจากความเยาว์ของมนุษย์ที่ไม่กล้าคิดด้วยตนเอง ยังต้องการการชี้นำจากผู้อื่นอยู่ หากมนุษย์ สามารถใช้ความคิดของตนเอง และรู้จักตัดสินใจสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาของตนเองได้ จะเรียกสภาวะ นั้นว่า Enlightenment จะเห็นว่า ความหมายของ Enlightenment ตามการอธิบายของ Zeleny และคานท์ มีความสอดคล้องกัน เพราะการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ และตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ย่อมหมายถึง การมองโลกตามความเป็นจริงได้ด้วยปัญญาของตนเอง และประพฤติตนถูกต้องตามทำนองคลอง ธรรมโดยที่ไม่ต้องมีผู้ชี้นำนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม คำว่า Enlightenment ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การตรัสรู้ธรรม การรู้แจ้งการบรรลุธรรม ซึ่งต่างกับคำอธิบายของคานท์และ Zeleny เพราะการตรัสรู้ธรรมใน พระพุทธศาสนามิได้มีนัยถึงการนึกคิดพิจารณาด้วยปัญญาตนเองและประพฤติตนได้ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม แต่กล่าวถึงการรู้ด้วยตนเองในระดับที่พ้นจากความคิดต้องผ่านการอบรมจิตด้วยการเจริญสมถ

วิปัสสนาจนเกิดปัญญาพิจารณาแทงตลอดในอริยสัจ 4 คือ ความจริงอันยิ่ง 4 ประการด้วยธรรมจักขุ และหลุดพ้นจากกิเลสอันเป็นเครื่องร้อยรัดทั้งปวงโดยสิ้นเชิง เมื่อมาถึงจุดนี้จึงจะเป็นความหมายของ Enlightenment ในพระพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษาทฤษฎีที่มีความสอดคล้องกับกระบวนการ พัฒนาปัญญาแบบ DIKIW เนื่องจากสติปัญญา (Intelligence) เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้ความรู้(Knowledge) พัฒนาไปสู่ปัญญา (Wisdom) ได้โดยบุคคลที่มีสติปัญญา (Intelligence) จะแสดงความสามารถออกมาในด้านต่าง ๆ เช่น ความสามารถในการใช้ภาษา การแก้ปัญหา การคิดที่รวดเร็ว การมีไอคิวสูง ความสามารถทางคณิตศาสตร์ การบูรณาการ เป็นต้น (Anthony Liew, 2013, p.57) บุคคลเหล่านี้จะใช้สติปัญญาดังกล่าวมาแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน สังเคราะห์ความรู้เพื่อสร้างองค์ ความรู้ใหม่ และดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของศาสตราจารย์ ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ซึ่งให้นิยามของสติปัญญาไว้ว่า เป็นความสามารถในการแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ผลงาน ที่เป็นที่ยอมรับของวัฒนธรรมหรือชุมชน (İpek Menevis and Bahire Efe Özad, 2014) ซึ่งสอดคล้องกับการนิยามของ Liew และพหุปัญญาเป็นทฤษฎีที่สร้างทักษะพื้นฐานหลายด้านในเวลาเดียวกัน เช่น ด้าน ภาษา ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ ด้านศิลปะ ด้านดนตรี ด้านมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็น รูปแบบการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ใช้ทักษะการสังเคราะห์และความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ พหุปัญญา ยังเป็นทฤษฎีที่มีผู้วิจัยไว้มากมาย พบว่า มีความยืดหยุ่นสูง สามารถประยุกต์ใช้ในงานได้ทั้งด้าน การพัฒนาพหุปัญญาให้เกิดขึ้นหลาย ๆ ด้านพร้อมกัน และนำพหุปัญญามาใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางอีกด้วย

2.4 แนวคิดเรื่องพหุปัญญา

จากแนวคิดของทฤษฎีพหุปัญญาดังกล่าว ได้มีผู้นำมาวิจัยเพื่อพัฒนาสติปัญญาหลากหลายวัตถุประสงค์ อาทิการใช้ทฤษฎีเพื่อการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ การศึกษาพหุปัญญาในบุคคลที่มีเพศและวัยที่แตกต่างกัน เพื่อประโยชน์ในการออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสม และสามารถทำนายสาขาการเรียนและอาชีพที่เหมาะสมกับบุคคลได้ดังนั้น ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ แนวทางการพัฒนาปัญญาจากผลการวิจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.4.1 วิเคราะห์รูปแบบการใช้งานทฤษฎีพหุปัญญาจากงานวิจัยต่าง ๆ

ทฤษฎีพหุปัญญาได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการการศึกษานั้น ทำให้มีการวิจัยด้านการศึกษาและการพัฒนาสติปัญญาของเยาวชนและวัยผู้ใหญ่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีพหุปัญญา และวิเคราะห์ใน 3 ประเด็นหลัก คือ

1) ทฤษฎีพหุปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการใช้งานใน ลักษณะต่าง ๆ

2) ปัจจัยด้านเพศ อายุ และภูมิลำเนาที่แตกต่างกันที่มีผลต่อการพัฒนาพหุปัญญา ในบุคคลอย่างไร

3) แนวทางการพัฒนาปัญญาด้วยทฤษฎีพหุปัญญา โดยจะแยกวิเคราะห์ผลการวิจัยในต่างประเทศก่อน และวิเคราะห์ในประเทศไทยเพื่อศึกษาความสอดคล้อง แล้วสรุปแนวทางพัฒนาการวิจัยให้เหมาะสมต่อไป

1) การวิจัยพหุปัญญาในต่างประเทศ

1.1) ทฤษฎีพหุปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการใช้งานในลักษณะต่าง ๆ พบว่า มีการใช้พหุปัญญาในการออกแบบการสอนในห้องเรียน เช่น การสอนภาษาอังกฤษ การสอน คณิตศาสตร์ การศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์ การสอนด้านกฎหมาย และสามารถประยุกต์ใช้ในด้านอื่น ๆ เช่น การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ และการทำนายโอกาสในการหางานให้กับบุคคลอีกด้วย

1.1.1) การวิจัยพหุปัญญาเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน ในส่วนนี้จะอธิบายถึงการใช้พหุปัญญาเพื่อออกแบบการสอนในห้องเรียนแบบภาพรวมก่อน แล้วจึงกล่าวถึงการ สอนภาษาอังกฤษ และการสอนในสาขาวิชาอื่น ๆ ดังนี้

(1) ทฤษฎีพหุปัญญากับการออกแบบการสอนในห้องเรียน Jennifer L. Nolen กล่าวว่า สำหรับการเรียนการสอนในห้องเรียนนั้น ทฤษฎีพหุปัญญาสามารถช่วยแก้ปัญหาที่เรื้อรังมานาน คือ จะรับมือกับนักเรียนที่มีความแตกต่างกันอย่างไรให้เหมาะสมกับความถนัดของแต่ละบุคคล (Jennifer L. Nolen, 2003, p. 115) ตัวอย่างเช่น การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับเด็กที่มีสติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์โดดเด่น ควรเน้นการสอนด้วยรูปภาพหรือให้เขาวาดภาพอธิบายความคิดของตนเองออกมา เด็กเหล่านี้จะเรียนได้ดีจากอุปกรณ์การสอนที่มีภาพ เช่น ภาพยนตร์ หรือแผนภาพ (diagram) ต่าง ๆ ในขณะที่เด็กที่มีความถนัดด้านการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อจะชอบเรียนรู้จากการสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ไม่ชอบให้มือว่าง และไม่ชอบการนั่งเฉย ๆ ดังนั้น การเรียนรู้ที่ดีสำหรับเด็กเหล่านี้ควรมีอุปกรณ์การเรียนที่หลากหลาย ในเด็กเล็กอาจมีของเล่นให้เด็กถือไว้จะช่วยให้มีสมาธิในการเรียนรู้สิ่งที่ครูสอนต่อไปมากขึ้น ส่วนเด็กที่มีสติปัญญาด้านการเข้าใจตนเองนั้น จะมีจิตนาการสูง มีความคิดริเริ่ม มีความอดทน ทำทุกสิ่งจากแรงบันดาลใจภายใน สามารถนึกในใจได้ว่าควรจะทำอะไรต่อไปและทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ ดังนั้น เด็กกลุ่มนี้ควรได้รับการชมเชยบ่อย ๆ เพราะการตัดสินใจทำอะไรจะขึ้นอยู่กับตัวของเขาว่าต้องการทำสิ่งนั้นหรือไม่ นอกจากนี้ พวกเขายังสามารถทำงานที่เป็นโปรเจคระยะยาวและมีหลายขั้นตอนได้ แต่ผู้สอนควรตรวจสอบความถูกต้องในขั้นตอนที่เด็กทำเสร็จแล้วก่อนจะให้เด็กทำขั้นตอนต่อไป เป็นการฝึกให้เด็กมีความอดทนมากขึ้นไปเป็นลำดับ งานวิจัยข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีที่หลากหลายให้เหมาะสมกับเด็กแต่ละคนที่มีความ

ถนัดแตกต่างกันนั้นสำคัญมาก การทราบถึงพฤติกรรมและวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับเด็กที่ความถนัดแต่ละด้านจะมีผลต่อการออกแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย

2) พหุปัญญาที่ใช้ในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ การนำทฤษฎี พหุปัญญาไปใช้วิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนด้านภาษาอังกฤษนั้นเป็นที่นิยมมาก การ์ดเนอร์ เองถึงกับกล่าวว่า “งานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีพหุปัญญาเพื่อการสอนภาษาต่างประเทศนั้นมีจำนวนมากและ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี” (Howard Gardner, 2003, p. 11) สาเหตุที่การวิจัยด้านการเรียนการสอนอังกฤษเป็นที่นิยมอย่าง ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนั้น เนื่องจากความสามารถทางภาษาอังกฤษมีความจำเป็นต่อการประกอบ อาชีพ และเป็นที่ต้องการในตลาดโลก (N. Nagajothi, 2013, p. 455) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่มีโอกาสการได้รับเข้าทำงานในตำแหน่งที่ดี หรือมีโอกาสประสบความสำเร็จในการทำงานได้มากจะต้องใช้ภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว หลายประเทศจึงมุ่งพัฒนาการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ทั้งที่เป็นหลักสูตรการสอนภาษาอังกฤษ (English Language Teaching: ELT) หลักสูตรสำหรับผู้เรียนที่ต้องการใช้งานภาษาอังกฤษให้ได้ในลักษณะที่เป็นภาษาต่างประเทศ อย่างที่คนส่วนใหญ่เรียนกันในปัจจุบัน (English as Foreign Language: EFL) และหลักสูตรการสอนสำหรับผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษในการเรียน สาขาวิชาอื่น ๆ เช่น การศึกษาต่อในต่างประเทศจำเป็นต้องมีความสามารถด้านภาษาอังกฤษเพื่อการใช้ชีวิตและเรียน หนังสือในต่างประเทศเรียกว่า การเรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สอง (English as Second Language: ESL) ดังนั้น จึงเกิดแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการเรียนการสอนภาษาอังกฤษมากมาย ดังตัวอย่างในตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 การใช้ทฤษฎีพหุปัญญาในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในต่างประเทศ

ที่	ปีที่วิจัย	ผู้แต่ง	ประเทศ	รายละเอียด	จำนวนพหุปัญญา
1	2008	Nasreen Y. Jallad and Abcekkaha. Bani Abdelrahman	Jordan	ผลของการใช้พหุปัญญาต่อนักเรียน EFL เกรด 9 เพื่อให้ได้ผลของความเข้าใจในการ อ่านที่ดี	4
2	2009	Neil Hammond	Canada	โมเดลใหม่สำหรับการสอนภาษาอังกฤษ ELT ด้วยพหุปัญญา	9

ที่	ปีที่วิจัย	ผู้แต่ง	ประเทศ	รายละเอียด	จำนวนพหุปัญญา
3	2011	NouriyaSaab and Al Muhaidib	Saudi Arabia	การใช้พหุปัญญาจำแนกตามความถนัดของนักศึกษาหญิงหลักสูตร ESL เพื่อออกแบบการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน	7
4	2013	ui-Ju Liu and Ting-han Chen	Taiwan	การลดอาการวิตกกังวล (anxiety) ในการเรียนภาษาของเด็กนักเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สองด้วยการใช้พหุปัญญา	5
5	2013	N. Nagajothi	India	การฟื้นฟูและปฏิรูปการสอนภาษาอังกฤษ ELT ในอินเดียด้วยทฤษฎีพหุปัญญา	6
6	2013	Narges Moheb and Mohammad S. Bagheri	Iran	ความสัมพันธ์ระหว่างพหุปัญญาและกลวิธีในการเขียน (writing strategy) ของนักเรียน EFL	9
7	2014	Saeid Saadatmanesh	Iran	ความสัมพันธ์ระหว่างพหุปัญญาของเด็ก EFL และคะแนนสอบภาษาอังกฤษ	2
8	2014	Saneed Zahedi and Elnaz Latifi Kalkhoran	Iran	ความสัมพันธ์ของพหุปัญญาและการเรียนศัพท์ ด้วยวิธีการเดาจากบริบทของนักเรียน ELF	8
9	2014	Zeinab Zahedi and Zargham Ghabanchi	Iran	ศึกษาความสัมพันธ์ของพหุปัญญาด้านตรรกะ และด้านสิ่งแวดล้อมต่อการเรียนไวยากรณ์ในนักเรียน ELF ชั้นประถม	2
10	2015	Touran Ahour and MorteZa Abdi	Iran	ดูความสัมพันธ์ของพหุปัญญาและกลวิธีการเรียนเรื่องคำศัพท์โดยศึกษาความแตกต่าง ของเพศในกลุ่มนักศึกษา EFL	9

ที่	ปีที่วิจัย	ผู้แต่ง	ประเทศ	รายละเอียด	จำนวนพหุปัญญา
11	2015	Oraib Hmoud Al-Faoury and Oqlha M. Smadi	KSA Jordan	ศึกษาผลของโปรแกรมการสอน (instructional program) เพศ และปฏิสัมพันธ์ของเพศและ IS ว่ามีผลต่อความแตกต่างของพหุปัญญาในนักเรียนหรือไม่	4
12	2016	Linda Wattanborworn Wong and Noppawan Klavinitchai	China	เปรียบเทียบหนังสือภาษาอังกฤษและภาษาจีน ว่าสามารถพัฒนาพหุปัญญาให้กับนักเรียนได้มากน้อยต่างกันอย่างไร	7
13	2016	Saneed Zahedi and Elham Mottaghi Moghaddam	Australia and Iran	ตรวจสอบคะแนนพหุปัญญาของนักเรียน ELF เพื่อทำนายคะแนนการสอบวัดความ เข้าใจในการอ่าน	8
14	2016	Tha'er Issa Tawalbeh	Saudi Arabia	การตรวจสอบพหุปัญญาของนักศึกษา ELF ในกลุ่มเตรียมเข้าเรียน (preparatory) ในสาขาวิทยาศาสตร์ สาขาสุขภาพ และมนุษยวิทยา	8

คำอธิบายอักษรย่อในตาราง: ELT= English Language Teaching, EFL= English as foreign language, ESL= English as second language, KSA = Saudi Arabia

จากข้อมูลในตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า ในการสอนภาษาอังกฤษ สามารถนำทฤษฎีพหุปัญญาไปใช้งานได้หลากหลายวัตถุประสงค์ และมีความยืดหยุ่นสูงในการใช้งาน ร่วมกันขององค์ประกอบแต่ละด้าน ผู้วิจัยสามารถแบ่งพหุปัญญาออกเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อให้น้ำหนัก สติปัญญาด้านที่มีความเกี่ยวข้องกับภาษามากก่อน เช่น ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้าน มนุษยสัมพันธ์ และใช้ด้านอื่น ๆ มาสนับสนุนการเรียนการสอนให้น่าสนใจมากขึ้น หรือเลือกใช้งาน เพียงบางด้านเพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาเฉพาะด้านก็สามารถทำได้

โดยมากผู้วิจัยมักทดสอบพื้นสติปัญญาด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนตาม ทฤษฎีพหุปัญญาก่อน จากนั้น นำมาหาความสัมพันธ์ระหว่างพหุปัญญากับคะแนนสอบภาษาอังกฤษ เพื่อดูความสอดคล้องของสติปัญญาด้านที่มีผลต่อความสามารถทางภาษาก็ได้ หรือนำมาใช้เป็น แนวทางในการออกแบบการเรียนการสอนให้น่าสนใจ และเหมาะสมกับความถนัด (Strength) ของ ผู้เรียนก็สามารถทำได้เช่นกัน

ตัวอย่างงานวิจัยที่น่าสนใจของ Neil Hammond ที่ออกแบบ วิธีการสอนโดยแบ่งกลุ่มสติปัญญาด้านต่าง ๆ ของพหุปัญญาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่มีอิทธิพล หลักต่อการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ (Core Intelligences) ประกอบด้วย สติปัญญาด้านภาษา ด้าน ตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านความเข้าใจตนเอง และ 2) กลุ่มกระตุ้น การเรียนรู้ (Catalyzing Intelligences) ประกอบด้วย สติปัญญาด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหว ร่างกาย ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านธรรมชาติ และด้านการดำรงชีวิต เมื่อค้นคว้าในเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ พบว่า แนวโน้มของการใช้พหุปัญญาในการเรียนการสอนภาษา จะเน้นการใช้สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence) เป็นหลัก ร่วมกันกับสติปัญญาด้านอื่น ๆ เช่น N. Nagajothi สอน ภาษาอังกฤษโดยใช้พหุปัญญาด้านภาษาเป็นหลัก ร่วมกับด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ดนตรี มนุษยสัมพันธ์ มิติสัมพันธ์ และความเข้าใจตนเอง เพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนให้แตกต่างจากการสอนแบบดั้งเดิม (Tradition) ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1. บรรยาย 2. ใช้คำถามเพื่อวัด ความเข้าใจ 3. ปฏิบัติโดยให้ทำกิจกรรม 4. ทบทวนบทเรียน (การเรียนการสอนแบบดั้งเดิมมี 4 ขั้นตอน (Robert Makethan, Erik Rabinowitz and Michael W. Kernodle, 2010) ทำให้การเรียนภาษามีความน่าสนใจ มากขึ้น เช่น การสอนด้วยพหุปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย จะสอนผ่านการเล่นกีฬาหรือ ทำกิจกรรมการจับกลุ่มวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องเกี่ยวกับกีฬาเป็นภาษาอังกฤษ เพราะเด็กบางกลุ่ม ชื่นชอบการเคลื่อนไหวร่างกาย ไม่ชอบการนั่งฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว ส่วนการสอนด้วยดนตรีจะ ทำให้ผู้เรียนตื่นตัว ลดความตึงเครียดของผู้เรียนได้ (N. Nagajothi, 2013, p. 457-459) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hui-Ju Liu และ Ting-han Chen ที่สอนภาษาอังกฤษด้วยการใช้พหุปัญญาร่วมกันกับการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการเรียน เพื่อลดอาการวิตกกังวล (Anxiety) ในการเรียนภาษาของเด็กนักเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สอง (ESL) (Hui-Ju Liu and Ting-han Chen, 2013, p. 932)

งานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสอนภาษาอังกฤษ ก็มีผลการวิจัย ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ Nasreen Y. Jallad และ Abcekkaha. Bani Abdelrahman (Nasreen Y. Jallad and Abcekkaha. Bani Abdelrahman, 2008, p. 87) Oraib Hmoud Al-Faoury และ Oqlha M. Smadi (2015, p. 38) จากประเทศจอร์แดน ใช้พหุปัญญา 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านการเข้าใจตนเอง และด้านมนุษยสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยพหุปัญญามีคะแนนที่ดีกว่ากลุ่มที่เรียนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญ ส่วน Saeid Saadatmanesh (2014, p. 337)

จากประเทศอิหร่านดูความสัมพันธ์ของพหุปัญญา 2 ด้าน คือ ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ พบว่าเด็กที่มีคะแนนพหุปัญญาด้านภาษาสูง จะทำ คะแนนภาษาอังกฤษได้ดี และ Zeinab Zahedi และ Zargham Ghabanchi (2014, p. 403) ใช้พหุปัญญา 2 ด้าน คือ ด้านตรรกะ และด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสอนไวยากรณ์ให้กับนักเรียนใช้ประถม พบว่า คะแนนสอบ มีความสัมพันธ์กับพหุปัญญามากในนักเรียนชาย แต่ไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าวในนักเรียนหญิง ในประเด็นเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศมีผลต่อพหุปัญญาในบุคคลหรือไม่ จะวิเคราะห์ในส่วน การพัฒนาพหุปัญญาในบุคคลต่อไป

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า นักเรียนที่มีคะแนนพหุปัญญา มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านภาษา จะมีแนวโน้มที่จะเรียนภาษาได้ดี ทำให้ผู้สอนสามารถทำนายได้ใน เบื้องต้นว่า หากเด็กมีคะแนนพหุปัญญาด้านภาษาและด้านตรรกะ-คณิตศาสตร์มาก ก็มีแนวโน้มจะใช้ ภาษาอังกฤษได้ดี ถ้าหากมีคะแนนสติปัญญาด้านอื่น ๆ สูงด้วย เช่น ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้าน ความเข้าใจตนเองแล้วจะมีผลต่อทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษที่ดีขึ้นด้วย Nasreen Y. Jallad และ Abcekkaha. Bani Abdelrahman เสนอว่า สำหรับผู้ที่มีพหุปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์โดดเด่น ควรมี การทำกิจกรรมกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของบุคคลกลุ่มนี้และให้ นักเรียนที่มีสติปัญญาด้านความเข้าใจตนเองมีโอกาสหยุดคิดไตร่ตรองด้วยตนเองสัก 1 นาทีเพื่อทำ ความเข้าใจ เป็นต้น ส่วนพหุปัญญาด้านอื่น ๆ เช่น ดนตรี มิติสัมพันธ์ การเคลื่อนไหวร่างกายนั้น ผู้สอนควรใช้เพื่อออกแบบการเรียนการสอนให้มีความน่าสนใจ เพื่อให้บุคคลที่มีสติปัญญาเหล่านี้โดด เด่นรู้สึกผ่อนคลาย สนุกกับการเรียน และเข้าใจภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้พบว่า สติปัญญาแต่ละด้านมีความสำคัญในการ สนับสนุนทักษะในการเรียนภาษาอังกฤษที่แตกต่างกันออกไปอีกด้วย กล่าวคือ การเรียนไวยากรณ์ และการเรียนที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ เช่น การวิเคราะห์ความหมายคำศัพท์ในบริบทต่าง ๆ จะใช้สติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์มาก ในขณะที่การเรียนรู้ด้านการเขียน (Writing) การอธิบาย หรือการสื่อสาร (Communication) จะใช้สติปัญญาด้านภาษามากกว่า แสดงให้เห็นว่า สติปัญญาแต่ละด้าน มีความสำคัญเชิงบูรณาการในการศึกษาเรียนรู้ศาสตร์หนึ่ง ๆ ดังนั้น ผู้ที่มีคะแนนพหุปัญญาสูงในหลาย ๆ ด้าน มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม พหุปัญญาด้านที่มีการกล่าวถึงในงานวิจัยด้านการ เรียนการสอนภาษาอังกฤษน้อยมาก คือ ด้านที่ 9 การดำรงชีวิต (Existential) ซึ่งพบเฉพาะ ในงานวิจัยของ Neil Hammond เรื่องโมเดลใหม่สำหรับการสอนภาษาอังกฤษ ELT ด้วยพหุปัญญา ซึ่ง Hammond อธิบายการใช้งานพหุปัญญาทุกด้านในการสอนภาษาไว้ ในขณะที่งานวิจัยอีก 3 ฉบับที่ใช้พหุปัญญาแล้วถึง 8 ด้านแต่กลับไม่นำพหุปัญญาด้านการดำรงชีวิตมาวิจัยด้วยประเด็นนี้ อาจมีสาเหตุมาจากสติปัญญาด้านนี้มีมิติเชิงนามธรรมและจริยธรรม ทำให้นำมาประยุกต์ใช้ในการสอนภาษาอังกฤษอย่างเป็นรูปธรรมได้ยากกว่าพหุปัญญาด้าน

อื่น ๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สติปัญญาด้านนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมาก ควรสร้างเสริมและพัฒนาให้เกิดขึ้นในบุคคล เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข กิจกรรมที่ส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ สามารถทำได้ด้วยการโต้วาทีหรือวิจารณ์ปัญหาเชิงจริยธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งนอกจากจะฝึกทักษะการสนทนาแล้ว ยังสอดแทรกแนวคิดเรื่องความดีความชั่ว ความเสียสละต่อส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว และมอบความรักต่อบุคคลอื่นได้ ดังนั้น พหุปัญญาด้านนี้ควรทำการวิจัยเพิ่มเติมต่อไป

(3) พหุปัญญาที่ใช้ในการเรียนการสอนสาขาวิชาอื่น ๆ ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงการศึกษาด้านกฎหมาย คณิตศาสตร์ และสังคมสงเคราะห์

ในด้านการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายนั้น Ross Hyams กล่าวว่า การใช้พหุปัญญาเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวทางการสอนให้แตกต่างจากห้องเรียนกฎหมายแบบเดิม (Traditional Classroom Learning) ที่เคยเป็นมาซึ่งในช่วงแรกนั้น วงการการศึกษาด้านนี้ไม่ให้ความสนใจต่อวิธีการแบบพหุปัญญา แต่งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาด้านกฎหมายนั้นสามารถ ประยุกต์วิธีการสอนที่สร้างสรรค์ และสร้างเสริมทักษะด้านอื่น ๆ ได้ อีกทั้งเป็นการทำให้เกิดพหุปัญญาในนักเรียนกฎหมายอีกด้วย (Ross Hyams, 2011 p. 80-81)

ส่วนการเรียนการสอนด้านอื่นเช่น คณิตศาสตร์นั้น Thomasenia Lott Adams จากมหาวิทยาลัยฟลอริดาได้อธิบายการใช้พหุปัญญาประยุกต์กับองค์ประกอบ 5 ประการของกระบวนการศึกษาคณิตศาสตร์ ประกอบด้วย การแก้ปัญหา การให้เหตุผลและการพิสูจน์ การสื่อสาร การเชื่อมโยง และการนำเสนอ Adams อธิบายการใช้พหุปัญญา 7 ด้านในกระบวนการ 5 ขั้นตอนดังกล่าว (พหุปัญญา 7 ด้านประกอบด้วย ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านดนตรี ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านความเข้าใจตนเอง) ตัวอย่างเช่น การใช้สติปัญญาด้านภาษาในการแก้ปัญหาทำได้โดย การเขียน เรื่องราวที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปัญหานั้นแล้ววิพากษ์ร่วมกันกับเพื่อนในห้องเรียน อธิบายกลวิธีในการ แก้ปัญหา เพราะบุคคลเหล่านี้จะถนัดในการบรรยาย วิพากษ์ เขียนและเล่าเรื่องราว ดังนั้น วิธีการฝึก ควรสอดคล้องกับพหุปัญญาด้านภาษานี้ ในขณะที่ นักเรียนที่มีสติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ โดดเด่น ควรออกแบบการแก้ปัญหาให้ใช้ตัวเลขให้มาก เช่น การบันทึกและเก็บรวบรวมข้อมูลตัวเลข ในบริบทที่หลากหลาย และใช้การคำนวณเพื่อแก้ปัญหานั้น ในส่วนของสติปัญญาเชิงนามธรรมเช่น การเข้าใจตนเอง จะออกแบบให้สอดคล้องกับอุปนิสัยคือ การกำหนดเป้าหมายความสำเร็จแล้วให้เด็ก กลุ่มนี้แก้ปัญหาไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน (Thomasenia Lott Adams, 2000, p. 88-92) งานวิจัยของ Adams แสดงให้เห็นแนวทางในการประยุกต์ใช้พหุปัญญาเพื่อการสอนคณิตศาสตร์ที่เหมาะสมกับเด็กที่มีความโดดเด่นในสติปัญญาแต่ละ ด้านแตกต่างกัน ทำให้เห็นแนวทางโดยภาพรวมว่า การนำไปใช้นั้นควรมีกิจกรรมการเรียนการสอนที่ เข้าถึงเด็กเหล่านี้ได้อย่างไร และควรจัดการเรียนการสอนในวิธีการที่ผสมผสานกันเพื่อให้ตรงกับความถนัดของผู้เรียนด้วย

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Onika Douglas, Kimberly Smith และ Nancy Reese-Durhamที่ออกแบบการสอนคณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนเกรด 8 ในรัฐ นอร์ทแค โรไลนา ได้วิจัยเปรียบเทียบวิธีการเรียนแบบดั้งเดิมกับการสอนด้วยพหุปัญญาว่ามีผลต่อคะแนนก่อน และหลังเรียนของนักเรียนหรือไม่ ผลการวิจัยพบว่า การสอนด้วยวิธีการพหุปัญญา นักเรียนได้ผลคะแนนสอบที่ดีกว่าการเรียนแบบดั้งเดิมอย่างชัดเจน จุดที่น่าสนใจคือ นอกจากเด็กจะมีพัฒนาการด้านการเรียนแล้ว ยังมีพัฒนาการทางพฤติกรรมที่ดีด้วย พบว่า เด็กมีผลการเรียน มีทักษะการเข้าสังคม และมีสภาวะทางอารมณ์ที่ดีขึ้นด้วยจากการสอนด้วยวิธีพหุปัญญา (Onika Douglas, 2008, p. 184)

ในสภาพจริงของการดำเนินชีวิตในสังคม หากเด็กได้รับการศึกษา ไปพร้อม ๆ กับการฝึกความอดทนและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดี จะยิ่งทำให้เด็กประสบ ความสำเร็จในการใช้ชีวิตได้มากกว่าคนที่เก่งเฉพาะเรื่องงานเท่านั้น ดังนั้น ควรมีการวิจัยต่อใน ประเด็นเรื่องการพัฒนาการสอนด้วยพหุปัญญาหรือประยุกต์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ ที่ทำให้บุคคลสามารถควบคุมอารมณ์และแสดงออกความรู้สึกของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานที่เกี่ยวพันกับคนจำนวนมาก เช่น การทำงานเพื่อสังคมในลักษณะของงานสังคม สงเคราะห์นั้น ภาวะอารมณ์ของผู้ปฏิบัติงานมีความสำคัญมากพอ ๆ กับความชำนาญในการช่วยเหลือ มนุษย์ เพราะต้องเผชิญกับการแก้ปัญหาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ Holly Matto และคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย คอมมอนเวลท์ ได้ทำการศึกษาเชิงสำรวจ เกี่ยวกับพหุปัญญาและการศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์ พบว่า สติปัญญาด้านที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์คือ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านความเข้าใจตนเอง และด้านภาษา ส่วนปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านดนตรี และด้านมิติสัมพันธ์นั้น มีผลต่อสมรรถนะเชิงวัฒนธรรม (Culturally Competence) สมรรถนะเชิงวัฒนธรรม (culturally competence) หมายถึง การใช้ความสามารถส่วนตัวของบุคคลในการทำงานข้ามวัฒนธรรม ในการติดต่อสื่อสารเพื่อทำงานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งสติปัญญาทั้ง 3 ประเภทหลังนี้มีความเกี่ยวข้องกับงานศิลปะ การเก็บรวบรวมข้อมูล การสื่อสาร การแก้ปัญหา และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Holly Matto, 2006, p. 405-408) คุณลักษณะเช่นนี้ สามารถสนับสนุนการทำงานสังคมสงเคราะห์และการทำงานด้านอื่น ๆ ได้เป็น อย่างดี เพราะสติปัญญาในกลุ่มนี้นอกจากจะสร้างสุนทรียภาพให้เกิดขึ้นในงานแล้ว ยังส่งผลต่อ พฤติกรรมที่ดีขึ้นด้วย

1.1.2) ทฤษฎีพหุปัญญาในวัตถุประสงค์การใช้งานต่าง ๆ นอกจาก ทฤษฎีพหุปัญญาจะเป็นที่นิยมในสายงานด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนและ นักศึกษาแล้ว ยังสามารถนำมาใช้ในการแนะนำอาชีพที่เหมาะสมกับบุคคลตามความถนัดได้อีกด้วย จากงานวิจัยของ C. Branton Shearer และ Darrell Anthony Luzzo พบว่า ผู้ที่ได้รับคำแนะนำ อาชีพที่เหมาะสม

กับตนเอง จะมีความพึงพอใจและมีเป้าหมายในการศึกษาด้านที่ตนเองถนัดมากขึ้น ตัวอย่างผู้เข้าร่วมวิจัยรายหนึ่งได้เข้าร่วมการประเมินพหุปัญญา ผลคะแนนพหุปัญญาของเขาบ่งชี้ว่า เขาควรทำงานเกี่ยวกับสัตว์และการดูแลสัตว์ และควรเข้าเรียนในสาขาสัตวศาสตร์ (Animal Science) ในมหาวิทยาลัยต่อไป ทำให้เขามีความมั่นใจในอนาคตของตนเองมากขึ้นและกำหนด เป้าหมายว่าจะศึกษาต่อเกี่ยวกับการดูแลสัตว์ หรือเลือกเรียนด้านสัตวแพทย์ (C. Branton Shearer and Darrell Anthony Luzzo, 2009, p. 9)

นอกจากนี้ V. Rezaie T. Ahmed N. maan และคณะ ได้พัฒนาแบบทดสอบวัดความสามารถของผู้ป่วยโรคลมชัก (Ability Test in Epilepsy: ATIE) ประยุกต์ร่วมกับพหุปัญญา 8 ด้าน (ยกเว้นด้านการดำรงชีวิต) โดยวิเคราะห์ร่วมกันกับปัจจัยที่สำคัญอื่น ๆ ที่มีผลต่อการตัดสินใจจ้างงานของนายจ้าง เช่น ประวัติการศึกษา เพศ ช่วงอายุ สถานภาพสมรส เชื้อชาติ เป็นต้น จนได้เป็นโมเดลลำดับขั้น (Hierarchy Model) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ออกมา (V. Rezaie T. Ahmed N. maan, S. R. Awang, M. Khanmohammadi, 2013, p. 104) และในปี ค.ศ. 2016 Nur Sofia Nabila Binti Alimin และ Siti Rahmah Awang ศึกษาปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อการได้งานของผู้ป่วยโรคลมชัก โดยพิจารณาบนพื้นฐานของพหุปัญญา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการได้รับเข้าทำงานอย่างมีนัยสำคัญ คือ เพศ สถานภาพการสมรส ประวัติการศึกษา อายุ อายุที่เริ่มมีอาการลมชัก และพหุปัญญา 6 ด้าน คือ ด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติ สัมพันธ์ ด้านความเข้าใจตนเอง และด้านนักธรรมชาติ (Nur Sofia Nabila Binti Alimin and Siti Rahmah Awang, 2016)

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การสำรวจความถนัดของตนเองทำให้บุคคลสามารถพัฒนาปัญญาต่อยอดในสาขาที่ตนถนัดได้อย่างเหมาะสม และพหุปัญญายังทำหน้าที่ เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถของบุคคลที่ชัดเจนขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการจัดหางานและประกอบอาชีพที่เหมาะกับความสามารถของแต่ละบุคคลต่อไป

จากข้อมูลข้างต้น พหุปัญญาสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ได้หลากหลายสาขา รวมถึงการทำนายอาชีพที่เหมาะสมกับความสามารถของบุคคลได้ จึงเป็นข้อบ่งชี้ที่ดีว่าพหุปัญญา คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยสติปัญญาที่อยู่ในตัวมนุษย์ แสดงออกมาเป็นความถนัดในแต่ละด้าน และมีการใช้งานได้อย่างผสมผสานกัน ประเด็นที่น่าสนใจคือ นอกจากทฤษฎีพหุปัญญาจะ สามารถใช้งานได้หลากหลายดังที่อธิบายข้างต้นแล้ว ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อีกด้วย ในประเด็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้ หมายถึง การรู้จักใช้พหุปัญญาด้านที่ตนถนัดมาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงและทำความเข้าใจองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้ตลอดชีวิต (Satya Sidhartha Panda, 2012, p.29) เพราะในชีวิตประจำวันของเรามีเรื่องใหม่ที่ต้องเรียนรู้อยู่เสมอ แม้เรื่องที่ชำนาญอยู่แล้วก็ยังต้องศึกษาความก้าวหน้าของวิทยาการนั้นต่อไป ซึ่งการ์ดเนอร์อธิบาย

เรื่องวิธีการเรียนรู้ของบุคคลไว้ว่า การเข้าถึงข้อมูลและการทำความเข้าใจในข้อมูลนั้นจะมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามความถนัดของแต่ละบุคคล เช่น บางคนชอบศึกษางานวิจัยด้วยการอ่านบทคัดย่อและส่วนสรุปวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจ ในขณะที่บางคนชอบที่จะทำความเข้าใจจากตารางและตัวเลขมากกว่า เหล่านี้มาจากการใช้สติปัญญาด้านที่ตนถนัด เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่ต้องการเรียนรู้นั้นได้ (โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์, 2554) จะเห็นว่าพหุปัญญาในตัวบุคคลนั้นมีความสำคัญอย่างมากต่อศักยภาพในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว ดังนั้น จึงมีผู้วิจัยส่วนหนึ่งที่พยายามหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างและพัฒนาพหุปัญญาในตัวบุคคล ซึ่งเป็นฐานข้อมูลสำคัญเพื่อน นำไปปรับใช้ในการพัฒนาพหุปัญญาให้เพิ่มขึ้นในบุคคลได้ต่อไป

1.2) การพัฒนาพหุปัญญาในบุคคล ในส่วนนี้จะพิจารณาจากปัจจัยด้านเพศ อายุ และภูมิลำเนาที่แตกต่างกันที่มีผลต่อการพัฒนาพหุปัญญาในบุคคล เช่น การแสดงออกของ พหุปัญญาในเพศชาย เพศหญิง และอายุที่ต่างกันนั้นมีความแตกต่างกันหรือไม่ บุคคลที่อยู่ใน ภูมิประเทศต่าง ๆ จะมีสติปัญญาแต่ละด้านเหมือนหรือต่างกันอย่างไร รวมถึงการใช้งานพหุปัญญา ในบุคคลที่มีวัยแตกต่างกันด้วย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ความแตกต่างของพหุปัญญาแต่ละด้านระหว่างเพศชายและเพศหญิงนั้นมีความผันแปรมาก แตกต่างกันไปในแต่ละงานวิจัย ในงานวิจัยบางฉบับระบุว่า เพศชายจะมีพหุปัญญาด้านการคำนวณและสติปัญญาด้านการเข้าใจตนเองมากกว่าเพศหญิง ส่วนเพศหญิงมีพหุปัญญาด้านภาษาและมนุษยสัมพันธ์มากกว่าเพศชาย (Oraib Hmound Al-Faoury and Oqlah M. Smadi, 2015, p. 38-46) ซึ่งผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสมองซีกซ้าย-ขวา กล่าวคือ เพศชายมักถนัดการคำนวณซึ่งควบคุมโดย สมองซีกซ้าย ส่วนเพศหญิงถนัดด้านภาษาซึ่งควบคุมด้วยสมองซีกขวา อีกงานวิจัยหนึ่งพบว่า คะแนน สอบของไวยากรณ์ภาษาอังกฤษของนักเรียนชายมีความสัมพันธ์กับพหุปัญญาทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ และด้านนักธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญ แต่ไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าวในเพศ หญิง (Zeinab Zeihedi and Zargham Ghabanchi, 2014, p. 408) หมายความว่า กิจกรรมการเรียนการสอนไวยากรณ์ภาษาอังกฤษด้วยพหุปัญญา 2 ด้านนี้ เหมาะกับนักเรียนชายมากกว่านักเรียนหญิง อาจมีผลทำให้คะแนนสอบไวยากรณ์ในนักเรียนชายมี มากขึ้นด้วย ในขณะที่อีกงานวิจัยหนึ่งพบว่า พหุปัญญาของนักเรียนหญิงมีแนวโน้มที่จะสูงกว่าเพศชายในหลาย ๆ ด้าน เช่น งานวิจัยของ İpek Menevis and Bahire Efe Özad พบว่า นักเรียนหญิง เกรด 10-12 มีพหุปัญญาด้านภาษา ด้านการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ ด้านดนตรี ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านความเข้าใจตนเอง ด้านนักธรรมชาติ มากกว่าเพศชาย (İpek Menevis and Bahire Efe Özad, 2014, p. 13) และพบว่างานวิจัยอื่น ๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ คือ มีความหลากหลายของพหุปัญญาในเพศชายและหญิงแตกต่างกันไปในแต่ละงานวิจัย

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ควรแยกสรุปเป็น 2 ประเด็นคือ 1. พหุปัญญาด้านต่าง ๆ มีความแตกต่างกันระหว่างเพศ สามารถสรุปได้ว่า พหุปัญญาแต่ละด้านในเพศชายและหญิงนั้นมีความแตกต่างกัน 2. ไม่สามารถระบุได้ว่า มนุษย์เพศชายมีพหุปัญญาด้านใดมากหรือน้อยกว่าเพศหญิง ในทำนองเดียวกัน ไม่อาจสรุปได้ว่ามนุษย์เพศหญิงมีพหุปัญญาด้านใดมากหรือน้อยกว่าเพศชาย เนื่องจาก ผลจากงานวิจัยแต่ละฉบับมีความแตกต่างกันมาก จึงต้องอาศัยปัจจัยด้านอื่นในการวิเคราะห์ร่วมด้วย เช่น ประเทศที่อาศัยอยู่และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

Félix Neto and Adrian Furnham กล่าวว่า การวิจัยในเรื่องความแตกต่างของพหุปัญญาระหว่างเพศชายและเพศหญิงนั้น ควรศึกษาในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกด้วย (Félix Neto and Adrian Furnham, 2011, p. 109) สาเหตุประการหนึ่ง เนื่องจากความสามารถในการรับรู้ที่โดดเด่นของบุคคลนั้น เป็นเพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่แสดงออกมาทางระบบการศึกษาที่ต่างกันไปในแต่ละประเทศ (Birsen Ekinci, 2014, p. 631) สอดคล้องกับผลการวิจัย ของ Nouriya Saab Al Muhaidib ซึ่งทำงานวิจัยในนักศึกษาหญิงระดับปริญญาตรีสาขาศิลปกรรมศาสตร์ ประเทศซาอุดิอาระเบีย พบว่า ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมมีผลต่อทักษะด้านดนตรีของนักเรียน ส่งผลให้พหุปัญญาด้านตนตรีมีคะแนนต่ำ (Al Muhaidib and Nouriya Saab, 2011, p. 39) จะเห็นได้ว่า ระบบการศึกษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ไปในแต่ละประเทศนั้น มีผลต่อความแตกต่างของพหุปัญญาในบุคคลด้วย

ในประเด็นเรื่องประเทศที่อาศัยและข้อจำกัดทางวัฒนธรรมนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การให้อิสระในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ นั้นมีผลต่อการพัฒนาพหุปัญญาแต่ละด้านของเด็กด้วย ซึ่งการมีพหุปัญญาหลายด้านจะทำให้เด็กมีทักษะในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่พบในชีวิตประจำวันได้มากขึ้น สนับสนุนให้เด็กสร้างสรรค์วิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีความยืดหยุ่นในวิธีการเข้าถึงข้อมูลและการเข้าใจเรื่องต่าง ๆ รอบตัวได้มากขึ้น ส่งผลให้พัฒนาการทางปัญญาโดยรวมดีขึ้นด้วย ดังนั้น ควรเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ด้วยการเรียนการสอนที่หลากหลาย และไม่ควรให้ข้อจำกัดบางประการปิดกั้นทักษะที่เด็กควรได้รับการพัฒนา

ส่วนปัจจัยด้านอายุนั้นพบว่า ในช่วงอายุที่แตกต่างกันมีผลต่อคะแนนพหุปัญญา ที่แตกต่างกันด้วย เช่น คะแนนพหุปัญญาของเด็กจะมีความเด่นชัดกว่า มีคะแนนที่สูงกว่าวัยรุ่น โดยคะแนนพหุปัญญาของเด็กอายุ 15-16 ปี จะมีคะแนนพหุปัญญาสูงกว่าวัยรุ่นอายุ 17-18 ปี เนื่องจากเด็กอายุ 15-16 ปีจะเปิดใจมากกว่า จะมีความสนใจเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัว และยังไม่มีเรื่องอื่น ๆ ให้วิตกกังวลมากนัก ในขณะที่วัยรุ่นอายุ 17-18 ปีนั้นจะมีความวิตกกังวลกับเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การเลือกศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยและคณะที่ต้องการ มีความต้องการการยอมรับในสังคมและในกลุ่มเพื่อน มีความต้องการสร้างสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้อาจมีผลต่อการตัดสินใจว่าตนเองมีความถนัดในด้านใด ทำให้คะแนนพหุปัญญามีแนวโน้มต่ำกว่าเด็กอายุ 15-16 ปี (İpek

Menevis and Bahire Efe Özad, 2014, p.13-14) ซึ่งการพัฒนาพหุปัญญาในวัยเด็กนั้นมีข้อดีอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาพหุปัญญาในวัยเด็กนั้น ทำได้ง่าย เพราะเด็กเป็นวัยที่อยู่ในช่วงเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว และสามารถพัฒนาพหุปัญญาให้ เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง หากได้รับการกระตุ้นการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม 2) สามารถค้นหาความถนัดของเด็กได้ง่าย เพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับสายการเรียนและสาย อาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดของเด็ก ไม่เป็นการฝืนให้เด็กทำในสิ่งที่ตนเองไม่ถนัด เด็กจะเกิดความ ภาคภูมิใจและมีความสุขในการเรียนสาขานั้น ๆ

ส่วนในวัยผู้ใหญ่ Narges Moheb และ Mohammad S. Bagheri ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ของคะแนนพหุปัญญากับวิธีการสอนการเขียนภาษาอังกฤษ (Writing) ในผู้ใหญ่ ทั้งเพศชายและหญิงจำนวน 120 คน พบว่า พหุปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านการดำรงชีวิต ด้าน การเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านภาษา ด้านมิติสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์กับวิธีการสอนการเขียนสำหรับผู้ใหญ่ (Narges Moheb and Mohammad S. Bagheri, 2013, p.777) และ Dylan Emerick-Brown พบว่า สำหรับผู้ใหญ่นั้น การเรียนการสอนต้องมีความน่าสนใจ และเป็นประโยชน์กับการดำเนินชีวิตจริง ๆ เพราะครึ่งหนึ่งของนักศึกษาในวัยผู้ใหญ่เลิก เรียนไปกลางคันเนื่องจากวิธีการสอนและเนื้อหาไม่น่าสนใจ นอกจากนี้ Brown ยังพบว่า ผู้ใหญ่ที่มีพหุปัญญาด้านใดโดดเด่นมักจะใช้ปัญญาด้านนั้นในการแสวงหาความรู้ เช่น คนที่ถนัดด้านภาษาก็จะเน้นการเรียนรู้ด้วยการอภิปราย วิจารณ์ประเด็นที่ศึกษา ในขณะที่คนที่มีความโดดเด่นด้าน ตรรกะและคณิตศาสตร์ จะชอบการรวบรวมและจัดระบบข้อมูล เป็นต้น (Dylan Emerick-Brown, 2013, p. 128-129) จะเห็นได้ว่าการใช้พหุปัญญาในวัยผู้ใหญ่นั้น ควรใช้เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความถนัดของแต่ละบุคคล แต่ไม่เน้นการพัฒนาพหุปัญญาให้เกิดขึ้นในบุคคลมากนัก อย่างไรก็ตาม การเรียนการสอนด้วยวิธีการที่ดี อาจพัฒนาพหุปัญญาในผู้ใหญ่ได้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระบบการเรียนและหลักสูตรที่เรียนว่าสามารถประยุกต์ใช้พหุปัญญาในการสอนได้มีประสิทธิภาพมากเท่าใด

สรุปได้ว่า ในการใช้ทฤษฎีพหุปัญญาเพื่อพัฒนาพหุปัญญาในบุคคล หรือเพื่อจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาใด ๆ นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวัดพหุปัญญาของผู้เรียนก่อนเริ่มการสอน เนื่องจากยังไม่มีข้อบ่งชี้ที่ชัดเจนว่าบุคคลในเพศและอายุเท่าใด จะมีพหุปัญญาเป็นอย่างไรบ้าง เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อพหุปัญญาในบุคคล เช่น ประเทศที่อาศัย วัฒนธรรม การให้โอกาสในการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชน เป็นต้น ดังนั้น ครูผู้สอนควรเตรียมการสอนให้มีความน่าสนใจ มีรูปแบบที่หลากหลาย และเหมาะสมกับผู้เรียน โดยอาศัยคะแนนพหุปัญญาร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนด้วย จะทำให้เกิดสัมฤทธิผลในการเรียนมากยิ่งขึ้น การรู้พหุปัญญาของผู้เรียนที่ชัดเจน จะเป็นประโยชน์ต่อครูผู้สอนในการเตรียมการสอนที่น่าสนใจ มีความหลากหลายและเหมาะสมกับผู้เรียนจริง ๆ ส่งผลให้เกิดสัมฤทธิผลในการเรียนมากยิ่งขึ้น

2) การวิจัยพหุปัญญาในประเทศไทย

ส่วนวิธีการพัฒนาและการสร้างความฉลาดทางปัญญาได้นำทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการ เรียนการสอนเพื่อพัฒนาหลักสูตรการศึกษาในประเทศไทย พบว่า ทฤษฎีพหุปัญญาสามารถนำมา สร้างหลักสูตรที่มีรูปแบบการศึกษาที่น่าสนใจและเกิดการเรียนรู้หลายด้านในเวลาเดียวกันและสามารถนำทฤษฎีพหุปัญญามาบูรณาการกับกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์กับวิชาอื่น ๆ แนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการเรียนการสอน พบว่ามีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยในต่างประเทศ กล่าวคือ การนำพหุปัญญาด้านต่าง ๆ มาออกแบบการสอนที่หลากหลายเพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาไปพร้อม ๆ กับพัฒนาพหุปัญญาด้วย และมีการเลือกใช้พหุปัญญาด้านที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน โดยนำมาจัดเป็นกลุ่ม หรือใช้พหุปัญญาเพียงบางด้าน ดังต่อไปนี้

หฤทัย กาศวิบูลย์ ทำการพัฒนาทักษะทางภาษาของนักเรียนด้วยการสร้างกิจกรรมการเรียนการสอนให้ครบ 8 ด้าน โดยการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการเขียนภาษาอังกฤษเรื่องงานอดิเรกที่ตนเองชอบ ทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์กลุ่มกิจกรรมของตน แล้วนำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียนผ่านสื่อต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาพหุปัญญาในด้านภาษา มิติสัมพันธ์ ร่างกาย ดนตรี มนุษย์สัมพันธ์และความเข้าใจตนเองไปพร้อม ๆ กัน (หฤทัย กาศวิบูลย์, 2549, น. 12) ส่วน โสรัจจ์ แสนคำ เลือกใช้พหุปัญญาเพียง 4 ด้านมาออกแบบการสอนวิทยาศาสตร์ โดยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเด็กที่มีพหุปัญญาด้านตรรกะ และคณิตศาสตร์ และกลุ่มเด็กที่มีพหุปัญญาด้านการเข้าใจตนเองโดดเด่น โดยทดลองให้ศึกษาเรื่องชีวิต กับสิ่งแวดล้อม เพื่อดูพัฒนาการในการเรียนวิทยาศาสตร์และการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียน ทั้งสองกลุ่มว่ามีผลต่างกันหรือไม่ (โสรัจจ์ แสนคำ, 2555)

โสรัจจ์ แสนคำ เลือกใช้พหุปัญญาเพียง 4 ด้านมาออกแบบการสอนวิทยาศาสตร์ โดยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเด็กที่มีพหุปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ และกลุ่มเด็กที่มีพหุปัญญา ด้านการเข้าใจตนเองโดดเด่น โดยทดลองให้ศึกษาเรื่องชีวิตกับสิ่งแวดล้อม เพื่อดูพัฒนาการในการเรียนวิทยาศาสตร์และการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนทั้งสองกลุ่มว่ามีผลต่างกันหรือไม่ (โสรัจจ์ แสนคำ, 2555, น. 9)

อรุณี หงษ์ศิริวัฒน์ เนื่องจากการทำงานอย่างหนึ่งมีความจำเป็นต้องใช้ปัญญาหลาย ๆ ด้าน ประกอบกันจึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า และใช้ประโยชน์ได้มากกว่าการใช้ปัญญาเพียง ด้านเดียว จึงมีนักวิจัยที่พยายามสร้างหลักสูตรที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างพหุปัญญาให้ เกิดขึ้นในเด็กและเยาวชน โดยทำการทดสอบพหุปัญญาก่อน และใช้วิธีการต่าง ๆ พัฒนาพหุปัญญาให้ ดีขึ้น เมื่อพหุปัญญาทั้ง 9 ด้านเกิดขึ้นในเด็กแล้วก็จะสามารถเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ ต่อไปได้ดีขึ้นด้วย นอกจากการพัฒนาพหุปัญญาในเด็กแล้ว ทฤษฎีพหุปัญญามาสร้างรูปแบบการพัฒนาปัญญาสำหรับ เด็กกลุ่มที่มีความสามารถสูง (Gifted) ให้ดียิ่งขึ้นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง

ในงานวิจัยดังกล่าวได้ สร้างเป้าหมายให้นิสิตชั้นปีที่ 1 เป็นคนที่เก่งคิด เก่งคน เก่งงาน ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆที่สร้างขึ้น ตามแนวคิดพหุปัญญา (อรุณี หงษ์ศิริวัฒน์, 2549, น. ง)

กุหลาบ รัตนสัจธรรม มีข้อที่น่าสนใจคือ ช่วงอายุที่ผู้วิจัยในประเทศไทยเลือกทำการวิจัยกัน มาก คือ เด็กปฐมวัยตั้งแต่อายุ 3 - 6 ปี ระดับปฐมศึกษา และมัธยมต้น แต่ระดับมัธยมปลายและ อุดมศึกษานั้นยังมีงานวิจัยไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยที่นำพหุปัญญามาบูรณาการร่วมกับการ ปฏิบัติตามวิถีพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในผู้สูงอายุ พบว่า ทฤษฎีพหุปัญญามีความสอดคล้องกับการกระตุ้นสมองให้ตื่นตัวได้ เช่น การร้องเพลง เต้นรำ หรือการฝึกฝนคิดเลข เล่นเกมส์ต่อภาพออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ และผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธ จะมีพหุปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายด้านมนุษย์สัมพันธ์ และด้านธรรมชาติ ดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติ (กุหลาบ รัตนสัจธรรม รศ.ดร. และคณะ, 2559, น. ข)

สรุป ทฤษฎีพหุปัญญานำมาใช้ในการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาหลักสูตรการศึกษาในประเทศไทย นั้นเป็นการพัฒนาปัญญาอย่างก้าวกระโดด เพราะนอกจากตนเองต้องเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นอย่างดีแล้ว ยังต้องนำไปถ่ายทอดด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจตามได้อย่างถูกต้อง ด้วย การพัฒนาสติปัญญาด้านการสอนนั้นจึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ควรฝึกฝนให้บุคคลมีสติปัญญาด้านนี้ และยังเป็นทักษะที่ช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลาอีกด้วย การพัฒนาทางปัญญาของบุคคลแต่ก่อน มีความเชื่อโดยทั่วไปว่า เมื่อเด็กเกิดมามีความฉลาดทางปัญญาตั้งแต่เกิดจนเติบโต จะมีคนชื่นชมยกย่องในความฉลาด มีความหวังความสำเร็จในชีวิตมีแต่คนรอบข้างให้ความสนใจ ส่วนบุคคลที่ไม่ฉลาดทางปัญญาก็สิ้นหวังไม่มีใครสนใจ ถูกตำหนิติเตียนขาด ความมั่นใจในตนเอง แต่ในปัจจุบันเด็กที่ไม่ฉลาดทางปัญญา ก็สามารถพัฒนาทางปัญญาจนสามารถมีความฉลาด และมั่นใจในตนเองมีความสุข ทำประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติได้ดีที่สุด

ตารางที่ 2.6 แสดงการแบ่งประเภทของงานวิจัยทฤษฎีพหุปัญญาในประเทศไทย

ประเภทของการพัฒนาปัญญา		ผู้วิจัย	พ.ศ.	ชั้นปี/อายุของนักเรียน	พหุปัญญาที่ใช้
1.การวิจัยพหุปัญญาเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน					
1.1 การพัฒนารูปแบบการศึกษาหรือหลักสูตรตามทฤษฎีพหุปัญญา					
1	พัฒนารูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนานิสิตความสามารถสูงด้วยพหุปัญญา (ดุษฎีนิพนธ์)	อรุณี หงษ์ศิริวัฒน์	2549	นักศึกษา ปีที่ 1	8 ด้าน

2.	การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา (ดุษฎีนิพนธ์)	สุจิตรา แบบประเสริฐ	2552	อายุ 3-5 ปี	9 ด้าน
3.	รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับกลุ่มพหุปัญญาในสภาพแวดล้อมแบบอีเลิร์นนิง (รายงานการวิจัย)	ศักดิ์ชาย ตังวรรณวิทย์	2553	ไม่ระบุ	9 ด้าน
4	รูปแบบการเรียนรู้และประสบการณ์เพื่อการสร้างสุขภาวะสำหรับนักศึกษา (ดุษฎีนิพนธ์)	กิตติคม คาวีรัตน์	2553	นักศึกษา	8 ด้าน
2. การสำรวจพหุปัญญาและการพัฒนาพหุปัญญาในบุคคล					
1	สำรวจศักยภาพพหุปัญญาขอนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น (รายงานการวิจัย)	รศ.ดร.กิ่งฟ้า สินธุวงษ์และคณะ	2545	นักศึกษาปีที่ 1	8 ด้าน
2	การใช้วิธีการสอนแบบจิตปัญญาเพื่อพัฒนาให้เกิดพหุปัญญา	หทัยรัตน์ ทรวดทรง	2550	อายุ 5-6 ปี	8 ด้าน
3.	สร้างข้อสอบทดสอบเชาวน์ปัญญา 8 ด้านของการ์ดเนอร์ สำหรับนร.ม.ปลาย	ญาณิศา ใสสระน้อย	2553	มัธยม 5-6	8 ด้าน
4.	การพัฒนาเครื่องมือวัดความสามารถทางพหุปัญญา	อาจารี ศรีดาวเรือง	2555	อายุ 5-6 ปี	8 ด้าน
3.การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์และทัศนคติที่ดี					
1.	ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง	วันเพ็ญ อำนาจเกษม	2549	ประถม 5-6	8 ด้าน
2.	ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความฉลาดทางอารมณ์	พรนัชชา ใยแก้ว	2551	อนุบาล 1	8 ด้าน

ความสอดคล้องและความแตกต่างของงานวิจัยในประเทศไทยและต่างประเทศ จากข้อมูลข้างต้นพบว่า การวิจัยที่ใช้ทฤษฎีพหุปัญญาในประเทศไทยนั้นอยู่ในสายงานด้านการศึกษาทั้งสิ้น โดยแนวทางการวิจัยมีความคล้ายคลึงกับในต่างประเทศ เช่น การนำพหุปัญญามาใช้พัฒนาหลักสูตรการสอน การพัฒนาการเรียนการสอนในศาสตร์ต่าง ๆ ด้วยพหุปัญญา เช่น การเรียนภาษา และวิทยาศาสตร์ ประเด็นที่แตกต่างกันคือ การวิจัยในต่างประเทศจะศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อระดับพหุปัญญาในบุคคล เช่น เพศ อายุ ถิ่นที่อยู่ และวัฒนธรรมนั้นมีผลกระทบต่อสติปัญญาของบุคคลอย่างไรบ้าง และนำคะแนนพหุปัญญามาใช้ในการทำนายความสัมพันธ์ของทักษะการเรียนภาษา รวมถึงการทำนายสาขาที่ควรเรียน และอาชีพที่เหมาะสมกับบุคคลตามความถนัดนั้น ๆ ในขณะที่งานวิจัยในประเทศไทยเน้นการสำรวจพหุปัญญาและสร้างแบบสอบถามพหุปัญญา แต่ยังไม่พบว่านำไปใช้ในการทำนายความสัมพันธ์กับทักษะการเรียนและอาชีพ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในประเทศไทยได้นำพหุปัญญามาออกแบบหลักสูตรเพื่อให้ เหมาะสมกับประเภทของผู้เรียน เช่น การสร้าง

หลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคคลที่มีความสามารถสูง (Gifted) การสร้างหลักสูตรเฉพาะสำหรับเด็กปฐมวัย นอกจากนี้ ยังมีการประยุกต์ใช้ทฤษฎีพหุปัญญา ร่วมกับการสร้างความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) และการสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งเป็น ประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัยด้วยพหุปัญญาที่หลากหลายมากขึ้น ลักษณะการเรียนการสอนด้วยพหุปัญญาในประเทศไทย การใช้พหุปัญญาเพื่อพัฒนา หลักสูตรการศึกษาในประเทศไทย พบว่า พหุปัญญาสามารถนำมาสร้างหลักสูตรที่มีรูปแบบการศึกษา น่าสนใจและเกิดการเรียนรู้หลายด้านในเวลาเดียวกันได้และสามารถนำทฤษฎีพหุปัญญามาบูรณาการกับทฤษฎีอื่น ๆ (กิตติคม คาวีรัตน์, 2553) หรือสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์โดยผสมผสานกับโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (สร้อยสุดา มาดี, 2551) เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการศึกษา

ส่วนแนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการเรียนการสอน พบว่ามีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยในต่างประเทศ กล่าวคือ การนำพหุปัญญาด้านต่าง ๆ มาออกแบบการสอนที่หลากหลายเพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาไปพร้อม ๆ กับพัฒนาพหุปัญญาด้วย และมีการเลือกใช้พหุปัญญาด้านที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน โดยนำมาจัดเป็นกลุ่ม หรือใช้พหุปัญญาเพียงบางด้าน

นอกจากนี้ เนื่องจากการทำงานอย่างหนึ่งมีความจำเป็นต้องใช้ปัญญาหลาย ๆ ด้าน ประกอบกันจึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า และใช้ประโยชน์ได้มากกว่าการใช้ปัญญาเพียงด้านเดียว จึงมีนักวิจัยที่พยายามสร้างหลักสูตรที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างพหุปัญญาให้ เกิดขึ้นในเด็กและเยาวชน โดยทำการทดสอบพหุปัญญาก่อน และใช้วิธีการต่าง ๆ พัฒนาพหุปัญญา ให้ดีขึ้น เมื่อพหุปัญญาทั้ง 9 ด้านเกิดขึ้นในเด็กแล้วก็จะสามารถเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ ต่อไปได้ดีขึ้นด้วย นอกจากการพัฒนาพหุปัญญาในเด็กแล้ว ทฤษฎีพหุปัญญามาสร้างรูปแบบการพัฒนาปัญญาสำหรับ เด็กกลุ่มที่มีความสามารถสูง (Gifted) ให้ดียิ่งขึ้นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในงานวิจัยดังกล่าว ได้สร้างเป้าหมายให้นิสิตชั้นปีที่ 1 เป็นคนที่เก่งคิด เก่งคน เก่งงาน ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น ตามแนวคิดพหุปัญญา (อรุณี หงษ์ศิริวัฒน์, 2549, น. ง)

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ช่วงอายุที่ผู้วิจัยในประเทศไทยเลือกทำการวิจัยกันมาก คือ เด็กปฐมวัยตั้งแต่อายุ 3-6 ปี ระดับปฐมศึกษา และมัธยมต้น แต่ระดับมัธยมปลายและอุดมศึกษานั้นยังมี งานวิจัยไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยที่นำพหุปัญญามาบูรณาการร่วมกับการปฏิบัติตามวิถี พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในผู้สูงอายุ พบว่า ทฤษฎีพหุปัญญามีความสอดคล้องกับการกระตุ้นสมองให้ตื่นตัวได้ เช่น การร้องเพลง เต้นรำ หรือการฝึกฝนคิดเลข เล่นเกมส์ต่อภาพออกกำลัง (หฤทัย กาศวิบูลย์, 2549, น. 12) กายอย่างสม่ำเสมอ และผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธ จะมีพหุปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านธรรมชาติ ดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติ (โสรัจจ์ แสนคำ, 2555)

ในขณะที่ต่างประเทศพบงานวิจัยที่ใช้พหุปัญญาในนักศึกษามหาวิทยาลัยมากกว่าในประเทศไทย และพบว่ามีการวิจัยในวัยผู้ใหญ่ด้วย แต่ยังมีจำนวนน้อยเช่นกัน ส่วนการใช้พหุปัญญาด้านที่ 9 คือ ด้านการดำรงชีวิตในการวิจัยนั้น พบว่าทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศยังมีการวิจัยพหุปัญญาด้านนี้น้อยมาก แต่พบว่าในประเทศไทยมีการใช้พหุปัญญา 8 ด้านพร้อมกันมากกว่าในต่างประเทศ สาเหตุที่มีการใช้พหุปัญญาด้านที่ 9 ในการวิจัยน้อยมากนั้นอาจเนื่องมาจาก ปัญญาด้านการเข้าใจชีวิตนั้นเป็นปัญญาเชิงจริยธรรม ซึ่งมีความเป็น นามธรรมมากกว่าด้านอื่น ๆ ดังที่อธิบายไว้ข้างต้น อีกประการหนึ่ง การศึกษาในสถานศึกษาทั่วไปมัก มุ่งพัฒนาให้นักเรียนมีความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่เรียน เช่น ภาษา หรือวิทยาศาสตร์ รวมถึงการพัฒนาความรู้ให้ได้เป้าหมายตามที่ระบุไว้ในหลักสูตร ซึ่งมักสอดคล้องกับพหุปัญญา 8 ด้าน จากเหตุผลดังกล่าว ปัญญาด้านที่ 9 นี้ ควรส่งเสริมให้มีการวิจัยมากขึ้น เพื่อให้เยาวชนที่สำเร็จ การศึกษาออกมาจากสถาบันต่าง ๆ มีทั้งความรู้ในสาขาที่ศึกษามา และเป็นผู้รู้ทันโลก พิจารณาโลก ตามความเป็นจริงได้ไม่หลงไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์

สติปัญญาด้านที่ 10 คือ ด้านการสอนก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากการ์ดเนอร์กล่าวถึงปัญญา ด้านนี้ในช่วงหลัง (ค.ศ. 2011) จึงยังมีผู้วิจัยน้อย อีกทั้งการพัฒนาปัญญาด้านการสอนเป็นทักษะ เฉพาะที่เน้นในสายครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าสติปัญญาด้านนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์นั้นมีการเรียนการสอนกันอยู่ตลอดเวลา เช่น บิดามารดาสอนบุตร เจ้านายสอนงานลูกน้อง หรือแม้แต่การแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ ซึ่งกันและกันล้วนต้องอาศัยทักษะการสอนทั้งสิ้น ดังนั้น ปัญญาด้านนี้จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาอย่างมาก นอกจากนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่สอนจำเป็นต้องพัฒนาปัญญาของตนเองไปด้วย ควรเปิดรับแนวคิดที่หลากหลาย และศึกษางานวิจัยหรือข้อมูลใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การสอนนั้นเป็นการพัฒนาปัญญาอย่างก้าวกระโดด เพราะนอกจากตนเองต้องเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นอย่างดีแล้ว ยังต้องนำไปถ่ายทอดด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจตามได้อย่างถูกต้องด้วย การพัฒนาสติปัญญาด้านการสอนนั้นจึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ควรฝึกฝนให้บุคคลมีสติปัญญาด้านนี้และยังเป็นทักษะที่ช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลาอีกด้วย

จากการวิเคราะห์แนวทางการวิจัยด้วยทฤษฎีพหุปัญญาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางที่ควรวิจัยเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ในการพัฒนาปัญญามนุษย์ ดังต่อไปนี้

3) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาปัญญาด้วยพหุปัญญา

แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่คือ

3.1) การเพิ่มกระบวนการฝึกฝนให้เกิดพหุปัญญาในบุคคลอย่างเป็นระบบ โดยพัฒนาพหุปัญญาแบบเฉพาะด้าน พัฒนาแบบกลุ่มพหุปัญญาที่เป็นทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ และ

ศิลปะ (6 ด้าน) และพหุปัญญากลุ่มความเกี่ยวข้องกับบุคคลกับความเข้าใจธรรมชาติและชีวิต (4 ด้าน) เพื่อพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการประกอบอาชีพ

3.2) การวิจัยสติปัญญาบางด้านเพิ่มเติมจากนิยามเดิมของการ์ดเนอร์และงานวิจัยที่เกิดขึ้นในภายหลัง เพื่อเพิ่มมิติเชิงลึกและความสมบูรณ์ของสติปัญญาด้านนั้น ๆ เช่น ด้านมนุษยสัมพันธ์ด้านการเข้าใจตนเอง ด้านธรรมชาติและด้านการดำรงชีวิต

3.3) ศึกษาพหุปัญญาในช่วงอายุต่าง ๆ ประกอบด้วย วัยเด็ก วัยรุ่น-วัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาปัญญาในบุคคล 3 ช่วงอายุข้างต้นบูรณาการร่วมกับพหุปัญญา

จากแนวทาง 3 หมวดใหญ่ข้างต้น จะอธิบายรายละเอียดของแนวทางการวิจัยพหุปัญญาแยกเป็นสติปัญญาด้านต่าง ๆ ที่ควรวิจัยเพิ่มเติมจำนวน 6 ข้อ และการวิจัยในช่วงวัยผู้ใหญ่อีก 1 ข้อ รวม 7 ข้อ ดังต่อไปนี้

(1) พหุปัญญา 5 ด้านแรกในกลุ่มของทักษะที่เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้และด้านศิลปะ ผู้วิจัยรวมสติปัญญาด้านการสอนไว้ในกลุ่มนี้ด้วย เป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสร้างความชำนาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ ดังนั้น จะพัฒนาปัญญาเหล่านี้อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการอย่างไร

(2) การวิจัยพหุปัญญาด้านการสอน เนื่องจากการ์ดเนอร์กล่าวถึงข้อมูลในเรื่องนี้ไว้ไม่มากนัก และยังไม่พบว่ามีงานวิจัยใด ๆ กล่าวถึงสติปัญญาด้านนี้ ควรวิจัยเพิ่มในด้านคุณสมบัติและการพัฒนาให้เกิดทักษะการสอนที่ดีเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

(3) พหุปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง หากมีการวิจัยเพิ่มขึ้นจะทำให้บุคคลพิจารณาความถนัด จุดแข็ง จุดอ่อน ความต้องการของตนเองได้รู้จักการวางตัวและควบคุมอารมณ์ให้เหมาะสม ส่งผลให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นผลดีต่อสติปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ นอกจากนี้ ยังกำหนดเป้าหมายการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองได้ สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ปัญญาด้านนี้จะมีความสัมพันธ์กับสติปัญญาด้านการดำรงชีวิตด้วย

(4) พหุปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ เนื่องจากมนุษยสัมพันธ์นั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้นควรมีแนวทางที่ชัดเจนว่าจะปฏิบัติอย่างไร เช่น การปฏิบัติต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะที่แตกต่างกันอย่างเหมาะสมนั้นควรทำอย่างไรบ้าง เช่น พ่อแม่ ครู เพื่อน เจ้านาย ลูกน้อง ย่อมมีวิธีการปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านี้แตกต่างกัน ดังนั้น หากมีแนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติ จะทำให้บุคคลวางตัวได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ สามารถรักษามิตรภาพระหว่างกันได้ดียิ่งขึ้น และควรศึกษาว่าความสอดคล้องกับพหุปัญญาด้านการเข้าใจตนเองอย่างไรบ้าง

(5) พหุปัญญาด้านธรรมชาติ มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การ์ดเนอร์จัดสติปัญญาประเภทนี้ไว้ในกลุ่มเดียวกันกับสติปัญญาด้านการดำรงชีวิต กล่าวคือ นอกจากความเข้าในด้านสิ่งมีชีวิตและความสัมพันธ์ของระบบนิเวศดังกล่าวแล้ว สติปัญญาด้านธรรมชาติควรมีมิติเชิงลึก

เกี่ยวกับการเข้าใจความสัมพันธ์องค์รวมของธรรมชาติทั้งหมด มนุษย์และสิ่งมีชีวิตบนโลกมีการเกิด มีการสืบทอดเผ่าพันธุ์อย่างไร และเหตุใดมนุษย์จึงมีความแตกต่างกันด้านรูปร่างหน้าตา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และสติปัญญาด้านนี้มีความสอดคล้องกับด้านการดำรงชีวิตอย่างไร

(6) พหุปัญญาด้านการดำรงชีวิต เพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุล สามารถมองโลกตามความเป็นจริงได้ เช่น ทุกสิ่งบนโลกล้วนเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา การใช้ชีวิตบนโลกไม่ควรยึดติดกับทรัพย์สินเงินทอง หรือบุคคลมากจนเกินไป อีกทั้งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับสังคม และสิ่งแวดล้อม จะดำเนินชีวิตอย่างไรให้เกื้อกูลสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ อย่างสมดุล ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ทำร้ายเบียดเบียนคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยต่าง ๆ พบว่าทฤษฎีพหุปัญญาส่วนใหญ่จะใช้กับเด็กและเยาวชน แต่ยังพบน้อยมากในวัยผู้ใหญ่ หากนำมาวิจัยเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับพัฒนาสติปัญญาสำหรับผู้ใหญ่รวมถึงผู้สูงวัยด้วย และสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญา 3 ช่วงวัย จะมีประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้และการวิจัยต่อไป

2.5 ทฤษฎีพหุปัญญาของโฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Multiples Intelligences)

2.5.1 ความเป็นมาและความหมายของทฤษฎีพหุปัญญา

ศาสตราจารย์ ดร.โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ได้เขียนเรื่องราวของทฤษฎีพหุปัญญานี้ในหนังสือเรื่อง Frames of Mind ในปี ค.ศ. 1983 โดยมีพื้นฐานความคิดมากจากศาสตร์หลายสาขา เช่น มนุษยวิทยา จิตวิทยาการเรียนรู้ จิตวิทยาพัฒนาการ ชีวประวัติการศึกษา สรีรวิทยาของสัตว์ ระบบประสาทและสรีรศาสตร์ (อารีย์ สัณหฉวี ศ.ดร.,1992, น.10) โดยการ์ดเนอร์มีแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับเชาวน์ปัญญาอยู่ 2 ประการ (Howard Gardner,1999, p. 47) ว่า

1) เชาวน์ปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษา และทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่าง หลากหลายถึง 8 ประเภทเป็นอย่างน้อย แต่ละคนอาจมีความสามารถเฉพาะด้านหรือผสมผสานกัน ทำให้แต่ละคนมีบุคลิกภาพที่แตกต่างกันออกไป

2) เชาวน์ปัญญาของแต่ละบุคคลไม่อยู่คงที่ในระดับที่มีตอนเกิด แต่จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้หากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม (ทิศนา แขมมณี รศ.ดร., 2563, น. 85-86)

แนวคิดพื้นฐานประการแรกที่กล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้มีสติปัญญาเพียง 2 ด้าน คือ ด้านภาษาและคณิตศาสตร์ แต่มีอย่างน้อย 8 ประการนั้น การ์ดเนอร์อธิบายว่า หากจะกล่าวถึงเชาวน์ปัญญาแล้ว เกณฑ์ที่มักถูกกล่าวถึงและเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกคือ ความฉลาดทางเชาวน์ปัญญา (intelligent quotient: IQ) ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวนี้ มีฐานคิดมาจากสติปัญญาด้านภาษา (linguistic หรือ verbal) และด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logic-Mathematics)เป็นหลัก

การ์ดเนอร์เองไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดดังกล่าว แต่ตั้งข้อสังเกตว่าในความเป็นจริงแล้ว สติปัญญาหรือความถนัดของมนุษย์อาจมีมากกว่า 2 ด้านหรือไม่ อาทิ อาจมีสติปัญญาด้านดนตรี ด้านมิติสัมพันธ์ (ศิลปะ) ด้านมนุษยสัมพันธ์ด้วย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น โมสาร์ทนั้นแต่งเพลงได้ตั้งแต่อายุเพียง 3 ปีและสามารถแต่งเพลงซิมโฟนี่ได้ตั้งแต่อายุ 9 ปี (โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ศ.ดร., 2554) กรณีนี้เห็นได้ชัดเจนว่าสติปัญญาของมนุษย์ไม่ได้มีเพียงภาษาและตรรกศาสตร์ เท่านั้น ดังนั้น การวัดสติปัญญาของมนุษย์ควรวัดให้ครอบคลุมความสามารถที่แท้จริงของมนุษย์ด้วย จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้ช่วงแรกของทฤษฎีพหุปัญญามีการระบุถึงปัญญาไว้ 7 ด้าน ประกอบด้วย ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหว ร่างกาย ด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ และด้านความเข้าใจตนเอง (Howard Gardner, 1983) และได้พัฒนาเพิ่มอีก 2 ด้านในปี 1999 คือ ด้านความเข้าใจธรรมชาติ และการดำรงชีวิต (Howard Gardner, 1999, p. 47) รวมเป็น 9 ด้าน ต่อมาเมื่อปี 2011 การ์ด เนอร์ได้เสนอเพิ่มเติมว่ามีปัญญาอีกด้านหนึ่งที่สำคัญ และต้องการจะจัดไว้เป็นปัญญาด้านที่ 10 คือ ปัญญาด้านการสอน (โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ศ.ดร., 2554) พัฒนาการของทฤษฎีข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงสติปัญญาและความถนัด (Strength) ที่หลากหลายของมนุษย์ โดยสติปัญญาแต่ละด้านนี้จะส่งผลต่อวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม ในแต่ละบุคคล การ์ดเนอร์ยกตัวอย่างว่า การเรียนรู้ของบุคคลนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป บางคนเรียนรู้ได้ดีผ่านการเขียนบรรยาย บางคนเรียนรู้ได้ดีเมื่อได้สรุปสิ่งที่เรียนออกมาเป็นแผนภาพ (Mind Map) หรือบางคนอาจเรียนรู้ได้ดีจากการสรุปวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผลและอาจเขียน ออกมาเป็นสมการต่าง ๆ เป็นต้น ความแตกต่างเหล่านี้เกิดจากความโดดเด่นของสติปัญญาแต่ละด้าน ที่ต่างกันไปในแต่ละบุคคล สิ่งที่สำคัญคือ บุคคลควรรู้จักตนเองว่าถนัดอะไร และรู้ว่าวิธีการเรียนรู้ที่ เหมาะสมกับตนเองคือวิธีใด (โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ศ.ดร., 2554) หลักการที่การ์ดเนอร์ใช้เป็นเกณฑ์ในการแยกประเภทของสติปัญญาทั้ง 10 ด้าน มี 4 ประการดังนี้ (อารีย์ สัณหฉวี ศ.ดร., 2535, น.10-13)

1) ปัญญาแต่ละด้านจะต้องมีสัญลักษณ์เด่นของตนเอง สัญลักษณ์ หมายถึง แนวคิด ประสบการณ์ที่สามารถแสดงออกเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ได้ เช่น ดนตรีมีตัวโน้ตเป็นสัญลักษณ์ (สติปัญญาด้านดนตรี) คณิตศาสตร์ใช้ตัวเลขและสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์(สติปัญญา ด้านตรรกศาสตร์-คณิตศาสตร์) นักแสดงละครใบ้ใช้ท่าทางต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์แสดงความรู้สึก เช่น ความโดดเดี่ยวว้าเหว่ เสรีภาพ (สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ) เป็นต้น

2) ปัญญาแต่ละด้านจะปรากฏขึ้นในช่วงวัยต่าง ๆ ตั้งแต่วัยเด็ก เช่น ด้านดนตรี จะเกิดขึ้นเร็วกว่าด้านอื่น ๆ และติดตัวไปถึงวัยชรา ในขณะที่ปัญญาทางด้านตรรกศาสตร์และ คณิตศาสตร์นั้นจะปรากฏชัดในวัยเด็กตอนปลาย และขึ้นสูงสุดในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น และมีการถดถอย ลงเมื่อสูงอายุขึ้น เห็นได้จากงานค้นพบทางคณิตศาสตร์ส่วนใหญ่มักเป็นผลงานของเด็กวัยรุ่น เช่น แบลส ปาสคาล

อีแวริสต์ กาลัวร์ แม้แต่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ก็เริ่มคิดทฤษฎีเปรียบเทียบ (Theory of Relativity) ตั้งแต่อายุ 16 ปี

3) ปัญญาแต่ละด้านอาจถูกทำลายได้จากการกระทบกระเทือนของสมอง สมองแต่ละส่วนจะควบคุมการทำงานของสติปัญญาในด้านต่าง ๆ แตกต่างกัน สมองซีกซ้ายควบคุมด้านภาษา ส่วนปัญญาด้านดนตรีและมนุษยสัมพันธ์ถูกควบคุมด้วยสมองซีกขวา ปัญญาด้านร่างกายอยู่ที่ สมองส่วนกลางระหว่างสมองสองซีกที่เรียกว่า มอร์เตอร์ คอร์เทกซ์ และสมองส่วนหน้าเป็นฐานของ ปัญญาด้านต่าง ๆ ซึ่งการ์ดเนอร์เรียนรู้จากการทำงานด้านประสาทวิทยาในองค์การทหารผ่านศึก ซึ่งมีทหารจำนวนมากได้รับความกระทบกระเทือนที่สมองส่วนต่าง ๆ และพบว่าสติปัญญาด้านต่าง ๆ นั้นถูกทำลายไปในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

4) ปัญญาแต่ละด้านมีคุณค่าทางวัฒนธรรม ทฤษฎีพหุปัญญาระบุว่าการ ประเมินผลผลิตของปัญญาในแต่ละด้านนั้น ไม่ควรประเมินเป็นผลคะแนนเช่นเดียวกับการทดสอบไอ คิว (IQ test) เพราะมีคุณค่าทางวัฒนธรรมน้อย แต่ควรประเมินออกมาในเชิงคุณค่าทางอารยธรรม มากกว่า อาทิ ปัญญาทางด้านภาษาจะประเมินได้จากวรรณกรรมชั้นดี เช่น หนังสือ โมบี ดิค ของ เฮอร์แมน เมลวิล ซึ่งมิใช่เพียงบทกลอนที่แต่งเล่นทั่วไป หรือปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ที่พบในผลงานภาพวาด เกอร์นิคา ของปาโบล ปิกาสโซ ซึ่งสื่อคุณค่าทางวัฒธรรมสูงกว่ารูปภาพวงกลมสี่เหลี่ยมทั่ว ๆ ไป นอกจากนี้ ทฤษฎีพหุปัญญายังเห็นคุณค่าของการแสดงออกทางปัญญาโดยไม่จำกัดด้วยเชื้อ ชาติเผ่าพันธุ์ เช่น ควรยกย่องปัญญาทางด้านดนตรีของชาวไนจีเรีย ความสามารถในการเดินเรือของ คนเผ่าบุชแมน หรือความสามารถในการปีนเขาของชาวเนปาล เป็นต้น

หลักการซึ่งเป็นฐานคิดของทฤษฎีพหุปัญญา 4 ประการข้างต้นนี้การ์ดเนอร์ได้นำมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งปัญญาออกเป็น 9 ด้าน ดังจะกล่าวต่อไปในส่วนขององค์ประกอบของทฤษฎีพหุปัญญา

2.5.2 องค์ประกอบของทฤษฎีพหุปัญญา

การ์ดเนอร์ได้อธิบายลักษณะของบุคคลที่มีสติปัญญาด้านนั้น ๆ ว่าจะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะอย่างไร และอาชีพที่เหมาะสมกับความสามารถของบุคคลเหล่านั้นคืออะไรบ้าง ดังนี้ (อารีย์ สัณหฉวี ศ.ดร., 2535, น. 87-88)

1) สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence) เป็นความฉลาดในการใช้ภาษา พูด อ่าน เขียน มีความเข้าใจในความหมายและสามารถแยกแยะประเภทของคำศัพท์ในแต่ละภาษาได้ รู้จักที่จะใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารที่เหมาะสม สามารถอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจและได้ผลตามเป้าหมาย ซึ่ง ผู้ที่มีความฉลาดในด้านนี้ จะเรียนรู้ในเรื่องของภาษาได้ดี และมีทักษะในการใช้ภาษา มักจะประกอบอาชีพเป็นนักกวี นักพูด ครูสอนภาษา ทนายความ

2) สติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical-Mathematic Intelligence) เป็นความฉลาดในด้านความเข้าใจในเรื่องเหตุและผล มีความเข้าใจในตรรกะตามแนวคิดทาง คณิตศาสตร์ และรู้จักวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ เด็กที่มีสติปัญญาในด้านนี้โดดเด่น จะชอบการคิด คำนวณ รู้จักตั้งคำถามว่าทำไม เพราะอะไร อย่างไร และชอบที่จะทำการทดลองในสิ่งต่าง ๆ จึง เหมาะกับการประกอบอาชีพ นักคณิตศาสตร์ นักสถิติ แพทย์ และนักวิทยาศาสตร์

3) สติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ (Spatial Intelligence) เป็นความฉลาดในการสร้าง ภาพในจินตนาการ ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับงานด้านศิลปะ จิตรกรรม และประติมากรรม ผู้ที่มีความสามารถด้านนี้ จะชื่นชอบการวาดและปั้น เห็นภาพในจินตนาการจากการอ่านหรือคำบอกเล่า รวมไปถึงจากภาพต่าง ๆ เช่นแผนที่ได้ สื่อสารสิ่งที่คิดออกมาเป็นรูปภาพหรืองานประดิษฐ์ได้เด็กที่มีสติปัญญาในด้านนี้โดดเด่น จะชอบการวาดรูป การปั้น ต่อจิ๊กซอว์ หรือต่อตัวต่อเป็นรูปร่างที่ต้องการ และบุคคลที่มีความสามารถในด้านนี้มักจะเป็นจิตรกร ปฏิมากร ดีไซเนอร์ สถาปนิก รวมไปถึงพนักงานขับรถ เครื่องบิน หรือเรือ

4) สติปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence) เป็นความฉลาดที่เกี่ยวข้องกับ สุนทรียภาพในการรับฟัง รวมไปถึงความสามารถในการเข้าใจในเสียงจังหวะ และตัวโน้ต สามารถ สร้างสรรค์ดนตรีและบทเพลงต่าง ๆ ได้ ผู้ที่มีความฉลาดในด้านนี้ จะชื่นชอบการร้องเพลงและเล่น ดนตรีเป็นพิเศษ เด็กที่มีสติปัญญาด้านนี้โดดเด่นมักชื่นชอบการเล่นเครื่องดนตรีและร้องเพลงอย่าง สนุกสนาน อาชีพที่เหมาะสม ได้แก่ นักดนตรี ดีเจ นักแต่งเพลง และนักร้อง เป็นต้น

5) สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย (Bodily-Kinesthetic Intelligence) เป็น ความฉลาดที่แสดงออกถึงความสามารถในการใช้ร่างกาย เคลื่อนไหวได้อย่างอิสระและสร้างสรรค์ ผู้ที่ มีความฉลาดในด้านนี้ จะมีความเข้าใจในเรื่องของการเคลื่อนไหว มีความสามารถในการรับรู้ลักษณะท่าทางจากสิ่งอื่น หรือบุคคลอื่น และสามารถเลียนแบบลักษณะท่าทางนั้นได้ รวมไปถึงสามารถจดจำรูปแบบของการเคลื่อนไหวที่เคยแสดงออกมาได้ อาชีพที่เหมาะสม ได้แก่ แดนเซอร์ นักกีฬา

6) สติปัญญาด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal Intelligence) เป็นทักษะ สำคัญของการเข้าสังคม และทักษะของความเป็นผู้นำ ผู้ที่มีความสามารถในด้านนี้ จะเป็นผู้ปรับตัว เข้ากับบุคคลอื่นได้ง่าย รู้จักรักษามิตรภาพและเคารพผู้อื่น เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่น ชอบ ช่วยเหลือและให้คำปรึกษา สำหรับเด็กที่มีสติปัญญาโดดเด่นในด้านนี้ จะเป็นเด็กที่เข้ากับคนอื่นได้ง่าย มีเพื่อนฝูงมากมาย ไม่ชอบรังแกเพื่อน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เป็นที่รักและได้รับการยอมรับ โดยทั่วไปจากเพื่อนฝูง อาชีพที่เหมาะสม ได้แก่ อาชีพ ครู นักสังคมสงเคราะห์ อาสาพัฒนา นักการเมือง บริกรและพนักงานต้อนรับต่าง ๆ

7) สติปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence) เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการเข้าใจตนเอง ชอบไตร่ตรองมองตนเอง และทำความเข้าใจถึงความรู้สึกและพฤติกรรม

ของตนเอง เป็นคนที่ชอบความเงียบสงบ มักต้องการเวลาในการคิดไตร่ตรองอยู่เสมอ มั่นคงในความเชื่อต่าง ๆ สติปัญญาด้านนี้มักเกิดขึ้นร่วมกับสติปัญญาด้านอื่น ๆ และมีลักษณะเป็น ปฏิสัมพันธ์กับด้านอื่น ๆ อย่างน้อย 2 ด้านขึ้นไป

8) สติปัญญาด้านธรรมชาติ (Naturalist Intelligence) สติปัญญาที่เกี่ยวข้องกับ การชื่นชมสิ่งสร้างสรรค์ของธรรมชาติ เช่น สรรพสัตว์ พืชพรรณต่าง ๆ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เป็นคนรักสัตว์ ชอบผจญภัยท่องเที่ยวชมธรรมชาติ และชื่นชอบการปลูกต้นไม้ต่าง ๆ สำหรับเด็ก ที่มีความสามารถในด้านนี้ มักเป็นคนรักสัตว์ ต้นไม้ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รู้จักอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมถึงชื่นชอบในการไปท่องเที่ยวเข้าถึงธรรมชาติในหลาย ๆ พื้นที่ อาชีพที่เหมาะสม ได้แก่ อาชีพสัตวแพทย์ เกษตรกร นักชีววิทยา นักสิ่งแวดล้อม นักอนุรักษ์ และนักนิเวศวิทยา เป็นต้น

9) สติปัญญาด้านการดำรงชีวิต (Existential Intelligence) หมายถึง ปัญญาด้าน จิตวิญญาณ การเขาใจการดำรงชีวิตของมนุษยว่าการมีชีวิตอยู่หมายความว่าอะไร ทำไมคนจึงตาย และรู้สึกอย่างไรเมื่อตาย ทำไมคนจึงต่อสู้กัน ความรักคืออะไร เป็นต้น คนที่มีสติปัญญาด้านนี้มักเป็นนักบวช หรือผู้ให้คำปรึกษาในด้านการดำเนินชีวิต

10) สติปัญญาด้านการสอน (Pedagogical Intelligence) เมื่อปี ค.ศ. 2011การ์ดเนอร์ ได้กล่าวถึงสติปัญญาด้านนี้เพิ่มขึ้นมา เรียกว่า สติปัญญาด้านการสอนหรือด้านศิลปะในการสอน (โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ศ.ดร., 2554) ซึ่งการ์ดเนอร์อธิบายเหตุผลที่ควรแยกสติปัญญาด้านนี้ออกมาจาก 9 ประเภทที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า แม้บางคนจะเข้าใจสิ่งที่ตนเองชำนาญเป็นอย่างดี แต่ไม่ได้หมายความว่าเขาจะสอนได้ดีด้วย เช่น การเป็นนักไวโอลินที่เก่ง ไม่ได้หมายความว่าจะสอนไวโอลินเก่งด้วย จึงควรแยกสติปัญญาด้านนี้ออกมา และสนับสนุนให้คนที่มีสติปัญญาด้านนี้ได้สอน อย่างไรก็ตาม ปัญญาด้านการสอนนี้เกิดในช่วงหลัง จึงมีการกล่าวถึงน้อยและยังไม่พบงานวิจัย

จากประเภทของสติปัญญาที่กล่าวข้างต้น การ์ดเนอร์ได้แบ่งกลุ่มพหุปัญญา 9 ด้านแรกออกเป็น 4 กลุ่มในปี 1999 (Howard Gardner, 1999, p. 41-43) ดังนี้

1) ทักษะที่เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้
   1.1) ด้านภาษา
   1.2) ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์
2) ด้านศิลปะ
   2.1) ด้านดนตรี
   2.2) ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว
   2.3) ด้านมิติสัมพันธ์
3) ด้านความเกี่ยวข้องกับบุคคล (Personal Intelligence)
   3.1) ด้านมนุษยสัมพันธ์

3.2) ด้านการเข้าใจตนเอง

4) ความเข้าใจธรรมชาติและชีวิต

4.1) ด้านธรรมชาติ

4.2) ด้านการดำรงชีวิต

ส่วนด้านที่ 10 คือด้านการสอนนั้นเกิดขึ้นในช่วงหลัง (ปี 2011) จึงยังไม่มีการจัดกลุ่มไว้ ซึ่งการพหุปัญญาด้านต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่มข้างต้นนี้เป็นแนวทางสำคัญในการนำทฤษฎีพหุปัญญาไปวิจัยและพัฒนาเพิ่มเติม โดยสามารถแบ่งกลุ่มให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ได้ เช่น Neil Hammond ได้นำทฤษฎีพหุปัญญามาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนภาษาอังกฤษที่มีประสิทธิภาพและมีความน่าสนใจของกิจกรรมการเรียนมากขึ้น คือ 1) กลุ่มที่มีอิทธิพลหลักต่อการเรียนรู้ (Core Intelligences) ประกอบด้วย สติปัญญาด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านความเข้าใจตนเอง และ 2) กลุ่มกระตุ้นการเรียนรู้ (catalyzing Intelligences) ประกอบด้วย สติปัญญาด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านธรรมชาติ และด้านการดำรงชีวิต แล้วจัดกิจกรรมการสอนต่าง ๆ ให้สอดคล้อง เช่น สติปัญญาด้านภาษาจะเน้นกิจกรรมการพูดคุยสื่อสาร ส่วนสติปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์จะเน้นการจับคู่หรือจับกลุ่มกันทำงานให้สมบูรณ์ เป็นต้น (Neil Hammond, 2009)

นอกจากการแบ่งกลุ่มเพื่อการใช้งานที่เหมาะสมแล้ว ยังควรคำนึงถึงลักษณะเชิงบูรณาการระหว่างสติปัญญาด้านต่าง ๆ ด้วย กล่าวคือ ปัญญาในแต่ละด้านแม้จะมีลักษณะเฉพาะ แต่มักมีการทำงานร่วมกัน มิได้ทำงานแยกจากกันโดยสิ้นเชิง แม้จะดูเหมือนว่าการทำกิจกรรมหนึ่ง ๆ ใช้ปัญญาเพียงด้านเดียวอย่างชัดเจน แต่แท้จริงแล้วต้องอาศัยปัญญาหลาย ๆ ด้านร่วมกันด้วย (ทิศนา แขมมณี รศ.ดร., 2563, น. 88) เช่น สถาปนิก อาจใช้ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ในการออกแบบเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันก็ใช้ความรู้ด้านความ สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (ปัญญาด้านธรรมชาติ) และความการเข้าใจความต้องการเรื่อง ความสะดวกในการใช้สอยพื้นที่เพื่อการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ (ปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์) เพื่อให้ สามารถออกแบบพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสวยงาม (โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์, 2551, น. 46) ดังนั้น การพัฒนาปัญญาด้วยทฤษฎี พหุปัญญานั้นควรกระทำแบบองค์รวม จะเป็นแนวทางในการพัฒนาสติปัญญาด้านที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น และส่งเสริมด้านที่ยังต้องพัฒนาเพิ่มเติมอยู่ให้มีพัฒนาการที่ดีขึ้นไปพร้อม ๆ กัน

จากแนวคิดของทฤษฎีพหุปัญญาดังกล่าว ได้มีผู้นำมาวิจัยเพื่อพัฒนาสติปัญญาหลากหลายวัตถุประสงค์ อาทิการใช้ทฤษฎีเพื่อการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ การศึกษาพหุปัญญาในบุคคลที่มีเพศและวัยที่แตกต่างกัน เพื่อประโยชน์ในการออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสามารถทำนายสาขาการเรียนและอาชีพที่เหมาะสมกับบุคคลได้ดังนั้น ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาปัญญาจากผลการวิจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.6 ปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

2.6.1 ความหมายของปัญญา

มนุษย์มีปัญญาเป็นเครื่องนำความสำเร็จมาสู่ชีวิต เพราะการดำเนินชีวิต การทำกิจต่าง ๆ จะประสพผลสำเร็จได้นั้นต้องใช้ปัญญาในการการแก้ไขปัญหา ต้องแก้ไขปัญญาด้วยเหตุผล ด้วยปัญญา ปัญหาต่าง ๆ งานต่าง ๆ จึงสำเร็จด้วยดี จะได้กล่าวความหมายของปัญญาในพระวินัยปิฎก ความหมายของปัญญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณ์วิเสส ความหมายของปัญญาตามพระอภิธรรมปิฎก ความหมายของปัญญาตามนักปราชญา ทางพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

คำว่า “ปัญญา” มาจากรากศัพท์บาลีคือ ญา ธาตุ ในความรู้ ป บทหน้า กฺวิ ปัจจัย เป็นอิตถีลิงค์ อาการันต์

มีวิเคราะห์ว่า ปญฺญายเต เอตายาติ ปญฺญา แปลว่า สภาวะที่ช่วยให้รู้ ชื่อว่าปัญญาหรือธรรมอันบุคคลย่อมรู้ทั่วได้ด้วยคุณชาตินั่น เพราะเหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่า ปัญญา (อภิฯ. รูป ฯ. 153 - 154, อภิธานวรรณนา. 153/204.)

อีกนัยหนึ่งวิเคราะห์ว่า ปชานาตีติ ปญฺญา แปลว่า ธรรมชาติใดย่อมรู้ทั่ว เพราะ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปัญญา (ประยุทธ์ หลงสมบุญ, 2540, น. 424)

1. ความหมายของปัญญาในพระวินัยปิฎก ได้อธิบายความหมายไว้ว่าดังนี้ว่า ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ได้รับสั่งกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลายที่สุด 2 อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ 1) กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นปุถุชนไม่ใช่พระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ 2) อัตตกิลมถานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด 2 อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิด จักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ภิกษุ ทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไป เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพานนั้นเป็นไฉน (จักษุในที่นี้หมายถึงปัญญา จักษุ) (วิ.จู. 3/13/17)

2. ปัญญา ตามความหมายในพระสุตตันตปิฎกได้อธิบายความหมายของปัญญาไว้ ในขุททกนิกาย มหานิเทส ได้อธิบายความหมายไว้ว่า

อธิปัญญาสิกขา คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญาประกอบด้วยปัญญาอัน ประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงนี้ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริง นี้ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ เธอรู้ตามดำเนินไปสู่ความดับทุกข์เป็นจริงว่า นี้

อาสวสมุทัย เธอรู้ตาม ความเป็นจริงว่า นี้อาสวนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา นี้ ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา (ขุ.มหา. 29/10/49)

3. ความหมายของปัญญาตามนัยพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์เป็นปัญญาที่ให้รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ให้รู้จักความเบื่อหน่าย มี 4 ประเภท อันได้แก่ 1) ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่ใช่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งอภิญญา และความรู้แจ้งในอริยสัจ 2) ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่ใช่เพื่อความเบื่อหน่ายเนื่องจากมีความรู้แจ้ง ในอภิญญา 3) ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย และความรู้แจ้งคือปัญญาในมรรค 4) ปัญญาที่ไม่เป็นทั้งเพื่อความเบื่อหน่าย และความรู้แจ้งไปเพื่อความรู้แจ้ง อันเป็นปัญญาประเภทอื่นจากที่ได้กล่าวมาแล้ว (อภิ.วิ.78/777/514)

4. ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (อภิ.วิ.78/777/514.) อธิบายความหมายว่า ปัญญาหมายถึงความรู้ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล ธรรมที่มีโทษ ไม่มีโทษ ธรรมดำ (ธรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์) ธรรมขาว (ธรรมที่ให้ผลเป็นสุข) ธรรมที่ควรเสพ ธรรมที่ไม่ควรเสพ ธรรมที่ไม่สามารถทำให้เป็นพระอริยะและธรรมที่สามารถทำให้เป็นอริยะ ปัญญาในความหมายนี้หมายถึง ปัญญาระดับโลกิยะ เป็นความรู้ที่เกิดจากการฟัง และการคิดพิจารณา

5. ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เป็นต้น อธิบายความหมายว่า ปัญญาหมายถึงเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ (องฺ.สตฺตก. 23/4/7) ปัญญาในความหมายนี้ หมายถึงปัญญาระดับโลกิยะและโลกุตตระ เป็นความรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งบรรลุมรรคผล

6. ในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค อธิบายความหมายว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้อรรถรู้ธรรมโดยประการนั้น ๆ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น (ขุ.ป.อ. 108 - 109/398.)

7. ในปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค อธิบายความหมายว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว คือ รู้โดยประการต่าง ๆ ได้แก่รู้จักอารมณ์มีสีเขียวสีเหลืองเป็นต้น รู้แจ้งสังขารทั้งหลายว่าไม่ เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และรู้แจ้งแทงตลอดมรรคผล พิเศษกว่าความรู้ด้วยสัญญา ซึ่งเป็น ความรู้จำอารมณ์มีสีเขียว มีสีเหลืองเป็นต้นเท่านั้น และพิเศษกว่าความรู้ด้วยวิญญาณ ซึ่งเป็น ความรู้แจ้งอารมณ์มีสีเขียวสีเหลืองเป็นต้น และรู้แจ้งสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่ไม่อาจรู้แจ้งแทงตลอดมรรคผลได้ (วิสุทฺธิ. ข้อ 3, น. 1-2)

นอกจากอธิบายความหมายของปัญญาแล้ว ในปกรณ์พิเศษวิสุทธิมรรค ก็ยังได้อธิบายลักษณะของปัญญาไว้ว่า ปัญญามีการตรัสรู้สภาวะธรรมเป็นลักษณะ มีหน้าที่กำจัด ความมืดคือโมหะที่ปกปิดสภาวะธรรม มีความหายหลงเป็นผลที่ปรากฏชัดเจน (ปัจจุปัฏฐาน) มีสมาธิเป็นพื้นฐาน (ปทัฏฐาน) ตามพระพุทธพจน์ว่า ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมรู้ย่อมเห็นตามความเป็นจริง (วิสุทฺธิ. 3/3) ปัญญาตามลักษณะดังกล่าวนี้ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา

ในมิลินทปัญหา พระนาคเสนเถรอธิบายลักษณะของปัญญาว่ามี 2 ประการ คือ

(1) มีการตัดกิเลสเป็นลักษณะ คือ พระโยคาวจรถือกิเลสอันมีในใจของตนไว้ด้วย มนสิการแล้วตัดด้วยปัญญา เหมือนคนเกี่ยวข้าวจับกอข้าวด้วยมือซ้าย จับเคียวด้วยมือขวา แล้วตัดให้ขาดด้วยเคียวที่ถือไว้ด้วยมือข้างขวา (วิสุทฺธิ. 3/3)

(2) มีการทำให้สว่างเป็นลักษณะ กล่าวคือ ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นก็กำจัดอวิชชา ซึ่งทำให้มืด ทำให้เกิดแสงสว่างคือวิชชา และญาณ ทำให้อริยสัจปรากฏ ทำให้เห็นไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหมือนบุรุษส่องประทีปเข้าไปในเรือนที่มืด แสงประทีปย่อม กำจัดความมืดทำให้เกิดแสงสว่าง ทำให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ปัญญาอันชอบในที่นี้ ฎีกามิลินท ปัญหาอธิบายว่าได้แก่วิปัสสนาปัญญา คือปัญญาอันเกิดด้วยวิปัสสนา (มิลินฺท. 15/40 – 41)

ในขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ปัญญาจัดอยู่ในสังขารขันธ์เป็นคนละส่วนกันกับวิญญาณ หรือจิต แต่เป็นธรรมที่ประกอบกับจิต ไม่แยกออกจากจิต เกิดพร้อมกับจิตดับพร้อมกับจิตมีอารมณ์และวัตถุอย่างเดียวกันกับจิต ซึ่งเรียกธรรมที่มีลักษณะดังกล่าวว่าเจตสิกธรรม ในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ท่านจำแนกเจตสิกไว้ 3 ประการ ปัญญาเป็นเจตสิกธรรมอย่างหนึ่ง มีชื่อว่าปัญญินทรีย์ (ดูรายละเอียดใน สงฺคห. 7)

ในฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ พระฎีกาจารย์อธิบายความหมายเจตสิกธรรม คือ ปัญญินทรีย์ ไว้ว่า

ปกาเรน ชานาติ อนิจฺจาทิวเสน อวพุชฺฌตีติ ปญฺญา แปลว่า ธรรมชาติใด ย่อมรู้โดยอาการทั่วถึง ได้แก่รู้ชัดด้วยอำนาจลักษณะ 3 มีอนิจจลักษณะเป็นต้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าปัญญา ปัญญานั้นแลชื่อว่าเป็นอินทรีย์ เพราะ ประกอบด้วยความเป็นใหญ่ในการรู้ชัดตามสภาวะเพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ปัญญินทรีย์ (วิภาวินี. 107)

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านเรียกเจตสิกธรรมว่าสังขาร และเรียกปัญญาเจตสิก คือ ปัญญินทรีย์ว่า อโมหะ (วิสุทฺธิ. 3/36.)

สรุปว่า ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นจริง เห็นตามความเป็นจริง โดยการผ่านสิ่งนั้นไปแล้วด้วยการพิจารณาทางปัญญาในสิ่งที่ผ่านมาในชีวิตจนเกิดความเบื่อหน่ายคลายความกำหนัดในสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเราจึงเรียกว่าการเห็นแจ้งหรือปัญญารู้แจ้งและเข้าใจสิ่งนั้นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง และเกิดความสมบูรณ์แห่งปัญญา

2.6.2 ความสำคัญของปัญญา

ความสำคัญของปัญญา ปัญญาทำให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำให้เกิดสติ ควบคุมตนเอง ได้ ทำให้พบเจอทางออกของปัญหา ทำให้เกิดพลัง นำไปสู่ความสำเร็จ ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ ถึงที่สุดทำให้มีอิสระเหนือความทุกข์ ความเศร้าโศกทำให้เกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริงทำให้การดำเนินชีวิต ไปในแนวทางที่ถูกต้องทำให้พ้นทุกข์ทั้งปวงเข้าถึงสันติสุขอย่างแท้จริง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึง ความสำคัญของปัญญา ซึ่งเป็นผลของปัญญาภาวนาไว้กล่าวคือ กำจัดกิเลสต่าง ๆ ได้

ได้เสวยรสแห่ง อริยมรรค อริยผล ความเป็นผู้สามารถในการเข้าถึงนิโรธสมาบัติ ความสำเร็จแห่งความเป็นอริยคุณ มี ความเป็นอาหุไนยบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2558, น. 215)

ความสำคัญของปัญญา คือ ความรอบรู้ ความเฉลียวฉลาด ท่านผู้รู้ทั้งหลายพระพุทธเจ้าตรัสยกย่องว่าปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดดุจดวงจันทร์ประเสริฐกว่าดาวทั้งหลาย และธรรมทั้ง 3 อย่าง มี ศีล สิริ และธรรมของสัตบุรุษ ย่อมไปตามผู้มีปัญญา คือเป็นบริวารของผู้มีปัญญา ดุจดวงดาวเป็นบริวาร ของดวงจันทร์ ดังโพธิสัตว์ภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ปัญญานั้นแหละ ประเสริฐสุด ดุจพระจันทร์ประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย ฉะนั้น ศีล สิริ และธรรมของสัตบุรุษ (ธรรม ของคนดี) ย่อมเป็นไปตามบุคคลผู้มีปัญญา” (ขุ.ชา.27/2468/296) ความสำคัญของปัญญา ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ตามที่ กล่าวมาในพระไตรปิฎก มุ่งสอนให้เรารู้เรื่องที่สำคัญ 2 อย่าง

1. เป็นเรื่องเกี่ยวกับความฉลาดรอบรู้อย่างของชาวโลกทั่วไป โดยมีจุดมุ่งหมายทางวัตถุภายนอกที่เป็นรูปธรรมเป็นสำคัญ

2. เป็นเรื่องเกี่ยวกับทางธรรมะ คือการดำเนินชีวิตไปเพื่อความดับทุกข์โดยมีจุดมุ่งหมาย ทางจิตที่เป็นนามธรรมเป็นสำคัญ มุ่งสอนให้รู้ถึงเหตุแห่งความเสื่อม และความเจริญสอนให้รู้ถึงความก้าวหน้า และความล้าหลัง ของสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ครอบคลุมไปทั้งหมดทุกเรื่อง เพราะว่า บุคคล สังคม โลก จะประสบความเสื่อม และบรรลุความเจริญได้ ก็ด้วยรู้เหตุของสิ่งทั้งสองอย่างนี้ โดยเฉพาะฝ่ายโลกแห่งวัตถุ ได้แก่ ความรอบรู้ในศิลปะวิทยาการทั้งหลายที่เป็นเหตุแห่งความเจริญ การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค การสร้างทรัพย์สมบัติ การสร้างชื่อเสียงเกียรติยศ ให้เกิดมีขึ้นในชีวิตตน และในสังคมได้นั้น ต้องอาศัยปัญญาอันเป็นแก้วสารพัดนึกทั้งสิ้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญา เป็นรัตนะของนรชน” (ปญฺญา นรานำ รตฺนำ) ส่วนฝ่ายโลกแห่งธรรมนั้น การพิจารณาให้เห็นสภาพความเป็นจริงของขันธ์ 5 ซึ่งเป็นที่ประชุมของธาตุต่าง ๆ ก่อเกิดเป็นร่างกาย จิตใจขึ้นมา จนมีการเคลื่อนไหวไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติได้ ต้องอาศัยปัญญา การจะดับความทุกข์ ที่เกิดขึ้นทางจิตใจนานัปประการได้นั้นก็ต้องอาศัยปัญญา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาตนเพื่อให้เข้าถึงความจริงถึงความบริสุทธิ์ ตลอดถึงเห็นสภาวะของสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงได้นั้น ก็ต้องอาศัยปัญญา ดังนั้นปัญญาจึงมีความสำคัญมากอย่างหาที่เปรียบมิได้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา”(ขุ.สุ. 25/311/228)

ความทุกข์จะเกิดขึ้นในจิตใจของเรา เมื่อเรากระทบอารมณ์ต่าง ๆ ด้วยอำนาจของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน การกระทบอารมณ์ที่มาจากบ่อเกิดทั้งภายในและภายนอกนี้สำคัญมาก เพราะจิตจะ เป็นทุกข์ สุข หรือ เป็นการกลาง หรือเฉย ๆ อยู่ตรงนี้ จิตจะตกนรกขึ้นสวรรค์ หรือไปสู่นิพพานอยู่ตรงนี้ หากเราทั้งหลาย ใช้สติปัญญา การพิจารณาในทางปัญญาในพระพุทธปรัชญาเถรวาท การพิจารณาโดย อุบายอันแยบคายแล้ว นำปัญญา คือ แสงสว่างที่รู้เท่าทันการกระทบอารมณ์ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถสกัดกั้นความทุกข์ที่เกิดขึ้นในจิตใจได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยการไม่ยึดมั่นถือ

มั่น ไม่ขึ้นตรงต่อ อารมณ์ที่น่ายินดี น่ายินร้าย ที่เป็นเชื้อกิเลสตัวร้ายในจิตใจพิจารณาเห็นสภาวะต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นใน เบื้องต้น แปรปรวนไปในท่ามกลาง และแตกสลายไปในที่สุด จะทำให้เรามีสุคติ มีพระนิพพานเป็นที่หวัง ได้ ในปัจจุบันชีวิตนี้ ปิดกั้นหนทางที่นำชีวิตไปสู่อบายภูมิ ทั้งในโลกปัจจุบันนี้ และในปรโลกอื่นได้อย่าง แน่นอน ปัญญาในพระพุทธศาสนา นอกจากจะสอนมุ่งเน้นไปที่การดับทุกข์ทางจิตใจ (โลกุตตรปัญญา) ดังที่กล่าวมา ยังมุ่งเน้นไปที่การนำปัญญาไปใช้ในหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันได้อีกด้วยเพื่อให้ชีวิต เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ หรือดับปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดตามมาทางด้านส่วนร่างกาย (โลกิยปัญญา) บุคคลผู้มีปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองในหลักเหตุผลอย่างประจักษ์ชัด แล้วจึงประกอบ กิจการงานทุกอย่างได้ตามสมควร บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในด้านวิชาการ ด้านเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และเทคโนโลยีการสื่อสาร หากเป็นผู้มีความรู้หรือปัญญาไม่ บกพร่อง เป็นผู้ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักจัดสรรบุคคลให้ทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นคนรู้จักใช้ ความคิดอย่างถูกต้องแล้ว เป็นผู้มีความรู้หรือปัญญาไม่บกพร่อง เป็นผู้ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักจัดสรรบุคคลให้ทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้องแล้ว เป็นผู้รู้กาลเวลาว่า เวลาไหนควรทำอะไร เป็นผู้รู้ฤดูกาลที่เหมาะสมแก่การทำงาน ผู้มีคุณลักษณะดังกล่าวมานี้ ถ้าเป็นเกษตรกร ก็สามารถปลูกพืชพันธุ์ได้ดี ถ้าทำงานอยู่ในระบบราชการก็สามารถทำราชการได้ดี มีความเจริญก้าวหน้า แม้ในการประกอบอาชีพ หรือทำกิจการงานอื่น ก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปด้วยดี เพราะเป็นผู้นำปัญญาไปใช้เป็นเครื่องส่องสว่างนำทางให้แก่ชีวิตได้อย่างถูกต้อง ดังโพธิสัตว์ภาษิตที่ว่า “ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักกาล รู้จักสมัยผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักกาลรู้จักสมัย ขยันหมั่นเพียร ไม่ประมาท เขาพึงอยู่ในราชการได้”(ขุ.ชา.28/965/182)

พระไตรปิฎก กล่าวยกย่องปัญญาว่า เป็นแสงสว่างที่ยอดเยี่ยม แสงสว่างอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ แสงสว่างของดวงไฟอื่น ๆ เป็นเพียงแสงสว่างที่ส่องให้เห็นได้เฉพาะความมืดในส่วนภายนอกที่เป็นรูปธรรม ด้วยตาเนื้อเท่านั้น ส่วนปัญญา คือ แสงสว่างภายในจิตใจ สามารถส่องสว่างให้เห็นอรรถธรรม เห็นเหตุผล และเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง สามารถขจัดความมืดภายในจิตใจ คือ อวิชชา หรือโมหะได้ดังพุทธพจน์ที่ว่าไม่มีแสงสว่างอื่นใดในโลกที่ จะมาเปรียบเสมอเหมือนด้วยแสงสว่างด้วยปัญญา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่าบรรดาแสงสว่าง 4 ประการ 1. แสงสว่างแห่งพระจันทร์ 2. แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ 3. แสงสว่างแห่งไฟ 4. แสงสว่างแห่งปัญญา แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ ประเสริฐที่สุด (สำ.ส.15/69/14)

ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ เป็นคนดีมีปัญญา มีคุณธรรมเป็นคนเก่งมี 7 ประการ มีหลักธรรมที่กล่าวถึงปัญญา และมีการเปรียบเทียบกับธรรมอื่นมีเนื้อความดังต่อไปนี้ คือ บรรดาธรรม 4 อย่าง มีศีล ได้แก่ ความประพฤติเรียบร้อยตามจารีตประเพณี หรือตามหลักคำสอนทางพระศาสนา สิริ คือ ความมียศศักดิ์ใหญ่ ธรรมของสัตบุรุษ ได้แก่ สัปปุริสธรรม 7 ประการ 1. ความเป็นผู้รู้จักเหตุ

(ธมฺมญฺญุตา) 2. ความเป็นผู้รู้จักผล (อตฺถญฺญุตา) 3. ความเป็นผู้รู้จักตน (อตฺตญฺญุตา) 4. ความเป็นผู้รู้จักประมาณ (มตฺตญฺญุตา) 5. ความเป็นผู้รู้จักกาล (กาลญฺญุตา) 6. ความเป็นผู้รู้จักบริษัท (ปริสญฺญุตา) 7. ความเป็นผู้รู้จักบุคคล (ปุคฺคลญฺญุตา) (ที.ปา.11/333/264)

ความทุกข์เกิดขึ้นได้เพราะเราเข้าไปยึดมั่นในกองแห่งขันธ์ทั้ง 5 ดังนั้น เมื่อจิตมีการกระทบกับอารมณ์ต่าง ๆ ควรมีสติ สมาธิ ปัญญา เข้ามาควบคุมความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น ควรเข้าไปศึกษาทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ตั้งแต่การมีสติกำหนดรู้ทางอายตนะว่า เป็นต้นเหตุให้เกิดความรู้สึกปรุงแต่งขึ้นมาอย่างไรหรือไม่ มีสติรู้ทุกอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับอายตนะภายในและภายนอก ว่า เป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นกลาง คือ เฉย ๆ ควบคุมจิตใจให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ เข้าใจกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องตามธรรมชาติที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป อย่าไปยึดถือเอาธรรมชาติมาเป็นตัวเราของเรา จิตจึงไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เข้ามากระทบทางอายตนะทั้ง 12 เราต้องฝึกให้มีความรู้สึกตัวเท่าทัน อารมณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น จนกระทั่งสามารถควบคุม บังคับ และปล่อยวางจิตใจ ไม่ให้ฟุ้ไม่ให้แฟบตาม อารมณ์ที่เข้ามากระทบได้อย่างถึงที่สุด จึงเรียกว่า เกิดมีปัญญาขึ้นในจิตใจ ดังที่พระรัฏฐบาลเถระกล่าว ไว้ว่า

> บุคคลเมื่อจะตาย ย่อมไม่มีญาติมิตรสหาย ช่วยต้านทานได้ ผู้ที่รับมรดกก็มาขน เอาทรัพย์ของผู้ตายนั้นไป ส่วนสัตว์ที่ตายแล้ว ก็ย่อมไปตามยถากรรมบุคคลเมื่อตาย ไม่ มีทรัพย์สมบัติอะไร ๆ คือ พวกบุตร ภริยา ทรัพย์แว่นแคว้นสิ่งใด ๆ จะติดตามไปได้เลย บุคคลจะได้อายุยืนเพราะทรัพย์ก็หาไม่จะละความแก่เพราะทรัพย์ก็หาไม่ นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ชีวิตนี้ เป็นของน้อย ไม่ยั่งยืนมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ทั้งคนมั่งมีและคนยากจน ย่อมถูกต้องผัสสะกระทบเหมือนกัน ทั้งคนพาลและ คนฉลาด ย่อมถูกต้องผัสสะกระทบเหมือนกันแต่คนพาลถูกต้องอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ กระทบเบียดเบียน ย่อมเป็นทุกข์ เพราะความเป็นพาล ส่วนนักปราชญ์ อันผัสสะถูกต้อง กระทบแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะฉะนั้นแล ปัญญาจึงจัดว่า ประเสริฐกว่าทรัพย์ เพราะ ปัญญาเป็นเหตุให้บรรลุนิพพาน ผู้มีปัญญา ย่อมพิจารณาเห็นกามคุณทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็น ทุกข์ และเป็นโรค ละความพอใจในกามทั้งหลาย ที่เป็นทุกข์ภัยอันใหญ่ได้ผู้นั้นละราคะ กำจัดโทสะ และโมหะได้แล้ว พึงเจริญเมตตาจิตไม่มีประมาณงดอาชญาในสัตว์ทุก จำพวก ไม่ถูกติเตียน ย่อมเข้าถึงความดับทุกข์สัตว์ที่ถึงการท่องเที่ยวไปมา ย่อมเข้าถึง ครรภ์บ้างถึงปรโลกบ้าง บุคคลอื่นนอกจากผู้มีปัญญา ย่อมเชื่อได้เลยว่า จะเข้าถึงครรภ์ และถึงปรโลก หมู่สัตว์ผู้มีบาปธรรมละ โลกนี้ไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน เพราะกรรมของตนในโลกหน้า (ขุ.เถร. 26/780 - 784/375)

ปัญญาความรอบรู้แห่งทุกขอริยสัจ ในนิเทศแห่งทุกขอริยสัจที่ปรากฏในธัมมจักกัปวัตตนสูตร มีเนื้อความแห่งพุทธพจน์ปรากฏอยู่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจคือทุกข์ มีความเกิด ความแก่ ความตาย ความคร่ำครวญ รำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ การต้องประสบกับสิ่งอัน ไม่เป็นที่รักที่พอใจ ความ พลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ การปรารถนาสิ่งใด แล้วไม่ได้สิ่งนั้น ล้วนเป็นทุกข์ กล่าวโดยย่อความยึดมั่นในขันธ์ 5 เป็นความทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา นี้คือทุก ขอริยสัจ ธรรมนี้เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนเลย (สัจจญาณ) ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ทุกขอริยสัจ นี้เป็นธรรมที่พึงกำหนดรู้ ธรรมนี้ เราไม่เคยได้ยิน ได้ฟังมาก่อนเลย (กิจญาณ) จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราทุกขอริยสัจนี้ เราได้กำหนดรู้แล้ว (กตญาณ) (สำ.ม. 19/1667 - 1669/366) ดังพุทธพจน์ที่ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในปัญญาปริหีนสูตร ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายที่เสื่อมจากอริยปัญญา ชื่อว่าเสื่อมถึงที่สุดสัตว์เหล่านั้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์คับแค้นอึดอัด เร่าร้อนในปัจจุบัน หลังตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่เสื่อมจากอริยปัญญา ชื่อว่าไม่เสื่อมสัตว์ เหล่านั้นย่อมอยู่เป็นสุข ไม่คับแค้น ไม่อึดอัด ไม่เร่าร้อนในปัจจุบัน หลังตายแล้วพึงหวัง ได้สุคติพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสเนื้อความดังกล่าว มานี้ ในพระสูตรนี้ ได้ตรัสคาถา ประพันธ์ต่อไปอีกว่า ท่านจงดูชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ที่ยึดมั่นในนามรูปเข้าใจว่า นี้เท่านั้น เป็นจริง เพราะเสื่อมจากปัญญา ปัญญาที่เป็นเหตุให้ถึงความทำลายกิเลส และปัญญาที่รู้ชัดความสิ้นไป แห่งชาติและภพ โดยชอบ เป็นปัญญาที่ประเสริฐในโลกเทวดา และมนุษย์ ย่อมรักปรารถนาดีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ผู้มีสติไพบูลย์ มีพระปัญญาผ่องใส มีพระสรีระเป็นร่างกายสุดท้าย (ขุ.อิติ. 25/41/389)

สรุป ปัญญาเป็นการรู้อย่างมีการพิจารณาในเหตุและผลเพื่อนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาและหาทางให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเปูาประสงค์ ผู้มีปัญญาจะต้องเป็นผู้ที่มีการศึกษาเล่าเรียน มีการคิดค้น และตรึกตรองในสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างดีก่อนที่จะลงมือกระทำ นอกจากนี้จะต้องหมั่นฝึกอบรมจิต โดยการเจริญภาวนาบ่อย ๆ หรือเป็นประจำก็จะทำให้จิตนิ่งเป็นสมาธิสามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยปัญญา เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาก็จะประสบกับสิ่งที่มุ่งหมายนำพาชีวิตให้ประสบผลสำเร็จพัฒนาตัวเองไปสู่ อริยมรรคเข้าถึงนิโรธสมาบัติบรรลุพระนิพพานในที่สุด

2.6.3 ประเภทของปัญญา

ปัญญา จำแนกออกไปเป็นประเภทมากมายตั้งแต่ปัญญาหนึ่งเดียว ถึง ปัญญา 77 โดยใช้ชื่อว่า ปัญญา โดยตรงบ้าง โดยชื่อว่า ญาณ วิชชา วิปัสสนา ปฏิสัมภิทา หรืออภิญญา บ้าง

ในคัมภีร์ญาณวิภังค์ ท่านจำแนกญาณหรือปัญญาไว้ถึง 1–10 ประเภท กล่าวคือ จัดความรู้ทางวิญญาณ 5 เป็นญาณ 1 จำแนกปัญญาเป็น 2 ประเภท เช่น โลกิยปัญญาและ โลกุตตรปัญญาเป็นต้น จำแนกเป็น 3 ประเภท เช่น สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา เป็นต้น จำแนกเป็น 4 ประเภท เช่น ปฏิสัมภิทา 4 เป็นต้น (อภิ.วิ. 35/754/484–492.) จัดสัมมาสมาธิมีองค์ 5 เป็นปัญญา 5 จัดอภิญญา 6 เป็นปัญญา 6 จัดญาณวัตถุ 77 เป็น ปัญญา 7 จัดปัญญาในมรรค 4 ผล 4 เป็นปัญญา 8 จัดปัญญาในอนุปุพพวิหาร 9 เป็น ปัญญา 9 และจัดทสพลญาณ 10 ประการของพระตถาคตเจ้าเป็นปัญญา 10

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พระสารีบุตรเถระจำแนกปัญญาไว้ 73 ประการ โดยเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นแก่ท่านผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตั้งแต่พระสาวกจนถึงพระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกชื่อว่า ปัญญาญาณ 73. (อภิ.วิ. 35/754/484–492)

ในปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสาจารย์จำแนกปัญญาไว้ 1–4 ประเภท คล้าย ๆ กับในคัมภีร์ญาณวิภังค์ ต่างแต่ในวิสุทธิมรรคจัดปัญญาป็น 1 โดยลักษณะคือการรู้ แจ้งแทงตลอดสภาวธรรม หมายถึงการรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

หลักเกณฑ์ที่ท่านใช้จำแนกปัญญาออกไปประเภทต่าง ๆ และมีชื่อเรียกมากมาย นั้น วิเคราะห์ได้ว่าใช้หลักเกณฑ์ดังนี้

1. จำแนกตามระดับชั้นของปัญญา กล่าวคือ ปัญญาที่เกิดร่วมกับจิตชั้นกามาวจร ภูมิ รูปา วจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิ จัดเป็นโลกิยปัญญา ปัญญาที่เกิดร่วมกับจิตชั้นโลกุตตรภูมิ จัดเป็นโลกุตตรปัญญา

2. จำแนกตามบ่อเกิดหรือที่มาของปัญญา เช่น ปัญญาที่เกิดจากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด เรียกว่าจินตามยปัญญา ปัญญาของผู้ที่เข้าสมาบัติ เรียกว่าภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนา เรียกว่าวิปัสสนาญาณ หรือ วิปัสสนาปัญญา

3. จำแนกตามประเภทของบุคคลผู้มีปัญญา เช่น เสขปัญญา ปัญญาของผู้ที่ยัง ต้องศึกษาในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา อเสขปัญญาปัญญาของผู้ที่ไม่ต้องศึกษาใน ไตรสิกขา คือปัญญาของพระอรหันต์ เนวเสขนาเสขปัญญา ปัญญาของบุคคลนอกจากพระเสขะและพระอเสขะพุทธญาณ พระปัญญาญาณของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

4. จำแนกตามเรื่องต่าง ๆ ที่รู้ด้วยปัญญา หรือความรู้ในแขนงนั้น ๆ เช่น วิชชา 3 ความรู้แจ้งเรื่องอดีตชาติของตนเป็นต้น วิชชา 8 ความรู้เรื่องวิปัสสนาญาณเป็นต้น อภิญญา 6

ความรู้ยิ่งความรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง มีความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้เป็นต้น ปฏิสัมภิทา 4 ความรู้ที่แตกฉานในอรรถ ธรรม ภาษา และปฏิภาณ สัพพัญญุตญาณ พระญาณที่หยั่งรู้ ธรรมทั้งปวง

ปัญญาซึ่งจำแนกไปเป็นมากมายหลายประเภท ตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ดังกล่าวมา นั้นว่าโดยประเภทใหญ่ ๆ ก็จัดเป็น 2 ประเภท คือ โลกิยปัญญา และโลกุตตรปัญญา ดังนี้

1. โลกิยปัญญา ปัญญาระดับโลก ๆ ปัญญามากมายหลายประเภทที่จัดเป็นโลกิยปัญญานั้นได้แก่

1.1 สชาติปัญญา ปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิด

1.2 สุตมยปัญญา หรือ สุตมยญาณ ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการฟัง เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนวิชาการหลากหลายสาขาที่สามารถถ่ายทอดกันได้โดยการศึกษาเล่าเรียน จำแนกออกได้เป็น 2 คือ วิชาการในทางโลกและวิชาการทางธรรม ซึ่งทั้งสองอย่างก็จำแนกออกไปอีกได้หลากหลายสาขา

1.3 จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟังแล้วคิดพิจารณาจนเข้าใจ หรือความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เคยได้ฟังมาจากใคร เช่น การคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ในทางวิทยาศาสตร์ จินตามยปัญญานี้หมายรวมถึง โกศล 3 ประการ ได้แก่ อายโกศล ความฉลาดในทางเจริญ อปายโกศล ความฉลาดในทางเสื่อม และอุปายโกศล ความฉลาดในทางที่จะหลีกเลี่ยงความเสื่อมเข้าถึงความเจริญ

1.4 ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติธรรม ความรู้ที่เป็นผลของการปฏิบัติธรรม ซึ่งการปฏิบัติธรรมนั้นอาจจำแนกเป็นการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนาหรือจำแนกตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ การรักษาศีล เจริญสมาธิ และเจริญปัญญา การปฏิบัติธรรมแต่ละขั้นตอนก็จะเกิดปัญญาควบคู่ไปด้วย เช่น การให้ทานก็ทำให้เกิดทานมยปัญญา การรักษาศีลก็ทำให้เกิดสีลมยปัญญา ส่วนการเจริญภาวนาแบ่งเป็น 2 คือ การเจริญสมาธิหรือการเจริญสมถกรรมฐาน เป็นการฝึกจิตให้เกิดสมาธิ และการเจริญปัญญาหรือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกจิตให้เกิดปัญญา ซึ่งภาวนาทั้ง 2 อย่างล้วนทำให้เกิด ภาวนามยปัญญา กล่าวคือ การเจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุฌานสมาบัติ 8 คือรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 ขั้นใดขั้นหนึ่งทำให้เกิดปัญญาของผู้ที่เข้าสมาบัติ ซึ่งปัญญาชนิดนี้เป็น ความหมายของภาวนามยปัญญาที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก (อภิ.วิ. 35/768/503-504) เมื่อบรรลุฌานสมาบัติ 8 แล้ว สิ่งที่จะตามมาก็คืออภิญญา 5 ประการ มีอิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งอภิญญาทั้ง 5 นี้จัดเป็นโลกิยปัญญา ส่วนการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ 9 มีอุทยัพพยานุปัสสนาญาณเป็นต้น หรือญาณ 16 ตามนัยวิสุทธิมรรคมีนามรูปปริจเฉทญาณ เป็นต้นซึ่งวิปัสสนาญาณ 9 จัดเป็นโลกิยปัญญา ส่วนญาณ 16 กล่าวคือตั้งแต่ นามรูปปริจเฉทญาณ

ถึงสัจจานุโลมิกญาณ และปัจจเวกขณญาณซึ่งเกิดต่อจากมัคคญาณผลญาณ เป็นโลกิยปัญญา ส่วนโคตรภูญาณซึ่งเป็นญาณขั้นระหว่างสัจจานุโลกมิกญาณอันเป็นโลกิยะ กับมัคคญาณอันเป็นโลกุตตระ ไม่จัดเป็นทั้งโลกิยปัญญาและโลกุตตรปัญญา

วิชชา 2 ประการของพระอรหันต์ประเภทเตวิชโช ผู้ได้วิชชา 3 ได้แก่ 1. ปุพเพนิวาสา-นุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติก่อนได้ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อตีตังสญาณ ญาณ หยั่งรู้ส่วนอดีต 2. จุตูปปาตญาณ ญาณที่ทำให้รู้การจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย หรือเรียก อีกชื่อหนึ่งว่า ทิพพจักขุญาณ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ ซึ่งหมายความรวมถึงปัจจุปปันนังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน และอนาคตังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต ก็จัดเป็นโลกิยปัญญา

ปฏิสัมภิทา 3 ของพระอรหันต์ประเภทปฏิสัมภิทัปปัตโต ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา 4 ได้แก่ ธัมมปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา และปฏิภานปฏิสัมภิทา 3 ประการนี้เป็นโลกิย ปัญญา ส่วนอัตถปฏิสัมภิทา เป็นได้ทั้งโลกิยปัญญา และโลกุตตรปัญญา กล่าวคือเป็นโลกุตตร ปัญญา โดยเป็นญาณในมรรคผลมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ (อภิ.วิ. 35/750/478.)

พระญาณ 9 ประการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะคือสิ่งที่เป็นไปได้และอฐานะสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ถึงจุตูปปาตญาณ ซึ่งเป็นพระญาณในหมวดทสพลญาณ จัดเป็นโลกิยปัญญา แม้กระทั่งพระญาณที่สำคัญทำให้ทรงพระนามว่า พระสัพพัญญู คือ พระสัพพัญญุตญาณ ก็จัดเป็นโลกิยปัญญาเช่นกัน เพราะในอรรถกถาญาณวิภังค์ท่านอธิบายว่าเป็นฌานแต่ไม่อาจแน่วแน่ เป็นอิทธิแต่ไม่อาจแสดงฤทธิ์ได้ เป็นมรรค แต่ไม่อาจทำกิเลสให้สิ้นไปได้ (อภิ.วิ. อ. 831/500)

2. โลกุตตรปัญญา ปัญญาที่เหนือโลก ได้แก่ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจาก การเจริญวิปัสสนา คือ ปัญญาในมรรค 4 ผล 4 ได้แก่ 1. ปัญญาในโสดาปัตติมรรค 2. ปัญญาในโสดาปัตติผล 3. ปัญญาในสกทาคามิมรรค 4. ปัญญาในสกทาคามิผล 5. ปัญญาใน อนาคามิมรรค 6. ปัญญาในอนาคามิผล 7. ปัญญาในอรหัตตมรรค 8. ปัญญาในอรหัตตผล

ปัญญาในมรรค 4 ผล 4 นี้เรียกได้หลายชื่อ เช่น อธิปัญญาปัญญา ปัญญาในปัญญาอันยิ่ง มรรคปัญญา และมรรควิปัสสนา เป็นต้น ท่านผู้บรรลุมัคคญาณผลญาณแล้วสามารถเข้าผลสมาบัติได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นแก่พระอริยบุคคลผู้เข้าผลสมาบัตินี้ เป็นความหมายของภาวนามยปัญญาที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก หรืออีกนัยหนึ่งได้แก่ อาสวักขยญาณ ความหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะ ซึ่งเป็นธรรมข้อหนึ่งในหมวดวิชชา 3 อภิญญา 6 วิชชา 8 และ ทสพลญาณ ยังมีปัญญาที่ไม่จัดเป็นทั้งโลกิยปัญญาและโลกุตตรปัญญา ได้แก่ โคตรภูญาณ ดังที่กล่าวแล้ว และนิโรธสมาปัตติญาณของพระอรหันต์และพระอนาคามีผู้ได้สมาบัติ 8 เพราะนิโรธสมาบัติไม่ใช้ธรรมที่มีอยู่โดยสภาวะคือปรมัตถ์ (วิสุทฺธิ. 3/371) คือไม่ใช้ปรมัตถธรรม ไม่ใช้ ธรรมที่มีอยู่จริงโดยความจริงขั้นสูงสุด เป็นเพียงบัญญัติธรรม ท่านสมมุติว่าเป็นพระนิพพาน โดยพิเศษ

2.6.4 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญา

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญา หมายถึง แหล่งที่เกิด แหล่งที่มา ต้นกำเนิดของปัญญา หรือกระบวนการ วิธีการ ขั้นตอนที่ทำให้เกิดปัญญา ปัญญานั้นเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เกิดมีและพัฒนาให้เจริญงอกงามได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงจัดปัญญาภาวนาคือการพัฒนาปัญญา เป็น การพัฒนาหรือภาวนาอย่างหนึ่งในภาวนา 4 อย่าง (ที.ปา. 1/148/272 และ องฺ.ปญฺจก. 22/79/144) การที่จะทำให้ปัญญาเกิดมีขึ้นได้นั้น ขั้นแรกก็ควรรู้ก่อนว่า ปัญญาคืออะไร มีกี่ประเภท อะไรบ้าง หรืออย่างน้อยที่สุดก็ควรรู้ว่า เรา ต้องการมีปัญญาประเภทใด วิธีการที่จะทำให้ปัญญาประเภทนั้น ๆ เกิดมีขึ้นต้องทำอย่างไร เมื่อทราบแล้วจึงลงมือปฏิบัติเพื่อให้ปัญญาที่ต้องการนั้นเกิดมีขึ้น ซึ่งความหมายและประเภท ของปัญญารวมทั้งปัญญาในฐานะเป็นบารมี ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อก่อน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญาต่อไป

ปัญญาจะเกิดมีได้เพราะประกอบเหตุที่ทำให้เกิดปัญญา ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในพระคัมภีร์ธรรมบทว่า

ปัญญาเพียงดังแผ่นดินเกิดเพราะการประกอบ และเสื่อมไปเพราะการไม่ประกอบ เมื่อรู้ทางเจริญและทางเสื่อม แห่งปัญญาทั้ง 2 ทางนี้แล้ว บุคคลพึงตั้งตนโดยวิธีที่ปัญญา เพียงดังแผ่นดินจะเจริญยิ่งขึ้น (ขุ.ธ. 25/282/120)

ปัญญาแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โลกิยปัญญา และโลกุตตรปัญญา ในหัวข้อ บ่อเกิดของปัญญานี้ขอแยกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บ่อเกิดของปัญญาในทางโลก และบ่อเกิด ของปัญญาในทางธรรม เพราะปัญญาในทางโลกสิ้นสุดอยู่ที่ปัญญาขั้นโลกิยะ มิได้เป็น พื้นฐานของโลกุตตรปัญญาโดยตรง ส่วนโลกิยปัญญาในทางธรรมนั้นเป็นพื้นฐาน ของโลกุตตรปัญญาต่อไป นั่นคือการจะทำให้เกิดปัญญาขั้นโลกุตตระได้ จำเป็นต้องทำให้เกิดปัญญาขั้นโลกิยะก่อน แล้วจึงพัฒนาขึ้นไปจนถึงปัญญาขั้นโลกุตตระ บ่อเกิดของโลกิยปัญญาหรือวิชาความรู้ในทางโลก ในส่วนที่เป็นสุตมยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการฟังหรือการเรียนรู้ มีบ่อเกิดมาจากการศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยสื่อหลากหลาย เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ตำรับตำรา วิทยุ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ในส่วนของจินตามยปัญญา คือ ความรู้ใหม่ ๆ ในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ มีบ่อเกิดมาจากการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทดลอง การพยายามคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ คิด สร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ เพื่อใช้ในงานด้านการแพทย์ และ อุตสาหกรรมเป็นต้น

ในส่วนของจินตามยปัญญา คือความรู้ใหม่ ๆ ในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ มีบ่อเกิดมาจากการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทดลอง การพยายามคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ คิด สร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ เพื่อใช้ในงานด้านการแพทย์และ อุตสาหกรรม เป็นต้น

ในส่วนของภาวนามยปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการลงมือทำ มีบ่อเกิดมาจากการศึกษาหาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานในอาชีพของตน ๆ ส่วนบ่อเกิดของโลกิยปัญญาและโลกุตตรปัญญาในทางธรรม แบ่งเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. **มีศรัทธา** คือความเชื่อในครูอาจารย์ กัลยาณมิตร ดังเช่นที่ทรงแสดงไว้ใน กิฏาคิริสูตร ว่า“ กุลบุตรในศาสนานี้ เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาย่อมนั่งใกล้ ” (ม.ม. 13/ 183/212) หรืออีกนัยหนึ่ง มีครูอาจารย์ กัลยาณมิตร หรือ คบหาสัตบุรุษคือคบคนดี ดังเช่นที่ทรงแสดงไว้ในปัญญาสูตรว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยพระศาสดา หรือเพื่อพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นครู เป็นที่เข้าไปตั้งหิริโอตตัปปะ ความรักและ ความเคารพอย่างแรงกล้า” (องฺ.อฏฐก. 23/ 2/196-198.)

และทรงแสดงไว้ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา ธรรม 4 ประการ อะไรบ้าง คือ

1. สัปปุริสสังเสวะ (การคบสัตบุรุษ)
2. สัทธัมมัสสวนะ (การฟังสัทธรรม)
3. โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย)
4. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก้ธรรม)

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา (องฺ.อฏฐก. 23/ 2/196-198) การมีศรัทธา มีครูอาจารย์ กัลยาณมิตร หรือการคบหาสัตบุรุษนำไปสู่ขั้นตอน ต่อไปได้แก่

2. **สุตะ** หรือ **สัทธัมมัสสวนะ** คือการฟังธรรม การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ดังที่ตรัสไว้ในกิฏาคิริสูตรว่า “เมื่อนั่งใกล้ย่อมเงี่ยโสตลงสดับ เงี่ยโสตลงสดับแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้วย่อมทรงจำไว้” และตรัสไว้ในปัญญาสูตรว่า “เธอเข้าไปหาแล้ว สอบสวน ไต่ถามท่านเหล่านั้นตามเวลาอันสมควรว่า “ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์นี้เป็น อย่างไร เนื้อความแห่งพระพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร” ท่านเหล่านั้นย่อมเปิดเผยธรรมที่ยังไม่ได้ เปิดเผย ทำให้ง่ายซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้ง่าย และบรรเทาความสงสัยในธรรมที่น่าสงสัย หลายหลายอย่าง การฟังธรรม การศึกษาเล่าเรียนธรรมนี้เองเป็นบ่อเกิดของสุตมยปัญญา ดังพระพุทธพจน์ว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา (สำ.ส. 15/ 246/353 และ ขุ.สุ. 25/186,188/544) การฟังด้วยดี การสอบถาม เป็นอาหารของ ปัญญา (องฺ.ทสก. 24/73/162) พระปริยัติธรรมคำสอนที่อยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และ คัมภีร์อื่น ๆ นั้นมีมากมาย แต่เรื่องที่จำเป็นต้องฟังต้องศึกษาจากครูอาจารย์หรือจากคัมภีร์ เพื่อให้เกิดสุตมยปัญญา แล้วนำไปปฏิบัติให้เกิดภาวนามยปัญญา ได้แก่ เรื่องทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา สมถกรรมฐาน อารมณ์ของสมถกรรมฐาน 40 ฌาน สมาบัติ 8 วิปัสสนากรรมฐาน วิปัสสนาญาณ 9 หรือญาณ 16 วิชชา 3 อภิญญา 6 วิชชา

8 และปฏิสัมภิทา 4 ผู้ที่มีความรู้ในพระปริยัติธรรมมากและทรงจำได้มาก จะได้ชื่อว่าเป็น พหูสูต ผู้มีการสดับรับฟังมาก มีการศึกษาสูง มีความรู้ชนิดสุตมยปัญญามาก

3. **โยนิโสมนสิการ** การทำในใจโดยแยบคาย การคิดพิจารณาทำความเข้าใจใน เรื่องที่ได้ฟังได้เรียนมา เพื่อให้นำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง

4. **ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ** การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การให้ทาน ใน ส่วนของคฤหัสถ์ ทำให้เกิดทานมยปัญญา การรักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 หรือศีล 227 ทำให้เกิดสีลมย-ปัญญา การรักษาศีลมีประโยชน์เพื่อเป็นพื้นฐานแก่การเจริญสมถะและวิปัสสนา การเจริญสมถกรรมฐาน ทำให้บรรลุฌานสมาบัติ 8 ซึ่งแบ่งเป็น รูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 เมื่อบรรลุฌานสมาบัติ 8 แล้วฝึกให้ชำนาญ เป็นบาทฐานทำให้เกิดอภิญญา 5 มีอิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เป็นต้น

ทานมยปัญญา สีลมยปัญญา ความรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ได้ฌานสมาบัติ 8 และอภิญญา 5 ถือว่าเป็นภาวนามยปัญญาขั้นโลกิยะที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การให้ทานรักษาศีล และการเจริญสมถกรรมฐาน แต่ตามความหมายในพระไตรปิฎกท่าน ประสงค์เอาความรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ได้ฌานสมาบัติเท่านั้นว่าเป็นภาวนามยปัญญา

เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญสมถกรรมฐานจนประสบผลสำเร็จถึงที่สุด คือ บรรลุฌาน สมาบัติ 8 และได้อภิญญา 5 แล้วก็ใช้ฌานสมาบัติเป็นบาทฐานเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป แต่หากผู้ปฏิบัติไม่ประสงค์จะเจริญสมถกรรมฐานจนสำเร็จขั้นสูงสุด ก็สามารถเจริญ สมถกรรมฐานจนบรรลุฌานขั้นใดขั้นหนึ่งเท่าที่ต้องการ แล้วก็ใช้ฌานเป็นบาทฐานเจริญ วิปัสสนากรรมฐานต่อไปก็ได้ หรืออาจจะเจริญวิปัสสนาพร้อม ๆ กับเจริญสมถะ หรือเจริญ วิปัสสนาจนประสบผลสำเร็จถึงที่สุด แล้วเจริญสมถะก็ได้

การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ 9 ซึ่งมีอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ญาณที่ตามเห็นความเกิดและความเสื่อมไปแห่งสังขาร เป็นต้น มีสัจจานุโลมิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การรู้อริยสัจเป็นที่สุด หรือทำให้เกิดญาณ 16 ซึ่งมีนามรูป ปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดรู้นามและรูป เป็นต้น มีปัจจเวกขณญาณ ญาณที่พิจารณาทบทวน มรรคผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลือและพระนิพพาน เป็นที่สุด

วิปัสสนาญาณ 9 หรือญาณ 16 นี้เองเป็นภาวนามยปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน วิปัสสนาญาณ 9 หรือญาณ 16 ตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ ถึง สัจจานุโลมิกญาณ และปัจจเวกขณญาณ เป็นภาวนามยปัญญาขั้นโลกิยะ มัคคญาณผลญาณ เป็นภาวนามยปัญญาขั้นโลกุตตระ ส่วนโคตรภูญาณไม่จัดเป็นโลกิยะและโลกุตตรปัญญา มัคคญาณผลญาณนี้เองเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อาสวักขยญาณ ๆ เป็นวิชชาที่ 3 อภิญญาที่ 6 และทสพลญาณที่ 10 อนึ่ง มัคคญาณผลญาณนี้เองเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า โพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ หรือสัมมาสัมโพธิโพธิญาณ

ผลที่แตกต่างกันระหว่างเจริญวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว กับการเจริญสมถะควบคู่ กับเจริญวิปัสสนา หรือเจริญวิปัสสนา แล้วเจริญสมถะ ก็คือ การเจริญวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว ทำให้ผู้ปฏิบัติบางท่านบรรลุเฉพาะมัคคญาณผลญาณ หรืออาสวักขยญาณ เท่านั้น ผล ของการเจริญสมถะก่อนเจริญวิปัสสนา เจริญสมถะควบคู่กับเจริญวิปัสสนา หรือเจริญ วิปัสสนา แล้วเจริญสมถะ ทำให้ผู้ปฏิบัติบางท่านบรรลุวิชชา 3 บางท่านบรรลุอภิญญา 6 บางท่านบรรลุปฏิสัมภิทา 4 แต่สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุวิชชา 3 และทรงเพียบพร้อมด้วยพระปัญญาญาณทั้งปวงมีอภิญญา 6 ปฏิสัมภิทา 4 ทสพลญาณ เวสารัชชญาณ และพระสัพพัญญุตญาณ เป็นต็น ทั้งนี้เป็นผลของการที่ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีและ บารมีอื่น ๆ มาจนเต็มเปี่ยมเพื่อการบรรลุเป้าหมายคือพุทธภูมิ

กล่าวให้ละเอียดลงไป การรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ แต่เจริญสมถกรรมฐานพอประมาณ กล่าวคือบรรลุฌานสมาบัติขั้นใดขั้นหนึ่งไม่ถึงฌานสมาบัติขั้นที่ 8 และเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นบ่อเกิดแห่งวิชชา 3 ส่วนการรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ พร้อมทั้ง เพียรพยายามเจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุฌานสมาบัติ 8 และเจริญวิปัสสนาเป็นบ่อเกิดแห่งอภิญญา 6 ส่วนการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมจนแตกฉานเป็นพหูสูต พร้อมทั้งความเป็น ผู้มีบุญวาสนาเคยได้บวชเรียนและปฏิบัติธรรมมาในอดีตชาติ และเจริญวิปัสสนาจนบรรลุมัคคญาณผลญาณ เป็นบ่อเกิดแห่งปฏิสัมภิทา 4 ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

อนึ่ง อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้ได้วิชชา 3 ทรงประกาศด้วยศีล เพราะผู้ปฏิบัติอาศัยความถึงพร้อมด้วยศีลจึงบรรลุวิชชา 3 หาใช่เพราะเหตุอื่นจากนั้นไม่ อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้ได้อภิญญา 6 ทรงประกาศด้วยสมาธิ เพราะผู้ปฏิบัติอาศัยความถึงพร้อมด้วยสมาธิ จึงบรรลุอภิญญา 6 หาใช่เพราะเหตุอื่นจากนั้นไม่ อุปนิสัยแห่งความแตกฉานในปฏิสัมภิทา ทรงประกาศด้วยปัญญา เพราะผู้ปฏิบัติอาศัยความถึงพร้อมด้วยปัญญาจึงบรรลุปฏิสัมภิทา 4 หา ใช่เพราะเหตุอื่นจากนั้นไม่ (วิสุทธิ. 1/6)

บ่อเกิดของปัญญาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า ทุกคนที่เกิดมาทางพระพุทธศาสนาถือว่า ย่อมมีปัญญา ติดตัวมาเรียกว่า สชาติกปัญญา จะมากหรือน้อยอยู่ที่การได้สั่งสมอบรมมาในอดีตชาติเหมือนอย่างที่ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดเหล่าอริยสาวกทั้งหลาย ท่านเคยบำเพ็ญมาแล้วใน อดีตชาติมาเกิดใหม่ในชาตินี้ ก็ไม่จำเป็นต้องอบรมปัญญาประเภทนี้อีก เพราะมีบริบูรณ์แล้ว ปัญญา ประเภทนี้เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ก็จะทำหน้าที่กระตุ้นเตือนหรือนำพาจิตของผู้นั้นไปสู่การปฏิบัติเพื่อ ความหลุดพ้น เมื่อเกิดมาแล้วก็ได้สั่งสมอบรมเพิ่มขึ้น ถือว่าสร้างปัญญาให้แก่ตนเอง พระพุทธองค์ได้ ตรัสสอนให้เหล่าหมู่พุทธบริษัท ผู้ที่เห็นภัยในกองแห่งสังขาร ได้ปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดปัญญา (สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, 2547, น. 19) ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ 8 ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้เพื่อความงอกงามไพบูลย์เพื่อความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว

ภิกษุในธรรมวินัยนี้อาศัยพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูซึ่งเป็นที่เข้าไปตั้งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพไว้อย่างแรงกล้านี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อ 1

เธออาศัยพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแล้ว เข้าไปหาแล้วไต่ถามเป็นครั้งคราวว่า ภาษิตและเนื้อความแห่งภาษิตนี้ เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้แจ้งข้อที่ยังได้ไม่ทำให้แจ้ง บรรเทาความสงสัยในธรรมอันน่าสงสัยแก่เธอนี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 2

เธอฟังธรรมแล้ว ทำความความสงบ 2 อย่าง คือความสงบกายและความสงบจิตให้ถึงพร้อมนี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 3

เธอเป็นผู้มีศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มี ประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 4

เธอเป็นพหูสูต ทรงจำสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมากทรงจำไว้ คล่องปากขึ้นใจแทงตลอดด้วยดี ด้วยทิฐิธรรมทั้งหลาย อันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถะ และพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง นี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 5

เธอย่อมปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความพร้อมมูลแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง เอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมนี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 6

เธอเข้าประชุมสงฆ์ไม่พูดเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่มีประโยชน์แสดงธรรมเองบ้างย่อมเชื้อเชิญให้ผู้อื่น แสดงบ้าง ไม่ดูหมิ่น เป็นผู้นิ่งอย่างอริยเจ้า นี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 7 (วัฒนา พลชาติ, 2554, น. 9)

เธอพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ 5 ว่า รูปความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป เป็นดังนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณดังนี้ การพิจารณาดังกล่าวมานี้เป็นเหตุปัจจัยเพื่อให้เกิดปัญญาข้อที่ 8 (องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) 23/92/152)

จากพุทธพจน์ดังกล่าวทำให้ทราบว่าบ่อเกิดของปัญญานั้นเบื้องต้นคือ ปัญญาที่สำเร็จด้วยอานุภาพแห่งกรรมเก่ามาแล้ว (วิสุทธิ. (ไทย) 5/6) หรือเรียกว่า “สชาติกปัญญา” เป็นปัญญาที่พร้อมมากับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้ มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด กุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด เมื่อกุศลเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคน มีปัญญานำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาด อันสูงยิ่งกว่าอายตนะนี้มาแต่กำเนิดเพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัวความฉลาดมาแต่กำเนิด (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2553, น. 9) บ่อเกิดปัญญาต่อจากนั้นเป็นเรื่องของการฝึกฝนและพัฒนาตน เช่น การคบมิตร มีกัลยาณมิตรที่ดีมีความรู้ความสามารถ เป็นครูสอนผู้อื่นได้ และให้ความเคารพยำเกรงกับท่าน ท่านก็จะเมตตาสั่งสอน ให้ความรู้ เมื่อท่านเมตตาแล้วก็ถามในสิ่งที่สงสัยในสิ่งที่ไม่รู้เพื่อให้หายจากความสงสัย นอกจากนี้แล้วในพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงปัจจัยอันเป็นบ่อเกิดปัญญา 3 อย่าง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

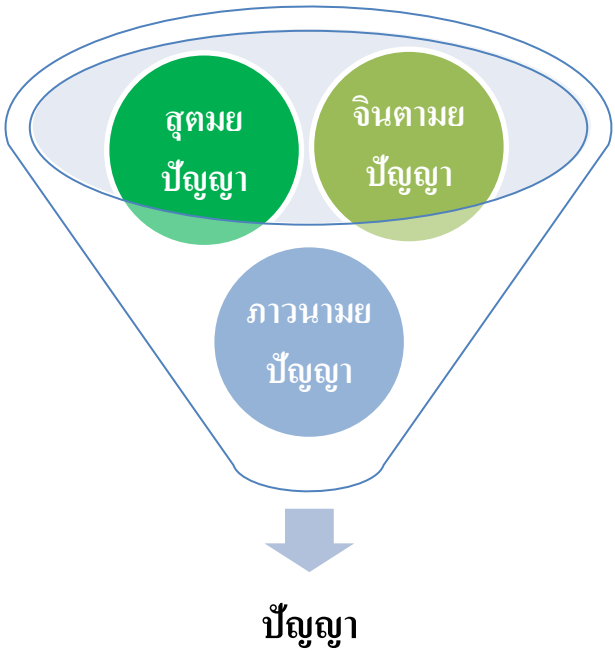
1) สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนจาก ครูบาอาจารย์ ฟังเข้าใจให้แจ่มแจ้งตามวิชาการที่นำมาอบรมสั่งสอนนั้นจนจำได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมายเอาปัญญา ที่เกิดจากการฟังธรรม รวมไปถึงปัญญาที่เกิดจากการศึกษาหาความรู้ในทางโลก ความรู้ที่เกิดจากการ ได้ยินได้ฟังนี้เอง ทำให้มนุษย์สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมากมายวิวัฒนาการจากความรู้เดิม เพื่อฝึกฝน ตนเองเริ่มตั้งแต่การศึกษาเล่าเรียนในวัยเด็ก จนเติบโตนำความรู้เหล่านั้นมาประกอบอาชีพที่สุจริต เลี้ยงดูตนเองและครอบครัวให้ได้อยู่อย่างสะดวกสบาย อันนี้นับเป็นปัญญาในทางโลกที่มนุษย์ส่วน ใหญ่ดำเนินอยู่เป็นโลกิยปัญญา หากได้มีโอกาสฟังธรรมจนเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ก็จะมีโอกาสพัฒนาตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คนต้องการบรรลุ นิพาน เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระอรหันต์ ไม่ประมาท รู้จักพินิจพิจารณา ตั้งใจฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”

2) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด หมายถึงความรู้ที่สำเร็จจากการใช้ความคิด หรือการคิดอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นการคิดแบบมีเหตุมีผล แล้วน้อมนำธรรมนั้นไปพิจารณา ไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีคิดแบบนี้ว่าเป็นการคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือลักษณะของผู้ที่ความคิดโดยแยบคายนั้น “จะเป็นผู้ที่มีความตรึกตรอง เพ่งพินิจ เพราะผู้มีปัญญา เพ่งพินิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทราม ไม่มีจิตตั้งมั่น ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี”

ปัญญาที่เกิดจากการคิดนี้ เป็นปัญญาที่เกิดจากการพบเห็นเรื่องราวที่ประสบมา แล้วคิดหาเหตุและผลด้วยปัญญาของตนเอง การคิดอย่างเป็นกระบวนการนี้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิหรือจากการเพ่งพินิจนั่นเอง ด้วยกระบวนการความคิดที่เป็นระบบจึงมีการสั่งสม ส่งผลทำให้ผู้นั้นเป็นผู้มีความคิดที่แยบคาย คิดตามเหตุผลตามสภาวะที่เกิดขึ้นจริง และใช้ปัญญานี้นำประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตนั้นมาคิดพิจารณา เล็งเห็นถึงคุณค่า ประโยชน์และโทษจากเรื่องราวนั้นๆ จะทำให้เกิด ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองถึงสภาวธรรมอันเหมาะสม นี้จึงเป็นคุณสมบัติของจินตามยปัญญา

3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม หมายถึงความรอบรู้ที่สำเร็จจากการเจริญภาวนา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างแท้จริง โดยมีตนเองเป็นที่พึ่ง มนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาให้เจริญขึ้นจากการภาวนานี้เอง จากการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง และภาวนามยปัญญานี้สามารถพัฒนาไปสู่โลกุตรปัญญาได้ดังที่กล่าวแล้วว่าปัญญานั้นเป็นแสงสว่างโลก เพราะแสงสว่างทำ ให้มนุษย์มองเห็น สรรพสิ่งได้อย่างชัดเจน แสงสว่างที่เกิดจากปัญญานั้นจึงเปรียบเสมือนแสงนำทางให้มนุษย์ได้เดินทางอย่างถูกต้อง ได้เรียนรู้และจดจำจากประสบการณ์ เช่น ความทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นความทุกข์ทางกาย หรือทางใจ มนุษย์ทั้งหลายต่างเกลียดกลัวและไม่อยากให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน และเนื่องจากมนุษย์ ทั้งหลายขาดปัญญานี้เองจึงทำให้มนุษย์ต้องวนเวียนอยู่กับความทุกข์เดิมๆ โดยหาทางออกไม่ได้ ถ้าหากมนุษย์เข้าใจในเรื่องของความทุกข์และขวนขวายพากเพียรในการฝึกฝนตนเองเพื่อที่จะหลีกหนี ให้พ้นจากความทุกข์ปัญญาจะเป็นเครื่องนำทางสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ได้ (ที.ปา. (ไทย) 11/43/271)

จึงกล่าวได้ว่าบ่อเกิดแห่งปัญญานั้นมนุษย์สามารถมีได้ตั้งแต่กำเนิด ซึ่งเป็นปัญญาที่มาจาก สั่งสมมาจากอดีตชาติปางก่อน จะสังเกตได้จากบุคคลโดยเฉพาะเด็ก เด็กบางคนถนัดเรื่องนี้ เด็กคนนี้ ถนัดเรื่องนี้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัญญาความรู้ที่ตนสะสมมา แต่ปัญญาก็ยังสามารถพัฒนาได้ต่อไปด้วยการ ฝึกฝนพัฒนาตนเองโดยมีแนวทางต่างๆ ตั้งแต่การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนรู้จักฟัง รู้จักคิด อบรมฝึกฝนตนเอง นอกจากนี้บ่อเกิดแห่งปัญญายังต้องอาศัยปัจจัยและสิ่งแวดล้อมเข้ามาด้วย เช่น การคบหา บัณฑิต ครูบาอาจารย์ รู้อันว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่ใช่ประโยชน์ เป็นต้น เมื่อรู้จักแยกแยะแบบ นี้ก็จะทำให้ได้มาซึ่งโลกุตตระปัญญาที่จะนำพาสู่ความพ้นทุกข์

แผนภูมิที่ 2.7 บ่อเกิดแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนา

2.7 สรุป

มนุษย์นั้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญามายาวนาน และพยายามคิดค้นทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อการทำความเข้าใจนิยามและกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ชัดเจนขึ้น เช่น ทฤษฎี DIKW ซึ่งพัฒนามาเป็น DIKIW ในภายหลัง โดยเพิ่ม Intelligence หรือ สติปัญญา เข้ามาในกระบวนการดังกล่าว เพื่อขจัดความคลุมเครือของขั้นตอนระหว่างการเปลี่ยนแปลงความรู้ให้เป็นปัญญา จากการวิจัยพบว่า สติปัญญา (Intelligence) นั้น มีความสำคัญในฐานะทักษะสำคัญที่มีผลต่อการเรียนรู้และการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมในสถานการณ์ใด ๆ ของมนุษย์ เช่น ความสามารถทางภาษา ทักษะการแก้ปัญหา และการบูรณาการ เป็นต้น และเมื่อมนุษย์ใช้ความสามารถและทักษะเหล่านี้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ จะเรียกพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นว่า ปัญญา หรือเป็นการกระทำด้วยปัญญา ซึ่งความแตกต่างของสติปัญญากับปัญญา คือ สติปัญญาจะอยู่ในระดับของความคิดและตัดสินใจว่าจะใช้วิธีการอย่างไร เมื่อแสดงออกมาในลักษณะของการแก้ปัญหาหรือสร้างองค์ความรู้ใด ๆ แล้วจะเรียกว่า ปัญญา (Wisdom) การกระทำด้วยปัญญานี้จะกระทำโดยอาศัยหลักการ (Principles) ที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น การแก้ปัญหาด้วยหลักการต่าง ๆ หรือเลือกหลักการใด ๆ มาใช้ในการทำงาน เป็นต้น ในบางกรณีปัญญานี้อาจมีลักษณะเป็น “องค์ความรู้” ที่เกิดจากการกลั่นกรองด้วยกระบวนการพัฒนา ดังกล่าว จนเป็นทฤษฎีหรือแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนได้

จากแนวทางข้างต้นพบว่า ถ้ามนุษย์พัฒนาสติปัญญา (Intelligence) ในตนเองให้มากแล้ว จะสามารถพัฒนาให้เกิดปัญญาได้ง่ายขึ้น แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของ ศาสตราจารย์ ดร.โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ ที่กล่าวว่า มนุษย์นั้นมีสติปัญญาในตนเองอย่างน้อย 10 ด้าน ซึ่งมนุษย์แต่ละคนมีสติปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน แต่สามารถพัฒนาพหุปัญญาทั้ง 10 ด้านพร้อมกันให้เกิดขึ้นในมนุษย์แบบองค์รวมได้ สติปัญญาแต่ละด้านมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น และสามารถทำงานร่วมกันระหว่างปัญญาแต่ละด้านได้ดังตัวอย่างเรื่องการทำงานของสถาปนิกที่ต้องใช้สติปัญญาหลายด้านในเวลาเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานออกแบบอาคารที่แข็งแรง เหมาะแก่การอยู่อาศัย และมีความสวยงาม

ด้วยแนวคิดดังกล่าวจึงมีผู้นำทฤษฎีพหุปัญญาไปวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา หรือแม้แต่วัยผู้ใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพหุปัญญาของบุคคลให้ดีขึ้น นำมาใช้ ในการออกแบบวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนนำคะแนนพหุปัญญามาทำนายสายการเรียน สาขาอาชีพที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเองได้ อย่างมีความสุข อย่างไรก็ตาม มีปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาพหุปัญญาด้วย ได้แก่ เพศ อายุ และวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึง อิทธิพลของวัฒนธรรมหรือค่านิยมในสังคมนั้น ๆ จะเปิดโอกาสให้ บุคคลแสดงออกทางปัญญาได้มากน้อยเพียงใด ที่กล่าวมานี้ มีการวิจัยไว้มากในต่างประเทศ ส่วนในประเทศไทยก็มีงานวิจัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน อาจมีแตกต่างกันบ้าง เช่น การนำมาพัฒนา ความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ให้ดีขึ้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีสิ่งที่ควรพัฒนาเพิ่มขึ้นเพื่อให้แนวทางการวิจัยดังกล่าวมีความสมบูรณ์ทั้งในภาคทฤษฎีและแนวปฏิบัติ รวมถึงมิติเชิงลึกที่ชัดเจนขึ้น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปัญญาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป ดังนั้น แนวทางการวิจัยข้างต้นควรนำมาบูรณาการร่วมกับ มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ซึ่งมีทั้งมิติที่เด่นชัด และกระบวนการ พัฒนาปัญญาที่น่าสนใจ ซึ่งจะทำการวิจัยในบทต่อไป

บทที่ 3
มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

พระพุทธเจ้า ก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ กว่าที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์มาก่อน คือเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตั้งใจบำเพ็ญคุณงามความดีอย่างยอดเยี่ยมและสูงสุด โดยที่ไม่ยอมเห็นแก่ความยากลำบากแต่ย่างใด และสามารถจะสละได้แม้แต่ชีวิตของตนเอง เพื่อแลกกับได้ดวงตาเห็นธรรม และเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องของ มิติแห่งการพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาพระไตรปิฎก และศึกษาจากหนังสือเอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งศึกษาประเด็นคติธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาปัญญา และเพื่อศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เพื่อให้เกิดศรัทธาในความเป็นพระโพธิสัตว์ และให้เกิดสัมมาปฏิบัติอย่างแพร่หลายแก่พุทธศาสนิกชน จากพระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 27 และ เล่มที่ 28 ในจำนวนนิบาตชาดกมีจำนวน 547 ชาดก ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาวิเคราะห์มหานิบาตชาดกที่มีแก่นเรื่องประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวเนื่องด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกได้อย่างชัดเจนเป็นลำดับดังต่อไปนี้ ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลตามหัวข้อ ดังนี้

3.1 แนวคิดเรื่องชาดก

3.2 เนื้อหาโดยสังเขปของมหานิบาตชาดก

3.3 รายละเอียดของการพัฒนาปัญญาที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

3.4 สรุป

3.1 แนวคิดเรื่องชาดก

3.1.1 ความหมายของชาดก

คำว่า ชาตก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด มีรากคำมาจากธาตุ ว่า ชน แปลว่า “เกิด” แปลง ชน ธาตุเป็นชา ลง ต ปัจจัยในกิริยากิตก์ ต ปัจจัยตัวนี้กำหนดให้แปลว่า “แล้ว” มีรูปคำเป็น “ชาด” แปลว่า เกิดแล้ว เสร็จแล้วให้ลง ก ปัจจัยต่อท้ายอีกสำเร็จรูปเป็น “ชาดก” อ่านออกเสียงตามบาลี สันสกฤตว่า “ชา-ตะ-กะ” แปลว่าผู้เกิดแล้ว เมื่อนำคำนี้มาใช้ในภาษาไทย เราออกเสียงเป็น ชาดก โดยแปลง ต เป็น 1 และให้ ก เป็นตัวสะกดในแม่กก ในความหมาย คือเล่าถึงการที่พระโพธิสัตว์ เวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่างๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดี

บ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายาม ทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า เรื่องชาดก เป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธกาล แต่ในบาลีพระไตรปิฎก กล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทาน นั้นๆ โดยมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 2559, น. 83) ให้ความหมายไว้ว่า ชาดก หมายถึง “เครื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว” ชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก อันเล่าเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี มีจำนวนทั้งหมดตามตัวเลขถ้วนที่กล่าวในอรรถกถาทั้งหลายว่า 550 ชาดก (นับตรงเลขว่า 547 ชาดก แต่คนไทยมักพูดตัดเลขแค่หลักร้อยว่า พระเจ้า 500 ชาติ) ทั้งหมดนี้จัดเป็นพระไตรปิฎก 2 เล่ม (ฉบับอักษรไทย คือ เล่ม 27 และ 28) อย่างไรก็ตามเนื่องจากชาดกทั้งหมดในพระไตรปิฎกเป็นคาถาล้วน ๆ (เว้นชาดกหนึ่งที่เป็นความร้อยแก้ว คือ กุณาลชาดก) และโดยมากเป็นเพียงคำกล่าวโต้ตอบกันของบุคคลในเรื่อง พร้อมทั้งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสรุป หรือแสดงคติธรรมอันเรียกว่า อภิสัมพุทธคาถาเท่านั้น ไม่ได้เล่าเรื่องโดยละเอียด ผู้อ่านเข้าใจได้ยาก จึงมีอรรถกถาขึ้นมาช่วยอธิบายเรียกว่า “ชาตกัฏฐกถา” (เรียกให้ง่ายว่าอรรถกถาชาดก) ซึ่งขยายความออกไปมาก จัดเป็นเล่มหนังสือฉบับบาลีอักษรไทยรวม 10 เล่ม เรื่องชาดกที่เรียนและเล่ากันทั่วไป ก็คือเล่าตามชาตกัฏฐกถานี้ แต่ผู้ศึกษาพึงรู้จักแยกระหว่างส่วนที่มีในพระไตรปิฎก กับส่วนที่เป็นอรรถกถา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546, น. 359) ได้ให้ความหมายของชาดก ว่า “ชาดก น. เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2550, น. 614-619 พระไตรปิฎกฉบับประชาชน) คำว่า ชาตก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือเล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่างๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใคร ในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้นๆ

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (2542, น. 197 - 213) ชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ แสดงถึงความเป็นมาในพระชาติต่างๆ ที่ได้เกิดมาสร้างบารมีเอาไว้เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เราเรียกว่าพระเจ้า 500 ชาติ ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 27, 28 มีทั้งหมด

547 เรื่อง อาจมีเรื่องที่ซ้ำกันบ้างแต่คาถาจะต่างกัน หรือบางเรื่องยกมาเพียงคาถาเดียวจากเรื่องที่มีพลายๆ คาถา

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) (2513, น. 6) ชาดก ได้แก่ระเบียบคำที่ทรงแสดงถึงบุรพจริยา คือความประพฤติที่เคยทรงทำมาแค่ปางก่อน หรือทรงทำมาแต่ชาติบนหลัง

เปลื้อง ณ นคร (2516, น. 164) ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน เป็นชื่อ สอนหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา

ตามที่กล่าวมาข้างต้น คำว่า ชาดก จึงหมายถึงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระ โพธิสัตว์ แสดงถึงความเป็นมาในพระชาติต่างๆ ที่ได้เกิดมาสร้างบารมีเอาไว้เพื่อการตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ทรงยกนำมาแสดงให้พระสาวกได้ฟัง โดยปรารภเหตุการณ์ต่างๆ มีคุณ งามความดีและหลักธรรมในเรื่องชาดกนั้นๆ

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2550, น. 614 - 619 พระไตรปิฎกฉบับประชาชน) มหานิบาตชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 นี้มีเพียง 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาวๆ ทั้งนั้น โดย 12 เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท์ ส่วน 10 เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาตชาดก หรือที่ว่า ทศชาติ เป็นชาดกที่สำคัญ กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีใน 10 ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะเสวยพระชาติมาเกิดเป็นพระโคดมพุทธเจ้า หรือเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ ชาดกทั้ง 10 เรื่อง เพื่อให้จำง่าย มักนิยมท่องโดยใช้พยางค์แรกของแต่ละชาติ คือ เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว

1. เตมีย์ชาดก บำเพ็ญเนกขัมมบารมี
2. ชนกชาดก บำเพ็ญวิริยบารมี
3. สุวรรณสามชาดก บำเพ็ญเมตตาบารมี
4. เนมิราชชาดก บำเพ็ญอธิษฐานบารมี
5. มโหสถชาดก บำเพ็ญปัญญาบารมี
6. ภูริทัตชาดก บำเพ็ญศีลบารมี
7. จันทชาดก บำเพ็ญขันติบารมี
8. นารทชาดก บำเพ็ญอุเบกขาบารมี
9. วิทูรชาดก บำเพ็ญสัจจบารมี
10. เวสสันดรชาดก บำเพ็ญทานบารมี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539, บทนำ) เป็นชาดกที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีก่อนที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า เรียกว่า มหานิบาตชาดกหรือทศชาติ ประกอบด้วยชาดกจำนวน 10 เรื่อง คือ เตมีย์ชาดกทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี มหาชนกชาดกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี สุวรรณสามชาดกทรงบำเพ็ญ เมตตาบารมี เนมิ

ราชชาดกทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี มโหสถชาดกทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ภูริทัตต ชาดกทรงบำเพ็ญศีลบารมี จันทกุมารชาดกทรงบำเพ็ญขันติบารมี มหานารทกัสสปชาดกทรงบำเพ็ญ อุเบกขาบารมี วิธูรชาดกทรงบำเพ็ญสัจจะบารมี และพระเวสสันดรชาดกทรงบำเพ็ญทานบารมี

พงศ์จันทร์ ศรัทธา (2533, น. 1-3) มหานิบาตชาดกหรือทศชาติชาดกเป็นคำตรัสเล่าจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ความเกี่ยวพันของชาดกในพระพุทธศาสนาย่อมถือว่าเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ และเป็นคำตรัสจากพระโอษฐ์เองซึ่งได้โปรดประทานให้เป็นอุทาหรณ์แก่พระภิกษุสาวกทั้งหลาย ภายหลังที่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดการบำเพ็ญบารมี 10 ประการของพระองค์ในแต่ละพระชาติสู่มวลชนเกือบทั้งโลกได้รับรู้ก็เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นโดยไม่ทรงคำนึงถึงประโยชน์ของ พระองค์แม้แต่น้อย พระเจตน์จำนงของพระองค์ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเจริญปัญญา เจริญบุญกุศลในทางพระพุทธศาสนาตามโอกาสอันสมควรสืบตลอดไป

แก้ว ชิดตะขบ (2549, น. 75-76) มหานิบาตชาดกหรือที่เรียกว่า ทศชาติชาดก เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในสิบพระชาติก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มิใช่เป็นเรื่องที่เล่าสืบๆ กันมาจากปากต่อปาก หากเป็นพระพุทธดำรัสจากพระโอษฐ์ตรัสเล่าแก่พุทธบริษัทโดยพระองค์เอง ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธประวัติในอดีตชาติ ในการตรัสเล่าของพระพุทธองค์นั้นทรงมุ่งแสดงหลักธรรม คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมเป็นสำคัญ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2548) อธิบายความหมายของชาดก ไว้ว่า ชาดก คือ เรื่องราว หรือชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า คือสมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้ พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง ๆ เรียกเรื่องในอดีตของพระองค์นี้ว่าชาดก ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก แต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในอดีต แต่นิทานเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น ชาดกที่ทรงเล่านั้นมีนับพันเรื่อง หมายถึง พระพุทธองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นับพันชาติ โดยทรงเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ 10 ชาติสุดท้ายที่เรียกว่า ทศชาติ และชาติสุดท้ายที่สุดที่ทรงเกิดเป็นพระเวสสันดร จึงเรียกเรื่องพระเวสสันดรนี้ว่า เวสสันดรชาดก

ราชบัณฑิตยสถาน (2554, น. 375) อธิบายความหมายของ “ชาดก” ไว้ว่า ชาดก มาจากคำว่า “ชาตก” หมายถึง เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ

สารานุกรม อธิบายความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดก หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าองค์ที่นิพพานไปแล้วสองพันกว่าปี ในครั้งที่พระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนจะอุบัติมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และบรรลุสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในชาตินี้

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี (2549, น. 38) ได้อธิบายเกี่ยวกับที่มาของนิบาตชาดกไว้ว่า ชาดกเป็น

เรื่องที่มีมาก่อนพุทธกาล เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ เรื่องชาดกที่มีอยู่ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ นิบาตชาดก และชาดกนอกนิบาต

นิบาตชาดกเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีทั้งหมด 547 เรื่อง แบ่งเป็นหมวด ๆ ตามจำนวนคาถาที่มีในแต่ละเรื่อง การจัดลำดับหมวดเรียงจากจำนวนคาถาน้อยไปหามาก เช่น ชาดกที่มีคาถาบทเดียว จัดอยู่ในหมวด “เอกนิบาต” มีคาถา 2 บท เรียกว่า “ทุกนิบาต” มีจำนวนคาถาในเรื่อง 80 บท เรียกว่า “อสีตินิบาต” ชาดกเรื่องที่มีจำนวนคาถาเกินกว่า 80 บทขึ้นไป เรียกว่า “มหานิบาต” หรือ “มหานิบาตชาดก”

ตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกเป็น 9 อย่าง เรียกว่า “นวังคสัตถุศาสน์” ซึ่งประกอบด้วย

1. สุตตะ (พระสูตรทั้งหลายรวมทั้งพระไตรปิฎกและนิสเทส)

2. เคยยะ (ความที่มีร้อยแก้ว และร้องกรองผสมกัน ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด)

3. เวยยากรณะ (ไวยากรณ์ คือ ความร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา เป็นต้น)

4. คาถา (ความร้อยกรองล้วน เช่น พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น)

5. อุทาน (ได้แก่ พระคาถาพุทธอุทาน 82 สูตร)

6. อิติวุตตกะ (พระสูตรที่เรียกว่า อิติวุตตกะ 110 สูตร)

7. ชาตกะ (ชาดก 550 เรื่อง)

8. อัพภูตธรรม (เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่าง ๆ)

9. เวทัลละ (พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้ และความพอใจแล้วซักถามยิ่งขึ้นไป)

พัฒน์ เพ็งผลา (2535, น. 27) กล่าวไว้ในหนังสือ ชาดกกับวรรณกรรมไทยว่า ชาดกในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท สรุปได้ ดังนี้

1. นิบาตชาดก (ชาดกในนิบาต) ประกอบด้วยชาดกในพระไตรปิฎก (พระสุตตันตปิฎก) เล่มที่ 27 และ 28 รวมถึงอรรถกถาชาดก และฎีกาชาดก นิบาตชาดกมี 547 เรื่อง ส่วนมากแต่งเป็นคาถาที่เรียกว่า นิบาตชาดก เพราะจัดเป็นหมวดหมู่ตามคาถา คำว่านิบาต แปลว่า หมวดหมู่ หรือ รวม

2. ปัญญาสชาดก (ชาดกนอกนิบาต) หมายถึง ชาดก 50 เรื่อง ซึ่งสันนิษฐานว่าพระภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายในยุคนั้น แล้วนำมารจนาเป็นชาดกขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2000 - 2200 โดยเลียนแบบนิบาตชาดก หรือคัมภีร์อรรถกถาชาดก แต่เป็นภาษาบาลีแบบร้อยแก้ว และบทคาถา หรือบทร้อยกรอง ประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ บทคาถา ไวยากรณ์ และสโมธานหรือประชุมชาดก

3. ชาดกมาลาของมหายาน แปลว่า ดอกไม้แห่งชาดก อาจให้ความหมายได้ 2 ประการ คือ 1) ผู้แต่ง แต่งเรื่องชาดกเพื่อเป็นเหมือนดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ 2) วิธีการและลีลาการประพันธ์ชาดกนี้ มีระเบียบทางภาษางดงามประณีต ประหนึ่งพวงดอกไม้ที่เขาร้อยไว้ดีแล้ว ชาดกมาลาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่งเป็นภาษาสันสฤตร้อยกรอง (กาพย์)

นิบาตชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 27 ซึ่งเป็น สุตตันตปิฎก เล่มที่ 19 จัดเป็น ขุททกนิกายชาดก ภาค 1 พระไตรปิฎก เล่มที่ 27 นี้นั้น เป็นภาคแรกของชาดก ได้กล่าวถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะเป็นนิทานสุภาษิต แต่ในตัวพระไตรปิฎกไม่มีเล่าเรื่องไว้ มีแต่คำสุภาษิต รวมทั้งคำโต้ตอบในนิทาน ซึ่งถ้าอ่านแล้วจะยังไม่ทราบเนื้อเรื่องตัวละคร ความเป็นมาของคาถาสุภาษิตนั้น ถ้าต้องการทราบเนื้อเรื่องตัวละคร ความเป็นมาโดยละเอียด จะต้องศึกษาในชาตกัฏฐกถา หรืออรรถกถาชาดก คือหนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายพระไตรปิฎกอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีความยาวมาก มีถึง 10 เล่ม แต่แม้เช่นนั้นก็มีชาวต่างประเทศแปลและพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษไว้เรียบร้อยแล้วรวม 6 เล่มใหญ่ คือฉบับมหาวิทยาลัย เคมบริดจ์ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1895 นิบาตชาดกทั้งหมดมี 550 เรื่อง แต่ปรากฏว่าในเล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ขาดไป 3 เรื่อง การขาดไปนั้นน่าจะเป็นด้วยในบางเรื่องมีนิทานซ้อนนิทาน และไม่ได้นับเรื่องซ้อนแยกออกไปก็เป็นได้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี)

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 27 อันเป็นสุตตันตปิฎก เล่มที่ 19 จัดไว้เป็น ขุททกนิกายชาดก ภาค 1 เป็นเล่มที่รวมเรื่องชาดกที่เล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันถึง 525 เรื่อง

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 อันเป็นสุตตันตปิฎก เล่มที่ 20 จัดไว้เป็น ขุททกนิกายชาดก ภาค 2 ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 28 นี้มีเพียง 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนั้น โดย 12 เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท์ ส่วน 10 เรื่องหลัง คือ เรื่องที่เรียกว่า มหานิบาตชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ

สรุป ความเป็นมาของนิบาตชาดกเป็นเรื่องราว หรือชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง ๆ เรียกเรื่องในอดีตของพระพุทธองค์ว่า ชาดก ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก แต่แตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในอดีต แต่นิทานเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น ชาดกที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก “ขุททกนิบาตชาดก มีทั้งหมด 547 เรื่อง ปรากฏในเล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ตามที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า มหานิบาตชาดก หมายถึงเรื่องอดีตชาติของ พระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็น ชาดกในคัมภีร์ ขุททกนิกายที่แต่งเป็นคาถา คือ คำฉันท์นั้นมาแต่งขยายเนื้อความ ให้กว้างขวาง พิสดารออกไป โดยแต่งเป็นร้อยแก้วหุ้มคาถาเอาไว้ ซึ่งเป็น

ที่นิยมในหมู่พุทธศาสนิกชน และ แพร่หลายมาจนตราบถึงปัจจุบัน เรียกว่า มหานิบาตชาดก หรือทศชาติชาดก มีชาดกจำนวน 10 เรื่อง

3.1.2 ความสำคัญของนิบาตชาดก

ชาดกเป็นคัมภีร์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็น 1 ในนวังคสัตถุศาสน์ ในชาดก พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงความประพฤติของพระองค์ ในบุรพกาล และชาดกที่มาในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์แรกในพระพุทธศาสนานั้น มีการแสดงไว้เป็นคาถาที่เป็นคำสอนโดยมาก ที่มีแสดงเรื่องประกอบอยู่ด้วยก็มีในชาดกที่เป็นชาดกใหญ่ ๆ แต่ไม่ละเอียดมาก แต่ก็ผูกคาถาคือเป็นคำที่ร้อยกรอง เป็นคำฉันท์ในภาษาบาลีเป็นพื้น ส่วนเรื่องราวที่เป็นนิทาน คือเรื่องราวที่แสดงถึงบุคคลบ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นต้น ในชาตินั้น ๆ มีแสดงไว้เป็นคัมภีร์อรรถกถาของชาดก ซึ่งเหล่าพระอาจารย์ได้รวบรวมเรียบเรียงในชั้นต่อมา ชาดกทั้งหลายนั้น ก็นับว่าเป็นคำสั่งสอนหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา รวมเข้าในนวังคสัตถุศาสน์ดังที่กล่าวมาแล้ว ท่านผู้ที่วิจารณ์ก็มีวิจารณ์ในทางที่เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง เช่นในชาดกนั้นมีอยู่หลายเรื่องที่แสดงถึงสัตว์เดรัจฉาน เช่นว่า นกพูดได้ พูดกันเอง หรือว่าพูดกับคนได้ เป็นต้น แต่ว่าถ้าพิจารณาจับเอาสารัตถะคือเนื้อความก็จะเห็นได้ว่า เรื่องชาดกคือเป็นนิทานต่าง ๆ เช่น นกพูดได้ดังกล่าวแล้วนั้น ได้มีแสดงกันไว้ในครั้งโบราณกาล แม้นิทานอีสป ซึ่งมีอ่านเรียนกัน ตั้งแต่ชั้นประถมนั้น ก็เป็นเรื่องจากชาดกนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาเพื่อสอน แต่ว่าจะแสดงคำสอนโดยตรงทีเดียว ก็อาจไม่เหมาะสมแก่บางบริษัทหรือบางกลุ่มบุคคล แต่ว่าหากผูกเรื่องเล่าเป็นนิทาน และก็แสดงคำสอนต่อท้ายโดยสาธกด้วยเรื่องในนิทานที่เล่ามานั้น มาผูกเป็นคติเตือนใจบุคคล เพราะฉะนั้น ชาดกจึงเป็นวิธีหนึ่งของการแสดงคำสอนของพระพุทธเจ้า บทสรุปสุดท้ายของชาดกหรือนิทานนั้น ๆ มักจะเน้นเรื่องทำความดี ก็จะได้ดี (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, 2532, น. 45)

สรุปความสำคัญของชาดก ได้ดังนี้

1) ชาดกเป็นหนึ่งในนวังคสัตถุศาสน์ หรือคำสอน 9 อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนเป็นข้อที่ 7 นับจากสุตตะลงมา

2) ชาดกเป็นคัมภีร์บาลีหนึ่งในบรรดาคัมภีร์ต่าง ๆ จำนวน 15 คัมภีร์ แห่งขุททกนิกาย

3) ชาดกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระองค์ ที่ตรัสแสดงความประพฤติของพระองค์ เป็นต้น ตั้งแต่บุพพกาล

4) ชาดกบางอย่างเป็นคาถา แสดงถึงคำสอน และบางอย่างเป็นนิทาน กล่าวถึงบุคคลบ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง ในชาตินั้น

5) ชาดกเป็นคำสอนมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาทำแต่ความดี

3.1.3 โครงสร้างของคัมภีร์นิบาตชาดก

คัมภีร์อรรถกถาชาดก อธิบายคัมภีร์นิบาตชาดกโดยแบ่งโครงสร้างหรือเนื้อหาของคัมภีร์นิบาตชาดกมีองค์ประกอบดังนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2557) กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกายชาดก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แบ่งโครงสร้างของการอธิบายอรรถกถาชาดกไว้ 3 กาล คือ 1. ทูเรนิทาน 2. อวิทูเรนิทาน 3. สันติเกนิทาน อธิบายรายละเอียดไว้ดังนี้

1. ทูเรนิทาน (เรื่องเกิดในที่ไกล) หมายเอาตั้งแต่พระโพธิสัตว์ได้ตั้งความปรารถนาอย่างจริงจังว่า จะเป็นพระพุทธเจ้า แทบเบื้องพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าทีปังกร จนถึงจุติจากอัตภาพที่เป็นพระเวสสันดรแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

2. อวิทูเรนิทาน (เรื่องเกิดในที่ไม่ไกลนัก) หมายเอาเรื่องตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต จนถึงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ณ ควงไม้โพธิ์

3. สันติเกนิทาน (เรื่องเกิดในที่ใกล้) หมายเอาเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ และเกิดเหตุให้ทรงแสดงธรรมและแสดงชาดกเรื่องนั้น ๆ

อรรถกถาชาดกมุ่งแสดงเรื่องที่เคยเกิดขึ้นทั้ง 3 กาลนี้ โดยความสัมพันธ์กัน **สันติเกนิทาน** จะแสดงเหตุปัจจุบัน หมายถึง แสดงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ในขณะนั้น ๆ แล้วมีเหตุเกิดขึ้น จนเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแสดงชาดกเรื่องนั้น ๆ **อวิทูเรนิทาน** ก็เป็นเหตุให้ทรงแสดงชาดกเรื่องต่าง ๆ พร้อมทั้งการอธิบายธรรมในเรื่องนั้น ๆ ด้วย ส่วน**ทูเรนิทาน** เป็นช่วงเวลาที่มีระยะยาว เป็นช่วงของการบำเพ็ญบารมี 30 ทัศ ใช้เวลานานถึง 4 อสงไขย 100,000 กัป จึงมีเรื่องชาดกมากมายนับได้ถึง 547 เรื่อง เป็นตัวอย่าง ในระหว่างบำเพ็ญบารมีนั้น ๆ ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มุ่งแสดงความเป็นมาในระหว่างนี้จึงอธิบายอรรถกถาชาดกอันประกอบด้วยโครงสร้าง ดังนี้

1) ปัจจุบันนิทาน

ปัจจุบันนิทาน จะบอกเหตุเกิดของเรื่องว่า เรื่องนั้นเกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สถานที่ไหน ทรงปรารภใคร ว่าด้วยเรื่องอะไร แล้วทรงแสดงชาดกเรื่องนั้น ๆ ประกอบ เพื่อให้ผู้ที่เป็นต้นเหตุนั้น เกิดความแกล้วกล้าในการปฏิบัติธรรม หรือเกิดความอาจหาญในการที่จะทำความดี หรือเพื่อส่งเสริมเป็นกำลังใจในการทำความดียิ่งขึ้น เช่น ในอปัณณกชาดก ซึ่งเป็นชาดกเรื่องแรก ท่านเล่าว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเชตะวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตเมืองสาวัตถี ทรงปรารภพวกอัญเดียรถีย์ผู้เป็นสหายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งนับถือพระรัตนตรัยไม่มั่นคง คราวใดที่ท่านเศรษฐีอยู่ด้วย ท่านเหล่านั้นก็จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าฟังธรรม คราวใดที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีไม่อยู่ด้วย ท่านเหล่านั้นก็จะหันไปนับถือพวกอัญเดียรถีย์เหล่าอื่น ย่อมเป็นเหตุให้ประสบทุกข์เป็นอันมาก

2) อดีตนิทาน

อดีตนิทาน คือ เรื่องที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงยกชาดกเรื่องนั้นมาประกอบการแสดงธรรมในระหว่างนั้น เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความอาจหาญ เกิดความแกล้วกล้าในการปฏิบัติธรรม ผู้ที่มีความท้อแท้ในการทำความดี ถ้ามีผู้มากระตุ้นกล่าวให้กำลังใจ ก็จะมีความขวนขวายในการปฏิบัติธรรมได้ดียิ่งขึ้น เช่น ในอปัณณกชาดก ทรงปรารภพวกอัญเดียรถีย์สหายของ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้ที่นับถือพระรัตนตรัยไม่มั่นคง ย่อมจะประสบทุกข์เป็นอันมากในภายภาคหน้า เหมือนพวกพ่อค้าที่เลือกทางผิด ปฏิบัติผิด ได้ประสบความวิบัติในทางกันดารจนหมดสิ้น ส่วนพวกพ่อค้าที่เลือกทางถูกต่างเดินทางไปค้าขายด้วยความสวัสดี

3) คาถา

คาถา เป็นคำภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นรูปแบบของคาถา ในรูปของฉันทลักษณ์ เพื่อประโยชน์แก่การทรงจำ และถ่ายทอดธรรม เช่น ในอปัณณกชาดกนี้ว่า “คนฉลาดพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิด นักคาดคะเนทั้งหลายกล่าวฐานะที่ (ที่ผิด) ผู้มีปัญญารู้จักฐานะที่ผิดและไม่ผิดนั้นแล้วควรถือฐานะที่ไม่ผิดไว้เถิด”

4) ไวยากรณ์

ไวยากรณ์ เป็นการอธิบายความหมายแห่งศัพท์และเนื้อความแห่งคำในคาถานั้น ๆ ให้เกิดความแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนแก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้น เช่น ในอปัณณกชาดกนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายความในคาถานี้เพื่อแสดงความเรื่องฐานะที่ถูกและผิด และแสดงบุคคลผู้เป็นบัณฑิตกับพวกนักตรรกะทั้งหลายจะมีความคิดและความประพฤติที่ต่างกัน ดังนี้

คำว่า ฐานะ หมายถึง เหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งผล ฐานะนั้นมี 2 อย่าง คือฐานะที่ถูกย่อมเป็นที่ตั้งแห่งผลที่เจริญ ฐานะที่ผิดย่อมเป็นที่ตั้งแห่งผลที่เสื่อม ฐานะที่ถูกย่อมนำเหตุอันเจริญมาให้ นำประโยชน์สุขมาให้ แล้วกล่าวถึงเหตุแห่งความเจริญว่า ได้แก่ สรณคมน์ 3 ศีล 5 ศีล 10 ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ความสำรวมอินทรีย์ ความสำรวมในอาชีวปาริสุทธิศีล การใช้สอยปัจจัย ปาริสุทธิศีล 4 แม้ทั้งหมด ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ความรู้ประมาณในการบริโภคอาหาร การประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนือง ๆ ฌาน วิปัสสนา อภิญญา สมาบัติ อริยมรรค อริยผลแม้ทั้งหมด เป็นฐานะที่ไม่ผิด คือเป็นการปฏิบัติที่ไม่ผิด เป็นปฏิปทาเครื่องนำออกจากทุกข์ แล้วอ้างพระพุทธพจน์มาสนับสนุนว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิดคือ

1. คุ้มครองทวารในอินทรีย์
2. รู้ประมาณในการบริโภค
3. ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนือง ๆ

แล้วอธิบายข้อความทั้ง 3 ประการนี้ ให้พิศดารยิ่งขึ้นไปอีก ต่อจากนั้นจึงอธิบาย ฐานะที่ผิด โดยกล่าวว่า นักคาดคะเนทั้งหลาย กล่าวฐานะที่ 2 ที่ผิด ด้วยเหตุแห่งการถือเอาคาดคะเน คือเหตุที่

ไม่นำออกจากทุกข์ โดยการยกตัวอย่างในระดับโลกิยะว่า แม้นายกองเกวียนที่ไม่ฉลาดคาดคะเนสถานการณ์ทั่วไปตามความคิดเห็นของตนที่ไม่ฉลาดในธรรมชาติ ไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง คาดว่าไม่มีอันตราย คาดว่ามีหญ้า น้ำ และอาหารพร้อม จึงพาบริวารชนของตนเดินทางไปสู่ความวิบัติจนหมดสิ้น ส่วนนายกองเกวียนที่ฉลาดย่อมไม่ประมาท ย่อมหาทางป้องเหตุการณ์เหล่านั้นไว้ได้หมด ก็พาบริษัทบริวารชนของตนไปสู่ความปลอดภัย ค้าขายสินค้าแล้วเดินทางกลับมาตุภูมิโดยความสวัสดี

5) สโมธาน

สโมธาน เป็นการประมวลเรื่องหรือสรุปเรื่องเมื่อแสดงชาดกเรื่องนั้น ๆ จบแล้วเพื่อให้ทราบว่า ใครเคยเกิดเป็นใครในเรื่องนั้น ๆ เช่น ในอปัณณกชาดก ชาดกเรื่องที่ 1 พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวถึงชาดกเรื่องนี้ว่า บุตรนายกองเกวียนผู้โง่เขลาในกาลนั้น ได้มาเป็นพระเทวทัต บริษัทของบุตรนายกองเกวียนผู้โง่เขลาเหล่านั้น ได้มาเป็นบริษัทของพระเทวทัต บริษัทของบุตรนายกองเวียนผู้ฉลาดได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนบุตรนายกองเวียนผู้ฉลาด คือพระตถาคตพุทธเจ้า ที่ท่านสรุปไว้เช่นนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การทำความถูกความผิด ความดี ความชั่วนั้น บุคคลที่เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารได้เคยทำกันมาแล้วช้านาน และได้รับผลสุขทุกข์อย่างไรให้ปรากฏเป็นคติสอนใจได้ชัดเจนเพื่อให้มุ่งปฏิบัติในอริยสัจธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

พระมหาสุนทร สุนทรธัมโม (2549, น. 1-2) กล่าวว่า นิบาตชาดกในอรรถกถามีโครงสร้าง 5 ส่วน คือ

1. ปัจจุบันนิทาน กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภใคร

2. อดีตนิทาน เป็นเรื่องชาดกโดยตรง เรื่องที่เคยมีมาในอดีต บางเรื่องเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ของชนชาติต่าง ๆ ในชมพูทวีป บางเรื่องเป็นนิทานท้องถิ่น บางเรื่องเป็นนิทานเทียบสุภาษิต เช่น คนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ เป็นต้น

3. คาถา เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก บางเรื่องเป็นพุทธพจน์โดยตรง บางเรื่องเป็นฤๅษีภาษิต บางเรื่องเป็นเทวดาภาษิต แต่ถือเป็นพุทธพจน์เพราะเป็นคำที่นำมาตรัสเล่าใหม่

4. เวยยากรณภาษิต เป็นการอธิบายธรรมที่ปรากฏในชาดกนั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

5. สโมธาน เป็นการสรุปชาดกให้เห็นว่าผู้ปรากฏในชาดกนั้น ๆ เป็นใคร เคยทำอะไรไว้

สืบพงศ์ ธรรมชาติ (2542, น. 5-15) กล่าวถึงองค์ประกอบของนิบาตชาดกว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ปัจจุบันวัตถุ เป็นส่วนต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ปัจจุบันในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังพระชนม์อยู่และเหตุการณ์อื่น ๆ เป็นเหตุการณ์ให้พระองค์ต้องทรงเทศนาเรื่องในอดีตชาติ คือ ชาดก เพื่ออธิบายว่า เหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติ มิใช่มีเฉพาะปัจจุบันเท่านั้น

2. อดีตวัตถุ เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อนซึ่งเรียกว่า พระโพธิสัตว์ เป็นส่วนที่ต่อจากปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าตรัสเล่าด้วยพระราชประสงค์ จะแก้ข้อสงสัยของภิกษุสาวกในเหตุการณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุ

3. คาถา คือ ข้อความของเรื่องชาดกแต่ละเรื่อง เดิมข้อความในนิบาตชาดกเป็นบาลีทั้งหมดแต่งด้วยร้อยกรอง ต่อมาแปลเป็นภาษาไทยโดยยกข้อความหรือคาถามาแปลเป็นคาถา และมีเลขคาถากำกับ

4. ไวยากรณ์ หมายถึง การอธิบายศัพท์ในชาดก ซึ่งมีในอรรถกถาชาดก ปัญญาสชาดก และชาดกมาลา แต่ไม่มีในนิบาตชาดก

5. ประชุมชาดก หรือสโมธาน หรือประชุมชาติ เป็นส่วนประกอบสุดท้ายในชาดกบอกว่าตัวละครในอดีตวัตถุ กลับชาติเป็นใครในปัจจุบัน

พัฒน์ เพ็งผลา (2530, น. 32-33) กล่าวว่า นิบาตชาดกในคัมภีร์อรรถกถาชาดก มีองค์ประกอบ 5 ส่วน ดังนี้

1. ปัจจุบันวัตถุ (The stories of the present) กล่าวถึงเรื่องปัจจุบันเป็นการปรารภในทำนองว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภเรื่องอะไร จึงได้ตรัสชาดกนี้

2. อดีตวัตถุ (The stories of the past) กล่าวถึงเรื่องในอดีตและกล่าวถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ในตอนนี้จึงมีคำว่า อตีเต (ในอดีตกาล) ภูตปุพฺพ (เรื่องเคยมีมาแล้ว) อยู่ด้วย

3. คาถา (Verses) นิบาตชาดกทุกเรื่องต้องมีคาถาซึ่งคาถานี้อาจจะมีหนึ่งคาถา หรือมากกว่านั้น ที่พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน หรือพระโพธิสัตว์ในเรื่องเป็นผู้ตรัส

4. เวยยากรณะ (Commentary) คือ การอธิบายความในคาถานิบาตชาดกที่ยกมาแทรกไว้แต่ละตอน คำหรือวลีใดในคาถาที่ยากต่อการเข้าใจ ผู้แต่งก็นำคำหรือวลีนั้นมาอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น

5. สโมธาน หรือประชุมชาดก หรือสรุป (Conclusion) หมายถึง สรุปเรื่องราวบุคคล หรือสัตว์ หรือตัวละครในเรื่องชาดก กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า รวมทั้งผู้ฟังชาดกได้บรรลุมรรคผลได้อย่างไรด้วย

โศรดา ไพยาสุภาษิต (ม.ป.ป.) กล่าวว่า ชาดกทุกเรื่องจะมีองค์ประกอบ 3 ประเภท คือ

1. ปรารภเรื่อง คือ บทนำเรื่อง กล่าวถึงมูลเหตุ หรือที่มาของชาดกเรื่องนั้น

2. อดีตนิทาน หรือ ชาดก หมายถึง เรื่องราวนิทานที่พระพุทธองค์ตรัสเล่า

3. ประชุมชาดก ประมวลชาดก เป็นเนื้อความสุดท้ายของชาดก กล่าวถึงบุคคลในชาดกคือ ผู้ใดที่กลับชาติเป็นใครบ้างในปัจจุบัน

สรุป โครงสร้างของคัมภีร์นิบาตชาดก มีองค์ประกอบดังนี้ 1) ปัจจุบัน จะบอกเหตุเกิดของเรื่องว่า เรื่องนั้นเกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สถานที่ไหน ทรงปรารภใคร ว่าด้วยเรื่องอะไร 2) อดีตนิทาน คือ เรื่องที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงยกชาดกเรื่องนั้นมา

ประกอบการแสดงธรรมในระหว่างนั้น เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความอาจหาญในการทำความดี 3) คาถา เป็นคำภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เพื่อประโยชน์แก่การทรงจำ และถ่ายทอดธรรม 4) ไวยากรณ์ เป็นการอธิบายความหมายแห่งศัพท์และเนื้อความแห่งคำในคาถานั้น ๆ ให้เกิดความแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนแก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้น 5) สโมธาน เป็นการประมวลชาดก หรือสรุปชาดก เมื่อแสดงชาดกเรื่องนั้น ๆ จบแล้วเพื่อให้ทราบว่า ใครเคยเกิดเป็นใครในปัจจุบัน

3.1.4 ประเภทของชาดก

ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นกลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น อนึ่งเป็นที่ทราบกันว่า ชาดกมีทั้งหมดมี 550 เรื่อง แต่เท่าที่นับลองดูแล้ว ปรากฏว่าในเล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ขาดไป 3 เรื่อง แต่การขาดไปนั้นน่าจะเป็นด้วยในบางเรื่องมีนิทานซ้อนกัน และไม่ได้นับเรื่องซ้อนแยกออกไปก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม จำนวนที่นับได้ จัดว่าใกล้เคียงมาก (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539, น. 614-615)

ชาดกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) นิบาตชาดกหรือชาดกในนิบาต หมายถึง ชาดกที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม 27 และ 28 มีทั้งหมด 547 เรื่อง แบ่งเป็น 2 นิบาต โดยเฉพาะนิบาตที่ 22 นั้น เรียกว่า มหานิบาต หรือ ทศชาติ หรือรู้จักกันดีว่า พระเจ้าสิบชาติ นั่นเอง ต่อมาพระอรรถกถาจารย์แต่งอธิบายขยายความ มีลักษณ์เป็นนิทานห่อหุ้มคาถาในพระไตรปิฎกไว้อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า คัมภีร์อรรถกถาชาดก

2) พาหิรชาดก หรือชาดกนอกนิบาต หมายถึง ชาดกที่ไม่ตรงกับนิบาตชาดก 547 เรื่องนั้น ชาดกนอกนิบาตนั้นเป็นเรื่องที่นักปราชญ์ในโบราณแต่งขึ้นโดยนำต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้าน นิทานที่ได้รับฟังสืบ ๆ กันมา หรืออาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนาได้คิดขึ้นมาเอง เฉพาะชาดกนอกนิบาตในล้านนาเท่าที่ศาสตราจารย์ ดร. ฮารัลด์ ฮุนดิอุส และอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย รวบรวมขึ้นในช่วงการศึกษาสำรวจคัมภีร์ใบลานแล้วนั้นพบว่ามี จำนวน 226 เรื่อง

ชาดกในพระไตรปิฎก มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่า “นิบาตชาดก” โดยเรียกชื่อตาม หมวดหมู่การจัดแบ่งชาดกเป็น “นิบาต” ซึ่งมีตารางจัดแบ่งดังนี้ (ดร.บุณย์ นิลเกษ, 2534, น. 64)

ตารางที่ 3.1 แสดงนิบาต วรรค ชาดก และคาถา

ที่	นิบาต	วรรค	ชาดก	คาถา	หมายเหตุ
1	เอกะ	15	150	1	
2	ทุกะ	10	100	2	
3	ติกะ	5	50	3	
4	จตุกกะ	5	50	4	

5	ปัญจกะ	3	25	5	
6	ฉักกะ	2	20	6	
7	สัตตกะ	2	21	7	-ตั้งแต่นิบาตที่ 8 เป็น
8	อัฏฐกะ	-	10	8	ต้น
9	นวกะ	-	12	9	ไปไม่มีวรรค
10	ทสกะ	-	16	10	-จำนวนคาถาไม่
11	เอกทสกะ	-	9	11	เท่ากัน
12	ทวาทสกะ	-	10	12	
13	เตรสกะ	-	10	13	
14	ปกิณณกะ	-	13	15	
15	วีสติกะ	-	14	20	
16	ติงสกะ	-	10	30	
17	จัตตาฬีสกะ	-	5	40	
18	ปัณณสกะ	-	3	50	
19	สัฏฐิกะ	-	2	60	-จำนวนคาถาไม่
20	สัตติกะ	-	2	70	เท่ากัน
21	อสีติกะ	-	5	80	
22	มหานิปาตะ	-	10	-	
รวม	22	42	547	456	**จำนวนคาถาไม่รวมกับมหานิบาต**

ดังนั้น เมื่อรวมทุกนิบาตจึงมีชาดกทั้งสิ้น 547 เรื่อง แต่คนไทยเรียกว่า พระเจ้า 500 ชาติ นิบาตชาดกของเดิมนั้นเป็นคาถาบาลีล้วน ๆ จึงเป็นคำร้อยกรอง ต่อมามีบรรดานักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าพระอรรถกถาจารย์ มีพระพุทธโฆส เป็นต้น ได้นำคาถาแต่ละคาถามาเป็นหลัก แล้วแต่งเรื่องราวเป็นร้อยแก้วเข้าประกอบเรียกว่า อรรถกถาชาดก หรือชาตกัฏฐกถา การแต่งแต่ละเรื่อง จะมีองค์ประกอบ 4 อย่างด้วยกันคือ

1) ปรารภเรื่อง คือกล่าวถึงเรื่องนั้น ๆ ว่า พระพุทธเจ้าตรัสแก่ใคร ที่ไหน เมื่อไร

2) เล่าเรื่อง คือเมื่อเริ่มเรื่องก็จะขึ้นต้นคำว่า อตีเต (ในอดีต)

3) อธิบายคาถา เมื่อเล่าเรื่องถึงบางตอนก็ยกคาถาเข้ามาประกอบ แล้วอธิบายเนื้อความในคาถานั้น ๆ ที่นำมาแทรก การอธิบายจะอธิบายแต่ละศัพท์บ้างแต่ละวลีบ้าง แต่ละคาถาบ้างหลายคาถาบ้าง ตามที่เห็นสมควรและส่วนใดที่พอเข้าใจก็จะผ่านไป

4) สรุปเรื่อง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง เรื่องนั้น ๆ แล้วผลเป็นอย่างไร มีผู้บรรลุมรรคผลมากเพียงไร และใครในชาดกนั้น กลับได้เกิดเป็นใครในครั้งพุทธกาล

ตัวอย่างหนังสืออรรถกถาชาดก มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ก็คือ พระธรรมบททั้ง 8 ภาค ซึ่งเป็นผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ ก็เรื่องชาดกต่าง ๆ ในนิทานชาดกได้เป็นที่มาแห่งวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชาดกในประเทศไทย เช่น พระเวสสันดรชาดก เป็นที่มาแห่งเรื่องมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ มหาชาติคำกลอน เทศนั้นหรือร่างยกเทศกันทรชาดกมหาชาติคำพันธ์และลิชิตมหาชาติ เป็นต้น (รองศาสตราจารย์ ฟื้น ดอกบัว, 1991, น. 14)

ชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจะปรากฏเฉพาะข้อความภาษิต ไม่ได้ระบุเหตุการณ์ว่าพระพุทธเจ้าตรัสเมื่อใด และมีเนื้อความที่สมบูรณ์ว่าอย่างไร ในสมัยต่อมา พระอรรถกถาจารย์จึงได้แต่งอรรถกถา เพื่ออธิบายเนื้อเรื่องเพิ่มเติมว่า พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนั้นที่ไหน ปรารภอะไร เพื่อทรงแสดงหลักธรรมอะไร และทรงแสดงแก่ใคร รวมทั้งบทสโมธาน คือ บทสรุปว่าผู้นั้น ผู้นี้กลับมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า

อรรถกถาดังกล่าวเรียกว่า ชาตกัฏฐกถาหรืออรรถกถาชาดก ซึ่งหมายถึงคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์แต่งอธิบายขยายเนื้อความในนิบาตชาดกให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยนำเอานิทานมาแต่งให้เป็นเรื่องราวประกอบให้เข้ากันกับข้อความในนิบาตของแต่ละชาดก เชื่อกันว่า อรรถกถาชาดกได้มีมาตั้งแต่สมัยเดิมแล้ว แต่ในช่วง พ.ศ. 965 เมื่อพระพุทธโฆสเดินทางไปแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี จึงได้รวบรวมอรรถกถาชาดกฉบับปัจจุบันขึ้น

ในเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีพระราชาธิบายไว้ว่าส่วนชาดกซึ่งได้แปลฉบับนี้ มิใช่บาลี เป็นอรรถกถา กล่าวว่าได้รวบรวมขึ้นไว้ในเกาะลังกาในราวประมาณพระพุทธเจ้าปรินิพพานล่วงไปแล้ว 1,000 ปี แต่ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมท้องนิทานเติมแต่เรื่องปรารภข้างต้นและประชุมชาดกข้างปลาย แต่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาสิงหล แต่คาถานั้นคงเป็นภาษาบาลี แล้วจึงได้กลับแปลงเป็นภาษาบาลีทั้งหมด (พระมหาปรีชา มโหสโถ, 2541, น. 30)

ตามปกติแล้ว อรรถกถาชาดกหรือนิทานชาดกประกอบด้วย โครงสร้างต่าง ๆ ตามที่ได้ทราบดังนี้

1) ปัจจุบันวัตถุ หมายถึง เหตุการณ์บางอย่างที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธองค์เล่าเรื่องชาดกต่าง ๆ ให้พระภิกษุได้ทราบ ตัวอย่างดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับอยู่ในวัดพระเชตวัน ใกล้นครสาวัตถีได้ทรงแสดงอปัณณกธรรม เป็นต้น

2) อดีตวัตถุ หมายถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เป็นตัวชาดกเองดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตทรงเป็นกษัตริย์ เสร็จครองราชย์ที่นครพาราณสี รัฐกาสี เป็นต้น

3) คาถาชาดก หมายถึง บทร้อยกรองบาลี ที่แสดงนิทานทั้งในอดีตหรือปัจจุบันในรูปของคาถา ตัวอย่างดังนี้ “นักตรรกศาสตร์ทั้งหลายยอมรับกันว่า สัจธรรมที่แท้จริงเป็นอันเดียวกัน ปัญญาชนทั้งหลายก็ทราบข้อเท็จจริงอันนี้แล้วก็ควรยึดเอาแต่สิ่งที่เป็นสัจธรรมเท่านั้น เป็นต้น”

4) ไวยากรณ์ หมายถึง การอธิบายคาถาชาดกในเชิงไวยากรณ์ตลอดทั้งอรรถและพยัญชนะ พร้อมทั้งชี้แจงให้ละเอียดตัวอย่าง เช่น คำว่า ปัณณกะ ในคาถานี้ หมายถึง เอกภาพ หรือ อมตภาพ คำว่า ฐาน หมายถึง การณะ เป็นต้น

5) สโมธาน หมายถึง ประมวลชาดกด้วยการยืนยันตัวละครในอดีตว่าเป็นบุคคลคนเดียวกันกับบางคนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกในชาดก จะเป็นคนเดียวกันกับพระพุทธองค์เอง ตัวอย่างดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงนำนิทานชาดกนี้มาเล่าสู่กันฟังแล้ว ก่อนยุติการแสดงพระธรรมเทศนาได้ตรัสว่า บุตรชายของพ่อค้าเกวียนผู้ฉลาดครั้งนั้น ก็คือเราตถาคตนั้นเอง เป็นต้น (ดร. บุณย์ นิลเกษ, 2534, น. 60)

สรุปได้ว่า ประเภทของชาดก มี 2 ประเภทด้วยกันคือ ชาดกในนิบาติ มีทั้งหมด 550 เรื่อง แต่ปรากฏว่าใน เล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ขาดไป 3 เรื่องการขาดไปนั้นน่าจะเป็นด้วยในบางเรื่องมีนิทานซ้อนกัน และชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นชาดกไม่ตรงกับ 547 เรื่องนั้น แต่เป็นเรื่องที่นักปราชญ์โบราณแต่งขึ้นโดยนำต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้าน นิทานที่ได้ฟังสืบ ๆ กันมา หรือมาจากผู้รจนาคิดแต่งขึ้นมาเองก็ได้

3.1.5 ประโยชน์ของมหานิบาตชาดก

ประโยชน์ของมหานิบาตชาดกนั้นเหมาะแก่คดีโลก พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอนโดยตรงมุ่งคดีธรรมโดยตรง แต่เมื่อเรื่องทางคดีโลก ก็ทรงนำมาแสดงด้วยที่น่าจะได้ทรงแสดงคำสั่งสอนให้เหมาะแก่คดีโลก พระพุทธองค์จะทรงสั่งสอนอย่างนั้นโดยตรง ก็ไม่ใช่ฐานะโดยตรงที่พระองค์จะทรงสั่งสอนได้ จึงได้ทรงแสดงชาดกเล่าเป็นอดีตนิทาน ว่าเมื่อครั้งก่อนนั้นได้มีเรื่องที่บังเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และให้เกิดผลอย่างนั้น ๆ เป็นคำสอนให้ผู้ฟังต้องการจะปฏิบัติในทางคดีโลกได้ฟัง และก็รับไปปฏิบัติให้ประโยชน์ได้ ซึ่งลักษณะของเรื่องดังกล่าวมานี้ ก็จะมีเรื่องที่จะเล่าให้ฟังได้หลายเรื่อง ที่ทรงสอนตรง ๆ ไม่ได้ ต้องทรงเล่าชาดกซึ่งเป็นนิทานเก่าให้ฟัง แต่ว่าเมื่อต่อมาท่านได้ถือว่าชาดกทั้งปวงนั้นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คือเป็นผู้ปฏิบัติบารมีเพื่อพระโพธิญาณ คือ เพื่อความตรัสรู้ ได้ทรงเกิดเป็นบุคคล เป็นต้น ในชาตินั้น ๆ และได้ทรงปฏิบัติเป็นอย่าง ๆ เป็นการบำเพ็ญบารมีสืบต่อกันมา (ดร. บุณย์ นิลเกษ, 2534, น. 46)

มหานิบาตชาดกเป็นเรื่องที่แสดงว่ามีมาแล้วในอดีตกาลนานไกล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้อุบัติขึ้น เป็นนิทานแบบนิทานสุภาษิตของอีสปที่เรียนอ่านกัน ในปัจจุบันนี้การใช้เป็นหลักสูตรการเรียนของนักเรียน อย่างนิทานสุภาษิตดังกล่าว ก็มุ่งแสดงเรื่องเล่าเรื่องนิทาน และในตอนท้ายก็ผูกเป็น

ภาษิตคำสอนขึ้น มุ่งในการสอนมากกว่าที่จะมุ่งให้เชื่อในเรื่องที่แสดง อย่างเช่น นกพูดกับคน สัตว์พูดได้ เหล่านี้เป็นต้น แต่ทางพระพุทธศาสนาเล่านิทานเป็นสุภาษิตก็เรียกว่าเป็นชาดก ซึ่งเป็นวิธีการสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อเล่านิทานแล้วก็ลงท้ายด้วยสุภาษิตคำสอน อันเรียกว่า ธัมมีกถา มุ่งที่คำสอนเป็นหลักใหญ่ที่ปรากฏในชั้นบาลีนั้น มีแต่คำสุภาษิตที่เป็นคำสอน โดยมากไม่มีเรื่องที่เป็นนิทาน เรื่องที่เป็นนิทานนั้นมาแต่งขึ้นทีหลังเป็นอันมาก สำหรับชาดกที่ประกอบด้วยคาถามาก ๆ คือแสดงเป็นเรื่องยาว ๆ อย่างไทยเรียกกันว่าพระเจ้า 10 ชาติ ที่เป็นชาติใหญ่ ๆ เมืองไทยเรานิยมเอามาเทศน์กันเช่นเรื่องพระเวสสันดร เป็นต้น (ดร. บุณย์ นิลเกษ, 2534, น. 49)

ประโยชน์ของมหานิบาตชาดก สรุปได้ดังนี้

1) มหานิบาตชาดกเป็นเรื่องราวที่แสดงเรื่องอดีตของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาสอน

2) มหานิบาตชาดกเป็นสุภาษิตคำสอน ที่เกี่ยวกับคดีโลก แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วนำไปปฏิบัติได้จริง

3) มหานิบาตชาดกเป็นนิทานเรื่องเล่าที่มุ่งเน้นเรื่องการสอนมากกว่าจะให้เชื่อในเนื้อหาของนิทาน

4) มหานิบาตชาดกนำมาใช้ในการเรียนการสอนของนักเรียนปัจจุบัน

5) การนำมหานิบาตชาดกมาใช้ในการเทศนาเสียง ในปัจจุบันยังนิยมกันมาก เช่น ชาดกเรื่องพระเวสสันดร

6) การนำมหานิบาตชาดกมาศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และสามารถนำหลักธรรมคำสอนมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้

3.2 เนื้อหาโดยสังเขปของมหานิบาตชาดก

นิบาตชาดก มีจำนวน 547 เรื่อง โบราณเรียกว่าพระเจ้า 500 ชาติ แบ่งออกเป็นหมวด ๆ เรียกว่า นิบาต ตั้งแต่ 1-2 เป็นเอกนิบาต ทุกนิบาตตามลำดับไป มีหมวดหนึ่งเป็นหมวดสุดท้ายเรียกว่า มหานิบาต ในหมวดนี้มีเรื่องอยู่ 10 เรื่อง โบราณเรียกว่า ทศชาติ หรือพระเจ้าสิบชาติ ทั้ง 547 ชาตินั้น เชื่อกันว่าเป็นชาติก่อนของพระพุทธเจ้า เรียกตัวสำคัญในเรื่องว่า “พระโพธิสัตว์” ทั้งนั้น สิบชาตินับแต่ชาติ 538 เป็นลำดับไปถึงชาติที่ 547 ทศชาติมาในมหานิบาตชาดก ขุททกนิกาย ชาดก สุตตันตปิฎก ทศชาติมีชื่อตามชาติตังนี้ (1) พระเตมิย (2) พระมหาชนก (3) พระสุวรรณสาม (4) พระเนมิราช (5) พระมโหสถ (6) พระภูริทัต (7) พระจันทกุมาร (8) พระนารท (9) พระวิธุร (10) พระเวสสันดร เรียกย่อว่า เต. ช. สุ. เน. ม. ภู. จ. นา. วิ. เว. แต่ละชาติหรือแต่ละชาดกกล่าวถึงพระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ทรงพระนามนั้น ๆ ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาที่เรียกว่า “พุทธการกธรรม” ในอดีตชาติเรียกตามชื่อชาดกเป็นเฉพาะดังนี้

1) เตมิยชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเตมิยกุมาร

2) มหาชนกชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก

3) สุวรรณสามชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม

4) เนมิราชชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช

5) มโหสถชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ

6) ภูริทัตชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระภูริทัต

7) จันทชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร

8) นารทชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระนารท

9) วิธุรชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระวิธุรบัณฑิต

10) เวสสันดรชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร

ทศชาติชาดกเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในพระชาติต่าง ๆ เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงถือกำเนิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นสัตว์เดรัจฉาน ฯลฯ ซึ่งแต่ละพระชาติ ทรงแสดงบุญบารมีต่าง ๆ กันไป ตั้งแต่การแสดงถึงการมีสติปัญญาน้อย จนถึงมีสติปัญญาอย่างลึกซึ้ง ทั้งแสดงบารมีน้อยไปจนถึงแสดงบารมีครบถ้วนทุกประการ จนกระทั่งได้บรรลุพระโพธิญาณและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติชุดท้าย เรื่องราวของพระองค์ได้บรรจุไว้ในมหาชาติชาดก ซึ่งเป็นนิบาตชุดท้าย ซึ่งกล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก หมวดขุททกนิกาย ผู้ศึกษาค้นคว้าจะได้แสดงเนื้อหาโดยย่อ ดังนี้

1. พระเตมิยชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวชหรือออกจากกาม

ในคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมอยู่ในโรงธรรมสภา ได้พรรณนามหาภิเนกขัมบารมีของพระพุทธองค์ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า การทิ้งราชสมบัติเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ในชาตินี้ ยังไม่น่าอัศจรรย์เท่ากับชาติก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงพากันอ้อนวอนให้พระองค์ทรงเล่าเรื่อง พระองค์จึงได้นำเอาอดีตนิทานมาเล่ามีเนื้อเรื่องว่า (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 535)

ในอดีตกาล พระราชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่า พระเจ้ากาสิกราช ทรงครองเมืองพาราณสี มีพระมเหสีพระนามว่า จันทาเทวี พระองค์ไม่มีพระโอรสที่จะสืบราชสมบัติ จึงโปรดให้พระนางจันทาเทวีบำเพ็ญศีลอธิษฐานขอพระโอรสจากเทวดา พระนางจันทาเทวีจึงทรงอธิษฐานขอพระโอรสจากเทวดา ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลที่พระนางทรงบำเพ็ญมา ปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของเท้าสักกะได้แสดงอาการอันร้อน ท้าวสักกะเทวราชจึงทรงขอให้เทพบุตรโพธิสัตว์ลงมาจุติในพระครรภ์ของพระนาง พระนางจันทาเทวีจึงทรงพระครรภ์และประสูติพระโอรสสมดังความปราถนาจึงทรงขนานพระนามโอรสว่า เตมิยกุมาร วันหนึ่ง เมื่อพระเตมิยกุมารมีพระชมน์มายุได้หนึ่งเดือน นางสนมทั้งหลายได้นำพระกุมาร เข้าเฝ้าพระราชาในขณะที่ทรงตัดสินโทษโจร 4 คนอยู่ พระราชามีพระราชดำรัสสั่งให้ลง

พระอาญาโจร เหล่านั้นโดยให้เอาหวายทั้งหนามเฆี่ยนโจรคนหนึ่ง 1,000 ครั้ง ให้จำโจรคนหนึ่งด้วยโซ่ตรวนแล้วส่ง เข้าเรือนจำ ให้เอาหอกแทงที่สรีระของโจรคนหนึ่ง ให้เอาหลาวเสียบโจรคนหนึ่ง

เมื่อพระเตมิยกุมาร ได้ฟังพระดำรัสของพระบิดาก็เกิดความสะดุ้งกลัวว่า พระบิดาของพระองค์ทรงอาศัยราชสมบัติทำกรรมอันหนัก เมื่อเสด็จสวรรคตก็จะไปสู่นรกเป็นแน่แท้ เมื่อทรงใคร่ควรดูก็ทรงระลึกชาติได้ว่าใน อดีตชาติพระองค์ครองราชย์สมบัติในกรุงพาราณสี 20 ปี แต่ต้องหมกไม้อยู่ในนรกถึง 80,000 ปี เพราะทำกรรมดุจเดียวกับที่พระบิดากำลังทำ หากว่าพระองค์จะครองราชสมบัติต่อจากพระบิดา ก็ ต้องทรงทำกรรมนั้นเป็นเหตุให้ตกนรกอีก เมื่อทรงระลึกชาติได้เช่นนั้นก็ทรงใคร่ครวญรำพึงอยู่ว่าทำ อย่างไรพระองค์จึงจะไม่ต้องครองราชสมบัติอันเป็นเหตุให้ต้องทนทุกข์ทรมานในนรกได้ ขณะนั้น เทพธิดาที่รักษาเศวตฉัตรได้ยินคำรำพึงของพระเตมิยกุมารจึงปรากฏกายให้พระองค์เห็นและได้บอกอุบายที่จะไม่ต้องครองราชสมบัติว่า ให้แกล้งทำเป็นคนง่อยเปลี้ย เป็นคนหูหนวก เป็นคนใบ้ พระเตมิย กุมารได้ยินเทพธิดาว่าดังนั้นก็ดีพระทัยเป็นอย่างยิ่ง นับแต่นั้นมาก็ทำพระองค์เป็นคนหูหนวกเป็นใบ้ และเป็นง่อย ไม่ร้อง ไม่พูด ไม่หัวเราะ และไม่เคลื่อนไหวพระวรกาย พระราชาและพระมเหสีทรงมี ความวิตกกังวลในอาการของพระโอรส ตรัสสั่งให้พี่เลี้ยงทดสอบด้วยอุบายต่างๆ เช่น ให้อดนม นำของอร่อยมาหลอกล่อ นำสัตว์ร้ายต่างๆมาขู่ เป็นต้น ตลอดเวลา 16 ปี แต่พระเตมิยกุมารก็ไม่ได้ทรงแสดงอาการใด ๆ ให้เห็น

นอกจากประพฤติตนเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อยอยู่อย่างนั้น ในที่สุดพระราชาก็ทรงอับจนพระทัยจึงรับสั่งถามพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะ พราหมณ์ก็ได้ กราบทูลว่า พระเตมิยกุมารเป็นกาลกิณีแก่ราชสมบัติ หากอยู่ในเมืองก็จะเกิดอาเพศและพิบัติภัยต่อ แผ่นดิน 3 อย่าง คือ พระราชาจะต้องสวรรคต พระมเหสีจะต้องสวรรคต พระราชบัลลังก์จะถูกปองร้ายจนโค่นล้ม จึงเห็นควรให้นำพระเตมิยกุมารไปฝังทั้งเป็นที่ป่าช้าผีดิบทางตะวันตกนอกพระนครเพื่อ ป้องกันภัยอันจะเกิดขึ้น พระราชาได้สดับดังนั้นก็ทรงโทมนัสด้วยความรักในพระโอรส แต่ก็ไม่อาจ แก้ไขอย่างไรได้เพราะกลัวต่อภัยทั้ง 3 อย่างนั้น จึงทรงทำตามคำกราบทูลของพราหมณ์ทั้งหลาย เมื่อ พระนางจันทาเทวีทรงทราบว่าพระราชาให้นำพระโอรสไปฝังที่ป่าช้าก็ทรงทุกข์โทมนัสอย่างยิ่ง จึงได้ ทูลขอร้องพระราชาให้พระเตมิยกุมารครองราชสมบัติเป็นเวลา 7 วัน แต่เมื่อครบ 7 วันแล้ว พระเตมิย กุมารก็ยังทรงประพฤติเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ และเป็นง่อยอยู่เช่นเดิม พระราชาจึงตรัสสั่งให้นาย สารถีชื่อ สุนันทะนำพระเตมิยกุมารขึ้นรถเทียมม้าพาไปฝังที่ป่าช้าผีดิบ ในขณะที่นายสุนันทกำลังขุด หลุมอยู่นั้น พระเตมิยกุมารก็ได้ทรงเลิกทำเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อย ทรงแสดงความเป็นผู้มีพระ วรกายสมบูรณ์ทุกประการแก่นายสุนันทะ ตรัสบอกเหตุผลที่พระองค์ทรงแกล้งทำเช่นนั้น เพราะ ต้องการจะพ้นจากนรกและต้องการจะออกบวช ได้สอนธรรมมีการไม่ประทุษร้ายมิตรเป็นต้นกับนาย สุนันทะ นายสารถีได้ฟังก็เกิดความยินดี ทูลขอบวชอยู่กับพระเตมิยกุมารในป่า แต่พระองค์เห็นว่า ควรที่นายสารถีจะนำสิ่งของทั้งหลายกับไปพระราชวัง ทูลเรื่องราวให้พระราชาทรงทราบเสียก่อน แล้วจึงค่อยกลับมาบวช

เมื่อหมดภาระ นายสุนันทะจึงกลับไปกราบทูลพระราชาถึงการที่พระเตมิย กุมารมิได้วิกลวิการ แต่ทรงมีรูปโฉมงดงามและตรัสได้ไพเราะ เหตุที่แสร้งทำเป็นคนพิการก็เพราะไม่ ปรารถนาจะครองราชสมบัติ ไม่ปรารถนาจะก่อเวรทำบาปอีกต่อไป

เมื่อพระราชาและพระมเหสีได้ทรงทราบ ก็ทรงปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ทรงโปรดให้จัดขบวน ไปรับพระเตมิยกุมารกลับจากป่า แต่ขณะนั้นพระเตมิยกุมารทรงผนวชแล้ว ทรงประทับอยู่ในบรรณศาลาซึ่งเทพบุตรเนรมิตไว้ให้ เมื่อพระราชบิดาและพระราชมารดาเสด็จไปถึงพระเตมิยจึงเสด็จมาต้อนรับ ทักทายปราศรัยกันด้วยความยินดี พระราชาทรงเห็นพระโอรสผนวชเป็นฤๅษีเสวยใบไม้เป็นอาหาร และประทับอยู่ลำพังในป่า จึงตรัสถามว่าเหตุใด จึงยังมีผิวพรรณผ่องใส ร่างกายแข็งแรง พระเตมิยตรัสบอกเหตุที่เพราะพระองค์ไม่มีความกังวลและไม่มีความเศร้าโศก เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้มีผิวพรรณผ่องใส เมื่อพระราชาตรัสทรงพรรณาถึงความสุขของการครองราชสมบัติและชวนให้กลับไปครองราชย์สมบัติก่อนเพราะยังทรงหนุ่มอยู่ พระเตมิยจึงได้ตรัสเทศนาสอนธรรมแก่พระราชา เมื่อพระราชาสดับพระธรรมเทศนานั้นจึงทรงเห็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งในการออกบวช ทรงประสงค์ที่จะละทิ้งราชสมบัติออกบวช แม้แต่พระมเหสีและข้าราชบริพารทั้งปวง รวมทั้งบรรดาประชาชนทั้งหลายในเมืองพาราณสีและแว่นแคว้นโดยรอบก็พร้อมใจกันออกบวชตามพระเตมิยกุมารและต่างพากันทำอภิญญา 5 สมาบัติ 8 ให้เกิดขึ้นได้ เมื่อทำกาละล่วงลับไปแล้วชนทั้งหลายเหล่านั้นก็มีพรมโลกเป็นที่เป็นไปในเบื้องหน้า พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ใน บัดนี้เท่านั้น ที่เราละราชสมบัติออกบวช แม้ในกาลก่อน เราก็ได้ละราชสมบัติออกบวชเหมือนกัน ดังนี้ แล้วทรงประกาศอริยสัจ 4 แล้วประชุมชาดก เทพธิดาผู้สิงสถิตอยู่ที่เศวตฉัตรในกาลนั้น เป็นภิกษุณชื่ออุบลวรรณาในบัดนี้ นายสุนันทะสารถีเป็นพระสารีบุตร ท้าวสักกะเป็นพระอนุรุทธะ พระชนกและ พระชนนีเป็นมหาราชสกุล บริษัทนอกนี้เป็นพุทธบริษัท ส่วนบัณฑิตผู้ทำเป็นใบ้ ทำเป็นง่อยเปลี้ย คือ เราผู้สัมมาสัมพุทธนี่เองแล (ขุ. ชา. อ. 63/67)

2. พระมหาชนกชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี คือความพากเพียร

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งพรรณนามหาวิริยบารมีของพระองค์อยู่ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าเหล่าภิกษุนั้นกำลังประชุมเรื่องอะไรกันอยู่ จึงตรัสว่า มิใช่แต่เพียงบัดนี้เท่านั้นที่พระองค์ได้กระทำคุณอันยิ่งใหญ่ แม้ในกาลก่อนพระองค์ก็ได้แสดงวิริยะ บารมีอันยิ่งใหญ่เหมือนกัน ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลวิงวอนให้ทรงเล่าเรื่อง พระองค์จึงทรงนำอดีต นิทานมาแสดง ดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 536)

ในอดีตกาล พระราชาพระองค์หนึ่งนามว่า มหาชนก เสวยราชสมบัติในเมืองมิถิลา รัฐวิเทหะ ทรงมีพระโอรสสองพระองค์ คือ อริฏฐชนกและโปลชนก อริฏฐชนกทรงเป็นอุปราชส่วนโปลชนก ทรงเป็นเสนาบดีเมื่อพระราชบิดาสวรรคต อริฏฐชนกผู้เป็นอุปราชก็ได้ครองบ้านเมืองต่อมา โปลชนก ผู้

ทรงเป็นอุปราช ทรงเอาใจใส่ดูแลบ้านเมืองช่วยเหลือพระเชษฐาอย่างดียิ่ง ต่อมามีอำมาตย์คนหนึ่งไม่พอใจในโปลชนกจึงหาอุบายให้ พระราชาอริฏฐชนกทรงระแวงพระอนุชา โดยทูลพระราชาว่า โปลชนกคิดกบฏ พระราชาทรงเชื่อคำอำมาตย์จึงให้จับโปลชนกไปขังไว้ โปลชนกเสด็จหนีไปจากที่คุมขังได้หลบไปรับสมัครพรรคพวกยกเป็นกองทัพไปล้อมเมืองมิถิลา เมื่อพระเจ้าอริฏฐชนกทรงเห็นว่าไม่มีทางจะเอาชนะได้จึงตรัสสั่งพระมเหสีซึ่งกำลังทรงครรภ์แก่ให้ทรงหลบหนีเอาตัวรอด ส่วนพระองค์เองทรงออกทำสงครามและสิ้นพระชนม์ในสนามรบ โปลชนกจึงทรงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองมิถิลาสืบต่อมา ฝ่ายพระมเหสีของพระเจ้าอริฏฐชนกเสด็จหนีออกจากเมืองตั้งพระทัยจะเสด็จไปอยู่เมืองกาลจัมปากะแต่ด้วยความที่กำลังทรงครรภ์แก่จึงเดินทางไม่ไหว ด้วยเดชานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ท้าวสักกะเทวราชจึงทรงแปลงกายเป็นชายชราขับเกวียนรับพระนางขึ้นเกวียน พาเดินทางไป เมืองกาลจัมปากะ

เมื่อถึงเมืองกาลจัมปากะ พราหมณ์ทิศาปาโมกข์ผู้หนึ่งได้พบเห็นพระ นางเข้าก็เกิดความเอ็นดูสงสารจึงเข้าไปไต่ถาม พระนางก็ตอบว่าหนีมาจากเมืองมิถิลา และไม่มีญาติพี่ น้องอยู่ที่เมืองนี้เลย พราหมาณ์ทิศาปาโมกข์จึงรับพระนางไปอยู่ด้วย ที่บ้านของตนอุปการะเลี้ยงดู พระนางเหมือนเป็นน้องสาว ไม่นานนักพระนางก็ประสูติพระโอรสทรงตั้งพระนามว่า มหาชนกกุมาร ซึ่งเป็นพระนามของพระอัยกาของพระกุมาร มหาชนกกุมารทรงเติบโตขึ้นในเมืองกาลจัมปากะ เมื่อทรงทราบว่าพระองค์ทรงมีความเป็นมาอย่างไรก็ทรงตั้งพระทัยว่าจะร่ำเรียนวิชาการเพื่อให้มีความรู้ ความสามารถจะได้เสด็จไปเอาราชสมบัติเมืองมิถิลาคืนมา ครั้นพระมหาชนกร่ำเรียนวิชาในสำนักพราหมณ์จนเติบใหญ่ พระชนม์ได้ 16 พรรษาจึงทูล พระมารดาว่าจะเสด็จไปเอาราชสมบัติคืน พระมารดาจึงทรงนำเอาทรัพย์สินมีค่า 3 สิ่ง คือ แก้วมณี แก้วมุกดา และแก้ววิเชียร อันมีค่ามหาศาลประทานให้พระมหาชนกเพื่อนำไปซื้อสินค้าสำหรับค้าขาย พระมหาชนกทรงจัดซื้อสินค้าบรรทุกลงเรือร่วมไปกับพ่อค้าชาวสุวรรณภูมิในระหว่างทางเกิดพายุใหญ่ โหมกระหน่ำ

เมื่อเรือใกล้จม พระมหาชนกทรงทราบว่าเรือจะจมแน่แล้วจึงเสวยอาหารจนอิ่มหนำทรง นำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา ครั้นเมื่อเรือจมลงเหล่าพ่อค้ากลาสีเรือทั้งปวงก็จมน้ำกลายเป็นอาหารของสัตว์น้ำไปหมด แต่พระมหาชนกทรงมีกำลังจากอาหารที่เสวยมีผ้าชุบน้ำมันช่วยไล่สัตว์น้ำและช่วยให้ลอยตัวอยู่ในน้ำได้ดี จึงทรงแหวกว่าย อยู่ในทะเลได้นานถึง 7 วัน นางมณีเมขลาเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรเห็นพระมหาชนกว่ายน้ำอยู่ถึง 7 วัน จึงได้มาถามคำถามลองใจพระมหาชนกผู้กำลังว่ายน้ำอยู่ว่าเมื่อมองไม่เห็นฝั่งพระมหาชนกจะพยายามว่ายไปทำไม พระมหาชนกจึงได้กล่าวบอกความเพียรอันไม่มีที่สิ้นสุดของตนเอง นางมณีเมขลาได้ฟังคำของพระมหาชนกจึงสรรเสริญในความเพียรของพระองค์ แล้วเหาะพาพระมหาชนกไปยังสวนอุทยานในเมืองมิถิลา ในเมืองมิถิลา พระราชาโปลชนกไม่มีพระโอรสทรงมีแต่พระธิดา พระนามว่าสิวลี เมื่อ พระองค์ เมื่อพระองค์ใกล้สิ้นพระชนม์ ได้สั่งอมาตย์ทั้งหลายคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติ 4 ประการ ตามที่ พระองค์ระบุ

ไว้มาเป็นกษัตริย์คือ สามารถทำให้พระนางสิวลีพอพระทัย สามารถรู้หัวนอนบรรลังก์สี่เหลียม สามารถยกธนูประมาณ 1,000 แรงคนขึ้นได้ และสามารถนำขุมทรัพย์ 16 แห่งออกมาได้ เมื่อไม่ มีผู้ใดมีคุณสมบัติครบทั้ง 4 ประการบรรดาอำมาตย์จึงทำพิธีปล่อยราชรถเพื่อแสวงหาผู้มีบุญที่จะเป็นพระราชาได้ เมื่อราชรถแล่นมาหยุดที่พระมหาชนก เหล่าอำมาตย์จึงทูลเชิญพระมหาชนกเข้าเมืองและแก้ปัญหาทั้ง 4 ประการที่พระราชาองค์ก่อนทรงตั้งไว้

เมื่อพระมหาชนกทรงแก้ปัญหาครบถ้วนแล้ว จึงได้ครองราชย์สมบัติและอภิเษกสมรสกับพระนางสิวลี เมื่อได้ทรงครองราชย์แล้ว พระมหาชนก ทรงครองราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม ทรงให้สร้างโรงทานใหญ่ 6 ทิศ ในเมืองมิถิลาเพื่อบริจาคมหาทานเป็นประจำ ชาวเมืองมิถิลาจึงมีแต่ความผาสุก ต่อมาพระนางสิวลีประสูติพระโอรส ทรงนามว่า ทีฆาวุกุมาร เมื่อพระราชกุมารเจริญวัยขึ้น พระมหาชนกจึงโปรดให้ดำรงตำแหน่งอุปราช ในวันหนึ่ง พระมหาชนกเสด็จอุทยานทอดพระเนตรเห็น มะม่วงต้นหนึ่งกิ่งหัก ใบไม้ร่วง อีกต้นมีใบแน่นหนาร่มเย็นเขียวชอุ่ม จึงตรัสถามเหล่าอำมาตย์เหล่า กราบทูลว่าต้นมะม่วงที่มีกิ่งหักนั้น เป็นเพราะรสมีผลอร่อย ผู้คนจึงพากันสอยบ้าง เด็ดกิ่งและขว้างปาเพื่อเอาบ้าง จนมีสภาพเช่นนั้น ส่วนอีกต้น ไม่มีผล จึงไม่มีคนสนใจ ใบและกิ่งจึงสมบูรณ์เรียบร้อยดี พระราชาได้ทรงสดับดังนั้นก็เกิดความสังเวช มีพระทัยน้อมไปในการบรรพชา นับแต่นั้นก็ทรงบำเพ็ญ สมณธรรมไม่ได้เสด็จทอดพระเนตรงานมหรสพใด ๆ อีกเลย จนในที่สุดก็ทรงปลงพระเกศาพระมัสสุครองผ้ากาสาวพัสตร์ ครองอัฏฐบริขารครบถ้วน แล้วเสด็จออกจากพระราชวังไป

ครั้นพระนางสิวลี ทรงทราบ ก็รีบติดตามมาทรงอ้อนวอนให้พระมหาชนกเสด็จกลับ พระองค์ก็ไม่ยินยอม พระนางสิวลี จึงทำอุบายให้อำมาตย์ เผาโรงเรือนเก่าๆ และกองหญ้า กองใบไม้ เพื่อให้พระราชาเข้าพระทัยว่าไฟไหม้พระคลังจะได้เสด็จกลับ พระนางสิวลีทรงทำอุบายสักเท่าไร พระราชาก็มิได้สนพระทัยที่จะเสด็จกลับไปครองราชสมบัติและตรัสให้อภิเษกพระทีฆาวุราชกุมารขึ้นเป็นพระราชาเพื่อปกครองมิถิลา ต่อไป แต่พระนางสิวลีไม่ทรงละความเพียรพยายามติดตามพระมหาชนกต่อไป ในวันหนึ่งมีสุนัขคาบชิ้นเนื้อมาแล้วทิ้งไว้ พระมหาชนกจึงเก็บก้อนเนื้อนั้นมาบริโภค พระนางสิวลีทรงเห็นดังนั้นก็เสียพระทัยที่พระสวามีเสวยเนื้อที่สุนัขทิ้งแล้ว แต่พระมหาชนกตรัสบอกว่าเนื้อนี้ไม่มีเจ้าของจึงบริโภค ต่อมามีเด็กหญิงสวมกำลังข้อมือเดินผ่านไป ข้อมือข้างหนึ่งใส่กำไลสองอัน ข้างหนึ่งใส่อันเดียว พระมหาชนกจึงตรัสเทศนาเปรียบเปรยกำไลเหมือนคนอยู่เป็นคู่ย่อมกระทบกระทั่งกัน ส่วนคนอยู่คนเดียว ย่อมไม่มีการกระทบกระทั่ง ถ้าอยู่คนเดียวก็จะสงบสุข แต่พระนางสิวลียังคงติดตามพระมหาชนกไปอีก จนมาพบนายช่างทำลูกศร พระมหาชนกจึงทรงให้พระนางดูช่างทำลูกศรที่ข้างทาง ช่างนั้นเล็งได้ คัดลูกศรด้วยตาข้างเดียว ด้วยเพราะถ้าเล็ง 2 ตา ก็จะพร่ามัวมองไม่ชัดแจ้ง หากเล็งตาเดียวจึงจะ เห็นชัดแจ้ง ซึ่งเปรียบดั่งพระองค์กับพระนาง ซึ่งประพฤติน่าครหายิ่งนัก ขอให้แยกทางกันบัดนี้เถิด พระนางสิวลีโทมนัสจนรำไห้สิ้นสติไป พระมหาชนกจึงเสด็จไปสู่ป่าใหญ่แต่ลำพัง

เพื่อบำเพ็ญสมาบัติ มิได้กลับมาสู่พระนครอีก ส่วนพระนางสิวลีเสด็จกลับสู่พระราชวัง อภิเษกพระทีฆาวุกุมารขึ้นเป็น พระราชา แล้วพระนางโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นในที่ต่าง ๆ เพื่อรำลึกถึงพระราชามหาชนก แล้วพระนาง ก็ทรงออกบวชบำเพ็ญตนเป็นดาบสินี ประทับ ณ อุทยานจนทรงบรรลุฌาน ด้วยดำริว่า พระสวามียังมิ อาลัยใยดีต่อราชสมบัติทั้งมวลแล้ว พระนางยังจะอาลัยอยู่ใย พระมเหสีจึงทรงบำเพ็ญพรตตลอด พระชนมายุของพระนาง

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ ในบัดนี้ เท่านั้นที่ตถาคตออกมหาภิเนษกรมณ์ แม้ในกาลก่อนตถาคตก็ออกมหาภิเนษกรมณ์เหมือนกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า ท้าวสักกเทวราชในครั้งนั้นได้มาเป็นพระอนุรุทธะในบัดนี้ พราหมณ์ทิศาปาโมกข์ได้มาเป็นพระกัสสปะ นางมณีเมขลาเทพธิดาผู้รักษาสมุทรได้มาเป็นอุบลวรรณาภิกษุณี นารทดาบสได้นาเป็นพระสารีบุตร มิคาชินดาบสได้มาเป็นพระโมคคัลลานะ นางกุมาริกาได้มาเป็นนางเขมาภิกษุณี ช่างศรได้มาเป็นพระอานนท์ ราชบริษัทที่เหลือได้มาเป็นพุทธบริษัท สีวลีเทวีได้มาเป็นราหุลมารดา ฑีฆาวุกุมารได้มาเป็นราหุล พระชนกพระชนนีได้มาเป็นมหาราชศักยสกุล ส่วนพระมหาชนกนรินทรราชคือเราผู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เอง (ขุ. ชา อ. 63/143)

3. พระสุวรรณสามชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภพระภิกษุรูปหนึ่งผู้เลี้ยง ดูบิดามารดา ด้วยอาหารที่ได้มาจากศรัทราของผู้อื่น ทำให้เพื่อนภิกษุอื่นตำหนิว่าทำไม่ถูกจนเกิดความละอายทอดทิ้งบิดามารดา เมื่อพระศาสดาทรงทราบเรื่องจึงตรัสเรียกภิกษุนั้นมาถามความจริง พระศาสดาได้ตรัสสรรเสริญภิกษุผู้เลี้ยงดูบิดามารดานั้นว่าทำถูกต้องแล้ว แม้พระองค์เองก็เคยประพฤติบุพจริยา เลี้ยงดูบิดามารดามาเช่นกัน พระภิกษุทั้งหลายก็พากันกราบทูลวิงวอนให้พระองค์เล่าเรื่องบุพจริยา พระองค์จึงทรงนำเอาอดีตนิทานมาเล่าดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 536)

ในอดีตกาล ในที่ไม่ห่างไกลจากเมืองพาราณสี มีนายพรานสองคนเป็นสหายกันได้สัญญากันไว้ว่าถ้าบุตรของทั้งสองเป็นชายและหญิงจะให้แต่งงานกัน ในบ้านของนายพรานคนหนึ่งได้คลอดบุตรชาย บิดามารดาให้ชื่อว่า ทุกูลกุมาร ในบ้านของนายพรานอีกคนได้คลอดธิดาให้ชื่อว่า ปาริกากุมารี เด็กทั้งสองมีรูปร่างงดงาม แม้ทั้งสองจะเกิดเป็นลูกนายพราน มีจิตใจเมตตาไม่ฆ่าสัตว์รักษาศีลอย่างเคร่งครัด เมื่อทั้งสองโตเป็นหนุ่มสาว จึงได้แต่งงานกันตามคำสัญญาของบิดามารดา ทั้งสองแม้แต่งงานกัน แต่ก็ไม่ใช้ชีวิตแบบคนคู่ อยู่กันเหมือนเพื่อนและประพฤติพรมจรรย์ ทั้งสองมีความปรารถนาจะออกบวชจึงขออนุญาตบิดามารดาของตน ไปยังหิมวันตประเทศ ฝั่งแม่น้ำคงคา เพื่อปฏิบัติธรรมและอธิษฐานออกบวชนุ่งห่มผ้าย้อมเปลือกไม้และไว้มวยผมอย่างดาบสบำเพ็ญธรรมอยู่ ณ ศาลาในป่านั้น ด้วยความเมตตาอันมั่นคงของทั้งสองคน บรรดาสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นต่างก็มี

เมตตาจิตต่อกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกันต่างหากินอยู่ด้วยความสุขสำราญ ต่อมาวันหนึ่ง ท้าวสักกะเทวราชเล็งเห็นอันตรายซึ่งจะบังเกิดแก่ทุกูลดาบสและปาริกาดาบสินี จึงตรัสบอกแก่ดาบสให้มีบุตรไว้สำหรับปฏิบัติดูแล ทุกูลดาบสจึงถามท้าวสักกะว่าพวกตนบวชเพื่อบำเพ็ญสมณะธรรมและประพฤติพรมจรรย์จะมีบุตรได้อย่างไร ท้าวสักกะจึงแนะนำให้เอามือลูบท้องของนางปาริกาในยามที่มีระดูทุกูลดาบสจึงทำตาม ต่อมานางปาริกาก็ตั้งครรภ์

ครั้นครบกำหนด ก็คลอดบุตร มีผิวพรรณงดงามราว ทองคำบริสุทธิ์ จึงได้ชื่อว่า สุวรรณสาม ครั้นเมื่อสุวรรณสามอายุได้ 16 ปี อยู่มาวันหนึ่ง ดาบสทั้งสองก็ถูกงูพิษพ่นพิษเข้าตาจนตา บอด เพราะผลกรรมแต่ปางก่อนได้เป็นหมอยารักษาคนป่วยด้วยโรคตา เมื่อคนป่วยหายไม่ยอมจ่ายค่า รักษา ต่อมาจึงปรุงยาขนานใหม่ให้คนป่วยตาบอด บาปในชาตินั้นจึงส่งผลให้ทั้งคู่ตาบอด ฝ่ายสุวรรณ สาม เมื่อไม่เห็นบิดามารดากลับที่พักจึงออกตามหาและเจอทั้งคู่เดินวนเวียนอยู่ข้างจอมปลวก เพราะนัยน์ตาบอดหาทางกลับไม่ได้ สุวรรณสามจึงถามว่าเกิดอะไรขึ้น เมื่อบิดามารดาเล่าเหตุการณ์ให้ฟัง สุวรรณสามจึงร้องไห้และหัวเราะ บิดามารดาจึงถามว่าทำไมถึงร้องไหและหัวเราะ สุวรรณตอบว่าที่ร้องไห้เพราะเสียใจว่ามารดาบิดาตาบอดแล้ว ที่หัวเราะเพราะดีใจว่าต่อไปนี้จะได้ปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา สุวรรณสามปลอบโยนให้บิดามารดาทั้งสองเบาใจก็พาทั้งคู่กลับไปยังศาลาที่พักจัดหาเชือกมาผูกโยงไว้โดยรอบสำหรับพ่อแม่จะได้ใช้จับเป็นราวเดินไปทำอะไรๆ ได้สะดวกในบริเวณศาลานั้น ทุกๆ วัน สุวรรณสามจะไปตักน้ำมาสำหรับบิดามารดาได้ดื่มได้ใช้ และไปหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร ในยามที่สุวรรณสามออกป่าหาผลไม้ บรรดาสัตว์ทั้งหลายจะพากันมาแวดล้อมด้วยความไว้วางใจเพราะสุวรรณสามเป็นผู้มีเมตตาจิตไม่เคยทำอันตรายแก่ฝูงสัตว์ สุวรรณสามจึงมีเพื่อนแวดล้อมเป็นบรรดาสัตว์นานาชนิด ชนทั้งสามจึงมีแต่ความสุขสงบ ปราศจากความทุกข์ร้อนวุ่นวายทั้งปวง ในวันหนึ่งพระราชาแห่งเมืองพาราณสี พระนามว่า กบิลยักขราช ทรงเป็นผู้ชอบออกล่า สัตว์ในป่า พระองค์เสด็จออกล่าสัตว์มาจนถึงท่าน้ำที่สุวรรณสามมาตักน้ำไปให้ดาบสบิดามารดา พระราชาทรงทอดพระเนตรเห็นรอยเท้าสัตว์ชุกชุมในบริเวณนั้นจึงซุ่มคอยจะยิงสัตว์ที่ผ่านมากินน้ำ

ขณะนั้นสุวรรณสามนำหม้อน้ำมาตักน้ำไปใช้ที่ศาลาดังเช่นเคย มีฝูงสัตว์เดินตามมาด้วยมากมาย พระราชาทอดพระเนตรเห็นก็ทรงแปลกพระทัยว่าสุวรรณสามเป็นมนุษย์หรือเทวดา เหตุใดจึงเดินมา กับฝูงสัตว์ ครั้นจะเข้าไปถามก็เกรงว่าสุวรรณสามจะตกใจหนีไป ก็จะไม่ได้ตัวจึงคิดจะยิงด้วยธนูให้ หมด กำลังก่อนแล้วค่อยจับตัวไว้ซักถาม เมื่อสุวรรณสามลงไปตักน้ำแล้วกำลังจะเดินกลับไปศาลา พระราชากบิลยักขราชก็เล็งยิงด้วยธนูอาบยาถูกสุวรรณสาม ที่ลำตัวทะลุจากขวาไปซ้าย สุวรรณสาม ล้มลงกับพื้นแต่ยังไม่ถึงตายจึงถามขึ้นว่าใครเป็นคนยิงตน ยิงเพื่ออะไร พระเจ้ากปิลยักขราชเมื่อได้ฟัง คำของสุวรรณสามจึงออไปปรากฏกายให้เห็น เมื่อได้สนทนากันแล้วก็รู้สึกผิดว่าพระองค์ได้ยิงผู้ที่เลี้ยง ดูมารดาบิดาผู้ไม่มีความผิด บาปกรรมนั้นจักเป็นเหตุให้พระองค์ต้องตกนรก จึงรับปากกับสุวรรณสาม ว่าจักช่วยดูแลมารดาบิดาให้ถามที่อยู่ของมารดาบิดากับสุวรรณสามแล้ว ถือหม้อนำไป

ยังที่อยู่ของ ดาบสทั้ง 2 ทุกูลดาบสได้ยินเสียงฝีเท้าพระราชา ก็รู้ว่าไม่ใช่สุวรรณสามเลยถามว่าผู้มาเป็นใคร พระราชาเมื่อไม่กล้าบอกความจริงว่าพระองค์ทรงยิงสุวรรณสามตายจึงพอไปเพียงว่าพระองค์เป็น พระราชา แต่เมื่อได้สนทนากับดาบสทั้งสองทำให้พระองค์เกิดความละอายพระทัยจึงตรัสบอกความ จริงที่พระองค์ทรงยิงสุวรรณสามตายด้วยลูกศรและจะขอดูแลดาบสทั้งสองแทบสุวรรณสามเอง

เมื่อดาบสทั้งสองรู้ว่าสุวรรณสามตายแล้ว ก็ไม่ได้ถือโกรธพระราชา เพียงร้องไห้คร่ำครวญให้พระราชาทรง พาไปยังที่ที่สุวรณสามถูกยิงตาย เมื่อไปถึงที่ที่สุวรรณสามนอนอยู่ ปาริกาดาบสินีและทุกูลดาบสก็อุ้มสุวรรณสามประคองไว้บนตัก ต่างพากันรำพันถึงสุวรรณสามด้วยความโศกเศร้า ปาริกาดาบสินีลูบ คลำบริเวณหน้าอกสุวรรณสามรู้สึกว่ายังอบอุ่นอยู่จึงคิดว่าสุวรรณสามอาจจะเพียงแต่สลบไปไม่ถึงตาย นางจึงตั้งสัจจะอธิษฐานว่าสุวรรณสามนั้นเป็นผู้ประพฤติธรรม ไม่เคยเบียดเบียนผู้ใด ทั้งยังเป็นผู้เลี้ยง ดูมารดาบิดา ด้วยอานุภาพของบุญกุศลที่ได้ทำมา ขอให้พิษหมดไป เมื่อนางดาบสินีตั้งสัจจะจบ สุวรรณสามก็พลิกกายไปข้างหนึ่งแต่ยังนอนอยู่ ทุกูลดาบสจึงตั้งสัจจะเช่นเดียวกัน สุวรรณสามก็พลิกกายกลับไปอีกข้างหนึ่ง นางเทพธิดาพสุนธรี ผู้ดูแลรักษาอยู่ ณ บริเวณนั้น ก็ได้ตั้งสัจจะอธิษฐานขอให้ พิษของสุวรรณสามหายไปเช่นกัน เมื่อนางเทพธิดาตั้งสัจจะจบ สุวรรณสามก็พลิกกายฟื้นตื่นขึ้น หายจากพิษธนูโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นดวงตาของพ่อและแม่ ของสุวรรณสามก็กลับแลเห็นเหมือนเดิม พระราชาทรงพิศวงยิ่งนักจึงตรัสถามว่าสุวรรณสามฟื้นขึ้นมาได้อย่างไร สุวรรณสามจึงเทศนาตอบ คำถามของพระราชาว่าผู้ใดที่เลี้ยงดูมารดาบิดาโดยธรรม เทวดาและมนุษย์ย่อมรักษาคุ้มครองผู้นั้น และผู้นั้นยอมได้ขึ้นสวรรค์เมื่อตายไปแล้ว พระราชาเมื่อได้ฟังคำเทศนาของสุวรรณสามก็เกิดความ โสมนัสและเลื่อมใสยินดี ขอให้สุวรรณสามเป็นสรณะของพระองค์ ทรงขอขมาโทษที่ได้กระทำให้ สุวรรณสามเดือดร้อน แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับกรุงพาราณสี ทรงปฏิบัติตามคำสอนของสุวรรณสาม ทุกประการจนตลอดพระชนม์ชีพ ในที่สุดแห่งพระชนม์ ได้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฝ่ายสุวรรณ สามก็เลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดา บำเพ็ญเพียรในทางธรรมยังอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดพร้อมด้วย บิดามารดา มิได้เสื่อมจากฌาน ในที่สุดแห่งอายุได้เข้าถึงพรหมโลกพร้อมด้วยบิดามารดานั้น

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าการเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย ตรัสฉะนี้แล้ว ทรงประกาศอริยสัจสี่ประชุมชาดก ในเวลาเทศนาอริยสัจสี่จบลง ภิกษุนั้นบรรลุโสดาปัตติผล พระราชาปิลยักขราชในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุชื่ออานนท์ในกาลนี้ พสุนธรีเทพธิดาเป็นภิกษุณีชื่ออุบลวรรณา ท้าวสักกเทวราชเป็นภิกษุชื่ออนุรุทธะ ทุกูลบัณฑิตผู้บิดาเป็นภิกษุชื่อมหากัสสปะ นางปาริกาผู้มารดาเป็นภิกษุณีชื่อภัททกาปิลานี ก็สุวรรณสามบัณฑิตคือเราผู้สัมมาสัมพุทธะนี้เองแล (ขุ. ชา. อ. 63/195)

4. พระเนมิราชชาดก

ชาดกในเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีคือความตั้งใจมั่น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานอัมพวันของพระเจ้ามฆเทวราช กรุงมิถิลา นครทอดพระเนตรเห็นรมณียสถาน ทรงใคร่จะตรัสบุรพจริยาของพระองค์ จึงตรัสว่าที่ตรงนี้พระองค์ เคยเจริญญาณในชาติที่เป็นมฆเทวราช พระภิกษุทั้งหลายทรงอ้อนวอนให้พระองค์ทรงเล่า อดีตนิทาน ให้ฟัง พระองค์จึงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 536)

ในอดีตกาล ในเมืองมิถิลา แคว้นวิเทหะ พระราชาพระนามว่า มฆเทวราช ทรงตั้งสัจจะว่าเมื่อใดพระเกสาหงอกจะทรงเสด็จออกผนวชและยกราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสต่อไป พระองค์ทรงมีพระโอรสพระนามว่า เนมิราช เมื่อพระราชามีพระเกสาหงอกแล้วจึงยกราชสมบัติให้แก่เนมิราชกุมาร ส่วนพระองค์ได้เสด็จออกผนวชและบำเพ็ญสมณะธรรมตลอดชีวิตที่เหลืออยู่ เมื่อเนมิราชกุมารครองราชสมบัติ ทรงโปรดให้สร้างโรงทานริมประตูเมือง 4 แห่ง โรงทานกลางพระนคร 1 แห่ง เพื่อบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ พระองค์ทรงรักษาศีลและสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรมตลอดมา ในวันหนึ่งพระเจ้าเนมิราชทรงเกิดความสงสัยว่าการให้ทานกับการรักษาความบริสุทธิ์ อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของพระเจ้าเนมิราช จึงเสด็จมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระราชาตรัสบอกถึงความที่การประพฤติพรหมจรรย์มีอานิสงค์มากว่าการให้ทาน เป็นต้นว่า คนจะเกิดในขัตติยสกุล จะเป็นเทพเจ้า จะเป็นพรหมเพราะการประพฤติพรหมจรรย์ จากนั้นท้าวสักกะทรงเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์เองที่ได้ประกอบทานอันยิ่งใหญ่

เมื่อชาติที่เกิดเป็นพระราชาแห่งพาราณสี ได้ทรงถวายอาหารแก่นักพรตที่อยู่ บริเวณแม่น้ำสีทาเป็นจำนวนหมื่นรูปได้รับกุศลยิ่งใหญ่ แต่ก็เพียงแต่ได้เกิดในเทวโลกเท่านั้น ส่วน บรรดานักพรตที่ประพฤติพรหมจรรย์เหล่านั้น ล้วนได้ไปเกิดในพรหมโลก อันเป็นแดนที่สูงกว่าและมี ความสุขสงบอันบริบูรณ์กว่า แต่แม้ว่าพรหมจรรย์จะประเสริฐกว่าทาน ท้าวสักกะทรงเตือนให้พระเจ้า เนมิราชทรงรักษาธรรมทั้งสองคู่กันคือบริจาคทานและรักษาศีล ครั้นเมื่อท้าวสักกะเสด็จกลับไปเทวโลกแล้ว เหล่าเทวดาซึ่งครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นได้เคยฟัง ธรรม ปฏิบัติธรรม รักษาศีลตามคำสอนของพระเจ้าเนมิราชจนได้มาบังเกิดในเทวโลกต่างพากันไปเฝ้า ท้าวสักกะและทูลขอให้ท้าวสักกะทรงพาพระเจ้าเนมิราชขึ้นไปสู่เทวโลกเพื่อที่พวกตนจักได้ทำการ สักการะบูชาคุณของพระองค์ ท้าวสักกะจึงทรงรับสั่งให้มาตุลีเทพบุตรไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชสู่ เทวโลก ในระหว่างทางเสด็จนั้น มาตุลีเทพบุตรได้ทูลถามพระเจ้าเนมิราชว่าระหว่างทางไปยังที่อยู่ ของคนที่ทำบาปคือนรก กับที่อยู่ของคนที่ทำบุญคือเทวโลกพระองค์ทรงประสงค์จะเสด็จไปยังที่ใด ก่อน พระเจ้าเนมิราชจึงทรงแจ้งพระประสงค์ของพระองค์ที่จะเสด็จไปยังนรกเพื่อดูสถานที่อยู่ของคน ที่ทำบาปก่อนค่อยเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อดูสถานที่อยู่ของคนที่ทำบุญไว้ มาตุลีเทพบุตรจึงนำเสด็จ พระองค์ไปยังนรกขุมต่าง ๆ

เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ทรมานต่าง ๆ นา ๆ ที่เหล่าสัตว์นรกนั้นได้รับในนรกขุมต่าง ๆ จึงทรงตรัสถามมาตุลีเทพบุตรถึงการกระทำของสัตว์นรก เหล่านั้นว่า ว่าได้ประกอบกรรมชั่วอะไรไว้จึงต้องได้รับโทษต่างๆ ในนรก มาตุลีเทพบุตรจึงทูลตอบ บรรยายถึงโทษกรรมที่สัตว์นรกเหล่านั้นได้ประกอบไว้เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ เมื่อได้ท่องนรกภูมิแล้ว มาตุลีเทพบุตรจึงนำเสด็จพระเจ้าเนมิราชสู่เทวโลก เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นวิมานต่าง ๆ อันงดงามโอฬารและได้ตรัสถามมาตุลีเทพบุตรถึงผลบุญที่ เหล่าเทพบุตร เทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นได้เคยประกอบไว้เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ มาตุลี เทพบุตรก็ทูลให้ทราบโดยละเอียดถึงบุญกุศลที่เทพบุตรและเทพธิดาเหล่านั้นได้ประกอบไว้เมื่อคราว เป็นมนุษย์ เมื่อมาตุลีเทพบุตรนำเสด็จพระเจ้าเนมิราชถึงวิมานที่ประทับของท้าวสักกะแล้ว ท้าวสักกะ ได้ทูลเชิญพระเจ้าเนมิราชให้ลองเสวยทิพยกามารมณ์และให้ประทับบนทิพยอาสน์ของพระองค์ แต่ พระเจ้าเนมิราชได้ทรงตรัสห้ามว่าพระองค์ไม่ประสงค์สมบัติที่ผู้อื่นให้ แต่พระองค์จะทรงบำเพ็ญบุญ กุศลเพื่อให้ได้สมบัตินั้นเองพระเจ้าเนมิราชทรงประทับอยู่ในดาวดึงส์ชั่วเวลา 7 วันของโลกมนุษย์แล้วจึงเสด็จกลับ เมืองมิถิลา พระองค์ได้ตรัสเล่าถึงสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรเห็นทั้งสิ่งที่ได้เห็นในนรกและสวรรค์แก่พสก นิกรทั้งหลาย แล้วจึงตรัสชักชวนให้พสกนิกรทั้งหลายประกอบกรรมดี บริจาคทาน รักษาศีล เพื่อให้ได้ ไปเกิดในเทวโลกเพื่อเสพทิพยสุขและทิพยสมบัติในเทวโลกนั้น ในวันหนึ่งเมื่อพระเจ้าเนมิราชทรง ทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอกขาวก็สลดพระทัยในความไม่เที่ยงของสังขาร ทรงดำริที่จะออก บวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียกพระโอรสมาเฝ้าและทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส หลังจากนั้นพระเจ้าเนมิราชก็ออกผนวชเจริญพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ตลอดพระชนม์ชีพ ครั้นเมื่อ สวรรคตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสุขทิพยสมบัติอันรื่นรมย์ในเทวโลกนั้นเอง

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่ตถาคตออกมหาภิเนษกรมณ์ แม้ในกาลก่อนตถาคตก็ออกมหาภิเนษกรมณ์เหมือนกัน ตรัสฉะนั้นแล้ว ทรงประกาศจตุราริยสัจ ประชุมชาดก ท้าวสักกเทวราชในครั้งนั้นกลับชาติมาเกิดเป็นภิกษุชื่ออนุรุทธะในกาลนี้ มาตลีเทพสารถีเป็นภิกษุชื่ออานนท์ กษัตริย์ 84,000 องค์ เป็นพุทธบริษัท ก็เนมิราชคือเราผู้สัมมาสัมพุทธะนี่เองแล (ขุ. ชา. อ. 63/273)

5. พระมโหสถชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมี คือความรู้ทั่ว ถึงสิ่งที่ควรรร

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายประชุมกันอยู่ใน ธรรมสภา ได้สรรเสริญพระปัญญาบารมีของพระตถาคต ว่ามีปัญญายิ่งใหญ่ หลักแหลม ทรงทรมาน เหล่าพราหมณ์ เหล่าปริพาชก เหล่ายักษ์ เหล่าเทวดา เหล่าพรหม และเหล่าโจร ด้วยพระปัญญานุภาพของพระองค์ เมื่อพระศาสดาทรงทราบจึงตรัสกับบรรดาภิกษุทั้งหลายว่า ไม่มีในกาลนี้เท่านั้นที่ พระองค์มีปัญญายิ่งใหญ่ เมื่อคราวที่พระองค์อยู่ในพระโพธิญาณนั้น ก็เป็นผู้มีปัญญาเช่นกัน ภิกษุ ทั้งหลายจึง

อ้อนวอนให้พระองค์ประกาศบุรพจริยาให้ฟัง พระองค์จึงทรงนำอดีตมาแสดงให้ฟัง ดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 536-537)

ในอดีตกาล มีพระราชาพระนามว่า วิเทหะ ทรงครองราชย์สมบัติในเมืองมิถิลา ทรงมี บัณฑิต 4 คน คือ เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ และเทวินทะ เป็นผู้ถวายคำแนะนำแก่พระราชาเรื่อยมา ในคืนหนึ่งพระเจ้าวิเทหะทรงพระสุบินว่าที่มุมพระลานหลวงทั้ง 4 มุม มีกองไฟ 4 กองลุกโพลงอยู่ในท่ามกลางกองไฟทั้ง 4 กองนั้นมีกองไฟกองหนึ่งประมาณเท่าหิ่งห้อยลุกโพลงขึ้นแต่สว่างจ้าไปทั่วทั้งจักรวาลสามารถมองเห็นแม้เมล็ดพันธ์ผักกาดที่ตกลงพื้น เหล่าเทวดามารพรมทั้งหลายต่างก็นำเครื่องสักการบูชามาบูชากองไฟนั้น เหล่ามหาชนที่อยู่ในท่ามกลางกองไฟนั้นก็ไม่ได้ร้อนแม้สักขุมขน ในวันรุ่งขึ้นพระองค์จึงทรงเล่าให้บัณฑิตทั้ง 4 ฟังถึงพระสุบินนั้น เหล่าบัณฑิตจึงกราบทูลพยากรณ์พระสุบินนั้นว่าเป็นมงคลเพราะจะมีบัณฑิตคนที่ 5 ซึ่งเก่งกว่าพวกตนปรากฏขึ้น ในวันนั้นเอง นางสุมนาเทวี ผู้เป็นภรรยาของเศรษฐีผู้มีนามว่า สิริวัฒกะ ได้คลอดบุตรผู้หนึ่ง ซึ่งในเวลาที่คลอดออกมานั้นท้าวสักกะเทวราชได้นำแท่งโอสถแท่งหนึ่งมาวางไว้ที่มือของทารกนั้น สิริวัฒกะเศรษฐีซึ่งเคยเป็นโรคปวดศีรษะมานานถึง 7 ปี จึงเอาแท่งโอสถนั้นฝนที่หินบดยาแล้วนำมาทาหน้าผาก อาการปวดศีรษะก็หายขาด เมื่อมีผู้ที่มีโรคต่างๆทราบข่าวนั้นและมาขอยาเพื่อรักษาต่างก็ตายจากโรคที่เป็นอยู่ทั้งหมด สิริวัฒกะเศรษฐีจึงตั้งชื่อทารกนั้นว่า มโหสถ มโหสถกุมารนั้นเมื่อเติบโตขึ้นมาก็มีสติปัญญาเฉียวฉลาดเป็นอย่างมาก ครั้งหนึ่งมโหสถ กุมารเห็นว่า ในเวลาฝนตก แดดออก มีลมพัดแรง พวกตนและเพื่อนเล่นทั้งหลายต้องคอยหลบทำให้ เกิดความลำบากในการละเล่นจึงให้เพื่อนเล่นทุกคนออกเงินกันเพื่อสร้างศาลาสำหรับป้องกันลม แดด และฝน เมื่อรวบรวมเงินได้จำนวนหนึ่งพันกหาปณะ มโหสถกุมารจึงทำการออกแบบสาลาอันวิจิตร พิสดารและว่าจ้างคนมาสร้างศาลา เมื่อสร้างเสร็จแล้วปรากฏว่าศาลานั้นได้ถูกใช้ประโยชน์ในด้าน ต่างๆมากมาย เช่น เป็นที่ตั้งโรงทาน เป็นที่พักของคนสัญจรไปมา ห้องวินัจฉัยคดี เป็นต้น และด้วย ความที่มโหสถกุมารนั้นมีสติปัญญาเฉียวฉลาดจึงสามารถวินิจฉัยคดีความต่างๆได้อย่างถูกต้องและ เที่ยงธรรม ชื่อเสียงของมโหสถกุมารจึงเลื่องลือไปไกลทั่วเมืองมิถิลา

ในวันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชทรงดำริถึงคำพยากรณ์ของบัณฑิตทั้ง 4 จึงทรงรับสั่งให้ตามหา ผู้มีปัญญาที่เป็นบัณฑิตคนที่ 5 เหล่าเสนาเดินทางมาถึงบริเวณหมู่บ้านของสิริวัฒกะเศรษฐีเห็นศาลาอันวิจัตรพิศดารจึงถามผู้คนว่าใครเป็นผู้ออกแบบ เมื่อทราบว่าผู้ออกแบบคือมโหสถกุมารบุตรชายวัย 7 ขวบของสิริวัฒกะเศรษฐีเหล่าเสนาจึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหราช พระองค์จึงตรัสเรียกบัณฑิตทั้ง 4 มาปรึกษาว่าควรจะไปรับมโหสถกุมารมาสู่ราชสำนักหรือไม่ บัณฑิตทั้ง 4 เกรงว่ามโหสถกุมารมาจะบดบังรัศมีของพวกตนจึงทูลทัดทานว่าลำพังเพียงการออกแบบศาลาใครๆ ก็ออกแบบได้ และขอให้ทดสอบสติปัญญาของมโหสถกุมารดูก่อนว่ามีความสามารถจริงตามที่เลื่องลือกันหรือไม่ พระองค์จึงทรงยับยั้งการรับตัวมโหสถกุมารเข้าสู่ราชสำนักไว้ก่อน และให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปเฝ้าดูการแก้ปัญหาตัดสินคดีความของมโหสถกุมารและได้ทรงทดสอบสติปัญญาของมโหสถกุมารด้วยการ

ตั้งปัญหาต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง ทุกครั้งที่พระเจ้าวิเทหราชทรงทดลองสติปัญญามโหสถด้วยการตั้งปัญหาต่างๆก็ปรากฏว่ามโหสถกุมารแก้ปัญหาได้ทุกครั้ง จนในที่สุดพระองค์ก็ไม่อาจทนรอตามคำทัดทานของบัณฑิตทั้งสี่อีกต่อไป จึงโปรดให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปพาตัวมโหสถกุมารกับบิดามาเข้าเฝ้าและรับมโหสถกุมารไว้เป็นบัณฑิตคนที่ 5 ตลอดเวลาที่อยู่ในราชสำนัก มโหสถบัณฑิตได้แสดงสติปัญญาและความสุขุมลึกซึ้งในการพิจารณาแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่พระราชาทรงผูกขึ้นลองปัญญาของมโหสถบัณฑิตหรือปัญหาที่บัณฑิตทั้งสี่พยายามสร้างขึ้นเพื่อให้มโหสถบัณฑิตอับจนปัญญา แต่มโหสถบัณฑิตก็แก้ปัญหาเหล่านั้นได้ทุกครั้งไป

ในบางครั้งมโหสถบัณฑิตยังได้ช่วยให้ บัณฑิตทั้งสี่นั้นรอดพ้นโทษต่างๆ แต่บัณฑิตเหล่านั้นมิได้กตัญญูรู้คุณ ที่มโหสถบัณฑิตกระทำแก่พวกตน กลับพยายามทำให้พระเจ้าวิเทหะราชเข้าพระทัยว่ามโหสถด้อยปัญญา และพยายามหาหนทางให้ ทรงรังเกียจมโหสถบัณฑิต เพื่อที่พวกตนจะได้รุ่งเรืองในราชสำนักเหมือนเดิม เมื่อมโหสถบัณฑิตอายุได้ 16 ปี พระนางอุทุมพรพระมเหสีของพระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงรัก ใคร่ในมโหสถบัณฑิตเหมือนเป็นน้องชาย ทรงประสงค์จะหาคู่ครองให้แต่มโหสถบัณฑิตขอ พระราชทานอนุญาตเดินทาง ไปเสาะหาคู่ครองที่ตนพอใจด้วยตนเองพระมเหสีก็ทรงอนุญาตมโหสถ บัณฑิตเดินทางไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้พบหญิงสาวคนหนึ่งเป็นลูกสาวเศรษฐีเก่าแต่ได้ยากจนลง หญิงสาวนั้นชื่อว่า อมรมโหสถบัณฑิตปลอมตัวเป็นช่างชุนผ้าไปขออาศัยอยู่กับบิดามารดาของนางและได้ทดลองสติปัญญาของนางด้วยประการต่าง ๆ

เมื่อมโหสถบัณฑิตได้ทดลองสติปัญญาและความ ประพฤติต่างๆ ของนางอมรจนเป็นที่พอใจแล้ว จึงขอนางจากบิดามารดา พากลับไปยังเมืองมิถิลาและ นำไปเข้าเฝ้าพระราชาและพระมเหสี พระราชาก็ทรงโปรดให้จัดงานวิวาห์ให้อย่างสมเกียรติและ พระราชทานทรัพย์มากมายแก่ทั้งคู่ ต่อมาบัณฑิตทั้ง 4 ร่วมกันคิดแผนใส่ร้ายมโหสถบัณฑิตเพราะเกิดความอิจฉาที่นอกจากจะ มีปัญญามากแล้วยังได้ภรรยาผู้มีปัญญามากอีก จึงพากันแอบขโมยปิ่นทองคำ รองเท้าทองคำ ดอกไม้ ทองคำ ผ้าคลุมบรรทมเป็นต้นของพระราชา ทำอุบายให้นางทาสีเอาใส่หม้อนำไปขายให้นางอมราเทวี ที่บ้านของมโหสถ ฝ่ายมโหสถบัณฑิตได้รับแจ้งข่าวจากคนสอดแนมที่วางไว้จึงได้หลบหนีออกจากเมือง ก่อนส่วนนางอมราเทวีได้รู้ทันแผนการ จึงได้ทำการซ้อนแผนเปิดโปงอุบายของบัณฑิตทั้ง 4 และทำ ให้บัณฑิตทั้ง 4 ได้รับความอับอายและนำไปถวายแด่พระราชา แต่พระราชาก็ไม่ได้ทรงลงโทษบัณฑิต ทั้ง 4 เพราะทรงพิโรธที่มโหสถบัณฑิตหลบหนีไป ในกาลนั้นเอง เทวดาผู้ที่สถิตอยู่ที่เศวตรฉัตร ไม่ได้ ฟังคำเทศนาอันประกอบด้วยปัญญาของมโหสถบัณฑิต จึงปรากฏกายถามเทวะปัญญากับพระเจ้าวิ เทหราช พระราชาเมื่อไม่รู้คำตอบจึงได้สอบถามบัณฑิตทั้ง 4 ก็ยังไม่ได้คำตอบ ในคืนนั้นเทวดาจึง ปรากฏกายอีกพร้อมทั้งขู่ว่ามีแต่มโหสถบัณฑิตเท่านั้นที่ตอบปัญหาได้ ถ้าพระราชาไม่เรียกมโหสถ บัณฑิตมาตอบปัญหา จักทุบพระเศียรของพระราชาให้แตกด้วยค้อนเหล็ก พระราชาผู้ถูกเทวดาขู่จึง ทรงรับสั่งให้บัณฑิตทั้ง 4 พากันออกจากเมืองไปตามมโหสถบัณฑิตกลับมาช่วยตอบปัญหาของเทวดา เมื่อ

มโหสถกลับมาตอบปัญหาของเทวดาได้แล้วจึงเป็นที่โปรดปรานของพระราชาตามเดิม ต่อมา บัณฑิตทั้ง 4 ก็ได้วางอุบายใส่ร้ายอีก โดยแกล้งทูลพระราชาว่ามโหสถบัณฑิตมีความลับที่ไม่ยอมบอก กับพระราชาเพราะมีจิตคิดแย่งเอาราชบัลลังก์ เมื่อได้ทราบอุบายของบัณฑิตทั้ง 4 มโหสถบัณฑิตจึงได้วางแผนแก้อุบายของคนเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดงให้พระราชาทรงทราบว่าบัณฑิตทั้ง 4 นั้นต่างก็ปิดบังความลับอันชั่วช้าของตัวเองไว้ พระราชาเมื่อได้ทราบดังนั้นจึงตรัสถามกับบัณฑิตทั้ง 4 เมื่อพวกเขายอมรับดังที่ตรัสถาม พระองค์จึงทรงให้ปลดจากตำแหน่งพร้อมทั้งให้นำไปประหารชีวิตเสีย แต่มโหสถบัณฑิตได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้พร้อมทั้งมอบให้อภัยแก่บัณฑิตทั้ง 4 พระเจ้าวิเทหราชจึงทรงไว้วางพระทัยแต่งแต่งให้มโหสถบัณฑิตทำการดูแลบ้านเมืองให้กับพระองค์ตั้งแต่นั้นมา เมื่อได้รับความไว้วางพระทัยจากพระเจ้าวิเทหราชให้ทำการดูแลพระนคร มโหสถบัณฑิตก็ทำการดูแลโดยไม่ประมาท พร้อมทั้งเตรียมการป้องกันพระนครไว้ ส่งหน่วยสอดแนมไปยังเมืองต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป เพื่อสืบข่าว ในกาลนั้นเองมีพระราชาพระรามว่า จุลนีพรหมทัต ครองเมืองอุตรปัญจาละ ทรงมีปุโรหิตผู้คอยให้คำแนะชื่อ เกวัฏ ปุโรหิตนั้นประสงค์จะตอบแทบพระคุณของราชา ให้ทรงเป็นผู้ครองชมพูทวีปทั้งสิ้น จึงได้ออกอุบายยังพระราชา 101 พระองค์ทั่วชมพูทวีปให้อยู่ให้อำนาจของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต เว้นไว้แต่เมืองดียวถือ มิถิลานครที่ยังไม่ได้เข้ายึด เพราะเกวัฏรู้ว่ามโหสถบัณฑิตเป็นผู้มีปัญญามาก ฝ่ายมโหสสถบัณฑิตก็ได้ทราบอุบายของเกวัฏจากนกแขกเต้าสุวโปดก จึงได้สั่งให้หน่วยสวดแนมของตนคอยสืบข่าว บรรดาหน่วยสอดแนมก็ได้รายงานข่าวที่พระราชา 101 องค์ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตหมดแล้ว เมื่อเจ้าจุลนีพรหมทัตกับเกวัฏวางแผนที่จะปลงประชนม์พระราชา 101 พระองค์ด้วยสุราพิษ มโหสถบัณฑิตรู้อุบายนั้นจากหน่วยสอดแหนมจึงได้สั่งให้หน่วยสอดแนมทั้งหมดช่วยกันทำลายอุบายนั้น

พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงมีประสงค์จะยึดเอาเมืองมิถิลาของพระเจ้าวิเทหราช จึงได้ให้ เกวัฏออกอุบาย แต่เกวัฏเกรงในปัญญาของมโหสถบัณฑิตก็ทูลห้ามไว้ในครั้งแรก เมื่อถูกพระเจ้าจุลนีพรหมทัตก็ยอมออกอุบายให้ พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจึงทรงจัดกองทัพเข้าล้อมเมืองมิถิลา ทำการโจมตีพระนครโดยกลอุบายต่าง ๆ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะมโหสถได้แก้อุบายนั้นทั้งหมด พร้อมทั้งรบชนะพระเจ้าจุลนีพรหมทัตด้วยอุบายของตน เมื่อรบแม้มโหสถทำให้เสียทรัพย์สมบัติเป็นอันมากในวันที่แตกทัพ เกวัฏจึงได้วางอุบายหลอกให้พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปยังเมืองอุตรปัญจาละเพื่ออภิเษกสมรสกับพระนาง ปัญจาลจันที ก็เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนะรหมทัต แต่มโหสถบัณฑิตรู้ทันในอุบายของเกวัฏ จึงได้แก้อุบายเหล่านั้นพร้อมทั้งสามารถจับพระราชมาดา พระมเหสี พระราชธิดาพระราชโอรสของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตกลับเมืองมิถิลาได้ด้วย ทำให้พระเจ้าจุลนีพรหมทัตนั้นยอมรับในปัญญาของมโหสถบัณฑิต พร้อมทั้งขอให้มโหสถบัณฑิตเข้ารับใช้พระองค์แทน โดยจะให้ค่าตอบแทนพร้อมทั้งให้ยศมากกว่าที่พระเจ้าวิเทหราชให้ แต่มโหสถบัณฑิตได้ปฏิเสธเพราะไม่ต้องการเป็นข้า 2 นาย พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจึงขอให้ไปรับใช้พระองค์เมื่อพระเจ้าวิเทหราชสิ้นพระชนม์แล้ว

เมื่อพระเจ้าวิเทหราชสิ้นพระชนม์พระราชโอรสของพระองค์ครองราชแทน มโหสถบัณฑิตจึงได้ไปยังเมืองอุตรปัญจาละรับใช้พระเจ้าจุลนีพรหมทัตตามด้วยปัญญาสัญญาจนสิ้นชีวิต พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อทรงประกาศ อริยสัจ 4 ประชุมชาดก ตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตมีปัญญาย่ำยีวาทะของผู้อื่น แม้ในอดีตกาลเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ตถาคตยังบำเพ็ญจริยาเพื่อประโยชน์โพธิญาณอยู่ ก็มี ปัญญาเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า เสนกบัณฑิตในครั้งนั้นคือกัสสปะภิกษุในบัดนี้ กามินทะคืออัมพัฏฐภิกษุ ปุกกุสะคือโปฏฐปาทภิกษุ ปัญจาลจันทกุมารคืออนุรุทธะภิกษุ เทวินทะคือโสณทัณฑกภิกษุ พราหมณ์เกวัฏคือเทวทัตภิกษุ พระนางสลากเทวีคือภูลนันทิกาภิกษุณี พราหมณ์อนุเกวัฏคือโมคคัลลานะภิกษุ พระนางปัญจาลจันทีคือสุนทรีภิกษุณี นางนกสาริกาคือพระนางมัลลิกาเทวี พระนางอุทุมพรเทวีคือโคตมีภิกษุณี พระเจ้าวิเทหราชคือกาฬุทายีภิกษุ นางเภรีปริพาชิกาคือ อุบลวรรณาภิกษุณี คฤหบดีผู้บิดาคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช คฤหปตานีผู้มารดาคือพระสิริมหามายา นางอมราคือพระพิมพาผู้เลอโฉม ติขิณกุมารคือฉันนภิกษุ ธนุเสขคือราหุลภิกษุ นกสุวบัณฑิตคือ อานนท์ภิกษุ พระเจ้าจุลนีคือสารีบุตรภิกษุ มโหสถบัณฑิตคือเราผู้โลกนาถ เธอทั้งหลายจงทรงจำ ชาดกไว้อย่างนี้แล (ขุ. ชา. อ. 63/521)

6. พระภูริทัตชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมี คือการรักษาศีล

เมื่อคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ในวันอุโบสถ อุบาสกทั้งหลายต่างก็ตั้งอธิษฐานอุโบสถ และไปรวมกันที่ธรรมสภาเพื่อฟังธรรมกถาเกี่ยวกับบุพจริยาของพระพุทธองค์ ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าตรัสกับอุบาสกทั้งหลายว่า การที่พวกเธอกระทำอุโบสถนี้ไม่ถือว่าอัศจรรย์เลย ในสมัยโบราณบัณฑิตผู้ละยศใหญ่ก็กระทำอุโบสถเหมือนกัน พวกอุบาสกทั้งหลายจึงอาราธนาให้พระองค์เล่าบุพจริยาในกาลก่อนให้ฟัง พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาเล่าว่า (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 537)

ในอดีตกาล มีพระราชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่า พรหมทัต ทรงครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ทรงตั้งให้พระโอรสดำรงตำแหน่งอุปราช แต่ต่อมาพระราชาทรงระแวงว่าพระโอรสจะแย่งชิงราชสมบัติ จึงมีพระราชโองการให้พระโอรสเสด็จออกไปจากเมืองไปอยู่ในป่า เมื่อพระราชาสวรรคตแล้วค่อยกลับมาเพื่อครองราชสมบัติพระโอรสจึงเสด็จไปสู่ป่า สร้างอาศรมและถือบวชอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำยมุนาในป่านั้น ในสมัยนั้นนางนาคตนหนึ่งนามว่า มานวิกา ได้ขึ้นมาจากน้ำท่องเที่ยวอยู่ในป่านั้น ได้พบกับพระราชโอรสนั้นจึงคิดจะทอดลองว่าได้บวชด้วยศรัทธาหรือไม่ เมื่อทราบว่าพระราชโอรสนั้นไม่ได้ออกบวชด้วยศรัทธา ทั้งคู่จึงได้อยู่ร่วมเป็นสามีภรรยากัน ต่อมานางนาคนั้นได้คลอดบุตรชายชื่อว่า สาครพรหมทัต และคลอดบุตรหญิงชื่อว่า สมุทรชา

เมื่อพระเจ้าพรมทัตสวรรคต เหล่าอำมาตย์จึงเข้าป่าไปทูลเชิญให้พระราชโอรสกลับมาครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา พระราชโอรสทรงประสงค์จะนำนางนาคมานวิกาและบุตรทั้งสองเข้าไปอยู่ในเมืองด้วย แต่นางนาคมานวิกาปฏิเสธไม่ยอมไปด้วย ด้วยเหตุผลว่านางเป็นนาค หากโกรธขึ้นมาแล้วจะเกิดเป็นภัยอันตรายแก่ชาวเมือง พระราชโอรสจึงทรงเพียงนำบุตรทั้งสองกลับเมืองพาราณสี ส่วนนางนาคมานกาได้กลับไปอยู่ในนาคพิภพตามเดิม เมื่อครองราชย์สมบัติแล้ว พระราชาทรงรับสั่งให้สร้างสระโบกขรณีในพระราชวังเพื่อให้พระราชโอรสและพระราชธิดาได้ทรงเล่นน้ำ ในวันหนึ่งขณะที่พระราชโอรสและพระราชธิดาเล่นน้ำอยู่ในสระโบกขรณีนั้น ได้เห็นและเกิดตกใจกลัวเต่าตัวหนึ่ง พระราชาจึงทรงให้ราชบุตรจับเต่านั้นไปทิ้งที่วังน้ำวนในแม่น้ำยมุนา เต่าจมลงไปถึงเมืองนาค เมื่อถูกพวกนาคจับไว้ เต่าจึงออกอุบายบอกแก่นาคว่าตนเองเป็นทูตของพระราชาในเมืองพาราณสี รับคำสั่งจากพระราชาให้มายังเมืองนาคเพื่อเจรจายกพระราชธิดาให้เป็นพระชายาของเจ้าเมืองนาค

ท้าวธตรฐจึงทรงทราบก็ยินดียิ่ง รับสั่งให้นาคมาณพ 4 ตนเป็นทูตนำบรรณาการไปถวายพระราชาเมืองพาราณสีและขอรับตัวพระราชธิดามาเมืองนาค ในระหว่างทางไปยังเมืองพาราณสีนั้นเต่าได้หลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ในบึงน้ำแห่งหนึ่ง เมื่อนาคมาณพทั้งสี่ได้เข้าเฝ้าพระราชาแห่งเมืองพาราณสีและทูลขอรับตัวพระราชธิดาเพื่อไปยังเมืองนาคพระราชาได้ทรงปฏิเสธและตรัสกับนาคมาณพเหล่านั้นว่า พระองค์ไม่เคยส่งราชทูตไปยังเมืองนาคและนาคกับมนุษย์ไม่อาจแต่งงานอยู่ร่วมกันได้ เหล่านาคมาณพได้ฟังดังนั้น จึงกลับไปกราบทูลท้าวธตรฐว่า พระราชาพาราณสีทรงดูหมิ่นนาค ท้าวธตรฐทรงพิโรธยิ่งตรัสสั่งให้เหล่านาคขึ้นไปเมืองมนุษย์ไปเที่ยวแผ่พังพานแสดงอิทธิฤทธิ์ตามที่ต่าง ๆ แต่มิให้ทำอันตรายชาวเมือง ชาวเมืองพาราณสีต่างพากันเกรงกลัวนาคจนเกิดความโกลาหลขึ้น ในที่สุดพระราชาก็จำพระทัยส่งนางสมุทรชาให้ไปเป็นพระชายาของท้าวธตรฐ นางสมุทรชาได้ไปอยู่เมืองนาคโดยไม่รู้ว่าเป็นเมืองนาค เพราะท้าวธตรฐให้เหล่าบริวารแปลงกายเป็นมนุษย์ทั้งหมด นางอยู่นาคพิภพจนมีโอรส 4 พระองค์ พระนามว่าสุทัศนะ ทัตตะ สุโภคะ และ อริฏฐะ

ในวันหนึ่ง อริฏฐะได้ยินนาคพูดกันว่า พระมารดาของตนไม่ใช่นาค จึงทดลองดูโดยเนรมิตกายกลับเป็นงูในขณะที่เสวยนมพระมารดาอยู่ พระนางสมุทรชาเห็นพระโอรสกลายเป็นงูก็ตกพระทัยปัดอริฏฐะไป ในขณะที่ปัดนั้นเล็บของพระนางไปข่วนนัยน์ตาอริฏฐะบอดไปข้างหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมานางจึงได้ทราบว่าตนเองได้ลงมาอยู่เมืองนาค ฝ่ายท้าวธตรฐนั้นมีกิจที่ต้องเข้าเฝ้าท้าววิรูปักข์ในทุกๆ 15 วันครั้นเมื่อพระโอรสทั้ง 4 เติบโตขึ้น ท้าวธตรฐจึงทรงนำทัตตะผู้เป็นโอรสองค์ที่สองเข้าไปเฝ้าท้าววิรูปักข์ด้วย ทัตตะกุมารนั้นเป็นผู้มีปัญญาปราดเปรื่อง เมื่อเกิดปัญหาของเหล่านาคขึ้นก็สามารถแก้ไขได้ทุกครั้ง ครั้งหนึ่งท้าววิรูปักข์ได้นำเหล่านาคไปยังที่ประทับของท้าวสักกะเทวราช ซึ่งในสมัยนั้นกำลังเกิดปัญหาของเหล่าเทวดาขึ้นและยังไม่มีผู้ใดสามารถแก้ไขได้ แต่ทัตตะกุมารก็สามารถแก้ไขได้ ตั้งแต่นั้นมาจึงได้รับขนานนามว่า ภูริทัต

ภูริทัตเมื่อได้ไปเห็นเทวโลกอันวิจิตรงดงาม ประกอบไปด้วยปราสาท วิมาน และสมบัติอันเป็นทิพย์ต่างๆ ก็เกิดความปรารถนาที่จะได้สมบัติอันเป็นทิพย์เหล่านั้นบ้าง จึงตั้งใจว่าจะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก จึงทูลขออนุญาตพระบิดาก็ได้รับอนุญาต แต่ท้าวธตรฐสั่งว่ามิให้ออกไปรักษาอุโบสถนอกเขตเมืองนาค เพราะอาจเป็นอันตราย ครั้นเมื่อรักษาศีลอยู่ในเมืองนาค ภูริทัตก็รำคาญว่าพวกฝูงนาคบริวารได้ห้อมล้อมปรนนิบัติอยู่เสมอเป็นเหตุให้ไม่ได้รับความสงบ ภูริทัตจึงขึ้นฝั่งไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่บริเวณจอมปลวกใกล้ต้นไทรริมแม่น้ำยมุนา และสั่งให้เหล่านาคบริวารขึ้นไปปรนนิบัติตนเฉพาะในเวลารุ่งเช้าเท่านั้นหลังจากนั้นให้กลับไปยังเมืองนาคห้ามมารบกวนตน เมื่อสั่งเหล่าบริวารแล้วภูริทัตจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า แม้ผู้ใดจะต้องการหนัง เอ็น กระดูก เลือดเนื้อของตน ก็จะยอมบริจาคให้ ขอเพียงให้ได้รักษาศีลให้บริสุทธิ์

ในกาลครั้งนั้น มีนายพรานคนหนึ่งชื่อ เนสาท ได้พาบุตรชายชื่อ โสมทัต ออกเที่ยวล่าสัตว์ ในป่านั้น ได้ยินเสียงดุริยางค์ของเหล่านาคจึงออกค้นหาและได้พบภูริทัต จึงได้เข้าไปสอบถามต่างๆ นาๆ และได้รู้ว่าภูริทัตเป็นนาค ภูริทัตเห็นว่าเนสาทเป็นพรานมีใจบาปหยาบช้าอาจเป็นอันตรายแก่ตนในภายภาคหน้า ด้วยความกลัวจะที่ถูกพรานนั้นทำร้าย ภูริทัตจึงได้พาพรานเนสาทและโสมทัต 2 พ่อลูกไปยังท่องเที่ยวเหมืองนาค จัดให้พักอยู่ในเมืองนาค และเลี้ยงดูพรานทั้ง 2 อย่างดีในเมืองนาคนั้น เมื่อเวลาผ่านไปเนสาทพรานอยากกลับไปยังเมืองมนุษย์จึงอ้างว่าตนเองคิดกลับบ้านไปเยี่ยมญาติ ภูริทัตจึงให้ทรัพย์สมบัติมากมายแก่พรานทั้ง 2 และให้นาคมาณพนำพรานทั้ง 2 ไปส่งยังเมืองมนุษย์ แต่เมื่อกลับถึงเมืองมนุษย์แล้วทรัพย์สมบัติทั้งหมดได้อันตรธานหายไป นายพรานทั้ง 2 จึงได้อาศัยล่าสัตว์เลี้ยงชีพตามเดิม

ในกาลนั้นมีครุฑตนหนึ่งอาศัยอยู่บนต้นงิ้วทางมหาสมุทรด้านใต้ วันหนึ่งขณะออกไปจับนาค นาคเอาหางพันกิ่งไทรต้นใหญ่ที่อยู่ท้ายศาลาพระดาบส จนต้นไทรทั้งต้นถอนรากติดมาด้วย ครั้นครุฑฉีกท้องนาคกินมันเหลวแล้วทิ้งร่างนาคลงไปจึงเห็นว่ามีต้นไทรติดมาด้วย ครุฑรู้สึกว่าได้ทำผิดคือถอนเอาต้นไทรที่พระดาบสเคยอาศัยร่มเงาจึงแปลงกายเป็นหนุ่มน้อยไปถามพระดาบสว่า เมื่อต้นไทรถูกถอนเช่นนี้ กรรมจะตกอยู่กับใคร พระดาบสได้ให้คำตอบว่าทั้งนาคและครุฑต่างก็ไม่มีเจตนาที่จะถอนต้นไทรนั้น กรรมจึงไม่มีแก่ผู้ใดทั้งสิ้น ครุฑได้ฟังดังนั้นก็มีความยินดีจึงบอกแก่พระดาบสว่าตนเองคือครุฑตนนั้นและจะตอบแทนที่พระดาบสทำให้ตนเกิดความสบายใจด้วยการให้มนต์ชื่ออาลัมพายน์ซึ่งเป็นมนต์สำหรับจับนาคแก่พระดาบส เมื่อพระดาบสเรียนมนต์สำเร็จแล้วครุฑจึงอำลาจากไป

ในกาลนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่งในกรุงพาราณสีเป็นหนี้มากมาย เมื่อถูกเจ้าหนี้ทวงหนี้จึงหนี เข้าไปอาศัยอยู่ในป่า ได้พบพระดาบสในป่านั้นจึงอยู่ปฏิบัติดูแลพระดาบสนั้นจนพระดาบสนั้นพอใจ เป็นอย่างยิ่งจึงได้สอนมนต์อาลัมพายน์แก่พราหมณ์นั้น พราหมณ์นั้นเมื่อได้เรียนมนต์อาลัมพายน์แล้ว ก็เห็นทางที่ตนจะเลี้ยงชีพจึงได้อำลาพระดาบสนั้น และได้เดินสาธยายมนต์อาลัมพายน์ไปตามหนทางข้างแม่น้ำยมุนา เหล่านาคที่อยู่ในบริเวณนั้นพอได้ยินมนต์อาลัมพายน์ก็พากันรีบหนีไปโดยลืมดวงแก้ว

มณีไว้ พราหมณ์นั้นเห็นดังนั้นก็ดีใจว่ามนต์ของตนสำเร็จแล้วจึงได้หยิบเอาดวงแก้วมณีนั้นไป ในขณะนั้นนายพรานเนสาทและโสมทัตสองพ่อลูกกำลังล่าสัตว์อยู่ในป่านั้น ได้เห็นพราหมณ์นั้นถือดวงแก้วมณีเดินมา ก็จำได้ว่าดวงแก้วมณีนั้นเป็นของเหล่านาคเพราะนาคภูริทัตได้เคยแสดงให้ดู จึงออกปากขอดวงแก้วมณีนั้น โดยเสนอข้อแลกเปลี่ยนกะพราหมณ์ว่าหากต้องการอะไรตนเองก็จะหามาแลก เมื่อพราหมณ์บอกว่าต้องการรู้ที่อยู่ของนาคเป็นการแลกเปลี่ยน นายพรานเนสารทจึงบอกที่อยู่จำศีลของนาคภูริทัตแก่พราหมณ์นั้นเป็นการแลกเปลี่ยน พรานโสมทัตผู้เป็นบุตรได้ทัดทานไว้แต่นายพรานเนสารทผู้เป็นบิดาไม่ได้สนใจในคำทัดทานนั้น นายพรานโสมทัตจึงเกิดความละอายใจทีบิดาของตนไม่ซื่อสัตย์และคิดทำร้ายมิตร จึงได้กล่าวคำอำลาและหลีกหนีไปจากบิดา นายพรานเนสาทจึงได้พาพราหมณ์ไปยังที่อยู่ของนาคภูริทัต เมื่อไปถึงเจอนาคภูริทัตกำลังจำศีลอยู่ที่จอมปลวกจึง ได้ชี้ให้พราหมณ์ดูและรับเอาดวงแก้วมณีนั้นไปเป็นการแลกเปลี่ยน

นาคภูริทัตที่กำลังจำศีลอยู่นั้นได้ลืมตาขึ้นเห็นนายพรานเนสาทพาพราหมณ์ผู้หนึ่งมาก็รู้ว่าคนทั้งสองประสงค์จะทำร้ายตน จึงคิดว่าแต่ก่อนเพราะกลัวเขาจะทำอันตรายแก่ศีลอุโบสถจึงพาไปอยู่ภพนาค มอบสมบัติให้มากมายแต่เขาไม่รับ มาบัดนี้พราหมณ์เนสารทผู้นี้กลับพาหมองูมาจับตน ถ้าตนแลดูเขาด้วยความโกรธเสียเขาก็จะมอดไม้ แต่ก็ได้อดกลั้นไว้เพราะกลัวศีลจะขาด แล้วก็หลับตาลงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีไว้เป็นเบื้องหน้า ซุกเศียรเข้าไว้ ณ ภายในขนดนอนนิ่งมิได้ไหวติง ฝ่ายพราหมณ์จึงร่ายมนต์อาลัมพายน์เข้าไปจับนาคภูริทัตไว้ที่หางหิ้วให้ศีรษะห้อยลง จับเขย่าให้สำรองอาหารออกและทำร้ายร่างกายของนาคภูริทัต จนนาคภูริทัตบาดเจ็บแทบสิ้นชีวิตแต่ก็ไม่ได้โกรธและโต้ตอบพราหมณ์นั้นเลย

พราหมณ์จับนาคภูริทัตใส่ตาข่ายแล้วนำไปออกแสดงให้ชาวบ้านดูเพื่อหาเงิน พราหมณ์ร่ายมนต์บังคับให้ภูริทัตแสดงฤทธิ์ต่างๆ ให้เนรมิตตัวให้ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ให้ขด ให้คลาย ให้แผ่พังพาน ให้ทำสีกายเป็นสีต่างๆ พ่นไฟ พ่นควัน พ่นน้ำ นาคภูริทัตก็ยอมทุกอย่าง ชาวบ้านที่มาดูต่างก็เวทนาสงสาร จึงให้เงินทองมากมาย พราหมณ์เมื่อได้เงินก็ยิ่งโลภจึงพานาคภูริทัตเที่ยวแสดงไปตามที่ต่าง ๆ จนถึงเมืองพาราณสี จึงกราบทูลพระราชาว่าจะให้นาคแสดงฤทธิ์ถวายให้ทอดพระเนตร

ฝ่ายพระนางสมุทรชาพระมารดาของนาคภูริทัตนั้น ทรงพระสุบินว่า พระนางถูกชายคนหนึ่งตัวดำ ตาแดง เอาดาบตัดแขนขวาของพระนางขาดแล้วนำไปทั้งๆ ที่มีเลือดไหลอยู่ พระนางจึงดำริว่าคงมีผู้ใดทำร้ายบุตรของพระนาง เมื่อได้ทราบว่านาคภูริทัตหายไปจากที่จำศีล พระนางจึงทรง ให้เหล่านาคพี่น้องของนาคภูริทัตออกตามหาตามที่ต่าง ๆ

นาคสุทัศนะผู้เป็นพี่ชายและนางอัจจิมุขีผู้เป็นน้องสาวต่างมารดาได้ออกตาหาในเมืองมนุษย์ เมื่อไปถึงเมืองพาราณสีได้ทราบข่าวว่ามีนาคถูกจับมาแสดงให้ชาวบ้านดู และกำลังจะทำการแสดงให้พระราชาทรงทอดพระเนตรในพระลานหลวง จึงได้ติดตามไปถึงบริเวณที่ทำการแสดง นาคภูริทัตได้เห็นพี่ชายของตนจึงได้เลื้อยเข้าไปหา ซบหัวร้องไห้อยู่แทบเท้าของนาคสุทัศนะ พราหมณ์เห็นดังนั้นจึง

บอกกะนาคสุทัศนะว่าไม่ต้องกลัวในนาคนั้น เพราะถึงแม้จะถูกกัดตนก็จะรักษาให้หายได้ นาคสุทัศนะจึงกล่าวท้าพราหมณ์นั้นว่าตนเองไม่ได้กลัวในพิษของนาคนั้นเลย เพราะพิษของเขียดน้อยของตนนั้นร้ายแรงกว่าพิษของนาคนั้นมาก พราหมณ์จึงท้าประลองพิษของนาคกะเขียนน้อยและขอให้วางเดิมพันไว้ด้วยทรัพย์ นาคสุทัศนะจึงทูลขอให้พระราชาทรงรับประกันทรัพย์ในการเดิมพันให้แก่ตน โดยพระราชาจะได้ทรงทอดพระเนตรการประลองพิษของนาคกับเขียดน้อยเป็นการตอบแทน เมื่อพระราชาทรงรับประกันในการเดิมพันให้แล้ว นาคสุทัศนะจึงเรียกนางอัจจิมุขีออกมาคายพิษลงบนฝ่ามือ 3 หยด แล้วทูลพระราชาว่า พิษของเขียดน้อยนี้ร้ายแรงเป็นอย่างมาก เพราะนางเป็นธิดาของท้าวธตรฐผู้เป็นราชาแห่งนาค หากพิษนี้หยดลงบนพื้นดิน พืชพันธ์ต้นไม้จะตายทั้งหมด หากโยนขึ้นไปบนอากาศฝนจะไม่ตกถึง 7 ปี หากหยดลงในน้ำสัตว์น้ำจะตายทั้งหมด พระราชาไม่ทราบจะทำอย่างไรดี นาคสุทัศนะจึงทูลขอให้ ขุดบ่อ 3 บ่อ บ่อแรกใส่ยาพิษ บ่อที่สองใส่โคมัย บ่อที่สามใส่ยาทิพย์ แล้วจึงหยดพิษลงในบ่อแรก ก็เกิดควันลุกจนเป็นเปลวไฟ ลามไปติดบ่อที่สองและสาม จนกระทั่งยาทิพย์ไหม้หมด ไฟจึงดับ พราหมณ์ซึ่งยืนอยู่ข้างบ่อถูกไอพิษจนผิวหนังลอกกลายเป็นขี้เรื้อนด่างไปทั้งตัวจึงร้องขึ้น 3 ครั้งว่า ข้าพเจ้าปล่อยนาคละ

นาคภูริทัตได้ฟังดังนั้นจึงเลื้อยออกมาจากตาข่ายที่ขัง เนรมิตการเป็นมนุษย์ พระราชาได้ทอดพระเนตรดังนั้นจึงตรัสถามถึงความเป็นมาของนาคภูริทัตและนาคสุทัศนะ เมื่อนาคสุทัศนะได้กราบทูลถึงความเป็นมาของตน พระราชาเมื่อได้ทรงทราบว่านาคทั้ง 2 เป็นบุตรของพระนางสมุทรชาผู้เป็นน้องสาวของพระองค์จึงประสงค์จะพาหลานทั้งสองไปเฝ้าพระราชบิดาที่สละราชสมบัติออกผนวชเป็นดาบสอยู่ นาคสุทัศนะจึงทูลขอว่าพระนางสมุทรชาผู้เป็นมารดาของตนนั้นเฝ้าคอยข่าวของนาคภูริทัตอยู่ด้วยความกลัดกลุ้ม จึงทูลลาพระราชาพานาคภูริทัตน้องชายไปเฝ้าพระมารดาก่อน และจักนำพระมารดาและหลานของพระองค์ไปเฝ้าพระอัยกาที่อาศรมของพระอัยกาในป่า

ฝ่ายนายพรานเนสาท เมื่อได้ทราบข่าวว่าพราหมณ์ผู้ที่จับนาคภูริทัตไปได้กลายเป็นโรค เรื้อน เพราะพิษของเขียดน้อยของนาคก็เกิดความกลัวว่ากรรมชั่วจะตกถึงตนด้วย จึงไปยังแม่น้ำยมุนา เพื่อจะล้างบาป ในขณะนั้นเองนาคสุโภคะกำลังเที่ยวตามหานาคภูริทัตอยู่ ได้ยินคำของนายพรานเนสารทก็เกิดความโกรธจึงเอาหางพันขาของนายพรานทั้งสองข้างลากให้ลงจมในน้ำ พอใกล้จะตายก็ยกขึ้น แล้วลากกลับลงไปในน้ำอีก ทำซ้ำอยู่อย่างนั้นหลายครั้ง นายพรานนั้นจึงถามว่าเหตุใดถึงได้ทำร้ายตนเอง เมื่อได้ทราบว่านาคสุโภคะเป็นน้องชายของนาคภูริทัต จึงเกิดความกลัวว่านา คนั้นจะทรมานตนเองจนตาย จึงได้กล่าวหลอกนาคสุโภคะว่า ตนเป็นเป็นพราหมณ์ผู้บูชาไฟ เป็นผู้ทรงเวทย์ เป็นพราหมณ์ที่ใครๆไม่ควรฆ่า นาคสุโภคะได้ฟังดังนั้นจึงลังเลใจไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร จึงได้พานายพรานนั้นไปยังเมืองนาค เพื่อให้เหล่าพี่น้องได้ช่วยกันตัดสินใจ เมื่อไปถึงประตูเมืองนาค ก็พบนาคอริฏฐะนั่งรออยู่ นาคอริฏฐะนั้นเป็นผู้เลื่อมใสพราหมณ์ ครั้นรู้ว่าพี่ชายจับพราหมณ์มา จึงกล่าวสรรเสริญคุณของพราหมณ์ สรรเสริญความยิ่งใหญ่แห่งพรหม และกล่าวว่าพราหมณ์เป็นบุคคลที่ไม่

สมควรจะถูกฆ่า ไม่ว่าด้วยเหตุผลใดๆ การฆ่าพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้บูชาไฟนั้นจะทำให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวง นาคสุโภคะจึงไม่ทราบจะทำอย่างไรต่อไปดี ในขณะนั้น นาคภูริทัตได้กลับถึงเมืองนาคและได้ยินคำของนาคอริฏฐะที่สรรเสริญคุณของพราหมณ์ที่บูชาไฟ และสรรเสริญความยิ่งใหญ่แห่งพรหม จึงได้กล่าววาจาหักล้างคำของนาคอริฏฐะเพื่อป้องกันความเห็นผิดของเหล่านาคทั้งหลาย และให้ปล่อยนายพรานเนสารทไปโดยไม่ให้ทำอันตรายใดๆ หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าพระมารดาแล้ว เหล่านาคจึงได้พาพระมารดาไปยังอาศรมของพระอัยกาเพื่อเข้าเฝ้าพระอัยกาและพระราชาที่ทรงเสร็จไปรอคอยอยู่ เมื่อเข้าเฝ้าพระอัยกาและพระราชาแล้ว นาคภูริทัตจึงได้ทูลลาพระมารดาเพื่อกลับไปรักษาอุโบสถศีลต่อไปตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจึงได้ไปบังเกิดในสวรรค์ตามที่ปรารถนาไว้

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย โบราณบัณฑิต เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น ก็ยังทรงสละนาคสมบัติเห็นปานนี้ กระทำอุโบสถกรรมดังนี้ จึงประชุมชาดกว่า มารดาบิดา (ของพระภูริทัต) ในกาลนั้นได้มาเป็นศากยราชตระกูล พราหมณ์เนสาทมาเป็นพระเทวทัต โสมทัตมาเป็นพระอานนท์ นางอัจจิมุขีมาเป็นนางอุบลวรรณา สุทัสสนะเป็น พระสารีบุตร สุโภคะมาเป็นพระโมคคัลลานะ กาณาริฏฐะมาเป็นสุนักขัตตลิจฉวี ภูริทัตมาเป็นเราผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง (ขุ. ชา. อ. 64/117)

7. พระจันทชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี คือความอดทน

พระศาสดาเมื่อคราวที่ประทับอยู่ภูเขาคิชฌกูฏ ขณะนั้นบรรดาภิกษุทั้งหลายกำลังสนทนากันถึงเรื่องพระเทวทัต ที่ได้ก่อเวรคิดฆ่าคนทั้งหลาย นับแต่พระเจ้าพิมพิสาร ตลอดจนคิดจะปลงพระชนม์ของพระตถาคตด้วย เมื่อพระพุทธองค์ทรงได้ยินจึงตรัสว่า ไม่เฉพาะในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนพระเทวทัตก็พยายามที่จะฆ่าชนเป็นอันมาก ภิกษุเหล่านั้นจึงทูลวิงวอนให้พระองค์ตรัสเล่าให้ฟัง พระองค์จึงเรื่องในอดีตมาแสดงดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 537)

ในอดีตกาล ในครั้งที่เมืองพาราณสีมีชื่อว่า ปุปผวดี มีพระราชาพระรามว่า เอกราช ทรงครองราชสมบัติในเมืองนั้น พระองค์มีพระราชโอราช พระนามว่า จันทกุมาร ดำรงตำแหน่งอุปราช และมีพราหมณ์ชื่อว่า กัณฑหาล เป็นปุโรหิตผู้ถวายคำแนะต่าง ๆ แก่พระราชา กัณฑหาลพราหมณ์ ยังมีหน้าที่ตัดสินคดีความต่างๆอีกตำแหน่ง แต่เขาเป็นผู้ไม่ยุติธรรม มักจะรับสินบนจากคู่ความอยู่ เสมอครั้นได้รับสินบนแล้ว ก็ตัดสินให้ผู้มิใช่เจ้าของให้เป็นเจ้าของ ผู้เป็นเจ้าของมิให้ได้เป็นเจ้าของ ใน วันหนึ่งคู่ความที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในการตัดสินคดีความคนหนึ่งได้โพนทนาถึงความไม่ยุติธรรมในการตัดสินคดีของกัณฑหาลพราหมณ์ในศาลาที่วินิจฉัยคดีนั้น เมื่อได้เห็นพระจันทกุมารผู้เสด็จมาเข้าเฝ้าพระราชาจึงได้กราบทูลถึงการตัดสินคดีความที่ไม่เป็นธรรมของกัณฑหาลพราหมณ์แก่พระราชกุมาร พระจันทกุมารจึงได้ทรงรับปากกับเขาว่าจะทรงทำการตัดสินคดีความใหม่ด้วยพระองค์เอง เมื่อพระราชกุมารทรงทำการตัดสินคดีความใหม่ก็ทรงตัดสินด้วยความยุติธรรม ประชาชนทั้งหลายจึงได้

แซ่ซ้องสรรเสริญพระราชกุมาร พระเจ้าเอกราชเมื่อได้ทรงทราบความนั้นจึงทรงถอดถอนกัณฑหาลพราหมณ์ออกจากตำแหน่งและได้ทรงแต่งตั้งให้พระจันทกุมารเป็นผู้ทำการตัดสินคดีความต่างๆแทน ฝ่ายกัณฑหาลพราหมณ์เมื่อถูกถอดออกจากตำแหน่งตัดสินคดีความ ก็เกิดความเคียดแค้นต่อพระจันทกุมารว่าเป็นคนทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์และอับอายขายหน้า จึงผูกใจพยายาทต่อพระจันทกุมารมาตั้งแต่บัดนั้น

ในวันหนึ่งพระเจ้าเอกราชทรงพระสุบินเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึง อันวิจิตรงดงาม ประกอบไปด้วยสมบัติที่น่ารื่นรมย์ต่างๆ เมื่อทรงตื่นจากบรรทม ก็ทรงอาลัยปรารถนาใคร่จะได้ครองสมบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงนั้น จึงทรงเรียกกัณฑหาลพราหมณ์มาเพื่อทรงถามถึงเหตุที่จะได้สมบัติเหล่านั้น กัณฑหาลพราหมณ์นั้นเห็นโอกาสที่จะแก้แค้นพระจันทกุมาร จึงกราบทูลแก่พระราชาให้ทำการบูชายัญด้วยพระราชโอรส พระมเหสี เศรษฐี ชาวนิคม ช้างและม้าทั้งหลาย อย่างละ 4 แล้วจะได้ไปยังสวรรค์ ด้วยความที่พระเจ้าเอกราชทรงมีความปรารถนาอย่างยิ่งยวดที่จะได้เสวยสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และด้วยความที่พระองค์เป็นผู้ที่มีปัญญาน้อย จึงได้ทรงเชื่อในคำกราบทูลของกัณฑหาลพราหมณ์นั้นและได้ทรงรับสั่งให้ราชบุรุษไปนำตัวพระราชโอรส พระมเหสี เศรษฐี ชาวนิคม ช้าง ม้า ที่กัณฑหาลพราหมณ์นั้นระบุชื่อมาเพื่อที่จะได้ทรงฆ่าบูชายัญด้วยพระองค์เอง ซึ่งความจริงแล้วกัณฑหาลพราหมณ์ปรารถนาจะทำร้ายเพียงพระจันทกุมารพระองค์เดียวเท่านั้น แต่ครั้นจะทำการบูชายัญเพียงพระจันทกุมารเพียงพระองค์เดียวก็กลัวผู้คนสงสัย จึงได้กราบทูลให้ทำการบูชายัญผู้อื่นด้วยถึงอย่างละสี่ เมื่อเหล่าบุคคลและช้าง ม้า ที่ถูกระบุชื่อนั้นถูกราชบุรุษไปจับตัวเพื่อที่จะทำการบูชายัญ จึงเกิดความโกลาหลขึ้น ผู้คนได้ร้องไห้คร่ำครวญทั่วทั้งเมือง

ฝ่ายพระจันทกุมาร เมื่อราชบุรุษเข้าไปกราบทูลก็ทรงตรัสถามว่าใครเป็นผู้ทูลให้พระราชาทรงประกอบพิธีบูชายัญและผู้ที่จะถูกบูชายัญนั้นมีเพียงพระองค์หรือมีผู้อื่นด้วย เหล่าราชบุรุษทูลว่ากัณฑหาลพราหมณ์เป็นผู้กราบทูลและผู้ที่จะถูกบูชายัญนั้นประกอบไปด้วยหมวด 4 แห่งบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย พระจันทกุมารก็ทรงทราบว่าที่กัณฑหาลพราหมณ์ได้กราบทูลให้พระราชาท าการบูชายัญนั้นเป็นเพราะความพยาบาทที่มีต่อพระองค์เป็นเหตุ พระองค์จึงทรงถือเป็นภาระที่จะต้องช่วยให้บุคคลและสัตว์เหล่านั้นพ้นจากภัย จึงได้ทรงรับสั่งให้ราชบุรุษนำพระองค์ไปสู่สถานที่ประกอบพิธีบูชายัญ เมื่อผู้ที่จะถูกบูชายัญทั้งหมดถูกนำตัวไปสู่สถานที่บูชายัญแล้ว ญาติทั้งหลายจึงได้พากันทูลอ้อนวอนให้พระเจ้าเอกราชทรงยกเลิกการบูชายัญ แต่พระราชากก็ไม่ทรงยินยอม เพราะมีพระทัยลุ่มหลงในเทวโลกและทรงเชื่องมงายในคำทูลของกัณฑหาลพราหมณ์ ชนทั้งหลายจึงได้พากันไปกราบทูลเรื่องแก่พระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเจ้าเอกราชที่ยังทรงมีพระชนม์อยู่ให้ทราบ เมื่อทั้งสองพระองค์ได้ทรงทราบเรื่องก็ทรงรีบเสด็จไปยังสถานที่ประกอบพิธีบูชายัญและตรัสห้ามพระเจ้าเอกราชไม่ให้ทำการบูชายัญ และให้ทำบุญมีทานเป็นต้น แต่พระเจ้าเอกราชก็มิได้ทรงเชื่อ เพราะถือเอาคำของกัณฑหาลพราหมณ์นั้น

เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาของพระเจ้าเอกราชไม่อาจทำให้พระราชาทรงเชื่อได้ พระจันทกุมารจึงทรงดำริว่า เพราะพระองค์ทรงไปขัดขวางช่องทางของคนพาล จึงทำให้เกิดความทุกข์แก่ผู้คนมากมาย พระองค์จึงทรงกราบทูลอ้อนวอนพระราชบิดาว่าขออย่าฆ่าพระองค์และชนเหล่าอื่นเลย โปรดพระทานทานให้เป็นทาสของกัณฑหาลพราหมณ์แทนหรือจะขับไล่จากแว่นแคว้นก็ได้ พระเจ้าเอกราชเมื่อได้ทรงฟังคำของพระราชกุมารก็เกิดความเสียพระทัยประหนึ่งว่าพระอุระจะแตก มีพระเนตรนองน้ำพระอัสสุชน ตรัสให้ยกเลิกการทำพิธีบูชายัญและได้ปล่อยชนทั้งปวงให้เป็นอิสระ ครั้นเมื่อกัณฑหาลพราหมณ์ผู้กำลังเตรียมการประกอบพิธีบูชายัญอยู่ทราบก็รีบเข้าไปกราบทูลคัดค้านและล่อลวงให้พระราชาคล้อยตามด้วยความหลงใหลในสวรรค์อีก พระราชาจึงได้รับสั่งให้ราชบุรุษไปจับชนทั้งหลายมาเมื่อทำการบูชายัญอีก พระจันทกุมารจึงกราบทูลวิงวอนพระราชาอีก พระราชาเมื่อได้ฟังคำวิงวอนของพระราชกุมารก็ทรงรับสั่งให้ยกเลิกพิธีบูชายัญอีกครั้ง แต่ครั้นกัณฑหาลพราหมณ์เข้ามากราบทูลอีก พระราชาก็ทรงเชื่ออีก พระจันทกุมารจึงกราบทูลโต้แย้งคำของกัณฑหาลพราหมณ์ว่าถ้าหากคนบูชายัญด้วยบุตรแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ ขอให้กัณฑหาลพราหมณ์บูชาด้วยบุตรของตนก่อน เป็นต้น แต่พระราชาไม่ทรงเชื่อคำกราบทูลของพระจันทกุมาร และแม้แต่บุคคลอื่นๆ จะกราบทูลอ้วนวอนอย่างไร พระเจ้าเอกราชก็ไม่ทรงยินยอมอีก

ฝ่ายกัณฑหาลพราหมณ์ด้วยเกรงว่าจะมีคนเข้าไปกราบทูลชักจูงพระราชาอีกยกเลิกพิธีบูชายัญอีก จึงได้สั่งให้เปิดประตูวังและทูลเชิญพระราชาให้เสด็จไปประทับอยู่ในที่อันใครๆก็เข้าเฝ้าไม่ได้ เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีบูชายัญ พระนางจันทาเวทีผู้เป็นพระชายาของพระจันทกุมารจึงได้ทำการตั้ง สัจจอธิษฐานขอให้เทพยดาทั้งหลายมาช่วยปลดปลื้องมิจฉาทิฏฐิของพระราชา เมื่อพระนางจันทาเวที ได้ทรงทำสัจจอธิษฐานจบแล้ว ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงสดับสัจจอธิษฐานนั้น จึงทรงถือเอาค้อนเหล็ก อันลุกโพลงเสด็จมาจากเทวโลกตรัสสอนทางที่ถูกต้องและขู่พระเจ้าเอกราชด้วยค้อนเหล็ก พระเจ้าเอกราชเมื่อได้ทรงสดับคำของท้าวสักกะก็ทรงตกพระทัยเป็นอย่างมาก จึงรับสั่งให้ยกเลิกพิธีบูชายัญ และปล่อยชนทั้งหลาย ในทันใดนั้นเหล่าชนที่ประชุมกันอยู่ในสถานที่นั้นได้พากันเอาก้อนหิน ก้อนดิน และท่อนไม้ปาใส่กัณฑหาลพราหมณ์จนถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง เมื่อกันฑหาลพราหมณ์ถึงแก่ความ ตายแล้วชนทั้งหลายก็จะหันไปฆ่าพระราชาอีก แต่พระจันทกุมารได้เข้าไปสวมกอดพระราชบิดาไว้ ชน ทั้งหลายเกรงว่าจะทำร้ายพระจันทกุมารด้วย จึงละเว้นชีวิตของพระเจ้าเอกราช แต่ไม่ยอมให้พระเจ้า เอกราชได้ครองแผ่นดินอีก จึงพากันถอดพระเจ้าเอกราชออกจากตำแหน่งพระราชาให้เป็นคนจัณฑาล แล้วขับไล่ออกจากเมืองไป จากนั้นจึงพากันอภิเษกพระจันทกุมารขึ้นเป็นพระราชาปกครองเมืองสืบต่อไป ฝ่ายพระเจ้าจันทกุมารเมื่อได้ครองราชย์สมบัติแล้วก็ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และได้ทรงปฏิบัติต่อพระราชบิดาผู้ถูกขับไล่ออกจากเมืองอย่างดีเสมอ เมื่อเสด็จสวรรคตแล้วก็ได้เสด็จไปยังเทวโลกในที่สุด

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ประกาศอริยสัจแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่านั้น แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตพยายามเพื่อฆ่าคนเป็นอัน มากเพราะอาศัยเราแม้ผู้เดียว ดังนี้แล้วจึงทรงประชุมชาดก กัณฑหาลพราหมณ์ในกาลนั้นได้เป็นพระเทวทัต พระนางโคตมีเทวีเป็นพระมหามายา พระนางจันทาเทวีเป็นราหุลมารดา พระวสุลละเป็นพระราหุล พระเสลากุมารีเป็นอุบลวรรณา พระสุรกุมารเป็นพระอานนท์ พระรามโคตตะเป็นกัสสปะ พระภัททเสนเป็นโมคคัลลานะ พระสุริยกุมารเป็นพระสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชเป็นอนุรุทธะบริษัท ในกาลนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนพระจันทกุมารนั้นคือเราสัมมาสัมพุทธะดังนี้แล (ขุ. ชา. อ. 64/191)

8. นารทชาดก

นารทชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือความวางเฉย

เมื่อคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ที่สวนตาลหนุ่ม ทรงปรารภถึงการทรงทรมานอุรุเวลกัสสปอาจารย์ของหมู่ชฎิล 3 พี่น้องว่าการทรมานอุรุเวลกัสสป ในกาลนี้ไม่อัศจรรย์เท่ากับครั้งก่อน พุทธบริษัททั้งบริษัททั้งหลายจึงกราบทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงเล่าให้ฟัง จึงทรงนำเอาอดีตมาเล่าดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 537-538)

ในอดีตกาล มีพระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าอังคติราช ทรงเสวยราชสมบัติในกรุง มิถิลา ในรัฐวิเทหะ ทรงเป็นผู้ที่ตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม ทรงพระธิดาพระนามว่า พระนางรุจาราชกุมารี เป็นมีรูปโฉมงดงาม พระราชาทรงโปรดปรานพระราชธิดาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ในทุกๆวันจะทรงพระราชทานสิ่งของให้พระราชธิดามิเคยขาด ในทุก ๆ กึ่งเดือนจะทรงพระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่พระราชธิดาเพื่อบริจาคทานแก่มหาชนในพระนคร และพระองค์มีอำมาตย์ที่คอยให้คำปรึกษาอยู่ 3 คน คือ วิชัยอำมาตย์ สุนามอำมาตย์ และอลาตอำมาตย์

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือน 12 บนท้องฟ้าปรากฏเพ็ญเต็มดวงสว่างไสว ในสระน้ำก็เจิ่งนองสดใสเต็มไปด้วยบัวใหญ่งดงามชื่นบาน ประชาชนพากันตกแต่งเคหสถานอย่างงดงาม พระเจ้าอังคติราชทรงประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าอำมาตย์ในปราสาทอันประดับประดาอย่างวิจิตรตระการตา พระราชาทรงปรารภกับหมู่อำมาตย์ว่าราตรีที่น่ารื่นรมย์เช่นนี้ควรทำอะไรดี อลาตอำมาตย์ทูลว่าควรจะเตรียมกองทัพใหญ่ยกรบเอาดินแดน สุนามอำมาตย์ทูลว่าควรที่จะจัดการเลี้ยงดื่มสุราเมรัยให้สำราญและหาความเพลิดเพลินจากระบำรำฟ้อนวิชัยอำมาตย์ทูลว่าควรไปหาสมณพราหมณ์ผู้รู้ธรรมแล้วฟังธรรมดีกว่า พระราชาพอพระทัยคำทูลของวิชัยอำมาตย์ จึงตรัสถามว่าควรจะไปหาใครที่เป็นผู้รู้ธรรม อลาตอำมาตย์แนะขึ้นว่ามีชีเปลือยรูปหนึ่งอยู่ในมิคทายวัน เป็นพหูสูตร พูดจาน่าฟัง ชื่อว่าคุณาชีวก ท่านคงจะช่วยขจัดข้อสงสัยของทั้งหมดได้ เจ้าอังคติราชได้ทรงฟังก็ทรงพอพระทัย รับสั่งให้เตรียมขบวนเสด็จไปหาชีเปลือยชื่อคุณาชีวกนั้น

เมื่อไปถึงที่อยู่ของชีวกนั้นแล้ว พระราชาก็ทรงเข้าไปหาคุณาชีวก ตรัสถามปัญหาธรรมที่พระองค์สงสัยอยู่ว่าคนควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาอย่างไร พึงปฏิบัติธรรมอย่างไรเมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วจึงได้ไปสู่สุคติ และคนทำอะไรจึงเป็นเหตุให้ไปนรก เป็นต้น คุณาชีวกทูลตอบตามมิจฉาทิฏฐิของตนว่า บาปไม่มีผล บุญไม่มีผล ปรโลกไม่มี ทานที่ให้แล้วไม่มีผล คนเกิดมาแล้วย่อมบริสุทธิ์ได้เอง เป็นต้น อลาตอำมาตย์ได้ฟังดังนั้นก็พูดสนับสนุนว่าตนเองก็เห็นเป็นเช่นนั้นจริง เพราะตนเองระลึก ชาติได้หนึ่งชาติ ในอดีตชาติตนได้ทำชั่วไว้มากมาย แต่กลับได้มาเกิดในตระกูลอำมาตย์ผู้มียศใหญ่ไม่ ต้องตกนรก และมีคนเข็ญใจผู้เป็นทาสชื่อว่าวีชกะ ซึ่งระลึกชาติได้ว่าชาติก่อนตอนเองทำบุญรักษาศีล บริจาคทานมากมาย แม้ชาตินี้ก็บริจาคทาน แต่กลับต้องเกิดมาเป็นคนยากจนเข็ญใจต้องเป็นทาสของ คนอื่นก็ได้สนับสนุนคำของคุณาชีวกด้วย ที่ทั้ง 2 กล่าวเช่นนั้นเพราะกรรมชั่วและกรรมดีที่ทั้งของทั้ง 2 คนพูดถึงนั้นยังไม่ได้ให้ผลเลยเข้าใจผิดว่ากรรมดีกรรมชั่วไม่มีผล

พระเจ้าอังคติราชเมื่อได้สดับดังนั้นก็เชื่อโดยสนิทพระทัย เมื่อเสด็จกลับถึงพระราชวัง ก็มีพระราชโองการให้จัดกามคุณทั้งหลายไว้ถวายพระองค์ และให้คนอื่นดูแลราชกิจแทน ส่วนพระองค์ทรงหมกมุ่นอยู่ในการเสพกามคุณทั้งหลาย นับจากนั้นก็เกิดเสียงเล่าลือไปทั้งพระนครว่า พระราชากลายเป็นมิจฉาทิฐิ เชื่อคำของชีเปลือยคุณาชีวกบ้านเมืองย่อมจะถึงความเสื่อม เมื่อความนี้ทราบไปถึงพระนางรุจาราชกุมารี พระนางทรงร้อนพระทัยเมื่อทราบว่าพระบิดาทรงรับสั่งให้รื้อโรงทานทั้งสี่มุมเมือง จะไม่ทำการบริจาคทานอีกต่อไป ทั้งยังได้กระทำการข่มเหงน้ำใจประชาชนมากมายหลายประการ ด้วยความที่ทรงเชื่อว่า บุญไม่มี บาปไม่มี บุคคลไปสู่สุคติเองเมื่อถึงเวลา พระนางรุจาราชกุมารีจึงเข้าเฝ้าพระบิดา ทูลขอพระราชทานทรัพย์หนึ่งพันเพื่อจะเอาไปทรงบริจาคทาน พระราชบิดาทรงปฏิเสธพร้อมทั้งแนะนำให้พระนางเลิกให้ทานรักษาศีลเสีย เพราะทำไปแล้วก็ไม่มีผล พระนางรุจาราชกุมารีพยายามกราบทูลเตือนสติพระบิดาให้เลิกเป็นมิจฉาทิฏฐิ ทรงแสดงความที่พระนางระลึกชาติได้ 14 ชาติ เล่าบุพพกรรมถวายพระราชา พร้อมทั้งชี้โทษแห่งการคบคนพาลและอานิสงค์ของการคบบัณฑิต แต่พระราชามิได้เชื่อคำรุจาราชกุมารี ยังคงยึดมั่นตามที่ได้ฟังมาจากคุณาชีวก พระนางทรงเป็นทุกข์ถึงผลที่พระบิดาจะได้รับเมื่อสิ้นพระชนม์ จึงทรงตั้งจิตอธิษฐานต่อเทพยดาให้มาปลดเปลื้องมิจฉาทิฏฐิของพระราชบิดา

ขณะนั้น มีพรหมองค์หนึ่งชื่อ นารท เป็นผู้มีความกรุณาในสรรพสัตว์ มักอุปการะเกื้อกูล ผู้อื่นอยู่เสมอ นารทพรหมเล็งเห็นความทุกข์ของพระนางรุจาราชกุมารี และเล็งเห็นความเดือดร้อนอัน จะเกิดแก่ประชาชน หากพระราชาทรงเป็นมิจฉาทิฏฐิ จึงเสด็จจากเทวโลกแปลงเป็นบรรพชิต เอาภาชนะทองใส่สาแหรกข้างหนึ่ง คนโทแก้วใส่สาแหรกอีกข้างหนึ่ง ใส่คานทานวางบนบ่าเหาะไปสู่ปราสาท ลอยอยู่ตรงหน้าพระพักตร์ของพระเจ้าอังคติราช พระราชาเมื่อทอดพระเนตรเห็นก็ทรงตกตะลึงและตรัสถามถึงความเป็นมาของนารทพรหม นารทพรหมตอบว่าตนเป็นพรหมอยู่บนเทวโลก พระราชาจึงตรัสถามถึงเหตุของการได้เป็นพรหมต่อนารทพรหม นารทพรหมตอบความสงสัยของ

พระราชาถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพรหมมี สัจจะ ธรรมะ ขันติ จาคะ เป็นต้น พระเจ้าอังคติราชได้ทรงสดับเช่นนั้นก็ไม่ทรงเชื่อในปรโลก เพราะทรงยึดมั่นในมิจฉาทิฏฐิ จึงตรัสถามว่านารทพรหมจะพิสูจน์ว่านรกหรือสวรรค์มีจริงอย่างไร

นารทพรหมจึงได้บรรยายถึงเหตุที่คนจะไปนรกสวรรค์ เมื่อพระเจ้าอังคติราชทรงกลัวในนรกและปรารถนาจะไปสวรรค์ จึงได้เทศนาสอนธรรมแก่พระเจ้าอังคติราช สอนให้พระราชาตั้งมั่นใน ทานในศีล อันเป็นหนทางไปสู่สวรรค์ ครั้นนารทพรหมแสดงธรรมถวายพระเจ้าอังคติราช ให้ทรงละมิจฉาทิฏฐิ ให้ตั้งอยู่ในศีลอย่างนี้แล้ว จึงถวายโอวาทกะพระราชาว่าตั้งแต่นี้ไปพระองค์จงละปาปมิตร เข้าไปใกล้กัลยาณมิตร อย่าทรงประมาทเป็นนิตย์ แล้วพรรณนาคุณของพระนางรุจาราชธิดา ให้โอวาทแก่ราชบริษัทและทั้งนางในแล้วจึงได้กลับไปสู่พรหมโลกด้วยอานุภาพอันใหญ่ พระเจ้าอังคติราชทรงตั้งอยู่ในโอวาทของนารทพรหม ละมิจฉาทิฏฐิ บำเพ็ญบารมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนม์ชีพได้เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้ เท่านั้น แม้ในกาลก่อนเราก็ทำลายข่ายคือทิฏฐิ แล้วจึงทรมานอุรุเวลกัสสปะนั่นเอง เมื่อจะประชุมชาดก จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ในตอนจบว่า อลาตเสนาบดีเป็นพระเทวทัต สุนามอำมาตย์เป็นพระภัททชิ วิชยอำมาตย์เป็นสารีบุตร คุณาชีวกผู้อเจลกเป็นสุนักขัตตะลิจฉวีบุตร พระนางรุจาราช ธิดาผู้ทรงยังพระราชาให้เลื่อมใสเป็นพระอานนท์ พระเจ้าอังคติราชผู้มีทิฏฐิชั่วในกาลนั้นเป็นพระอุรุเวลกัสสปะ มหาพรหมโพธิสัตว์เป็นเราตถาคต ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้ด้วยประการฉะนี้แล (ขุ. ชา. อ. 64/279)

9. พระวิธุรชาดก

วิธุรชาดก จากเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจบารมี คือความสัตย์

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายสนทนากันถึงความอัศจรรย์แห่งพระปัญญาของพระตถาคต ที่สามารถย่ำยีถ้อยคำกล่าวร้ายของคนอื่น ทรงทรมานให้หมดพยศ แล้วให้ตั้งอยู่ในสรณะและศีลได้ พระศาสดาได้ยินจึงตรัสว่า ไม่น่าอัศจรรย์เลย เพราะในกาลก่อนเมื่อพระองค์กำลังแสวงหาพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ก็เป็นผู้มีปัญญา ย่ำยีถ้อยคำของคนอื่นให้ร้ายเหมือนกัน ภิกษุเหล่านั้นอาราธนาอ้อนวอนให้พระองค์ทรงเล่าให้ฟัง แล้วพระองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 538)

ในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่า ธนัญชัยโกรพยราช ทรงครองราชย์ในกรุงอินทปัตต์แคว้นกุรุ ทรงมีอำมาตย์ชื่อว่า วิธุรบัณฑิต เป็นผู้ให้นำแนะนำในด้านต่างๆ วิธุรบัณฑิตเป็นผู้มีวาจาฉลาดหลักแหลม เมื่อจะกล่าวถ้อยคำสิ่งใดก็สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและชื่นชมยินดีในถ้อยคำนั้น ในครั้งนั้นมีพราหมณ์อยู่สี่คนเคยเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่สมัยยังเป็นหนุ่ม ต่อมาพราหมณ์ทั้งสี่เห็นโทษในกามคุณจึงได้พากันได้ออกบวชเป็นดาบสบำเพ็ญฌาณและอภิญญาสมาบัติอยู่ในป่าหิม

พานต์ ต่อมาพราหมณ์ทั้งสี่ได้เที่ยวจาริกไป เพื่อตองการเสพรสเค็มรสเปรี้ยว เมื่อไปถึงกรุงกาลจัมปากะ ในแควนอังคะ จึงพากันพักอยู่ในพระราชอุทยาน วันรุงขึ้นจึงเขาไปภิกษาจารยังในพระนคร

ในกรุงจัมปากะนั้นมีเศรษฐีอยู่สี่คนที่เลื่อมใสในอิริยาบถของดาบสทั้งสี่ จึงได้พากันเชิญดาบสทั้งสี่ท่านไปยังเรือนของพวกตนเพื่อที่จะได้ถวายอาหารอันประณีต ดาบสทั้งสี่นั้นเมื่อได้บริโภค อาหารในเรือนของเศรษฐี มีความพระสงค์จะพักผ่อนจึงได้ไปสู่ที่ต่างๆ คือ คนหนึ่งไปยังเทวโลก คน หนึ่งไปยังภพของนาคคนหนึ่งไปยังภพของครุฑ คนหนึ่งไปยังราชอุทยานของพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราช เมื่อกลับจากที่ต่างๆ แล้วดาบาสทั้งสี่จึงได้เล่าถึงสมบัติของพระอินทร์ สมบัติของนาค สมบัติของ ครุฑ และสมบัติของพระราชาตามลำดับ ให้แก่เศรษฐีที่ได้อุปัฏฐานพวกตนฟัง เศรษฐีทั้งสี่เมื่อได้ฟังคำพรรณนาก็เกิดความเลื่อมใสอยากจะได้สมบัติเช่นนั้นบ้าง ต่างก็พากันพยายามบำเพ็ญบุญ มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น และได้พากันอธิษฐานขอให้ได้ไปเกิดเป็นเจ้าขอสมบัติดังที่ต้องการ ด้วยอำนาจ แห่งบุญ มีการให้ทานและและรักษาศีล เป็นต้นนั้น เมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว เศรษฐีทั้งสี่ก็ได้ไปเกิดในที่ที่ตน ตั้งความปรารถนาไว้ คือ คนหนึ่งไปเกิดเป็นท้าวสักกะเทวราช คนหนึ่งพร้อมด้วยบุตรภรรยาไปเกิดเป็นพญานาค คนหนึ่งไปเกิดเป็นพญาครุฑ คนหนึ่งเกิดเป็นราชโอรสของพระเจ้าธนัญชัย ครั้นเมื่อ พระเจ้าธนัญชัยสวรรคตแล้ว โกรพยราชกุมารก็ได้ครองราชสมบัติในเมืองอินทปัตต์สืบต่อจากพระราชบิดา

ชนทั้งสี่คือ ท้าวสักกะ พญานาค พญาครุฑ และพระราชา ล้วนมีใจฝักใฝ่ในการให้ทาน รักษาอุโบสถศีล และบำเพ็ญธรรม ต่างก็ได้พากันแสวงหาโอกาสบำเพ็ญบุญมีการรักษาอุโบสถศีล ให้ ทาน และบำเพ็ญธรรมอยู่เป็นนิตย์ ในวันหนึ่งชนทั้งสี่ได้พบกันที่สระโบกขรณี ในราชอุทยาน ด้วย อำนาจแห่งความผูกพันที่มีมาตั้งแต่ครั้งยังเกิดเป็นเศรษฐีสี่สหาย ชนทั้งสี่คนจึงได้ทักทายปราศรัยกัน ด้วยไมตรีจิต ขณะกำลังสนทนาก็ได้เกิดการถกเถียงกันขึ้นว่า ศีลของใครประเสริฐที่สุด ชนทั้งสี่ ถกเถียงกันเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่สามารถได้ข้อสรุปได้ จึงชวนกันไปหาวิธุรบัณฑิต เพื่อให้ช่วยตัดสิน วิธุรบัณฑิตก่อนจะแก้ความสงสัยของชนทั้งสี่ ได้ถามถึงเหตุแห่งความถกเถียงกันของชนทั้งสี่ ชนทั้งสี่ จึงเล่าถึงศีลที่พวกตนประพฤติได้ใจความว่าพญานาคประพฤติอธิวาสนขันติคือความไม่โกรธ พยาครุฑ ประพฤติการไม่ทำขั่วเพราะความอยาก ท้าวสักกะประพฤติการละกามคุณทั้ง 5 พระราชาพระพฤติ ความไม่มีกังวล วิธุรบัณฑิตได้ฟังแล้วก็ตัดสินว่าคุณธรรมทั้ง 4 นั้นล้วนประเสริฐเหมือนกัน ผู้ประพฤติ คุณธรรมทั้ง 4 ได้ชื่อว่าเป็นผู้สงบเหมือนกัน ชนทั้งสี่เมื่อได้สดับคำตัดสินนั้น ก็มีความชื่นชมยินดีใน ปัญญาของวิธุรบัณฑิต ที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีเหตุมีผล ต่างก็ได้พากันบูชา ความสามารถของวิธุรบัณฑิตด้วยของมีค่าที่เป็นสมบัติของตน และได้พากันแยกย้ายกลับสู่ที่อยู่ของตน เมื่อวรุณนาคราชกลับถึงเมืองนาคพิภพ พระนางวิมลาผู้เป็นพระชายาไม่เห็นแก้วมณีที่เคยประดับ อยู่ที่พระศอของวรุณนาคราช จึงได้ทูลถามถึงแก้วมณีนั้น วรุณนาคราชจึงตรัสตอบว่าได้มอบให้วิธุรบัณฑิตเพื่อบูชา

ธรรมกถาอันไพเราะของเขา และได้กล่าวสรรเสริญวิธุรบัณฑิตถึงความที่เป็นผู้แสดง ธรรมได้ไพเพราะและมีประกอบด้วยประโยชน์

พระนางวิมลาได้ฟังดังนั้นก็เกิดความปราถนาที่จะได้ฟังวิธุรบัณฑิตแสดงธรรมบ้าง แต่ก็ทราบดีกว่าหากบอกไปตามตรงวรุณนาคราชก็คงไม่ไปเชิญวิธุรบัณฑิตให้มาแสดงธรรมให้ตนฟัง จึงทรงทำอุบายว่าเป็นไข้เพราะเกิดความปรารถนาในดวงหฤทัยของวิธุรบัณฑิต เมื่อวรุณนาคราชทรงทราบก็เสด็จไปเยี่ยมตรัสถามถึงสาเหตุของโรคและวิธีรักษาให้หาย พระนางวิมลาจึงทูลตอบถึงความปรารถนาที่จะได้ดวงหฤทัยของวิธุรบัณฑิต หากไม่ได้ดวงดฤทัยของวิธุรบัณฑิตดังที่ปรารถนาพระนางก็คงต้องถึงแก่ความตาย วรุณนาคราชได้ฟังถึงความปรานรถนาของพระนางก็ตกพระทัย ตรัสบอกแก่พระนางถึงความที่วิธุรบัณฑิตเป็นที่รักใคร่ของผู้คนทั้งหลายอีกทั้งพระราชาทั้งหลายในชมพูทวีปต่างก็พากันให้การปกป้อง คงจะไม่มีผู้ใดสามารถล่วงล้ำเข้าไปเอาหัวใจวิธุรบัณฑิตได้ พระนางวิมลาก็แสร้งทำเป็นอาการป่วยกำเริบหนักขึ้นอีก วรุณรนาคราชจึงทรงกลัดกลุ้มพระทัยอย่างยิ่ง

ฝ่ายนางอิรันทตีธิดาของวรุณนาคราชเห็นพระบิดาทรงวิตกกังวลจึงถามถึงเหตุที่เกิดขึ้น วรุณนาคราชจึงเล่าให้นางฟัง นางอิรันทตีจึงขันอาสาจะช่วยให้พระมารดาได้สิ่งที่ปี่รถนาให้จงได้ จึงป่าวประกาศให้บรรดาคนธรรพ์ รากษส นาค ครุฑ มนุษย์ กินนร และชนทั้งหลายได้ทราบว่าหากผู้ใดสามารถนำหัวใจวิธุรบัณฑิตมาให้นางได้ นางจะยอมแต่งงานด้วย ในขณะนั้นปุณณกยักษ์ผู้เป็นหลานของท้าวเวสุวัณมหาราชผ่านมาได้เห็นนางอรันทตีก็นึกรักอยากจะได้เป็นชายา จึงเข้าไปหานางและขันอาสาที่จะนำดวงหฤทัยของวิธุรบัณฑิตมาให้แก่นาง เมื่อปุณณกยักษ์ ได้ทราบว่าวิธุรบัณฑิตเป็นอำมาตย์ในราชสำนักพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชและเป็นที่รักษาของผู้คนในชมพูทวีปเป็นอย่างมาก จึงคิดได้ว่าหากตนไปจับตัววิธุรบัณฑิตโดยตรงคงไม่สามารถทำได้โดยง่าย ดังนั้นจึงควรที่จะท้าเดิมพันกับพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชโดยเอาวิธุรบัณฑิตเป็นสิ่งเดิมพัน ด้วยวิธีนี้คงสามารถนำตัวของวิธุรบัณฑิตไปได้โดยง่าย เมื่อคิดได้ดังนั้นปุณณกยักษ์จึงได้ไปท้าพนันสกากับพระราชาว่าเมื่อแพ้จะมอบ แก้วมณีอันเป็นสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ และม้าวิเศษคู่บุญของพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าตนชนะพระราชาต้องพระราชทานของให้ตามที่ขอ พระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชจึงรับปากว่านอกจากตัวพระองค์ พระมเหสี และเศวตรฉัตรแล้ว อย่างอื่นยอมให้ได้หมด ทั้งคู่จึงได้เริ่มเล่นสกากัน ปรากฏว่าปุณณกยักษ์สามารถเอาชนะได้ จึงออกปากขอตัววิธุรบัณฑิตเป็นรางวัลที่ชนะเดิมพัน พระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชจึงได้ตรัสบอกว่า ตัวของวิธุรบัณฑิตนั้นก็เปรียบเสมือนตัวพระองค์ พระองค์ย่อมไม่สามารถยกให้ได้ เมื่อเถียงกันไม่ได้ข้อสรุป ปุณณกยักษ์จึงขอให้พาไปกันสอบถามกับวิธุรบัณฑิตให้เป็นคนตัดสิน เมื่อไปหาวิธุรบัณฑิตแล้ว ปุณณกยักษ์จึงได้ถามวิธุรบัณฑิตว่าตัวท่านเป็นทาสหรือเสมอด้วยพระราชา วิธุรบัณฑิตจึงตอบว่าตนเองเป็นทาสของพระราชาและยินดีจะไปกับปุณณกยักษ์ตามที่ได้ตกลงเดิมพันกับพระราชาไว้ เมื่อพระราชาได้สดับคำของวิธุรบัณฑิตก็เสียพระทัยว่าวิธุรบัณฑิตไม่เห็นแก่พระองค์ที่มีอุปการะคุณให้ลาภสักการะแก่เขา กลับไปเห็นแก่ปุณณกยักษ์ที่ไม่เคยพบกันมาก่อน

แต่ก็ทรงเข้าใจในคำของวิธุรบัณฑิต จึงได้ขอให้แสดงธรรมให้ฟังก่อนจะไป เพราะถ้าวิธุรบัณฑิตจากไปแล้วพระองค์คงไม่ได้สดับธรรมกถาอันไพเราะอีก วิธุรบัณฑิตจึงได้แสดงฆราวาสธรรมถวายแด่พระองค์

เมื่อแสดงธรรมถกาถวายพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชจบแล้ว วิธุรบัณฑิตจึงขอปุณณกยักษ์ อยู่ที่เรือนเป็นเวลา 3 วันเพื่อทำกิจทั้งหลายมีการอบรมบุตรภรรยาเป็นต้นก่อนจึงจะไปพร้อมกัน เมื่อปุณณกยักษ์อนุญาต วิธุรบัณฑิตจึงได้เรียกบุตร ภรรยา และคนรับใช้ทั้งหลายมา แจ้งความที่ตนเองจะต้องไปกับปุณณกยักษ์แล้วสอนราชวสดีธรรมแก่คนทั้งหมด เมื่อครบกำหนด 3 วันแล้วจึงได้จากไปพร้อมกับปุณณกยักษ์ ในระหว่างทางปุณณยักษ์คิดว่าจะฆ่าวิธุรบัณฑิตให้ตาย แล้วควักเอาแต่หัวใจไปน่าจะสะดวกกว่า จึงได้พยายามทำร้ายวิธุรบัณฑิตให้ตายด้วยวิธีการต่างๆ มีจับพาดที่ก้อนหิน ต้นไม้ ขู่ให้ตกใจกลัว เป็นต้น ก็ไม่เป็นผล เพราะบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ได้คุ้มครองวิธุรบัณฑิต เมื่อปุณณกยักษ์พยายามฆ่าไม่สำเร็จ วิธุรบัณฑิตจึงได้ถามความจริงว่าที่จริงแล้วปุณณกยักษ์เป็นใคร ทำไมถึงต้องการฆ่าตนเอง ปุณณกยักษ์จึงได้บอกความจริงว่าตนเองเป็นยักษ์ ที่ต้องการฆ่าวิธุรบัณฑิตเพราะจะเอาหัวใจไปถวายพระนางวิมลา แล้วแต่งงานกับนางอิรันทตีผู้เป็นธิดา วิธุรบัณฑิตได้ฟังก็หยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาว่าที่แท้นั้นพระนางวิมลาปราถนาจะได้ฟังธรรมอันเป็นที่เลื่องลือของตนเท่านั้น จึงคิดว่าควรจะแสดงธรรมแก่ปุณณกยักษ์ เพื่อมิให้หลงผิดจึงได้แสดงธรรมชื่อว่า สาธุนรธรรม ธรรมของคนดีแก่ปุณณกยักษ์

ปุณณกยักษ์ได้ฟังธรรมก็รู้สึกในความผิดว่าวิธุรบัณฑิตมีอุปการคุณแก่ตน ไม่ควรจะกระทำร้ายหรือแม้แต่คิดร้ายต่อวิธุรบัณฑิต จึงตัดสินใจว่าจะพาวิธุรบัณฑิตกลับ ไปยังกรุงอินทปัตต์ ตนเองจะไม่ตั้งความปรารถนาในนางอิรันทตีอีกต่อไปแล้ว เมื่อวิธุรบัณฑิตทราบถึงการตัดสินใจของปุณณกยักษ์จึงให้พาไปยังนาถพิภพตามเดิมเพราะตนเองเป็นผู้ไม่ได้กระทำชั่ว ย่อมไม่กลัวตายอยู่แล้ว ปุณณกยักษ์จึงนำวิธุรบัณฑิตไปเฝ้าพระยาวรุณนาคราชในนาคพิภพ เมื่อได้พบพระยาวรุณนาคราชและพระนางวิมลาผู้เป็นมเหสี วิธุรบัณฑิตจึงได้สอบถามถึงความประพฤติที่ให้ได้มาซึ่งสมบัติของพระยานาค เมื่อได้ทราบว่าพระยานาคได้สมบัติต่างๆ มาเพราะกรรมดีของตนมีการให้ทานและรักษาศีลเป็นต้น และได้กล่าวธรรมกถาแนะนำให้พระยานาคประพฤติธรรมมีการไม่ประทุษร้ายด้วยกายและวาจาเป็นต้นเพิ่มเติม ก็จักได้สมบัติอันยิ่งกว่าสมบัติในปัจจุบัน เมื่อพระยาวรุณนาคราชและพระนางวิมลาได้ฟังธรรมกถาของวิธุรบัณฑิตก็พากันสรรเสริญวิธุรบัณฑิต มอบนางอิรันทตีให้แต่งงานกับปุณณกยักษ์ตามสัญญาแล้ว ให้ปุณณกยักษ์พาวิธุรบัณฑิตกลับไปส่งยังกรุงอินทป์ตต์

เมื่อวิธุรบัณฑิตกลับถึงกรุงอินทปัตต์ พระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่งจึง ได้จัดให้มีมหรสพเฉลิมฉลองการกลับมาของวิธุรบัณฑิตเป็นเวลาถึงหนึ่งเดือน วิธุรบัณฑิตเมื่อได้กลับเมืองอินทปัตต์ก็ได้สอนธรรมกถาแก่พระราชาและชาวพระนครทั้งหลายให้บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น

และรักษาศีลอุโบสถกรรมตลอดอายุ เมื่อสิ้นอายุ ก็ได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ฝ่ายพระราชาและชาวนครทั้งหลายก็ได้พากันให้ทานและรักษาศีล เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปสู่สุคติตามกรรมดีที่ได้พากันทำไว้แล้ว

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายไม่ใช่แต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่านั้น แม้ในกาลก่อนเราตถาคตก็ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฉลาดในอุบายเหมือนกัน ดังนี้แล้วจึงประกาศสัจจะ ประชุมชาดก มารดาบิดาของบัณฑิตในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาได้เป็นมหาราชสกุลในบัดนี้ ภริยาใหญ่ของบัณฑิตในกาลนั้นได้เป็นมารดาของพระราหุลในบัดนี้ บุตรคนโตของบัณฑิตในกาลนั้นได้เป็นพระราหุลในบัดนี้ พระนางวิมลาในกาลนั้นได้เป็นพระนางอุบลวรรณาในบัดนี้ พระยาวรุณนาคราชในกาลนั้นได้เป็นพระสารีบุตรในบัดนี้ พระยาครุฑในกาลนั้นได้เป็นพระโมคคัลลานะในบัดนี้ ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้นได้เป็นพระอนุรุทธะ ในบัดนี้ พระเจ้าโกรพยราชในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ปุณณกยักษ์ในกาลนั้นได้เป็นพระฉันนะในบัดนี้ ม้ามโนมัยสินธพในกาลนั้นได้เป็นพญาม้ากัณฐกะในบัดนี้ บริษัทนอกจากนั้นในกาลนั้นได้เป็นพุทธบริษัทในกาลนี้ ส่วนวิธุรบัณฑิตในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาได้เป็นเราตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้แล (ขุ. ชา. อ. 64/455)

10. พระเวสสันดรชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทาน

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทาน พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่อโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ เหล่าศากยวงศ์ทั้งหลายพากันมาเฝ้า แต่ถือตัวว่าอาวุโสกว่าพระพุทธองค์จึงไม่ยอมไหว้พระองค์ พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงหาวิธีที่จะให้ บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ จึงเหาะขึ้นไปบนอากาศ ประดุจโปรยละอองธุลีพระบาทบนเศียรแห่งพระ ญาติเหล่านั้นเป็นที่อัศจรรย์พระเจ้าสุทโธทนะจึงไหว้พระพุทธองค์ พระญาติอื่น ๆ เห็นดังนั้นจึงพากัน ไหว้พระพุทธองค์ทั้งหมด เมื่อพระองค์เสด็จลงมาประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูไว้ ฝนโบกขรพรรษ ก็ตกลงมาเป็นที่น่าอัศจรรย์ บรรดาภิกษุทั้งหลายก็พากันสนทนาถึงความอัศจรรย์นั้น พระพุทธองค์จึง ตรัสว่าไม่เฉพาะแต่ในกาลนี้เท่านั้น ในกาลก่อนเราก็ทำให้มีฝนโบกขรพรรษตกลงยังที่ในญาติสมาคม เช่นกัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นอาราธนา พระองค์ก็ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2548, น. 538)

ในอดีตกาล พระเจ้าสัญชัย ทรงครองราชสมบัติเมืองสีพี มีพระมเหสีทรงพระนามว่า พระนางผุสดี ธิดาพระเจ้ากรุงมัททราช พระนางผุสดีนี้ในชาติก่อน ๆ ได้เคยถวายแก่นจันทน์หอมเป็นพุทธบูชาและอธิษฐาน ขอให้ได้เป็นพุทธมารดาพระพุทธเจ้าในกาลอนาคต ครั้นเมื่อนางสิ้นชีวิตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เมื่อถึงวาระที่จะต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์ได้ประทานพรสิบประการแก่นาง ครั้นเมื่อพระนางผุสดีทรงครรภ์ทรงมีพระประสงค์ตั้งโรงทาน 6 แห่งในพระนครและบริจาคทรัพย์ 6 แสนบริจาคทานในทุก ๆ วัน เหล่าพราหมณ์จึงทำนายว่าพระโอรสที่จะประสูตินั้นเป็นผู้เป็นใหญ่ในทานบารมี พระเจ้าสัญชัยจึงทรงให้ตั้งโรงทานและบริจาคทรัพย์ให้ทานตามพระประสงค์ของ

พระนาง เมื่อพระนางใกล้กำหนดประสูติทรงปรารถนาไปเที่ยวชมพระนคร ในขณะเสด็จประพาสนั้น พระนางทรงเจ็บครรภ์และประสูติพระโอรสในบริเวณย่านนั้น พระโอรสจึงทรงพระนามว่า เวสสันดร พร้อมกับที่พระโอรสประสูติ ช้างต้นของพระเจ้าสญชัยก็ตกลูกเป็นช้างเผือกเพศผู้ได้รับชื่อว่า ปัจจัยนาค เป็นช้างต้นคู่บุญพระเวสสันดร

พระเวสสันดรทรงมีพระทัยน้อมไปในการบริจาคทานตั้งแต่วันแรกที่ประสูติ เมื่อทรงเจริญวัยขึ้นพระเจ้าสัญชัยโปรดให้คนทำเครื่องประดับที่มีค่ามากให้ พระเวสสันดรก็ทรงประทานให้เป็นทานแก่พระนางนมทั้งหลายถึง 9 ครั้ง เมื่อมีพระชนมพรรษาได้ 8 ปี ได้ดำริว่าพระองค์ให้แต่ทานภายนอก คือทรัพย์สมบัติ ทานนั้นยังไม่ทำให้พระองค์ยินดีเท่าที่ควร พระองค์จึงทรงตั้งความปรารถนา จะให้ทานภายในคืออวัยวะทั้งหลายด้วย จึงทรงอธิษฐานว่าถ้ามีใครมาขอหทัยก็จะผ่าอุระนำหทัยให้ ถ้าขอจักษุก็จะควักให้ ถ้าขอเนื้อก็จะเชือดเนื้อให้ ถ้าขอโลหิตก็จะเอาโลหิตให้ หรือแม้แต่ถ้าขอให้เป็น ทาสก็จะยอมเป็นทาส เมื่อพระองค์ตั้งความปรารถนาดังนั้นเทวดาทั้งหลายก็แซ่ซ้องสาธุการไปจนถึงพรหมโลก

เมื่อมีพระขนมพรรษาได้ 16 ปี ทรงได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี และได้ครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสัญชัยผู้เป็นพระราชบิดา ต่อมาพระนางมัทรีก็ได้ประสูติพระโอรสพระนามวา ชาลีกุมาร และพระธิดาพระนามว่า กัณหาชินาราชกุมารี ในกาลนั้นเองกาลิงครัฐเกิดฝนแล้ง ทำให้เกิดทุพภิกภัยขึ้นในเมือง เจ้าผู้ครองกาลิงครัฐจึงแต่งตั้งให้พราหมณ์ 8 คนเป็นฑูตให้ไปทูลขอช้างเผือกปัจจัยนาคกับพระเวสสันดรเพื่อที่จะให้ฝนฟ้ากลับมาตกตามฤดูกาล เมื่อพราหมณ์ทั้ง 8 ได้ไปยังเมืองสีพีทูลขอช้างกับพระเวสสันดร พระองค์จึงทรงบริจาคทานด้วยช้างเผือกปัจจัยนาคพร้อมด้วยเครื่องประดับช้างมูลค่าถึง 24 แสน พร้อมทั้งคนบำรุงช้างจำนวน 500 ตระกูลแก่พราหมณ์ทั้ง 8 เมื่อชาวเมืองสีพีเห็นพระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคคู่บ้านคู่เมืองไปดังนั้น ต่างไม่พอใจ พากันชุมนุมไปฟ้องพระเจ้าสัญชัย ทูลขอให้ลงโทษพระเวสสันดรที่บริจาคช้างมงคลคู่บ้านคู่เมืองโดยให้ขับไล่ออกจากเมืองให้ไปอยู่ในป่าเขาวงกต เมื่อพระเจ้าสัญชัยถูกชาวเมืองบีบบังคับจึงต้องจำยอมขับไล่พระเวสสันดรไป ซึ่งพระเวสสันดรก็ไม่ได้ขัดข้อง ยอมออกจากเมืองตามค าของชาวเมืองแต่ก่อนจะออกจากเมืองพระเวสสันดรได้ขอโอกาสที่จะบริจาคสัตตสดกมหาทานก่อน เมื่อได้บริจาคมหาทานแล้ว พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระชาลีกุมาร และพระกัณหาชินาราชกุมารี จึงได้ออกจากเมืองโดยรถม้าเทียมด้วยม้า 4 ตัว เมื่อพระเวสสันดรกำลังจะออกจากเมือง พระนางผุสดีทรงทราบว่าพระเวสสันดรมีจิตน้อมไปในทาน จึงได้ส่งเกรียนทั้งหลายที่เต็มด้วยรัตนะ 7 ประการและเครื่องประดับทั้งปวงตามไป พระเวสสันดรจึงได้บริจาคทานในระหว่างออกจากเมืองถึง 17 ครั้งจนสมบัติเหล่านั้นหมดไป เมื่อออกพ้นจากเมืองทรงเหลือแต่รถม้าและม้า 4 ตัวเท่านั้น ขณะกำลังเดินทางไปอยู่นั้นเอง ได้มีพราหมณ์ 4 คนมาขอม้า และอีก 1 คนมาขอรถม้า พระองค์ก็ทรงบริจาคให้ ทั้งหมดจากนั้นทั้ง 4 พระองค์จึงทรงเสด็จดำเนินไปด้วยพระบาทจนถึงมาตุลนคร

ในเจตรัฐ เมื่อเสด็จถึงเจตรัฐแล้ว บรรดาพระยาเจตราชผู้ครองเจตรัฐจำนวนหกหมื่นจึงออกมา ต้อนรับให้พระเวสสันดร พร้อมทั้งขอให้รออยู่ที่เจตรัฐก่อน พวกตนจักไปกราบทูลให้พระเจ้าสัญชัย ทรงเปลี่ยนพระทัย แต่พระเวสสันดรได้ทรงห้ามไว้ เพราะกลัวว่าชาวเมืองสีพีจะทำอันตรายแก่พระ ราชบิดา และเมื่อพระยาเจตรัฐทั้งหลายพากันทูลขอให้ทรงครองราชสมบัติในเจตรัฐ พระเวสสันดรก็ ปฏิเสธเพราะกลัวว่าจะเกิดการรบกับชาวเมืองสีพีเป็นเหตุให้คนอื่นต้องเดือดร้อน และขอให้พระยาเจตรัฐทั้งหลายชี้ทางไปสู่ป่าเขาวงกตให้พระองค์ พระยาเจตรัฐทั้งหลายจึงได้นำเสด็จพระเวสสสันดร ไปยังทางเข้าป่า ชี้ทางไปสู่เขาวงกตให้พระเวสสันดรแล้ว แต่งตั้งให้นายพรานผู้หนึ่งชื่อว่า เจตบุตร คอยดูแลคุ้มกันอยู่ที่ทางเข้าป่า อย่าให้ปัจจามิตรทั้งหลายไปทำอันตรายแก่พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระโอรชพระธิดา เมื่อพระเวสสันดรเสด็จถึงที่เขาวงกตแล้ว ได้พบอาศรมที่ท้าวสักกะเทวราชทรงบัญชาให้เทพบุตรมาเนรมิตรไว้ ก็ทรงทราบจากอักษรที่จารึกอยู่ว่าสร้างไว้เพื่อพระองค์ จึงทรงประดับอยู่ที่อาศรมนั้น ออกบวชเป็นบรรพิต บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ ที่นั้นพร้อมทั้งพระนางมัทรี พระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีเป็นเวลา 7 เดือน

ในกาลนั้นเองมีพราหมณ์แก่คนหนึ่งมีชื่อว่า ชูชก อยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์ทุนนวิฏฐะ ในกาลิงครัฐ มีภรรยาสาวคนหนึ่งชื่อ อมิตตตาปนา วันหนึ่งภรรยาของเขาถูกเหล่าภรรยาของพราหมณ์อื่น ด่าว่าถากถาง จึงแจ้งแก่ชูชกว่าอยากได้ทาสและทาสีมาคอยรับใช้ ให้ชูชกไปขอพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีจากพระเวสสันดรมาเพื่อให้เป็นทาสและทาสีของตน พราหมณ์เฒ่าชูชกถูกภรรยารบเร้าบ่อย ๆ จึงต้องออกเดินทางไปยังป่าเขาวงกตตามคำขอของนาง เมื่อเดินทางไปถึงทางเข้าป่าเขาวงกตเกิดหลงทางและถูกฝูงสุนัขไล่จนต้องขึ้นไปหลบบนต้นไม้ร้องขอให้คนช่วยอยู่ พรานเจตบุตรได้ยินเสียงของชูชก ก็คิดว่าชูชกน่าจะมาขออะไรกับพระเวสสันดร จึงปรากฏตัวออกไปขู่ว่าจะยิงให้ตายด้วยหน้าไม้ พราหมณ์ชูชกจึงได้กล่าวมุสาวาทหลอกพรานเจตบุตรว่าตนเองเป็นพราหมณ์ผู้เป็นทูตของพระเจ้าสัญชัย เดินทางมาเพื่อทูลเชิญพระเวสสันดรกลับเมืองสีพี พรานเจตบุตรก็หลงเชื่อในคำของพราหมณ์ชูชก จึงช่วยลงจากต้นไม้ เลี้ยงดูด้วยอาหารแล้วชี้ทางไปยังที่อยู่ของพระเวสสันดรให้ เมื่อพราหมณ์ชูชกเดินทางต่อไปก็ได้พบกับพระอัจจุตฤาษี สนทนากันแล้วก็กล่าวมุสาวาทหลอกถามที่อยู่ของพระเวสสันดร พระอัจจุตฤาษีหลงเชื่อในคำมุสาวาทของพราหมณ์ชูชกจึงได้บอกทางไปยังที่อยู่ของพระเวสสันดรแก่พราหมณ์ชูชก

เมื่อพราหมณ์ชูชกเดินทางไปถึงอาศรมของพระเวสสันดรก็เป็นเวลาค่ำพอดี เขาจึงคิดว่าถ้าเขาไปขอพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีตอนนี้ พระนางมัทรีอยู่กับพระเวสสันดรด้วยคงจะขัดขวางไม่ยอมมอบให้ จึงรอจนเวลาสายของอีกวัน เมื่อพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ พราหมณ์ชูชกจึงได้เข้าไปทูลขอพระชาลีกุมารกับพระกัณหาชินากุมารี พระเวสสันดรผู้ถูกทูลขอก็ได้ทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานประทานพระโอรสและพระธิดาให้กับชูชก โดยบอกให้ชูชกพาพระโอรสพระธิดาไปยังเมืองสีพีแล้วรับรางวัลกับพระเจ้าสัญชัย แต่พราหมณ์ชูชกได้ปฏิเสธพระกลัวพระราชอาญาและบอกว่าจะ

นำไปเป็นทาสและทาสีให้กับภรรยาของตน พระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารี ได้ยินดังนั้นพากันตกใจกลัว รีบวิ่งไปแอบยังที่ต่าง ๆ พราหมณ์ชูชกเมื่อไม่เจอทั้ง 2 พระองค์ ก็ไปต่อว่าพระเวสสันดรว่าทรงประทานให้แล้วกลับซ่อนพระโอรสพระธิดาไว้ พระเวสสันดรจึงได้เสด็จออกไปตามหา เจอพระชาลีกุมารกับพระกัณหาชินากุมารีแล้วปลอบให้ทั้ง 2 พระองค์ออกมาจากที่ซ่อนเพื่อช่วยทำให้ทานบารมีของพระองค์เต็มเปี่ยม เพื่อที่พระองค์จะได้ข้ามฝั่งแห่งทุกข์ได้และช่วยให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายข้ามได้ด้วย พระโอรสพระธิดาเมื่อได้ฟังพระดำรัสของพระเวสสันดร จึงพากันออกมาจากที่ซ่อน ทำตามพระดำรัสของพระบิดา พระเวสสันดรจึงได้ประทานพระโอรสพระธิดาแก่พราหมณ์ชูชกพร้อมทั้งตั้งค่าไถ่ไว้หากพระโอรสพระธิดาต้องการจะเป็นไท

พราหมณ์ชูชกจึงได้เอาเถาวัลย์มัดพระหัตถ์ของพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีคนละข้าง พร้อมทั้งเอาไม้โบยไปตลอดทางจนพระโลหิตไหล พระเวสสันดรได้เห็นพราหมณ์ชูชกทำดังนั้นก็เกิดความเศร้าโศกเสียพระทัยเพราะความรักในบุตร ถึงคิดว่าจะตามไปฆ่าพราหมณ์ชูชกเสีย แต่ก็ทรงระงับด้วยเพราะทรงคิดได้ว่าบุคคลบริจาคทานแล้วไม่ควรเสียใจในภายหลัง จึงทรงนั่งข่มความเศร้าโศกอยู่ที่อาศรมนั้น เมื่อพระนางมัทรีกลับมายังอาศรมไม่เจอพระโอรสพระธิดาก็ทูลถามกับพระเวสสันดร แต่พระเวสสันดรไม่ทรงตอบ พระนางจึงได้เที่ยวตามหาไปทั่วด้วยความเศร้าโศกเพราะคิดว่าพระโอรสและพระธิดาคงตายแล้ว พระนางเที่ยวตามหาจนหมดแรงสลบไป พระเวสสันดรจึงเข้าไปเอาน้ำพรมให้ฟื้นแล้วตรัสบอกความจริงว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญปิยบุตรทาน บริจาคพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีแก่พราหมณ์ชูชกไปแล้ว ที่พระองค์ไม่ทรงตรัสบอกในทีแรกเพราะกลัวพระนางจะเสียพระทัย เมื่อพระนางมัทรีได้ฟังก็ทรงอนุโมทนาในปิยบุตรทานของพระเวสันดร

ในขณะนั้นเองท้าวสักกะเทวราชทรงดำริว่า เมื่อพระเวสสันดรได้ประทานปิยบุตรทานไปแล้ว ต่อไปหากมีคนมาทูลขอพระนางมัทรีอีก พระเวสสันดรจะต้องอยู่พระองค์เดียว พระองค์จึงทรงจำแลงกายเป็นพราหมณ์เข้ามาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรจึงได้มองดูพระนางมัทรี พระนางก็ทรงทูลว่าชีวิตของพระนางมีพระเวสสันดรเป็นเจ้าของชีวิต จะทรงประทานแก่ใครหรือจะฆ่าเสียก็ย่อมได้ พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยทารทาน ประทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์ ท้าวสักกะเทวราชจึงได้ตรัสบอกความจริงว่าพระองค์เป็นท้าวสักกะ ทรงสรรเสริญและอนุโมทนาในทานของพระเวสสันดร ถวายพระนางมัทรีคืนแล้ว ให้พระเวสสันดรขอพร 8 ประการ ประทานพร 8 ประการแก่พระเวสสันดรแล้วเสด็จกลับเทวโลกตามเดิม

ฝ่ายพราหมณ์ชูชก เมื่อจูงพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีไปด้วยคิดว่าจะกลับไปบ้านของตน แต่เทวดาผู้รักษาพระพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีได้ทำให้เขาเดินไปยังเมืองสีพี เมื่อถึงเมืองสีพีแล้วพระเจ้าสัญชัยจึงได้ไถ่ตัวพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีคืนจากพราหมณ์ชูชก ได้มอบสมบัติต่างๆ มีปราสาท 7 ชั้นพร้อมทั้งบริวารจำนวนมากแก่พราหมณ์ชูชก แล้วจึงตรัสถามถึงความเป็นอยู่ของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจากพระราชนัดดา เมื่อถูกพระราช

นัดดาทูลขอให้ระลึกถึงความรักในบุตร พระเจ้าสัญชัยจึงทรงมีพระดำรัสให้จัดขบวนเสด็จพระไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อได้กลับมายังพระนครแล้วพระเวสสันดรทรงประสงค์จะบริจาคทาน ด้วยพรที่ท้าวสักกะทรงให้ไว้ ฝนแห่งรัตนะทั้งหลายก็ตกลงมายังพระราชนิเวศน์ให้เต็มไปด้วยรัตนะต่างๆ พระเวสสันดรจึงได้ทรงบริจาคทาน ตลอดพระชมน์ชีพของพระองค์

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก ซึ่งประดับด้วยคาถาประมาณ 1,000 คาถานี้มาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ ในกาลก่อน มหาเมฆก็ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกในที่ประชุมแห่งพระประยูรญาติของเราอย่างนี้เหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้วทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ชูชกในกาลนั้นคือภิกษุเทวทัต นางอมิตตตาปนาคือนางจิญจมาณวิกา พรานเจตบุตรคือภิกษุฉันนะ อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือภิกษุอนุรุทธะ พระเจ้าสัญชัยนรินทรราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางผุสดีเทวีคือพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีเทวีคือยโสธราพิมพามารดาราหุล ชาลีกุมารคือราหุล กัณหาชินาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ราชบริษัทนอกนี้คือพุทธบริษัท ก็พระเวสสันดรราชคือเราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้าแล (ขุ. ชา. อ. 64/769)

3.3 การพัฒนาปัญญาที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก

พระพุทธองค์ก่อนที่จะตรัสรู้ กว่าที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ทุกพระองค์ล้วนทรงผ่านการเป็นพระโพธิสัตว์มาก่อน คือ เป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายล้วนตั้งใจบำเพ็ญคุณงามความดีอย่างยอดเยี่ยมและสูงสุด คุณสมบัติ คือ ปัญญา ก็เป็นบารมีข้อหนึ่งในบรรดาบารมี 30 ทัศ ที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้สมบูรณ์บริบูรณ์ก่อน ถึงจะมีกำลังของจิตใจเพียงพอในการค้นคว้าธรรมอันลึกซึ้งพิสดารกว้างใหญ่ไพศาลจนกระทั่งสำเร็จในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ การบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นกระบวนการเพิ่มพูนปัญญาให้ยิ่ง ปัญญาแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ ปัญญาทางโลกและปัญญาทางธรรม เนื่องจากพระโพธิสัตว์จะต้องตรัสรู้มาเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในอนาคตกาล จึงจำเป็นต้องมีปัญญาความรู้มาก เพื่อที่จะได้สั่งสอนสรรพสัตว์ผู้มากมายหลากหลายตามกำลังของอินทรีย์บารมีที่ยิ่งหย่อนไม่เสมอกันนั้น ด้วยกุศโลบายที่ลึกซึ้งแยบคายแตกต่างกันไปเพื่อให้พ้นจากทุกข์ได้ การบำเพ็ญกุศลบารมีของ พระโพธิสัตว์นั้นจึงต้องบำเพ็ญมากกว่าผู้อื่น พระโพธิสัตว์ที่เน้นการบำเพ็ญปัญญาบารมีจะส่งผลให้บรรลุถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณเร็วกว่าการบำเพ็ญบารมีเน้นในข้ออื่นๆ พระสมณะโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันสมัยที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ พระองค์ก็ทรงเน้นการบำเพ็ญปัญญาบารมี พระองค์จึงตรัสรู้เร็วว่าพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ในทางกลับกันอายุของพระศาสนาก็จะน้อยกว่าพระองค์ ที่ตรัสรู้ในหมวดอื่นๆ มีพระวิริยาธิกพุทธเจ้า เช่น พระวิปัสสี ที่ล่วงมาแล้ว เป็นต้น ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องของ มิติการพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก เป็นลำดับดังต่อไปนี้

3.3.1 ปัญญาที่ปรากฏในพระเตมิยชาดก

เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเตมิยกุมาร ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือ การออกบวชหรือออกจากกาม ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระเตมิยชาดก มีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายๆ ตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) พระโพธิสัตว์ใช้ปัญญาในการเลือกภพภูมิฯ

ขณะที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ที่พิภพดาวดึงส์ ตามประสงค์แรกคือเมื่อจุติจากดาวดึงส์จะไปแดนสวรรค์ที่สูงกว่าหรือพรหมโลก เพื่อเสวยสุขที่ได้สร้างมาตั้งแต่อดีตชาติ แต่เมื่อท้าวสักกะเทวราช ทูลถามและกล่าวว่า ถ้าพระโพธิสัตว์จุติแล้วไปยังแดนมนุษย์จะสามารถบำเพ็ญเพียรสร้างคุณงามความดีกุศลบารมีให้ยิ่งขึ้นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์รับคำแล้วไปจุติในครรภ์ของพระนางจันทาเทวี นี้คือการใช้ปัญญาเลือกภพภูมิที่สามารถสร้างบารมีให้ยิ่งขึ้นไปได้โดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัว

2) พระเตมิยกุมารใช้ปัญญาในการบำเพ็ญความเพียร ความอดทนอดกลั้น ต่อพระมารดา

พระกุมารทรงรู้สึกสงสารพระมารดามาก ถึงกับจะอ้าพระโอษฐ์ทูลกับพระมารดา แต่ก็ทรงอดกลั้นอยู่ไว้อยู่ได้ เพื่อทำอุดมการณ์ที่แน่วแน่ให้สำเร็จ หาไม่แล้วจะเป็นการเสียแรงเปล่าที่สู้อุตส่าห์อดทนมาได้เป็นเวลายาวนาน ซึ่งในกาลครั้งนี้ พระราชกุมารทรงใช้ปัญญาพิจารณาอบรมตักเตือนตนเองว่า “การที่จะทำอะไรให้ประสบผลสำเร็จ ต้องทำให้ถึงที่สุดอย่าปล่อยให้เหตุอื่นมาสะดุดลงเสียกลางคัน ต้องดั้นด้นไปจนกว่าจะถึงที่หมายนั่นแหละจึงจะชอบ ความสำเร็จย่อมเผล็ดผลแก่คนใจเด็ดมิใช่คนใจอ่อน ควรที่พวกเราชนชั้นหลังจะได้เอาเยี่ยงอย่างให้รู้จักมีน้ำอดน้ำทนต่อสิ่งที่ไม่น่าพอใจหรือความหลงใหลไปตามสิ่งเร้าเย้ายวนต่างๆ นานาได้”

3) พระเตมิยกุมารใช้ปัญญาพิจารณาว่า ความหวังในผลย่อมสำเร็จด้วยดีแก่ผู้ไม่ใจเร็วด่วนได้

ในขณะที่นายสุนันทะกำลังขุดหลุมเพื่อจะฝังพระราชกุมารอยู่นั้น พระเตมิยกุมารก็ได้ใช้ปัญญาพิจารณาถึงพละกำลังของพระองค์เองว่า ถ้าหากถูกนายสุนันทะทำร้ายเอา จะสามารถต่อสู้ได้หรือไม่ จึงทรงทดลองจับท้ายรถยกขึ้นแกว่งไปมาประดุจดังจับรถเด็กเล่น ทำให้แน่พระทัยว่าจะไม่ถูกนายนายสุนันทะจับฝังทั้งเป็นได้ จากนั้นพระกุมารก็ทรงนำเครื่องทรงที่นายสุนันทะถอดเก็บใส่ห่อไว้มาสวมประดับประดาให้งามเด่นเป็นสง่า แล้วเสด็จเข้าไปยืนใกล้ๆ นายสุนันทะ และบอกถึงสาเหตุที่ต้องทำเป็นคนง่อยเปลี้ย ใบ้ หนวก ซึ่งความจริงพระองค์ไม่ได้เป็นอย่างนั้น ไม่ได้เป็นคนง่อยเปลี้ยเพราะไม่มีเส้นเอ็น ไม่ได้เป็นคนหูหนวกเพราะไม่มีช่องหู ไม่ใช่คนใบ้เพราะพูดไม่ได้ พระกุมารตรัสกับนายสุนันทะเป็นใจความว่า “ท่านอย่าเข้าใจว่าเราเป็นใบ้ ในคราวที่เราได้ฟังพระวาจาของพระชนก

ตรัสสั่งเจ้าหน้าที่ให้ลงโทษโจร 4 คนนั้น เราก็ระลึกถึงชาติก่อนของตนได้ว่า เคยเกิดเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติเหมือนกัน ในกาลนั้นเราต้องไปตกนรกอันทุกข์ทรมานแสนร้ายกาจ ซึ่งตอนนั้นเราครองราชสมบัติอยู่เพียงแค่ 20 ปีเท่านั้น แต่ต้องไปตกนรกอยู่เป็นเวลายาวนานถึง 80,000 ปี ทำให้เรามีความหวาดกลัวต่อการครองราชย์สมบัติว่าชาตินี้จะต้องเสวยราชย์ ในเมืองนี้ก่อบาปกรรมดังเช่นพระบิดาต่อไปอีก จึงตั้งใจไม่พูดอะไรในพระราชวัง เสแสร้งแกล้งทำเป็นคนใบ้ หูหนวก ง่อยเปลี้ยแกล้งนอนเกลือกกลิ้งอยู่บนขี้เยี่ยวของตนเอง”

4) พระเตมิยกุมารทรงใช้พระปัญญาแสดงธรรมแก่นายสุนันทะ

นายสารถีชื่อ สุนันทะ นำพระเตมิยกุมารขึ้นรถเทียมม้าพาไปฝังที่ป่าช้าผีดิบ ในขณะที่นายสุนันทะกำลังขุดหลุมอยู่นั้น พระเตมิยกุมารก็ได้ทรงเลิกทำเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อย ทรงแสดงความเป็นผู้มีพระวรกายสมบูรณ์ทุกประการแก่นายสุนันทะ ตรัสบอกเหตุผลที่พระองค์ทรงแกล้งทำเช่นนั้น เพราะต้องการจะพ้นจากนรกและต้องการจะออกบวช เมื่อนายสุนันทะยังไม่ปักใจเชื่อ พระเตมิยกุมารจึงทรงใช้ปัญญาตรัสถึงอานิสงส์ของผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ให้กับนายสุนันทะฟัง นายสารถีได้ฟังก็เกิดความเข้าใจยินดี ทูลขอบวชอยู่กับพระเตมิยกุมารในป่า

5) พระเตมิยกุมารได้พิจารณาด้วยปัญญาเรื่องการบวช และปรารถนาที่จะออกบวช

พระองค์ทรงใคร่ครวญด้วยปัญญาว่า การบวชเป็นหนทางของการแสวงหาทางออกให้แก่ชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ได้ ชีวิตมนุษย์นั้นเป็นของลำบากเป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์ ใครเล่ายังจะอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกับใครๆ อยู่อีกเพราะขาดปัญญา เป็นเพราะมองไม่เห็นธรรม ใครๆ จึงได้อาศัยชีวิตนี้สร้างเวรต่อกันไม่มีที่สิ้นสุด

6) พระเตมิยกุมารทรงใช้พระปัญญาอธิบายสอนเรื่องการบวชให้พระราชบิดา พระราชมารดาฟัง

พระเตมิยกุมารทรงใช้พระปัญญาอธิบายมีใจความว่า“คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ควรเป็นคนหนุ่ม การบวชควรเป็นเรื่องของคนหนุ่ม อาตมาต้องการประพฤติพรหมจรรย์ อาตมาไม่มีความต้องการในราชสมบัติ อาตมาเป็นเด็กหนุ่มแข็งแรงดี เป็นที่รักมารดาบิดาได้มาด้วยยาก คนบางคนยังไม่ทันจะแก่ก็ตายเสียแล้ว เด็กสาวกำลังรุ่นน่าเอ็นดูก็ถูกมฤตยูคร่าชีวิตไป เหมือนหน่อไม้อ่อนเพิ่งจะงอกใหม่ ๆ ก็ถูกคนถอนทิ้งฉะนั้น คนเราไม่ว่ายังหนุ่มยังสาวก็ตายได้ทั้งนั้น ใครเล่าจะพึงวางใจในชีวิตว่าเรายังหนุ่มยังสาวอยู่แล้วจะยังไม่ตาย อายุของคนเรานั้นเป็นของน้อยนัก เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เหมือนอายุของปลาทั้งหลายในแม่น้ำน้อยฉะนั้น วัยหนุ่มวัยสาวจะช่วยอะไรได้ สัตว์โลกทั้งปวงถูกครอบงำและห้อมล้อมด้วยมฤตยูอยู่เป็นนิตย์ เมื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไปอยู่ดังนั้นแล้วมหาบพิตรจะอภิเษกอาตมาไว้ในราชสมบัติทำไมเล่า”

“สัตว์โลกถูกความตายครอบงำ ถูกความชราห้อมล้อมไว้ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์คือคืนวันเป็นไปอยู่มหาบพิตรจงทรงทราบอย่างนี้ขอถวายพระพร เหมือนกับผ้าในหูกเขาทอไปได้เท่าใดข้างหน้าก็น้อยลงเท่านั้นฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น แม่น้ำเต็มฝั่งไม่ไหลทวนขึ้นสู่ที่สูงฉันใดอายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่เวียนกลับมาสู่วัยเด็กได้อีกฉันนั้น แม่น้ำเต็มฝั่งพัดต้นไม้ริมฝั่งให้โค่นลงฉันใด ความแก่และความตายก็พัดพาสัตว์โลกไปสู่ความตายฉันนั้น”

สรุปได้ว่า เตมิยชาดกที่เห็นเด่นชัดจะเป็นเรื่องของความกลัวที่เกิดขึ้นแก่ พระเตมิยกุมาร เหตุเพราะทรงระลึกชาติได้ว่าเคยกระทำอย่างพระบิดา ที่ได้สั่งลงโทษประหารผู้คน ผลกรรมนั้นจึงทำให้ตกลงไปในอบายภูมิเสวยทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส ด้วยความกลัวนี้เองทำให้พระเตมิยกุมารมีความอดทนอดกลั้น ไม่พูดไม่จากับใคร แกล้งทำเป็นคนง่อย เปลี้ย หูหนวก บ้าใบ้ ยอมนอนจมอยู่กับกองอุจจาระและปัสสาวะของตนเอง เพื่อต้องการจะหลีกหนีออกจากพระราชวัง โดยพระโพธิสัตว์ทรงใช้ระยะเวลานานถึง 16 ปีถึงจะบรรลุความตั้งใจนั้นได้ นับว่าเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก ทำให้ทราบได้เลยว่าการนอนคลุกกับสิ่งสกปรกเหล่านี้ถึง 16 ปี ก็ยังมิสามารถเทียบเท่ากับการเสวยทุกข์ในอบายภูมิอย่างแน่นอน ฉะนั้นแล้วความทุกข์ที่เคยได้รับอย่างแสนสาหัส กลับเป็นสิ่งที่เตือนใจให้เกิดความละอายเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่เคยได้กระทำไว้ในอดีต เตือนใจเพื่อไม่ให้กลับไปสร้างบาปกรรมขึ้นมาอีก

3.3.2 ปัญญาที่ปรากฏในพระมหาชนกชาดก

ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก เรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยะบารมีอย่างแรงกล้าในวัยหนุ่ม ในตอนท้ายของพระชนม์ชีพก็ยังได้ออกบวชบำเพ็ญเนกขัมมะบารมีเพื่อแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ขึ้นไป ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระมหาชนกชาดกนั้นก็ยังมีการใช้ปัญญาเป็นการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์อยู่หลายๆ ตอนด้วย ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) พระมหาชนกกุมารทรงใช้พระปัญญาเลือกเฟ้นด้านการศึกษา

เมื่อพระกุมารทรงเจริญวัยขึ้น ก็ทรงเข้ารับการศึกษาเหมือนเช่นเด็กอื่นๆ การศึกษาที่สำคัญคือการเรียนไตรเพท และศิลปะศาสตร์ ต่างๆ

ไตรเพท แปลว่าพระเวท 3 อย่าง เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของศาสนาพราหมณ์

ศิลปศาสตร์ แปลว่า ตำราว่าด้วยความรู้ต่างๆ มี 18 ประการ

ภายหลังจากการจบการศึกษาได้อย่างรวดเร็วแล้ว พระกุมารก็ทรงมีพระปัญญาเป็นเลิศทรงคิดเป็น ทำเป็น คิดถูก ทำถูกในสิ่งทั้งปวง และเริ่มฉายแววความเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์พร้อมทั้ง ๆ ที่มีพระชนมายุเพียง 16 พรรษาเท่านั้น

2) พระมหาชนกกุมารทรงแสดงปัญญาในการริเริ่มในการสร้างสมประสบการณ์

พระราชกุมารมีความตั้งใจจะไปลงทุนการค้าการขาย พอได้ทรัพย์สมบัติมามากพอ ก็จะไปชิงเอาพระราชสมบัติของพระบิดากลับมา แต่การจะใช้ทรัพย์สินทั้งหมดที่พระมารดานำติดตัวมานั้น

เป็นเรื่องที่ง่ายเกินไปไม่ใช่วิถีของสุภาพบุรุษ และไม่อยากรบกวนพระมารดามากเกินไป พระองค์จึงดำริที่จะลงมือทำการต่างๆ จนประสบผลสำเร็จด้วยพระปัญญา และเป็นการริเริ่มในการสร้างสมประสบการณ์ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง จึงทูลขอทรัพย์จากพระมารดาเพียงครึ่งหนึ่งไปลงทุนทำการค้าที่เมืองสุวรรณภูมิ ครั้นรวบรวมทรัพย์จากการได้กำไรจากการค้าขายมาได้มากพอสมควรแล้วก็จะนำมาเป็นทุนรอนในการชิงราชสมบัติของพระชนกกลับคืนมา แม้พระมารดาจะทัดทานไม่ให้ไปด้วยความเป็นห่วงแสดงภัยในทะเลให้เห็น แต่พระองค์ก็ยังยืนยันในความตั้งใจเดิม และไม่ให้ความกลัวมามีอำนาจเหนือความตั้งใจด้วยความเด็ดเดี่ยว คือ ความมุ่งมั่นทำอย่างแน่วแน่ไม่ย่อท้อในทางพุทธศาสนานับเป็นคุณธรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า อธิษฐาน อธิษฐานธรรม หรืออธิษฐานบารมีอีกข้อหนึ่งนั่นเอง

3) พระมหาชนกกุมารใช้ปัญญาวางแผนป้องกันภัยล่วงหน้า ก่อนที่เรือสำเภาจะอัปปาง

ขณะที่พระมหาชนกอยู่บนเรือสำเภาที่ใกล้อัปปางนั้น ชาวเรือทั้งหลายต่างมีความตระหนกตกใจ พากันบวงสรวงอ้อนวอนเทพยดาขอให้รอดชีวิต ต่างกับพระมหาชนกเมื่อทราบว่าเรือจะจมแน่แล้ว แต่พระมหาชนกไม่รู้สึกตกพระทัยอะไรนัก ทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ รู้เท่าทันสถานการณ์ได้เป็นอย่างดี ไม่ทรงกันแสงคร่ำครวญ ไม่กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาอย่างคนอื่น ได้เตรียมพร้อมเสวยอาหารจนอิ่ม นำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา ครั้นเมื่อเรืออัปปางลง ชาวเรือทั้งหลายล้วนกลายเป็นอาหารของสัตว์น้ำ ส่วนพระมหาชนกนั้นด้วยการที่มีผ้าชุบน้ำมันพันกาย กลิ่นน้ำมันจึงไล่สัตว์ต่างๆ และยังช่วยให้ลอยตัวอยู่บนผิวน้ำได้ดี ประทับยืนอยู่บนเสาเรืออันเป็นจุดสูงที่สุด จากนั้นพระองค์ก็กระโจนพุ่งลงมหาสมุทร ล้วงพ้นฝูงสัตว์ทั้งหลายที่จ้องจะกัดกินเป็นอาหาร เป็นการตั้งสติใช้ปัญญาวางแผนป้องกันเหตุการณ์ล่วงหน้าด้วยพระปัญญาและความกล้าหาญอันเป็นเลิศของพระองค์

4) พระมหาชนกทรงแสดงปัญญาตอบเทพธิดามณีเมขลา

เทพธิดาเมขลาคิดว่าการที่พระมหาชนกว่ายน้ำอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรทั้งๆ ที่ยังมองไม่เห็นฝั่งนั้น นับว่าเป็นการกระทำที่สูญเปล่า ดูแล้วจะตายเสียเปล่า ถึงต่อให้พยายามสักเท่าไรก็คงมิอาจสำเร็จได้ แต่พระมหาชนก ก็ยังทรงพยายามแหวกว่ายอยู่ไม่ยอมล้มเลิก พระมหาชนกจึงได้กล่าวโต้ตอบเทพธิดาเมขลากลับไปเป็นใจความว่า “ดูก่อนเทวดา ผู้ใดรู้แจ้งว่าการงานที่ทำจะไม่ล่วงไปได้จริงๆ และผู้นั้นก็ละทิ้งความเพียรพยายามที่จะทำต่อไปเสีย ก็จะเป็นผู้เข้าถึงความเกียจคร้าน หากเราคิดว่าสิ่งที่เราทำนั้นจะไม่สำเร็จตั้งแต่ต้น เราก็จะล้มเลิกความคิดที่จะทำเสียตั้งแต่แรกเริ่ม ” พระมหาชนกทรงใช้พระปฏิภาณปัญญาของพระองค์โต้ตอบกับเทพธิดามณีเมขลาให้จนด้วยปัญญาแล้วนางก็จนปัญญาที่จะโต้ตอบกับพระองค์ได้อีกต่อไป เมื่อพระองค์เห็นว่าเทพธิดามณีเมขลานิ่งอยู่ จึงได้กล่าวธรรมต่อไปว่า “แม่เทพธิดา! ท่านก็เห็นผลของความเพียรเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของท่านเองอยู่แล้วมิใช่หรือว่า คนอื่น ๆ ได้พากันจมน้ำตายไปหมดแล้ว เหลืออยู่แต่เราคนเดียวเท่านั้นที่ยังมีชีวิต

รอดยังพยายามว่ายข้ามอยู่ และยังได้เห็นท่านมาสถิตอยู่ใกล้เรา เรานั้นจักพยายามไปตามกำลังความสามารถ จักไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร จักทำความเพียรอย่างที่ลูกผู้ชายควรทำจนสุดกำลังเพื่อข้ามไปถึงฝั่งให้จงได้" เทพธิดามณีเมขลาได้ฟังคติธรรมของพระมหาชนกแล้วก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา นำพระมหาชนกราชกุมารสู่เมืองมิถิลานคร

5) พระมหาชนกผู้เลิศด้วยพระปัญญา สามารถตอบปัญหาของพระเจ้าโปลชนกได้ทุกข้อก่อนสถาปนาขึ้นครองราชสมบัติเมืองมิถิลานคร ซึ่งมี 4 ข้อดังนี้

5.1. พระมหาชนกทรงใช้พระปัญญา ทำให้พระธิดาสีวลีทรงโปรดปรานได้

ในคราวที่อำมาตย์กราบทูลพระมหาชนกถึง 2-3 ครั้ง ในเรื่องที่พระธิดาให้รีบเสด็จไปพบ พระมหาชนกก็ไม่แสดงความสนพระทัยอะไร อำมาตย์เมื่อเห็นว่าพระราชาไม่ทรงสนพระทัยสิ่งที่ตนกราบทูลเลยแม้แต่น้อย จึงได้ทูลลารีบไปเข้าเฝ้าพระธิดาทูลเรื่องราวให้พระนางทรงทราบ พระราชธิดาทรงดำริว่า"พระราชาพระองค์นี้จะต้องเป็นผู้มีอัธยาศัยนิสัยใจคอยิ่งใหญ่หนักแน่นมั่นคงสมกับที่ได้เป็นพระราชา" จากนั้นได้สั่งอำมาตย์ไปกราบทูลอีก 2-3 ครั้งแต่ก็ไม่เป็นผล พระราชายังคงเสด็จพระราชดำเนินไปตามปกติ ตามพระราชหฤทัยของพระองค์ และแล้วพระองค์ก็เสด็จไปหาพระธิดา โดยที่พระธิดาไม่ทรงทราบล่วงหน้า จนกระทั่งเสด็จเข้าไปถึงข้างในที่ประทับของพระนางทันที พระราชธิดาสีวลีรู้สึกตกพระทัย รีบเสด็จลุกขึ้นตรง ถวายพระกรให้พระมหาชนกทรงรับเกี่ยวนำไปเสด็จประทับบนราชบัลลังก์ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร แล้วตรัสเรียกเหล่าอำมาตย์มารับสั่งถามว่า ในข้อ 1 เราได้ทำให้พระราชธิดาโปรดปรานแล้วมิใช่หรือ ที่พระนางถวายพระกรให้เราเกี่ยว พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "เห็นแล้วพระเจ้าข้า"

5.2 พระมหาชนกทรงใช้พระปัญญา สามารถทราบหัวนอนของบัลลังก์ 4 เหลี่ยม

ในข้อ 2 เกี่ยวกับเรื่องหัวนอนของบัลลังก์สี่เหลี่ยมนั้น ได้ใช้เวลาคิดใคร่ครวญอยู่สักครู่หนึ่งแล้วก็ทรงถอดเข็มทองคำบนพระเศียรประทานลงบนพระหัตถ์พระธิดาสีวลี พร้อมกับรับสั่งว่า "เธอจงวางเข็มทองนี้ไว้บนหัวนอนของบัลลังก์นั้น" พระธิดาก็รับเข็มทองไปวางไว้ที่หัวนอนของบัลลังก์ พระมหาชนกทอดพระเนตรเข็มทองคำนั้นแล้วก็ตรัสว่า "ด้านนั้นเป็นหัวนอน" โดยทรงสังเกตด้านที่พระธิดาได้วางเข็มทองไว้ เหล่าอำมาตย์พากันทูลชื่นชมว่า "พระองค์ทรงมีไหวพริบปฏิภาณเฉลียวฉลาดว่องไวยิ่งนัก"

5.3 พระมหาชนกทรงใช้พระปัญญา นำขุมทรัพย์ 13 แหล่งออกมาได้

พระโปลชนก ได้ผูกปัญหาที่ฝังขุมทรัพย์ทั้งหลายเอาไว้ เมื่อพระมหาชนกได้ฟังปัญหานั้นแล้ว ก็ได้ตรัสบอกแก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า ขุมทรัพย์ใหญ่ 13 แห่ง นั้นก็คือ

- ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ขึ้น คำว่าดวงอาทิตย์คงหมายถึงพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ขุมทรัพย์ก็มีอยู่ในสถานที่ต้อนรับพระปัจเจกพระพุทธเจ้า

- ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ตก พระมหาชนกพบขุมทรัพย์ตรงที่พระราชาเสด็จไปส่งพระปัจเจกพระพุทธเจ้า

- ขุมทรัพย์ภายนอก ทรงขุดพบบริเวณภายนอกพระธรณีของพระทวารใหญ่ (ประตูใหญ่)

- ขุมทรัพย์ไม่ใช่ภายในและภายนอก ทรงขุดพบบริเวณภายนอกวัง ส่วนข้างล่างพระธรณีพระทวารใหญ่ช่วงขาขึ้นใกล้บริเวณที่ประทับเสด็จขึ้นช้างมงคลหัตถี

- ขุมทรัพย์ขาลง ทรงขุดพบบริเวณที่ขุมทรัพย์ที่ไม้รังทั้งสี่ บริเวณใต้เท้าพระแท่นบรรทมอันทำมาจากไม้รัง ซึ่งตั้งจากพื้นดินขึ้นมา

- ขุมทรัพย์หนึ่งโยชน์โดยรอบ ทรงขุดพบบริเวณพระที่สิริไสยาสน์ (ที่นอน) โดยรอบประมาณชั่วแอก

- ขุมทรัพย์ที่ปลายงาทั้งสอง ทรงขุดพบบริเวณพื้นดินที่งาทั้งสองของช้างมงคลหัตถียื่นออกไป

- ขุมทรัพย์ที่ปลายหาง รับสั่งให้ขุดบริเวณที่ปลายหางของช้างมงคลหัตถีเหยียดออกไป

- ขุมทรัพย์ที่น้ำ รับสั่งให้ขุดบริเวณสระบัว

- ขุมทรัพย์ที่ปลายไม้ รับสั่งให้ขุดบริเวณโคนไม้รังใหญ่ในพระราชอุทยาน โดยถือเอาเงาไม้ในเวลาเที่ยงวัน ปลายไม้เป็นเงาปกอยู่ที่โคนต้น

พระมหาชนกตรัสว่า ยังมีปริศนาหรือปัญหาอื่นๆ อีกหรือไม่อำมาตย์ทั้งหลาย กราบทูลว่า “ไม่มีแล้ว พระเจ้าข้า” ได้พากันกล่าวว่า " โอ! หนอ! ช่างอัศจรรย์ พระมหาชนกทรงปราดเปรื่องเรืองปัญญาจริง ๆ”เป็นอันว่า พระมหาชนกก็สามารถทำตามเงื่อนไขทั้งหมดที่พระราชาองค์ก่อนได้ทรงตั้งไว้จนหมดสิ้น ทุกข้อ ทั้ง ๆ ที่ตามเงื่อนไขให้ทำเพียงข้อใดข้อหนึ่ง แต่พระมหาชนก กลับทำได้หมดทุกข้อทีเดียว นับว่าทรงเป็นยอดคนเก่งที่ยากจะหาผู้เทียมทานได้

6) พระมหาชนกใช้ปัญญาพิจารณาพบสัจธรรมปรากฏในอุทยาน

ขณะที่พระมหาชนกเสด็จผ่านต้นมะม่วง 2 ต้น ได้พบต้นหนึ่งมีผลดกกิ่งก้านดอกใบสวยงาม อีกต้นไม่มีผลมีแต่กิ่งก้านดอกใบสวยงาม ครั้นเสด็จกลับทางเดิมพบว่าต้นที่มีผลดกได้ถึงกาลอวสาน คือ ถูกมหาชนดึงตัดกิ่งหักโค่นล้มลงเพื่อเอาผล ส่วนต้นที่ไม่มีผลยังคงตั้งอยู่สวยงามดังเดิม พระมหาชนกเจ้าก็ได้ธรรมสังเวช เกิดพระปัญญาแจ่มแจ้งว่ามะม่วงมีผลมากเปรียบดังพระราชาผู้มีราชสมบัติมาก มักเป็นที่ต้องการของต่างเมือง ย่อมมีอันตรายมากมายต้องคอยป้องกัน จำต้องต่อสู้รบราฆ่าฟันกันเพื่อให้ประเทศชาติดำรงอยู่ต่อไป ต่างจากต้นมะม่วงที่ไม่มีผลก็ไม่เป็นที่ต้องประสงค์ของผู้ใด เปรียบดังผู้ครองเพศบรรพชิต ย่อมพบแต่ความสุข ภัยย่อมไม่มี

7) พระมหาชนกพิจารณาด้วยพระปัญญาในการออกบวช

พระองค์ยังทรงค้นพบว่า การทรงเครื่องนักบวชยังไม่ได้ชื่อว่าข้ามกิเลสได้ อันตรายยังมีอยู่มากนัก คือ ความหลับ ความเกียจคร้าน ความง่วงเหงาหาวนอน ความไม่ชอบใจ ความมัวเมาในอาหาร เหล่านี้เป็นอันตรายมาก เพราะเมื่อพระองค์ออกบวช คนทั้งหลายจะนำอาหารอย่างดีมาถวาย

พระองค์เสวยแล้วก็จะเอาแต่บรรทม ตื่นมาก็รู้สึกขี้เกียจ จะหวนนึกถึงกาม แล้วจะไม่พอพระทัยในการออกบวช จำต้องระวังเรื่องอาหารไว้ให้มาก

นารทดาบส ที่ปรึกษาได้กราบทูลว่า “การคบกับสัตบุรุษเป็นความดี พระองค์จงยินดีในการบวชเถิด อย่าได้ท้อพระทัยเสียก่อนเลย ขอพระองค์จงเจริญพรหมวิหาร 4 ให้เกิดขึ้น บำเพ็ญศีล และฌานให้บริบูรณ์เถิด ขอจงสมบูรณ์ด้วยพระขันติธรรม และความสงบระงับกิเลสเถิด ขออย่าได้ทรงถือตัวว่าเป็นกษัตริย์ จงตั้งใจบำเพ็ญกุศลกรรมบถ 10 อภิญญา 5 สมาบัติ 8 และบริกรรมกสิณ 10 ต่อไปเถิด”

พระมหาชนกตรัสด้วยพระปัญญาว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ทำผิดแก่ใครๆ ญาติหรือใครๆก็ไม่ได้ทำผิดกับข้าพเจ้า เพียงแต่ข้าพเจ้าเห็นคนในโลกจมอยู่ในกองกิเลส อันเป็นเหตุให้เบียดเบียนกันจนถูกจองจำในคุกตะรางบ้าง ถ้าเราจมอยู่ในกิเลสก็คงจะเป็นเหมือนอย่างเขา คิดดังนั้นแล้วจึงออกบวช”

8) พระมหาชนกทรงพระปัญญาชี้นำคติธรรมเพื่อให้นางสีวลีและผู้ติดตามได้เข้าใจสัจธรรม

พระมหาชนกเสด็จเดินทางโดยมีขบวนมหาชน ได้ไปถึงถูนนคร ก็ถึงเวลาบิณฑบาตรพอดี มีชายคนหนึ่งซื้อก้อนเนื้อมาย่างให้สุก เผลอเรอตกพื้น มีสุนัขคาบไป เจ้าของไล่ทัน พอถึงขบวนมหาชน สุนัขตกในกลัว ทิ้งก้อนเนื้อไว้ตรงนั้น พระมหาชนกเห็นก็พิจารณาเมื่อไม่มีเจ้าของก็หยิบขึ้นมาทำความสะอาด ใส่ลงในบาตร ประทับเสวยก้อนเนื้อที่ใต้ต้นไม้นั้น พระนางสีวลีทอดพระเนตร ก็ทรงดำริว่าพระสวามีเราคงจะบวชแน่แล้ว

เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง ดำเนินไปจนพบกับเด็กสาวสวมกำไลข้อมือ ก็พบว่าเป็นปริศนาธรรมเพื่อให้พระนางสีวลีและผู้ติดตามได้คติธรรมขึ้นมาบ้าง จึงแจ้งต่อพระมเหสีว่าแขนที่สวมกำไล 2 อันมีเสียงดัง เพราะต้องกระทบกันเป็นธรรมดา ส่วนข้างที่สวมกำไลเพียงอันเดียวย่อมไม่มีสิ่งใดมากระทบได้

ณ บ้านช่างศร พระมหาชนกได้ได้ตรัสถามช่างศรว่า ทำไมถึงหลับตาข้างหนึ่ง เวลาเล็งดูลูกศร นายช่างศรทูลว่า “สมณะ! ถ้าเล็งสองตาพร้อมกันก็จะมองดูพร่าๆ จะไม่รู้ว่าคดตรงไหน ตรงตรงไหน” ก็ได้เกิดพระปัญญาว่า การดำรงชีวิตอยู่คนเดียว ก็ไม่ต้องขัดแย้งกับใคร มีโอกาสอยู่อย่างเป็นสุขสงบ เมื่อความสงบสุขเกิดขึ้น เพ่งพิจารณาในธรรมข้อใดก็แจ่มชัด

สรุปได้ว่า เรื่องราวของมหาชนกชาดกมีหลากหลายประเด็นที่น่าสนใจ คือ ความพากเพียรกล้าหาญในการว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรทั้งที่ยังไม่เห็นฝั่ง แต่เรื่องสำคัญที่มักถูกมองข้ามไป คือ เรื่องราวที่พระมหาชนกโพธิสัตว์ต้องการออกบวชเพื่อแสวงหาความสงบ เรื่องความรักของพระนางสีวลีเทวีที่มีต่อพระมหาชนกที่ยอมอดทนต่อความยากลำบาก เพื่อออกบวชตามพระสวามีด้วยต้องการที่จะอยู่ใกล้พระสวามีตลอดเวลา อีกประการหนึ่งได้พบว่าการที่พระมหาชนกโพธิสัตว์เคยได้ใกล้ชิด

อุปฐาก ได้ฟังธรรมจากพระปัจเจกพุทธเจ้ามาแต่อดีต เมื่อพระองค์เห็นความวุ่นวายในการแย่งชิงผลมะม่วงขึ้นนั้น พระมหาชนกโพธิสัตว์ ก็ระลึกถึงความสงบที่ตัวเองเคยได้สัมผัสมาในสมัยที่เคยอยู่ร่วมกับพระปัจเจกพุทธเจ้านี้เอง ที่ทำให้พระมหาชนกมีจิตใจโน้มไปทางความสงบ และมีความประสงค์ที่จะออกบวช ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมสำคัญจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ความอดทนเพียร พยายามต้องประกอบด้วยปัญญา ผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดประกอบด้วยคุณธรรม จะมีความตั้งใจว่าเกิดเป็นคนควรมีความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงแก่สิ่งที่มุ่งหวัง เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ก็จงเพียร แล้วความสำเร็จจะมาเยือน ถึงแม้จะมองไม่เห็นความสำเร็จก็ตามที ก็ย่อมชื่อว่าไม่พ่ายแพ้ต่อกิเลสภายในตนเอง และต้นไม้บางต้นเจริญงอกงามอยู่ได้อย่างปลอดภัยเพราะไม่มีผล แต่บางต้นกลับถูกทำลายหักโค่น เพราะผลของมันเอง ชีวิตที่มีทรัพย์สินสมบัติก็เช่นกันกับต้นไม้ที่มีผล ย่อมมีแต่ภัยอันตรายตลอดเวลา แต่ผู้ไม่มีสมบัตินั้น ไม่ต้องหวาดกลัวอะไร เป็นต้น

3.3.3 ปัญญาที่ประกฏในพระสุวรรณสามชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์ ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระสุวรรณสามชาดกมีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายๆ ตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) สุวรรณสาม ใคร่ครวญพิจารณาด้วยปัญญาแล้ว จุติจากเทวโลกมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางปาริกาฤษิณี

ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์บนสวรรค์เห็นเหตุการณ์ในอนาคตว่า พระฤษีและพระฤษิณีจะตาบอดกันหมด เพราะอศุลกรรมในอดีตชาติที่เคยทำมาด้วยกันตามมาให้ผล ซึ่งจะต้องได้รับความลำบากเป็นอย่างมาก แต่ทั้งสองเป็นนักบวชไม่ได้เกี่ยวข้องกับเมถุนธรรม ท้าวสักเทวราชว่าเพียงใช้มือลูบท้องของปาริกาฤษิณีแล้วตั้งสัตยาอธิษฐานขอให้คนดีมาเกิด จากนั้นเทวดาตนหนึ่ง คือพระโพธิสัตว์ กำลังจะสิ้นอายุบนสวรรค์ จึงใคร่ครวญพิจารณาด้วยปัญญาแล้วจุติจากเทวโลกมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางปาริกาฤษิณี เพื่อที่จะมาสร้างบารมี เมื่อครั้นครบ 10 เดือน นางก็คลอดบุตรเป็นชายมีผิวพรรณงดงาม จึงตั้งชื่อให้ว่า **“สุวรรณสาม”** แปลว่า ผู้มีผิวพรรณดั่งทองคำ

2) สุวรรณสามแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา และใช้พระปัญญาในการช่วยเหลือบิดามารดา

เมื่อสุวรรณสามมีอายุได้ 16 ปี ก็มีความกังวลห่วงใยต่อบิดามารดาที่เข้าไปหาผลไม้ในป่าได้คอยเฝ้าสังเกตการณ์ว่าหากมีอันตรายใดใดเกิดขึ้นจะสามารถให้ความช่วยเหลือได้ทันการณ์ ระหว่างนั้นเองได้มีฝนตกลงมาเป็นห่าใหญ่ บิดามารดาหลบฝนอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ติดกับจอมปลวก ในจอมปลวกนั้นมีอสรพิษร้ายอาศัยอยู่ น้ำเหงื่อของท่านทั้งสองไหลลงไปในรูของอสรพิษ เมื่อมันได้กลิ่นเหงื่อไคลของมนุษย์ก็โกรธออกมาพ่นพิษถูกตาของพระฤษีและพระฤษิณี ทำให้ท่านตาบอดทั้งสองข้างในทันทีด้วยผลจากอศุลกรรมในอดีตชาตินั่นเอง ฝ่ายสุวรรณสามเห็นบิดามารดาไป

หาผลไม้นานผิดปกติจึงตะโกนกู่ก้องเรียกหา และได้รับการกู่รับตอบ สุวรรณสามได้รับฟังคำบอกเล่าจากบิดามารดา และสังเกตดูจอมปลวกก็รู้ว่าบิดามารดาคงถูกงูพ่นพิษใส่ถึงได้ตาบอด สุวรรณสามร้องไห้และหัวเราะสลับไปมา ที่ร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ต้องมาตาบอดในขณะที่ตัวเองยังเป็นเด็ก ที่หัวเราะเพราะดีใจที่จะได้มีโอกาสปรนนิบัติดูแลพ่อแม่เพื่อตอบแทนบุญคุณ การเลี้ยงดูเฝ้าระวังมารดาบิดาที่ตาบอดทั้งสองข้างนั้น ต้องคอยเฝ้าระวังเอาใจใส่เป็นอย่างมาก เมื่อท่านทั้งสองเดินไปในทางทิศใดอาจเกิดอุบัติเหตุได้โดยง่าย สุวรรณสามจึงใช้สติปัญญา ทำเชือกผูกโยงไปยังสถานที่ต่างๆ ได้โดยสะดวก และปลอดภัย ง่ายต่อการดำรงชีวิตของบิดามารดา สุวรรณสามได้ทำหน้าที่ของลูกได้อย่างดีเยี่ยมไม่มีอันใดบกพร่องเลยแม้แต่น้อย

3) ขณะที่สุวรรณสามถูกยิงด้วยศรพิษ เป็นการแสดงถึงการมีสติที่ประกอบด้วยปัญญาอย่างยิ่ง

พระเจ้ากปิลยักษ์ยิงลูกธนูอาบยาพิษถูกสีข้างข้างขวาของสุวรรณสามทะลุอกซ้าย เมื่อถูกยิงก็ยังสามารถตั้งสติได้รวดเร็ว ค่อยๆ ทำการประคองหม้อน้ำวางลงบนพื้นทราย เอนกายนอนหันศรีษะไปทางทิศที่บิดามารดาอยู่ เมื่อพบกับพระเจ้ากปิลยักษ์ซึ่งโกหกว่าต้องการล่าสัตว์ สุวรรณสามฟังแล้วก็รู้ว่าพระราชาตรัสไม่เป็นจริง ได้กล่าวธรรมต่างๆ จนพระราชารู้สึกผิดว่ายิงสุวรรณสามผู้ไร้ความผิดแล้วยังกล่าวมุสาอีก จึงได้บอกความจริงแก่สุวรรณสาม สุวรรณสามได้กราบทูลเรื่องราวต่อพระเจ้ากปิลยักษ์ ถึงความรักใคร่ห่วงใยบิดามารดาของตน และขอร้องให้พระเจ้ากปิลยักษ์เลี้ยงดูบิดามารดาต่อจากตนด้วยวาจาสุภาพนุ่มนวลแม้ตนเองจะได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส

4) สุวรรณสาม ใช้ปัญญาสอนธรรมพระเจ้าปิลยักษ์ก่อนสิ้นชีพ

ว่า “บุคคลใดในโลกนี้เลี้ยงดูบิดามารดาโดยชอบธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมแก้ไขคุ้มครองบุคคลนั้นให้ปลอดภัย บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยชอบธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว เขาย่อมร่าเริงเบิกบานใจอยู่ในสวรรค์”

5) สุวรรณสาม ใช้ปัญญาถวายโอวาทราชธรรมจรรยาแก่พระเจ้ากปิลยักษ์

ว่า “ขอให้พระองค์ทรงประพฤติดีประพฤติชอบในพระชนก พระชนนี มิตร อำมาตย์ ไพร่พล ชาวบ้าน ชาวนิคม ชาวเมือง ชาวชนบท สมณพราหมณ์ฝูงเนื้อและฝูงนกทั้งหลายเถิด เมื่อประพฤติดีประพฤติชอบอยู่อย่างนี้ก็จะได้ไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน พระอินทร์ เทวดา พรหมทั้งหลาย ได้เสวยทิพยสมบัติอยู่ในสวรรค์ ก็เพราะธรรมที่ประพฤติดีแล้วโดยชอบนั่นเอง” ครั้นกล่าวโอวาทอย่างนี้แล้ว สุวรรณสามก็ได้ถวายเบญจศีล หรือศีล 5 ให้พระราชานำไปปฏิบัติ

สรุปได้ว่า พระสุวรรณสามทรงมากด้วยพระปัญญาบารมี และผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ สุวรรรณสามนั้นถือเป็นวัยรุ่นตัวอย่างที่มีใจเปี่ยมด้วยความกตัญญูกตเวที อายุเพียง 16 ปี เขาก็ตั้งมั่นในกตัญญูกตเวทีแล้ว ไม่ได้คิดเรื่องเที่ยวเตร่เฮฮาหาความสนุกสนานอย่าง

วัยรุ่นทั่วๆไป เยาวชนวัยรุ่นทั้งหลายจึงควรถือเอาสุวรรณสามเป็นบุคคลในดวงใจที่ควรแก่การเอาเยี่ยงอย่าง สุวรรณสามนั้นถือธรรมประพฤติธรรมตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เป็นวัยรุ่น วัยหนุ่ม และเรื่อยไปจนตลอดชีวิต เขาตั้งมั่นในเมตตาธรรมและกตัญญูธรรมมาโดยตลอด เมื่อเติบโตขึ้นเขาจึงดำรงอยู่ในธรรมอย่างคงเส้นคงวา ไม่พลิกฝันเปลี่ยนแปลงเดี๋ยวดีเดี๋ยวร้ายอย่างวัยรุ่นส่วนใหญ่สมัยนี้ ดังนั้น ตลอดชีวิตของเขาจึงไม่ได้ทำผิดพลาดอะไรเลย ไม่ผิดทั้งต่อตนเอง พ่อแม่ และทุกๆ ชีวิตที่รายล้อมเขา สุวรรณสามชาดกนี้เป็นที่ตราตรึงใจแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างมาก คุณธรรมอีกอย่างหนึ่งที่มีอยู่ประจำใจของสุวรรณสาม นอกเหนือไปจากเมตตาธรรม ก็คือความกตัญญูกตเวทีเพราะสุวรรณสามใส่ใจเลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดชีวิต

3.3.4 ปัญญาที่ประกฏในพระเนมิราชชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระเนมิราชชาดกมีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายๆ ตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) พระเนมิราชทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงการให้ทานหรือการประพฤติพรหมจรรย์อย่างไหนมีผลานิสงส์มากกว่ากัน

การสร้างกุศลธรรมไม่ว่าการให้ทาน หรือการประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์นั้นมีแนวทางการปฏิบัติที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง การให้ทานนั้นจะเห็นผลในทันทีทั้งผู้ให้และผู้รับ กล่าวคือผู้ให้ได้รับผลทางด้านจิตใจจะเกิดความปีติ สุขใจ ดีใจในขณะที่ได้เห็นสีหน้าแววตาของผู้รับทาน บางครั้งผู้ให้ถึงกับเป็นปลื้มจนถึงกับหลั่งน้ำตา ส่วนผู้รับทานจะได้รับผลในทันใด ไม่ว่าทางด้านวัตถุทาน เมื่อได้รับสิ่งของจากทานนั้น เช่น เครื่องอุปโภคบริโภคก็สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ทันที ส่วนการประพฤติพรหมจรรย์จะไม่มีผลเป็นรูปธรรมในทันที ผลที่รับรู้ได้จะเกิดทางด้านความรู้สึกจากภายในลึกๆ ก็ต่อเมื่อปฏิบัติโดยถูกต้องถึงที่ เรียกว่าจิตรับรู้ถึงความอิ่มเอิบสุขใจ ถ้าปฏิบัติโดยขาดความรู้ที่ถูกต้องก็จะเป็นโทษแก่ตน เบาลงมาก็ทำให้เกิดอานิสงค์น้อย อีกประการหนึ่ง การเสียสละราชสมบัติอันเป็นความสุขทางโลกทั้งปวง เพื่อสะดวกต่อทางดำเนินของความเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ (พรหมจรรย์ แปลว่า การประพฤติอย่างประเสริฐ) ก็เพื่อมุ่งบำเพ็ญคุณธรรมที่สูงขึ้น คือ เนกขัมมบารมี นั้น นับว่าเป็นทานชั้นสูงอันปุถุชนทั่วไปจะเสียสละได้โดยยากมาแล้วเช่นกัน

ถ้าผู้ที่ไม่มีปัญญาจะไม่ทราบถึงความแตกต่างของการปฏิบัติในสองแนวทางนี้ ส่วนพระมหาสัตว์ทรงใช้ปัญญาพิจารณา จึงเห็นความแตกต่างระหว่างผลที่ได้ทันทีทั้งด้านจิตใจและวัตถุที่สามารถนำมาจุนเจือได้ในทันทีจากการให้ทานกับผลที่เกิดความอิ่มเอิบสุขใจจากการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญภาวนาขั้นเบื้องต้นเท่านั้น ซึ่งมีอานิสงค์ที่ดีทั้งสองแนวทาง จึงจำเป็นจะต้องมีครูบาอาจารย์ชี้แนวทางและนำปฏิบัติให้ก้าวหน้าขึ้นไป ก็จะเห็นความแตกต่างของอานิสงค์อย่างชัดเจน เช่น การที่ท้าวสักกะเทวราชมาชี้แนวทางให้กับพระเนมิราช ทราบถึง

การประพฤติพรหมจรรย์ว่ามีถึงสามขั้นสามระดับ การบริจาคทรัพย์ การแจกมหาทานมีอานิสงค์ใกล้เคียงกับการประพฤติพรหมจรรย์ระดับเบื้องต้นเท่านั้น

2) พระเนมิราชใช้ปัญญาพิจารณา “ขอไปดูนรกก่อน

มาตลีเทพบุตรขับเวชยันตราชพาพระเจ้าเนมิราชมุ่งไปทางนรกก่อน พระเนมิราชได้ทอดพระเนตรนรกหลายๆ ขุม ทำให้พระเนมิราชเกิดความสะดุ้งกลัว และได้ตรัสถามถึงว่าแต่ละขุมสาเหตุที่พวกสัตว์นรกต้องมาหมกไหม้อยู่ในนรกขุมต่างๆ ซึ่งมาตลีเทพบุตรได้กราบทูลให้พระเนมิราชทราบโดยละเอียด การเยี่ยมชมนรกขุมต่างๆ ท้าวสักกเทวราชพิจารณาว่าถ้ายังเที่ยวชมนรกกันอยู่พระชนมายุของพระเจ้าเนมิราชจะเหลือน้อย เพราะนรกมีมากมายเหลือเกิน จะเสด็จสวรรคตก่อนที่จะได้ไปชมสวรรค์ ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า วันเวลาของโลกมนุษย์นั้นเล็กน้อยมาก เมื่อเทียบกันวันเวลาในโลกมนุษย์และสวรรค์ คนตกนรกจนท้อ คนขึ้นสวรรค์สุขจนเซ็ง ฉะนั้นการได้เกิดเป็นมนุษย์จึงดีที่สุด เพราะได้พบทั้งทุกข์ ได้ประสบทั้งสุข ชีวิตเต็มไปด้วยรสชาติอย่างแท้จริง

3) พระเนมิราชใช้ปัญญาพิจารณา “สวรรค์” พิจารณาถามถึงกุศลกรรมของเหล่าเทพบุตรและนางอัปสร

ได้คำตอบว่า “เหล่าอัปสรนี้ เมื่อตอนเป็นมนุษย์ พวกนางเป็นอุบาสิกาที่มีการให้ทาน มีจิตใจเลื่อมใส มีสัจจะ ไม่ประมาท ได้รวมตัวกันเป็นคณะทำบุญอยู่เนืองๆ รักษาศีลให้ทานอยู่เป็นประจำตลอดสมัยแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ จึงได้มาบันเทิงอยู่ในวิมานนี้”

ส่วนเทพบุตรเหล่านี้ เมื่อตอนเป็นมนุษย์เขาเป็นอุบาสกมีศีล ได้สร้างอาราม (สวนสาธารณะ) บ่อน้ำ สระน้ำ และสะพาน ได้อุปถัมภ์บำรุงพระอรหันต์ด้วยความเอาใจใส่ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต (อาหาร) คิลานปัจจัย (ยาบำบัดโรค) และเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) แก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยจิตเลื่อมใสอย่างแท้จริง เขารักษาศีล 5 ในวันธรรมดา รักษาศีล 8 ในวันพระ เป็นคนรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และให้ทานอยู่เสมอจึงได้มาเกิดเสวยสุขอยู่ในวิมานนี้

4) พระเนมิราชใช้ปัญญาสอนประชาชนให้ละความชั่ว ทำความดี

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พระเจ้าเนมิราชที่ได้ไปชมนรก ก็เพื่อจะนำความจริงมาประกาศแจกแจงให้ประชาชนของพระองค์ ละ ลด เลิก ในสิ่งที่เป็นอกุศลทุกอย่าง พระองค์ก็ได้เที่ยวดูแต่ละขุม ซึ่งล้วนเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว หวาดผวา สั่นสะท้าน สลดหดหู่ แต่พระเจ้าเนมิราชก็ไม่ทรงท้อถอยต่อการทำภารกิจนำข้อมูลไปสอนประชาชน จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้องไม่ว่าจะน่ากลัวขนาดไหนก็ทรงอดทนอดกลั้นไม่หนีไปไหน และเมื่อได้ทรงสอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมสำเร็จแล้ว เขาเหล่านั้นก็ได้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมจงรักภักดีทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อส่วนรวม คือ ประเทศชาติบ้านเมือง ทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข ทุกคนจึงได้ใช้ชีวิตอย่างสันติสุขร่วมกันไปตลอดกาลนาน

5. พระเนมิราชใช้ปัญญาพิจารณาเส้นเกศาหงอกขาว 1 เส้น

เมื่อพระเนมิราชได้ทอดพระเนตรเห็นเส้นเกศาหงอกขาวเพียง 1 เส้น ก็ทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริงว่า สัตว์ทั้งหลาย ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นความแก่และความตายไปไม่ได้ จึงควรใช้ช่วงเวลาในชีวิตที่เหลืออยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบำเพ็ญคุณธรรมเบื้องสูงที่ยังไม่เคยประพฤติมาก่อน เพราะต้องทำหน้าที่อยู่ในราชกิจอันมากมายหนักหน่วงในการดูแลคอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้อาณาประชาราษฎร์ จึงได้ตัดสินใจสละราชสมบัติออกผนวช เจริญพรหมวิหารธรรมจนตลอดอายุไข

สรุปได้ว่า เนมิราชชาดกนั้นประเด็นสำคัญจะเป็นเรื่องของการออกบวช เมื่อเห็นความไม่เที่ยงของสังขาร แรกเริ่มอาจจะออกบวชกันตามประเพณีแต่ที่น่าสนใจ ก็คือ การตั้งคำถามขึ้นในใจของพระเนมิราชโพธิสัตว์ว่า “การให้ทาน การรักษาศีล และการประพฤติพรหมจรรย์ สิ่งไหนให้ผลมากกว่ากัน” จนเดือนร้อนถึงท้าวสักกเทวราชต้องลงมาตอบคำถามนี้ให้เห็นว่า “การประพฤติพรหมจรรย์สำคัญมากกว่าการให้ทาน แต่ก็ต้องบริจาคทานและสมาทานศีลควบคู่กันไปด้วย” อีกประเด็น คือ การที่มาตลีเทพสารถีนำพาพระเจ้าเนมิราชโพธิสัตว์ไปทัวร์นรกและสวรรค์ เมื่อพระเจ้าเนมิราชเห็นก็เกิดกลัว สะเทือนใจต่อบาปกรรมทั้งหลายเป็นอย่างมาก เนมิราชชาดกนี้ จึงเป็นรสของความกลัวต่อบาปกรรมทั้งหลาย และการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เพราะทำให้ล่วงพ้นอบายภูมิได้ จึงทรงดำริที่จะออกบวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียกพระโอรสมาเฝ้า และทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส หลังจากนั้น พระราชาเนมิราชก็ออกผนวช เจริญพรหมวิหาร ถึงแม้ชาดกนี้จะเป็นอธิษฐานบารมี แต่ก็มีเรื่องของความอดทนแฝงอยู่ด้วย ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นนั้น หลังจากได้ออกบวชและ ประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้องใช้ทั้งความอดทนอย่างสูงยิ่ง อดทนต่ออะไร อดทนต่อกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ จนบรรลุคุณธรรมเบื้องสูงตามที่ตั้งใจ ในกาลต่อมา ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้อีก คือ ความมุ่งมั่นตั้งใจที่ประกอบด้วยปัญญา มีเมตตา กรุณา สติปัญญาอันเฉลียวฉลาด ประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐที่คอยกำกับให้ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควร รู้จักแยกแยะ ดีชั่ว ช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชน เป็นต้น

3.3.5 ปัญญาที่ประกฏในพระมโหสถชาดก

เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระพระมโหสถ ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์โดยตรง ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระมโหสถชาดกมีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่อย่างมากมายหลายตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) มโหสถทรงใช้ปัญญาแสดงความสามารถเป็นผู้อำนวยการสร้างศาลาอเนกประสงค์

เมื่อมโหสถเจริญวัยได้ 7 ขวบ ในขณะที่วิ่งเล่นกับเพื่อนๆ อยู่นั้น ได้มีสัตว์มาเหยียบย่ำในสนามทำให้เกิดความเสียหาย การเล่นสนุกก็หยุดชะงัก บางทีก็ได้มีฝนตกลงมาห่าใหญ่ ลมพายุจัด

มีแดดแรงจ้า ทำให้ต้องหาที่หลบกันจ้าละหวั่น วันหนึ่งในวันที่ฝนตกหนัก ทุกคนพากันวิ่งหลบฝน มโหสถวิ่งเร็วกว่าใครเข้าไปหลบฝนได้ก่อน หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ มโหสถก็ได้มีความคิดที่จะสร้างศาลาเพื่อใช้เป็นที่พักสักหลังหนึ่ง จึงขอให้ทุกคนเสียสละทรัพย์เพื่อสร้างศาลาใหญ่ตามความตั้งใจ

2) มโหสถทรงใช้พระปัญญาออกแบบศาลาอเนกประสงค์

จากแนวคิดการสร้างศาลาที่พักหลังหนึ่ง เมื่อพบว่านายช่างทำไม่ถูก มโหสถก็ทำให้นายช่างดูทำให้นายช่างลดความอหังการลง และได้ทำตามความต้องการของมโหสถ โดยมีมโหสถทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง จึงได้วางแปลนศาลาออกมาเป็นห้องใช้สอยต่างๆ คือ

2.1 ห้องพักหญิงอนาถาคลอดบุตร

2.2 ห้องสมณพราหมณ์ที่เดินทางสัญจรไปมา

2.3 ห้องชาวบ้านทั่ว ๆ ไปที่เดินทางสัญจรไปมา

2.4 ห้องเก็บสินค้า และข้าวของพวกพ่อค้าที่เดินทางสัญจรไปมา

เมื่อสร้างศาลาและสิ่งรอบ ๆ บริเวณเสร็จเรียบร้อยแล้ว ปรากฏว่าสถานที่นั้นมีความงดงามดุจดังเทวสภา แรกเริ่มคิดเพียงจะสร้างให้เป็นที่พักผ่อนสำหรับเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกันไม่ลำบากในการเล่นสนุกเท่านั้น แต่พอทำเข้าจริง ๆ มโหสถกลับทำสิ่งที่เป็นประโยชน์มหาศาลแก่มหาชนทุกเพศทุกวัยได้ใช้ประโยชน์เพื่อสังคมอย่างคุ้มค่าจริง ๆ มโหสถจึงได้รับขนามนามว่า “บัณฑิตน้อย”

3) บททดสอบว่ามโหสถเป็นผู้มีปัญญาแท้จริง จากการติดตามเฝ้าดูของอำมาตย์ผู้รับคำสั่งจากพระเจ้าวิเทหราชที่ให้เฝ้าดูพฤติกรรมของบัณฑิตน้อยที่จะฟังบอกว่ามีสติปัญญาถึงขั้นเป็นบัณฑิตไหม โดยอาศัยข้อพิสูจน์จากการแก้ปัญหาดังต่อไปนี้

3.1 มโหสถใช้ปัญญาเรื่องชิ้นเนื้อ

ขณะวิ่งเล่นอยู่นั้นได้มีเหยี่ยวตัวหนึ่งโฉบเอาชิ้นเนื้อมาจากเขียงฆ่าสัตว์ ทุกคนวิ่งติดตามเหยี่ยวตัวนั้นไป โดยมองแต่ที่ตัวเหยี่ยวไม่ได้มองที่พื้นดินทำให้ได้พากันสะดุดสิ่งกีดขวางต่าง ๆ สะดุดล้มลงได้รับบาดเจ็บ มโหสถต้องการให้เหยี่ยวตัวนั้นทิ้งชิ้นเนื้อให้ได้ แต่ใช้วิธีวิ่งติดตามเหยี่ยวไปโดยเร็วด้วยการสังเกตุเงาของเหยี่ยวบนพื้นดิน พอวิ่งพ้นเงาเหยี่ยว และเหยียบเอาเงาของมันไว้ได้ ก็ตบมือพร้อมกับส่งเสียงดัง เหยี่ยวตกใจก็ปล่อยชิ้นเนื้อลงมา และรับชิ้นเนื้อไว้ได้

3.2 มโหสถใช้ปัญญาในการตัดสินคดีลักวัว

มโหสถใช้วิธีฟังความทั้งสองข้างอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยเฉพาะวิธีการให้อาหารเลี้ยงวัวของแต่ละคน แล้วให้เจ้าหน้าที่ของตนตำใบมะยงค์ผสมน้ำ ขยำให้วัวดื่ม ปรากฏว่าวัวสำรอกของที่กินเข้าไปเป็นหญ้าทั้งสิ้น ซึ่งตรงกับคำตอบกับเจ้าของวัวที่แท้จริงตอบ

3.3 มโหสถใช้ปัญญาในการตัดสินคดีเครื่องประดับ

หญิงยากจนเข็ญใจคนหนึ่งถอดเครื่องประดับไว้ริมสระก่อนลงอาบน้ำ ได้ถูกหญิงสาวรุ่นคนหนึ่งขโมยเครื่องประดับนั้นไป แต่นางให้การปฏิเสธ เรื่องจึงไปถึงโรงศาลของมโหสถ

ได้ไต่ถามและฟังความทั้งสองข้างอย่างถี่ถ้วน แล้วจึงให้พิสูจน์ด้วยการนำเครื่องประดับใส่ในขันน้ำ เพื่อให้กลิ่นออกมาแล้วจะได้ดมว่าเป็นกลิ่นอะไร ปรากฏว่าเป็นกลิ่นดอกประยงค์ตรงตามที่เจ้าของที่แท้จริงตอบ

3.4 มโหสถใช้ปัญญาตัดสินคดีด้ายกลุ่ม

หญิงเฝ้าไร่วางด้ายกลุ่มไว้ข้างสระและลงอาบน้ำ แต่ถูกหญิงอีกคนหนึ่งหยิบฉวยเอาไปและตู่ว่าเป็นของตนเอง มโหสถใช้วิธีฟังความทั้งสองข้าง แล้วตัดสินคดีโดยสั่งให้พนักงานคลี่ด้ายออกดู ปรากฏว่าข้างในเป็นเม็ดพลับตามที่เจ้าของบอก จึงตัดสินให้หญิงเจ้าของรับด้ายกลุ่มไป

3.5 มโหสถใช้ปัญญาตัดสินคดีแย่งลูก

หญิงคนหนึ่งจูงลูกไปอาบน้ำที่สระ พออาบน้ำเสร็จก็อุ้มลูกไปนั่งบนผ้าแล้วตนเองมาล้างหน้าที่สระ มีนางยักษ์แปลงร่างเป็นมนุษย์มาอุ้มเด็กไปเพื่อจะเอาไปกิน หญิงผู้เป็นแม่เข้าไปยื้อแย่งคืนมาแต่นางยักษ์ไม่ให้ ในที่สุดต้องไปให้มโหสถตัดสิน โดยให้เจ้าหน้าที่ขีดรอยบนพื้นดิน วางเด็กลงบนรอยขีดนั้น แล้วให้นางยักษ์จับมือเด็ก ให้หญิงผู้เป็นแม่จับขาเด็ก จากนั้นให้ทั้งสองยื้อแย่งกัน หญิงผู้เป็นแม่พอได้ยินเสียงลูกร้องก็ปล่อยมือเพราะกลัวลูกบาดเจ็บ แล้วมโหสถก็ได้บอกกับประชาชนว่า หญิงผู้ครอบครองไม่ใช่แม่ของเด็ก แต่เป็นนางยักษ์ที่ปลอมตัวมาหวังขโมยเด็กไปกิน ที่รู้ว่าเป็นนางยักษ์ก็เพราะสังเกตุเห็นนัยน์ตาแดงก่ำไม่กระพริบ ตัวไม่มีเงา มีอาการโหดร้ายไม่กลัวเด็กได้รับอันตรายในขณะที่เยื้อแย่งกัน ซึ่งไม่ใช่วิสัยของคนเป็นแม่ที่แท้จริง

3.6 มโหสถใช้ปัญญาตัดสินคดีนายดำเตี้ย

นายดำเตี้ยกับภรรยาชื่อนางทีฆตาลา เดินทางไปเยี่ยมบิดามารดายังเมืองไกลและต้องข้ามแม่น้ำแต่มีความขี้ขลาด ซึ่งนายหลังยาวได้สังเกตุเห็น และอาสาพาข้ามโดยให้ภรรยาข้ามไปก่อนโดยการขี่คอไป และนายหลังยาวย่อตัวในน้ำทำให้ดูเหมือนน้ำลึก ระหว่างเดินไปก็จีบนางทีฆตาลาไปจนตกลงใจจะไปอยู่ด้วยกัน นายดำเตี้ยเห็นว่านายหลังยาวพาเมียหนีไป เพราะความโกรธจึงข้ามแม่น้ำตามไป เกิดการยื้อแย่งกันขึ้น ชาวบ้านจึงพาไปให้มโหสถตัดสิน โดยใช้วิธีถามประวัติเชิงลึกของแต่ละคน นายหลังยาว และนางทีฆตาลา ทั้งสองก็มีท่าทีอึกอักตอบคำถามไม่ตรงกัน แต่นายดำเตี้ยตอบได้ตรงกับภรรยาถูกต้องทุกประการ มโหสถจึงตัดสินให้มางทีฆตาลาเป็นภริยาของนายดำเตี้ยตามเดิม

4) ท้าวสักเทวราชทดสอบปัญญาของมโหสถ “คดีลักรถ”

ท้าวสักกเทวราชคิดจะทดสอบปัญญาของมโหสถ จึงขโมยรถของชายคนหนึ่งที่จอดไว้ข้างทาง เจ้าของวิ่งไปทัน แล้วเข้ายื้อแย่ง แต่ท้าวสักกะไม่ยอมให้ จนเป็นคดีขึ้นโรงขึ้นศาล เมื่อทั้งสองฝ่ายถึงศาลของมโหสถแล้ว ได้ทำการทดสอบด้วยเจ้าหน้าที่ขับรถไปและให้ทั้งสองวิ่งตามรถไป ใครตามทันคนนั้นเป็นเจ้าของรถ ปรากฏว่าชายเจ้าของรถวิ่งไปได้หน่อยหอบแฮ่กๆ จึง

หยุดพักแต่ฝ่ายเจ้าหนุ่มคนนั้นกลับวิ่งตามรถได้ทั้งขาไปขากลับไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย มโหสถตัดสินว่าคนที่หยุดพักนั่นแหละเจ้าของรถ ส่วนคนที่วิ่งตามรถได้ไม่เหน็ดเหนื่อยทั้งขาไปและขากลับเป็นหัวขโมยที่เป็นเทวดา เพราะสังเกตุได้จากอาการแปลกๆ 3 อย่างคือ ไม่มีอาการเหน็ดเหนื่อย ไม่มีเหงื่อ ไม่กระพริบตา เมื่อรู้ว่ามโหสถรู้ตัวแล้วท้าวสักกะก็ยอมรับสารภาพว่าที่ทำไปเพราะต้องการทดสอบภูมิปัญญาของมโหสถ และก็ได้รู้ว่าเป็นผู้มีปัญญาแล้วแท้จริง จากนั้นก็ขอโทษแล้วลากลับไปยังเทวโลก

5) ผลงานทางสติปัญญาของมโหสถ

5.1 มโหสถใช้ปัญญาในการวินิจฉัยท่อนไม้

พระเจ้าวิเทวหราชมีพระราชประสงค์จะทดสอบสติปัญญาของมโหสถด้วยพระองค์เอง จึงรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปตัดไม้ตะเคียนมาแล้วตัดให้เหลือ 1 คืบ ส่งให้ช่างไม้กลึงจนได้ขนาดเท่ากันทั้งสองด้าน แล้วส่งไปที่หมู่บ้านของมโหสถ ให้ชาวบ้านทายกันว่าส่วนไหนเป็นข้างต้น ส่วนไหนเป็นข้างปลาย ถ้าทายไม่ถูกจะโดนปรับ ชาวบ้านทั้งหลายไม่สามารถแก้ไขปริศนาได้ จึงมาขอความช่วยเหลือจากมโหสถ มโหสถเมื่อได้ทราบเรื่องแล้วก็จับไม้ตะเคียนมาชั่งด้วยมือเปล่า ก็รู้ว่าข้างนี้ปลายข้างโน้นโคน แต่เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของประชาชนยิ่งขึ้น จำต้องพิสูจน์ให้รู้ทั่วถึงกัน ด้วยวิธีการเอาเชือกผูกตรงกลางท่อนไม้ถือปลายเชือกไว้แล้วหย่อนลงไปในถังน้ำให้เห็นส่วนที่จมเป็นโคน แล้วทำเครื่องหมายเอาไว้ ส่งไปกราบทูลพระเจ้าวิเทวราชว่า ข้างนี้เป็นต้น ข้างนั้นเป็นปลาย

5.2 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยหัวกะโหลกคน

พระเจ้าวิเทหราชรับสั่งให้นำกะโหลกชาย และหญิงมาอย่างละ 1 กะโหลก ส่งไปให้ชาวบ้านปาจีนยวมัชฌคามทำนายว่า อันไหนเป็นกะโหลกชาย อันไหนเป็นกะโหลกหญิง ซึ่งมโหสถดูแล้วก็ทำนายได้ทันที ด้วยความรู้ว่าถ้าเป็นหัวกะโหลกของผู้ชายจะตรง ส่วนหัวกระโหลกของผู้หญิงจะคด จากนั้นก็ให้ทำเครื่องหมายไว้ มอบให้ชาวบ้านผู้ที่นำมาถือกลับไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชตามที่มโหสถบอก พระเจ้าวิเทหราชทรงทราบว่าเรื่องนี้ก็เกิดจากปัญญาของมโหสถ ทรงชอบพระทัยมาก แต่ก็ยังสนุกกับการทรงให้ทดลองต่อไป

5.3 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยงู

พระราชามีรับสั่งให้นำงูตัวเมียและตัวผู้มาอย่างละหนึ่งตัว ส่งไปให้ชาวบ้านปาจีนยวมัชฌคามทำนายว่า ตัวไหนเป็นตัวผู้ตัวไหนเป็นตัวเมีย ซึ่งมโหสถได้พิจารณาดูก็รู้ว่าตัวไหนเป็นตัวไหน ได้บอกเคล็ดลับไว้แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นความรู้ว่า “หางและหัวของงูตัวผู้จะใหญ่กว่าตัวเมีย อีกทั้งยังมีลวดลายติดต่อกันไป ส่วนงูตัวเมียนั้นมีหางเรียว หัวก็เรียวยาว และมีลวดลายที่ขาด” ชาวบ้านรู้แล้วก็ดีใจ รีบนำงูนั้นไปมอบให้แก่ราชบุรุษที่นำมาไปกราบทูลพระราชาต่อไป

5.4 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยวัวพันธุ์หายาก

พระเจ้าวิเทหราชรับสั่งให้ชาวบ้านปาจีนยวมัชฌคามจัดส่งวัวตัวผู้สีขาวทั้งตัว ที่มีเขาที่เท้า มีโหนกที่หัว และส่งเสียงร้องวันละ 3 เวลา ไปเป็นเครื่องบรรณาการพระองค์ มโหสถแนะนำชาวบ้านว่า ที่จริงวัวประหลาดที่ว่านี้ก็คือไก่ขาวนั่นเอง เพราะว่าไก่นั้นมีเขาที่เท้า (เดือย) มีโหนกที่หัว (หงอน) และร้องวันละ 3 เวลา ลักษณะแบบนี้ชัดเจนว่าเป็นคุณสมบัติของไก่ทั้งสิ้น ชาวบ้านจึงได้ส่งไก่ไปถวายพระราชา

5.5 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยลูกแก้ว

พระเจ้าวิเทหราชมีลูกแก้วอยู่ดวงหนึ่งซึ่งมีส่วนคดโค้งอยู่ 8 แห่ง ด้ายเก่าที่ร้อยลูกแก้วดวงนั้นได้ขาดไป ไม่มีใครสามารถนำเอาด้ายเก่าที่ขาดออกมาได้ และไม่อาจร้อยด้ายใหม่เข้าไปได้ จึงมีรับสั่งให้ชาวบ้านทำให้สำเร็จ มโหสถออกต้องออกโรงอีก ว่าแล้วมโหสถก็เอาน้ำผึ้งมาทารูของลูกแก้วทั้งสองข้าง ให้ฟั่นขนสัตว์เป็นเกลียวเพื่อทำเป็นด้าย เอาน้ำผึ้งทาปลายด้ายที่ทำขึ้นนี้แล้วร้อยเข้าไปในช่องหน่อยหนึ่ง นำไปวางไว้ที่ใกล้รูมดแดง เมื่อมดแดงออกมาก็พากันมากินน้ำผึ้งที่ด้ายเก่าในลูกแก้ว แล้วไปคาบปลายด้ายขนสัตว์ใหม่คร่าออกมาอีกทางหนึ่ง มโหสถรู้ว่าด้ายเข้าไปแล้ว ก็ดึงเชือกใหม่เข้าแทนที่เรียบร้อย แล้วให้ชาวบ้านนำถวายแด่พระราชา

5.6 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยวัวตัวผู้ตกลูก

พระเจ้าวิเทหราชรับสั่งให้เจ้าหน้าที่นำวัวผู้มาขุนอาหารด้วยหญ้าอย่างดีจนพุงกาง ให้เอาน้ำมันทาเขา เอาขมิ้นทาตัวส่งไปให้ชาวบ้าน แล้วรับสั่งว่า “จงทำให้โคตัวผู้นี้คลอดลูกออกมาให้ได้” ปัญหานี้มโหสถแก้ด้วยวิธีให้ชาวบ้านหาคนกล้าหาญมาคนหนึ่ง ให้เข้าไปในวัง แล้วร้องไห้ครำ่ครวญ ขอให้พระราชาช่วยให้บิดาของข้าพระองค์คลอดทีเถอะ เพราะปวดท้องมา 7 วันแล้ว ถ้าพระองค์ตรัสว่า แกนี่จะบ้าหรืออย่างไร มีหรือที่ผู้ชายจะคลอดลูกได้ จงกราบทูลว่า “ถ้าผู้ชายคลอดลูกไม่ได้ ชาวบ้านก็ไม่อาจทำวัวตัวผู้คลอดลูกได้ พระเจ้าข้า”

5.7 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยข้าว

พระเจ้าวิเทหราชมีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ส่งข่าวไปยังชาวบ้านปาจีนมัชฌคามว่า ได้ข่าวว่ามีคนเฉลียวฉลาด จึงสั่งให้ชาวบ้านหุงข้าวตามโจทย์ 8 ประการ ซึ่งมโหสถเมื่อเห็นปัญหาแล้วก็ได้หาทางแก้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. ไม่ให้หุงข้าวสาร	เราก็หุงด้วยปลายข้าว
2. ไม่ให้หุงด้วยน้ำ	เราก็หุงด้วยน้ำค้าง ซึ่งไม่ใช่น้ำปกติ
3. ไม่ให้หุงด้วยหม้อข้าว	เราก็หุงด้วยภาชนะดิน
4. ไม่ให้หุงด้วยเตา	เราก็หุงด้วยวิธีตอกตอไม้หุงตั้งภาชนะ
5. ไม่ให้หุงด้วยไฟ	เราก็หุงด้วยวิธีเอาไม้มาสีกันให้เกิดไฟ
6. ไม่ให้หุงด้วยฟืน	เราก็หุงด้วยใบไม้ ซึ่งไม่เรียกว่าเป็นฟืนธรรมชาติ

7. ไม่ให้หญิงหรือชายมายก เมื่อหุงเสร็จแล้ว เราก็ให้กระเทยยกไปถวาย
8. ไม่ให้นำไปตามหนทาง เราก็เดินลัดป่าไป

ชาวบ้านทำตามนั้นสำเร็จแล้วก็ได้นำข้าวไปกราบทูลถวายพระราชา

5.8 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย

พระเจ้าวิเทหราชทรงปรารถนาจะเล่นชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย (เอาเมล็ดทรายมาฟั่นเป็นเชือก) ขอให้ชาวบ้านปาจีนยวมัชฌคามฟั่นเชือก 1 เส้น มโหสถได้คัดเลือกคนเฉลียวฉลาด มา 2-3 คน แล้วก็สั่งกลับไปให้กราบทูลพระราชาว่า “พวกเจ้าจงไปกราบทูลพระราชาขอเชือกทรายเก่าเพื่อเอามาดูเป็นตัวอย่างในการฟั่นเชือกเส้นใหม่ ถ้าพระราชาบอกว่าไม่มี ก็จงกราบทูลว่า ถ้าเช่นนั้นชาวบ้านจะฟั้นเชือกเส้นใหม่ได้อย่างไร”

5.9 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยสระน้ำ

พระเจ้าวิเทหราชมีพระราชประสงค์จะทรงเล่นน้ำในสระ จึงรับสั่งให้ชาวบ้านสร้างสระบัว 5 ชนิด แล้วสั่งให้ส่งสระบัวเข้าไปถวาย ชาวบ้านขอให้มโหสถมาช่วยแก้ปัญหา จึงให้คนที่ฉลาดในการในการพูด 2-3 คน มากล่าวคำแนะนำไปว่า “พวกท่านจงเล่นน้ำให้ตาแดง ทิ้งผมเผ้าเนื้อตัวให้เปียกทั่ว ถือเชือก ก้อนดิน และท่อนไม้ เข้าไปกราบทูลพระราชาว่า พวกข้าพระองค์ได้ขุดสระสำเร็จแล้วตามพระราชประสงค์ เมื่อนำมาถึงพระนครสระบัวได้เห็นพระนคร มีกำแพง คู ประตู หอรบ ก็เกิดความหวาดกลัว ได้ตัดเชือกวิ่งหนีเข้าป่าไปเพราะเคยอยู่แต่ในป่า พวกข้าพระองค์ได้ทุบด้วยก้อนดิน ตีด้วยท่อนไม้ สระบัวก็ไม่ยอมกลับ ขอให้พระองค์ส่งสระบัวในพระนครออกไปล่อมันกลับมาเถิด พระเจ้าข้า”

5.10 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยอุทยาน

พระเจ้าวิเทหราชมีพระราชประสงค์จะเสด็จเที่ยวชมอุทยาน แต่อุทยานหลวงทรุดโทรมมากเพราะมีแต่ต้นไม้เก่าๆ จึงมีรับสั่งให้ชาวบ้านปาจีนวยมัชคามจัดส่งอุทยานใหม่ อันดาดาษไปด้วยไม้อ่อนออกดอกงดงามไปยังพระราชวัง มโหสถก็ให้ชาวบ้านแก้ปัญหาวิธีเดียวกันกับสระบัว

5.11 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยลา

พระเจ้าวิเทหราชมีพระประสงค์จะไปรับมโหสถเข้าวังด้วยพระองค์เอง โดยไม่ฟังคำทัดทานของเสนกะบัณฑิตอีกต่อไป เมื่อพระองค์ทรงม้ามงคลเสด็จดำเนินไป เท้าม้าได้ถลำเข้าระหว่างระแหงทำให้กีบเท้าม้าแตกหักไป พระราชาจึงได้เสด็จกลับเข้าวัง หลังจากนั้นไม่นานพระองค์ก็ได้มีรับสั่งให้มโหสถเข้าวังอีกครั้ง เสนกะบัณฑิตก็กราบทูลแนะนำว่า “ควรให้มโหสถส่งม้าอัศดรหรือม้าที่ดีกว่าม้าทั่วๆ ไปมาให้พระองค์ โดยอ้างว่าเมื่อวานพระองค์เสด็จไปรับไม่ถึงเพราะกีบม้าพระที่นั่งแตกเสียก่อน ถ้ามโหสถจะส่งม้าอัศดรก็ให้มโหสถมาเอง แต่ถ้าจะส่งม้าที่ดีกว่าม้าทั่วๆ ไปก็ให้ส่งบิดามาด้วย “มโหสถบอกให้บิดากับบริวารไปเข้าเฝ้าพระราชาก่อน ตนจะตามไปเข้าเฝ้าทีหลัง โดยเอาลาตัวหนึ่งคลุมด้วยเสื่อลำแพนบรรทุกรถไปด้วย เมื่อไปถึง สิริวัฒกะเศรษฐี บิดาของมโหสถก็ลุกจากที่นั่งให้มโหสถนั่งแทน ซึ่งมองดูแล้วเป็นการไม่เคารพต่อบุพการีเลย ซึ่งมโหสถได้กล่าวถามว่า

บิดาย่อมดีกว่าบุตรเสมอไปหรือ มโหสถจึงให้บริวารจูงลาเข้ามายังที่เฝ้า และทูลถามพระราชาว่า “ลาตัวนี้ราคาเท่าไร พระเจ้าข้า?”

“หากว่ามันจะยังใช้งานได้ ก็จะมีราคาสัก 8 กหาปณะ” พระราชาตอบ

“ม้าอัศดรที่เป็นลูกลาตัวนี้ มีราคาเท่าไร พระเจ้าข้า?” มโหสถทูลถาม

“ราคาของมันหาค่าประมาณมิได้เลยเชียว” พระราชาตอบ

“เมื่อเป็นเช่นนั้น บิดาก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องดีกว่าเสมอไป หากพระองค์จะยังทรงเห็นว่าบิดาต้องดีกว่าบุตรไซร้ ก็ขอให้พระองค์ทรงรับบิดาของข้าพเจ้าไว้แทน แล้วรับสั่งให้ข้าพระองค์กลับบ้านก็แล้วกันพระเจ้าข้า”

พระราชาทรงเห็นด้วยกับมโหสถทีเดียว ข้าราชบริพารได้ฟังมโหสถพูดจา อาจหาญมีเหตุมีผล เพียบพร้อมด้วยไหวพริบปฏิภาณ ต่างปรบมือแสดงความยินดีเป็นระยะๆ จนพระราชาก็พลอยปลื้มพระทัยไปด้วย

5.12 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยลูกแก้วในรังกา

พวกราชบุรุษได้กราบทูลพระราชาว่า “มีลูกแก้วอยู่ในสระพระเจ้าข้า”พระราชาจึงโปรดให้เสนกะบัณฑิตไปตรวจดู เสนกะบัณฑิตสั่งให้วิดน้ำในสระออกหมดก็ไม่พบลูกแก้ว พอน้ำเต็มสระก็กลับมาเห็นลูกแก้วอีกนับว่าเป็นเรื่องน่าประหลาดใจยิ่งนัก พระราชาจึงเรียกมโหสถมา ตรัสว่า เจ้าสามารถนำลูกแก้วนั้นมาให้ข้าได้ไหม? มโหสถได้ตรวจสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียบร้อยแล้ว จึงกราบทูลว่า “ในสระไม่มีลูกแก้ว พระเจ้าข้า เดี๋ยวข้าพระองค์จะทดลองสิ่งหนึ่งดู” จากนั้นให้พนักงานนำกะละมังใส่น้ำมาให้เต็ม และตั้งให้ตรงกับรังกา มโหสถจึงได้ทราบว่าลูกแก้วที่ว่านั้นอยู่ในรังกาบนต้นตาล จึงสั่งให้พนักงานขึ้นไปตรวจดูก็พบจริงๆ แล้วจึงได้นำมาถวายพระราชา

5.13 มโหสถใช้ปัญญาวินิจฉัยกิ้งก่า

พระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยานกับมโหสถ ได้ทอดพระเนตรเห็นกิ้งก่าเกาะอยู่บนซุ้มประตู พอเสด็จเข้าไปใกล้ กิ้งก่าก็ลงจากซุ้มประตูมาหมอบอยู่ที่แผ่นดิน มโหสถกราบทูลว่ากิ้งก่าทำความเคารพพระราชา รับสั่งว่า สัตว์เดียรัจฉานก็ยังรู้จักการให้ความเคารพพระองค์ จึงพระราชทานเนื้อน้ำหนักครึ่งมาสก (หนึ่งบาท) ให้มันกินทุกวัน ต่อมาเมื่อถึงวันอุโบสถชาวบ้านทุกคนรักษาศีลไม่ฆ่าสัตว์จึงหาซื้อเนื้อไม่ได้ ต่างพากันเจาะเหรียญกึ่งมาสกเอาด้ายร้อยนำไปผูกไว้ที่คอกิ้งก่าเป็นเครื่องประดับให้แทนของกิน ตั้งแต่นั้นมากิ้งก่าก็เกิดจองหองถือตัวขึ้นมา เพราะกึ่งมาสกที่ประดับอยู่บนคอ ไม่ให้ความเคารพต่อใครๆ อีก แม้กระทั่งพระราชา มโหสถกราบทูลว่า บัดนี้กิ้งก่าได้กึ่งมาสกผูกคอ มันเข้าใจว่าตนเองมั่งคั่งมีทรัพย์เหลือหลายยิ่งกว่าพระราชา พระองค์ทรงกริ้วกิ้งก่ามากจะให้ฆ่าเสีย แต่มโหสถกราบทูลห้ามพระราชาเอาไว้ ให้เหตุผลว่า “ธรรมดากิ้งก่าเป็นสัตว์เดียรัจฉานหาปัญญามิได้ ขอได้ทรงโปรดอภัยมันเถิด” กิ้งก่าจึงรอดชีวิต

6) มโหสถใช้ปัญญาช่วยเหลือพระนางอุทุมพรเทวี เรื่องความเป็นสิริมงคลกับกาลกิณี

มีชายคนหนึ่งชื่อว่า ปิงคุตตระ เรียนจบการศึกษาจากสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ในเมืองตักศิลา และได้แต่งงานกับธิดาผู้มีรูปงามของอาจารย์คนหนึ่ง ตามธรรมเนียมในสมัยนั้น นายปิงคุตตระมีรูปลักษณะปรากฏว่าเป็นคนกาลกิณี ส่วนลูกสาวของอาจารย์เป็นคนมีสิริมงคล นายปิงคุตตระเห็นลูกสาวของอาจารย์ก็มิได้รู้สึกรัก แต่ยอมรับไว้เพราะเกรงใจอาจารย์ ทั้งสองอยู่ร่วมห้องด้วยกันหนึ่งสัปดาห์ โดยมิได้ร่วมเตียงเคียงหมอนกัน จนถึงวันที่นายปิงคุตตระพานางไปกราบลาอาจารย์เพื่อเดินทางกลับภูมิลำเนา ระหว่างเดินทางทางพวกเขาได้พักใต้ต้นมะเดื่อ นายปิงคุตตระปีนต้นมะเดื่อเก็บผลกินแต่เพียงผู้เดียวไม่ได้แบ่งภรรยา นางทนหิวไม่ได้ จึงปีนขึ้นไปเก็บผลมะเดื่อกินบ้าง พอเห็นนางขึ้นไปตนเองก็รีบลงมาเอาหนามมาล้อมโคนต้นมะเดื่อวิ่งหนีไป

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราช เสด็จประพาสอุทยานพร้อมด้วยข้าราชบริพาร ทอดพระเนตรเห็นสาวสวยนั่งอยู่บนต้นมะเดื่อเพียงคนเดียว จึงเสด็จเข้าไปใกล้ๆ พอเห็นใบหน้าก็มี จิตปฏิสัมพันธ์ขึ้นมาทันที จึงได้ทำการช่วยเหลือ และนำกลับไปพระราชวังอภิเษกเป็นเอกอัครมเหสี พระราชทานนามว่าพระนางอุทุมพรเทวี (อุทุมพรที่เป็นต้นมะเดื่อ) อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าหน้าที่จัดให้มีการแผ้วถางทางไปยังสวนหลวงให้เตียนราบเรียบ โดยว่าจ้างชาวบ้านให้มาช่วยกันทำ นายปิงคุตตระ ก็ไปรับจ้างถางทางด้วย เมื่อพระเจ้าวิเทหราช และพระนางอุทุมพรเทวีเสด็จโดยรถพระที่นั่งมายัง พระราชอุทยาน ได้เห็นสามีเก่าก็ทรงหัวเราะขึ้น แต่พระเจ้าวิเทหราชไม่พอพระทัยจะฆ่าเสียทั้งสองคน พระนางทูลขอชีวิตว่า ขอให้ถามความเห็นบัณฑิตก่อน

เสนกะบัณฑิตให้ความเห็นกราบทูลให้ฆ่าพระนางเสีย แต่มโหสถกราบทูลเป็นผลดีต่อพระนาง โดยให้เหตุผลว่าเป็นไปได้ที่ผู้หญิงสวยจะถูกผู้ชายทอดทิ้งได้ เมื่อชายคนนั้นเป็นกาลกิณี ไม่มีสิริมงคล สิริมงคลกับกาลกิณีอยู่ร่วมกันไม่ได้ เพราะต่างกันราวกับฟ้ากับดิน พระนางอุทุมพรเทวีสำนึกในบุญคุณของมโหสถ จึงขอให้พระองค์ทรงแต่งตั้งมโหสถให้เป็นน้องชายของพระนาง

7) มโหสถใช้ปัญญาตอบปัญหาพระราชาช่วยเหลือบัณฑิตทั้ง 4

พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรเห็นแพะคาบเนื้อและปลาจากโรงครัวมาให้สุนัข และสุนัขก็คาบหญ้าจากโรงช้างมาให้แพะ พระราชานำปัญหานี้มาผูกให้บัณฑิตทั้ง 5 คน สอบถามว่าเหตุใดแพะและสุนัข ซึ่งปกติเป็นศัตรูกัน บัดนี้ไฉนจึงเป็นมิตรสนิทที่คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

มโหสถได้ไปตรวจดูพฤติกรรมของสัตว์ทั้งสอง ปรากฏว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ ส่วนบัณฑิตผู้ใหญ่ทั้ง 4 ท่าน ไม่มีปัญญาที่จะรอบรู้เข้าใจปัญหานี้ จึงไปถามมโหสถ มโหสถบอกข้อความแต่ละคนอย่างตรงไปตรงมา แต่บอกคนละอย่าง ไม่เหมือนกัน เมื่อพระราชาตรัสถามบัณฑิตทั้ง 4 คนก็สามารถตอบได้อย่างฉาดฉานคล่องแคล่ว พระราชาคิดว่าบัณฑิตตอบปัญหานี้ด้วยสติปัญญาของตนจึงชื่นชม มโหสถได้ตอบปัญหาเป็นคนสุดท้าย ว่า

“แพะมี 4 เท้า 8 กีบ มันไปลักเนื้อ ลักปลามาให้สุนัขกิน ฝ่ายสุนัขก็ไปคาบหญ้ามาให้แพะกิน เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นมิตรที่เกื้อกูลกัน พระองค์อยู่บนปราสาทได้ทอดพระเนตรเห็นมันมีไมตรีต่อกันด้วยอาการอย่างนี้พระเจ้าข้า” พระราชาเข้าใจความหมายนั้นดีว่าพาดพิงถึงบัณฑิตทั้งสี่ ทราบว่ามโหสถมุ่งในสามัคคีธรรมปราศจากความชิงดีชิงเด่นมีน้ำใจกว้างขวาง จึงชื่นชมมโหสถมากขึ้นไปอีก

8) มโหสถใช้ปัญญา และไหวพริบกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชในการทดสอบภูมิปัญญา

พระเจ้าวิเทหราชทรงปุจฉาว่า “คนมีเพียงสติปัญญาอย่างเดียว ไม่มีทรัพย์สมบัติเลย กับคนที่มีแต่ทรัพย์สมบัติเท่านั้น ไม่มีสติปัญญาเอาเสียเลย คนสองพวกนี้นักปราชญ์ท่านยกย่องว่าใครประเสริฐกว่ากัน” บัณฑิตทั้ง 4 คน กราบทูลว่าทรัพย์ประเสริฐกว่าปัญญา แต่มโหสถได้กราบทูลว่าปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ โดยให้เหตุผลว่า “คนมีทรัพย์แต่อับจนปัญญา ย่อมเป็นทาสของคนฉลาด ทั้งนั้น คนฉลาดย่อมจัดการกิจการอันละเอียดอ่อนได้อย่างเหมาะสม คนมีทรัพย์อับปัญญาย่อมงงงวยในกิจทั้งหลาย คนมีปัญญาเมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้นก็สามารถจัดการได้โดยง่าย ปัญญาของเขาจะช่วยหาทรัพย์มาได้ แต่คนขาดปัญญาจะไม่สามารถรักษาทรัพย์ไว้ได้ สิ่งทั้งมวลในโลกนี้เกิดจากปัญญาทั้งนั้น คุณธรรม คือ ปัญญานั้น เป็นที่สรรเสริญแห่งสัตบุรุษทั้งหลาย สัตบุรุษทั้งหลายต่างสรรเสริญปัญญาว่าเป็นสิ่งประเสริฐแท้จริง ทรัพย์สินเป็นเครื่องลุ่มหลงของคนโง่เขลา พวกคนโง่เขลาลุ่มหลงมัวเมาแต่ในทรัพย์สมบัติ ยินดีปรีดาแต่ในโภคทรัพย์ ทำให้ชีวิตติดอยู่แต่ในกามคุณอันเป็นของต่ำทรามในโลก แต่คนมีปัญญานั้นเขามีสิ่งมีคุณค่าเลิศล้ำอยู่ในตัวหาอะไรมาเปรียบมิได้ ปัญญาของเขาจะช่วยให้เขาหาทรัพย์ได้เพียงแค่พออยู่ได้เท่านั้น คนมีปัญญามุ่งที่จะใช้ปัญญาเพื่อการแก้ไขปัญหาของชีวิตให้กับตนเอง และผู้อื่นมากกว่า คนมีปัญญาปรารถนาที่จะใช้ปัญญาของตนในการแก้ทุกข์ แสวงสุขที่เป็นอมตะ มากกว่าที่จะมุ่งเสพสุขในทรัพย์สิน ฉะนั้นปัญญาจึงประเสริจกว่าทรัพย์” กล่าวถึงตอนนี้เสนกะบัณฑิตมีท่าทีนิ่งอึ้งไม่อาจโต้แย้งได้อีก พระราชาตรัสชมเชยมโหสถว่ามีสติปัญญาล้ำเลิศจริงๆ

9) มโหสถใช้ปัญญาหนีภัยจากการถูกกล่าวร้าย

เมื่อมโหสถมีอายุได้ 16 ปี ก็แสวงหาคู่ครอง บุพเพสันนิวาสทำให้พานพบผู้หญิงที่เฉลียวฉลาด ทำการแต่งงานตามประเพณีเรียบร้อยแล้ว ก็ได้พามาอยู่ที่บ้านของตน ทำให้เป็นที่อิจฉาของบัณฑิตทั้ง 4 คนเป็นอย่างมาก เมื่อมโหสถเป็นที่โปรดปรานของพระราชา กลุ่มอำนาจเดิมย่อมเสียผลประโยชน์ที่เคยได้ จึงวางแผนกำจัดมโหสถด้วยวิธีใส่ร้าย ลักเครื่องราชาภรณ์ในพระราชวัง คือ พระจุฬามณี หรือ ปิ่นทองไปใส่ไว้ในหม้อนมส้มนำไปขายที่บ้านมโหสถ นางอมราเห็นผิดสังเกตุแต่ก็ได้รับซื้อไว้ทั้งหมด และแจ้งให้มโหสถทราบทุกอย่าง มโหสถรู้ว่าตนถูกกลั่นแกล้งก็ได้จับตาดูพฤติกรรมของบัณฑิตทั้ง 4 อย่างใกล้ชิด ต่อมาบัณฑิตทั้ง 4 เมื่อไม่เห็นพระราชาสวมเครื่องราชาภรณ์ก็แกล้งเพ็ดทูลพระราชาว่า มโหสถคิดกบฏ เมื่อจะเข้าไปกราบทูลแก้ข่าว พระราชากลับกลัวการถูกลอบทำร้ายไม่ให้เข้าเฝ้า มโหสถจึงได้ประเมินสถานการณ์ทั้งหมดได้อย่างแจ่มแจ้ง รีบหลบหนีภัย

ไปก่อน โดยให้นางอมราดูแลทางบ้านให้ดี ระหว่างนั้นนางอมราก็ออกอุบายให้บัณฑิตทั้ง 4 มาพบที่บ้าน และด้วยความเฉลียวฉลาดของนางที่ได้ซ้อนแผนการทั้งหมดกลับคืนสู่ผู้กระทำ จนบัณฑิตทั้ง 4 ยอมจำนน รับสารภาพกับพระราชาว่าเป็นผู้ใส่ร้ายมโหสถ

10) มโหสถกลับพระราชวังเพื่อแก้ปัญหาที่เทวดาถามพระราชา

พระราชาโปรดเล่าปัญหาที่เทวดาทูลถามมา มโหสถได้เฉลยปัญหา 4 ข้อดังนี้

- ยิ่งเตะต่อยชกตี ก็ยิ่งเป็นที่รัก ได้แก่เด็กทารกที่นอนอยู่บนตักมารดา ชื่นชมอยู่กับมารดา บางครั้งเตะต่อยชกตีมารดา แต่มารดาก็ยังรักและรักมากขึ้นด้วย

- ยิ่งด่าแช่งก็ยิ่งเกิดความรักใคร่เอ็นดู ได้แก่มารดาผู้ด่าแช่งบุตรของตนด้วยถ้อยคำเสียๆ หายๆ แต่ก็เกิดความรักความเมตตากรุณามากขึ้น

- ยิ่งใส่ร้ายป้ายโทษ ก็ยิ่งเป็นที่รักของกันและกัน ได้แก่สามีภริยาที่มักจะว่ากล่าวกันต่างหากันว่าเธอไม่รักฉัน แล้วตั้งแง่ตั้งงอนกัน แต่รักกันมาก

- ยิ่งขนสิ่งของเอาไป ก็ยิ่งเป็นที่รักของผู้เป็นเจ้าของ ได้แก่สมณพราหมณ์ผู้ถือศีลที่นำปัจจัยไทยธรรมของชาวบ้านไป ชาวบ้านก็ยิ่งชอบใจพอใจสุขใจ

11) มโหสถใช้ปัญญาสืบหาความจริงพิชิตศัตรู

บัณฑิตทั้ง 4 วางแผนเพ็ดทูลพระราชาให้ทดสอบว่ามโหสถคิดทรยศต่อพระพระองค์จริงๆ ด้วยวิธีแกล้งถาม ซึ่งพระราชาก็หลงกล เมื่อมโหสถทูลตอบพระราชาไปว่าเราไม่ควรบอกความลับแก่ใครๆ ซึ่งที่แท้พระราชาถามปัญหาเรื่องความลับก็เพื่อจะทดลองมโหสถ มโหสถรับรู้ถึงความผิดปกติในเหตุการณ์จึงรับทูลลา และแอบไปซ่อนตัวดักฟังความลับของบัณฑิตทั้ง 4 ในที่สุดความลับอันอัปยศอดสูของบัณฑิตที่ 4 ก็อยู่ในกำมือของมโหสถทั้งหมด จากนั้นเมื่อเข้าเฝ้า ในวันรุ่งขึ้น ก็ได้แก้ความเข้าพระทัยผิดของพระราชาว่า คำว่า “บุคคลไม่ควรเปิดเผยความลับแก่ใครทั้งสิ้น” นั้น คือ คนเราควรรอคอยให้สิ่งที่ทำสำเร็จสมประสงค์เสียก่อนจึงค่อยเปิดเผย คนเราไม่ควรเปิดเผยความลับเลย ควรรักษาความลับนั้นไว้ ดุจเจ้าของรักษาขุมทรัพย์ของตน ไม่ควรบอกความลับแก่สตรี แก่คนไม่ใช่มิตร แก่คนที่เห็นแก่อามิสสินจ้างรางวัล ถึงจะถูกด่าว่าบริภาษ ถูกทำร้ายประหัตประหาร ผู้กุมความลับก็ควรอดทนอดกลั้นไว้อย่าได้เปิดเผยนั่นแหละดี ถ้าจะพูดความลับในเวลากลางวัน พึงหาโอกาสที่สงบเงียบ ถ้าจะพูดความลับในเวลากลางคืนก็อย่าส่งเสียงดังเกินไป เพราะอาจมีคนแอบฟังอยู่ เขาอาจจะได้ยินความลับที่ปรึกษากัน ความลับนั้นเมื่อมีคนได้ยิน ก็ไม่เป็นความลับอีกต่อไป” พระราชาจะลงโทษบัณฑิตทั้ง 4 แต่มโหสถขอไว้ ซึ่งแม้แต่ศัตรูมโหสถก็ยังมีเมตตาปราณีถึงเพียงนี้ กับคนอื่นๆ มโหสถจะมีเมตตาปราณีสักเพียงไหน

12) มโหสถใช้ปัญญาวางแผนผูกมิตร และรับศึกสงคราม

การส่งเครื่องราชูปโภคไปถวายเจ้าเมืองต่างๆ เป็นนโยบายที่แสดงออกถึงมิตรไมตรีต่อต่างเมือง เป็นการสร้างพันธมิตรประเสริฐกว่ากำแพงเมือง หรือการมีกองทัพใหญ่โต การป้องกันข้าศึกที่

จะมารุกรานประเทศล้วนต้องใช้ปัญญาเป็นอย่างมาก ในคราวที่บ้านเมืองมีอันตราย มโหสถได้ใช้ทักษะด้านการทูตโดยการนัดพบกับเกวัฏพราหมณ์แล้วใช้อุบายที่ทำให้กองทัพหัวเมืองต่างๆ ต้องรีบหนีเอาชีวิตรอดด้วยไหวพริบเชาว์ปัญญาที่คาดไม่ถึง การคิดกระทำการสิ่งใดอย่างมีระบบแบบแผน จะสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ให้กับตนเอง และผู้อื่นได้อย่างมากมายมหาศาล

13) มโหสถใช้ปัญญาพลิกสถานการณ์จากฝ่ายเพลี่ยงพล้ำเป็นฝ่ายกำชัย

ปุโรหิตต่างเมืองวางแผนจับตัวพระราชา แต่ถูกมโหสถวางอุบายซ้อนกลลักพาตัวราชวงศ์ ฝ่ายตรงข้ามหลบหนีกลับเมืองมิถิลา จนกษัตริย์เมืองอุดรปัญจาลยอมรับในความเฉลียวฉลาดของมโหสถ ถึงกับเชิญชวนให้มารับราชการอยู่ด้วยกัน แต่มโหสถกลับตอบปฏิเสธ เพราะความซื่อสัตย์กตัญญูต่อผู้เป็นเจ้านายแห่งตน แสดงถึงความมีสัจจธรรมของผู้มีปัญญาโดยแท้จริง ผู้มีปัญญาล้วนเป็นบุคคลที่รู้ดีรู้ชั่ว กระทำแต่สิ่งที่เกิดประโยชน์แก่ตน และผู้มีพระคุณตลอดกาล

สรุปได้ว่า มโหสถชาดกนั้นมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ เรื่องของเหล่าอำมาตย์ทั้งหลายผู้มีใจอคติ อิจฉาริษยา เหตุเพราะมโหสถโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญามาก กลัวว่าตำแหน่งอำมาตย์ของตนจะสั่นคลอน จึงถูกเหล่าอำมาตย์ทั้งหลายวางอุบายยุยงให้พระราชาเกิดความจงเกลียดจงชังมโหสถบัณฑิต แต่แม้ว่าบัณฑิตทั้งสี่พยายามจะกลั่นแกล้งมโหสถด้วยกลอุบายต่างๆ ก็ไม่เป็นผล ถึงขนาดทำให้พระราชาหลงเข้าพระทัยผิดคิดว่าเป็นกบถ ขับไล่มโหสถออกจากวัง มโหสถก็มิได้ขุ่นเคือง ยังคงมีความจงรักภักดี ต่อพระราชาผู้มีพระคุณ จากเรื่องราวเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความอดทน หรือขันติบารมีอย่างยิ่งยวดอีกด้วย ที่พระโพธิสัตว์สามารถอดทนต่อความโกรธ อดทนต่อการถูกกลั่นแกล้งได้ก็ด้วยปัญญาอันล้ำเลิศนั้นย่อมทำคุณให้แก่บุคคลยิ่งกว่ามีทรัพย์นับแสน ผู้มีปัญญา และยังมีความประพฤติชอบอีกด้วยนั้น ชื่อว่าเป็นคนมีปัญญาอย่างแท้จริง คนมีทรัพย์หากแต่อับจนปัญญา ก็ย่อมเป็นเหยื่อของคนฉลาดทั้งนั้น คนฉลาดย่อมจัดการกิจการที่ละเอียดละออได้อย่างเหมาะสม คนมีทรัพย์อับปัญญาย่อมงงงวยในกิจทั้งหลาย คนมีปัญญาเมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้นก็สามารถจัดการได้โดยง่าย ปัญญาของเขาจะช่วยหาทรัพย์มาได้ สิ่งทั้งมวลในโลกนี้เกิดจากปัญญาทั้งนั้น ปัญญาเป็นที่สรรเสริญแห่งสัตบุรุษทั้งหลายว่าเป็นสิ่งประเสริฐแท้จริง ทรัพย์สินเป็นที่ลุ่มหลงของคนโง่เขลา พวกคนโง่เขลามัวแต่ลุ่มหลงมัวเมาในทรัพย์สมบัติ ยินดีปรีดาแต่ในโภคทรัพย์ ทำชีวิตให้ติดอยู่แต่ในกามคุณอันเป็นของต่ำทรามในโลก แต่คนมีปัญญานั้นเขามีคุณค่าล้ำเลิศอยู่ในตัวหาอะไรมาเปรียบมิได้ ปัญญาของเขาจะช่วยให้เขาหาทรัพย์ได้ตามความปรารถนา คนมีปัญญามุ่งที่จะใช้ปัญญาเพื่อการแก้ไขปัญหาของชีวิตให้กับตนเอง และผู้อื่นมากกว่า คนมีปัญญาปรารถนาที่จะใช้ปัญญาของตนในการแก้ทุกข์แสวงสุขที่เป็นอมตะมากกว่าที่จะมุ่งเสพสุขในทรัพย์สิน ฉะนั้น “ปัญญาจึงประเสริฐกว่าทรัพย์” อย่างแท้จริง

3.3.6 ปัญญาที่ประกฏในภูริทัตชาดก

ครั้งเสวยพระชาติเป็นนาคภูริทัต ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมีอย่างยิ่งยวดของพระโพธิสัตว์ ผลการวิจัยยังพบว่าในเรื่องภูริทัตชาดกนี้ก็มีการใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ อยู่หลายตอน ดังจะยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาพิจารณาหาวิธีจะได้ไปเกิดในเทวโลก

พระกุมารทัตตะได้เข้าเฝ้าพระราชบิดา และพระราชมารดาเดือนละ 2 ครั้ง เนื่องจากเป็นผู้มีปัญญาความสามารถช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ และยังได้สิทธิ์ติดตามพระบิดาขึ้นไปเข้าเฝ้าท้าววิรูปักข์มหาราชของพวกนาค ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับท้าววิรูปักข์อยู่เสมอ

อยู่มาวันหนึ่งท้าววิรูปักข์ได้พาพวกนาคไปเข้าเฝ้าท้าวสักกะเทวราชเพื่อสอบถามถึงปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างเทวดา แต่ไม่มีใครสามารถแก้ปัญหานั้นได้เลย ทัตตะกุมารได้แสดงความสามารถช่วยแก้ปัญหานั้นให้เรียบร้อยด้วยดี ท้าวสักกะเล็งเห็นว่านาคทัตตะเป็นผู้มีปัญญามาก จึงพระราชทานนามเพิ่มว่า ภูริทัตตะกุมาร แปลว่า ทัตตะผู้มีปัญญากว้างขวางดุจดั่งแผ่นดิน หลังจากนั้นมาภูริทัตตกุมาร ก็ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญของท้าวสักกะทำให้มีโอกาสเข้าไปเฝ้าบ่อยครั้ง ได้เห็นเวชยันต์ปราสาทที่ประดับประดาอย่างสวยงามวิจิตร เห็นสมบัติท้าวสักกะอันน่ารื่นรมย์พรั่งพร้อมไปด้วยเทพอัปสร ก็นึกชอบใจเทวโลก แต่กลับคิดอดสูว่าเราเป็นนาคมีกบเขียดเป็นอาหาร ไม่น่าปรารถนาเอาเสียเลย มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่มั่นคงว่า กลับไปภพนาคเมื่อไรจะตั้งใจรักษาอุโบสถศีลเพื่อเป็นการสั่งสมบุญชั้นสูงไปเกิดในเทวโลก

2) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาขึ้นแสดงธรรมบนดาวดึงส์ภูมิให้เทวดาทั้งหลายฟัง

ท้าวสักกะเทวราช ราชาแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงเชื้อเชิญภูริทัตนาคราชมาสนทนาธรรมกันอยู่เนืองนิตย์ ในโอกาสพิเศษต่างๆ ยังได้ปูลาดอาสนะไว้ให้ได้แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาได้ฟังด้วย และบ่อยครั้งที่ท้าวสักกะฯ ให้ภูริทัตช่วยตัดสินข้อพิพาท หรือปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเทวดาทั้งหลายภูริทัตมีปัญญาความสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ท้าวสักกะเชิดชูในปัญญาของภูริทัตมาก

3) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาพิจารณาสถานที่ที่ใช้อธิษฐานศีลบารมีขั้นสูงสุด

ครั้งนี้ภูริทัตตะกุมารเลือกรักษาอุโบสถศีลบนโลกมนุษย์ เมื่อถึงที่หมายแล้วก็ได้ขนดวงบนจอมปลวกใกล้ต้นไทรใหญ่ อธิษฐานจิตตั้งใจรักษาอุโบสถศีล 8 ประการ ประกอบด้วยองค์ 4 คือในขณะที่เรายังรักษาศีลอยู่หากมีผู้ใดมาขัดขวางการบำเพ็ญศีลของเรา ถ้าคนผู้นั้นต้องการหนังของเรา เอ็นของเรา กระดูกของเรา หรือเลือดของเราก็ตามที ก็จงนำไปได้ตามต้องการเถิด เราจะไม่ยอมทำลายศีลเป็นอันขาด อธิษฐานจิตดังนั้นแล้วก็นิรมิตร่างกายให้มีขนาดเล็กลงเท่างอนไถ นอนขนดรักษาอุโบสถ โดยไม่คิดพะวงถึงชีวิตแม้แต่น้อย ภูริทัตตกุมารได้เพียรพยายามรักษาอุโบสถศีลอยู่ในที่นั้นเป็นเวลานานทีเดียว เหตุที่มาบำเพ็ญบารมีที่ริมน้ำยมุนาเพราะพระ

มหาสัตว์ทรงพิจารณาเห็นว่า การที่จะบำเพ็ญเพียรบารมีนั้นจะต้องเป็นสถานที่สัปปายะ ปราศจากการรบกวนใดๆ ถ้าทรงทำความเพียรในนครบาดาล ด้วยความเป็นราชาแห่งนาค เหล่านาคบริวารทั้งหลายจะพากันมาห้อมล้อม ถวายการปรนนิบัติ ทำให้อกุศลจิต มีราคะ เป็นต้น เกิดขึ้นได้ จึงเป็นการพิจารณาแสวงหาสถานที่บำเพ็ญอย่างเหมาะสมด้วยกุศโลบายธรรมที่แยบคายที่สุด

4) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์เพื่อรักษาอุโบสถศีลให้บริสุทธิ์ที่สุด

วันหนึ่งมีนายพรานชื่อโสมทัตผ่านมาพร้อมด้วยลูกชาย ได้พบกับนาคภูริทัตที่เนรมิตร่างเป็นกายทิพย์รักษาอุโบสถศีลอยู่ พระองค์พิจารณาว่า เราเป็นผู้มีศีลควรจะพูดความจริงเท่านั้น ไม่ควรพูดความเท็จเลยจึงกล่าวว่า “เราเป็นนาคผู้มีฤทธิ์ ยากที่ใครๆ จะล่วงเกินได้ หากเราโกรธขึ้นมา จะขบกัดผู้คนเป็นจำนวนมากให้ตายภายในเวลาอันรวดเร็ว มารดาเราชื่อสมุททชา บิดาของเราชื่อธตรฐ เราเป็นน้องของสุทัสสนะ ส่วนตัวเรานั้นชื่อภูริทัตต์” ครั้นบอกความจริงไปแล้ว กลับคิดได้ว่าชายคนนี้ดูเป็นคนดุร้ายหยาบช้า ถ้าเขาไปบอกหมองูให้มาจับเรา ก็คงจะทำให้การรักษาอุโบสถของเราเสียหายเป็นแน่แท้ อย่ากระนั้นเลย เราควรพาเขาไปเที่ยวพิภพนาค ให้เกียรติอันยิ่งใหญ่แก่เขา ก็จะสามารถช่วยให้การรักษาอุโบสถของเรายืนยาวได้ต่อไป

5) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาสละชีวิตเพื่อรักษาศีล

พระภูริทัตลืมตาขึ้นมองเห็นนายพรานกำลังชี้มือชี้ไม้ ก็รู้ได้ทันทีว่าชายคนนี้จะทำอันตรายแก่ตน รวมถึงการรักษาอุโบสถศีล ทรงอุตส่าห์พาไปเสพสุขในนาคพิภพ ตอนจะกลับให้ลูกแก้วก็ไม่ยอมรับ กลับชี้ช่องให้หมองูมาจับเรา ถ้าเราโกรธเขาผู้ประทุษร้ายมิตรขึ้นมาเพียงแค่ถลึงตาดูเท่านั้นก็จะสามารถสลายร่างของเขาให้กลายเป็นเถ้าไปได้ในพริบตา ศีลก็จะขาด จึงทรงตัดสินพระทัยให้หมองูจับโดยไม่ทำการต่อสู้ใดๆ หมองูจึงสามารถจับภูริทัตได้อย่างง่ายดาย เพราะว่าเป็นการตัดสินใจอันยิ่งใหญ่ที่จะยึดมั่นในศีลบารมีที่บำเพ็ญมาโดยตลอด การตัดสินใจยอมแพ้ไม่ทำการต่อสู้ขัดขวาง ต้องเอาชนะจิตใจตนเอง เป็นสิ่งอันใครๆ ทำได้ยาก ยอมสละร่างกายให้ถูกจองจำ ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาศีล ถือเป็นการใช้ปัญญาพิจารณาตัดสินใจสร้างบารมีขั้นสูงสุด คือ ปรมัตถศีลบารมี

6) พระภูริทัตนาคราชใช้ปัญญาพิจารณาธรรมบำเพ็ญขันติบารมี

พระภูริทัตถูกจับขังโดยหมองู ก็ถูกทรมานโดยวิธีต่างๆ ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส แต่ด้วยบารมีที่บำเพ็ญมาอย่างยาวนานจึงสามารถอดกลั้นความโกรธไว้ได้ ไม่แสดงความไม่พอใจออกมาให้เห็นเลยแม้แต่น้อย เมื่อนายพรานสั่งให้ทำการแสดง พระภูริทัตก็มีความคิดว่าจะเล่นให้คนดูได้รับความรื่นเริงสนุกสนานที่สุด คิดว่าเมื่อหมองูได้ทรัพย์มากพอแก่ความต้องการแล้วก็คงจะปล่อยเราไป ดังนั้นไม่ว่าหมองูจะให้ทำอะไรก็พร้อมทำตามทุกอย่าง แต่แม้ว่าหมองูจะได้รับทรัพย์รางวัลมากมายมหาศาลเท่าไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าความละโมบโลภมากนั้นไม่มีที่สิ้นสุด เขาพาพระภูริทัตนาคราชทำการแสดงต่อเนื่องไม่ได้หยุดพักจนเหนื่อยล้าแทบสิ้นชีวิต จนถึงเวลาที่หมองูจะให้พระภูริทัตเตรียมการ

แสดงถวายพระราชากรุงพาราณสี สุทัสสะนาคราชพี่ชายได้มาพบเข้า และทำการช่วยเหลือพระภูริทัตสู่อิสรภาพได้สำเร็จ

7) พระภูริทัตนาคราชทรงใช้พระปัญญาเทศนาอริฏฐกุมาร และบรรดานาคที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ

เมื่ออริฏฐะกุมารพบว่าสุโภคะกุมารจับนายพรานมา และกำลังจะทำร้ายนายพราน ก็เข้าห้ามปรามไว้เพราะไม่อยากให้พี่ชายทำร้ายเขา เนื่องจากถือตามๆ กันมาว่า ถึงแม้เขาจะเป็นเพียงนายพรานมีอาชีพต่ำต้อย แต่ก็เป็นคนที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ ซึ่งเขาถือกันว่าเป็นวรรณะสูงส่งอันคนในวรรณะอื่นๆ ควรให้ความเคารพยำเกรง เพราะชาติที่ผ่านมานั้น อริฏฐกุมารจำได้ว่าตนเกิดเป็นพราหมณ์ทำการบูชายัญตลอดชีวิต มาในชาตินี้จึงได้คิด และกล่าวยกย่องพราหมณ์ตะพืดตะพือไปว่าการบูชายัญนั้นเป็นการบูชาอันสูงสุด ซึ่งบรรดานาคที่พากันมาเยี่ยมเยียนภูริทัตได้ฟังถ้อยคำของ อริฏฐกุมารก็พลอยเชื่อถือตามความเห็นผิดนั้นไปด้วย พระภูริทัตซึ่งกำลังนอนป่วยอยู่ได้ยินเข้า ก็มาคิดว่า อริฏฐกุมาร ไม่ควรกล่าวยกย่องสิ่งผิดๆ นั้น คิดได้ดั่งนี้แล้ว ก็ลุกขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ออกคำสั่งให้นาคทั้งหลายมาประชุมกันเพื่อฟังธรรม มีใจความสำคัญว่า “พวกพราหมณ์กับคหบดีนั้นมีสิ่งที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ มักยินดีขวนขวายกอบโกยอยู่แต่ในหนทางแห่งกามคุณเท่านั้น พวกพราหมณ์ทั้งหลายต่างก็ถือว่าตนวิเศษกว่าคนอื่นๆ แต่แท้จริงแล้วไม่ได้แตกต่างจากปุถุชนคนมีกิเลสทั้งหลายทั่วไปเลย ฉะนั้นพวกพราหมณ์จึงนับว่าเป็นคนสองลิ้น และเป็นคนขลาด สิ้นปัญญา” พวกนาคทั้งหลายได้ฟังคำอภิปรายของภูริทัตแล้วพากันเชื่อว่ามีความถูกต้องชอบธรรมมากกว่า ควรยึดถือปฏิบัติตามต่อไป เมื่อผู้ฟังเข้าใจดีมีความสุขใจกันถ้วนหน้าด้วยเหตุด้วยผลแห่งสัจธรรมแล้ว อริฏฐะกุมารเองก็ได้เข้าใจในสัจธรรมที่ถูกต้องคลายจากมิจฉาทิฏฐิที่เคยยึดมั่นมานานตลอดไป

สรุปได้ว่า สาระธรรมในภูริทัตชาดกแสดงให้เห็นว่า การถืออุโบสถศีลอย่างเคร่งครัดของภูริทัตนาคราชนั้น แม้ตนเองจะถูกพรานเนสารทผู้เป็นเพื่อนหักหลังจนมีอารมณ์โกรธเกิดขึ้นในใจ แต่ด้วยสัจจะวาจาสมาทานศีลอุโบสถไว้อย่างตั้งมั่นพร้อมสละชีพนั้น ทำให้ภูริทัตนาคราชโพธิสัตว์เกิดสติเตือนใจตนเองได้ ไม่ปล่อยใจไปกับอารมณ์ความโกรธที่กำลังเกิดขึ้น เห็นได้ชัดว่าจิตใจที่เข้มแข็งในการสร้างกุศลกรรมนั้น มีพลังแก่กล้าสามารถข่มจิตใจที่กำลังจะก่ออกุศลกรรมได้ "ข้าพเจ้าจะมั่นคงในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ไม่ให้ศีลมัวหมอง ไม่ว่าจะต้องเผชิญกับความทุกข์ยากอย่างไร ข้าพเจ้าจะอดทน อดกลั้น ตั้งมั่นอยู่ในศีลตลอดไป" คือ ความตั้งใจของพระภูริทัตพญานาคราชที่ได้มุ่งมั่นบำเพ็ญศีลบารมีด้วยปัญญาที่ท่านได้นำมาใช้ในการบำเพ็ญศีลบารมีจนประสบความสำเร็จ คือ รักษาศีลด้วยความฉลาด รู้คุณค่าที่แท้จริงของศีล ทำใจให้มั่นคงในศีลด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ภูริทัตนาคราชสามารถบำเพ็ญศีลบารมีสำเร็จได้ดังใจหมาย ก็เพราะความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดินนั้นเอง

3.3.7 ปัญญาที่ปรากฏในพระจันทกุมารชาดก

พระจันทกุมารชาดก เรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมีอย่างยิ่งยวดของพระโพธิสัตว์ ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระจันทกุมารชาดกมีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายๆ ตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) พระจันทกุมารทรงแสดงปัญญาในการตัดสินคดีความ

พระจันทกุมารทรงดำรงตำแหน่งอุปราช อันเป็นตำแหน่งรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ต้องทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประจำภาคเหนือของราชอาณาจักร เมื่อจันทกุมาร พบว่ากัณฑหาละประพฤติมิชอบกินสินบนในการตัดสินคดี ทำให้ชายคนหนึ่งแพ้คดี โชคดีที่เขาได้พบกับพระจันทกุมาร จึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้รื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ ทรงทำการสอบสวนด้วยพระองค์เอง จนได้พยานหลักฐานพอเพียง ทรงพิจารณาพยานหลักฐานโดยปราศจากอคติ ไม่ลำเอียงเพราะรัก (เว้นฉันทาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ) ครั้นได้ความจริงชัดเจนแจ่มแจ้งดั่งแสงตะวันแล้ว ก็ได้ตัดสินให้ชายคนนั้นเป็นผู้ชนะคดี ในฐานะผู้พิพากษา พระองค์ท่านไม่เพียงจะรอบรู้หลักกฎหมาย และหลักสร้างความยุติธรรม หากยังเป็นผู้มีจริยธรรม สมบรูณ์ด้วยศีลธรรม มีคุณธรรมเหนือกว่าปุโรหิตกัณฑหาละอยู่หลายขุม จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริฐของปวงประชาราษฎรทั่วไป เหตุการณ์นี้ทำให้กัณฑหาละปุโรหิตทำการผูกอาฆาตพยาบาทในเจ้าชายจันทกุมารมานับตั้งแต่บัดนั้น

2) พระจันทกุมารทรงเผชิญปัญหาครั้งยิ่งใหญ่ และทรงใช้พระปัญญาในการแก้ไขปัญหา

พระเจ้าเอกราชตรัสถามปัญหากับปุโรหิตกัณฑหาละว่า พระองค์ได้ทรงพระสุบินเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อยากทราบหนทางไปสวรรค์ชั้นนั้น นับว่าเป็นปัญหาที่ยากสำหรับปุโรหิตผู้โง่เขลาจะตอบได้ เขากลับใช้สิ่งนั้นเป็นกลอุบายที่จะทำให้พระจันทกุมารสิ้นชีวิตลง โดยได้กราบทูลพระราชาไปว่า “คนที่ทำบุญด้วยการให้ทานอันประเสริฐ ด้วยการฆ่าคนที่ไม่ควรฆ่า แล้วนำไปบูชายัญ ย่อมได้ไปสวรรคโลก พระพุทธเจ้าข้า” ซึ่งความหมายที่ว่านั้น ก็คือ คนที่ไม่ควรฆ่า ได้แก่บุตร ภริยา และชาวบ้านที่ไม่มีความผิด ซึ่งตามคัมภีร์บันทึกไว้ว่าต้องบูชาด้วยบุตร ภรรยา ชาวเมือง วัวตัวผู้ขาวปลอด ม้าอาชาไนยที่ถือกันว่าเป็นม้ามงคล ทั้งหมดอย่างละ 4 ตัว พระเจ้าเอกราชได้ทำการตามคำแนะนำของปุโรหิตกัณฑหาละ เจ้าหน้าที่ได้ทำการจับกุมคนและสัตว์ทั้งหลายมาคุมขัง แต่พระจันทกุมารก็ได้ใช้ปัญญาในการเจรจาทูลขอวิงวอนพระราชบิดาให้ปลดปล่อยคน และสัตว์เป็นอิสระได้ทั้งหมด

3) พระจันทกุมารทรงใช้ปัญญาพิจารณาทบทวนเหตุการณ์เลวร้ายทั้งหมดที่เกิดขึ้น

พระองค์ทราบอย่างดีว่าเหตุการณ์เลวร้ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นเพราะพระองค์ไปขัดแย้งกับปุโรหิตกัณฑหาละเรื่องการตัดสินคดีความ พระองค์ได้ทูลวิงวอนให้พระราชบิดาให้ปล่อยคน และสัตว์ทั้งหมดไปเสีย ขออย่าให้ฆ่าพวกข้าพระองค์เลย เป็นใจความว่า “โปรดให้ข้าพระบาททั้งหลายไปเป็นทาสรับใช้ของปุโรหิตกัณฑหาละเถิด ให้ถูกจองจำด้วยโซ่เหล็กใหญ่ ช่วยเลี้ยงช้างเลี้ยงม้า จะขนขี้ช้าง

ขี้ม้าให้เขาตลอดไปก็ได้ หรือไม่อย่างนั้นก็จงเนรเทศข้าพระบาททั้งหลายให้ไปจากพระนครเสียเถิด ในครั้งแรกพระเจ้าเอกราชตรัสให้เจ้าหน้าที่ปล่อยชีวิตทั้งหมดทันที แต่ปุโรหิตกัณฑหาละก็รีบกราบทูลพระเจ้าเอกราชให้ยืนหยัดในคำแนะนำเดิมของเขาด้วยความร้อนรน ซึ่งพระเจ้าเอกราชผู้โง่เขลาก็ได้ตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่จับกุมคน และสัตว์ทั้งหลายกลับมาคุมขังอีกเป็นครั้งที่ 2 พฤติกรรมของพระเจ้าเอกราชแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นคนเขลาเบาปัญญาอย่างมาก ที่ไม่มีความคิดเป็นของตัวเองแม้แต่น้อย พระจันทกุมารจึงกราบทูลเชิงเปรียบเทียบให้เห็นความจริงเป็นครั้งที่ 2 แต่เหตุการณ์ก็กลับเป็นไปตามเดิมอีก พระเจ้าเอกราชผู้โง่เขลาก็ได้ตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่จับกุมคน และสัตว์ทั้งหลายกลับมาคุมขังอีกเป็นครั้งที่ 3 ครั้งนี้ได้นำพาชีวิตทั้งหมดไปยังหลุมบูชายัญทันที แม้ว่าจันทกุมารจะทูลวิงวอนอย่างไรก็ไม่เป็นผล

4) ด้วยพระปัญญาบารมีของพระจันทกุมารทำให้ทรงยึดมั่นในขันติธรรม และกตัญญูธรรม

ครั้นช่วยกันขจัดคนชั่วเสร็จสรรพแล้ว มหาชนก็พร้อมใจกันอภิเษกพระจันทกุมารขึ้นเป็นพระราชาองค์ต่อไป พระจันทกุมารได้เสด็จไปเยี่ยมพระบิดา จัดหาปัจจัยสี่ไปอุปถัมภ์บำรุง สั่งให้มีเจ้าหน้าประจำดูแลอย่างใกล้ชิดอย่าให้ขาดตกบกพร่องในสิ่งที่ต้องประสงค์ นับว่าพระจันทกุมารได้ทรงดำรงมั่นในกตัญญูธรรม อันเป็นความดีที่ยิ่งใหญ่อีกอย่างหนึ่งที่ควรเอาเยี่ยงอย่างนอกเหนือไปจากการตั้งมั่นอยู่ในขันติธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมหลักในเรื่องนี้

สรุปได้ว่า จันทกุมารชาดกนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า พระโพธิสัตว์ได้ทรงใช้พระปัญญาตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม ด้วยพิจารณาเห็นว่าคนเราพอมีอำนาจวาสนาก็มักจะทำการฉ้อฉล และถ้ามีอำนาจมากมายเหลือล้น ความฉ้อฉลชั่วร้ายก็จะมากมายเหลือประมาณเช่นกัน ทั้งนี้เพราะดวงจิตแห่งสัตว์ทั้งหลายมักตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง ไม่มีหิริโอตตัปปะ ขาดความเข้มแข็งกล้าหาญทางจริยธรรม เห็นได้ว่าการที่พระจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมีที่มีลักษณะของการใช้ความอดทนทั้งภายใน และภายนอก ความอดทนภายในนั้น หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นมากระทบภายในจิตใจของตนเอง ส่วนความอดทนภายนอก หมายถึง ความอดทนต่อสิ่งที่มาปะทะทางกาย แนวทางปฏิบัตินี้เกิดจากที่พระจันทกุมารได้รับบททดสอบสำคัญต้องถูกพระบิดาที่โง่เขลาสั่งประหารชีวิตพร้อมพระประยูรญาติ และสัตว์ทั้งหลายเพื่อบูชายัญ แต่พระองค์กลับมีพระทัยเด็ดเดี่ยวมั่นคง สามารถข่มความโกรธทางกาย ทางวาจา ใจ ได้ ในขณะเดียวกันนั้นพระองค์ทรงใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลความเป็นจริงทั้งหลายอย่างแจ่มแล้วจึงตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม คือ ความเมตตาผ่านการแสดงออกทางกายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรม ปรากฏประจักษ์ต่อหมู่มหาชนทำให้พระองค์ทรงเป็นที่เชื่อมั่นศรัทธา ส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จในการบำเพ็ญขันติ บารมีธรรมทั้งปวง ทำให้ไม่มีความโกรธแค้นต่อศัตรู ในขณะเดียวกันก็ยังได้พอกพูนบารมีธรรมทั้งหลาย มีความเมตตาเป็นต้น จนกิเลสตัวทำลายความดีทั้งปวงไม่สามารถเกิดขึ้นได้

3.3.8 ปัญญาที่ประกฏในพระนารทชาดก

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระนารทพรหม ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างยิ่งยวด ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระนารทชาดก มีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) นารทพรหมทรงใช้พระปัญญาสอนพระเจ้าอังคติราช

พระนารทพรหม ผู้ประกอบด้วยอุเบกขาธรรม กล่าวคือ เป็นผู้มีใจหนักแน่นเที่ยงธรรมเป็นกลาง ไม่ประกอบด้วยอคติ ทำให้พระองค์ทรงมีพระปัญญาแจ่มชัด มองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อเห็นพระธิดากำลังวิงวอนเทพเจ้าอยู่ ทรงตรวจดูแล้วเห็นว่าไม่มีใครจะช่วยการนี้ได้นอกจากพระองค์เอง จึงได้แปลงกายแป็นฤาษีเหาะมาทางอากาศ ยืนอยู่เบื้องพระพักตร์พระเจ้าอังคติราช แสดงให้เห็นว่าพระองค์เสด็จมาจากเทวโลก ตอบข้อสงสัยของพระเจ้าอังคติราชได้ทุกข้อ แต่ด้วยพระราชาองค์นี้เชื่อมั่นในมิจฉาทิฏฐิเสียแล้ว นารทฤาษีจึงได้เอานรกมาแสดงให้เห็นต่อหน้า จึงเกิดความหวาดกลัวยอมคลายมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) เสียได้ หลังจากนั้นนารทพรหมก็ได้แสดงอานิสงค์ของการสร้างกุศลกรรม ด้วยการปรากฏกายที่มีวรรณะผ่องใส เหาะเหิรเดินอากาศ หายตัวได้ พระราชาเกิดความศรัทธาเลื่อมใส มีจิตกุศลประกอบคุณงามความดีต่อไป

2) นารทพรหมทรงใช้พระปัญญา “ยกร่างกายขึ้นเปรียบเทียบกับรถ”

เปรียบพระวรกายของพระเจ้าอังคติราชเป็นเช่นกับรถ มีใจเป็นคนขับกระปรี้กระเปร่า (เพราะปราศจากถีนมีทธะ) มีอวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน,ความกรุณาอยากช่วยให้พ้นทุกข์) เป็นเพลาที่เรียบร้อยดี มีการบริจาคเป็นหลังคา มีการสำรวมเท้าเป็นกง มีการสำรวมมือเป็นกระพอง มีการบริโภคอาหารพอประมาณเป็นน้ำมันหยอด มีการสำรวมวาจาเป็นการเงียบสนิท มีการกล่าวคำสัตย์เป็นองค์รถบริบูรณ์ มีการไม่กล่าวคำส่อเสียดเป็นการเข้าหน้าไม่สนิท มีการกล่าวคำอ่อนหวานเป็นเครื่องรถอันเกลี้ยงเกลา มีการกล่าวแต่พอประมาณเป็นเครื่องผูกรัด มีศรัทธาและอโลภะเป็นเครื่องประดับ มีความอ่อนน้อมและกราบไหว้เป็นธูป มีความไม่กระด้างเป็นงอนรถ มีการสำรวมศีลเป็นเชือกขันชะเนาะ มีความไม่โกรธเป็นอาการไม่สะเทือน มีกุศลกรรมป็นเศวตฉัตร มีพาหุสัจจะเป็นสายทาบ มีการตั้งจิตมมั่นเป็นที่มั่น มีความคิดเครื่องรู้จักกาลเป็นไม้แก่น มีความแกล้วกล้าเป็นไม้ค้ำ มีความประพฤติถ่อมตนเป็นเชือกขันแอก มีความไม่เย่อหยิ่งเป็นแอกเบา มีจิตใจไม่หดหู่เป็นเครื่องลาด มีการคบหาบุคคลผู้เจริญด้วยปัญญาเป็นเครื่องกำจัดธุลี มีสติของนักปราชญ์เป็นประดัก มีความเพียรเป็นสายบังเหียน มีใจที่ฝึกฝนดีแล้วเช่นดังม้าที่หัดไว้เรียบร้อยเป็นเครื่องนำทาง ความปรารถนาและความโลภเป็นทางคด ส่วนความสำรวมเป็นทางตรง ปัญญาเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนม้า รถ คือ พระวรกายของพระเจ้าอังคติราชที่กำลังแล่นไปในรูป เสียง กลิ่น รส ซึ่งหมายถึง พระเจ้าอังคติราชเป็นคนขับ ถ้าความประพฤติชอบและความเพียรมั่นมีอยู่ รถคันนี้จะให้สิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่าง

ไม่นำไปบังเกิดในนรก ครั้นนารทฤๅษีแสดงธรรมถวายพระเจ้าอังคติราช เพื่อให้ทรงละมิจฉาทิฏฐิ ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลอย่างนี้แล้ว ก็ได้ถวายโอวาทต่อไปว่า

“นับแต่นี้ไป ขอให้พระองค์ละทิ้งบาปมิตรเสีย แล้วเข้าใกล้กัลยาณมิตร อย่าทรงประมาทเลยทีเดียว”จากนั้นก็พรรณนาคุณของพระธิดารุจา ให้โอวาทแก่ข้าราชบริพาร และเหล่านางในขณะที่ประชาชนกำลังห้อมล้อมมุงดูอยู่นั้น ท่านนารทะก็เหาะขึ้นบนอากาศแล้วหายไปพรหมโลก ฝ่ายพระเจ้าอังคติราชได้ตั้งพระองค์อยู่ในโอวาทของท่านนารทะอย่างเคร่งครัด ละมิจฉาทิฏฐิอย่างเด็ดขาด แล้วมุ่งมั่นให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอย่างจริงจัง ครั้นเสด็จสวรรคตแล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์เสวยสุขตลอดกาลนาน

สรุปได้ว่า ในนารทชาดกประเด็นที่น่าสนใจ คือ การระลึกชาติได้ ของพระราชธิดาในอดีตชาติถึง 14 ชาติ เสวยทุกข์ 7 ชาติ เสวยสุข 7 ชาติ ทำให้เห็นถึงความสำคัญ ของการได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่แสนยาก เมื่อระลึกชาติได้จึงทำให้เข้าใจเรื่องของบาปบุญว่ามี จริง แล้วทำความเห็นถูกเกิดสัมมาทิฐิขึ้นเพื่อไม่ให้ทำผิดซ้ำตามเดิม นารทชาดกนี้จึงเป็นสิ่งเตือนใจในเรื่องการสร้างบุญ บาป และการทำให้เกิดสัมมาทิฐิขึ้นภายในจิตใจ พระนารทฤๅษีผู้ทรงมีพระปัญญาจึงได้กราบทูลต่อพระเจ้าอังคติราชให้ละมิจฉาทิฏฐิโดยเปรียบร่างกายเหมือนกับรถ และ กราบทูลถึงคุณธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ ที่ท่านได้ทำไว้ในชาติก่อน กล่าวว่า “เพราะคุณธรรมที่ได้ประพฤติปฏิบัติ มาดีแล้วนั่นแล จึงสามารถไปในที่ไหนๆ ได้ตามความปรารถนาโดยรวดเร็วทันใจ” จากคำกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นถึงขันติ คือ ต้องอดทนปฏิบัติให้ครบทั้ง 4 ประการ หากปฏิบัติขาดไปข้อใดข้อหนึ่ง ก็พึงได้รับประโยชน์เพียงเท่านั้น

3.3.9 ปัญญาที่ประกฏในพระวิธูรบัณฑิตชาดก

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระวิธูรบัณฑิต ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจะบารมีอย่างยิ่งยวด ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระวิธูรบัณฑิตชาดก มีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) วิธูรบัณฑิต เป็นผู้สอนอรรถธรรมให้แก่พระเจ้าธนันชัยโกรัพยะ

วิธูรบัณฑิต มีปัญญามาก เรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งพระธรรมขั้นสูง เมื่อมีความรู้ทางอรรถทางธรรมย่อมสามารถอบรมสั่งสอนผู้อื่นได้ โดยเฉพาะสามารถสอนอรรถธรรมให้แก่ผู้ยิ่งใหญ่ เช่น พระเจ้าธนันชัยโกรัพยะได้นั้นต้องมีธรรมในใจอย่างสูงสุด ปัจจุบันผู้ฝักใฝ่เรียนธรรมสามารถพัฒนาตนเองทางอรรถทางธรรมให้เจริญยิ่งขึ้น จนเป็นผู้มีปัญญามากได้ดั่งเช่นวิธูรบัณฑิต

2) วิธูรบัณฑิต ใช้ปัญญาแก้ข้อโต้แย้งของท้าวมหาราชทั้ง 4

ท้าวมหาราชทั้ง 4 โต้แย้งกันว่า ศีลที่ตนปฏิบัติรักษานั้น ใครทำได้ดีกว่าผู้อื่น ต่างโต้แย้งกันจนต้องไปเชิญวิธูรบัณฑิตให้มาตัดสินว่า“ใครมีศีลเลิศประเสริฐกว่ากัน” ท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้แก่ พญานาคราช พญาครุฑ ท้าวสักกะเทวราช และพระเจ้าธนันชัยโกรัพยะ เพียงวิธูรบัณฑิตได้ยิน

ถ้อยความแค่เบื้องต้นนั้นก็ทราบแล้วว่าศีลของทั้ง 4 ท่านล้วนเสมอกัน และตัดสินข้อธรรมนั้นโดยไม่ลำเอียง ธรรมดาว่าผู้มีปัญญามากนั้น บางครั้งบางคราว ก็ต้องให้ผู้ที่มีปัญญามากกว่าเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา การสำเร็จเป็นผู้มีปัญญามาก ทุกคนสามารถฝึกฝนได้ ด้วยหลักธรรมสู่ความสำเร็จ เช่น อริยสัจ 4 สัปปุริสธรรม 7 อิทธิบาท 4 เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนคือธรรมที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จในชีวิต

3) วิธูรบัณฑิตใช้พระปัญญากราบทูลพระราชาแนะนำการบำเพ็ญสัจจบารมี

การบำเพ็ญสัจจบารมี ต้องเป็นผู้มีศีลธรรมอยู่ในใจ มีสัจจะ พูดจริง ทำจริง รักษาสัตย์ เช่น คราวที่พระราชาแข่งขันสกาและแพ้ปุณณกยักษ์ แต่ทรงหน่วงเหนี่ยวจะไม่ปฏิบัติตามสัญญาที่ตกลงกับปุณณกยักษ์ วิธูรบัณฑิตเป็นผู้กล่าวเตือนพระราชาว่า “การรักษาสัจจะนั้น สำคัญยิ่งกว่าชีวิตตนยอมไปกับยักษ์ดีกว่าให้พระราชาเสียสัตย์” จะเห็นได้ว่า สัจจบารมี เป็นธรรมะพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงตนอยู่ในสังคม ปรากฏอยู่ใน ฆราวาสธรรม ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เป็นหลักธรรมสำคัญที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้บัญญัติไว้แด่ผู้ครองเรือน เป็นเครื่องเตือน ยับยั้ง ไม่ให้ประกอบอกุศลกรรม และเป็นที่ยึดเหนี่ยว น้อมนำมาพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้ประเสริฐ ทำให้เป็นที่ยอมรับเชื่อมั่นของคนในสังคม

4) วิธูรบัณฑิตใช้ปัญญากล่าวตอบโต้ยักษ์ที่ต้องการฆ่าตน ให้กลับมีสัมมาทิฏฐิ

วิธูรบัณฑิตเป็นผู้ทรงธรรม เมื่อเห็นปุณณกยักษ์ประพฤติอกุศล จึงเมตตาเตือนสติด้วยการแสดง “สาธุนรธรรม” ซึ่งแปลว่าธรรมะสำหรับคนดี ทำให้ยักษ์ละอายใจตนเอง และกล่าวสาธุการว่า “ดูกรท่านผู้มีปัญญา เพราะคำสุภาษิตของตนนั้นแล ท่านจึงพ้นจากข้าพเจ้าผู้จะฆ่าท่านในวันนี้” การเตือนสติผู้ใกล้ชิดที่ติดในอกุศลต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เช่น ผู้หลงในอบายมุข ให้อบรมสั่งสอนด้วยเบญจศีล เป็นต้น

5) วิธูรบัณฑิตใช้ปัญญาให้โอวาทธรรมแก่พญานาคราชตลอดถึงมเหสี และบริวาร

ผู้มีปัญญาย่อมรักษาตัวรอด พญานาคราชต้องการหัวใจของวิธูรบัณฑิตเพื่อเป็นโอสถให้มเหสี แต่วิธูรบัณฑิตใช้ปัญญาสอนอรรถธรรมให้พญานาคราชและมเหสี สรุปเป็นใจความว่า “ปัญญานั่นเอง เป็นหทัยของบัณฑิตทั้งหลาย” แม้ตกอยู่ท่ามกลางศัตรูที่ต้องการสังหารเพื่อนำหัวใจของตนออกมา แต่วิธูรบัณฑิตก็ไม่หวั่นไหว กลับใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์ จากร้ายให้กลายเป็นดี เป็นตัวอย่างที่ควรศึกษา และนำมาปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน

สรุปว่า เนื้อความในวิธุรชาดกแสดงให้เห็นได้ชัดว่า ผู้เป็นนักปราชญ์หรือบัณฑิตนั้น ใครก็ตามที่ได้มีวาสนาอยู่ใกล้ชิด จะสามารถพัฒนาความรู้สึกนึกคิดให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นได้ เพราะนักปราชญ์หรือบัณฑิตทั้งหลายสามารถแสดงเหตุ และผลต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อนให้ผู้ที่อยู่รอบข้างมีความแจ่มแจ้งเข้าใจในธรรมได้มากยิ่งขึ้น อย่างเช่น ปุณณกยักษ์ที่ถูกหลอกให้ไปฆ่าวิธุรบัณฑิต แต่เมื่อได้ฟังสาธุนรธรรมแล้ว กลับทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง คลายอารมณ์โกรธลง เกิดความละอายต่อบาปกรรมไม่สร้างกรรมชั่วอีกต่อไป

3.3.10 ปัญญาที่ประกฏในพระเวสสันดรชาดก

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวด ผลการวิจัยพบว่าในเรื่องพระเวสสันดรชาดก มีการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์อยู่หลายตอน ดังจะกล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) เมื่อพระชนมมายุได้ 5-8 พรรษา ก็ได้ทรงใช้ปัญญาในการบำเพ็ญทานบารมียิ่งขึ้น

พระราชบิดาโปรดให้ช่างทำเครื่องประดับราคาแพงมาให้พระเวสสันดร พระองค์ทรงใส่ไว้เพียงครู่เดียวก็นำออกประทานให้แก่พวกแม่นม เมื่อพระเจ้าสญชัยทรงทราบก็โปรดให้แม่นมรับไว้ และรับสั่งให้ช่างทำเครื่องประดับขึ้นมาอีก เมื่อนำไปพระราชทานให้กับพระกุมาร ปรากฏว่าพระกุมารได้ประทานให้แก่แม่นมอีกเหมือนเคย และเป็นไปอย่างนี้ถึง 9 ครั้ง วันหนึ่งเมื่อพระองค์ประทับอยู่บนแท่นบรรทม ได้ดำริขึ้นว่า “ทานที่เราให้มาแล้วนี้ก็เป็นแต่ทานภายนอกทั้งนั้น ไม่ได้ทำให้เราได้อิ่มเอมใจไปสักเท่าใดเลย ต่อไปนี้เราจะให้ทานภายในดีกว่า ถ้าใครอยากได้ศรีษะของเรา เราก็จะตัดให้เขาไป ใครอยากได้หัวใจของเรา เราก็จะควักให้เขาไป ใครอยากได้ดวงตาของเรา เนื้อเรา เลือดเรา เราก็จะให้ หรือแม้กระทั่งใครอยากได้เราไปเป็นทาส เราก็จะไปเป็นทาสเขา” ในระหว่างที่พระองค์ทรงดำริอยู่นั้น ได้เกิดเหตุอัศจรรย์ ปฐพีเลื่อนลั่นสั่นไหว ภูเขาสิเนรุที่เคยตั้งตระหง่านก็โอนเอนอ่อนยวบลงอย่างไม่เคยเห็นมาก่อน แม้บนสวรรค์ทุกชั้นภูมิตลอดถึงอินทร์พรหมต่างก็เปล่งเสียงแซ่ซ้องสาธุการ นับแต่นั้นมา พระกุมารก็ใส่พระทัยในการให้ทานอย่างเต็มที่แก่ทุกคน ไม่เลือกชั้นวรรณะ ใครขออะไรถ้ามีแล้วทรงประทานให้หมด

2) ทรงใช้ปัญญาบำเพ็ญทานบารมี พระราชทานช้างมงคลให้ชาวเมือง กลิงครัฐ

ระหว่างนั้นเองในแคว้นกาลิงครัฐฝนไม่ตก ข้าวกล้าจึงไม่สมบูรณ์ เมื่อผลผลิตไม่เพียงพอแก่ปากท้องชาวเมืองก็เกิดการโจรกรรมขึ้นอย่างกว้างขวาง ชาวบ้านถูกเบียดเบียนเดือดร้อนไปทั่วจึงได้พากันมารวมตัวกันที่ลานหลวงเพื่อกราบทูลปัญหาต่าง ๆ แก่พระราชาทรงทราบ พระองค์ได้ขอตัวเข้าหลีกเร้นถือศีลอุโบสถ 7 วันเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาที่จะทำให้ฝนตก แต่สุดท้ายพระองค์ก็ทำไม่ได้ ชาวเมืองจึงกราบทูลให้พระราชาทรงส่งพราหมณ์ไปทูลขอพญาช้างมงคลกับพระเวสสันดร ณ กรุงเชตุดร จากนั้นพวกพราหมณ์ทั้ง 8 คน ก็ได้เดินทางไปขอพญาช้างมงคล เมื่อไปถึงก็ได้กราบทูลเล่าปัญหาให้พระเวสสันดรทราบ จากนั้นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ก็ทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงความทุกข์ยากของชาวเมืองกลิงคะ ทรงมีพระเมตตาประทานพญาช้างพร้อมทั้งเครื่องประดับมอบให้ไปพร้อมกัน ทั้งยังประทานคนเลี้ยงช้างให้ อีก 500 ตระกูลอีกด้วย แล้วทรงหลั่งน้ำบนมือพวกพราหมณ์ ตั้งจิตอธิษฐานแล้วเปล่งวาจาว่า “ผลจากทานในครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงหนุนนำให้สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคตกาลนั้นด้วยเถิด” เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ถวายมหาทานนั้นสำเร็จแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ขึ้นอีกครั้ง แต่ในระหว่างที่พราหมณ์กำลังพาพญาช้างกลับเมืองนั้นเอง มหาชนชาวเมืองเชตุดร ได้เห็นเข้าจึงเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก กลายเป็นความสับสนวุ่นวายขึ้นภายในเมือง เพราะพระเวสสันดรทรงประทานพญาช้างตัวประเสริฐประจำเมืองให้แก่เมืองอื่น

3) พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาชี้แจงกับพระนางมัทรีให้ทราบถึงการบำเพ็ญทานบารมี

พระองค์ทรงตรัสถามพระนางมัทรีว่า ทรัพย์สินเงินทอง แก้วแหวนของมีค่าทั้งหลายที่ได้รับจากพระองค์ และที่พระราชบิดาให้มานั้น พระนางเก็บไว้ดีแล้วหรือ พระนางมัทรีทรงกล่าวตอบว่าเก็บไว้ดีแล้ว พระองค์ได้ทรงชี้แจงกับพระนางมัทรีว่า “การเก็บรักษาอย่างปกติทั่วไปนั้นยังไม่เรียกว่าเป็นการเก็บไว้อย่างดี การเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่ดี ก็คือ การทำทาน บริจาคแก่ผู้ทรงศีลทรงธรรม ทำประโยชน์แก่สังคม เพราะการบริจาคทานเป็นที่พึ่งอันแท้จริงของสรรพสัตว์”

4) พระเวสสันดรทรงบริจาค “สัตสดกมหาทาน” (ทานยิ่งใหญ่อย่างละ 700)

ก่อนถูกเนรเทศออกจากวัง มหาชนทั้งพระนคร ก็ได้เห็นภาพแห่งความสุข และความเศร้า ที่เป็นความสุขก็เพราะมีการบริจาคทาน คนอดอยากได้อิ่มหนำ คนยากไร้มีข้าวของไปกินไปใช้ คนหมดหวังก็กลับมีความหวังขึ้น ที่เป็นความเศร้า ก็คือ การที่คนดีๆ ต้องถูกขับไล่ไสส่ง ให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญสัตตสดกมหาทานอยู่นานตั้งแต่เช้าจรดเย็น ครั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ทรงประนมกรขึ้นตั้งความปรารถนา เปล่งพระวาจาออกมามีใจความว่า “ขอให้การบริจาคทานทั้งนี้ของข้าพเจ้า จงเป็นเหตุปัจจัยหนุนส่งให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลด้วยเถิด” พลันที่พระเวสสันดรกล่าวคำอธิษฐานจบ ก็บังเกิดเหตุอัศจรรย์ แผ่นดินไหวเลื่อนลั่นสั่นสะท้าน เกิดเสียงอึกทึกก้องน่าสะพรึงกลัวดังขรมไปทั่วพระนคร

5) พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาพระราชทานพระโอรส และพระธิดาแก่พราหมณ์ชูชก

พระโอรส และพระธิดา ได้ยินว่า พระเวสสันดรจะพระราชทานตัวท่านแก่พราหมณ์ชูชก จึงรีบหลีกหนีออกไปจากบรรณศาลา หลบเร้นอยู่ที่พุ่มไม้ นั่งตัวสั่นหวาดกลัว เมื่อพราหมณ์เฒ่า ชูชก ไม่เห็นราชกุมารทั้งสอง จึงกล่าววาจารุกรานพระโพธิสัตว์ด้วยถ้อยคำหยาบช้าต่างๆ นานา เพราะพระองค์ได้ให้สัญญาไว้แล้ว ชูชกพราหมณ์เฒ่าเน้นย้ำว่าจะไม่พากุมารทั้งสองไปยังพระนคร แต่ต้องการจะนำไปเป็นข้ารับใช้ภรรยาเพียงเท่านั้น เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นก็เกิดจิตใจหวั่นไหว มีดำริคิดว่ากุมารทั้งสองคงหนีไปแล้ว จึงกล่าวกับพราหมณ์ว่า “อย่าวิตกไปเลย เราจักนำพากุมารทั้งสองกลับมาให้เอง” เมื่อพระเวสสันดรเดินตามหาก็ได้พบรอยเท้าของทั้งสอง จึงตรัสเรียกด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานว่า “ลูกรัก ขอเจ้าทั้งสองจงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้เต็มเถิด จงเชื่อฟังคำของพ่อเถิด เจ้าทั้งสองนั้นเป็นดุจดังเรือของพ่ออันไม่โยกโคลงคือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามด้วย” จากนั้นพระกุมารทั้งสองก็ขึ้นมาจากสระน้ำ ทรงร่ำไห้หมอบกราบพระบาทของพระโพธิสัตว์ พระเวสสันดรตรัสกับกุมารทั้งสองว่า “หากพระโอรสชาลีกุมารต้องการเป็นไทก็จงให้ทองคำ 1,000 แท่ง แก่พราหมณ์ชูชก หากพระธิดากัณหาต้องการเป็นไท ให้มอบทาสี ทาสา ช้าง มา โคสุภะอย่างละ 100 และทองคำอีก 100 แท่งแก่พราหมณ์ชูชก” พระเวสสันดรกำหนดราคาของกุมารทั้งสองดังนี้แล้ว ทรงโอบกอดปลอบโยน จากนั้น พระองค์เรียกพราหมณ์ชูชกมา แล้วหลั่งน้ำลงในมือชูชกทรงปรารถนาว่า “ขอทานนี้จงเป็นเหตุปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณเถิด” แล้วตรัสกับพราหมณ์ต่ออีกว่า “พระ

สัพพัญญุตญาณเท่านั้นเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตร และบุตรี นับร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า” จากนั้นแผ่นดินก็สะท้านสั่นไหว ความบันลือลั่น ขนพองสยองเกล้าได้บังเกิดขึ้นแก่ชาวมนุษย์ทั้งหลาย

6) พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาบำเพ็ญทานบารมี พระราชทานพระนางมัทรี

ขณะนั้นเองท้าวสักกเทวราชมีดำริว่า เราควรจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ไปเฝ้าพระเวสสันดรโพธิสัตว์ แล้วทูลขอพระนางมัทรี เพื่อให้ทานนั้นเป็นยอดแห่งทานบารมี แล้วค่อยถวายพระนางคืนแก่พระเวสสันดร วันรุ่งขึ้นพระอินทร์ก็ได้แปลงกายเป็นพราหมณ์ไปเข้าเฝ้าพระเวสสันดร สนทนาปราศรัยกันเรียบร้อยแล้ว พระเวสสันดรได้ตรัสถามถึงเหตุปัจจัยที่มาที่นี่ อินทร์แปลงได้ตรัส ตอบว่า “เราเป็นพราหมณ์แก่ มาที่นี้เพื่อทูลขอพระนางมัทรี ขอพระองค์ทรงประทานแก่ข้าพระองค์เถิด” พระเวสสันดรตรัสตอบว่า “ท่านพราหมณ์ ท่านขอสิ่งใดเราจักให้สิ่งนั้น เรามิได้หวั่นไหวเลย เราไม่ซ่อนสิ่งของที่มีอยู่ ใจเรายินดีในทาน” เมื่อตรัสเสร็จพระเวสสันดรทรงหลั่งน้ำลงบนมือพราหมณ์ ความมหัศจรรย์ทั้งปวงก็ได้เกิดขึ้น แผ่นดินหวั่นไหว พระนางมัทรีมิได้ทรงเก้อเขิน และมิได้ทรงกันแสง พระนางมัทรีดำริว่า “เมื่อพระองค์ให้นางแก้วเช่นเรา จักไม่ให้โดยไม่มีเหตุ พระสวามีของเรามีปกติทราบสิ่งอันประเสริฐ” จากนั้นท้าวเธอได้ทรงทอดพระเนตรองค์พระเวสสันดรอยู่เป็นเวลานาน ท้าวสักกเทวราชทรงทราบอัธยาศัยอันประณีตของทั้งสองพระองค์จึงตรัสขึ้นว่า “ข้าศึกทั้งมวลทั้งที่เป็นของทิพย์ และเป็นของมนุษย์ พระองค์ทรงชนะแล้ว พระองค์ทำกรรมที่ชื่อว่าทำได้ยากยิ่ง พระเวสสันดรทรงบริจาคสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิต คือ บุคคลอันเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของพระองค์เอง พระนางมัทรีก็มิได้ทรงขัดขวางในการสร้างมหาทานของพระองค์ ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้แผ่นดิน สั่นสะเทือนหวั่นไหว” ท้าวสักกะเทวราชจึงถวายพระนางมัทรีคืนแล้วทรงประทานพร 8 ประการ แก่พระเวสสันดร ซึ่งพรทั้งปวงที่พระเวสสันดรขอไปนั้น ล้วนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า เวสสันดรชาดกมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ การบริจาคพญาช้างโดยไม่สนใจถึงความรู้สึกของประชาชนที่มีความเชื่อเรื่องสัตว์สำคัญคู่บ้านคู่เมือง ทำให้พระเวสสันดรถูกขับไล่ ทั้งที่เรื่องอื่นพระองค์ก็ทรงปกครองบ้านเมืองมาเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงพลังความเชื่อของคนหมู่มาก อีกประเด็นหนึ่งก็คือ เรื่องของชูชกพราหมณ์เฒ่า แท้จริงแล้วชูชกนั้นจะไม่ยอมทำตามภรรยาสาวก็ได้ เพราะตนเองก็มีวัยวุฒิสูงกว่า และยังเป็นพราหมณ์อีกด้วย แต่เป็นเพราะกามตัณหาเข้าครอบงำจิตใจ ถูกบีบคั้นด้วยกามคุณ จึงทำให้ชูชกพราหมณ์เฒ่าต้องยอมทำตามใจภรรยาสาวนั่นเอง พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทรงมีพระขันติธรรมอย่างหาที่สุดมิได้ ทรงอดทนต่อการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักต่างๆ นานา เวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้าย เมื่อได้สร้างพระบารมีครบถ้วนสมบูรณ์ในโลกมนุษย์แล้วก็ได้จุติในสวรรค์ชั้นดุสิต หลังจากนั้นก็ได้ลงมาอุบัติในโลกมนุษย์เป็นพระชาติสุดท้าย เป็นพระโพธิสัตว์พระนามว่าเจ้าชายสิทธัตถะ แห่งราชวงศ์ศากยะ นครกบิลพัสดุ์ ต่อมาก็ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นแสงสว่างแก่ชาวโลกในที่สุด

3.4 สรุป

การพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก ตั้งแต่ เตมิยชาดก - เวสสันดรชาดก โดยภาพรวมผู้วิจัยได้พบว่า ปัญญาที่ปรากฏในมหานินาตชาดกแต่ละชาดก มีปัญญาปรากฏชัดเจน แต่บางชาดกก็อาศัยบริบท รอบข้างที่มีความเกี่ยวเนื่องถึงกันผู้วิจัยเองก็จับเอาประเด็นมาขยายเนื้อความมาวิเคราะห์ตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก ปัญญาเป็นหลักธรรมสำคัญต่อชีวิตของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์ ในเนื้อหาตั้งแต่ต้น เตมิยชาดก - เวสสันดรชาดก เห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์อาศัยปัญญาทั้ง 3 ประการ ในการบำเพ็ญบารมี ซึ่งจะมีปรากฏแทรกแซงอยู่ในเนื้อหาทั้งหมดของแต่ละชาดกตัวอย่างเช่น

1) ปัญญาที่ปรากฏในเตมิยชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อพระเตมิยกุมารมีพระชนม์มายุได้ 1 เดือนพระองค์ได้ฟังพระดำรัสของพระบิดาตัดสินโทษโจร 4 คนอยู่ก็เกิดความสะดุ้งกลัว เนื่องจากทรงรำลึกอดีตชาติได้ว่าพระองค์ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี 20 ปี แต่ต้องหมกไหม้อยู่ในนรกถึง 80,000 ปีเพราะทำกรรมดุจเดียวกับที่พระบิดากำลังทำ เป็นการมองเห็นและรับรู้ในเบื้องต้น

จินตามยปัญญา พระเตมิยกุมารได้ประมวลองค์ความรู้จากในอดีตชาติซึ่งตระหนักถึงภัยอันอาจเกิดการขึ้นหากจะครองราชสมบัติต่อจากพระบิดา ต้องทำกรรมนั้นเป็นเหตุให้ตกนรกอีก การคาดการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นผล มาจากการมีข้อมูลที่เกิดจากสุตามยปัญญานั้นเองโดยพระเตมิยกุมาร ทรงลงมือปฏิบัติทำเป็นคนง่อยเปลี้ย เป็นคนหูหนวก เป็นคนใบ้ ไม่ร้อง ไม่พูด ไม่หัวเราะตลอดเวลาถึง 16 ปี

ภาวนามยปัญญา พระเตมิยกุมารได้ใช้พระปัญญาในการทำอุบายครั้งนี้ด้วยความมีสติและปัญญาอย่างรอบคอบและประพฤติพรหมจรรย์ จวบจนได้ออกจากพระราชวัง ทรงแสดงเหตุผลถึงการทำอุบายและทรงได้ผนวชในที่สุด

2) ปัญญาที่ปรากฏในมหาชนกขาดก

สุตมยปัญญา พระมหาชนกทรงสังเกตเหตุการณ์แปลกประหลาดทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น มีคลื่นสูง ฝูงนกดูบินดูแตกตื่น ฝูงปลากระโดดแตกตื่น อย่างรอบคอบและมีสติใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย ได้อย่างสมบรูณ์

จินตามยปัญญา พระมหาชนกทรงประมวลองค์ความรู้จากเหตุการณ์แปลกประหลาดเหล่านั้นและนอกจากนั้นยังคาดคะเนและวางแผนล่วงหน้าเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย เช่น ทรงคิดว่าสัตว์ในทะเลบางประเภทอาจกัดกินคน จึงคิดหาวิธีป้องกันตนเองโดยการเอาผ้าชุบน้ำมันพันรอบตัว เพื่อไล่สัตว์ เป็นต้น

ภาวนามยปัญญา พระมหาชนกได้ใช้ปัญญาในขั้นตอนสุดท้าย คือ การลงมือปฏิบัติด้วยสติและปัญญาอย่างรอบคอบจะเห็นได้จากการทรงเสวยอาหารจนอิ่ม การพันร่างกายด้วยผ้าชุบ

น้ำมัน การขึ้นไปสังเกตสถานการณ์บนเสากระโดงเรือเพื่อกำหนดทิศทางในกรณีเรือแตก จึงสรุปได้ว่า พฤติกรรมของพระมหาชนกในการเตรียมพร้อมรับมือกับเหตุการณ์เรืออัปปางนั้นเป็นการใช้ปัญญาทั้ง ๓ ด้าน ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน

3) ปัญญาที่ปรากฏในสุวรรณสามชาดก

สุตมยปัญญา สุวรรณสามสัมผัสถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบิดามารดาเมื่อไม่เห็นบิดาและมารดากลับมาเนื่องจากออกไปเป็นเวลานานจึงออกตามหาและพบเดินวนเวียนอยู่บริเวณจอมปลวกเมื่อทราบความเป็นมาจึงร้องไห้และหัวเราะที่ร้องไห้เพราะเสียใจที่บิดามารดาตาบอดเสียแล้วที่หัวเราะเพราะดีใจว่าต่อไปนี้จะได้ปฏิบัติบำรุงดูแลมารดาบิดา

จินตามยปัญญา สุวรรณสามได้ประมวลองค์ความรู้เพื่อที่จะดูแลบิดามารดาที่ตาบอดจึงวางแผนเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น เมื่อพาบิดามารดากลับไปยังศาลาที่พัก จึงจัดหาเชือกมาผูกโยงไว้โดยรอบ สำหรับพ่อแม่จะได้ใช้จับเป็นราวเดินไป ทำอะไรๆ ได้สะดวกในบริเวณศาลานั้นและทุกๆ วัน สุวรรณสาม จะไปตักน้ำมา ให้สำหรับพ่อแม่ได้ดื่มได้ใช้ และไปหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหารสำหรับบิดาและตนเอง

ภาวนามยปัญญา สุวรรณสามได้ใช้ปัญญาในขั้นตอนสุดท้าย คือ สุวรรณสามใช้เมตตาจิตกับทุกสรรพสัตว์เมื่อเวลาที่สุวรรณสามออกป่าหาผลไม้ บรรดาสัตว์ทั้งหลาย จะพากันมาแวดล้อมด้วยความไว้วางใจเพราะสุวรรณสามเป็นผู้มีเมตตาจิต ไม่เคยทำอันตรายแก่ฝูงสัตว์สุวรรณสามจึงมีเพื่อนแวดล้อมเป็นบรรดาสัตว์นานาชนิด พ่อแม่ลูกทั้งสามจึงมีแต่ความสุขสงบ ปราศจากความทุกข์ร้อนวุ่นวายทั้งปวงเหตุการณ์นี้

4) ปัญญาที่ปรากฏในเนมิราชชาดก

สุตมยปัญญา พระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ทรมานต่างๆนาๆ และทรงทราบถึงการกระทำกรรมชั่วต่างๆทำให้รับโทษต่างๆในนรกและเมื่อทรงเสด็จถึงเทวโลกได้ทราบถึงผลบุญกุศลที่ของเหล่าเทพบุตรและเทพธิดาได้เคยประกอบไว้ครั้งเป็นมนุษย์จึงได้จุติยังเทวโลกบนวิมานต่างๆอันงดงามโอฬาร

จินตามยปัญญา พระเนมิราชได้ประมวลองค์ความรู้เมื่อกลับมายังโลกมนุษย์จึงตรัสชักชวนให้พสกนิกรทั้งหลายประกอบกรรมดี บริจาคทาน รักษาศีล เพื่อให้ได้ ไปเกิดในเทวโลกเพื่อเสพทิพยสุขและทิพยสมบัติในเทวโลกนั้นได้

ภาวนามยปัญญา พระเนมิราชได้ใช้ปัญญาในขั้นตอนสุดท้าย เมื่อพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอกก็สลดพระทัยในความเที่ยงของสังขาร ทรงดำริที่จะออกบวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ ทรงมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสหลังจากนั้นทรงออกผนวชเจริญพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ตลอดพระชนม์ชีพ ครั้นเมื่อสวรรคตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสุขและทิพยสมบัติอันรื่นรมย์ในเทวโลกนั่นเอง

5) ปัญญาที่ปรากฏในมโหสถชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อมโหสถกุมารเห็นว่าในเวลาที่ฝนตก แดดออก มีลมพัดแรงทำให้ตนและเพื่อนเล่นทั้งหลายต้องคอยหลบทำให้เกิดความลำบากในการละเล่น

จินตมยปัญญา มโหสถกุมารจึงได้ประมวลองค์ความรู้จึงให้เพื่อนเล่นทุกคนออกเงินกันเพื่อสร้างศาลาสำหรับป้องลม แดด และฝน เมื่อรวบรวมเงินได้จำนวนหนึ่งพันกหาปณะ มโหสถกุมารจึงได้ทำการออกแบบศาลาอันวิจิตร พิศดารและว่าจ้างคนมาทำศาลา

ภาวนามยปัญญา มโหสถได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้อย่างรอบคอบเมื่อได้ออกแบบศาลาเพื่อถูกใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆมากมาย เช่นเป็นที่ตั้งของโรงทาน เป็นที่พักของคนสัญจรไปมา มีห้องสำหรับวินิจฉัยคดี เป็นต้น และด้วยความที่มโหสถกุมารนั้นมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดจึงสามารถวินิจฉัยคดีความต่างๆได้อย่างถูกต้องและเที่ยงธรรมชื่อเสียงของมโหสถกุมารจึงเลื่องลือไปไกลจนถึงเมืองมิถิลา

6) ปัญญาที่ปรากฏในภูริทัตชาดก

สุตมยปัญญา วันหนึ่งภูริทัตได้ตามบิดาไปเข้าเฝ้าพระอินทร์ เมื่อเห็นทิพย์วิมานก็พึงพอใจปรารถนาจะได้เป็นเช่นนั้นบ้าง

จินตามยปัญญา พระภูริทัตจึงได้ประมวลองค์ความรู้และจึงอธิษฐานถืออุโบสถศีลอยู่ในวังนาค โดยตั้งสัตยาอธิษฐานว่าหากใครปรารถนาในหนัง เอ็น กระดูก หรือเลือดเนื้อของพระองค์ ก็ทรงยินดีสละให้ ขณะรักษาศีลก็มีนางนาคสาวๆมาห้อมล้อม ไม่มีความสงบ จึงออกจากเมืองนาคไปอยู่ยังเมืองมนุษย์

ภาวนามยปัญญา พระภูริทัตได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้อย่างรอบคอบ พระองค์ทรงอดกลั้นต่อความโกรธที่ถูกพราหมณ์จับไปทรมานต่าง ๆนา ๆ แม้มีฤทธิ์ก็ไม่ประทุษร้ายต่อพราหมณ์เหล่านั้นเพราะเกรงว่าศีลจะขาด ในที่สุดก็ได้แสดงธรรมล้างมิจฉาทิฐิของเหล่าพราหมณ์ที่คิดร้ายต่อพระองค์ และกลับสู่เมืองนาครักษาศีลต่อมาจนตลอดชีวิต

7) ปัญญาที่ปรากฏในจันทชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อมีการร้องทุกข์จากประชาชนเนื่องจากการตัดสินคดีความที่ไม่ยุติธรรมของกัณฑหาลพราหมณ์พระจันทกุมารจึงได้ตัดสินคดีใหม่ด้วยพระองค์เองให้มีความยุติธรรม ประชาชนทั้งหลายจึงได้แซ่ซ้องสรรเสริญพระจันทรกุมาร และได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าเอกราชเป็นผู้ทำการตัดสินคดีความต่างๆแทน

จินตามยปัญญา พระจันทกุมารจึงได้ประมวลองค์ความรู้ทรงทราบว่าที่กัณฑหาลพราหมณ์ได้กราบทูลให้พระราชาทำการบูชายัญนั้นเป็นเพราะความพยาบาทที่มีต่อพระองค์เป็นเหตุ พระองค์จึงทรงถือเป็นภาระที่จะต้องช่วยให้บุคคลและสัตว์เหล่านั้นพ้นภัย พระองค์ทรงวิงวอนต่อพระราชา แต่พระราชาไม่ทรงเชื่อคำกราบทูลของพระจันทกุมาร

ภาวนามยปัญญา พระจันทกุมารได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้ อย่างรอบคอบทรงใช้ขันติอดทนต่อการถูกทารุณกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ และเมื่อทุกอย่างคลี่คลายโดยการตั้งสัจจอธิษฐานของพระนางจันทาเทวีประชาชนทั้งหลายจะหันไปทำร้ายพระราชา พระจันทรกุมารได้เข้าไปสวมกอดพระราชบิดาไว้ด้วยความรักเคารพสูงสุด ประชาชนจึงละเว้นชีวิตของพระเจ้าเอกราช แต่ไม่ยอมให้ครองแผ่นดินอีกต่อไป

8) ปัญญาที่ปรากฏในนารทชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อนารทพรหมได้รับรู้ถึงความทุกข์ของพระนางรุจาราชกุมารี และเล็งเห็นความเดือดร้อนอันจะเกิดแประชาชนหากพระราชาเป็นมิจฉาทิฏฐิด้วยเหตุว่าพระเจ้าอังคติราชหลังจากสนทนาธรรมกับนักบวชชีเปลือยคุณาชีวกะ ทำให้เกิดหลงผิด ละเว้นการรักษาศีล ทำทานเสียสิ้น หันมาโปรดปรานมหรสพรื่นเริง ไม่สนใจกิจการของบ้านเมือง

จินตามยปัญญา นารทพรหมจึงได้ประมวลองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงได้จำแลงกายเป็นบรรพชิต เอาภาชนะทองใส่สาแหรกข้างหนึ่ง คนโทใส่สาแหรกอีกข้างหนึ่ง ใส่คานทองวางบนบ่าเหาะไปสู่ประสาท ลอยอยู่ตรงหน้าพระพักตร์พระเจ้าอังคติราช พระราชาจึงตรัสถึงเหตุของการได้เป็นพรหมต่อนารทพรหม ซึ่งนารทพรหมได้ตอบความสงสัยของพระราชาถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพรหมมี สัจจะ ธรรมะ ขันติ จาคะ เป็นต้น

ภาวนามยปัญญา นารทพรหมได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้อย่างรอบคอบในการบรรยายถึงเหตุที่คนจะไปนรกสวรรค์ เมื่อพระเจ้าอังคติราชทรงกลัวในนรกแลปรารถนาจะไปสวรรค์จึงสอนให้พระราชาตั้งมั่นในทาน ศีล ทรงละจากมิจฉาทิฏฐิ ละปาปมิตร เข้าไปใกล้กัลยาณมิตร อย่าประมาทเป็นนิตย์กระทำสิ่งใดควรมีอุเบกขาคือการวางใจเป็นกลางใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ เมื่อเห็นว่าสิ่งใดดีมีประโยชน์จึงเชื่อและปฏิบัติตามพระเจ้าอังคติจึงกลับมาตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมดังเดิม

9) ปัญญาที่ปรากฏในวิธุรชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อปุณณกยักษ์ชนะพนันสกากับพระเจ้าธนัญชัยจึงขอตัววิธุรบัณฑิตเป็นรางวัล พระราชาไม่ยอมยกให้ แต่วิธุรบัณฑิตตอบว่าตนเองเป็นทาสของพระราชาและยินดีจะไปกับปุณณกยักษ์ตามที่ได้ตกลงเดิมพันกับพระราชาไว้

จินตามยปัญญา วิธุรบัณฑิตจึงได้ประมวลองค์ความรู้จากการบอกเล่าของปุณณกยักษ์วิธุรบัณฑิตหยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาว่าที่แท้นั้นพระนางวิมลา ปราถนาจะได้ฟังธรรมอันเป็นที่เลื่องลือของตนเท่านั้น จึงคิดว่าควรจะแสดงธรรมแก่ปุณณกยักษ์ เพื่อมิให้หลงผิด กระทำ การอันมิควรกระทำครั้นแล้ววิธูรบัณฑิตจึงได้แสดงธรรมชื่อว่า สาธุนรธรรม ธรรมของคนดีแก่ปุณณกยักษ์

ภาวนามยปัญญา วิธุรบัณฑิตได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้อย่างรอบคอบโดยให้ปุณณกยักษ์นำพาไปยังนาคพิภพซึ่งวิธุรบัณฑิตไม่เคยทำความชั่วจึงไม่กลัวความตาย มีหลักธรรม และมีปัญญาเป็นเครื่องป้องกันตัว จึงไม่หวั่น เกรงภัยใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อได้พบพระยาวรุณนาคราชและนางวิมลมเหสี

ได้สอบถามถึงความประพฤติที่ให้ได้มาซึ่งสบบัติพระยานาคที่ได้มาเพราะสร้างกรรมดีวิธูรบัณฑิตได้แสดงธรรมพญานาควรุณทรงตระหนักถึงกรรม และผลแห่งกรรมดี ขอให้ทรงประกอบ กรรมดีต่อไป แม้ว่าในเมืองนาคนี้จะไม่มีสมณชีพราหมณ์ที่พญานาคจะบำเพ็ญทานได้ ก็ขอให้ทรงเมตตาแก่บุคคลทั้งหลายในเมืองนาคนี้ อย่าได้ประทุษร้ายแก่ผู้ใดเลยหากกระทำได้ดังนั้นก็จะได้เสด็จไปสู่เทวโลกที่ดียิ่งกว่าพิภพนี้

10) ปัญญาที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก

สุตมยปัญญา เมื่อแคว้นกาลิครัฐเกิดฝนไม่ตก ต้นข้าวกล้าไม่สมบรูณ์ เมื่อผลผลิตไม่ได้ตามต้องการก็เกิดการโจรกรรมขึ้น พระราชาทรงส่งพราหมณ์ 8 คน เดินทางไปขอพญาช้างมงคลและได้กราบทูลเล่าปัญหาให้พระเวสสันดรได้รับทราบ และเมื่อพระองค์ได้รับทราบถึงปัญหาของแคว้นกาลิงครัฐก็ทรงใช้พระปัญญาพิจารณาถึงความทุกข์ยากของแคว้นกาลิงครัฐ

จินตามยปัญญา พระเวสสันดรจึงได้ประมวลองค์ความรู้ถึงการทุกข์ยากของแคว้นกาลิงครัฐพระองค์จึงบริจาคทานในครั้งนี้โดยการประทานพญาช้างพร้อมทั้งเครื่องประดับในตัวช้างมอบไปให้ พร้อมกันนั้นยังประทานคนเลี้ยงช้างให้อีก 500 ตระกูลอีกด้วย แล้วหลั่งน้ำบนมือพวกพราหมณ์ ตั้งจิตอธิษฐานแล้วเปล่งวาจาว่า”ผลประทานในครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงหนุนนำให้สำเร็จโพธิญาณในอนาคตกาลนั้ด้วยเทอญ”ทำให้มหาชนได้เห็นเข้าจึงเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมากจึงทำให้พระเวสสัสดรถูกขับไล่ ทั้งที่พระองค์ก็ทรงปกครองบ้านเมืองมาเป็นอย่างดี

ภาวนามยปัญญา พระเวสสันดรได้ใช้ปัญญาในขั้นนี้อย่างรอบคอบโดยการบำเพ็ญทานบารมี บริจาค “สัตสดกมหาทาน” (ทานยิ่งใหญ่อย่างละ 700) ก่อนจะถูกเนรเทศ คนอดหยากอิ่มหนำ คนไร้ยากก็มีข้าวของไปกินไปใช้ คนหมดหวังก็กลับมามีความหวังขึ้น พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญสัตสดกมหาทานอยู่นานตั้งแต่เช้าจรดเย็น ครั้งเสร็จรียบร้อยแล้วก็ทรงประนมมือขึ้น ตั้งความปรารถนาเปล่งวาจาออกมาว่า “ขอให้การบริจาคทานครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงส่งปัจจัยผลให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตด้วยเทอญ”

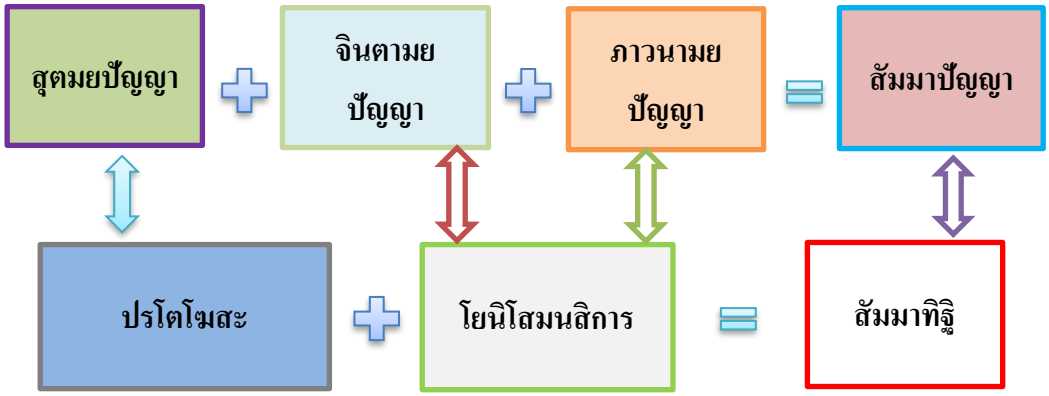
ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาข้างต้นแสดงถึงบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ทั้งสิบชาติในมหานิบาตชาดก ได้ใช้ปัญญาทั้งสามทาง ซึ่งสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาตามตารางดังนี้

มหานิบาตชาดก	การบำเพ็ญบารมี	WISDOM		
		สุตมยปัญญา	จินตามยปัญญา	ภาวนามยปัญญา
1) เตมิยชาดก	เนกขัมมบารมี	✓	✓	✓

2) มหาชนกชาดก	วิริยบารมี	✓	✓	✓
3) สุวรรณสามชาดก	เมตตาบารมี	✓	✓	✓
4) เนมิราชชาดก	อธิษฐานบารมี	✓	✓	✓
5) มโหสถชาดก	ปัญญาบารมี	✓	✓	✓
6) ภูริทัตชาดก	ศีลบารมี	✓	✓	✓
7) จันทชาดก	ขันติบารมี	✓	✓	✓
8) นารทชาดก	อุเบกขาบารมี	✓	✓	✓
9) วิธุรชาดก	สัจจบารมี	✓	✓	✓
10) เวสสันดรชาดก	ทานบารมี	✓	✓	✓

แผนภูมิที่ 3.2 สรุปตัวอย่างมหานิบาตชาดกที่มีการใช้ปัญญา 3

การแสดงบ่อเกิดของปัญญาในพระพุทธศาสนา จากตารางที่ 3.2 ทำให้เห็นว่า บ่อเกิดของปัญญาในพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ทางนั้น เป็นการทำงานกันอย่างผสมผสาน ไม่สามารถจำแนกให้อิสระจากกันได้อย่างสิ้นเชิง เพราะบ่อเกิดทั้ง สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา สัมมา ปัญญา ปรโต โฆสะ โยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิ ทางนี้ต้องเกื้อกูลกันไป เมื่อประสาทรับรู้ในเบื้องต้นแล้ว จัดเป็นความรู้ระดับหนึ่ง คือ รู้ในระดับ สัมผัส รู้ในเฉพาะปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง การรับรู้ในระดับนี้จัดเป็นเพียง ข้อมูล (Data) เท่านั้น เพราะยังไม่มีการคิดวิเคราะห์ใดใดเกิดขึ้น ซึ่งตรงกับพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สุตมยปัญญา แม้ตามอักษรจะแปลว่า ปัญญาเกิดจากการฟัง แต่โดยนัยยะหมายถึงปัญญาอันเกิดจาก ปราสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ส่วนจินตามยปัญญานั้น คือปัญญาเกิดการจากพิจารณาไตร่ตรองอย่าถ้วนถี่และรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ) มาจากการมีข้อมูลทีเกิดจากสุตามยปัญญานั้นเอง ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือภาวนามยปัญญา ได้แก่การลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้อง เป็นการใช้ปัญญาทั้ง 3 ด้าน ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน และเมื่อวิเคราะห์แล้วสามารถแสดงแผนผังการเกิด ปัญญาจะเห็นได้มีความสอดคล้องกับสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 3.3 สรุป จำแนกบ่อเกิดปัญญาในพระพุทธศาสนาตามหลักสัมมาทิฐิ

จากเหตุการณ์ในทศชาติมหานิบาตชาดก ปรโตโฆสะ คือ การรับรู้ข้อมูลจากภายนอก เป็นการรับรู้ในขั้นสุตมยปัญญาทั้งสิ้น จนถึงขั้นการคิดวิเคราะห์ การหาทางออก การตรึกตรองอย่างรอบด้าน และลงมือทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง กระบวนการหลังนี้เป็นโยนิโสมนสิการ อันเกิดจากกระบวนการของจินตามยปัญญาและ ภาวนามยปัญญาประกอบกันซึ่งส่งผลให้เกิดสัมมาปัญญาคือปัญญาที่ถูกต้องนั่นเอง

สรุป จากการศึกษามหานิบาตชาดกที่เกี่ยวเนื่องด้วยบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์จำนวนทั้ง 10 เรื่อง พระโพธิสัตว์ได้ใช้ปัญญา 3 ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกชาดกที่พระโพธิสัตว์มาสร้างบารมี โดยปัจจัยอันเป็นบ่อเกิดปัญญา 3 คือ

1) สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง

2) จินตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด

3) ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

ถ้าหากพระโพธิสัตว์ขาดปัญญาด้านใดด้านหนึ่งก็ไม่สามารถที่จะบรรลุเป้าหมายได้ ถึงแม้ว่าชีวิตในตอนต้นในแต่ละชาดกจะมีอุปสรรคมาขัดขวางมากมาย ให้ได้รับความเจ็บปวดทั้งร่างกายและจิตใจ แต่พระโพธิสัตว์ก็ใช้ปัญญาฟันฝ่าอุปสรรคได้ ไม่ว่าพระองค์จะอยู่ในสถานการณ์ใด เวลาไหน และด้วยหลักปัญญานี้เอง ท้ายสุดพระโพธิสัตว์ก็บรรลุเป้าหมายที่พระองค์ทรงวางไว้ในทุกภพชาติ

บทที่ 4
บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” ได้นำประเด็นสำคัญของทฤษฎีพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน ในบทที่ 2 มาบูรณาการบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก จากบทที่ 3 เป็นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการนำข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth - Interview) และข้อมูลแนวคิดทางทฤษฎีพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีของตะวันตก เข้ามาบูรณาการร่วมกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก จำนวน 10 เรื่อง เพื่อเป็นการบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ซึ่งมีปรากฏทั้งในพระพุทธศาสนาและแนวคิดทฤษฎีของตะวันตก ซึ่งโดยภาพรวมจะมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น เน้นการพัฒนาให้มีความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้วจะสามารถพัฒนาการคิด การพูด การกระทำให้ดีงามขึ้นเป็นลำดับ มุ่งขัดเกลาความหยาบของจิตที่ประกอบด้วยกิเลส ให้ละเอียดประณีตขึ้นจนหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะได้ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาปัญญาเชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายขจัดทุกข์ให้หมดไป ในขณะที่การพัฒนาปัญญาทางตะวันตกในปัจจุบันนั้น มุ่งเน้นการสร้างเสริมทักษะความเชี่ยวชาญเพื่อประกอบการงานอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้หน้าที่ของพลเมืองที่ดี ไม่ก่อความเดือนร้อนวุ่นวายในสังคมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์ ดังนั้น หากบูรณาการทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน จะได้กระบวนการพัฒนาปัญญามนุษย์ที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต มีทั้งสติปัญญาในแก้ไขปัญหา การให้ความช่วยเหลือ การประกอบการงานอาชีพต่าง ๆ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และพัฒนาปัญญาของตนให้มีความบริสุทธิ์ เพื่อขจัดทุกข์ให้สิ้นไปตามแนวทางในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำกระบวนการพัฒนาปัญญาของตะวันตกและพระพุทธศาสนา จากนั้นจะบูรณาการร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ กระบวนการพัฒนาปัญญาในมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 กระบวนการการพัฒนาพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน

4.2 บทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก

4.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

4.4 บทสรุป

4.1 กระบวนการการพัฒนาพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน

จากการศึกษาทฤษฎีพหุปัญญาทั้ง 10 ด้านของ ศ.ดร.โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ มีผู้นำทฤษฎีพหุปัญญาไปวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา หรือแม้แต่วัยผู้ใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพหุปัญญาของบุคคลให้ดีขึ้น นำมาใช้ในการออกแบบวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนนำคะแนนพหุปัญญามาทำนายสายการเรียน สาขาอาชีพที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเองได้ อย่างมีความสุข อย่างไรก็ตาม มีปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาพหุปัญญาด้วย ได้แก่ เพศ อายุ และวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมหรือค่านิยมในสังคมนั้น ๆ จะเปิดโอกาสให้ บุคคลแสดงออกทางปัญญาได้มากน้อยเพียงใด ที่กล่าวมานี้ มีการวิจัยไว้มากในต่างประเทศ ส่วนในประเทศไทยก็มีงานวิจัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน อาจมีแตกต่างกันบ้าง เช่น การนำมาพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ให้ดีขึ้น เป็นต้น และผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลและวิธีการบูรณาการของทฤษฎีพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน ในประเด็นต่างๆดังต่อไปนี้

4.1.1 สติปัญญาด้านภาษา กล่าวได้ว่า เป็นสติปัญญาด้านที่มีความสำคัญมาก เพราะการศึกษาเรียนรู้ล้วนกระทำผ่านภาษาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน การฟัง การคิด การอธิบาย ล้วนใช้ภาษาเป็นทั้งเครื่องมือในการ เรียนรู้ และเป็นสื่อกลางในการทำความเข้าใจระหว่างมนุษย์อีกด้วย ภาษาจึงมีความสำคัญมาก สามารถอธิบายการฝึกฝน 7 ขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 อาศัยครู ร่วมกับ ฟังมาก เพราะขั้นแรกควรศึกษาจากครูผู้รู้ แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนรู้นั้นมาศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง ด้วยการฟังให้มาก อ่านให้มาก

ขั้นที่ 2 จำให้แม่นยำทั้งหลักการสำคัญ และประเด็นสำคัญควรรู้เช่น หลักการเขียน ตัวอักษรที่ถูกต้อง จำนวนของอักษรและสระ การออกเสียง หลักการประกอบคำ คำศัพท์ที่ควรรู้ การสนทนา หลักไวยากรณ์ เป็นต้น จากนั้นศึกษารายละเอียดขององค์ประกอบต่าง ๆ ให้ชัดเจน เช่นศึกษาสาระสำคัญของไวยากรณ์ต่าง ๆ ว่ามีลักษณะเฉพาะอย่างไร มีองค์ประกอบอย่างไรจึงจะครบถ้วน ใช้ในสถานการณ์และช่วงเวลาอย่างไรบ้าง ศึกษารากศัพท์ต่าง ๆ ศัพท์ที่เป็นคำนาม คำกิริยา คำวิเศษณ์ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ท่องได้คล่อง เมื่อศึกษาให้มากทั้งอ่านทั้งฟัง และจำหลักการสำคัญ ต่าง ๆ ให้แม่นยำ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้อย่างถูกต้องแล้ว ต้องท่องด้วยการออกเสียงต่าง ๆ ให้ถูกต้องคล่องปาก อีกทั้งการอ่านหรือท่องออกเสียงบ่อยๆ จะเป็นการช่วยให้จำได้แม่นยำมากขึ้น สิ่งที่สำคัญคือ หมั่นฝึกพูดและฝึกใช้งานในชีวิตประจำวันด้วยจะยิ่งเกิดความคล่องแคล่วและมีพัฒนาการทางภาษาที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว

ขั้นที่ 4 พิจารณาทำความเข้าใจให้มาก การท่องได้คล่องและไม่ให้ลืมนั้นต้องหมั่นพิจารณาความหมาย ความสำคัญ ความสอดคล้องของประเด็นต่าง ๆ การคิดประกอบ ศัพท์ต่าง ๆ ให้เป็น

ประโยค ควบคู่ไปกับการท่องออกเสียง แล้วพิจารณาให้เห็นความสัมพันธ์และรูปแบบการใช้ที่ถูกต้อง พร้อมกับพิจารณาข้อควรระวังและข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น เช่นคำศัพท์บางอย่างที่ออกเสียงคล้ายกันอาจพูดแล้วเกิดความสับสนได้ ข้อควรระวังเรื่องระดับของคำพูดที่จะใช้ กับบุคคลระดับต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เป็นต้น

ขั้นที่ 5 นึกเห็นขั้นตอนต่าง ๆ เป็นภาพอย่างชัดเจน เมื่อผ่านการฝึกฝน ทั้ง 4 ขั้นตอนแรกให้มากพอ เกิดความชำนาญในระดับหนึ่ง จึงจะสามารถนึกเห็นขั้นตอนและรายละเอียดต่างๆได้อย่างชัดเจน ไม่ตกหล่น การแสดงออกของขั้นตอนนี้ คือ หากท่องอะไรที่มีความยาวหรือซับซ้อนมาก จะสามารถมองเห็นภาพทุกส่วนได้อย่างชัดเจนและนึกออกได้ทันที โดยไม่จำเป็นต้องท่องไล่มาแต่แรก และสามารถใช้ภาษาได้อย่างไม่ติดขัด มีความไหลลื่นเป็นธรรมชาติทั้งการพูดและการเขียน

ขั้นที่ 6 แทงตลอดในความรู้ เข้าใจทุกประเด็นอย่างทะลุปรุโปร่ง ขั้นตอนนี้ก็เช่นกันจะต้องผ่านการฝึกฝนทั้ง 5 ขั้นตอนแรกมาเป็นอย่างดี สิ่งสำคัญที่จะทำให้แทงตลอดในความรู้ได้คือ ต้องหมั่นสังเกตอยู่เสมอ เนื่องจากเมื่อเรียนรู้มาก ฝึกฝนอย่างดีแล้ว การจะแตกฉานในประเด็นต่าง ๆ อย่างปรุโปร่งนั้น ต้องอาศัยการสังเกตร่วมด้วยว่า ในสถานการณ์เหตุการณ์ที่แตกต่างกัน ใช้ภาษาเหมือนกันหรือไม่ บริบทใดใช้แตกต่างกันไปอย่างไรเป็นต้น การหมั่นพิจารณาหมั่นสังเกตจะทำให้เกิดความแตกฉานใช้ภาษาได้คล่องแคล่วและมีความถูกต้องสูง

ขั้นที่ 7 แสดงผลงานและอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็นในขั้นตอนนี้ นอกจากการนำเสนอผลงานด้วยภาษาที่กำลังฝึกฝนอยู่ให้มาก ยังหมายรวมถึงการฝึกฝนใช้ภาษาให้มากในหลากหลายสถานการณ์ด้วย การฝึกฝนเหล่านี้เป็นการเพิ่มมุมมองการใช้ภาษาที่กว้างขวางขึ้น การได้พูดอธิบายและถูกซักถามมากๆจะทำให้เกิดไหวพริบปฏิภาณในการแก้ปัญหา แก้สถานการณ์และได้ความรู้เพิ่มเติมในประเด็นที่ยังพร่องอยู่จากผู้ที่มีความรู้และบุคคลที่ศึกษาเรียนรู้ด้วยกัน หากทำบ่อย ๆ จะทำให้เกิดความแตกฉานในภาษานั้น ๆ ได้รวดเร็วขึ้นด้วย เมื่อผ่านทั้ง 7 ขั้นตอนแล้วหากพบข้อสังสัยหรือประเด็นที่ยังคลุมเครืออยู่ ต้องหมั่นหาความรู้ด้วยการสอบถามครูหรือผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา แล้วศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองและฝึกฝนต่อไป เรื่อยๆเป็นวงจรไปอย่างนี้จะเกิดความแตกฉานในภาษามากขึ้นไปเป็นลำดับ

สรุป เมื่อผ่านทั้ง 7 ขั้นตอนแล้วหากพบข้อสังสัย หรือประเด็นที่ยังคลุมเครืออยู่ ต้องหมั่นหาความรู้ด้วยการสอบถามครูหรือผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา แล้วศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองและฝึกฝนต่อไป เรื่อยๆเป็นวงจรไปอย่างนี้จะเกิดความแตกฉานในภาษามากขึ้นไปเป็นลำดับ

4.1.2 สติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ขั้นตอนการพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ มีความสอดคล้องกันอย่างมากกับสติปัญญาด้านภาษา เพราะการให้เหตุผลที่ดีนั้นจะต้องใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี สื่อความหมายที่ชัดเจนไม่คลุมเครือ นอกจากนี้สติปัญญาด้านการใช้เหตุผลและคณิตศาสตร์นี้ยัง

เป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ที่จะสร้างสรรค์นวัตกรรมต่าง ๆ ได้ สามารถอธิบายการพัฒนาสติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 อาศัยครู ร่วมกับ ฟังมากการศึกษาเรียนรู้ด้านการให้เหตุผลอย่างตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ล้วนมีหลักการสำคัญที่ต้องศึกษาเรียนรู้ทั้งสิ้น โดยมากเป็นทฤษฎีและหลักการที่ต้องทำความเข้าใจ ต้องฝึกฝนให้มากจึงจะสามารถนำไปใช้ได้ดังนั้น การศึกษาหลักการสำคัญและทฤษฎีที่ควรรู้จากครูผู้เชี่ยวชาญจึงมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั้น มีความชัดเจนมากในเรื่องทฤษฎีและหลักการที่สามารถพิสูจน์ได้ ดังนั้นเมื่อได้ศึกษาจากครูแล้วควรศึกษาหลักทฤษฎีเหล่านี้ให้มาก ทั้งศึกษาจากหนังสือและ แหล่งข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกับการการเรียนรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเทียบเคียงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวในชีวิตประจำวันด้วย จะทำให้จดจำหลักทฤษฎีเหล่านั้นด้วยความเข้าใจ ไม่ใช่เป็นเพียงการท่องจำทฤษฎีเหล่านั้นได้แต่ขาดความเข้าใจในระดับของความจริง

ขั้นที่ 2 จำให้แม่นยำวิธีการจำให้แม่นยำนั้นสิ่งสำคัญคือต้องอาศัยความเข้าใจ เพราะการเรียนรู้ตรรกะคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์นั้นโดยมากอาศัยความเข้าใจเชิงกระบวนการ และความเข้าใจเหตุและผลเป็นหลัก ซึ่งตรรกศาสตร์นั้นกล่าวได้ว่าสนับสนุนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ อย่างมาก ดังนั้นการจะจดจำทฤษฎีให้แม่นยำต้องเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผล จับประเด็นสำคัญให้ได้ และศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ให้ชัดเจน เห็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ตัวแปรต่าง ๆ ในสมการมีความสัมพันธ์กันอย่างไร รวมกันเป็นสมการได้อย่างไร มีปัจจัยใดกระตุ้นหรือมีปัจจัยใด ที่เป็นตัวต้านทาน เป็นต้น การเรียนรู้แบบเชื่อมโยงเป็นระบบอย่างนี้จะทำให้จดจำได้แม่นยำมากขึ้น

ขั้นที่ 3 ท่องได้คล่องการเรียนรู้ศาสตร์นี้บางครั้งต้องอาศัยการท่องจำ เช่นกัน เช่น สูตร สมการ หลักการสำคัญต่าง ๆ หากเข้าใจและพอจดจำได้ แต่ไม่ได้ฝึกท่องให้คล่องแล้วอาจเกิดความผิดพลาด ล่าช้า ทำให้ใช้งานได้ไม่ดีนัก ตัวอย่างเช่น การท่องสูตรคูณ หากจำได้แต่ไม่ฝึกท่องบ่อยๆให้คล่องปากอย่างเป็นธรรมชาติ เวลาจะใช้งานอาจต้องท่องไล่เรียงจากตัวแรกไปถึงตัวที่ต้องการ ซึ่งเป็นการเสียเวลาหากมีการจดจำแม่นยำและท่องได้คล่องด้วย จะทำให้การใช้งานทำได้แม่นยำขึ้น นอกจากนี้ความเป็นเหตุเป็นผลต่างๆ และที่มาของสูตร ก็อาจมีความจำเป็นต้องท่องได้คล่องแคล่วด้วยเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด เพราะทฤษฎีทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์หากนำไปคำนวณผิดพลาดย่อมเกิดความเสียหายได้

ขั้นที่ 4 พิจารณาทำความเข้าใจให้มาก ข้อนี้เองที่ทำให้เกิดความสร้างสรรค์องค์ความรู้หรือข้อค้นพบใหม่ๆได้ เพราะนักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่จะใช้เวลาครุ่นคิดอยู่กับสิ่งที่ตนเองเรียนรู้มา ทั้งจากครูและศึกษาด้วยตนเอง เมื่อทำความเข้าใจ จดจำได้ ท่องได้แม่นยำแล้ว การขบคิดอย่างลึกซึ้งและพิจารณาถึงความเชื่อมโยงต่างๆ อยู่บ่อย ๆ รวมทั้งการคิดคาดเดาสิ่งที่อาจเกิดขึ้น หรือการคิด

สร้างจินตนาการขึ้น ก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก มักทำให้ค้นพบแนวคิดในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ขึ้นได้

ขั้นที่ 5 นึกเห็นขั้นตอนต่างๆ เป็นภาพอย่างชัดเจน สอดคล้องกับข้อที่ผ่านมาคือ การคิดภาพเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและจินตนาการให้เป็นภาพชัดเจนนั้นมีสำคัญอย่างมาก ยิ่งพิจารณาทำความเข้าใจและเห็นภาพชัดมากขึ้นเท่าใดก็จะสามารถสร้างผลงานนั้นได้รวดเร็วยิ่งขึ้นกว่าการจดจำเป็นตัวหนังสือ ดังนั้นการคิดเป็นภาพสมการทั้งชุดหรือแผนภาพความเชื่อมโยงแบบวงจรต่าง ๆ จะทำให้มีความคิดที่ครอบคลุมและแม่นยำในรายละเอียดมากขึ้นเท่านั้น

ขั้นที่ 6 แทงตลอดในความรู้ เข้าใจทุกประเด็นอย่างทะลุปรุโปร่ง ขั้นตอนนี้มักแสดงออกมาในรูปแบบของการแก้สมการได้ดี การสร้างแนวคิดทฤษฎีหรือสร้างสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆออกมาได้ ซึ่งแสดงถึงความเข้าใจอย่างแทงตลอดในความรู้ที่ศึกษา อย่างไรก็ตามความรู้ที่ได้มานั้นแม้จะชำนาญในระดับหนึ่ง แต่อาจมีความไม่สมบูรณ์และสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นอีกได้ ดังนั้นจึงต้องการการวิพากษ์วิจารณ์หรืออภิปรายในสิ่งที่ยังบกพร่องจากผู้รู้เพื่อพัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

ขั้นที่ 7 แสดงผลงานและอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น การนำเสนอผลงานนั้น ต้องฝึกประมวลความรู้รวบยอดของตนเอง ฝึกถ่ายทอดความคิดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ฝึกตอบ คำถามต่าง ๆ และน้อมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอีกมากมาย จะพบว่าตนเองนั้นขาดความเข้าใจในประเด็นใดต้องศึกษาอะไรเพิ่มเติม และจะต้องคิดค้นวิจัยอะไรต่อไปบ้าง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้นเป็นการเปิดโอกาสให้ตนเองได้พัฒนาสติปัญญาด้านนั้นๆให้แตกฉานมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งมักมีการค้นพบใหม่ ๆ อยู่เสมอ การนำเสนอองค์ความรู้ที่ค้นพบ เป็นการแลกเปลี่ยนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่จะสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมที่สมบูรณ์ขึ้นได้อีกมาก และหากมีความเสี่ยงหรือมีอันตรายก็จะได้รับคำเตือนและแก้ไขไม่ให้เกิดความเสียหายต่อไปได้

สรุป เมื่อผ่านทั้ง 7 ขั้นตอนนี้แล้ว การศึกษาเรียนรู้ยังต้องดำเนินต่อไป ควรหมั่นสอบถามผู้รู้และศึกษาหา ความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงแล้วนำมาพัฒนาให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม สติปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์นี้มีความสัมพันธ์กับปัญญาด้านอื่นๆอย่างมาก เช่น ด้านธรรมชาติ นวัตกรรมที่สร้างสรรค์ออกมานั้นต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นธรรมชาติในการใช้งาน มีความสวยงามในการออกแบบและใช้งานง่าย ไม่ขัดกับวิถีชีวิตของมนุษย์ รวมถึงต้องมีคุณค่าทางจริยธรรมไม่ทำลายมนุษย์ด้วยกันเอง จะเห็นว่ามีสติปัญญาอย่างน้อย 4 ด้านที่มีบทบาทในการกำหนดคุณค่าของนวัตกรรมที่สร้างขึ้น คือ สติปัญญาด้านธรรมชาติ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการดำรงชีวิต เป็นต้น

4.1.3 สติปัญญาด้านดนตรี สติปัญญาด้านนี้มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ของมนุษย์เป็นอย่างมาก ดนตรีถูกใช้เป็นเครื่องกระตุ้นให้มนุษย์รู้สึกสนุกสนาน ฮึกเหิม หรือเศร้าหดหู่ก็ได้ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้สามารถกระตุ้น ให้มนุษย์สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์หรือก่อความรุนแรงก็ได้ นอกจากนี้จาก

งานวิจัยพบว่าดนตรี สามารถกระตุ้นพัฒนาการของสมองได้อีกด้วย เช่น การฟังดนตรีของบีโธเฟน สามารถกระตุ้นคลื่นสมองของเด็ก ทำให้เด็กฉลาดขึ้นได้กล่าวได้ว่าสติปัญญาด้านดนตรีนั้นมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านอื่นๆ สามารถพัฒนาสติปัญญาด้านดนตรีได้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 อาศัยครู ร่วมกับฟังมาก โดยตั้งใจศึกษาหลักการสำคัญของทฤษฎีที่ควรรู้จากครู เช่น การอ่านตัวโน้ต จังหวะ ประเภทของเครื่องดนตรีและการใช้งานให้เหมาะสม ท่านั่งและการวางมือในการเล่นดนตรีชนิดต่างๆที่ถูกต้อง ฝึกทักษะการฟังและการแยกแยะเสียงต่างๆแล้วฟังเพลงต่างๆให้มากหลากหลายแนว สังเกตว่าเพลงเหล่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่ศึกษามาอย่างไร จะทำให้เข้าใจแนวดนตรีและเทคนิคต่าง ๆ ได้มากขึ้น

ขั้นที่ 2 จำให้แม่นยำ ศึกษาประเด็นสำคัญและองค์ประกอบต่างๆ ให้ชัดเจน เช่น การอ่านตัวโน้ต การผสมผสานกันระหว่างตัวโน้ต คอร์ด คีย์ จังหวะ และสไตล์ของดนตรีแล้วจดจำให้ แม่นยำ เช่น โน้ตตัวนั้นคืออะไร อยู่ในหมวดกุญแจอะไร ตัวไหนเป็นโน้ตสั้น-ยาว สูง-ต่ำครึ่งเสียง ฝึกฝนไปพร้อมกับการฟังอย่างวิเคราะห์ควบคู่ไปกับการฝึกฝนเล่นเครื่องดนตรีจึงจะสามารถเล่นเครื่องดนตรีไปพร้อมกับการอ่านโน้ต นอกจากนี้ ควรศึกษาข้อควรระวังและข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น การฟังแยกแยะเสียงตัวโน้ตที่ผิดเพี้ยน การคร่อมจังหวะ การใช้เครื่องดนตรีผิดประเภทและใช้ไม่ถูกวิธี ทำให้เกิดความเสียหายได้ ต้องฝึกฝนจนแม่นยำในสิ่งเหล่านี้

ขั้นที่ 3 ท่องได้คล่อง เมื่อจำได้แล้วควรฝึกท่องให้คล่อง เพื่อช่วยในการจำที่แม่นยำขึ้นและสามารถนำไปใช้ได้ทันที เช่น ฟังแล้วรู้ว่านี่คือสไตล์เพลงอะไร รู้ว่าเป็นโน้ตอะไรบ้าง สามารถแกะโน้ตได้โดยไม่ต้องเทียบเสียงกับเครื่องดนตรีทีละตัว เป็นต้น ความคล่องแคล่วอย่างนี้นอกจากจะทำให้เกิดความผิดพลาดขณะเล่นน้อยและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีแล้ว ยังเป็นทักษะ สำคัญในการแต่งเพลงอีกด้วย เพราะการแต่งเพลงนั้นต้องนึกทำนองต่าง ๆ และความสอดคล้องกันของจังหวะ คีย์และตัวโน้ต

ขั้นที่ 4 พิจารณาทำความเข้าใจให้มาก นอกจากฝึกฝนจนเกิดความคล่องแคล่วแล้ว ในการเล่นเพลงและแต่งเพลงควรพิจารณาเปรียบเทียบเพลงและแนวเพลงต่างๆให้เข้าใจลึกซึ้ง และหมั่นสังเกตวิธีการของนักดนตรีที่เก่งๆ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เป็นแนวทางเฉพาะที่เหมาะสมกับตนเอง ก็จะสามารถสร้างสรรค์ดนตรีที่มีความแตกต่างและไพเราะมากขึ้นได้โดยไม่ซ้ำซ้อนแนวดนตรีเดิมๆ ที่ผู้อื่นเคยทำไว้แล้ว เช่น ดนตรีแนวประยุกต์ที่สามารถนำดนตรีไทยและสากลมาเล่นร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นต้น

ขั้นที่ 5 นึกเห็นขั้นตอนต่างๆ เป็นภาพอย่างชัดเจนจาก 4 ขั้นตอนข้างต้น เมื่อฝึกฝนให้มากเข้าจะสามารถเล่นได้อย่างเป็นธรรมชาติ นึกจินตนาการเป็นภาพได้อย่างชัดเจน จะเห็นว่าบางคนที่ยังเล่นดนตรีไม่คล่อง จะต้องอาศัยการมองเครื่องดนตรีไปด้วยเพื่อป้องกันความผิดพลาด แต่สำหรับคนที่คล่องแล้ว จะสามารถนึกจินตนาการออกว่าจะต้องเคลื่อนไหวมือ อย่างไรให้เล่นได้อย่างถูกต้องโดยไม่

ต้องมอง ตัวอย่างเช่น นักดนตรีที่สามารถเล่นในห้องมืด ๆ ได้โดยไม่ต้องมองเครื่องดนตรี เพราะสามารถจำได้อย่างแม่นยำว่ากดตรงไหนจะให้เสียงอย่างไรโดยอัตโนมัติ สามารถนึกเห็นภาพได้อย่างชัดเจน

ขั้นที่ 6 แทงตลอดในความรู้เข้าใจทุกประเด็นอย่างทะลุปรุโปร่ง เมื่อฝึกฝนทั้ง 5 ขั้นตอนให้มาก จะเกิดความเข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง สามารถเล่นเครื่องดนตรีได้หลายชนิด เพราะเข้าใจหลักการสำคัญเรื่องดนตรีอย่างลึกซึ้งจึงต่อยอดไปเล่นเครื่องดนตรีชนิดอื่นได้ อีกทั้งมีความเข้าใจอารมณ์ของดนตรีและสามารถสร้างสรรค์ดนตรีเพื่อประยุกต์ใช้กับศาสตร์ต่างๆ เช่น การทำดนตรีแนวบำบัดที่ลดความตึงเครียดในขณะผ่าตัดที่ไม่มีการวางยาสลบ ทำให้คนไข้มีสภาวะอารมณ์ที่สงบและผ่อนคลายได้ ซึ่งจุดนี้นอกจากจะอาศัยความแตกฉานในเรื่องดนตรีแล้ว ต้องเข้าใจอารมณ์ของดนตรีการสื่อความหมายไปยังผู้ฟังและการปรับสภาวะอารมณ์ของมนุษย์ด้วย ซึ่งการฝึกฝนในขั้นตอนต่อไปจะมีความสำคัญมาก

ขั้นที่ 7 แสดงผลงานและอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น การฝึกฝนในขั้นตอนนี้จะได้เห็นการตอบสนองของผู้ฟังว่ามีอารมณ์ร่วมในดนตรีของเราหรือไม่ ผลตอบรับอย่างไร จะได้นำไปพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นได้ และที่สำคัญได้ฝึกฝนเรื่องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพราะการเล่นดนตรีสดย่อมมีความผิดพลาดเกิดขึ้น การแก้ไขให้กลับสู่สภาวะปกติและเล่นได้อย่างไพเราะต่อเนื่องเป็นทักษะสำคัญมากสำหรับการเล่นดนตรี ซึ่งจุดนี้จะได้พัฒนาทักษะเรื่องการสื่อสารกับผู้ฟัง การเข้าใจและรับรู้อารมณ์ของผู้ฟัง เป็นการฝึกฝนการวางตัวและแสดงออกต่อสาธารณชนได้อย่างเหมาะสม

สรุป เมื่อฝึกฝนทั้ง 7 ขั้นตอนนี้แล้ว การทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้นจะต้องฝึกฝนอย่างต่อเนื่องโดยฟังมาก ศึกษามาก หมั่นสอบถามผู้รู้และดูตัวอย่างคนที่เก่งๆให้มาก แล้วนำเทคนิคมาฝึกฝนตามกระบวนการที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นต่อไป

4.1.4 สติปัญญาด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว สติปัญญาด้านนี้หากได้รับการฝึกฝนอย่างถูกวิธีจะมีประโยชน์อย่างมาก ไม่จำกัดแต่เพียงกลุ่มคนที่เป็นนักกีฬาหรือนักเต้นที่ต้องอาศัยความแข็งแรงและยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อมาก แต่บุคคลทั่วไปก็ควรพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ด้วย เพราะกล้ามเนื้อที่มีการยืดหยุ่นได้ดีและมีความแข็งแรง มีการเคลื่อนไหวและทรงตัวได้ดีและมีผลบุคลิกภาพที่ดีอีกด้วย เมื่อเกิดอุบัติเหตุจะมีอาการบาดเจ็บน้อย และสามารถรักษาได้ง่าย ต่างกับคนที่กล้ามเนื้อขาดความยืดหยุ่น เมื่อเกิดการกระทบกระเทือนจะฉีกขาดได้ง่ายทำให้เกิดอาการบาดเจ็บได้มากกว่า ดังนั้นสติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายนั้นมี ความสำคัญต่อสุขภาพและการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขด้วย สามารถฝึกฝนได้ตามขั้นตอนทั้ง 7 ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 อาศัยครู ร่วมกับ ฟังมาก ในขั้นตอนแรกนี้ควรศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญร่วมกับศึกษาด้วยตนเอง โดยเริ่มจากหลักการสำคัญของทฤษฎีที่ควรรู้ เช่น ความยืดหยุ่นและความแข็งแรงของกล้ามเนื้อจะมีผลต่อการเคลื่อนไหว การรับแรงกระแทกและการทนต่อการยืดของกล้ามเนื้อ ถ้า

กล้ามเนื้อไม่มีความยืดหยุ่นแต่มีขนาดใหญ่ เช่นนักเพาะกายที่กล้ามเนื้อจะมีความใหญ่และแข็งแรง แต่ถ้ามีการยืดหรือดึงกล้ามเนื้ออย่างรวดเร็วก็อาจเกิดการฉีกขาดได้ง่าย ดังนั้นต้องบริหารกล้ามเนื้อให้มีความยืดหยุ่นด้วย ส่วนตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งเรื่องความยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อที่ดีคือนักยิมนาสติก ซึ่งมีการยืดกล้ามเนื้อ การแยกแขนและขาออกได้กว้าง ดัดลำตัวได้มาก แสดงถึงการยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อที่ดี แต่ขณะเดียวกันก็ต้องบริหารให้เกิดความแข็งแรงของกล้ามเนื้อด้วย เพื่อให้รับแรงกระแทกได้เช่นการกระโดดลงจากที่สูงหรือตีลังกาลงมาที่พื้น กล้ามเนื้อเข่าและขาต้องแข็งแรงจึงจะรับแรงกระแทกได้ กล่าวโดยสรุปหลักการสำคัญคือกล้ามเนื้อต้องมีความสมดุลระหว่างความแข็งแรงและความยืดหยุ่น การวอร์มร่างกายและการยืดเส้นก่อนออกกำลังกายเพื่อให้กล้ามเนื้อ มีความยืดหยุ่นก่อนเล่นกีฬา จึงลดความบาดเจ็บของกล้ามเนื้อขณะเล่นได้มาก เมื่อเข้าใจหลักการดังนี้ควรศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมต่อไป

ขั้นที่ 2 จำให้แม่นยำ เมื่อศึกษาทฤษฎีที่ควรรู้แล้วควรจดจำประเด็นสำคัญและการอธิบายรายละเอียดต่างๆเพิ่มขึ้น เพราะความแม่นยำในหลักการจะทำให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ชอบเล่นกีฬาประเภทต่างๆควรจดจำรายละเอียดกล้ามเนื้อที่สำคัญต่อการออกท่าทางขณะเล่นกีฬาชนิดนั้นได้ตัวอย่างเช่น นักกอล์ฟควรฝึกฝนความแข็งแรงและยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อแขนในการเหวี่ยงไม้กอล์ฟ กล้ามเนื้อสะโพกที่ต้องรับแรงบิดจึงต้องมีทั้งความแข็งแรงและยืดหยุ่น และควรศึกษาโรคที่มักเกิดจากการเล่นกีฬากอล์ฟ เช่น โรคปวดข้อศอกในนักกอล์ฟ (golfer’s elbow) เกิดจากการฉีกขาดของเส้นใยกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น สาเหตุเกิดจากการตีกอล์ฟแต่ละครั้งกล้ามเนื้อกลุ่มนี้จะถูกใช้งานหนักโดยฉับพลัน เนื่องจากเป็นมัดกล้ามเนื้อที่ไม่ค่อยได้ใช้งานจึงมีความแข็งแรงน้อยกว่ามัดอื่นๆ และเกิดการบาดเจ็บได้ง่าย เมื่อผู้ป่วยยังคงใช้งานกล้ามเนื้อนั้นหนักอีกอาการจะยิ่งมากขึ้นจนเกิดอาการอักเสบในที่สุด ดังนั้นการบริหารกล้ามเนื้ออย่างถูกต้องและข้อควรระวังต่างๆเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและจดจำให้แม่นยำเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการเคลื่อนไหวร่างกาย และลดอัตราการเกิดอุบัติเหตระหว่างการเล่นกีฬาได้มากขึ้น

ขั้นที่ 3 ท่องได้คล่อง ในขั้นตอนนี้การท่องให้คล่องนั้นจะทำให้ดึงข้อมูลที่ จำได้แม่นยำนั้นออกมาใช้ได้อย่างรวดเร็ว ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า นักกีฬาหรือนักเต้นที่ต้องใช้กล้ามเนื้อ มากๆอาจเกิดอุบัติเหตุได้ตลอดเวลา การนำความรู้ออกมาใช้ได้ถูกต้องและรวดเร็วนั้นมีความสำคัญ ต่อการช่วยเหลือตนเองได้ทันท่วงทีเพราะไม่แน่เสมอไปว่าการเล่นกีฬาในแต่ละครั้งจะมีผู้เชี่ยวชาญ คอยช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการท่องได้คล่องจะสามารถนึกวิธีแก้ไขและปฏิบัติได้อย่างรวดเร็ว เกิดผลเสียต่อร่างกายน้อยที่สุด นอกจากการป้องกันและแก้ไขในกรณีเกิดอุบัติเหตุแล้ว ยังเกิดความคล่องแคล่วในการใช้กล้ามเนื้อได้อย่างถูกวิธีทำให้ประสิทธิภาพในการเล่นกีฬาดีขึ้นด้วย เพราะกล้ามเนื้อที่ยืดหยุ่นและแข็งแรงย่อมเพิ่มศักยภาพของนักกีฬาได้เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 4 พิจารณาทำความเข้าใจให้มาก ขั้นตอนนี้จะเกิดขึ้นจากการสังเกตระหว่างการฝึกฝน เมื่อนำความรู้ที่ได้ศึกษาจนคล่องแคล่วในหลักการแล้วมาฝึกฝนในขั้นตอนนี้เองควรพิจารณาว่า จะนำหลักการที่ศึกษามาปรับใช้กับร่างกายของตนเองอย่างเหมาะสมได้อย่างไร เพราะในชีวิตประจำวันแต่ละบุคคลจะมีรูปแบบการเคลื่อนไหวและอิริยาบถที่แตกต่างกันไป จะทำให้การใช้งานกล้ามเนื้อมีความแตกต่างกัน ผู้ศึกษาจึงต้องหมั่นพิจารณาสังเกตร่างกายของตนเองเป็นประจำเพื่อสร้างสมดุลของร่างกายให้ปกติอยู่เสมอ การหมั่นพิจารณานี้เองจะทำให้เกิดความแตกฉานในสติปัญญาด้านนี้มากขึ้น

ขั้นที่ 5 นึกเห็นขั้นตอนต่าง ๆ เป็นภาพอย่างชัดเจน เมื่อผ่านขั้นตอนทั้งหมดข้างต้นคือ ศึกษาเรียนรู้มาก จำได้แม่นยำ ท่องได้คล่องแคล่วและพิจารณาได้อย่างลึกซึ้งในการประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมกับชีวิตประจำวันและสถานการณ์ต่างๆแล้ว จะสามารถนึกเห็นภาพขั้นตอนการปฏิบัติได้อย่างชัดเจน จะเกิดความผิดพลาดน้อยในการปฏิบัติและแก้ไขปัญหาต่างๆได้ดียิ่งขึ้น

ขั้นที่ 6 แทงตลอดในความรู้เข้าใจทุกประเด็นอย่างทะลุปรุโปร่ง ในข้อนี้เกิดจากการฝึกฝน 5 ขั้นตอนข้างต้นอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญแล้วจะแสดงออกให้เห็นในบุคคลที่สามารถเล่นกีฬาที่มีความถนัดได้ดี มีทักษะและความสามารถเฉพาะตัวในการใช้ ร่างกายได้โดดเด่นเพราะมีความยืดหยุ่นและความแข็งแรงของร่างกายที่ดี จึงเคลื่อนไหวได้ คล่องแคล่ว ส่งผลให้มีบุคลิกภาพที่ดี ร่างกายตั้งตรงไม่ค้อมงอ ดังนั้นคนที่มีสติปัญญาด้านนี้โดดเด่น นอกจากจะเล่นกีฬาดีแล้ว ยังสามารถดูแลความแข็งแรงของกล้ามส่วนต่างๆในร่างกายให้ใช้งานได้ดีในชีวิตประจำวันด้วย

ขั้นที่ 7 แสดงผลงานและอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น ขั้นตอนนี้จะเห็นได้ชัดเจนในนักกีฬาอาชีพซึ่งต้องแข่งขันกับบุคคลอื่นๆอยู่เสมอ ความแข็งแรงของกล้ามเนื้อและการเคลื่อนไหวร่างกายที่ดีจะส่งผลโดยตรงต่อการเล่นกีฬาในแต่ละครั้งหรือถ้าเป็นนักเต้นอาชีพ ความยืดหยุ่นและแข็งแรงของกล้ามเนื้อจะส่งผลต่อการเต้นที่สวยงามและกระฉับกระเฉง แม้ว่ากรณีนี้อาจไม่ใช่การให้ความเห็นหรืออภิปรายในเรื่องของร่างกายและการเคลื่อนไหวโดยตรง แต่การกล่าวถึงประสิทธิภาพในการเล่นกีฬาหรือการเต้น ก็เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของสติปัญญาด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวได้ดีเมื่อได้รับฟังความเห็นเรื่องการเล่นกีฬา ซึ่งอาจมีทั้งเรื่องของเทคนิคและทักษะการเล่น แต่ก็ได้ข้อมูลสำคัญที่จะนำมาฝึกฝนและปรับสภาพร่างกายให้รองรับการพัฒนานั้นได้ต่อไป

สรุป จะเห็นว่า ขั้นตอนทั้ง 7 ล้วนมีความสำคัญในการพัฒนาสติปัญญาด้านร่างกายและกล้ามเนื้อให้ดีขึ้น เพื่อประโยชน์ด้านความแข็งแรงของร่างกาย การพัฒนาบุคลิกภาพ การเล่นกีฬาและป้องกันการบาดเจ็บจากการเคลื่อนไหวร่างกายได้มาก

4.1.5 สติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ สติปัญญาด้านนี้การ์ดเนอร์เน้นไปที่ความสามารถทางศิลปะ โดยมากมักประกอบอาชีพ จิตรกร มัณฑนากร สถาปนิก บุคคลเหล่านี้จะใช้สติปัญญาด้านนี้ในการออกแบบสิ่งต่างๆให้มีความสัมพันธ์กันในหลากหลายมิติเช่น ด้านความสวยงาม การใช้งานที่

เหมาะสมกับความต้องการ และสรีระของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องอาศัยความสามารถทางศิลปะและการกำหนดสัดส่วนต่างๆ ให้มี องค์ประกอบที่เหมาะสมต่อการใช้งาน นอกจากนี้การฝึกฝนศิลปะยังมีข้อดีอีกหลายประการ อาทิ มีสมาธิมากขึ้น ทำงานได้นานขึ้น ฝึกการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบ ปรับสภาวะทางอารมณ์ให้ดีขึ้น กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ซึ่งสติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์สามารถฝึกฝนได้ตาม ขั้นตอนทั้ง 7 ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 อาศัยครู ร่วมกับฟังมาก ศึกษาหลักการสำคัญของทฤษฎีที่ควรรู้จากครูและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองให้มาก เริ่มศึกษาจากสิ่งที่ควรรู้ทั่วไปในงานศิลปะ อาทิ ทัศนธาตุ (Visual Elements) หรือองค์ประกอบศิลป์ ประกอบด้วย จุด เส้น รูปร่างรูปทรง บริเวณ ว่าง (space) สี การจัดองค์ประกอบศิลป์เพื่อให้เกิดความสวยงาม ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับความมีเอกภาพ ความสมดุล จังหวะ ฯลฯ นอกจากนี้ควรศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นมาของศิลปะแนวต่าง ๆ คุณค่าของงานศิลปะ แง่มุมทางปรัชญาที่สะท้อนจากผลงานทางศิลปะ เช่น ประวัติศาสตร์ศิลปะ การวิจารณ์ศิลปะ ศิลปะเปรียบเทียบ จิตวิทยาและการวิเคราะห์งานศิลปะ เป็นต้น เมื่อเข้าใจหลักการและศึกษารายละเอียดแล้วจึงเริ่มฝึกฝนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนต่อไป

ขั้นที่ 2 จำให้แม่นยำ เมื่อรู้และเข้าใจในหลักการต่างๆเป็นอย่างดีแล้ว การพยายาม จดจำประเด็นสำคัญและรายละเอียดให้แม่นยำจะทำให้ปฏิบัติได้ดียิ่งขึ้น เช่น การวางแผนภาพวาด ภาพหนึ่งต้องมีเรื่องราวที่ต้องการสื่อ จะถ่ายทอดออกมาต้องรู้หลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ ตรงไหน เป็นจุดเด่นของภาพ จะสร้างความสมดุลของภาพอย่างไร เว้นจังหวะอย่างไรให้สวยงาม การวาดภาพเหมือนต้องใส่แสงเงาอย่างไรให้เหมือนจริง และลงสีอย่างไรให้สวยงามโดยพิจารณาจากการไล่น้ำหนักอ่อนแก่ของสีและการใช้สีวรรณะร้อน เย็น ควรใช้ปริมาณมากน้อยอย่างไรให้เกิดความสมดุลและสวยงาม และการวาดในองค์ประกอบย่อยต่างๆ นำไปสู่ภาพรวมที่สอดคล้องกันอย่างมีเอกภาพหรือไม่การจดจำหลักการและรายละเอียดเหล่านี้ได้แม่นยำจะช่วยให้การทำงานศิลปะออกมาได้ดี

ขั้นที่ 3 ท่องได้คล่อง ขั้นตอนนี้สอดคล้องกับข้อที่ 2 คือ จำได้แม่นยำ ต่างกันตรงที่การท่องได้คล่อง ตลอดจนใช้ได้อย่างคล่องแคล่วนั้นต้องใช้การจำแม่นเป็นฐาน จากนั้นการฝึกฝนบ่อย คิดบ่อย ทำบ่อย จะทำให้เกิดความคล่องแคล่ว ในการทำงานที่มีรายละเอียดมากได้ดี ซึ่งงานศิลปะที่ออกมาสวยงามนั้น นอกจากความคิดสร้างสรรค์แล้ว ความแม่นยำในหลักการและทฤษฎีจนสามารถอธิบายและใช้งานได้อย่างคล่องแคล่ว จะสามารถสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าได้

ขั้นที่ 4 พิจารณาทำความเข้าใจให้มาก การพิจารณามากนี้ อาจหมายถึงการวางแผนในการทำงานทั้งระบบ ตั้งแต่หลักการสำคัญของงาน (concept) ลำดับการทำงาน ที่วางแผนมาเป็นอย่างดี การลงรายละเอียดขั้นตอนต่างๆ ทำให้เกิดการผิดพลาดน้อย สิ่งเหล่านี้เกิดจากการทำงานด้วยความพิจารณามาก ทำความเข้าใจงานของตนเองให้มากนั่นเอง นอกจากนี้การพิจารณางานของผู้อื่น เช่น การหมั่นศึกษางานที่ยอดเยี่ยม และพิจารณาข้อดี ข้อเสีย เทคนิคที่ใช้ในงาน ฯลฯ เพื่อนำมาปรับใช้

กับงานของตนเองก็มีความสำคัญมาก ดังนั้น การพิจารณาทำความเข้าใจให้มาก ไม่ใช่เฉพาะการพิจารณางานของตนเองอย่างถี่ถ้วนเท่านั้น แต่การพิจารณางานของผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ จะได้ประโยชน์อย่างมากต่อการนำเทคนิคเหล่านั้นมาพัฒนาตนเอง

ขั้นที่ 5 นึกเห็นขั้นตอนต่าง ๆ เป็นภาพอย่างชัดเจน เมื่อผ่านการฝึกฝน และปฏิบัติทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวให้มาก จะสามารถเห็นขั้นตอนต่าง ๆ ได้โดยอัตโนมัติ คล้ายศิลปินที่วาดภาพมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน เมื่อต้องการวาดภาพอีกครั้ง ทั้งหลักทฤษฎี รายละเอียดของทฤษฎีเทคนิควิธีการต่าง ๆ จะถูกนำมาใช้ได้เองโดยอัตโนมัติ เพราะมีภาพในใจกระจ่างชัดว่าต้องการสร้างผลงานอย่างไร แล้วขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นนั้นจะเกิดขึ้นในห้วงความคิดเป็นลำดับ ส่งผลให้การสร้างสรรค์งานมีประสิทธิภาพและความสมบูรณ์กว่าครั้งที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของความชำนาญนั่นเอง

ขั้นที่ 6 แทงตลอดในความรู้เข้าใจทุกประเด็นอย่างทะลุปรุโปร่ง ขั้นตอนนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความชำนาญทางศิลปะของบุคคลแล้ว จะต้องแสดงออกถึงความหมาย ความงดงาม ความสร้างสรรค์ออกมาในงานนั้นโดยไม่ถูกครอบงำด้วยความคิดหรือเทคนิคของศิลปินผู้ใดผู้หนึ่ง มิฉะนั้นจะเป็นเพียงการลอกเลียนที่สวยงาม แต่ผู้ที่แทงตลอดในการสร้างสรรค์ งานศิลปะจริง ๆ จะทำได้ทั้งการแสดงออกที่สวยงามและการสื่อแนวคิดที่ลึกซึ้งออกมาในงานศิลปะนั้นได้อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

ขั้นที่ 7 แสดงผลงานและอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น แม้จะมีความเชี่ยวชาญแล้ว ควรมีการแสดงผลงานให้ผู้เชี่ยวชาญหรือเพื่อนๆได้ชม และรับฟังคำแนะนำในการปรับปรุงเทคนิค และวิธีการต่างๆให้ดียิ่งขึ้นไป ซึ่งวิธีการนี้จะพัฒนาได้รวดเร็วกว่าการฝึกฝนด้วยตนเองเพียงอย่างเดียว หากฝึกฝนด้วยตนเอง ควรหาโอกาสไปพบผู้เชี่ยวชาญทางศิลปะเพื่อรับฟังคำวิจารณ์และพัฒนาความรู้เพิ่มเติมต่อไป อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญคือ การเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยสามารถจับสาระสำคัญที่ให้ประโยชน์มาพัฒนางานของตนเองให้ เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ จากนั้นควรฝึกฝนตามกระบวนการทั้ง 7 ข้างต้นไปเป็นลำดับ จะทำให้เกิดความแตกฉานในความรู้และมีความสามารถในด้านนี้อย่างแท้จริง

สรุป ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญคือ การเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยสามารถจับสาระสำคัญที่ให้ประโยชน์มาพัฒนางานของตนเองให้ เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ จากนั้นควรฝึกฝนตามกระบวนการทั้ง 7 ข้างต้นไปเป็นลำดับ จะทำให้เกิดความแตกฉานในความรู้และมีความสามารถในด้านนี้อย่างแท้จริง

4.1.6 สติปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาสติปัญญาด้านนี้จะเริ่มจากวัยเด็ก โดยการสื่อสารกับคนในครอบครัว ฝึกฝนผ่านการเล่นกับเพื่อนในวัยเดียวกัน และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้าง ผู้ปกครองควรสื่อสารกับเด็กด้วยเหตุและผล รับฟังและไม่ใช้ความรุนแรงในการลงโทษเด็ก แต่ใช้การอธิบายว่าทำไมการทำอย่างนี้จึงผิด ชี้ให้เห็นผลเสียต่างๆ ตามระดับการเรียนรู้ของเด็กและ

สร้างสุขสภาวะทางอารมณ์ให้กับเด็ก โดยพูดคุยสื่อสารกันด้วยเมตตา ไม่ใช้อารมณ์เกรี้ยวกราด จะเป็นการบ่มเพาะมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้แก่เด็กได้ นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญที่ต้องปลูกฝัง คือการเคารพให้เกียรติเพื่อนมนุษย์ ไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนกันให้เดือนร้อน ปฏิสันถารกันด้วยความจริงใจและการให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ ดังนั้น ควรรู้จักการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ตลอดจนการบูชาบุคคลที่ควรเคารพบูชา เช่น บิดา มารดา สมณะผู้มีศีลธรรม เป็นต้น เมื่อบุคคลมีความเห็นถูกเช่นนี้ ย่อมประพฤติ ตนดีงาม หมั่นสร้างบุญกุศล ทำให้เกิดความทุกข์ในปัจจุบันน้อยลงไป และมีความสุขมากขึ้นเป็นลำดับ

สรุป ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญคือ การเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยสามารถจับสาระสำคัญที่ให้ประโยชน์มาพัฒนางานของตนเองให้ เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ จากนั้นควรฝึกฝนตามกระบวนการทั้ง 7 ข้างต้นไปเป็นลำดับ จะทำให้เกิดความแตกฉานในความรู้และมีความสามารถในด้านนี้อย่างแท้จริง

4.1.7 สติปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง สติปัญญาด้านนี้จะสามารถสื่อสารความคิดและความต้องการของตนเองได้อย่างชัดเจน ในพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงการเข้าใจตนเองในเรื่องของการรู้เท่าทันความคิดตนเอง คือบุคคลที่หมั่นฝึกจิตดีแล้วย่อมรู้เท่าทันและควบคุมจิตของตนเองได้ มีสติรู้ว่ากำลังคิดอะไรต้องการอะไร และอธิบายความรู้สึกของตนเองได้ดี หากฝึกฝนให้มากเข้าจะเข้าใจการทำงานของกิเลสและระงับไว้ได้ เช่นรู้ว่าเริ่มโกรธก็สามารถกำจัดได้ทันท่วงทีโดยไม่ปล่อยให้เก็บกดอารมณ์ไว้ หรือแสดงความโกรธออกมาทางสีหน้าและท่าทาง เมื่อเกิดความอยากได้ก็ตั้งสติพิจารณาได้ว่าจำเป็นหรือไม่จำเป็น ใช้ปัจจัย 4 อย่างคุ้มค่า รู้จักประเมินคุณค่าที่แท้จริงของวัตถุไม่ใช่ตัดสินคุณค่าจากราคาเป็นที่ตั้ง ดังนั้นสติปัญญาด้านนี้จึงมีความสำคัญอย่างมาก หากฝึกฝนให้ดีจะขจัดกิเลสในใจให้ลดลงได้เรื่อยๆและมีสติปัญญามองโลกตามความเป็นจริงได้มากขึ้น เพื่อระงับความฟุ้งซ่านให้ได้ความสงบจึงจะเกิดขึ้น เมื่อฝึกฝนให้บ่อยเข้าจะเกิดประโยชน์เบื้องต้น คือสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ หากเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินจะตั้งสติได้รวดเร็ว เช่นปกติเมื่อเกิดเหตุไฟไหม้คนจะตื่นตระหนกจนทำอะไรไม่ถูก แต่ผู้ที่ฝึกสติมามากจะนึกถึงขั้นตอนต่างๆได้ เช่นมองหาถังดับเพลิง ถ้ามีควันมากต้องก้มตัวลงต่ำแล้วไปที่บันไดหนีไฟ ความรู้เหล่านี้เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้แต่สิ่งที่สำคัญกว่า คือเมื่อเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้นจะตั้งสติแก้ไขสถานการณ์ได้อย่างไร การเรียนรู้มากมายแต่ไม่สามารถดึงเอาความรู้ภายในตนออกมาใช้ประโยชน์ได้เมื่อเกิดเหตุจำเป็นจึงไม่ต่างอะไรกับการไม่ได้ศึกษาเรียนรู้เท่าใดนัก การเรียนรู้ทฤษฎีให้เกิดประโยชน์ จึงมิใช่เรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเพียงเท่านั้น แต่ต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองด้วย

สรุป คนที่มีสติปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง จะเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือการกระทำได้ดี และรู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิดของตนเองด้วย อย่างไรก็ตาม ใน

ขั้นตอนนี้มีความสำคัญคือ การเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยสามารถจับสาระสำคัญที่ให้ประโยชน์มาพัฒนางานของตนเองให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้

4.1.8 สติปัญญาด้านธรรมชาติ โดยฐานของสติปัญญาด้านนี้จะกล่าวถึงความเข้าใจธรรมชาติในเชิงสิ่งแวดล้อม การแยกแยะประเภทของสิ่งมีชีวิตต่างๆและความสัมพันธ์กันของระบบนิเวศน์ ส่วนความเหมือนและความต่างของสิ่งมีชีวิตนั้น วิทยาศาสตร์จะอธิบายผ่านทางระบบพันธุกรรมโดยจัดกลุ่มสัตว์เช่น สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เป็นต้น มนุษย์ก็มีการแบ่งเป็นกลุ่มมองโกลอยด์ คอเคซอย ฯลฯ และ การที่พ่อแม่ พี่และน้อง มีหน้าตาคล้ายคลึงกันล้วนมีรหัสพันธุกรรมหรือดีเอ็นเอ (DNA) ที่เกี่ยวข้องกัน สามารถระบุความสัมพันธ์ให้ชัดเจนได้ด้วยการตรวจดีเอ็นเอ พืชก็เช่นเดียวกัน มีการจัดกลุ่มจากระบบอนุกรมวิธาน (Taxonomy) จัดกลุ่มความคล้ายคลึงกันด้วยลักษณะต้น ใบ ดอก ผล หากมีความคล้ายคลึงกันก็จัดไว้ในกลุ่มเดียวกัน มีการเจริญเติบโตได้ดีในสภาพร้อน อบอุ่น หนาว เหล่านี้เป็นการจัดกลุ่มสิ่งมีชีวิตตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาอธิบายสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการเกิดของสิ่งมีชีวิตว่าเพราะอะไร จึงเกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีฐานะอย่างนี้ รูปร่างหน้าตาอย่างนี้ เหตุใดจึงเป็นพ่อแม่พี่น้องกัน เพราะอะไรจึงเกิดเป็นสัตว์น้อยใหญ่ พืชมีกำเนิดและวิวัฒนาการอย่างไร พระพุทธศาสนาสอนให้เห็นธรรมชาติ ตามความเป็นจริง ดังนั้น สติปัญญาด้านธรรมชาตินี้นอกจากจะเรียนรู้อย่างวิทยาศาสตร์แล้ว ควรเน้นการมองโลกตามกฎแห่งความเป็นจริงด้วยสัมมาทิฏฐิ 10 ประการได้แก่ 1) ทานที่ให้แล้วมีผลจริง 2) ยัญที่ทำแล้วมีผลจริง 3) การเซ่นสรวงหรือการบูชามีผลจริง 4) วิบากกรรมดีกรรมชั่วมีผลจริง 5) โลกนี้มีจริง 6) โลกหน้ามีจริง 7) มารดามีคุณจริง 8) บิดามีคุณจริง 9) สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นมีจริง 10) พระอรหันต์ผู้สามารถรู้แจ้งโลกนี้โลกหน้ามีอยู่จริง

สรุป บุคคลที่มีสติปัญญาด้านธรรมชาติ เมื่อมีความเข้าใจกระบวนการแห่งสัมมาทิฏฐิ 10 เห็นกฎธรรมชาติคือ กฎแห่งกรรมที่ทำให้ เกิดการเวียนว่ายในวัฏฏสงสารดังนี้ จะไม่เพียงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ยังเป็นผู้ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีศีลธรรมอันดีงาม และน้อมนำพุทธธรรมที่ได้ศึกษามาปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตนยิ่งขึ้นไป เข้าไปรับการศึกษาเรียนรู้คำสอนที่เป็นประโยชน์ต่อการหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร และหมั่นประพฤติตนเป็นคนดี ประกอบกรรมดีมีบุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นต้น ทั้งหมั่นทำทานแก่ทักขิไนย บุคคลสงเคราะห์ผู้ลำบากยากไร้สร้างประโยชน์แก่สังคมให้มาก รักษาศีลให้บริสุทธิ์ และเจริญสมาธิ ภาวนาให้รู้เท่าทันจิตของตน เมื่อปฏิบัติมากเข้าจะเกิดความเบื่อหน่ายการครองเรือน มุ่งขัดเกลา ตนเองอย่างสมณะ ปฏิบัติไตรสิกขาให้ยิ่งขึ้น มีกิเลสเบาบางลงเข้าสู่กระแสของพระอริยบุคคล และได้บรรลุอรหัตผลหมดกิเลสในที่สุด เป็นอันสิ้นสุดกระบวนการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา ดังนั้น บุคคลควรระลึกเสมอว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้นำพุทธธรรมเครื่องพ้นทุกข์มาสั่งสอนแก่สรรพสัตว์นั้น มีคุณประมาณมิได้ และพระอริยสงฆ์ พระสมมติสงฆ์ผู้สั่งสอนธรรมให้เกิดสัมมาทิฏฐินั้นมีคุณมาก เป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชาอย่างยิ่ง

4.1.9. สติปัญญาด้านการดำรงชีวิต คนที่มีสติปัญญาด้านนี้ รู้ว่าควรดำเนินชีวิตอย่างไรให้เหมาะสมกับตนเอง บุคคลที่มีสติปัญญาด้านนี้ มักมีทิศทางการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน มีแนวคิดทางศีลธรรม ทำให้บุคคลที่มีสติปัญญา ด้านนี้โดดเด่นมักปรากฏในกลุ่ม นักบวช ผู้ให้คำแนะนำในการใช้ชีวิต เป็นต้น กล่าวได้ว่า สติปัญญา ด้านนี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและมีความสุข ดังนั้น การพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ จึงมีความ คล้ายคลึงการสติปัญญาด้านธรรมชาติ คือ เข้าใจเรื่องสัมมาทิฏฐิ 10 ประการและความสัมพันธ์ของ สัมมาทิฏฐิทั้ง 10 ดังที่อธิบายไว้ข้างต้น นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่หมั่นเจริญสมาธิภาวนาด้วย เพราะวิธีที่จะพัฒนาสติปัญญาด้านการดำเนินชีวิตได้ดีนั้น ต้องอาศัยการฝึกสมาธิที่มีเป้าหมายเพื่อการพ้นทุกข์ ไม่ใช้สมาธิในระดับของการศึกษาเรียนรู้วิทยาการ การทำงานและแก้ไขปัญญาในชีวิตเพียงเท่านั้นการปฏิบัติสมาธิที่เหมาะสมกับสติปัญญาด้านการดำรงชีวิต คือ วิหารพหุลา และปัจจ เวกขณพหุลา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่อยู่ในปัจจัย 7 ประการที่เป็นเหตุแห่งความแตกฉานในปฏิสัมภิทา และสอดคล้องกับองค์ธรรม สติสมาธิในอินทรีย์ 5 และเกิดปัญญาพิจารณาโลกตามความเป็นจริงได้ อธิบายได้ว่า การดำเนินชีวิตที่มีเป้าหมายเพื่อการพ้นทุกข์นั้น ไม่ว่าจะอยู่ ในเพศภาวะพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ตาม หากเป็นผู้หมั่นเจริญวิหารธรรม คือ เจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ มีสุญตาวิหารธรรม เมตตาวิหารธรรม เป็นต้น และหมั่นพิจารณาปัจจเวกขณะ คือ การพิจารณาการใช้สอยปัจจัย 4 เสียก่อนแล้วจึงบริโภค ไม่ใช่การบริโภคด้วยตัณหา แต่เป็นการบริโภค ด้วยปัญญาโดยบริโภคแต่พอดี หากเป็นพระภิกษุจะหมายถึง การใช้สอยและบริโภค จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชแต่พอดี เมื่อปฏิบัติดังนี้ จะเป็นผู้ใช้สอยปัจจัย 4 อย่างมีสติ ด้วยพิจารณาอยู่ เสมอว่าอาหารที่จะบริโภคนั้นไม่ใช่บริโภคเพื่อความอร่อย หรูหรา สวยงาม แต่เพื่อคุณค่าทางอาหาร ให้ร่างกายมีความแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยและดำรงอยู่เพื่อปฏิบัติธรรม เสื้อผ้าที่สวมใส่นั้นไม่ใช่เพื่อบ่งบอก ฐานะทางการเงินและความสวยงาม แต่ใช้เพื่อปกปิดร่างกาย กันความร้อนหนาว ป้องกันแมลงและ สัตว์ต่าง ๆ เมื่อพิจารณาดังนี้บ่อย ๆ จะทำให้เกิดปัญญามองโลกตามความเป็นจริงได้มากขึ้น สามารถ แยกแยะถูกผิด ดีชั่ว ควรหรือไม่ควร ความจำเป็นและความฟุ่มเฟือยได้ หากเป็นคฤหัสถ์ย่อมมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพราะรู้จักใช้ทรัพย์อย่างมีคุณค่า พอใจในสิ่งที่ตนเองมี และดำเนินชีวิตอย่างมี ความสุข หากเป็นพระภิกษุย่อมรักษาศีลได้บริสุทธิ์ มีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านเพราะความอยากในสิ่งทั้งปวง เมื่อปฏิบัติสมาธิภาวนาก็ได้ผลดี เกิดปัญญาพิจารณาธรรมได้ลุ่มลึกเป็นลำดับ

สรุป กล่าวได้ว่า สติปัญญาด้านการดำเนินชีวิตนั้นนอกจากจะมีประโยชน์ต่อตนเองแล้ว หากพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ในบุคคลทั่วไปแล้วสังคมย่อมสงบสุข เพราะคนจะไม่กอบโกยแสวงหาประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง แต่จะมุ่งพัฒนาจิตของตน ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และรู้จักการแบ่งปัน มองโลกตามความเป็นจริงได้มากขึ้น สามารถแยกแยะถูกผิด ดีชั่ว ควรหรือไม่ควร ความจำเป็นและความฟุ่มเฟือยได้ หากเป็นคฤหัสถ์ย่อมมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพราะรู้จักใช้ทรัพย์อย่างมีคุณค่า พอใจในสิ่งที่ตนเองมีและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข หากเป็นพระภิกษุย่อมรักษาศีล

ได้บริสุทธิ์ มีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านเพราะความอยากในสิ่งทั้งปวง เมื่อปฏิบัติสมาธิภาวนาก็ได้ผลดี เกิดปัญญาพิจารณาธรรมได้ลุ่มลึกเป็นลำดับ

4.1.10 สติปัญญาด้านการสอน แม้ในปัจจุบันมีทฤษฎีการสอนมากมาย แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือ การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีใดๆที่เหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ และเกิดสัมฤทธิ์ผลคือ บุคคลผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างถ่องแท้ ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และสามารถสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ได้ การ์ดเนอร์กล่าวว่า บุคคลจะใช้พหุปัญญาที่ตนเองถนัดเป็นเครื่องมือในการศึกษาเรียนรู้ ครูที่ดีควรมีพหุปัญญาทุกด้านให้มากที่สุด และมีความรู้ในเชิงสหวิทยาการร่วมด้วย เพื่อให้รู้พื้นฐานการเรียนรู้ ของบุคคลที่มีพหุปัญญาหลากหลาย และใช้พหุปัญญาด้านต่างๆเป็นเครื่องมือในการออกแบบการสอนได้อย่างเหมาะสม จนสามารถกระตุ้นให้เกิดการสังเคราะห์และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้ ดังนั้น ครูควรมีสัมมาทิฏฐิเป็นฐาน มีความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงในสิ่งที่จะสอน มีพหุปัญญาหลากหลายด้าน และมีเทคนิคการสอนที่ดี

สรุป สติปัญญาในด้านการสอน 1) มีความชำนาญในสิ่งที่สอน คือ ครูต้องมีความรู้ในเรื่องที่จะสอนจริง ๆ และเป็นผู้หมั่นแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ให้ชำนาญยิ่งขึ้นและทันยุคสมัย 2) ผู้สอนต้องมีทักษะการสอนที่ดี คือ เข้าใจธรรมชาติของผู้เรียน เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และสอนแบบพหุปัญญาได้ ครูควรรู้ว่าเด็กแต่ละวัยมีพฤติกรรมการเรียนรู้ต่างกันอย่างไร สังเกตว่าเด็กในชั้นเรียนมีความถนัดอะไรบ้าง และใช้โยนิโสมนสิการเพื่อนำมาสร้างสรรค์วิธีการสอนที่หลากหลายและบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนได้ โดยออกแบบการสอนให้สอดคล้องกับความสนใจของเด็ก ๆ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ใช้ความสามารถทางพหุปัญญาด้านที่ตนเอง ถนัดผสมผสานกับด้านอื่น ๆ แล้วแสดงความสามารถ พร้อมกับนำเสนอความคิดเห็นได้เต็มที่ จากนั้น ครูจะเป็นผู้แนะนำมุมมองความคิดและวิธีการต่าง ๆ เพิ่มเติมให้ เพื่อกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างสรรค์ ทำให้ชั่วโมงเรียนสนุกสนานมากขึ้น 3) ครูต้องเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ มีคุณธรรม จึงจะสามารถผสมผสานการสอนด้วยพหุปัญญาและปลูกฝังสัมมาทิฏฐิในเวลาเดียวกันได้และเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่ดีงามแก่ลูกศิษย์ ด้วย

4.2 บทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก

มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกหมายถึงพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ที่ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและการให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆของพระโพธิสัตว์ซึ่งแต่ละเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะแตกต่างกันออกไป การใช้ปัญญาคือการแก้ไขปัญหา การช่วยเหลือและแก้ปัญหาในเชิงปฏิบัติ ก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์มาก่อน คือเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตั้งใจบำเพ็ญคุณงามความดีอย่างยอดเยี่ยมโดยทรงพระปัญญาอย่างสูงสุด โดยที่ไม่ยอมเห็นแก่ความยากลำบากแต่อย่างใด และสามารถจะสละได้แม้แต่ชีวิตของตนเอง เพื่อแลกกับได้ดวงตาเห็นธรรมและเป็น

พระพุทธเจ้าในอนาคตกาล จากการศึกษาบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก จำนวนทั้ง 10 เรื่อง เราจะเห็นได้ว่า แต่ละพระชาติที่พระโพธิสัตว์มาสร้างบารมี หากพระโพธิสัตว์ขาดปัญญาก็ไม่สามารถที่จะบรรลุถึงเป้าหมายได้ แม้ว่าชีวิตในตอนต้นในแต่ละชาดกจะมีอุปสรรคมาขัดขวางมากมาย ทำให้ได้รับความเจ็บปวดทั้งทางร่างกาย และจิตใจ แต่พระโพธิสัตว์ก็ได้ใช้ปัญญาฝ่าฟันผ่านพ้นมาได้ทุกเรื่องราว ไม่ว่าพระองค์จะอยู่ในสถานการณ์ใด เวลาไหน และด้วยหลักปัญญานี้เอง ท้ายสุดพระโพธิสัตว์ก็บรรลุเป้าหมายที่พระองค์ทรงวางไว้ในทุกภพ

ในบทนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอว่าด้วยมหานิบาตชาดกจำนวน 10 เรื่อง 1) พระเตมิยกุมารชาดก 2) พระมหาชนกชาดก 3) พระสุวรรณสามชาดก 4) พระเนมิราชชาดก 5) พระมโหสถชาดก 6) พระภูริทัตตชาดก 7) พระจันทกุมารชาดก 8) พระนารทกัสสปชาดก 9) วิธุรชาดก 10) พระเวสสันดรชาดก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาองค์ความรู้เกียวกับบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญากันอย่างไร ตรงกันกับด้านใดบ้าง เพื่อนำมาพัฒนาปัญญา ซึ่งในแต่ละชาดกมีเรื่องราวพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ที่ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและการให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆมากมาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกทั้ง 10 เรื่อง โดยพิจารณาจากเรื่องที่เด่นและมีประโยชน์มานำเสนอ ซึ่งเนื้อหาเรื่องเด่นและมีประโยชน์ของมหานิบาตชาดกมีทั้งหมด 10 เรื่อง เรื่องละ 1 ตอน มานำเสนอเพื่อบูรณาการองค์ความรู้ดังต่อไปนี้

4.2.1 เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดก พระเตมิยกุมารใช้ปัญญาแสดงธรรมแก่นายสุนันทะ

เมื่อพระราชามีรับสั่งให้นายสารถีชื่อนายสุนันทะ นำพระเตมิยกุมารขึ้นรถเทียมม้าพาไปฝังที่ป่าช้าผีดิบ ในขณะที่นายสุนันทะกำลังขุดหลุมอยู่นั้น พระเตมิยกุมารก็ได้ทรงเลิกทำเป็นคนหูหนวกเป็นใบ้ เป็นง่อย ทรงแสดงความเป็นผู้มีพระวรกายสมบูรณ์ทุกประการทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงพละกำลังของพระองค์ จึงทรงทดลองจับท้ายรถยกขึ้น ก็แกว่งไปมาประดุจดังจับรถเด็กเล่น ทำให้แน่ใจพระทัยว่าจะไม่ถูกนายสุนันทะจับฝังทั้งเป็นได้ จากนั้นพระกุมารก็ทรงนำเครื่องทรงที่นายสุนันทะถอดเก็บใส่ห่อไว้มาสวมประดับประดาให้งามเด่นเป็นสง่า แล้วเสด็จเข้าไปยืนใกล้ๆนายสุนันทะและบอกถึงสาเหตุที่ต้องทำเป็นคนง่อยเปลี้ย ใบ้ หนวก ให้กับนายสุนันทะฟัง พระองค์ต้องการจะพ้นจากนรกและต้องการจะออกบวช เมื่อนายสุนันทะยังไม่ปักใจเชื่อ พระเตมิยกุมารจึงทรงใช้ปัญญาตรัสถึงอานิสงส์ของผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ให้กับนายสุนันทะฟัง นายสารถีได้ฟังก็เกิดความยินดี พระองค์ทรงใคร่ครวญถึงการบวชด้วยปัญญาว่าเป็นการหาทางออกให้แก่ชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ได้ ชีวิตนั้นเป็นของลำบากเป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์ ใครเล่ายังจะอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกับใครๆ อยู่อีก เพราะขาดปัญญา เพราะมองให้เห็นธรรม ใครๆ จึงอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกัน ความหวังในผลย่อมสำเร็จด้วยดีแก่ผู้ไม่ใจเร็ว และอย่างประเสริฐที่สุด

4.2.2 เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดก พระมหาชนกทรงใช้ปัญญาวางแผนป้องกันล่วงหน้าก่อนที่เรือสำเภาจะอัปปาง

ขณะที่พระมหาชนกอยู่บนเรือสำเภาที่ใกล้อัปปางนั้น ชาวเรือทั้งหลายต่างตระหนกตกใจ บวงสรวง อ้อนวอนเทพยดาขอให้รอดชีวิต ต่างกับพระมหาชนกเมื่อทราบว่าเรือจะจมแน่แล้ว แต่พระมหาชนกไม่รู้สึกตกพระทัยอะไรนัก ทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ รู้เท่าทันสถานการณ์เป็นอย่างดี จึงไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงร้องไห้คร่ำครวญ ไม่กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาอย่างคนอื่น ก็เสวยอาหารจนอิ่ม นำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา ครั้นเมื่อเรืออัปปางลง ชาวเรือทั้งหลายล้วนกลายเป็นอาหารของสัตว์น้ำ ส่วนพระมหาชนกนั้นด้วยการที่มีผ้าน้ำมันพันกาย กลิ่นน้ำมันจะไล่สัตว์ต่างๆและยังช่วยให้ลอยตัวอยู่บนผิวน้ำได้ดี ประทับยืนอยู่บนเสาเรืออันเป็นจุดสูงที่สุด จากนั้นพระองค์ก็กระโจนพุ่งลงมหาสมุทร ล้วงพ้นฝูงสัตว์ทั้งหลายที่จ้องจะกัดกินเป็นอาหาร เป็นการตั้งสติใช้ปัญญาวางแผนป้องกันเหตุการณ์ล่วงหน้าด้วยพระปัญญาอันเป็นเลิศของพระองค์

4.2.3 เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดก พระสุวรรณสามแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาและใช้พระปัญญาในการช่วยเหลือบิดามารดา

เมื่อสุวรรณสามมีอายุได้ 16 ปี ได้ทรงห่วงใยบิดามารดาที่เข้าไปหาผลไม้ในป่า จึงเฝ้าสังเกตการณ์ หากมีอันตรายจะได้ให้ความช่วยเหลือได้ทันการณ์ และระหว่างนั้นฝนตกมาเป็นห่าใหญ่ บิดาและมารดาหลบฝนใต้ต้นไม้ใหญ่ติดกับจอมปลวก และในจอมปลวกมีอสรพิษอาศัยอยู่ ซึ่งน้ำเหงื่อของท่านทั้งสองไหลไปในรูของอสรพิษ อสรพิษได้กลิ่นเหงื่อไคลของมนุษย์ ก็โกรธพ่นพิษถูกตาของพระฤาษีและพระฤาษิณี ทำให้ท่านตาบอดทั้งสองข้างในทันที เพราะอศุลกรรมในอดีตชาตินั่นเอง ฝ่ายสุวรรณสามเห็นบิดามารดาไปหาผลไม้นานผิดปกติจึงตะโกนกู่ก้องเรียกหา และได้รับการกู่รับในทันที เมื่อพบบิดาและมารดา สุวรรณสามรับฟังคำบอกเล่าจากบิดามารดา และสังเกตดูจอมปลวกก็รู้ว่าบิดามารดาคงถูกงูพ่นพิษใส่ตาถึงได้บอด สุวรรณสามร้องและหัวเราะสลับไปมา “สุวรรณสามร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ต้องมาตาบอดในขณะลูกยังเด็ก”“สุวรรณสามหัวเราะเพราะดีใจที่จะได้ปรนนิบัติดูแลพ่อแม่เพื่อตอบแทนบุญคุณ”การเลี้ยงดูเฝ้าระวังมารดาบิดาที่ตาบอดทั้งสองข้างนั้น ต้องคอยเฝ้าระวังอย่างมาก เมื่อท่านทั้งสองเดินไปทางทิศใดอาจเกิดอุบัติเหตุได้โดยง่าย สุวรรณสามจึงใช้เชือกผูกโยงไปสถานที่ต่างๆได้โดยสะดวกและปลอดภัย ทำให้ง่ายต่อบิดามารดา สุวรรณสามได้ทำหน้าที่ของลูกได้อย่างดีเยี่ยมไม่มีอันใดบกพร่องเลยแม้แต่น้อย

4.2.4 เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก พระเนมิราชทรงใช้ปัญญาพิจารณาขอไปดูนรกก่อน

ท้าวสักกะทรงรับสั่งให้มาตุลีเทพบุตรไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชสู่เทวโลก ในระหว่างทางเสด็จนั้น พระเจ้าเนมิราชทรงแจ้งพระประสงค์ของพระองค์ที่จะเสด็จไปยังนรกเพื่อดูสถานที่อยู่ของ

คนที่ทำบาปก่อนค่อยเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อดูสถานที่อยู่ของคนที่ทำบุญไว้ มาตุลีเทพบุตรจึงนำเสด็จพระองค์ไปยังนรกขุมต่าง ๆ เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ทรมานต่าง ๆ นา ๆ ที่เหล่าสัตว์นรกนั้นได้รับในนรกขุมต่าง ๆ พระองค์เกิดความสะดุ้งกลัว แม้นรกล้วนเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว หวาดผวา สั่นสะท้าน สลดหดหู่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงท้อถอย และได้ตรัสถามถึงว่าแต่ละขุมสาเหตุที่พวกสัตว์นรกต้องมาหมกไหม้อยู่ในนรกขุมต่างๆ ซึ่งมาตลีเทพบุตรได้กราบทูลให้พระเนมิราชทราบโดยละเอียด จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้พระปัญญาพิจารณา ไม่ว่านรกจะน่ากลัวขนาดไหนก็ทรงอดทนอดกลั้นไม่หนีไปไหน ผลจากที่พระเจ้าเนมิราชที่ได้ไปชมนรก เพื่อจะมาประกาศแจกแจงให้ ประชาชนของพระองค์ ลด ละ เลิก ในสิ่งที่เป็นอกุศลทุกอย่าง จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้อง เมื่อพระองค์ทรงสอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมสำเร็จแล้ว ก็ทำให้เขาเหล่านั้นจงรักภักดีทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตต่อส่วนรวม คือ ประเทศชาติบ้านเมือง ตั้งใจละเว้นความชั่วมุ่งมั่นทำความดี จึงทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข ทุกคนจึงได้ใช้ชีวิตอย่างสันติสุขร่วมกันไปตลอดกาลนาน

4.2.5 เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก พระมโหสถใช้ปัญญาตัดสินคดีแย่งลูก

หญิงคนหนึ่งจูงลูกไปอาบน้ำที่สระ พออาบน้ำเสร็จก็อุ้มลูกไปนั่งบนผ้า แล้วตนเองมาล้างหน้าที่สระ มีนางยักษ์แปลงร่างเป็นมนุษย์มาอุ้มเด็กไปเพื่อจะเอาไปกิน หญิงผู้เป็นแม่เข้าไปยื้อแย่งคืนมาแต่นางยักษ์ไม่ให้ ในที่สุดต้องไปให้มโหสถตัดสินคดี โดยให้เจ้าหน้าที่ขีดรอยบนพื้นดิน วางเด็กลงบนรอยขีดนั้น แล้วให้นางยักษ์จับมือเด็ก ให้หญิงผู้เป็นแม่จับขาเด็ก จากนั้นให้ทั้งสองยื้อแย่งกัน หญิงผู้เป็นแม่ที่จับขาเด็กพอได้ยินเสียงลูกร้องก็ปล่อยมือเพราะกลัวลูกบาดเจ็บ แล้วมโหสถก็ได้บอกกับประชาชนว่า หญิงผู้ครอบครองไม่ใช่แม่ของเด็ก แต่เป็นนางยักษ์ที่ปลอมตัวมาหวังขโมยเด็กไปกิน ที่รู้ว่าเป็นนางยักษ์ก็เพราะสังเกตุเห็นนัยน์ตาแดงก่ำ ไม่กระพริบ ตัวไม่มีเงา มีอาการโหดร้ายไม่กลัวเด็กได้รับอันตรายในขณะที่เยื้อแย่งกัน ซึ่งไม่ใช่วิสัยของคนเป็นแม่ที่แท้จริง

4.2.6 เรื่องที่ 6 พระภูริทัตชาดก พระภูริทัตใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์และสละชีวิตเพื่อรักษาศีล

เมื่อพระภูริทัตกุมารตั้งปรารถนาว่าจะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก ครั้นได้รับอนุญาตจากพระบิดา หากต้องรักษาศีลอยู่ในเมืองนาค ภูริทัตก็รำคาญว่ามีเหตุให้ไม่ได้รับความสงบ พระภูริทัตจึงขึ้นฝั่งไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่บริเวณจอมปลวกใกล้ต้นไทรริมแม่น้ำยมุนา ในขณะที่พระภูริทัตกุมารรักษาอุโบสถศีลอยู่นั้น มีนายพรานล่าสัตว์พร้อมด้วยลูกชายชื่อว่าโสมทัตผ่านมาและได้พบกับภูริทัตกุมารที่เนรมิตเป็นร่างทิพย์ ซึ่งพระองค์ได้พิจารณาว่าพระองค์ควรจะพูดความจริงเท่านั้น ครั้นบอกความจริงแล้วก็คิดได้ว่า ชายคนนี้ดูเป็นคนดุร้ายหยาบช้า ถ้าเขาไปบอกหมองูให้มาจับ ก็คงจะทำให้การรักษาอุโบสถของพระองค์เสียหายเป็นแน่แท้ อย่ากระนั้นเลย พระองค์จะพาเขาไปเที่ยวพิภพนาค ให้เกียรติอันยิ่งใหญ่แก่เขา ก็สามารถช่วยให้การรักษาอุโบสถศีลของพระองค์ยืนยาวต่อไป

และเมื่อครั้งต่อมาพระองค์ทอดพระเนตรเห็นนายพรานพาหมองูมาจับ พระองค์ๆตัดสินใจยอมแพ้ไม่ทำการต่อสู้ขัดขวางเป็นสิ่งที่บุคคลอื่นทำได้ยากเพราะ “เป็นการต่อสู้กับจิตใจตนเอง ยอมสละร่างกายให้ถูกจองจำ ยอดสละชีวิตเพื่อรักษาศีล” ถือเป็นการใช้ปัญญาในการตัดสินใจสร้างบารมีขั้นสูงสุด คือ ปรมัตถศีลบารมี

4.2.7 เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก พระจันทกุมารทรงแสดงปัญญาในการตัดสินคดีความ

พระจันทกุมารทรงดำรงตำแหน่งอุปราช อันเป็นตำแหน่งรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ต้องทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประจำภาคเหนือของราชอาณาจักร เมื่อจันทกุมารพบว่ากัณฑหาละประพฤติมิชอบกินสินบนในการตัดสินคดี ทำให้ชายคนหนึ่งแพ้คดี โชคดีที่เขาได้พบกับพระจันทกุมาร จึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้รื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ ทรงทำการสอบสวนด้วยพระองค์เอง จนได้พยานหลักฐานพอเพียง ทรงพิจารณาพยานหลักฐานโดยปราศจากอคติ ไม่ลำเอียงเพราะรัก (เว้นฉันทาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ) ครั้นได้ความจริงชัดเจนแจ่มแจ้งดั่งแสงตะวันแล้ว ก็ได้ตัดสินให้ชายคนนั้นเป็นผู้ชนะคดี ในฐานะผู้พิพากษา พระองค์ท่านไม่เพียงจะรอบรู้หลักกฎหมายและหลักสร้างความยุติธรรม หากยังเป็นผู้มีจริยธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลธรรม มีคุณธรรมเหนือกว่าปุโรหิตกัณฑหาละอยู่หลายขุม จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริฐของปวงประชาราษฎรทั่วไป เหตุการณ์นี้ทำให้กัณฑหาละปุโรหิตทำการผูกอาฆาตพยาบาทในเจ้าชายจันทกุมารมานับตั้งแต่บัดนั้น

4.2.8 เรื่องที่ 8 พระนารทชาดก พระนารทพรหมทรงใช้พระปัญญาแนะนำสอนพระเจ้าอังคติราช

พระนารทพรหม ผู้ประกอบด้วยอุเบกขาธรรม กล่าวคือ เป็นผู้มีใจหนักแน่นเที่ยงธรรมเป็นกลาง ไม่ประกอบด้วยอคติ ทำให้พระองค์ทรงมีพระปัญญาแจ่มชัด มองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อเห็นพระธิดากำลังวิงวอนเทพเจ้าอยู่ ทรงตรวจดูแล้วเห็นว่าไม่มีใครจะช่วยการนี้ได้นอกจากพระองค์เอง จึงได้แปลงกายแป็นฤาษีเหาะมาทางอากาศ ยืนอยู่เบื้องพระพักตร์พระเจ้าอังคติราช แสดงให้เห็นว่าพระองค์เสด็จมาจากเทวโลก ตอบข้อสงสัยของพระเจ้าอังคติราชได้ทุกข้อ แต่ด้วยพระราชาองค์นี้เชื่อมั่นในมิจฉาทิฏฐิเสียแล้ว นารทฤาษีจึงได้เอานรกมาแสดงให้เห็นต่อหน้า จึงเกิดความหวาดกลัวยอมคลายมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) เสียได้ หลังจากนั้นนารทพรหมก็ได้แสดงอานิสงส์ของการสร้างกุศลกรรม ด้วยการปรากฏกายที่มีวรรณะผ่องใส เหาะเหินเดินอากาศ หายตัวได้ พระราชาเกิดความศรัทธาเลื่อมใส มีจิตกุศลประกอบคุณงามความดีต่อไป

4.2.9 เรื่องที่ 9 พระวิธูรบัณฑิตชาดก พระวิธูรบัณฑิต ใช้ปัญญาแก้ข้อโต้แย้งของท้าวมหาราชทั้ง 4

ในวันหนึ่ง ท้าวมหาราชทั้ง 4 โต้แย้งกันว่า ศีลที่ตนปฏิบัติรักษานั้น ใครทำได้ดีกว่าผู้อื่น ต่างโต้แย้งกันจนต้องไปเชิญวิธูรบัณฑิตให้มาตัดสินว่า“ใครมีศีลเลิศประเสริฐกว่ากัน” ท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้แก่ พญานาคราช พญาครุฑ ท้าวสักกะเทวราช และพระเจ้าธนันชัยโกรัพยะ เพียงวิธูรบัณฑิตได้ยินถ้อยความแค่เบื้องต้นนั้นก็ทราบแล้วว่าศีลของทั้ง 4 ท่านล้วนเสมอกัน และตัดสินข้อธรรมนั้นโดยไม่ลำเอียง ธรรมดาว่าผู้มีปัญญามากนั้น บางครั้งบางคราว ก็ต้องให้ผู้ที่มีปัญญามากกว่าเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา การสำเร็จเป็นผู้มีปัญญามาก ทุกคนสามารถฝึกฝนได้ ด้วยหลักธรรมสู่ความสำเร็จ เช่น อริยสัจ 4 สัปปุริสธรรม 7 อิทธิบาท 4 เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนคือธรรมที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จในชีวิต

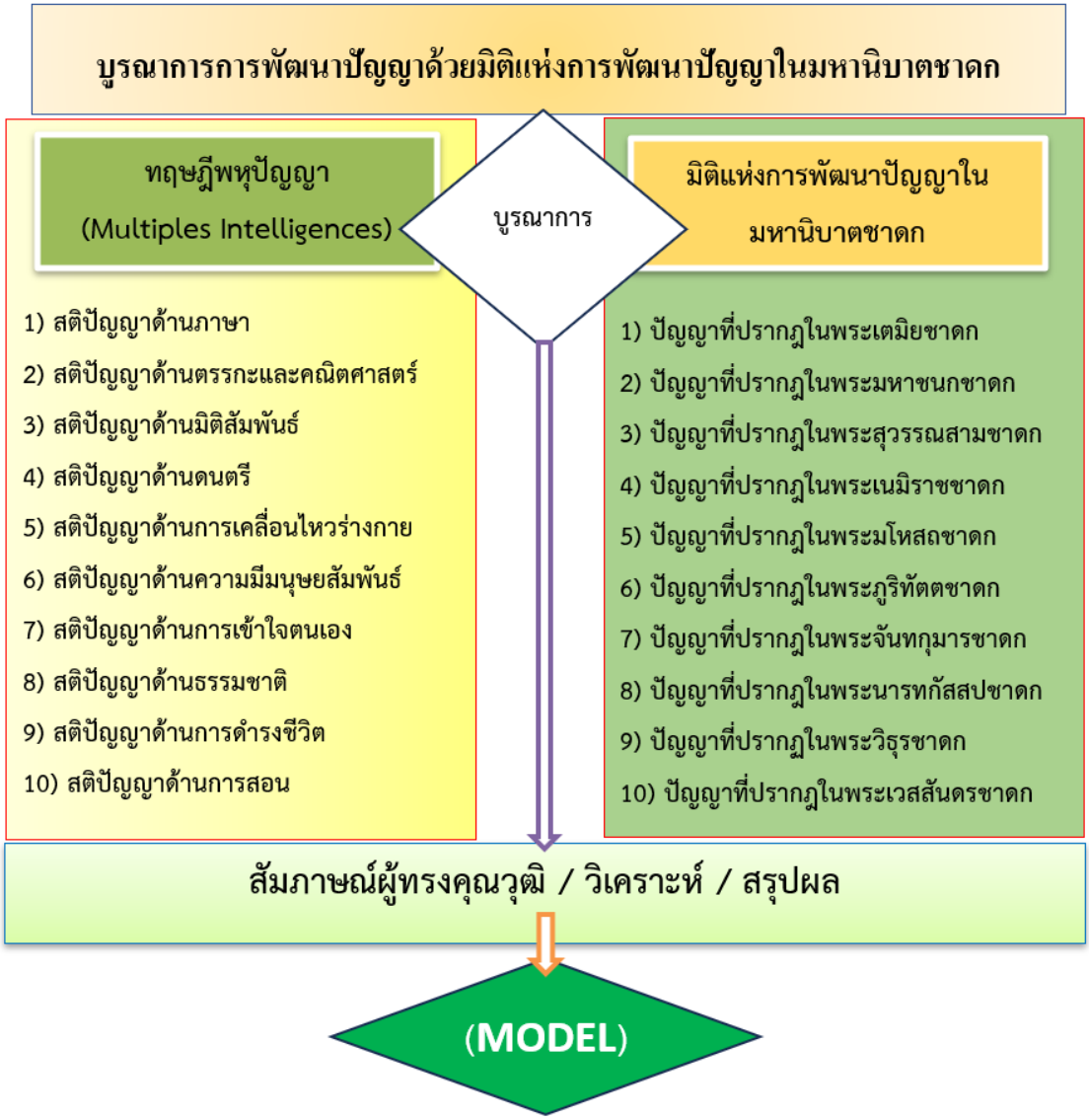
4.2.10 เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาบำเพ็ญทานบารมี พระราชทานช้างมงคลให้ชาวเมืองกลิงครัฐ

ในแคว้นกาลิงครัฐฝนไม่ตก ข้าวกล้าจึงไม่สมบูรณ์ เมื่อผลผลิตไม่เพียงพอแก่ปากท้องชาวเมืองก็เกิดการโจรกรรมขึ้นอย่างกว้างขวาง ชาวบ้านถูกเบียดเบียนเดือดร้อนไปทั่วจึงได้พากันมารวมตัวกันที่ลานหลวงเพื่อกราบทูลปัญหาต่าง ๆ แก่พระราชาทรงทราบ พระองค์ได้ขอตัวเข้าหลีกเร้นถือศีลอุโบสถ 7 วันเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาที่จะทำให้ฝนตก แต่สุดท้ายพระองค์ก็ทำไม่ได้ ชาวเมืองจึงกราบทูลให้พระราชาทรงส่งพราหมณ์ไปทูลขอพญาช้างมงคลกับพระเวสสันดร ณ กรุงเชตุดร จากนั้นพวกพราหมณ์ทั้ง 8 คนก็ได้เดินทางไปขอพญาช้างมงคล เมื่อไปถึงก็ได้กราบทูลเล่าปัญหาให้พระเวสสันดรทราบ จากนั้นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ก็ทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงความทุกข์ยากของชาวเมืองกลิงคะ ทรงมีพระเมตตาประทานพญาช้างพร้อมทั้งเครื่องประดับมอบให้ไปพร้อมกัน ทั้งยังประทานคนเลี้ยงช้างให้ อีก 500 ตระกูลอีกด้วย แล้วทรงหลั่งน้ำบนมือพวกพราหมณ์ ตั้งจิตอธิษฐานแล้วเปล่งวาจาว่า “ผลจากทานในครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงหนุนนำให้สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคตกาลนั้นด้วยเถิด” เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ถวายมหาทานนั้นสำเร็จแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ขึ้นอีกครั้ง แต่ในระหว่างที่พราหมณ์กำลังพาพญาช้างกลับเมืองนั้นเอง มหาชนชาวเมืองเชตุดร ได้เห็นเข้าจึงเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก กลายเป็นความสับสนวุ่นวายขึ้นภายในเมือง เพราะพระเวสสันดรทรงประทานพญาช้างตัวประเสริฐประจำเมืองให้แก่เมืองอื่น

4.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาทั้งสองด้านคือ ด้านพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน โดยนำหลักมิติแห่งการ

พัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เพื่อช่วยในการพัฒนาปัญญา ปัญญาเป็นความรู้ที่สามารถแสวงหาและพัฒนาได้ให้ถูกหลักวิธีการ ในการพัฒนาปัญญาได้นำข้อมูลแนวคิดทางทฤษฎีพหุปัญญา เข้ามาบูรณาการกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ในกรอบประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงกรอบบูรณาการการพัฒนาปัญญา
ด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

ตามกรอบบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกโดยพิจารณาจากเรื่องเด่นและมีประโยชน์ของมหานิบาตชาดกมีทั้งหมด 10 เรื่อง เรื่องละ 1 ตอน ผู้วิจัยได้ออกแบบ

สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับการวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 17 รูป/คน ทั้งนี้ทางผู้วิจัยจึงได้นำความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิจากการสัมภาษณ์มาเป็นแนวทางในการศึกษาบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก มานำบูรณาการร่วมกับทฤษฎีองค์ความรู้พหุปัญญา 10 ด้าน ดังต่อไปนี้

4.3.1 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านภาษา

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านภาษานั้น กล่าวได้ว่า เป็นสติปัญญาด้านที่มีความสำคัญมาก เพราะการศึกษาเรียนรู้ล้วนกระทำผ่านภาษาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน การฟัง การคิด การอธิบาย ล้วนใช้ภาษาเป็นทั้งเครื่องมือในการเรียนรู้ และเป็นสื่อกลางในการทำความเข้าใจระหว่างมนุษย์อีกด้วย ภาษาจึงมีความสำคัญมาก ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องการใช้ปัญญาทางด้านภาษากับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 (สัมภาษณ์วันที่ 19 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระเตมิยกุมารตรัสถึงเหตุผลที่ต้องแสร้งทำตนเป็นคนง่อยเปลี้ย ใบ้ หูหนวก ให้กับนายสุนันทะฟัง เมื่อนายสุนันทะไม่เชื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมให้นายสุนันทะฟัง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระเตมิยกุมารทรงแสดงธรรมจนทำให้เกิดปัญญาแก่ผู้ที่รับฟัง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระเตมิยกุมารทรงแสดงธรรม และกล่าวสนทนา ด้วยการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ให้สามารถเข้าใจได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระเตมิยกุมารทรงตรัสเพื่อให้นายสุนันทะได้ตระหนักถึงความจริงที่ทำให้พระองค์ต้องทำอย่างนั้น เพราะว่าพระองค์ต้องการมุ่งไปสู่โพธิญาณ อันทำให้กำจัดกิเลสและเข้าถึงนิพพานได้ โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเกิดแล้วเกิดอีกร่ำไป” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระเตมิยกุมารตรัสถึงเหตุผลที่แสร้งเป็นคนใบ้ เมื่อนายสุนันทะไม่เชื่อ พระองค์จึงแสดงธรรมนายสุนันทะฟัง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการที่จะอธิบายให้นายสุนันทะมีความเชื่อมั่นและเกิดความยินดีต่ออานิสงส์ของการไม่ประทุษร้ายผู้อื่นนั้น การใช้สำนวนภาษาที่โน้มน้าวและชี้ให้เห็นในประเด็นที่สำคัญหรือเป้าหมายของตน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ E17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การพูดที่ทำให้เกิดการยอมรับและเชื่อถือนั้นจะต้องมีทั้งปัญญา ความฉลาดในการใช้นิรุตติภาษา และแสดงความมุ่งมั่นถึงการบวชเป็นการหนทางออกให้แก่ชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ได้” สรุปได้ว่า ภาษาที่ใช้จะต้องไพเราะ นุ่มนวล ชวนให้คล้อยตามในสิ่งที่พระเตมิยกุมารต้องการจะสื่อสาร

และทำให้นายสุนันทะกลับใจเชื่อฟังแล้วเกิดความยินดี ฉุกคิดในสิ่งที่ได้ฟัง และยับยั้งชั่งใจได้ไม่ประทุษร้ายมิตร ฉะนั้นภาษาจึงสามารถบูรณาการเข้ากันได้ในประเด็นนี้

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ภาษาสามารถใช้ในการสื่อสารหรือพูดคุยอยู่ในตัวได้”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการได้รับฟังคำบอกเล่าจากบิดามารดา ทำให้เข้าใจในเรื่องต่าง ๆ และเมื่อประสบพบเจอก็สามารถเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันที” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สุวรรณสามใช้ภาษาในการสื่อสารกับพ่อแม่ได้ดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากภาษาคือการสื่อสารที่ทำให้สามารถถ่ายทอดเรื่องราวให้ผู้อื่นได้รับรู้ อาจจะสื่อสารผ่านภาษากายหรือวาจาก็ได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ยิ่งในเรื่องราวพระสุวรรณสามชาดก ภาษายิ่งสำคัญที่จะสื่อให้บิดามารดาผู้ตาบอดได้รับรู้ถึงความห่วงใยความกตัญญูกตเวทีของพระสุวรรณสามผ่านไปยังบิดามารดาจท่านรู้สึกได้ถึงความอบอุ่นใจที่มีลูกคอยดูแลอย่างใกล้ชิด”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ภาษาเป็นการสื่อสารถึงกันได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พระองค์ใช้ภาษาเพื่อสื่อสารให้เกิดความเข้าใจระหว่างกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากความสามารถของพระเนมิราชในการสื่อสารให้เหล่าเทวดาและมนุษย์เข้าใจในธรรมะและรู้ซึ้งถึงผลของบุญและบาป ซึ่งท่านได้เห็นมาจากการไปดูทั้งนรกและสวรรค์ จนเป็นที่ยอมรับ และยึดมั่นปฏิบัติในการสั่งสมบุญกุศล” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ภาษานั้นสามารถรับรู้ได้ เกิดความเข้าใจ และสามารถสื่อภาษาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ตามที่ต้องการ โดยได้ตรัสถามถึงว่าแต่ละขุมสาเหตุที่พวกสัตว์นรกต้องมาหมกไหม้อยู่ในนรกขุมต่างๆ ซึ่งมาตลีเทพบุตรได้ กราบทูลให้พระเนมิราชทราบโดยละเอียด เพื่อจะมาประกาศแจกแจงให้ ประชาชนของพระองค์ ลด ละ เลิก ในสิ่งที่เป็นอกุศลทุกอย่าง”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดกในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ภาษาในการสื่อสารให้คนอื่นเข้าใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการตัดสินที่พระมโหสถทำนั้นสามารถใช้สำนวนภาษาที่คมคาย เพื่อเผยให้เห็นความเป็น

จริง และนำไปสู่การตัดสินที่ถูกต้อง ซึ่งพระโพธิสัตว์ต้องแก้ปัญหาชีวิตให้กับผู้คนมากมายหลายหลากเหตุการณ์ จึงมีความจำเป็น ที่จะต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้คนทุกระดับชั้น แสดงถึงความสามารถในการรับสาร (ปัญหา) ตีโจทย์ปัญหาต่างๆ จนเข้าใจแจ่มแจ้งทะลุปรุโปร่ง แล้วจึงทำการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจความ นำคำแนะนำไปใช้ให้บรรลุผลได้อย่างดีที่สุด”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรง คุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องด้วยการรักษาศีล ห้ามกล่าวมุสาวาทา” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ภาษาสื่อสารระหว่างบุคคลต่างๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากภาษาคือการสื่อสาร การตั้งใจในการทำสิ่งใดแล้วตั้งมั่นยึดมั่นในสิ่งที่ทำนั้นสำคัญที่สุด เป็นการสื่อให้คนได้เห็นถึงความตั้งใจจริง ยอมตามได้ แต่ไม่ยอมทำชั่ว”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ใช้ภาษาในการตัดสินคดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ภาษาในการตัดสินคดีอย่างเป็นธรรมและสุจริต” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากพระจันทกุมารท่านเป็นผู้ที่มุ่งมั่นในการกระทำ ใช้สำนวนภาษาในการตัดสินคดีความตามความเป็นจริงยอมตามได้ แต่ไม่ยอมแพ้ต่อความอยุติธรรม พระโพธิสัตว์ทรงมีความรอบรู้ในหลักกฎหมาย จึงสามารถตัดสินคดีความต่างๆ ที่มีความซับซ้อนได้เป็นอย่างดี ด้วยการพิจารณาพยานหลักฐานไปตามข้อมูลความเป็นจริงปราศจากอคติ มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริฐของปวงประชาราษฎรทั่วไป”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สามารถเข้าใจหลักการในการใช้ภาษาเป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากภาษาคือการสื่อสารให้สามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง เรื่องราวของพระนารทพรหม ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสื่อสารคุณธรรมให้คนเข้าใจถึงอานิสงส์ของการสร้างกุศลกรรม พระโพธิสัตว์สามารถประดิษฐ์ถ้อยคำเชิงอุปมาอุปไมย มาพรรณนาธรรมได้อย่างไพเราะแจ่มแจ้ง”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการใช้ภาษาในการสื่อสารกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี” ด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากภาษาที่สื่อสารจะต้องมีความ

เป็นจริง ความซื่อตรง พูดอย่างไร ต้องทำอย่างนั้น วางใจได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ยอมตามได้ไม่ยอมคด”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการใช้ภาษาในการสื่อสารและการสื่อสารด้วย อวัจนภาษา (NON-VERBAL LANGUAGE) ได้เป็นอย่างดี” ในด้านภาษามีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) ได้กล่าวว่า “เป็นการสื่อสารให้เห็นความสำคัญของการบริจาคทาน”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ได้ให้ทัศนะว่าสติปัญญาด้านภาษามีความสำคัญมากในการสื่อสาร ต้องรู้จักการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลที่เราต้องการสื่อสาร ภาษาที่พูดหรือเขียนออกมาต้องเป็นความจริง ไพเราะ ไม่หยาบคาย และเป็นประโยชน์ ซึ่งทักษะด้านภาษานั้นสามารถพัฒนาพร้อมกันได้หลายภาษาได้ตั้งแต่วัยเด็กโดยพ่อแม่เป็นผู้สอนให้พูดในชีวิตประจำวัน และสอดแทรกลงไปในการเรียนการสอนวิชาต่างๆ เช่น ฝึกทักษะการตีความ การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวิชาวิทยาศาสตร์ สติปัญญาด้านภาษาจึงมีความสำคัญมากในการดำรงชีวิต

4.3.2 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านตรรกะและคณิตศาสตร์

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์การพัฒนาสติปัญญาด้านนี้มีความสอดคล้องกันอย่างมากกับสติปัญญาด้านภาษา เพราะการให้เหตุผลที่ดีนั้นจะต้องใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี สื่อความหมายที่ชัดเจนไม่คลุมเครือ นอกจากนี้สติปัญญาด้านการใช้เหตุผลและคณิตศาสตร์นี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ที่จะสร้างสรรค์นวัตกรรมต่าง ๆ ได้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์กับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) ได้กล่าวว่า “เพราะใช้ปัญญาในการแสดงธรรมโดยการพิจารณาตามหลักการแล้วว่าคนที่ได้ฟังธรรมนั้นจะต้องเข้าในธรรมและน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) “เป็นตรรกศาสตร์แบบอุปนัยได้แก่มีเกิดในชาติหนึ่ง ก็เป็นทุกข์มีเกิดอีกชาติหนึ่งก็เป็นทุกข์ฯลฯดังนั้นการเกิดบ่อยๆ จึงทำให้ทุกข์บ่อยๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการแสดงธรรมจะต้องใช้หลักเหตุผลในตัวอยู่แล้ว” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากในเรื่องพระเตมิยการชาดก มีการกล่าวเชิงเปรียบเทียบให้เห็นว่าความทุกข์นั้นสามารถทำ

ให้ดับหรือหายไปได้ด้วยการออกบวช จึงไม่ควรเสียเวลามาสร้างเวรต่อกัน รีบขวนขวายในการแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นความประเสริฐที่สุด”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) “เพราะพระมหาชนกทรงใช้ปัญญาวางแผนป้องกันล่วงหน้า ก่อนที่เรือสำเภาจะอับปางลง แสดงให้เห็นว่า ท่านมีหลักการทางด้านตรรกศาสตร์ และคณิตศาสตร์ในการคาดการณ์และการวิเคราะห์ตามหลักเหตุและผล จะทำตนอย่างไรถึงจะดำรงชีพอยู่ได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การสื่อสารหรือพูดคุยต้องใช้หลักเหตุผลอยู่ในตัว” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้เหตุผลเชิงตรรกะคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นโดยการอุปมาอุปไมย มองถึงสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นและหาวิธีแก้ไขล่วงหน้า”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มีหลักเหตุผลในการสื่อสารได้ดี เช่นการร้องไห้และเสียใจในขณะเดียวกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดกในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้หลักเหตุผลในการสื่อสารเช่นการไปยังนรกเพื่อดูผลวิบากของคนที่ทำบาปแล้วนำมาสั่งสอนประชาชน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากความสามารถในการคิดแบบมีเหตุมีผล และการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำทั้งด้านดีและด้านไม่ดีล้วนได้รับผลของการกระทำ ซึ่งท่านได้เห็นจากการท่องนรกและสวรรค์แล้วนำมาแนะนำสั่งสอนให้ราษฎรหมั่นประกอบบุญกุศล จะได้ไม่ต้องรับผลของบาปที่ทำ แต่อยากให้เสวยบุญที่ทำ เพื่อให้เกิดความสงบสุข” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การหาเหตุผลของคนทำชั่วและทำดีในการเสด็จไปยังนรก”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ใช้หลักเหตุผลอย่างชาญฉลาดในการทำให้คนอื่นเข้าใจ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสิ่งที่พระมโหสถทำนั้นล้วนมีเหตุมีผลที่เชื่อถือได้ มีปัญญารอบรู้ในการตัดสินคดีความ”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้หลักคิดพิจารณาในการรักษาศีลอุโบสถและการสื่อสารกับนายพราน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่

13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการะกระทำของพระภูริทัตท่านมีเหตุมีผลในการกระทำ มีความตั้งใจจริงและมุ่งมั่น”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มีหลักการในการใช้ภาษาและใช้เหตุผลและความเมตตาในการตัดสินคดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากไหวพริบปฏิภาณในการแก้ไขปัญหาของพระจันทกุมารนั้น ท่านทำด้วยความมีเหตุมีผล มีการวางแผนการไว้ก่อนและมีหลักในการตัดสินคดีความ พิจารณาจากพยานหลักฐานโดยปราศจากอคติ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ พระจันทกุมารมีความสามารถในการคิดแบบมีเหตุและผล ทรง ทำการสอบสวนด้วยพระองค์เอง จนได้พยานหลักฐานพอเพียง ทรงพิจารณาพยานหลักฐานโดยปราศจาก อคติครั้นได้ความจริงชัดเจนจึงตัดสินคดี”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้จักใช้เหตุผลในการสื่อกัน สอนให้คนอื่นเข้าใจได้เป็นอย่างดี”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ความมีเหตุมีผลในการกระทำ มีใจหนักแน่นเที่ยงธรรมวางตัวเป็นกลาง”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการใช้หลักตรรกศาสตร์ คือการคิดพิจารณาตัดสิน ใช้หลักนิรนัย คือ ผู้มีปัญญามากทุกคนเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา วิธูรบัณฑิตเป็นผู้มีปัญญามาก ดังนั้น วิธูรบัณฑิตจึงเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา ดังข้อความที่ว่า วิธูรบัณฑิตได้ยินถ้อยความแค่เบื้องต้นนั้นก็ทราบแล้วว่าศีลของทั้ง 4 ท่านล้วนเสมอกัน และตัดสินข้อธรรมนั้นโดยไม่ลำเอียง ธรรมดาว่าผู้มีปัญญามากนั้น บางครั้งบางคราว ก็ต้องให้ผู้ที่มีปัญญามากกว่าเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ใช้ภาษาในการสื่อสารได้อย่างเหมาะสม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ ความสามารถในการคิดแบบมีเหตุและผล การคิดเชิง นามธรรม โดยพระวิธูรบัณฑิต ตัดสินข้อธรรมนั้นโดยไม่ลำเอียง ธรรมดาว่าผู้มีปัญญามากนั้น บางครั้ง บางคราว ก็ต้องให้ผู้ที่มีปัญญามากกว่าเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา การสำเร็จเป็นผู้มีปัญญามาก ทุกคนสามารถฝึกฝนได้ ด้วยหลักธรรมสู่ความสำเร็จ เช่น อริยสัจ 4 สัปปุริสธรรม 7 อิทธิบาท 4 เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนคือธรรมที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จในชีวิต” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การแสวงหารความรู้เพื่อหา

คำตอบเช่นกรณีการตัดสินว่าใครมีศีลประเสริฐกว่ากันเป็นการแสวงหาความรู้ในเชิงตรรกศาสตร์และการอนุมาน”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดก ในด้านตรรกะและคณิตศาสตร์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้จักใช้เหตุผลในการสื่อกันและการสั่งสอนรวมถึงการช่วยเหลือผู้อื่น” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การกระทำย่อมมีเหตุมีผลของการกระทำนั้น และสามารถคาดการณ์ถึงผลของการกระทำได้”

สรุป ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า การคิดอย่างมีเหตุผลนั้นมีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวัน และมักจะใช้ร่วมกับพหุปัญญา ด้านอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น จะใช้ภาษาในการพูดก็ต้องใช้การให้เหตุผลไปพร้อม ๆ กัน หรือใช้ตรรกะในการกำหนดโครงสร้างประโยค เป็นต้น แม้แต่การทำงานศิลปะก็สามารถฝึกฝนการใช้เหตุผลได้ ซึ่ง ผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า “เด็กบางคนมาเรียนศิลปะแล้วต่อต้าน ไม่อยากทำงานส่ง สอนปั้นดินก็ดีด ดินเล่นไปทั่วห้อง เอาไม้ฟุตเหล็กมาสับดินให้พัง ครูก็ไม่ห้าม แต่ให้บอกเหตุผลว่าทำอย่างนี้เพราะอะไร ต้องรับผิดชอบการกระทำของตนเอง ถ้าไม่อยากทำอะไรเลยก็นอน แต่ต้องนำเรื่องการนอนมา เล่าให้ฟังด้วยว่านอนแล้วได้อะไร เป็นการฝึกให้เด็กคิดเรื่องผลของการกระทำ จะไม่ใช้วิธีการบังคับ แต่เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เด็กเข้าใจว่าสิ่งที่เขาทำดีหรือไม่ดี การเรียนศิลปะจึงเป็นการสอนให้คิด วิเคราะห์เองได้”

4.3.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านดนตรี

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านตนตรีด้านนี้มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ของมนุษย์เป็นอย่างมาก ดนตรีถูกใช้เป็นเครื่องกระตุ้นให้มนุษย์รู้สึกสนุกสนาน ฮึกเหิม หรือเศร้าหดหู่ก็ได้ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้สามารถกระตุ้น ให้มนุษย์สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์หรือก่อความรุนแรงก็ได้ นอกจากนี้จากงานวิจัยพบว่าดนตรี สามารถกระตุ้นพัฒนาการของสมองได้อีกด้วย กล่าวได้ว่าสติปัญญาด้านดนตรีนั้นมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านอื่นๆ สามารถพัฒนาสติปัญญาด้านดนตรีได้ดังนี้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านดนตรีกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยใคร่ฯขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์ในการใช้ปัญญาด้านดนตรีดังนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การที่พระเตมีย์ต้องการออกบวช อาจเป็นเพราะท่านมีความฉลาดในด้านดนตรีหรือมองเห็นสุนทรียะด้านเสียงของธรรมชาติในป่าไม้หรือเสียงนกร้อง เสียงธรรมชาติเป็นต้น”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม

2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากหากมองความมุ่งหมายของดนตรีคือความสุนทรียะ จังหวะจะโคลนของการพูดจาของพระเตมิยกุมารจึงสำคัญ น้ำเสียงที่เปล่งออกมาอาจไพเราะ เพราะพริ้ง ตรึงตราตึงใจให้นายสุนันทะเกิดสุนทรียะ คล้อยตาม และซาบซึ้งเข้าใจในสิ่งที่พระเตมิยกุมารสื่อสารออกมา จนนำไปสู่การเปลี่ยนใจของนายสุนันทะในที่สุด”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรับรู้และเข้าในธรรมชาติของเสียงคลื่น เสียงน้ำทะเล การยอมรับสุนทรียทางเสียงที่เกิดขึ้น”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นเรื่องของสุนทรียะที่มีในใจของสุวรรณสาม จึงสามารถเลี้ยงดูบิดามารดาได้บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากหากมองในแง่ของสุนทรียะ การที่พระสุวรรณสามทั้งหัวเราะและร้องไห้ในเวลาเดียวกันนั้น แสดงให้เห็นถึงสุนทรียะที่มีอยู่ในตัวของท่าน และสามารถอธิบายเหตุผลที่หัวเราะและร้องไห้ได้อย่างกลมกลืนด้วยสติ ไม่เก้อเขินเสียอาการ”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดกในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มองเห็นสุนทรียะภายในตนเองหรือภายในนรก แม้ว่าในนรกจะน่าหวาดกลัวแต่ท่านก็ไม่ถอดใจ แสดงให่เห็นว่าทรงมีสุนทรียะในใจมองเห็นความงามที่เป็นภาษาธรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากด้านดนตรีก็จะมองในแง่ของสุนทรียะ ทั้งทางกาย วาจา ใจ จังหวะของชีวิต มีขึ้นมีลง ต้องประสบพบเจอทั้งสุขและทุกข์ แต่ก็ให้รู้จักประคับประคองให้อยู่ในท่วงทำนองที่เหมาะสม”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มองเห็นสุนทรียะในตัวเด็กและแม่ที่ต้องดูแลเด็กจึงมีจิตใจที่อ่อนโยน และตัดสินได้ว่าใครเป็นแม่เด็ก” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากพระมโหสถถือได้ว่าท่านเป็นผู้ที่มีสุนทรียะในการไตร่สวน รู้จังหวะจะโคลนในการตัดสินคดีความให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีจิตใจที่มองโลกในแง่ดี ถือเป็นหลักการของสุนทรียะหรือความงามประการหนึ่ง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากมองในแง่สุนทรียะ จากเหตุและผลของการกระทำ”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มีสุนทรียะในใจโดยเฉพาะปรารถนามองเห็นความยุติธรรมในใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากท่านใช้ศิลปะคือหลักสุนทรียะในการตัดสินคดีความโดยสภาพความเป็นจริงของพยานหลักฐาน”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีสุทรียะในใจ โดยเฉพาะด้วยมีใจเป็นธรรมะไม่มีอคติในใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มองในแง่ของสุนทรียะมีอยู่ในตัวทุกคน”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีสุนทรียะในใจในการตัดสินความอย่างเป็นธรรม ไม่มีความลำเอียงในการตัดสินใดต้องมีคนตรีในที่นี้หมายถึง สุนทรียะหรือมองธรรมนั้นอย่างเป็นกลางๆ”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านดนตรีมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองเห็นในความทุกข์ของประชาชน เป็นเหมือนเสียงภาษาที่ต้องรีบแก้ไข เนื่องจากการมีพระเมตตาเป็นทุนเดิม จึงจัดเป็นเสียงแห่งความดีงามภายในจิตใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้เห็นศิลปะหรือสุนทรียะในการให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่กว่า”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านได้ให้ความเห็นว่าดนตรีนั้นมีผลต่อ สภาพอารมณ์ของบุคคลทุกเพศทุกวัย ทั้งการเล่นดนตรี ฟังดนตรี และการเลือกใช้ดนตรีให้เหมาะสม จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น และสามารถนำดนตรีมาใช้ในการบำบัดผู้มีปัญหาสุขภาพจิตได้อีกด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิอธิบายว่าการพัฒนาพหุปัญญาด้านดนตรีมีความสำคัญมาก หากมีกิจกรรมการร้องเพลง ฟังเพลง หรือการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะซึ่งมีท่วงทำนองน่าฟัง คลื่นเสียงดนตรีจะทำให้ใยประสาทสามารถงอกเพิ่มขึ้นได้ และอีกส่วนหนึ่งคือ เมื่อเราทำจิตให้สงบนิ่งจะทำให้สมองส่วนสีเทา (gray matter) หนาขึ้น จะทำให้มีพัฒนาการของระบบประสาทที่ดีขึ้นได้ และมีคุณภาพชีวิตโดยรวมที่ดีขึ้นอีกด้วย การใช้ดนตรีเพื่อการพัฒนา สติปัญญาจึงมีประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น

4.3.4 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านสติปัญญาด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว สติปัญญาด้านนี้หากได้รับการฝึกฝนอย่างถูกวิธีจะมีประโยชน์อย่างมาก ไม่จำกัดแต่เพียงกลุ่มคนที่เป็นนักกีฬา

หรือนักเต้นที่ต้องอาศัยความแข็งแรงและยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อมาก แต่บุคคลทั่วไปก็ควรพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ด้วย เพราะกล้ามเนื้อที่มีการยืดหยุ่นได้ดีและมีความแข็งแรง มีการเคลื่อนไหวและทรงตัวได้ดีและมีผลบุคลิกภาพที่ดีอีกด้วย เมื่อเกิดอุบัติเหตุจะมีอาการบาดเจ็บน้อย และสามารถรักษาได้ง่าย ต่างกับคนที่กล้ามเนื้อขาดความยืดหยุ่น เมื่อเกิดการกระทบกระเทือนจะฉีกขาดได้ง่ายทำให้เกิดอาการบาดเจ็บได้มากกว่า ดังนั้นสติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายนั้นมี ความสำคัญต่อสุขภาพและการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้พละกำลังในการแสดงถึงสุขภาพที่ดี แสดงให้เห็นถึงภาวะปกติให้เกิดการเปรียบเทียบในตัวละครว่าเกิดอะไรขึ้น” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การแสดงออกบุคลิก ท่าทางของพระเตมิยกุมาร สามารถควบคุมการเคลื่อนไหว และการสั่งงานได้ ด้วยความอดทนอดกลั้น ซึ่งเป็นลักษณะของผู้มีปัญญาด้านร่างการและการเคลื่อนไหว” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการใช้ภาษากายในการสื่อสารด้วยประการหนึ่ง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากกิริยาอาการความเคลื่อนไหวทางร่างกาย สามารถสื่อความหมายได้ เพราะอาการที่แสดงออกทางร่างกายนั้นออกมาจากจิตสั่งการ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นภายนอก ทั้งความแข็งกร้าวหรือความอ่อนโยน ย่อมสื่อให้เห็นได้จากการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ถูกจิตสั่งผ่านออกมานั่นเอง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว พระเตมิยกุมารชาดก สามารถควบคุมและแสดงออกซึ่ง ความคิด ความรู้สึก โดยใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในขณะขึ้นรถเทียมม้าพาไปฝังที่ป่าช้าผีดิบ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ชีวิตนั้นเป็นของลำบาก เป็นของน้อย ทั้งประกอบด้วยทุกข์ มนุษย์จะต้องพัฒนาและรักษาร่างกายให้สมบรูณ์พร้อม เป็นการใช้ภาษากายในการสื่อสารด้วยประการหนึ่ง เนื่องจากกิริยาอาการความเคลื่อนไหวทางร่างกาย สามารถสื่อความหมายได้ เพราะอาการที่แสดงออกทางร่างกายนั้นออกมาจากจิตสั่งการ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นภายนอก ทั้งความแข็งกร้าวหรือความอ่อนโยน ย่อมสื่อให้เห็นได้จากการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ถูกจิตสั่งผ่านออกมานั่นเอง”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการกระทำด้วยการที่มีผ้าน้ำมันพันกาย สามารถขับไล่สัตว์ต่าง ๆ ได้ และสามรรถช่วยให้ลอยตัวอยู่บนผิว

น้ำได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น ร่างกายจะต้องมีความแข็งแรง และการเคลื่อนไหวที่สามารถเอาตัวรอดได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้หลักในการเอาตัวรอดเมื่ออยู่ในน้ำ รู้วิธีการว่ายน้ำและการเตรียมร่างกายก่อนที่เรือจะอัปปาง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการบำเพ็ญวิริยบารมีของพระมหาชนกนั้น จะต้องใช้ร่างกายและการเคลื่อนไหวที่ถูกต้องตามหลักสรีรศาสตร์ เพื่อให้สามารถว่ายน้ำและลอยตัวอยู่ในมหาสมุทรได้ จนสมารถเข้าถึงจุดหมายปลายทางขึ้นฝั่งได้สำเร็จ ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างร่างกายและจิตใจ ต้องมุ่งมั่น อดทน อดกลั้นเป็นอย่างมาก” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว สามารถในการใช้มือประดิษฐ์ ความคล่องแคล่ว ความแข็งแรง ความรวดเร็ว ความยืดหยุ่น ความประณีต และความไวทางประสาทสัมผัส และแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้สึก โดยใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ด้วยการที่มีผ้าน้ำมันพันกาย ป้องกันเหตุการณ์ล่วงหน้า” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ร่างกายที่สมบรูณ์แข็งแรง รู้วิธีป้องกันภัยสามารถชนะอุปสรรคได้”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีความเฉลียวฉลาดในขณะพ่อแม่ตาบอด ซึ่งต้องเข้าใจหลักการดูแลปรนนิบัติเป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการดูแลบิดามารดาผู้ตาบอดจะต้องใช้พละกำลังทั้งแรงกายและแรงใจ หากร่างกายไม่พร้อมย่อมเป็นอุปสรรคยิ่ง แต่พระสุวรรณสามท่านทำได้อย่างไม่บกพร่อง แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งร่างกายและการเคลื่อนไหวที่มั่นคง”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเดินทางไปนรกเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวของตนไปยังอีกมิติหนึ่ง แม้กระทั่งตนเห็นสภาพร่างกายของสัตว์นรกแล้วก็ไม่ท้อถอยใจก็เป็นลักษณะของความฉลาดในด้านนี้ได้เช่นกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากพระเนมิราชจะต้องปกครองราษฎร การเยื้องย่างกายและการเคลื่อนไหว ย่อมเป็นที่จับจ้อง ความสง่าผ่าเผย องอาจ แกล้วกล้า จึงเป็นสิ่งที่สำคัญในการเป็นแบบอย่างให้คนปฏิบัติตาม”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเห็นกิริยาอาการการฉุดเด็ก ทำให้เกิดการสังเกตุได้ว่าใครเป็นแม่ที่แท้จริง”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17

(สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “อาการและกิริยาของบุคคลที่แสดงออกมาจะสื่อให้เห็นว่าเป็นคนอย่างไร”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดกในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเนรมิตกายเป็นพญานาคหรือการลงไปสู่ภพภูมินาคเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวกายประการหนึ่งที่ใช้ในการสื่อกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสั่งสอนธรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการรู้จักควบคุมและแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนเองกระทำด้วยความมุ่งมั่น ก้าวย่างอย่างมั่นคง”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองเห็นความเป็นธรรมในสังคม จึงได้รื้อฟื้นคดีใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวในมิติของความเป็นธรรมในจิตใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากท่านรู้จักการควบคุมความรู้สึกนึกคิด การแสดงออก และการเคลื่อนไหวของร่างกาย”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเหาะเหาะไปทางอากาศการไปสู่นรก เป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวของทางร่างกายไปอีกมิติหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของกุศโลบายในการสอนอย่างหนึ่ง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การควบคุมการเคลื่อนไหวด้วยความเป็นกลางเที่ยงธรรม ปราศจากอคติ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงของร่างกาย เช่นคนที่สร้างกุศลกรรม ก็จะมีผิวพรรณ วรรณะ ผ่องใส”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจมิติของการเป็นอยู่หรือภพภูมิของมหาราชทั้ง 4 ที่ต้องอาศัยความเคลื่อนไหวหรือใช้ชีวิตที่แตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านร่างกายและการเคลื่อนไหวมีบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ในที่นี้หหมายถึงเหตุการณ์แต่ละช่วงชีวิตของพระเวสสันดรทำให้เห็นเคลื่อนไหว ช่วงจังหวะของชีวิตที่สะท้อนให้เห็นเรื่องเวรกรรมและผลของกรรมอย่างชัดเจน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้เห็นศิลปะหรือสุนทรียะในการให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่กว่า”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ข้อมูลใน ลักษณะเดียวกันว่าสติปัญญาด้านนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ทุกวัย สำหรับวัยเด็ก ผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า การเล่น การจับต้องสิ่งต่าง ๆ เป็นการกระตุ้นปลายประสาท และ ทำให้มีพัฒนาการของสมองมากขึ้น หากให้เด็กเรียนด้วยการอ่านหนังสือเพียงอย่างเดียวโดยไม่ทำกิจกรรม เด็กจะได้ฝึกแต่การจำ ทำให้เด็กมีผลการเรียนที่คงที่ ในขณะที่การทำกิจกรรมที่เคลื่อนไหว จะทำให้ฝึกการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์มากขึ้น ส่วนระดับอุดมศึกษานั้นผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า จะมี วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน คือ “การทำกิจกรรมในระดับอุดมศึกษาทำให้บุคคลมีความสุขุม มีความรับผิดชอบ เช่น การจัดค่าย จะทำให้รู้วิธีการวางแผน รู้ความเหมาะสมในการวางลำดับความสำคัญใน การทำงาน รู้จักการทำงานในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลทำให้บุคคลมีความรับผิดชอบมากขึ้น และมีความสุขุม” อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงอุดมศึกษานั้น การทำกิจกรรมจะช่วยให้มีประสบการณ์ชีวิตที่มากขึ้น เมื่อเรียนจบไปประกอบอาชีพ จะรู้จักการวางตัวในสังคมได้ดี และมีการทำงานที่เป็นระบบมากขึ้น ด้วยต่างจากเด็กเล็กที่การทำกิจกรรมเป็นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสบการณ์ตรง ทุกอย่างยังเป็นสิ่งใหม่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวทำให้เด็กรู้สึกสนุกและสนใจเรียนมากขึ้นด้วย ส่วนในผู้สูงอายุนั้นผู้ทรงคุณวุฒิ กล่าวว่า การทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย จึงกล่าวได้ว่า การทำกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวร่างกายในรูปแบบและวัตถุประสงค์ที่เหมาะกับช่วงวัย นั้นสามารถพัฒนาสติปัญญามนุษย์ได้

4.3.5 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านมิติสัมพันธ์

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ สติปัญญาด้านนี้การ์ดเนอร์เน้นไปที่ความสามารถทางศิลปะ บุคคลเหล่านี้จะใช้สติปัญญาด้านนี้ในการออกแบบสิ่งต่างๆให้มีความสัมพันธ์กันในหลากหลายมิติเช่น ด้านความสวยงาม การใช้งานที่เหมาะสมกับความต้องการ และสรีระของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องอาศัยความสามารถทางศิลปะและการกำหนดสัดส่วนต่างๆ ให้มี องค์ประกอบที่เหมาะสมต่อการใช้งาน นอกจากนี้การฝึกฝนศิลปะยังมีข้อดีอีกหลายประการ อาทิ มีสมาธิมากขึ้น ทำงานได้นานขึ้น ฝึกการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบปรับสภาวะทางอารมณ์ให้ดีขึ้น กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ซึ่งสติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์สามารถฝึกฝนได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์กับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการแสดงธรรมเล็งเห็นผลแล้วว่าได้ผล จึงแสดงธรรม ในรูปแบบต่างๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ท่านมองเห็นความสัมพันธ์ของการเลิกเป็นคนใบ้แล้วหันมาใช้คำพูดเพื่อสนทนาแทน ทั้งนี้เพื่อทำให้นายสุนันทะมีความเข้าใจในหลักธรรมมากขึ้น” บทสัมภาษณ์

ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสิ่งต่างๆ ทีอยู่รอบๆ ตัว ระหว่างเกิดเหตุนั้น จะเกิดการรับรู้พร้อมๆ กัน ในประสาทสัมผัสทั้ง 6 ไม่ว่าจะเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ สามารถรับรู้ได้และแสดงออกให้เห็นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และเรื่องราว ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การไม่ประทุษร้ายมิตร ทำให้มิติสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันดียิ่งขึ้น”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าที่จะเกิดขึ้น เตรียมวางแผนในการเอาชีวิตรอดได้ดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรของพระมหาชนกต้องอาศัยความสัมพันธ์ร่วมกันของปราสาทสัมผัสทั้ง 6 เพื่อให้ร่างกายสามารถเรียกพละกำลัง รวมเป็นหนึ่งเดียว สั่งจิตใต้สำนึกให้นำพลังงานออกมาใช้ในยามคับขัน”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สัมพันธ์ระหว่างคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านมิติสัมพันธ์ได้คือมีความสัมพันธ์กับมารดาและบิดา ผู้เป็นบุพพการี ซึ่งต้องเลี้ยงดูดังข้อความที่ว่า การเลี้ยงดูเฝ้าระวังมารดาบิดาที่ตาบอดทั้งสองข้างนั้น ต้องคอยเฝ้าระวังอย่างมาก เมื่อท่านทั้งสองเดินไปทางทิศใดอาจเกิดอุบัติเหตุได้โดยง่าย สุวรรณสามจึงใช้เชือกผูกโยงไปสถานที่ต่างๆได้โดยสะดวกและปลอดภัย ทำให้ง่ายต่อบิดามารดา สุวรรณสามได้ทำหน้าที่ของลูกได้อย่างดีเยี่ยมไม่มีอันใดบกพร่องเลยแม้แต่น้อย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกอย่างแท้จริงที่ต้องตอบแทนบุญคุณตามหลักธรรมของทิศ 6” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องมิติความสัมพันธ์เป็นเรื่องของการรับรู้ร่วมกันของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นองค์รวมของการรับรู้ แล้วแสดงออกผ่านพฤติกรรมที่ถ่ายทอดสู่ภายนอก จากตัวเราไปสู่ผู้อื่น ทำให้สามารถรับรู้ได้ถึงการกระทำนั้นๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมิติสัมพันธ์สามารถในการรับรู้ทางสายตาได้ดี สามารถมองเห็นและสังเกตดูจอมปลวกก็รู้ ว่าบิดามารดาคงถูกงูพ่นพิษใส่ตาถึงได้บอด”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดกในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองเห็นสภาพร่างกายของสัตว์นรกอีกมิติหนึ่ง เป็นลักษณะของมิติแห่งความสัมพันธ์ของภูมิต่างๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสิ่งที่พระเนมิราชได้

ประสบพบเจอมา ล้วนได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ทั้งส่วนที่เป็นผลของบุญและบาป รับรู้ได้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งทางกายและทางใจ จึงทำให้ท่านเข้าใจและเข้าถึงแล้วนำมาถ่ายทอดให้ต่อได้อย่างครบถ้วนและสามารถทำในสิ่งที่แนะนำได้อย่างชัดเจน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมิติสัมพันธ์สามารถในการรับรู้ทางสายตาได้ดี พระเจ้า เนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความ ทุกข์ทรมานต่าง ๆ นา ๆ ที่เหล่าสัตว์นรกนั้นได้รับในนรกขุมต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน แล้ว ถ่ายทอดแสดงออกให้ประชาชนเข้าใจ”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) “สามารถปรับตนเองและการสนทนาพูดคุยกับผู้อื่นได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองเห็นการคาดการณ์ถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้าจึงได้ตัดสินโดยให้มีการยื้อแย่งเด็ก” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากความรอบรู้และความรอบคอบในการตัดสินคดีความ มองเห็นตามสภาพความเป็นจริง ไม่ลังเลสงสัยในสิ่งที่ตัดสินใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมิติสัมพันธ์สามารถในการรับรู้ทางสายตาได้ดีรู้ได้จากการสังเกตุและสามารถจดจำ รายละเอียดมีความไวต่อการรับรู้ในเรื่องทิศทาง อย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยสังเกตุเห็นนัยน์ตาแดงกร่ำ ไม่กระพริบ ตัวไม่มีเงา”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรักษาศีลเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเชื่อมสัมพันธ์ให้เห็นมิติหรือภพภูมิของนาคกับมนุษย์ให้เกิดความเข้าใจและเป็นกุศโลบายในการสั่งสอนธรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการกระทำและการตัดสินใจของพระภูริทัต ท่านทำด้วยความรอบคอบ แน่วแน่ต่อสิ่งที่ตนเองตั้งใจทำ ไม่หวั่นไหว”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจและมองเห็นผลของการตัดสินที่เป็นธรรมที่จะเกิดขึ้น”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการมองรอบด้าน การรอบรู้ในสิ่งที่ตนเองทำ จึงทำให้พระจันทกุมารสามารถตัดสินคดีความได้ถูกต้องตามความเป็นจริง โดยปราศจากอคติ”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการสื่อให้เห็นด้านเข้าใจในอีกภพภูมิหนึ่งด้วย การทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของชีวิตที่หลากหลาย” บทสัมภาษณ์ของ

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้จักมองรอบด้านตามสภาพความเป็นจริงด้วยความเที่ยงธรรม”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มองเห็นเหตุการณ์หรือสถานการณ์ข้างหน้าโดยเฉพาะประเด็นความเป็นธรรมของสังคม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมองรอบด้านตามความเป็นจริง”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ผู้มีปัญญามากสามารถระงับเหตุแห่งความขัดแย้งไว้ได้”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านมิติสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้จักมองโลกในมุมมองที่กว้างไกล การมีวิสัยทัศน์เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและสามารถแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สะท้อนให้เห็นมิติที่หลากหลายทั้งในส่วนตัวและคนรอบข้าง ตลอดการได้รับการสนับสนุนที่ดีจากคนรอบข้าง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การให้เป็นการแบ่งปันและเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล หน่วยงานรัฐ ได้เป็นอย่างดี”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านให้ทัศนะเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่าการทำงานศิลปะเป็นการกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ สามารถฝึกให้มนุษย์มีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล และการวาดภาพเหมือนของต้นไม้และธรรมชาติยังฝึกการสังเกตธรรมชาติรอบตัวได้ด้วย อีกทั้งการฝึกทำงานศิลปะจะสามารถลดสภาวะอารมณ์ที่ตึงเครียดให้ผ่อนคลายลงได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยผู้ใหญ่ที่มีความเครียดจากการทำงาน สำหรับผู้สูงอายุ นอกจากจะเป็นการเติมเต็ม ความสุขให้กับผู้สูงอายุแล้ว ร่างกายที่เริ่มมีความเสื่อม เช่น มือสั่น ควบคุมกล้ามเนื้อได้ไม่ดี การนำศิลปะมาฝึกฝนจะเป็นการช่วยให้มีความแข็งแรงของกล้ามเนื้อมือมากขึ้นด้วย นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแง่มุมของสติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ที่แตกต่างออกไปคือ การมองภาพรวมและความสัมพันธ์ของการทำงาน แม้ว่ากลุ่มคนที่มีสติปัญญาด้านนี้ส่วนมากมักเป็นจิตรกร สถาปนิก แต่อาชีพครูก็ต้องใช้มิติสัมพันธ์ด้วย เช่นจะต้องรู้ว่าสื่อการสอนแบบไหนจะทำให้เด็กเข้าใจได้การออกแบบการเรียนการสอนจะต้องมองเห็นความสัมพันธ์ของสื่อการสอนกับนักเรียนในแง่มุมต่าง ๆ อย่างครบถ้วนจึงจะทำให้เด็กเรียนรู้อย่างเข้าใจและมีความสุข ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือเรื่องแรงจูงใจในการทำงานศิลปะ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ ทัศนะว่าคนที่ทำอาชีพจิตรกรนั้น ทัศนคติและความเชื่อจะมีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดงานศิลปะมาก เช่น อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในงานพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยความศรัทธา ความทุ่มเทชีวิต จิตใจ และวิริยะอุตสาหะในการทำงานศิลปะนั้นให้สำเร็จ

4.3.6 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านมนุษยสัมพันธ์

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาสติปัญญาด้านนี้จะเริ่มจากวัยเด็ก โดยการสื่อสารกับคนในครอบครัว ฝึกฝนผ่านการเล่นกับเพื่อนในวัยเดียวกัน และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้าง ผู้ปกครองควรสื่อสารกับเด็กด้วยเหตุและผล รับฟังและไม่ใช้ความรุนแรงในการลงโทษเด็กแต่ใช้การอธิบายว่าทำไมการทำอย่างนี้จึงผิด ชี้ให้เห็นผลเสียต่างๆ ตามระดับการเรียนรู้ของเด็กและสร้างสุขสภาวะทางอารมณ์ให้กับเด็ก โดยพูดคุยสื่อสารกันด้วยเมตตา ไม่ใช้อารมณ์เกรี้ยวกราด จะเป็นการบ่มเพาะมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้แก่เด็กได้ นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญที่ต้องปลูกฝัง คือ การเคารพให้เกียรติเพื่อนมนุษย์ ไม่ประทุษร้ายเบียดเบียนกันให้เดือนร้อน ปฏิสันถารกันด้วยความจริงใจและการให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ ดังนั้น ควรรู้จักการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ตลอดจนการบูชาบุคคลที่ควรเคารพบูชา เช่น บิดา มารดา สมณะผู้มีศีลธรรม เป็นต้น เมื่อบุคคลมีความเห็นถูกเช่นนี้ ย่อมประพฤติตนดีงาม หมั่นสร้างบุญกุศล ทำให้เกิดความทุกข์ในปัจจุบันน้อยลงไป และมีความสุขมากขึ้นเป็นลำดับดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์กับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การสร้างความสัมพันธ์เกิดจากการพูดคุย สนทนาบอกความจริง ความปรารถนา”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการสร้างความสัมพันธ์ การสนทนา การมีปฏิสัมพันธ์ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็สามารถอธิบายบอกความจริงได้ ว่าสาเหตุที่แกล้งเป็น ใบ หูหนวก เป็นง่อย เพราะอะไร” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ภาษาระหว่างคนสองคน ที่เรียกว่า INTERPERSONAL อย่างแท้จริง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องการสื่อสารที่จะให้คนอื่นเข้าใจในเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของตนนั้นสิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความคุ้นเคย ไว้วางใจซึ่งกันและกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมนุษยสัมพันธ์สามารถสร้างมิตรภาพได้ง่าย เจรจาต่อรอง ลดความขัดแย้ง สามารถจูงใจ ผู้อื่นได้จึงไม่โดนฝังที่ป่าช้าผีดิบ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เมื่อมนุษย์เข้าใจว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ก็ไม่ควรเอาชีวิตนี้ไปรังแกใครให้เดือดร้อน”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่อยู่บนเรือ”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ระหว่างชุมชน และรายบุคคล” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความสัมพันธ์ตามหลักทิศ 6 ที่พ่อแม่และลูกต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการแสดงออกถึงการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นความจำเป็นพื้นฐานของผู้ที่จะต้องคอยดูแลผู้อื่น จะต้องมีความสามารถในการที่จะเข้าอกเข้าใจ ทั้งความรู้สึกนึกคิดและการกระทำ ผ่านการพูด การคิด อย่างมีสติ รู้จักการสังเกตพฤติกรรมของคนรอบข้าง แล้ววางตนอย่างเหมาะสม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้คนด้วยความดีงาม ซื่อสัตย์” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นลักษณะของการเชื่อมสัมพันธ์ความเข้าใจในเรื่องนรกให้ประชาชนได้เข้าใจ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการมีมนุษยสัมพันธ์คือการเข้าใจผู้อื่น พระเนมิราชก็ถือว่าท่านสามารถเข้าใจและจูงใจผู้อื่นให้มุ่งมั่นหมั่นทำบุญกุศล หวังความเจริญแก่ผู้อื่น จึงได้ว่าท่านเป็นแบบอย่างของการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การสื่อสารให้แม่เด็กและนางยักษ์ได้เข้าใจระหว่างกันและยอมรับการตัดสินคดีไปด้วยกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมนุษยสัมพันธ์สามารถในการเข้าใจผู้อื่น ทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และเจตนาที่ซ่อน เร้นอยู่ภายใน มีความไวในการสังเกต สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง โดยให้เจ้าหน้าที่ขีดรอยบนพื้นดิน วางเด็ก ลงบนรอยขีดนั้นหญิงผู้เป็นแม่ที่จับขาเด็กพอได้ยินเสียงลูกร้องก็ปล่อยมือเพราะกลัวลูกบาดเจ็บ นางยักษ์ มีอาการโหดร้ายไม่กลัวเด็กได้รับอันตรายในขณะที่เยื้อแย่งกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเช่นมารดากับบุตรย่อมแสดงออกด้วยความเอื้ออาทรห่วงใย”

เรื่องที่ 6) พระภูริทัตตชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรักษาศีลเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม

2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นมิติด้านมนุษยสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารระหว่างบุคคลต่างๆให้เข้าใจสิ่งที่ต้องการจะสื่อ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการรู้จักเสียสละประโยชน์เพื่อรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ถือว่าเป็นการเข้าใจผู้อื่น และเป็นการสนองตอบอย่างเหมะสม”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การสื่อสารให้เกิดความสามัคคีและเป็นธรรมในสังคม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการที่พระจันทกุมารจะต้องพบปะกับผู้คนหลากกลาย การเข้าใจผู้อื่นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ การตอบสนองแต่ความรู้สึกนึกของผู้อื่นจึงต้องแสดงออกอย่างเหมาะสม โดยอาศัยพยานหลักฐาน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “หลักการสำคัญคือการอยู่ร่วมกันในสังคมจะต้องปราศจากอคติ 4 ประการพระโพธิสัตว์ปกครองประชาชนด้วยจิตเมตตาจึงเป็นที่เคารพรักใคร่ สามารถตัดสินคดีความได้อย่างยุติธรรม แก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความเข้าใจในการสื่อสารให้บุคคลอื่นเข้าใจในหลักการพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้วิธีในการทำให้ผู้อื่นเข้าใจและเชื่อใจในสิ่งที่ต้องการ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านมนุษยสัมพันธ์ สามารถในการเข้าใจผู้อื่น ทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และเจตนาที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในและสามารถจูงใจผู้อื่นได้ดีโดยพระนารทพรหม แสดงให้เห็นว่าพระองค์เสด็จมาจากเทว 9 การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 โลก ตอบข้อสงสัยของพระเจ้าอังคติราชได้ทุกข้อ และรู้ว่าพระราชาองค์นี้เชื่อมั่นในมิจฉาทิฏฐิเสียแล้ว นารทฤาษีจึงได้เอานรกมาแสดงให้เห็นต่อหน้า จึงเกิดความหวาดกลัวยอมคลายมิจฉาทิฏฐิ”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการสื่อกันด้วยหลักมนุษยธรรมในสังคมไม่มีการเอนเอียงเข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ผู้มีปัญญามากสามารถระงับเหตุแห่งความขัดแย้งไว้ได้”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเชื่อมสัมพันธไมตรีกับบุคคลต่างๆได้เป็นอย่างดีเพื่อมิให้เกิดความแตกแยกสามัคคี”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13

(สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สะท้อนให้เห็นความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อทุกคน และพร้อมให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การให้หรือการบริจาคเป็นการสร้างความผูกพันธ์และมิตรภาพ”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ความเห็นว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่นเป็นการพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ และเป็นการ ฝึกสติปัญญาด้านการเข้าใจตนเองไปด้วยในเวลาเดียวกัน การทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นส่งเสริมให้บุคคล รู้จักการวางตัวที่ดี การเข้าสังคมอย่างเหมาะสมรู้กาลเทศะ การฝึกฝนด้านมนุษยสัมพันธ์จึงมี ความสำคัญมากในการดำเนินชีวิต สำหรับวัยเด็กนั้น การเล่นเป็นกลุ่มและทำกิจกรรมกลุ่มมี ความสำคัญต่อเด็กมาก ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิให้ทัศนะว่า การเรียนรู้สำหรับเด็กควรมีกิจกรรม กลุ่มจะทำให้เด็กมีพัฒนาการเรียนรู้ที่ดีขึ้น ซึ่งอาจแบ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อให้ครูสามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เมื่อเด็กเจริญเติบโตขึ้นกิจกรรมจะเปลี่ยนรูปแบบไป กรณีนี้ผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า ใน นักศึกษาระดับอุดมศึกษา การได้เรียนรู้จากการทำกิจกรรมจะทำให้เรารู้ว่าอะไรควรมีลำดับก่อนหลัง การทำกิจกรรมจะสอนให้เรารู้จักการวางตัวหรือปฏิบัติตัวอย่างไรให้เหมาะสม ส่วนในผู้สูงอายุนั้นมัก อยู่ในช่วงหลังวัยทำงาน มีการพบปะผู้คนน้อยลง ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ ชีวิตไม่ดีส่วนใหญ่จะเหงา ไม่มีเพื่อน หากดูแลสุขภาพกายอย่างเดียวอาจไม่ใช่คำตอบที่ชัดเจน จากประสบการณ์ คนที่ดูมีคุณภาพชีวิตที่ดี มักมีเพื่อนไปท่องเที่ยว ร้องเพลง ชื่นชมธรรมชาติ ปฏิบัติธรรม ฯลฯ ทำให้เป็นคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้น การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุด้วยกันจะช่วยให้มีสุข ภาวะที่ดีขึ้นได้ นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ให้วิธีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีโดยยกพุทธจริยาของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3 ประการมาอธิบาย คือ 1. ไม่ก้มหน้า เงยหน้าทักทาย 2. เจรจาไพเราะ ไม่เอาคำหยาบคายมาว่ากัน 3. ทักก่อนทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล

4.3.7 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านการเข้าใจตนเอง

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง สติปัญญาด้านนี้จะสามารถสื่อสารความคิดและความต้องการของตนเองได้อย่างชัดเจน ในพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงการเข้าใจตนเองในเรื่องของการรู้เท่าทันความคิดตนเอง คือบุคคลที่หมั่นฝึกจิตดีแล้วย่อมรู้เท่าทันและควบคุมจิตของตนเองได้ มีสติรู้ว่ากำลังคิดอะไรต้องการอะไร และอธิบายความรู้สึกของตนเองได้ดี หากฝึกฝนให้มากเข้าจะเข้าใจการทำงานของกิเลสและระงับไว้ได้ การเรียนรู้มากมายแต่ไม่สามารถดึงเอาความรู้ภายในตนออกมาใช้ประโยชน์ได้เมื่อเกิดเหตุจำเป็นจึงไม่ต่างอะไรกับการไม่ได้ศึกษาเรียนรู้เท่าใดนัก การเรียนรู้ทฤษฎีให้เกิดประโยชน์ จึงมิใช่เรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเพียงเท่านั้น แต่ต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านการเข้าในตนเองกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะมนุษย์ทุกคนมีความต้องการ จำเป็นต้องเข้าใจตนเองเสียก่อนว่าต้องการอะไร และเดินไปในทิศทางไหน จุดมุ่งหมายคืออะไร ในเรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า สภาวะอารมณ์ ความรู้สึก และแรงจูงใจของตนเอง และสามารถประเมินจุดแข็งจุดอ่อนของตนเองได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจตนเอง โดยการใคร่ครวญด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา ดังข้อความที่ว่า “พระองค์ทรงใคร่ครวญถึงการบวชด้วยปัญญาว่าเป็นการหาทางออกให้แก่ชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ได้ ชีวิตนั้นเป็นของลำบากเป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์ ใครเล่ายังจะอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกับใครๆ อยู่อีก เพราะขาดปัญญา เพราะมองให้เห็นธรรม ใครๆ จึงอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกัน ความหวังในผลย่อมสำเร็จด้วยดีแก่ผู้ไม่ใจเร็ว และอย่างประเสริฐที่สุด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความฉลาดที่ต้องเข้าใจตนเองในเบื้องต้น จากนั้นจึงสื่อสารกับคนอื่นได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการพูดคุยสื่อสารกันระหว่างพระเตมิยกุมารกับนายสุนันทะนั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เข้าใจกันได้ จุดเริ่มต้นทั้งสองฝ่ายจะต้องเข้าใจตนเองก่อน เมื่อเข้าใจตนเอง รู้ใจตนเองแล้ว ก็สามารถที่จะเข้าใจผู้อื่นด้วย เช่น เข้าใจว่าตนเองมีความทุกข์และต้องการจะหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น ก็ย่อมจะเข้าใจได้ถึงความต้องการหรือเป้าหมายของผู้อื่นได้ง่ายขึ้น” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะขาดปัญญาเพราะมองไม่เห็นธรรมจึงทำให้ชีวิตคนก่อเวรต่อกัน”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะมนุษย์ต้องเรียนรู้ และเข้าใจตนเอง รู้ให้เท่าทันสถานกาณ์ เรียนรู้การเอาตัวรอด ใช้ปัญญาในการตัดสินใจ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจตนเองได้ โดยการใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ว่า ดังข้อความที่ว่า “พระมหาชนกเมื่อทราบว่าเรือจะจมแน่แล้ว แต่พระมหาชนกไม่รู้สึกตกพระทัยอะไรนัก ทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ รู้เท่าทันสถานการณ์เป็นอย่างดี จึงไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงร้องไห้คร่ำครวญ ไม่กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาอย่างคนอื่น ก็เสวยอาหารจนอิ่ม นำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้จักวางแผนการในการเอาตัวรอด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการที่จะสามารถบำเพ็ญเพียรพยายามให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น จะต้องอาศัยความเข้าใจตนเอง และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองว่าทำได้ และลงมือทำตามแผนที่ได้วางไว้ตามลำดับ การเข้าใจหรือรู้ตัวเองจึงสำคัญที่สุด และนำไปสู่การประสบความสำเร็จในที่สุด” บท

สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจสถานการณ์และใช้สติเตรียมพร้อมในการใช้ชีวิตและหาทางเอาชนะอุปสรรค”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจสภาวะจิตใจที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นอันตราย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะลูกที่ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการเข้าใจตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สุด หากยังไม่เข้าใจตนเองอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็นเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจผู้อื่น ฉะนั้นพระสุวรรณสามจะต้องเป็นผู้ที่เข้าใจตนเอง เข้าใจถึงการกระทำของตนเองที่ผ่านมาทั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน และพร้อมรับสภาพที่จะต้องรับผลของการกระทำ จึงสามารถรับมือกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการเข้าใจตนเอง สามารถในการรู้จัก ตระหนักรู้ในตนเอง สามารถเท่าทันตนเอง รู้ถึงจุดอ่อน จุดแข็งหรือข้อบกพร่องของตนเอง เนื่องจาก สุวรรณสามร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ต้องมาตา บอดในขณะลูกยังเด็ก สุวรรณสามหัวเราะเพราะดีใจที่จะได้ปรนนิบัติดูแลพ่อแม่เพื่อตอบแทนบุญคุณ”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจและสามารถปรับเปลี่ยนตนเองได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจหลักการของการสื่อสาร การสอนให้ผู้อื่นเข้าใจด้วยการทำความเข้าใจด้วยตนเองจากประสบการณ์ตรง จากการได้เห็นสัตว์นรกเองก่อน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการที่จะเป็นผู้ปกครองคนอื่น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจตนเอง รู้ความต้องการและเป้าหมายของตนเอง ซึ่งจะเป็นได้จากการที่พระเนมิราชก่อนจะมาอุบัติบนโลกมนุษย์ท่านได้พยายามศึกษาเรียนรู้ให้ตนเองได้เห็นด้วยตาถึงผลของการกระทำแล้วจึงนำไปสั่งสอนถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ทำตามได้อย่างถูกต้อง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการทำดีทำชั่วและพิจารณาโดยปัญญาจึงเข้าใจสามารถนำมาบอกต่อประชาชนได้”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจหลักการที่ตนจะนำไปใช้ในการตัดสินคดีได้เป็นอย่างดี”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการที่ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ มีไหวพริบที่ดีในการตัดสินคดีความเป็นบัณฑิตที่ผู้คนยอมรับ ย่อมเกิดจากการเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจตนเองได้ โดยมุ่งไปสู่โพธิญาณ ดังข้อความที่ว่า “พระองค์ทอดพระเนตรเห็นนายพรานพาหมองูมาจับ พระองค์ๆ ตัดสินใจยอมแพ้ไม่ทำการต่อสู้ขัดขวางเป็นสิ่งที่บุคคลอื่นทำได้ยากเพราะ “เป็นการต่อสู้กับจิตใจตนเอง ยอมสละร่างกายให้ถูกจองจำ ยอดสละชีวิตเพื่อรักษาศีล” ถือเป็นการใช้ปัญญาในการตัดสินใจสร้างบารมีขั้นสูงสุด คือปรมัตถศีลบารมี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการคิดและแนวปฏิบัติของตนอย่างแจ่มชัด”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากพระภูริทัตท่านเป็นผู้ที่มุ่งมั่นตั้งใจในการรักษาศีล ยอมเสียสละได้แม้กระทั่งชีวิต เพื่อรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จึงถือได้ว่าเป็นความเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ มีเป้าที่ชัดเจน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการเข้าใจตนเองมีความรู้เท่าทันอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความคาดหวัง ความ ปรารถนา และตัวตนของตนเองอย่างแท้จริง โดยการต่อสู้กับจิตใจตนเอง ยอมสละร่างกายให้ถูกจองจำ ยอดสละชีวิตเพื่อรักษาศีล ตามที่ตั้งปรารถนาว่าจะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ชนะตนเองประเสริฐกว่าชนะคนทั้งปวง”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นลักษณะของการทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีแก่คนอื่นตามหลักการที่ตนยึดถือใว้เป็นอย่างดี เช่นหลักการในด้านความเป็นธรรม”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากความเข้าใจตนเองเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของพระจันทกุมารอยู่แล้ว เพราะการจะตัดสินคดีความหรือเป็นผู้ที่จะกระทำเรื่องสำคัญ ๆ จะต้องเข้าใจเป้าหมายของตนเองอย่างชัดเจน ไม่วอกแวกหวั่นไหว พระโพธิสัตว์มีความต้องการให้อาณาราษฎรมีความสุข จึงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการสั่งสอนคนอื่นที่เกิดจากการเข้าใจตนเองอย่างถูกต้องในเบื้องต้น”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มีความหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหว เป็นกลาง”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจหลักการที่คนอื่นฟังเป็นอย่างดี”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นผู้มีความตั้งใจจริง ยึดมั่นในสิ่งที่ตนเองพูดและทำ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่าน

ที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจคนอื่นด้วยเหตุผลและปราศจากอคติสามารถทำให้อยู่ร่วมกันได้โดยไม่ขัดแย้ง พระโพธิสัตว์ ต้องการบำเพ็ญสัจจบารมีเพื่อพัฒนาจิตใจตนเองให้มั่นคง มีกำลังกล้าแข็งขึ้นในการสร้างความดีเพื่อประโยชน์สุขต่อมหาชน พระองค์จึงมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีข้อนี้ด้วยชีวิตเป็นเดิมพันประพฤติรักษาสัจจะเป็นปรกตินับตั้งแต่ประสูติกาล คือ เป็นคนพูดจริง ทำจริง ตั้งใจจริง ดังเหตุการณ์สำคัญคราวที่พระราชาแข่งขันสกาและแพ้ปุณณกยักษ์ แต่ทรงหน่วงเหนี่ยวจะไม่ปฏิบัติตามสัญญาที่ตกลงไว้ ท่านก็ได้กล่าวเตือนพระราชาว่า “การรักษาสัจจะนั้นสำคัญยิ่งกว่าชีวิต ตนยอมไปกับยักษ์ดีกว่าให้พระราชาเสียสัตย์”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดก ในด้านความเข้าใจตนเองมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจตนเองถึงผลที่ทำไปแล้ว ย่อมได้ผลกลับคืนมาอย่างแน่นอน ไม่ช้าก็เร็ว ดังข้อความว่า ตั้งจิตอธิษฐานแล้วเปล่งวาจาว่า ผลจากทานในครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงหนุนนำให้สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคตกาลนั้นด้วยเถิด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมอบช้างมงคลแก่ชาวเมืองอื่น ก็เพราะเล็งเห็นประโยชน์สำคัญที่แท้จริง ซึ่งเกิดจากการเข้าตนเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสำคัญ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การที่พระเวสสันดรสามารถให้ทานได้ทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิต แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้”

สรุป การเข้าใจตนเองแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ การเข้าใจตนเองในระดับทั่วไป และการเข้าใจตนเองในระดับลึก ในประเด็นแรกผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ทัศนะว่า การรู้และเข้าใจตนเอง คือ การเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของตนเอง อธิบายออกมาได้อย่างชัดเจนว่าชอบอะไร ไม่ชอบอะไร ทำสิ่งนี้เพราะอะไร เมื่อศึกษาวิชาใด ๆ แล้วรู้ว่าตนเองเข้าใจหรือไม่เข้าใจอะไร ตลอดจนรู้ว่าตนมีสุขภาพอย่างไร รู้กำลังฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง ส่วนประเด็นที่ 2 คือ การเข้าใจตนเองในระดับลึก ผู้ทรงคุณวุฒิเน้นที่การรู้ตนเองในเชิงวิปัสสนาและภาวนามยปัญญา ผู้ทรงคุณวุฒิอธิบายว่าการรู้ตนเองในเชิงวิปัสสนา คือ รู้ว่าตนเองเป็นคนขึ้นมาได้อย่างไร ร่างกายประกอบด้วยขันธ์ 5 รูปคือกายประกอบด้วย ธาตุ 4 สัญญาเกิดได้เสื่อมได้ เวทนา สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญาให้รู้ว่าความจำของเรานั้นเกิดได้ เสื่อมได้ สังขารรู้จิตของตน อะไรมาปรุงแต่งจิตของเราได้บ้าง เช่น น้อยใจตนเอง ภูมิใจตนเอง เป็นต้น และวิญญาณขันธ์ ความรู้ที่เกิดจากอายตนะ ตาเห็นรูปเห็นสี แล้วอาจรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ แต่พระพุทธเจ้าวางใจเป็นกลาง ๆ ก่อน และผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า สติปัญญาด้านการเข้าใจตนเองนี้ ควรมีเรื่องของภาวนามยปัญญาอยู่ด้วย แต่แนวคิดของการ์ดเนอร์ไม่ได้ครอบคลุมส่วนนี้ซึ่งประเด็น ความเข้าใจตนเองในเชิงลึกนี้จะนำพุทธธรรมมาบูรณาการเพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเองทั้ง 2 ระดับ ต่อไป

4.3.8 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านธรรมชาติ

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าสติปัญญาด้านธรรมชาติ โดยฐานของสติปัญญาด้านนี้จะกล่าวถึงความเข้าใจธรรมชาติในเชิงสิ่งแวดล้อม การแยกแยะประเภทของสิ่งมีชีวิตต่างๆและความสัมพันธ์กันของระบบนิเวศน์ ส่วนความเหมือนและความต่างของสิ่งมีชีวิตนั้น ดังนั้น สติปัญญาด้านธรรมชาตินี้นอกจากจะเรียนรู้อย่างวิทยาศาสตร์แล้ว ควรเน้นการมองโลกตามกฎแห่งความเป็นจริงด้วยสัมมาทิฏฐิ 10 ประการได้แก่ 1) ทานที่ให้แล้วมีผลจริง 2) ยัญที่ทำแล้วมีผลจริง 3) การเซ่นสรวงหรือการบูชามีผลจริง 4) วิบากกรรมดีกรรมชั่วมีผลจริง 5) โลกนี้มีจริง 6) โลกหน้ามีจริง 7) มารดามีคุณจริง 8) บิดามีคุณจริง 9) สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นมีจริง 10) พระอรหันต์ผู้สามารถรู้แจ้งโลกนี้โลกหน้ามีอยู่จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านธรรมชาติกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดก ในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจธรรมชาติที่อยู่รอบข้างตัวเอง โดยเฉพาะสถานการณ์ที่ต้องสื่อสารธรรมะกับนายสุนันทะ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากหากเข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิตแล้ว ก็จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาหรือแก้ไขสถานการณ์ได้ง่ายขึ้น” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ควรเข้าใจกฎธรรมชาติคือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่สิ่งคงทนถาวร”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะสามารถเข้าในธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องดำเนินตนอย่างไร และปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อเกิดปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยการเข้าใจธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากหากมีความรู้และเข้าใจในธรรมชาติอย่างแท้จริงแล้ว ก็จะทำให้ไม่เป็นผู้ขลาดกลัวต่อภยันตราย รู้วิธีรับมือและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านธรรมชาติสามารถในการรู้จัก และเข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง เข้าใจกฎเกณฑ์ ปรากฏการณ์ของธรรมชาติ มีความไวในการสังเกต เพื่อคาดการณ์ความเป็นไปของธรรมชาติเนื่องจาก พระมหาชนกนั้นด้วยการที่มีผ้าน้ำมันพันกาย กลิ่นน้ำมันจะไล่สัตว์ต่างๆ และยังช่วยให้ลอยตัวอยู่บนผิวน้ำ ได้ดีล้วงพ้นฝูงสัตว์ทั้งหลายที่จ้องจะกัดกิน

เป็นอาหาร” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ธรรมชาติมีความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงจะต้องมีสติปัญญาในการดำเนินชีวิต”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจสภาพอากาศ ท้องฟ้า และสายน้ำ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจธรรมชาติรอบข้างตัวเป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แปรเปลี่ยน และดับไป เป็นธรรมชาติของชีวิต เวียนว่ายในสังสารวัฏ ธรรมชาติที่เปลี่ยนไปมีเหตุมีผล มีเกิดก็มีดับ หากเข้าใจธรรมชาติของชีวิตแล้วก็จะไม่เป็นทุกข์กบสิ่งเกิดขึ้น แต่พร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า“การเข้าใจธรรมชาติและดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก ในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจธรรมชาติรอบข้างโดยเฉพาะธรรมชาติของการเกิดและการตาย ผลของกรรมของสัตว์ที่เกิดในภพภูมิต่างๆ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการรู้จักและเข้าใจธรรมชาติของชีวิตว่าจะต้องประสบทั้งด้านดีและไม่ดีตลอดจนผลของบุญและบาป สามารถแยกแยะได้สิ่งไหนควร สิ่งไหนไม่ควร ตามสภาพความเป็นจริง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ธรรมชาติมีทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว การรับผลของธรรมฝ่ายดีคือได้อยู่บนเทวโลก การรับผลฝ่ายชั่วคือการตกนรก”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจบริบทของสังคมรอบข้างได้อย่างดี โดยเฉพาะการต้องให้เด็กเป็นตัวกลางในการตัดสินคดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากท่าสามารถมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามสภาพความเป็นจริง จึงตัดสินปัญหาได้อย่างถูกต้อง เพราะธรรมชาติของแม่เมื่อเห็นลูกเจ็บปวดย่อมทนไม่ได้ ส่วนผู้ที่ไม่ใช่แม่ย่อมไม่สนใจ ขอแค่ให้ตัวเองได้ก็พอ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านธรรมชาติมีความไวในการสังเกต เพื่อคาดการณ์ความเป็นไปของธรรมชาติและเข้าใจ ธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง โดยเข้าใจวิสัยของคนเป็นแม่ที่แท้จริง”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรักษาศีลไม่ฆ่าสัตว์”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจธรรมชาติ

หรือสิ่งที่อยู่รอบข้าง โดยเฉพาะการยกภพภูมิของนาคมาอธิบายให้เห็นความสำคัญหลักการทางศาสนา” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการรักษาศีลก็คือการรักษาความปกติหรือธรรมชาติของชีวิตให้เป็นปกติ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดกในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจสถาวะและบริบทของสังคมรอบข้างอย่างดี จึงได้รื้อฟื้นคดีให้เป็นธรรมอีกครั้ง”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากท่านเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของปัญหา และแก้ไขปัญหาตามความเป็นจริง โดยอาศัยพยานหลักฐานที่ชัดเจน โดยปราศจากอคติ”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นลักษณะของการเชื่อมสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมรอบข้างให้มีความสมดุลย์กัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “มองปัญหาที่เกิดขึ้นตามสภาพความเป็นจริง และแก้ไขปัญหาตามจริต”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดก ในด้านความธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เมื่อเข้าในธรรมชาติรอบข้าง และเข้าใจว่าต้องตัดสินอย่างไรเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในสังคม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ความจริงเป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ไม่เสแสร้ง”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดกในด้านธรรมชาติมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การปลีกตัวอยู่ในป่าทำให้เห็นสุนทรียะหรือเสียงธรรมชาต เสียงนก ฯลฯ ซึ่งเป็นความสุนทรียะตามธรรมชาติที่ทำให้เกิดการใคร่ครวญตนเองอย่างแท้จริง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านธรรมชาติความสามารถในการรู้จัก และเข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง เข้าใจกฎเกณฑ์ ปรากฏการณ์ และการรังสรรค์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ มีความไวในการสังเกต เพื่อคาดการณ์ความเป็นไป ของธรรมชาติ โดยพระเวสสันดรโพธิสัตว์ก็ทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงความทุกข์ยากของชาวเมืองกลิงคะ ทรงมีพระเมตตาประทานพญาช้างพร้อมทั้งเครื่องประดับมอบให้ไปพร้อมกัน ทั้งยังประทานคนเลี้ยงช้าง ให้ อีก 500 ตระกูล เพื่อแก้ปัญหาที่จะทำให้ฝนตก” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ธรรมชาติสามารถให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้”

สรุป ในประเด็นนี้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ทัศนะว่า การฝึกฝนสติปัญญาด้านธรรมชาติควรทำตนเองให้เป็นมิตรกับธรรมชาติรู้และเข้าใจธรรมชาติไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และฝึกสังเกตความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติรอบตัว เช่น สังเกตว่าท้องฟ้า ช่วงเวลาใดมีสีอย่างไร ช่วงกลางวันมีสีฟ้า ช่วงเย็นมีสีฟ้าอมม่วง ใบไม้สดใบไม่แห้งแสดงความรู้สึก ต่างกันอย่างไร ซึ่งการฝึกสังเกตการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาตินี้จะทำให้เป็นคนช่างสังเกตด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อคิดที่น่าสนใจว่า เวลาวาดรูปต้นไม้คนมักวาดต้นไม้มีสีเขียว ลำต้นสีน้ำตาล มีกิ่งสองขีดและมีใบฟูๆ แต่ของจริงในธรรมชาตินั้นไม่ใช่ มีการตกกระทบของแสงเงาทำให้มีสีที่แตกต่าง การสอนศิลปะแบบไม่ถูกวิธีอาจทำให้คนขาดการสังเกตไป นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิได้ กล่าวถึงประเด็นของการทำความเข้าใจและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติว่า การเข้าใจธรรมชาติของ การ์ดเนอร์จะมองในมิติว่ามันเกิดปัญหาอะไรเราจะชนะมันอย่างไร แต่ในตะวันออกจะมองว่าเมื่อเกิด ปัญหาแล้วจะคิดว่าเราจะเข้าใจปัญหานั้นอย่างไร จะอยู่กับปัญหานั้นอย่างมีความสุขได้อย่างไร เช่น ตะวันตกถ้าร้อนเปิดแอร์ แต่ตะวันออกถ้าร้อนก็เปิดหน้าต่างใส่เสื้อบาง ๆ หรือไปอาบน้ำ คืออยู่กับธรรมชาติให้ได้ การรู้จักปล่อยวาง ไม่ว่าจะอยู่ในบริบทไหนก็มีความสุข ถ้ารู้จักธรรมชาติแล้วจะสามารถอยู่ได้

4.3.9 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกด้านการดำรงชีวิต

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านการดำรงชีวิต คนที่มีสติปัญญาด้านนี้ รู้ว่าควรดำเนินชีวิตอย่างไรให้เหมาะสมกับตนเอง บุคคลที่มีสติปัญญาด้านนี้ มักมีทิศทางการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน มีแนวคิดทางศีลธรรม ทำให้บุคคลที่มีสติปัญญา ด้านนี้โดดเด่นมักปรากฏในกลุ่ม นักบวช ผู้ให้คำแนะนำในการใช้ชีวิต เป็นต้น กล่าวได้ว่า สติปัญญา ด้านนี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและมีความสุข ดังนั้น การพัฒนาสติปัญญาด้านนี้ จึงมีความคล้ายคลึงการสติปัญญาด้านธรรมชาติ คือ เข้าใจเรื่องสัมมาทิฏฐิ 10 ประการและความสัมพันธ์ของ สัมมาทิฏฐิทั้ง 10 ดังที่อธิบายไว้ข้างต้น นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่หมั่นเจริญสมาธิภาวนาด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านการดำรงชีวิตกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาต ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ได้โดยการทำดีละเว้นความชั่ว ไม่หักหลังเพื่อน อยู่ด้วยความมีเมตตา กรุณาต่อมิตร”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะสามารถนำหลักการในการประพฤติตนไปใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ละเว้นความชั่ว อยู่ด้วยความเมมตา กรุณา การให้อภัย และการหยิบยื่นโอกาส”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการสอนหลักธรรมที่ทำให้นายสุนันทะเข้าใจการดำรงชีวิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา”

บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากการสื่อสารที่พระเตมิยกุการสื่อสารกับนายสุนันทะนั้น เป็นการสื่อให้เห็นความสำคัญของการมีชีวิตว่าล้วนประกอบด้วยความทุกข์ อย่าเสียเวลากับการสร้างเวรสร้างกรรมกับผู้อื่น จงรีบหมั่นแสวงหาหนทางดับทุกข์ เพื่อความหลุดพ้น ก่อนชีวิตจะสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสามารถประสบผลสำเร็จได้”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การใช้ชีวิตด้วยความมานะพากเพียร บากบั่น”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะสามารถนำหลักการของพระมหาชนกไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ในการประพฤติตนและปฏิบัติตนให้ประสบความสำเร็จในชีวิตได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การเข้าใจในการเอาตัวรอดในสถานการณ์ฉุกเฉิน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากความเพียรที่พระมหาชนกแสดงให้เห็น มันหมายถึงการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมายและการจะบรรลุเป้าหมายของการดงชีวิตได้นั้นจะต้องมีการวางแผนชีวิตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และดำเนินการด้วยความรอบครอบ สุดท้ายก็จะทำให้ประสบความสำเร็จได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “คบมิตรที่ดีนำไปสู่ชีวิตดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้หลักการดำเนินชีวิตที่ต้องคอยปรนนิบัติผู้มีพระคุณ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากวิถีชีวิตของพระสุวรรณสามจะต้องเปลี่ยนไปจากเดิม แต่ท่านก็พร้อมจะรับมือ มองโลกในแง่ดี จะเห็นได้จากการที่ท่านร้องให้เสียใจที่บิดามารดาต้องตาบอดเพราะพิษงู และหัวเราะเพราะจะได้ปรนนิบัติบิดามารดาตาบอดอย่างเต็มที่ แสดงให้เห็นว่าท่านเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตย่อมเป็นไปตามกรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการดำรงชีวิต สามารถในการไตร่ตรอง คิดคำนึง ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ เหตุผล ของการดำรงอยู่ เข้าใจการวางแผนชีวิตและทำหน้าที่ของลูกได้อย่างดีเยี่ยมไม่มีอันใดบกพร่อง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การดูแลเลี้ยงดูผู้มีพระคุณที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา”บท

สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจการดำรงชีวิตของประชาชนที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากเรื่องราวของพระเนมิราชนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตในปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม เห็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างชัดเจน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อยู่ที่ว่าแต่ละคนจะเลือกแบบไหน”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ในคุณธรรมแล้ว บ้านเมืองก็สงบสุข”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการที่เป็นชีวิตของความเป็นแม่ได้อย่างดี หากใครเป็นแม่เด็กที่แท้จริง ย่อมปล่อยมือจากเด็ก เพราะไม่ต้องการให้ลูกเจ็บปวด”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องเป็นการสื่อให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมมีอุปสรรคหลากหลาย แต่จะต้องพยายามแก้ไขให้ได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การดำรงชีวิต จะต้องมีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตลอดถึงสรรพสัตว์”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักดำเนินชีวิตอย่างแน่วแน่” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสิ่งที่พระภูริทัตทำก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่อย่างมั่นคง สง่างาม เป็นบทเรียนเป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ยอมเสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต ยอมสละชีวิตเพื่อสร้างบารมีธรรม พระโพธิสัตว์สามารถอดทนต่อความยากลำบากในการดำรงชีวิตนานัปการ เพราะมีเป้าหมายในการบำเพ็ญคุณงามความดียอมแลกด้วยชีวิต นับเป็นสิ่งที่สามัญชนกระทำได้ยากอย่างยิ่ง”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการตัดสินคดีที่เป็นธรรมด้วยหลักกฎหมาย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากท่านเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิต ด้วยความเป็นผู้ที่มีความรู้คู่คุณธรรม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การดำรงชีวิตในสังคม มนุษย์ควรมีคุณธรรมคือความไม่ลำเอียงอคติ เมื่อปราศจากอคติแล้ว การอยู่ร่วมกันย่อมเป็นสุขในสถานการณ์คับขันยากลำบากของชีวิต พระโพธิสัตว์สามารถแก้ไขเหตุการณ์ต่างๆ ให้กลับมาเป็นปกติสุขได้เป็นอย่างดีด้วยพระทัยที่เด็ดเดี่ยวมั่นคง ไม่ลุอำนาจต่อความโกรธ

ดำรงชีวิตตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมความเมตตา ผ่านการแสดงออกทางกายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรม เป็นที่ประจักษ์ ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่เชื่อมั่นศรัทธาของประชาชน”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการเข้าใจหลักการนำพาชีวิตของสรรพสัตว์ในภพภูมิต่างๆ และมีการเปรียบเทียบ เชื่อมโยงให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลต่างๆได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตด้วยการวางตนอย่างเหมาะสม เป็นกลาง ไม่อคติ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลเป็นมิจฉาทิฐิย่อมทำความผิดหรือความชั่วได้ง่าย”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดกในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการในการดำเนินชีวิตของแต่ละฝ่ายและแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงเป็นอย่างดี”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตในสถานการณ์คับขันยากลำบากของชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง พระโพธิสัตว์สามารถแก้ไขเหตุการณ์ต่างๆ ให้กลับมาเป็นปกติสุขได้เป็นอย่างดีด้วยพระทัยที่เด็ดเดี่ยวมั่นคง”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดก ในด้านการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การรู้และเข้าใจหลักการในชีวิต”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตของผู้มีจิตสาธารณะ” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การดำรงชีวิตจงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิได้แสดงทัศนะในประเด็นนี้ ว่า เป็นการกำหนดเป้าหมายชีวิต ควรรู้จักวางแผนและบริหารเวลาในแต่ละวันให้ลงตัว ดำเนินชีวิตให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน เมื่อเพียรพยายามแล้วก็พอใจตามที่มียินดีตามที่ได้ ไม่โลภอยากได้มากจนเกินไป และปล่อยวางได้ชีวิตจึงจะมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิให้ความเห็นว่า ผู้สูงอายุจะต้องรู้จักปล่อยวาง ไม่ว่าจะอยู่ในบริบทไหนก็มีความสุข ถ้ารู้จักธรรมชาติแล้วจะสามารถอยู่ได้ แต่ถ้ายังยึดติด เช่น ลูกต้องมาดูแล ถ้าไม่มาแสดงว่าอกตัญญู ก็จะไม่มีความสุข ควรปล่อยวางให้ได้ เขาพูดไม่ดีเขาก็ไม่ดีเอง เราไม่ต้องรับอารมณ์ที่ไม่ดีของเขามา ดังนั้น การเข้าใจชีวิตและปล่อยวางได้จึงสำคัญมาก

4.3.10 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ด้านการสอน

ผู้วิจัยได้วิจัยแล้วว่าการใช้ปัญญาด้านการสอน แม้ในปัจจุบันมีทฤษฎีการสอนมากมาย แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือ การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีใดๆที่เหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ และเกิดสัมฤทธิ์ผลคือ บุคคลผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างถ่องแท้ ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและสามารถสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอบทสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวถึงความสอดคล้องในการใช้ปัญญาด้านการสอนกับบทบาทของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระเตมิยชาดกในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะสามารถนำไปใช้ในการสอนได้ เช่น อย่ามองคนที่ภายนอกต้องมองคนที่ภายใน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านที่ตรงกับการสื่อสารหรือแสดงธรรมโดยตรง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากเป็นการสอนให้รู้จักการใช้ปัญญา ไหวพริบ ในการแก้ไขปัญหาในสถารการณ์ที่คับขัน สอนให้รู้จักการพูดจา สร้างสัมพันธภาพที่ดี ผูกมิตรไมตรีต่อผู้อื่น ไม่ควรจองเวรซึ่งกันและกัน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการสอน สามารถแสดงให้เห็นถึงหนทางดับทุกข์” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะการใช้ชีวิตด้วยปัญญาและมีสติทำให้คนเข้าถึงความสำเร็จได้เป็นตัวอย่างของการใช้ปัญญาและสติ”

เรื่องที่ 2 พระมหาชนกชาดกในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เพราะสอนให้รู้ว่าการที่บุคคลจะประสบความเสร็จได้ นั้นต้องมีความพยายาม มีมานะ พากเพียร บากบั่น ไม่ย่อท้อ อดทนและไม่ท้อถอย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้หลักการในการสอนคนอื่น โดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างด้วยการเอาตัวรอดจากการจมน้ำตาย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากเรื่องราวของพระมหาชนกนั้น สามารถนำมาเป็นบทเรียนของชีวิต เป็นแบบอย่างของผู้ที่มุ่งมั่นทำงานด้วยความเพียรพยายาม จะต้องอาศัยแรงกายและแรงใจอันแรงกล้า กว่าจะฟันฝ่าปัญหาอุปสรรคไปได้ จึงถือได้ว่าเป็นคติสอนใจที่ดี นำมาเป็นตัวอย่างในการสอนให้รู้จักใช้ความอดทนความเพียรพยายามได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การมีสติและความอดทนเป็นต้นแบบของผู้ประสบผลสำเร็จ”

เรื่องที่ 3 พระสุวรรณสามชาดกในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ปลูกพืชเช่นใดก็ได้ผลเช่นนั้น”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่สุวรรณสามได้กระทำเป็นลักษณะของปฏิบัติบูชาด้วยการเลี้ยงดูพ่อแม่ ซึ่งเป็นหลักการสอนด้วยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากเรื่องราวพระสุวรรณสาม สามารถนำมาเป็นบทเรียนสอนใจให้ผู้ประสบปัญหาต่างๆ แล้วอย่าท้อ ควรมองโลกในแง่ดี ทุกการกระทำย่อมมีเหตุมีผลของมัน ฉะนั้นจึงควรทำวันนี้ให้ดีที่สุด เมื่อมีปัญหาก็หาทางแก้ไข อย่าน้อยใจในวาสนา มุ่งทำความดีเพื่อพัฒนาตนเองต่อไป” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้เป็นคนรู้คุณผู้มีพระคุณ กตัญญูกตเวทีตามหลักพระพุทธศาสนา”

เรื่องที่ 4 พระเนมิราชชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้ตนเองทำความดี และสอนให้ผู้อื่นทำดีด้วย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านการสอนได้ โดยใช้ข้อมูลที่ได้พบเห็นมาสอนโดยตรง คือพระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ทรมานต่าง ๆ นานา ที่เหล่าสัตว์นรกนั้นได้รับในนรกขุมต่าง ๆ พระองค์เกิดความสะดุ้งกลัว แม้นรกล้วนเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว หวาดผวาสั่นสะท้าน สลดหดหู่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงท้อถอย และได้ตรัสถามถึงว่าแต่ละขุมสาเหตุที่พวกสัตว์นรกต้องมาหมกไหม้อยู่ในนรกขุมต่างๆ ซึ่งมาตลีเทพบุตรได้กราบทูลให้พระเนมิราชทราบโดยละเอียด จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้พระปัญญาพิจารณา ไม่ว่านรกจะน่ากลัวขนาดไหนก็ทรงอดทนอดกลั้นไม่หนีไปไหน ผลจากที่พระเจ้าเนมิราชที่ได้ไปชมนรก เพื่อจะมาประกาศแจกแจงให้ ประชาชนของพระองค์ ลด ละ เลิก ในสิ่งที่เป็นอกุศลทุกอย่าง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้แนวทางในการสอนประชาชนให้เข้าใจโดยง่าย” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสามารถนำมาใช้เป็นบทเรียนของชีวิต สอนให้รู้จักการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องและเหมาะสม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการสอนพระองค์ทรงสอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในคุณธรรม ก็ทำให้เขาเหล่านั้นจงรักภักดี ทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตต่อส่วนรวม คือ ประเทศชาติบ้านเมือง ตั้งใจละเว้นความชั่ว มุ่งมั่นทำความดี จึงทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข ทุกคนจึงได้ใช้ชีวิตอย่างสันติสุขร่วมกันไปตลอดกาลนาน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้คนรู้บาปบุญ”

เรื่องที่ 5 พระมโหสถชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านการสอนได้ โดยใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริงของเรื่องที่เกิดขึ้น คือมโหสถก็ได้บอกกับประชาชนว่า หญิงผู้ครอบครองไม่ใช่แม่ของ

เด็ก แต่เป็นนางยักษ์ที่ปลอมตัวมาหวังขโมยเด็กไปกิน ที่รู้ว่าเป็นนางยักษ์ก็เพราะสังเกตุเห็นนัยน์ตาแดงก่ำ ไม่กระพริบ ตัวไม่มีเงา มีอาการโหดร้ายไม่กลัวเด็กได้รับอันตรายในขณะที่เยื้อแย่งกัน ซึ่งไม่ใช่วิสัยของคนเป็นแม่ที่แท้จริง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการสอนให้เป็นที่ยอมรับ และมีความเป็นธรรมอย่างชาญฉลาด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องเป็นการสอนให้คนได้รู้จักการใช้ไหวพริบปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์เป็นฐานสำคัญ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้มีความเมตตากรุณาต่อกันและความสัจจริง”

เรื่องที่ 6 พระภูริทัตตชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจและใช้หลักการสอนที่ชาญฉลาดที่เรียกว่ากุศลซึ่งในการสอนให้คนอื่นเข้าใจเจตนารมณ์ของตน” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากสามารถนำเรื่องราวของท่านมาศึกษาแล้วถอดบทเรียนได้ให้เห็นถึงการมุ่งมั่นในการรักษาคำพูด ตั้งใจทำสิ่งใดแล้วต้องทำอย่างจริงจัง” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้เอาชนะตนเองเพื่อความดีสูงสุด”

เรื่องที่ 7 พระจันทกุมารชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านการสอนได้ โดยที่การตัดสินคดีความต้องมีความรู้ทั้งหลักฎหมาย และศีลธรรม จึงทำหน้าที่ได้อย่างดี ดังข้อความที่ว่า พระองค์ท่านไม่เพียงจะรอบรู้หลักกฎหมายและหลักสร้างความยุติธรรม หากยังเป็นผู้มีจริยธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลธรรม มีคุณธรรมเหนือกว่าปุโรหิตกัณฑหาละอยู่หลายขุม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เข้าใจหลักการสอนให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยใช้ความรู้ที่ตนมีให้เกิดประโยชน์แก่สังคม” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากเรื่องราวของท่านสามารถนำมาเป็นบทเรียนที่ดีในการผดุงความเป็นธรรมในสังคมได้” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “การตัดสินความถูกต้องจะต้องคำนึงถึง ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ และโมหาคติ”

เรื่องที่ 8 พระนารทกัสสปชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นด้านการสอน เนื่องด้วยไม่มีอคติ มีปัญญาแจ่มชัด ดังข้อความว่า พระนารทพรหม ผู้ประกอบด้วยอุเบกขาธรรม กล่าวคือ เป็นผู้มีใจหนักแน่นเที่ยงธรรมเป็นกลาง ไม่ประกอบด้วยอคติ ทำให้พระองค์ทรงมีพระปัญญาแจ่มชัด มองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นการใช้กุศโลบายในการสั่งสอนอย่างชาญฉลาด” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13

(สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้รู้จักความเป็นคนหนักแน่นเที่ยงธรรม วางเฉย ปราศจากอคติ”บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16 (สัมภาษณ์วันที่ 29 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “ด้านการสอน พระนารทพรหมได้แสดงอานิสงส์ของการสร้างกุศลกรรม ด้วยการปรากฏกายที่มี วรรณะผ่องใส เหาะเหินเดินอากาศ หายตัวได้ พระราชาเกิดความศรัทธาเลื่อมใส มีจิตกุศลประกอบคุณ งามความดีต่อไป” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “บุคคลเมื่อละมิจฉาทิฐิได้ก็จะดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม สามารถก้าวสู่สัมมาทิฐิได้ สร้างบุญกุศลทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองได้”

เรื่องที่ 9 พระวิธุรบัณฑิตชาดกในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “รู้หลักในการสอนหรือกุศโลบายในการประณีประนอมให้เกิดความเป็นธรรมได้เป็นอย่างดี” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้คนรู้จักการกระทำตามที่พูดด้วยความซื่อสัตย์สุจริต” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “หลักธรรมสู่ความสำเร็จเช่นอริยสัจ 4, สัปปุริสธรรม 7, อิทธิบาท 4, สามารถพัฒนาคนสู่ความสำเร็จได้ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ทรงธรรม เมื่อเห็นปุณณกยักษ์ประพฤติอกุศล จึงเมตตาเตือนสติด้วยการแสดง “สาธุนรธรรม” ซึ่งแปลว่าธรรมะสำหรับคนดี ทำให้ยักษ์ละอายใจตนเอง กลับมีสัมมาทิฏฐิ ต่อจากนั้นก็ได้ให้โอวาทธรรมสั่งสอนพญานาคราช ตลอดถึงมเหสี ใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์ จากร้ายให้กลายเป็นดีได้”

เรื่องที่ 10 พระเวสสันดรชาดก ในด้านการสอนมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 (สัมภาษณ์วันที่ 21 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “เป็นกุศโลบายในการสอนให้เน้นผลของการทำความดีแล้วย่อมได้รับผลนั้น” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 (สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “สอนให้คนรู้จักการให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเป้าหมายอันยิ่งใหญ่” บทสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17 (สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2566) กล่าวไว้ว่า “พรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นคุณธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน”

สรุป ผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวว่า ครูเป็นต้นแบบที่สำคัญ เป็นตัวอย่างในการสอนที่ดีทั้งวิธีการสอน การเลือกใช้ภาษาที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียน และคุณธรรม เช่น ความเมตตา ตรงต่อเวลา ให้ความเป็นกันเองกับลูกศิษย์ จะทำให้เด็ก สามารถเรียนรู้ทั้งวิธีการสอนที่ดีและซึมซับคุณธรรมไปด้วยในเวลาเดียวกันได้ดังนั้น ผู้ที่มีคุณสมบัติ ของความเป็นครูหรือฝึกฝนความเป็นครู ควรสอนตนเองให้ได้ก่อน คือ อบรมตนเองให้เป็นทั้งผู้มีความรู้และคุณธรรมเสียก่อนจึงจะทำหน้าที่สอนผู้อื่นได้ดี ทั้งนี้ผู้ทรงคุณวุฒิให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า หากผู้เรียนไม่ใช่เด็กแต่เป็นผู้ใหญ่ หรือผู้สูงอายุ จะต้องใช้วิธีการสอนที่ต่างกัน ควรให้หลักการ ทฤษฎี และวิธีการไปโดยไม่ต้องใส่อะไรมาก ปล่อยให้ท่านปฏิบัติงานไปให้จิตของท่านทำงานไป ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความเห็นในลักษณะเดียวกันและแนะนำให้เพิ่มวิธีการเรียนแบบสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน จะเป็นวิธีที่เหมาะกับผู้สูงอายุ

4.4 บทสรุป

ผลจากการวิจัยจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 17 รูป/คน อธิบายได้ว่า ทฤษฎีพหุปัญญาทั้ง 10 ด้าน สามารถบูรณาการร่วมกับการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมได้อย่างสอดคล้อง และเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาทั้งสองส่วนคือ ปัญญาเป็นความรู้ที่สามารถแสวงหาและพัฒนาได้ให้อย่างถูกหลักและวิธีการ ซึ่งการวิจัยนี้ได้ยึดถือบทบาทการพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกเป็นตัวตั้ง จึงสามารถสรุปเป็นขั้นตอนการบูรณาการการพัฒนาปัญญาได้ 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนการบูรณาการ	คำอธิบาย
ขั้นตอนที่ 1) ข้อมูล	ข้อเท็จจริงหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ
ขั้นตอนที่ 2) การวิเคราะห์	เป็นกระบวนการคิดเชิงลึก ที่ต้องใช้ความสามารถและทักษะในการตั้งสมมติฐาน การสังเกต การสืบค้น และการหาความสัมพันธ์ ที่เชื่อมโยง กันได้อย่างมีเหตุมีผล
ขั้นตอนที่ 3) อายโกศล ความรอบรู้ในทางเจริญและเหตุของความเจริญ	คือ ความฉลาดในความเจริญ รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ อะไรคือความเจริญ วิธีใดที่จะทำให้เกิดประโยชน์ วิธีไหนที่จะทำให้ได้รับความเจริญ เป็นต้น
ขั้นตอนที่ 4) อปายโกศล ความรอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม	คือ ความฉลาดในความเสื่อม รู้ว่าอะไรคือความเสื่อม อะไรคือสาเหตุของความเสื่อมแล้วหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น ๆ เสีย
ขั้นตอนที่ 5) อุปายโกศล ความรอบรู้วิธีการที่จะแก้ไขเหตุการณ์ และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ	คือ ความฉลาดในอุบาย เช่น เมื่อเกิดปัญหาขึ้นสามารถคิดหาทางแก้ไขได้ถูกต้องและทันการณ์ สามารถคิดหาวิธีทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงได้ เป็นต้น

บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยการนำทฤษฎีพหุปัญญา 10 ด้านของโฮวเวิร์ดการ์ดเนอร์มาบูรณาการร่วมกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก อธิบายได้ว่ามิติการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก เน้นการพัฒนาให้มีความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้วจะสามารถพัฒนาการคิด การพูด การกระทำให้ดีงามขึ้นเป็นลำดับ การมุ่งขัดเกลาความหยาบของจิตที่ประกอบด้วยกิเลส ให้ละเอียดประณีต ขึ้นจนหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะได้อาจกล่าวได้ว่า มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกเน้นการพัฒนาปัญญาเชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายขจัดทุกข์ให้หมดไป ในขณะที่การพัฒนาปัญญาทางตะวันตกในปัจจุบันนั้น มุ่งเน้นการสร้างเสริมทักษะความเชี่ยวชาญเพื่อประกอบการงานอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้หน้าที่ของพลเมืองที่ดี ไม่ก่อความเดือนร้อนวุ่นวายในสังคมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์ ดังนั้น หากบูรณาการทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน จะได้กระบวนการพัฒนาปัญญาที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต มีทั้งสติปัญญาในการประกอบการงานอาชีพต่าง ๆ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และพัฒนาปัญญาของตนให้มีความบริสุทธิ์ เพื่อขจัดทุกข์ให้สิ้นไปตามแนวทางในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกในงานวิจัยฉบับนี้ มุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาแนวพุทธในระดับโลกิยะเท่านั้น เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะพัฒนาไปสู่โลกุตตระปัญญาในอนาคตต่อไป

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 4 ประการดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญา 2) เพื่อศึกษามิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก 3) เพื่อบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ “รูปแบบบูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” การศึกษาค้นคว้าข้อมูลในแนวคิดทฤษฎีมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก โดยศึกษาข้อมูลด้านพระพุทธศาสนาในชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐและภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) เอกสารวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ จำนวน 17 รูป/คน เพื่อรับรองกระบวนการวิจัย และผลการวิจัย โดยมีขั้นตอนวิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีแนวคิดตะวันตก

5.1.2 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

5.1.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

5.2 อภิปรายผล

5.3 องค์ความรู้บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

5.3.1 ที่มาขององค์ความรู้

5.3.2 รูปแบบองค์ความรู้

5.3.3 แนวคิดการใช้องค์ความรู้

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยการบูรณาการระหว่างแนวคิดทฤษฎีในการพัฒนาปัญญาของการ์ดเนอร์ กับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาปัญญาที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างกับยุคก่อน ๆ อย่างมาก ทั้งเทคโนโลยีสารสนเทศที่เข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมาก และรูปแบบวิธีการเรียนรู้เป็นศูนย์กลางมากขึ้น เป็นต้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีในการพัฒนาปัญญาในปัจจุบัน พบว่า ทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์ มีผู้นำไปใช้ในการวิจัยทางการศึกษาและพัฒนาสติปัญญามนุษย์อย่างกว้างขวาง เนื่องจากการศึกษาในยุคก่อน ๆ นั้น ความชำนาญในสาขาใดสาขาหนึ่งอาจทำให้บุคคลนั้นได้งานที่ดีทำ ต่างกับในปัจจุบันที่การสังเคราะห์และความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างสิ่งใหม่ๆ มีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น เพราะทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้จำนวนมหาศาลในโซเชียลเน็ตเวิร์คได้ จึงมีโอกาสในการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกัน ดังนั้นในยุคปัจจุบันความชำนาญในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องชำนาญหลายอย่างซึ่งจะเป็นฐานที่สำคัญในการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม การมีความสามารถในการทำงานมากแต่ไร้จริยธรรม ไม่อาจทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาจึงสามารถเติมเต็มทฤษฎีของการ์ดเนอร์ให้สมบูรณ์ในด้านการพัฒนาปัญญาทางธรรม และยังสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในส่วนต่าง ๆ เพื่อให้แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญาของการ์ดเนอร์มีกระบวนการอันเป็นมาตรฐานกลางที่ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ให้เกิดความชำนาญได้อีกด้วย ดังนั้น การบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีของการ์ดเนอร์กับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก จึงสามารถสร้างรูปแบบการพัฒนาปัญญามนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ขึ้นได้ จากการวิจัยการบูรณาการระหว่างแนวคิดทฤษฎีในการพัฒนาปัญญาของการ์ดเนอร์กับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก สามารถสรุปผลการวิจัยได้ 3 ส่วนใหญ่ ๆ ประกอบด้วย 1) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาปัญญาของการ์ดเนอร์ 2) มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก และ 3) บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ดังต่อไปนี้

5.1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาปัญญา

ในส่วนนี้ผู้วิจัยขอสรุป แนวคิดทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของศาสตราจารย์ ดร.โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ ที่กล่าวว่า มนุษย์นั้นมีสติปัญญาในตนเองอย่างน้อย 10 ด้าน อันประกอบด้วย 1) ด้านภาษา 2) ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ 3) ด้านดนตรี 4) ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5) ด้านมิติสัมพันธ์ 6) ด้านมนุษยสัมพันธ์ 7) ด้านการเข้าใจตนเอง 8) ด้านธรรมชาติ 9) ด้านการดำรงชีวิต 10) ด้านการสอน ซึ่งมนุษย์แต่ละคนมีสติปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน แต่สามารถพัฒนาพหุปัญญา ทั้ง 10 ด้านพร้อมกันให้เกิดขึ้นในมนุษย์แบบองค์รวมได้ สติปัญญาแต่ละด้านมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น และสามารถทำงานร่วมกันระหว่างปัญญาแต่ละด้านได้ดังตัวอย่างเรื่อง

การทำงานของสถาปนิก ที่ต้องใช้สติปัญญาหลายด้านในเวลาเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานออกแบบอาคารที่แข็งแรงเหมาะแก่การอยู่อาศัย และมีความสวยงามด้วยแนวคิดดังกล่าวจึงมีผู้นำทฤษฎีพหุปัญญาไปวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา หรือแม้แต่วัยผู้ใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพหุปัญญาของบุคคลให้ดีขึ้น นำมาใช้ในการออกแบบวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนนำคะแนนพหุปัญญามาทำนายสายการเรียน สาขาอาชีพที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเองได้ อย่างมีความสุข และเป็นประโยชน์ต่อสังคม

5.1.2 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

การพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก ตั้งแต่ เตมิยชาดก-เวสสันดรชาดก โดยภาพรวมผู้วิจัยได้พบว่า ปัญญาที่ปรากฏในมหานิบาตชาดกแต่ละชาดก มีปัญญาปรากฏชัดเจน แต่บางชาดกก็อาศัยบริบทรอบข้างที่มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน ผู้วิจัยได้นำประเด็นต่างๆมาขยายเนื้อความ และนำมาวิเคราะห์ตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก ปัญญาจึงเป็นหลักธรรมสำคัญต่อชีวิตของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์ ในเนื้อหาตั้งแต่ เตมิยชาดก-เวสสันดรชาดก จะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์อาศัยปัญญาทั้ง 3 ประการกล่าวคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา ในการบำเพ็ญบารมี ซึ่งมีปรากฏแทรกแซงอยู่ในเนื้อหาของแต่ละชาดก สรุป จากการศึกษามหานิบาตชาดกที่เกี่ยวเนื่องด้วยการพัฒนาปัญญาของพระโพธิสัตว์จำนวนทั้ง 10 เรื่อง แต่ละชาติ ที่พระโพธิสัตว์มาสร้างบารมี ถ้าพระโพธิสัตว์ขาดปัญญาก็ไม่สามารถที่จะบรรลุเป้าหมายได้ ถึงแม้ว่าชีวิตในตอนต้นในแต่ละชาดกจะมีอุปสรรคมาขัดขวางมากมาย ให้ได้รับความเจ็บปวดทั้งร่างกายและจิตใจ แต่โดยใช้ปัญญาฟันฝ่าในทุกเรื่องราว ไม่ว่าพระองค์จะอยู่ในสถานการณ์ใด เวลาไหน และด้วยหลักปัญญานี้เอง ท้ายสุดพระโพธิสัตว์ก็บรรลุเป้าหมายที่พระองค์ทรงวางไว้ในทุกภพทุกชาติ

5.1.3 บูรณาการการพัฒนาปัญญาด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

พหุปัญญาของการ์ดเนอร์นั้นมีความโดดเด่นในเรื่องการพัฒนาสติปัญญาหลายด้านอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้เกิดความชำนาญตามความถนัดของตนต่อไปได้ จะเห็นว่ากระบวนการพัฒนาปัญญาแบบของตะวันตกนั้น หากเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาแล้วจะอยู่ ในระดับของสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา เพราะทฤษฎีพหุปัญญาเน้นการพัฒนา “intelligence” สามารถพัฒนาไปสู่ปัญญา (wisdom) ได้แต่จัดอยู่ในช่วงของสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อนำทฤษฎีพหุปัญญามาบูรณาการร่วมกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก สามารถมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับปัญญาที่เกิดจากการเจริญสมาธิภาวนาซึ่งเป็นปัญญาที่อบรมจิตให้บริสุทธิ์ ผู้วิจัยเห็นว่าภาวนามยปัญญานั้นสำคัญอย่างมาก เนื่องจากการฝึกสมาธิให้มาก แล้วจะมีความคิดที่ไม่สับสน ทำให้การฟังและการคิดมีประสิทธิภาพมากกว่าผู้ที่คิดฟุ้งซ่าน เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขที่ต้นเหตุได้ตามความเป็นจริง และสามารถพัฒนาไปสู่การเจริญสมาธิภาวนาในระดับสูงที่เรียกว่าวิปัสสนา อันเป็นการชำระกิเลสเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าภาวนามย

ปัญญาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา และด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนานี้ มีมิติที่ลึกซึ้งสามารถครอบคลุมการพัฒนาปัญญาแบบตะวันตกคือทฤษฎีพหุปัญญา หากนำกระบวนการพัฒนาปัญญาแบบตะวันตกคือทฤษฎีพหุปัญญาและมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในในมหานิบาตชาดกมาบูรณาการร่วมกัน จะทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาได้ทั้งปัญญาเพื่อการเลี้ยงชีพ และปัญญาเพื่อการขจัดกิเลสตามแนวทางของพระพุทธศาสนาสืบไป

5.2 อภิปรายผล

จากการวิจัยแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาปัญญาจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศนั้นมีแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีพหุปัญญา ในหน้า 6-9 และแนวคิดการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา จากผู้ทรงคุณวุฒิกิตติมศักดิ์ 1 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ในหน้า 9-16 ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาสติปัญญามนุษย์ตามทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์นั้นหากเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาแล้วจะอยู่ในระดับของสุตามยปัญญาและจินตามยปัญญา เนื่องจากทฤษฎีพหุปัญญาเน้นการพัฒนา “intelligence” เป็นปัญญาที่จำเป็นต่อการพัฒนาสติปัญญาเพื่อประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าในทางโลก การฟังและการคิดจะช่วยในการนำความรู้ไปใช้เพื่อการประกอบอาชีพและทำมาหากินเพื่อสร้างฐานะสร้างครอบครัวและพัฒนาประเทศชาติ ปุถุชนผู้ปรารถนาความมั่งคั่งร่ำรวยจึงต้องขวนขวายศึกษาหาความรู้จากการฟังและการคิด ความรู้ที่ได้จาก สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาจึงเพียงพอที่จะช่วยนำพาชีวิตของเขาไปสู่ความสำเร็จในทางโลก โดยบุคคลเหล่านั้นไม่คำนึงศึกษาหาความรู้ในทางธรรม ไม่จำต้องแสวงหาประสบการณ์ด้านในของจิตวิญญาณ ไม่จำต้องเรียนรู้การฝึกสติและไม่ต้องปฏิบัติสมาธิภาวนาใดๆทั้งสิ้น ผู้คนส่วนใหญ่วาดหวังไว้แต่การแสวงหาทรัพย์สินเงินทองและชื่อเสียงเกียรติยศ พวกเขาไม่ใส่ใจในเรื่องการสัมผัสรับรู้ทางจิตวิญญาณ ไม่ต้องการเรียนรู้อารมณ์กรรมฐานและไม่สนใจกับความสงบสุขทางด้านจิตใจจากการปฏิบัติสมาธิภาวนา ปุถุชนทั้งหลายคิดว่าความรู้เกี่ยวกับสัมมาสติ สัมมาสมาธิในทางพระพุทธศาสนาและประสบการณ์เกี่ยวกับการสัมผัสใกล้ชิดกับดวงจิตนั้น เป็นกิจธุระเฉพาะของพวกนักพรต นักบวชและโยคีเท่านั้น ความเข้าใจดังกล่าวจึงนับเป็นความผิดพลาดอย่างร้ายแรงของชาวพุทธ เพราะชีวิตนี้ไม่ใช่มีแต่เฉพาะเรื่องของโภคทรัพย์และการปรนเปรอความสุขทางกามเท่านั้น อีกทั้งความโลภ โกรธ หลง ยังเป็นเหตุทำให้ปุถุชนทั้งหลายมองข้ามความมีอยู่จริงของดวงจิตดวงนี้และละเลยต่อความรู้และการสัมผัสด้านในของจิตวิญญาณ ไม่ตื่นรู้และไม่ตระหนักในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่วและวิบากกรรมทั้งหลายที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ พวกเขาจึงไม่ใส่ใจในเรื่องของสมาธิ อันเป็นความรู้ที่จะนำความสุขสงบและการหนีห่างจากกามคุณทั้งหลายให้แก่ชาวพุทธได้ดีและประเสริฐยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองและเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ความรู้จากสมาธิภาวนายังช่วยผู้ปฏิบัติได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับภพชาติและการเกิดใหม่ ช่วยผู้ปฏิบัติให้หันเหจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้น ให้ใส่ใจต่อการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนามากขึ้น ลำพังแต่การแสวงหาแต่ทรัพย์สินเงินทองมีแต่จะทำให้จิตใจ

ไหลตกต่ำและมีผลกระทบในทางเสียหายต่อจิตวิญญาณ ต่อภพชาติ และการเกิดของพวกเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของภพชาติและการเกิดใหม่เป็นเรื่องที่ผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนาทั้งหลายต่างให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ความรู้จากการฟังและการคิดล้วนแต่เป็นเรื่องการส่งจิตออกนอก ส่งจิตออกไปสู่เรื่องราวต่างๆ มากมายที่อยู่นอกตัวเรา เป็นเหตุทำให้จิตใจของเราฟุ้งซ่าน วิตก กังวล และเป็นทุกข์ ความรู้ในทางโลกจึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการเรียนรู้การดำรงอยู่ของจิตวิญญาณที่มีอยู่ภายในกายของเราแต่ละคน ความรู้ทางโลกไม่อาจทำให้ชาวพุทธก้าวไปสู่การฝึกจิตฝึกกรรมฐานเพื่อพิจารณาซากอสุภะที่มีอยู่ในร่างกายของเรา การฝึกกรรมฐาน และการได้สัมผัสกับดวงจิตจึงมีผลดีต่อการลดทอนความกำหนัด ลดทอนกามราคะ และตัดขาดจากอกุศลมูลทั้งปวงอันได้แก่ความโลภ โกรธ หลงลงได้ในที่สุด

ภาวนามยปัญญาจึงเป็นการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติอันเกี่ยวกับการฝึกความเพียร ฝึกสติ ฝึกสมาธิ เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ผ่องใส การปฏิบัติสมาธิภาวนาจึงเป็นเรื่องของการไม่ส่งจิตออกนอก ไม่ส่งจิตออกไปสู่เรื่องราวต่างๆ เหมือนอย่างความรู้จากการฟังและการคิด จิตจะกำหนดรู้อยู่แต่ภายในกายของเรา อยู่แต่ภายในลมหายใจของเรา ให้จิตได้ตามกำหนดรู้ลมหายใจเข้าลมหายใจออก ให้จิตได้ตามกำหนดรู้และพิจารณาความสกปรกเน่าเหม็นของกายนี้ ภาวนามยปัญญาจึงเป็นการปฏิบัติที่กระทำต่อจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับเรื่องอื่นใดทั้งสิ้น เรื่องของจิตจึงเป็นมิติอีกมิติหนึ่งที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับเรื่องของกาย ความรู้และประสบการณ์จากสมาธิภาวนาที่ส่งผ่านเข้าสู่จิตจึงเป็นความรู้ที่หนักแน่น ลุ่มลึกและติดตรึงยาวนานยิ่งกว่าความรู้ที่ส่งผ่านสายตา ผ่านหู หรือผ่านเข้าสู่สมอง สิ่งที่จดจำไว้ในสมองจึงมีโอกาสลืมเลือน จางหายและเสื่อมคลายเมื่อกาลเวลาผ่านไป แต่ความรู้ที่ซึมลึกเข้าสู่จิตวิญญาณจะเป็นสิ่งที่ไม่ลืมเลือน ไม่เสื่อมคลายจางหาย แต่จะติดยึดฝังแน่นเข้าสู่สายเลือด ซึมลึกเข้าสู่ธาตุขันธ์ เข้าสู่โครงกระดูกและเจตสิกของผู้นั้นตลอดไป ดังเช่นการดูรูปภาพซากศพคนตายที่เผยให้เห็นความน่าเกลียดน่ากลัว แม้จะดูภาพนั้นนานเท่าใดก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปสักระยะหนึ่ง ความจำได้และการระลึกรู้ในรูปภาพนั้นจะเสื่อมคลายเลือนหายไป แม้ขณะแรก การระลึกรู้ที่มีต่อรูปภาพนั้นจะช่วยลดทอนความกำหนัดได้ในระดับหนึ่ง แต่เมื่อเวลาล่วงเลยไป ความกำหนัดและกามราคะนั้นจะเผยอตัวและเผยตนออกมาอีกครั้งแล้วครั้งเล่า ซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยการระลึกรู้ในรูปภาพนั้นไม่อาจช่วยทัดทานและดึงรั้งความกำหนัดของเราให้ลดน้อยถอยลงได้การต่อสู้ทัดทานกับความกำหนัดและกามราคะที่ฝังแน่นอยู่ในจิตอันเป็นศัตรูน่าเกรงขามและโหมกระหน่ำโจมตีเราอยู่ทุกขณะจิตนั้น จึงจำเป็นต้องใช้พลังอำนาจที่อยู่ในมิติเดียวกับมิติของจิตวิญญาณเพื่อการควบคุมและลดทอนความกำหนัดและกามราคะนั้น ดังนั้นจึงมีแต่พลังแห่งกรรมฐานที่เกิดจากสมาธิภาวนาที่อยู่ในมิติเดียวกับมิติของจิตวิญญาณเท่านั้นที่มีอำนาจเพียงพอที่จะขัดเกลาจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์ได้ จิตที่ได้รับการขัดเกลาจากพลังของสมาธิภาวนาแล้วจะแสดงออกด้วยการลดละและหนีห่างออกจากกามราคะและความกำหนัดทั้งปวงได้ ซึ่งแนวคิดตะวันตกนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัญญาที่เกิดจากการเจริญสมาธิภาวนาซึ่งเป็นปัญญาอบรมจิตให้บริสุทธิ์ผู้วิจัยเห็นว่าภาวนามยปัญญานั้นสำคัญอย่างมาก เนื่องจากการฝึกสมาธิให้มาก แล้วจะมีความคิดที่ไม่สับสน ทำให้การฟังและการคิดมีประสิทธิภาพมากกว่าผู้ที่คิดฟุ้งซ่าน เมื่อพบ

ปัญหาจะสามารถแก้ไขที่ต้นเหตุได้ตามความเป็นจริง และสามารถพัฒนาไปสู่การเจริญสมาธิภาวนาในระดับสูงที่เรียกว่าวิปัสสนา อันเป็นการชำระกิเลสเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าภาวนามยปัญญาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาอันสำคัญยิ่งที่ชาวพุทธทั้งหลายไม่อาจละเลยได้

5.2.1 การพัฒนาพหุปัญญา 10 ด้าน

ทฤษฎีพหุปัญญานี้ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเน้นความสำคัญใน 3 เรื่องหลัก ดังนี้

1) แต่ละบุคคล ควรได้รับการส่งเสริมให้ใช้ปัญญาด้านที่ถนัด เป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้ 2) ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ควรมีรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้สอดรับกับปัญญาที่มีอยู่หลายด้าน 3) ในการประเมินการเรียนรู้ ควรวัดจากเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถครอบคลุมปัญญาในแต่ละด้าน

ทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์ ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายทางปัญญาของมนุษย์ ซึ่งมีหลายด้าน หลายมุม แต่ละด้านก็มีความอิสระในการพัฒนาตัวของมันเองให้เจริญงอกงาม ในขณะเดียวกันก็มีการบูรณาการเข้าด้วยกัน เติมเต็มซึ่งกันและกัน แสดงออกเป็นเอกลักษณ์ทางปัญญาของมนุษย์แต่ละบุคคล ซึ่งคนหนึ่งอาจเก่งเพียงด้านเดียว หรือเก่งหลายด้าน หรืออาจไม่เก่งเลยสักด้าน แต่ที่ชัดเจน คือ แต่ละคนมักมีปัญญาด้านใดด้านหนึ่งโดดเด่นกว่าเสมอ ไม่มีใครที่มีปัญญาทุกด้านเท่ากันหมด หรือไม่มีเลยสักด้านเดียวนับเป็นทฤษฎีที่ช่วยจุดประกายความหวัง เปิดกระบวนวิสัยทัศน์ใหม่ในการศึกษาด้านสติปัญญาของมนุษย์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางที่ควรวิจัยเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ในการวิจัยเรื่องมิติการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก ซึ่งเป็นการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาปัญญาด้วยแนวทางทฤษฎีพหุปัญญา 10 ด้าน โดยมีการแบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ดังนี้คือ

1) การเพิ่มกระบวนการฝึกฝนให้เกิดพหุปัญญาในบุคคลอย่างเป็นระบบ โดยพัฒนาพหุปัญญาแบบเฉพาะด้าน พัฒนาแบบกลุ่มพหุปัญญาที่เป็นทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ และศิลปะ (6 ด้าน) และพหุปัญญากลุ่มความเกี่ยวข้องกับบุคคลกับความเข้าใจธรรมชาติและชีวิต (4 ด้าน) เพื่อพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการประกอบอาชีพ

2) การวิจัยสติปัญญาบางด้านเพิ่มเติมจากนิยามเดิมของการ์ดเนอร์และ งานวิจัยที่เกิดขึ้นในภายหลัง เพื่อเพิ่มมิติเชิงลึกและความสมบูรณ์ของสติปัญญาด้านนั้น ๆ เช่น ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการเข้าใจตนเอง ด้านธรรมชาติและด้านการดำรงชีวิต

3) ศึกษาพหุปัญญาในช่วงอายุต่าง ๆ ประกอบด้วย วัยเด็ก วัยรุ่น-วัยผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาปัญญาในบุคคล 3 ช่วงอายุข้างต้นบูรณาการร่วมกับพหุปัญญา จากแนวทาง 3 หมวดใหญ่ข้างต้น จะอธิบายรายละเอียดของแนวทางการวิจัยพหุปัญญาแยกเป็นสติปัญญาด้านต่าง ๆ ที่ควรวิจัยเพิ่มเติมจำนวน 6 ข้อ และการวิจัยในช่วงวัยผู้ใหญ่อีก 1 ข้อ รวม 7 ข้อ ดังต่อไปนี้

(1) พหุปัญญา 5 ด้านแรกในกลุ่มของทักษะที่เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้และด้านศิลปะ ผู้วิจัยรวมสติปัญญาด้านการสอนไว้ในกลุ่มนี้ด้วย เป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสร้างความชำนาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ ดังนั้น มีพัฒนาปัญญาอย่างเป็นระบบด้วยหลักพุทธธรรมคือพหูสูต 5 ให้เกิดความรอบรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้งในทฤษฎีความรู้ต่างๆ และปฏิบัติให้เกิดความเชี่ยวชาญโดยนำหมวดธรรมปัจจัย 7 ประการที่เป็นเหตุแห่งการแตกฉานในปฏิสัมภิทา มาใช้ร่วมกันเพื่อสร้างขั้นตอนการฝึกปฏิบัติให้เกิดความชำนาญ

(2) การวิจัยพหุปัญญาด้านการสอน เนื่องจากการ์ดเนอร์กล่าวถึงข้อมูลในเรื่องนี้ไว้ ไม่มากนัก และยังไม่พบว่ามีงานวิจัยใด ๆ กล่าวถึงสติปัญญาด้านนี้ ควรวิจัยเพิ่มในด้านคุณสมบัติและการพัฒนาให้เกิดทักษะการสอนที่ดีเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

(3) พหุปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง หากมีการวิจัยเพิ่มขึ้นจะทำให้บุคคลพิจารณาความถนัด จุดแข็ง จุดอ่อน ความต้องการของตนเองได้รู้จักการวางตัวและควบคุมอารมณ์ให้ เหมาะสม ส่งผลให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นผลดีต่อสติปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ นอกจากนี้ ยังกำหนดเป้าหมายการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองได้ สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ปัญญาด้านนี้จะมีความสัมพันธ์กับสติปัญญาด้านการดำรงชีวิตอีกด้วย

(4) พหุปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ เนื่องจากมนุษยสัมพันธ์นั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้นควรมีแนวทางที่ชัดเจนว่าจะปฏิบัติอย่างไร เช่นการปฏิบัติต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะที่แตกต่างกันอย่างเหมาะสมนั้นควรทำอย่างไรบ้าง เช่น พ่อแม่ ครู เพื่อน เจ้านาย ลูกน้อง ย่อมมีวิธีการปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านี้แตกต่างกัน ดังนั้น หากมีแนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติ จะทำให้บุคคลวางตัวได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ สามารถรักษามิตรภาพระหว่างกันได้ดียิ่งขึ้น และควรศึกษาว่าความสอดคล้องกับพหุปัญญาด้านการเข้าใจตนเองอย่างไรบ้าง

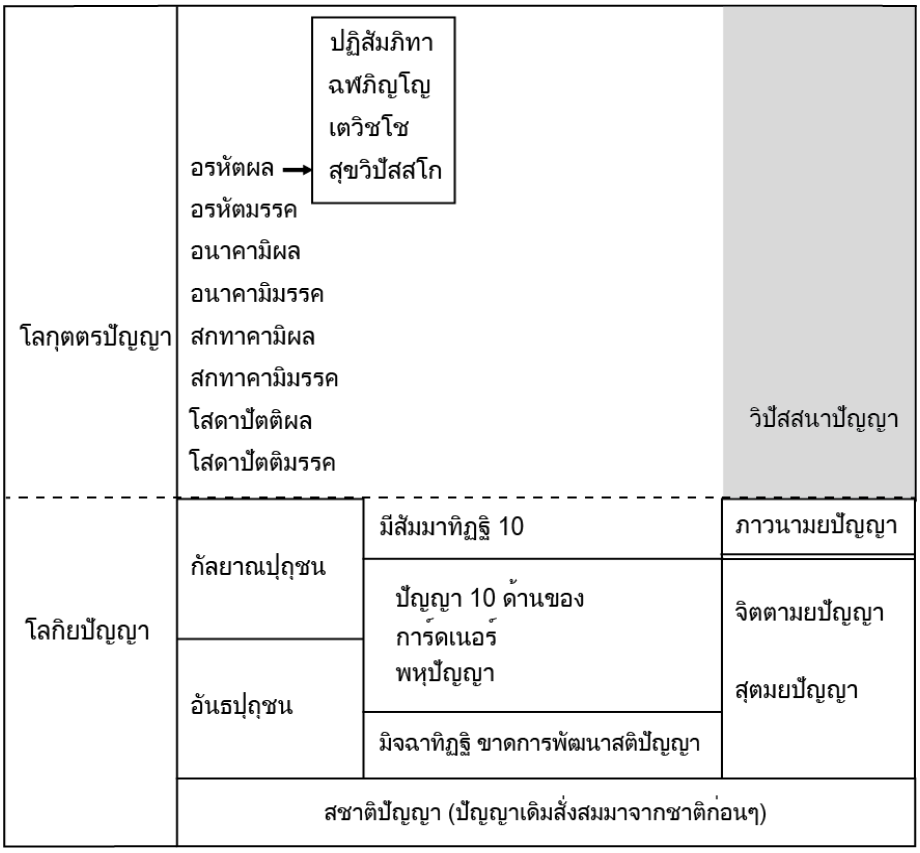
(5) พหุปัญญาด้านธรรมชาติ มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การ์ดเนอร์จัดสติปัญญา ประเภทนี้ไว้ในกลุ่มเดียวกันกับสติปัญญาด้านการดำรงชีวิต กล่าวคือนอกจากความเข้าในด้านสิ่งมีชีวิตและความสัมพันธ์ของระบบนิเวศดังกล่าวแล้ว สติปัญญาด้านธรรมชาติควรมีมิติเชิงลึก เกี่ยวกับการเข้าใจความสัมพันธ์องค์รวมของธรรมชาติทั้งหมด มนุษย์และสิ่งมีชีวิตบนโลกมีการเกิด มีการสืบทอดเผ่าพันธุ์อย่างไร และเหตุใดมนุษย์จึงมีความแตกต่างกันด้านรูปร่างหน้าตา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และสติปัญญาด้านนี้มีความสอดคล้องกับด้านการดำรงชีวิตอย่างไร

(6) พหุปัญญาด้านการดำรงชีวิต เพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุล สามารถมองโลกตามความเป็นจริงได้ เช่น ทุกสิ่งบนโลกล้วนเสื่อมสลายไปตามการเวลา การใช้ชีวิตบนโลกไม่ควรยึดติดกับทรัพย์สินเงินทอง หรือบุคคลมากจนเกินไป อีกทั้งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ต้องอยู่ร่วมกับสังคม และสิ่งแวดล้อม จะดำเนินชีวิตอย่างไรให้เกื้อกูลสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ อย่างสมดุล ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ทำร้ายเบียดเบียนคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยต่าง ๆ พบว่าทฤษฎีพหุปัญญาส่วนใหญ่จะใช้

กับเด็กและเยาวชน แต่ยังพบน้อยมากในวัยผู้ใหญ่ หากนำมาวิจัยเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับพัฒนาสติปัญญาสำหรับผู้ใหญ่รวมถึงผู้สูงวัยด้วย และสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญา 3 ช่วงวัย จะมีประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้และการวิจัยต่อไป

5.2.2 การบูรณาการพหุปัญญากับบ่อเกิดแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนา

ตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษาบ่อเกิดของปัญญานั้นเบื้องต้นคือ ปัญญาที่สำเร็จด้วย อานุภาพแห่งกรรมเก่ามาแล้ว (วิสุทธิ. (ไทย) 5/6) หรือเรียกว่า “สชาติกปัญญา” เป็นปัญญาที่พร้อมมากับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้ มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด กุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด เมื่อกุศลเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคน มีปัญญานำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาด อันสูงยิ่งกว่าอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึง ที่เป็นตัวความฉลาดมาแต่กำเนิด (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2553, น. 9)

ภาพที่ 5.1 ประเภทและช่วงชั้นของการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาและแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญา

จากภาพจะเห็นว่า การพัฒนาสติปัญญามนุษย์ตามแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์นั้น จะอยู่ในระดับโลกิยปัญญาในพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาสติปัญญาเพื่อการเลี้ยงชีพและปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองดีเป็นจริยธรรมพื้นฐาน แต่ยังไม่เข้าใจสัมมาทิฏฐิ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาปัญญาขึ้นไปสู่ระดับโลกุตตระได้ ซึ่งสัมมาทิฏฐินี้เป็นปัญญาที่ทำให้บุคคลมีความเห็นที่ถูกต้อง อีกทั้งเป็นเบื้องต้นของอริยมรรคมีองค์ 8 ทำให้บุคคลดำเนินชีวิตมุ่งตรงต่อมรรคผลนิพพานได้ ผู้วิจัยจึงจัดระดับของสัมมาทิฏฐิไว้ส่วนบนของแนวคิดและทฤษฎีพหุปัญญาด้วยเหตุผลดังกล่าว ดังนั้น เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฏฐิแล้วจะจัดอยู่ในระดับของกัลยาณปุถุชนตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งกัลยาณปุถุชนนี้ มีกล่าวไว้ในโสฬสปัญญานิทเทสว่าเป็นบุคคลที่พัฒนาปัญญาได้ โดยหมั่นประพฤติธรรมและเจริญภาวนาทั้งสมถะและวิปัสสนาให้เกิดภาวนามยปัญญาในระดับที่ยิ่งขึ้นไป จะขจัดกิเลสอาสวะให้เบาบางลงได้เป็นลำดับ และเข้าสู่กระแสแห่งอริยบุคคลเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด ในทางตรงกันข้าม อันธปุถุชนคือ ผู้มีความเห็นผิด แม้จะมีสติปัญญาในการทำมาหาเลี้ยงชีพได้บ้าง แต่มากด้วยความเกียจคร้าน ไม่หมั่นพัฒนาสติปัญญาและความสามารถของตนเองให้ดียิ่งขึ้น มักหันเหไปสู่อบายมุขได้ง่าย จึงแวดล้อมด้วยคนพาล ขาดโอกาสในการฝึกฝนปัญญาเพื่อการหลุดพ้น ยากที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาปัญญาที่ปรากฏในแผนภาพนี้ คือ สชาติปัญญา หรือปัญญาที่สั่งสมมาแต่ชาติก่อน ๆ จากการศึกษาทฤษฎีของการ์ดเนอร์จะพบว่า มนุษย์ทุกคนมีสติปัญญาทุกด้านตามทฤษฎีพหุปัญญา แต่จะมีสิ่งที่ตนเองถนัดแตกต่างกันออกไป สติปัญญาแต่ละด้านมากบ้างน้อยบ้างไม่เท่ากัน ส่งผลให้บุคลิกของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันไป ด้วย บางกรณีที่เด็กแสดงอัจฉริยภาพบางด้านที่ผู้ใหญ่เองไม่สามารถทำได้ แสดงให้เห็นว่ามีการสั่งสมปัญญาในด้านนั้น ๆ มามาก จนสามารถแสดงออกได้ชัดเจนตั้งแต่วัยเด็ก จะเห็นว่าการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนามีมิติที่ลึกซึ้งและครอบคลุมการพัฒนา ปัญญาแบบตะวันตก หากนำกระบวนการพัฒนาปัญญาแบบตะวันตกคือทฤษฎีพหุปัญญาของการ์ดเนอร์มาบูรณาการร่วมกับมิติการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา จะทำให้ มนุษย์สามารถพัฒนาได้ทั้งปัญญาเพื่อการเลี้ยงชีพ และปัญญาเพื่อการขจัดกิเลสตามแนวทาง พระพุทธศาสนา

5.3 องค์ความรู้ใหม่

ในสังคมไทยรากฐานของปรัชญาการศึกษาคือหลักพุทธธรรม ศาสนาพุทธอยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานจึงเป็นรากฐานของสังคมและวัฒนธรรมประเพณีไทย ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สอนเรื่องเหตุและผล สิ่งต่างๆเกิดจากเหตุ ผลที่ตามมาก็มาจากเหตุดังกล่าว ดุษฎีนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่องมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกโดยการศึกษาบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาปัญญาเกิด

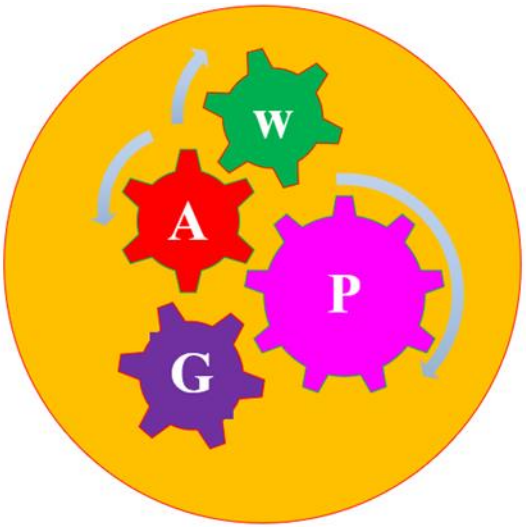
เป็นองค์ความรู้โดยศึกษาการพัฒนาการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ ผู้วิจัยได้ค้นพบว่าบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา 3 กล่าวคือ มนุษย์ควรพัฒนาปัญญาโดยริเริ่มศึกษาจากบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก เพื่อให้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง มีความคิดที่ประกอบด้วยศีลธรรม และมีเป้าหมายชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา

5.3.1 ที่มาขององค์ความรู้

ผลจากการวิจัยจากการนำทฤษฎีพหุปัญญา 10 ด้านของ ศ.ดร.โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ มาบูรณาการร่วมกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก นั้นเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญามนุษย์ที่ค้นพบจากงานวิจัยนี้ กล่าวคือ มนุษย์ได้มีการพัฒนาปัญญาโดยศึกษาจากบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดกซึ่งแต่ละชาดกได้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ หรือบารมี 10 ทัศ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง มีความคิดที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงามและมีเป้าหมายชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา เมื่อนำมาบูรณาการร่วมกับพหุปัญญา 10 ด้าน (Multiple Intelligences) จึงเป็นการพัฒนาสติปัญญา เพื่อความรู้ความชำนาญในการเลี้ยงชีพ และเพิ่มพูนคุณธรรม ปฏิบัติควบคู่กันไป ในระหว่างขั้นตอนการพัฒนาปัญญานี้เมื่อมนุษย์เจริญวัยขึ้น มีการคิดวิเคราะห์สิ่งที่ซับซ้อนเป็นนามธรรมได้ อีกทั้งมีประสบการณ์และความชำนาญมากขึ้นเป็นลำดับ จะสามารถนำความรู้ความชำนาญต่าง ๆ มาสร้างสรรค์ และตั้งอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงามตามแนวพระพุทธศาสนาได้ เมื่อมนุษย์ได้มีพัฒนาปัญญา กล่าวได้ว่าเป็นกัลยาณชนผู้มีปัญญาสามารถช่วยเหลือตนเอง ผู้อื่นและสังคมให้ได้รับความสุขพ้นจากความทุกข์เพื่อให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุขได้ และสามารถพัฒนาปัญญาให้หลุดพ้น จากการเวียนว่ายตายเกิดได้ในที่สุด

5.3.2 รูปแบบองค์ความรู้

การวิเคราะห์รูปแบบองค์ความรู้ว่าด้วย มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกมาบูรณาการร่วมกับพหุปัญญา 10 ด้านเกิดเป็นองค์ความรู้ โดยการนำแนวทาง **PAWG : (Perfections Advantages Wisdom Goal)** มาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อความสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม โดยมีรูปแบบและมีคำจำกัดความดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5.2 รูปแบบองค์ความรู้ PAWG

P = PERFECTIONS หมายถึง บารมี แนวทางการบำเพ็ญบารมี 10 ทัศ ของพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ

A = ADVANTAGES หมายถึง ประโยชน์อันเกิดการนำบารมีเหล่านั้นเป็นตัวตั้ง

W = WISDOM หมายเอา การฟัง การคิด การดูให้ประจักษ์

G = GOAL หมายถึง มีสัมมาสัมโพธิญาณเป็นเป้าหมายสูงสุด

ในสัญญลักษณ์นี้ บ่งบอกถึงการมีความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน **(Continuous)** ของรูปแบบองค์ความรู้ ซึ่งมีคำจำกัดความดังนี้ 1) การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นตัวตั้ง 2) ประโยชน์จากการนำบารมีเหล่านั้นเป็นตัวตั้ง 3) หมายเอาการฟัง การคิด การดูให้ประจักษ์ 4) มุ่งสู่เป้าหมายคือสัมมาสัมโพธิญาณ ตามแนวบทบาทการใช้ปัญญาของพระโพธิสัตว์ ในมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

5.3.3 แนวคิดการใช้องค์ความรู้ใหม่ การนำ PAWG มาใช้ในการพัฒนาปัญญาจะเรียงลำดับจาก P A W G เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาในรูปแบบของ “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” ที่เป็นไปได้อย่างเหมาะสม

P = PERFECTIONS หมายถึง บารมีของพระโพธิสัตว์ที่ทุ่มเทบำเพ็ญบารมี 10 ทัศ เพื่อทำกำลังใจให้เต็ม โดยการทำคุณประโยชน์ ช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก ให้พ้นจากทุกข์ ไม่ประพฤติเบียดเบียนสนับสนุนผู้อื่นในทางผิดศีลธรรม

A = ADVANTAGES หมายถึง ประโยชน์อันเกิดจากการนำบารมีเหล่านั้นเป็นตัวตั้งเพื่อให้สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์สุข พ้นจากความทุกข์ เช่นจะพูดสิ่งใดต้องเป็นประโยชน์ และการให้เหตุผลต้องเป็นประโยชน์ ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และสังคม

W = WISDOM หมายเอา ปัญญาที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยการใช้ประโยชน์จากการฟัง (สุตมยปัญญา) ใช้ประโยชน์จากการคิด (จินตามยปัญญา) ใช้ประโยชน์จากการปฏิบัติลงมือดู (ภาวนมยปัญญา) ใช้ปัญญาเพื่อช่วยเหลือต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และสังคม รวมถึงแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ โดยการใช้ปัญญา

G = GOAL หมายถึง มีสัมมาสัมโพธิญาณเป็นเป้าหมายสูงสุด พระโพธิสัตว์คือผู้ซึ่งจะได้มาตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ท่านอธิษฐานจิตถึงพระพุทธภูมิ ทุ่มเทปฏิบัติธรรม ช่วยผู้อื่นทั้งทางโลกและทางธรรม สะสมบารมี 10 ทัศ เพื่อให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขและพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เพื่อให้ถึงมรรคผลนิพพาน

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) นโยบายเพื่อส่งเสริมให้นำไปใช้เพื่อการพัฒนาปัญญา ในกรอบ “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” ซึ่งกระบวนการพัฒนาปัญญานี้ควรนำไปเผยแพร่ให้ประชาชนที่สนใจได้นำไปใช้อย่างเป็นระบบ เช่น บุคคลที่ต้องการพัฒนาความรู้ความชำนาญในด้านต่าง ๆ จะสามารถนำกระบวนการพัฒนาปัญญาในกรอบ “มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” ไปใช้ได้และยังสามารถต่อยอดไปสู่การสังเคราะห์และสร้างสรรค์ได้อีกด้วย ขณะเดียวกันควรพัฒนาพหุปัญญา 10 ด้านควบคู่กันไปด้วยเพราะมนุษยสัมพันธ์และคุณธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงาน การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และสร้างนิสัยให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น

2) นโยบายทางการศึกษา งานวิจัยนี้มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างมาก เพราะทฤษฎีพหุปัญญาเป็นทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้ในวงการการศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ เมื่อนำมาบูรณาการเข้ากับพุทธธรรมแล้วจึงมีทั้งความชัดเจนในกระบวนการพัฒนาสติปัญญาในด้านต่าง ๆ และพัฒนาคุณธรรมไปในเวลาเดียวกัน สามารถนำมาใช้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนได้ 2 ส่วน ใหญ่ ๆ คือ 1. นำมาใช้ในการสอนนักเรียนและนักศึกษาให้เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติที่ดีงาม โดยปรับให้เข้ากับการศึกษาแต่ละระดับอย่างเหมาะสม 2. การนำมาใช้เป็นหลักสูตรพัฒนาครูให้มี ความชำนาญในการสอนและมีคุณธรรม เป็นต้นแบบที่ดีให้กับนักเรียนได้ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

5.4.2 ข้อเสนอแนะเพื่องานวิจัย

จากผลการวิจัย ยังมีอีกหลายประเด็นที่สามารถวิจัยต่อยอดหรือพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆได้อีกมาก ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “สมาธิเพื่อการพัฒนาพหุปัญญา” เพื่อบ่งชี้ว่าการฝึกสมาธิมีผลให้เกิดการพัฒนาพหุปัญญาของนักศึกษาโดยรวม ซึ่งจะเป็นผลให้นักศึกษามุ่งนำไปใช้ประโยชน์ในด้าน

การเรียน และเหมาะสมในวัยทำงานทำให้มีการปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ สามารถตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิต

2) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาปัญญาในเด็กปฐมวัยด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” การพัฒนาปัญญาในเด็กปฐมวัยด้วยพหุปัญญาแนวพุทธ โดยนำพหุปัญญา 10 ด้าน นำมาบูรณาการร่วมกับมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก มาใช้ในการพัฒนาปัญญาในเด็กปฐมวัย เพื่อให้เด็กมีพื้นฐานความรู้ที่ดี มีความคิดสร้างสรรค์ และมีคุณธรรม เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีเมื่อเด็กเติบโตขึ้น

3) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาปัญญาในระดับอุดมศึกษาและ บัณฑิตศึกษา ด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” เหตุที่ผู้วิจัยเลือกระดับอุดมศึกษาเพราะมีวุฒิภาวะพอที่จะเข้าใจจริยธรรมที่เป็น นามธรรมซับซ้อนได้ มีความเข้าใจหน้าที่พลเมือง และเป็นช่วงที่สามารถนำความชำนาญในสาขาที่ ศึกษามาสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมใหม่ได้ โดยนวัตกรรมใหม่นั้นจะต้องเป็นประโยชน์ต่อสังคม ไม่สร้างผลกระทบในทางลบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

4) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาปัญญาเพื่อพัฒนาคุณธรรมในผู้ใหญ่ ด้วยมิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก” งานวิจัยนี้สามารถวิจัยร่วมกับฝ่ายบุคคลขององค์กรภาครัฐ เอกชนที่ต้องรับพนักงานเข้ามาทำงานจำนวนมาก อาจมีปัญญาเรื่องจริยธรรมที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างเหมาะสม การนำพหุปัญญา มาวิจัยเพื่อสร้างระบบการฝึกบุคลากรและสร้างตัวชี้วัด จะสามารถฝึกบุคลากรให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติผิดศีลผิดธรรม รักการพัฒนาตนเอง และมองโลกได้ตามความเป็นจริง ส่งผลให้งานในภาพรวมของบริษัทเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. (2556). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข้อมูลทุติยภูมิ

อรรถกถา

พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. (91 เล่ม). (2534). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสะเถระ. วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1,3. (2536). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและ อรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (91 เล่ม). (2525). พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อรรถกถาภาษาษาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา. (2532-2539). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาณ.

1) หนังสือทั่วไป/ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2548). พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.ส.พ.

กองแก้ว จันทร์ทอง. (2550). การศึกษาความสามารถในการเรียนรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม ด้วยการจัดการเรียนรู้ แบบพหุปัญญา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1.

การ์ดเนอร์, H. (1989). เพื่อเปิดใจ: เบาะแสจีนสู่ภาวะที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกของการศึกษาของอเมริกา. นิวยอร์ก: หนังสือพื้นฐาน.

การ์ดเนอร์. H. (2006) Schaler, Jeffrey A. , ed.. "พรแห่งอิทธิพล" ใน Howard Gardner Under Fire. อิลลินอยส์: ศาลเปิด.

แก้ว ชิดตะขบ. (2549). ทศชาติชาดก, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ.

จอง พีอาเจต์ (Jean Piaget). (2547). อ้างถึงใน พรรณทิพย์ สิริวรรณบุษย์. ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี รศ.ดร. (2563). ศาสตร์การสอน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์.

ทิศนา แขมมณี รศ.ดร. (2555). ศาสตร์การสอน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์.

บุณย์ นิลเกษ ดร. (2534). อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธมหานิบาตชาดก. (2532). ทศชาติฉบับชินวร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ศ. ดร. (2552). พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์ วัฒนธรรมแห่งปัญญา ปาฐกถาเฉลิมพระเกียรติ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *เมื่อสุขแท้ก็ถึงธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: สำนัก พิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). ทุกข์สำหรับเห็นแต่สุขสำหรับเป็น. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค. (2546). แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง.

พระมหาปรีชา มโหสโถ. (2541). “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย.

เพียเจต์ (Piaget, 1983). (2528). อ้างถึงใน กมลรัตน์เหล้าสุวงษ์. จิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ ส่งเสริมวิชาการ.

ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. (2551). นิทานชาดกจากพระไตรปิฎก พระเจ้า 500 ชาติ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

ฟื้น ดอกบัว รศ.ดร. (1991). พระพุทธศาสนากับคนไทย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บูรพาสาสน์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2553). ปัญญาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2532). ทศบารมี ทศพิธราชธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชนวนพิมพ์.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี. (2534). ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2537). ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 2, (พิมพ์ครั้งที่ 38). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมัคร บุราวาส, ปัญญา. (2542). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.

สมัคร บุราวาส.(2520). ปัญญาจุดกำเนิดและกระบวนพัฒนาทางปัญญาของมนุษย์ชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.

สุชา จันทร์เอม. (2541). จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อารีย์ สัณหฉวี ศ.ดร. (2535). พหุปัญญาประยุกต์. สมาคมเพื่อการศึกษาเด็ก.

โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์. (2551). จิต 5 ปั้นยอดมนุษย์ (Five Minds for the Future). แปลโดย เสาวลักษณ์ อัศวเทววิช และวีรวุธ มาฆะศิรานนท์. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซเปอร์เน็ต.

โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์. (2554). จิตห้าลักษณะสำหรับอนาคต ทักษะแห่งอนาคตใหม่การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเพ่นเวิลด์.

2) ดุษฎีนิพนธ์ / วิทยานิพนธ์ / รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติคม คาวีรัตน์. (2553). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กุหลาบ รัตนสัจธรรม รศ.ดร. และคณะ. (2559). การสังเคราะห์ผลของการปฏิบัติตนตามแนวคิดปรัชญา ตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบบูรณาการพหุปัญญา.รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. (2540). พจนานุกรมมคธ – ไทย. กรุงเทพ ฯ: สำนักเรียนวัดปากน้ำ.

พระมหา ประพันธ์ ปภสฺสโร. (2529). “การศึกษาวิเคราะห์การแสดงธรรมของพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์มหานิบาตชาดก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาจุ่ล้อม ชูเลื่อน. (2554).“การศึกษาเปรียบเทียบการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาเลอเดช วรวโส (วงศ์ศรีชา). (2548) “การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาบารมีของพระมโหสถ”. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย.

วัฒนา พลชาติ. (2553).“ศึกษาวิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วัฒนา พลชาติ. (2554). “ศึกษาวิเคราะห์วิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สร้อยสุดา มาดี. (2551). ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ ด้วยการเรียนรู้ตามแนวคิดโยนิโสมนสิการและตามทฤษฎีพหุปัญญา. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุจิตรา แบบประเสริฐ. (2552). การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา. ดุษฎี นิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุภาพร ประดับสมุทร. (2552). “การเกิดปัญญาในกระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธ”. วิทยานิพนธ์ดุษฎี บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แสง จันทร์งาม. (2523). พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.

โสรัจจ์ แสนคำ. (2555). การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์แบบผสมผสานที่มีระดับการ สืบเสาะต่างกันกับผู้เรียนที่มีกลุ่มพหุปัญญาต่างกัน ที่ส่งผลต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

หฤทัย กาศวิบูลย์. (2549). การพัฒนาบทเรียนภาษาอังกฤษที่ใช้กิจกรรมตามแนวคิดพหุปัญญาเพื่อส่งเสริม ทักษะภาษาอังกฤษของผู้เรียนระดับกำลังพัฒนา. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรุณี หงษ์ศิริวัฒน์. (2549). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนานิสิตที่มีความสามารถสูงตามทฤษฎี พหุปัญญาของการ์ดเนอร์. ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.

เอื้อมอร ชลวร. (2553). “การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3) เอกสารสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ ศ.ดร., แสงสว่างทางปัญญาคืออะไร?. สืบค้นเมื่อ 14 เมษายน 2013, จาก <https:// philoflanguage. wordpress.com /tag/enlightenment/.v>.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2565, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ชาดก>.

4) วีดีทัศน์

โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ศ.ดร. (2554). ทฤษฎีพหุปัญญาและทฤษฎีจิต 5 ลักษณะเพื่อความสำเร็จในยุคโลกาภิวัตน์ (เทปบันทึกการบรรยาย), กรุงเทพมหานคร: EDUCA.

2. ภาษาอังกฤษ

1) Books

Howard Gardner, (1983) Frame of mind. New York: Basic book.

Howard Gardner, (1999) Intelligence Reframed. New York: Basic book.

2) Journal

Ahsan, Syed, and Abad Shah. (2006). “Data, Information, knowledge, Wisdom: A doubly linked chain”. The proceedings of the 2006 international conference on Information Knowledge Engineering.

Al Muhaidib and Nouriya Saab. (2011). “Multiple intelligences: Identifying student diversity among Saudi female ESL learners”. International Journal of Applied Educational Studies. (vol. 12): No. 1.

Anthony Liew. (2013). “DIKW : Data, Information, Knowledge, Intelligence, Wisdom and their Interrelationships”. Business Management Dynamics. Vol.2 No.10.

Barry Schwartz. (2009). Our loss of Wisdom. https://www.english-video. net/v/th/ 462# about-the-speakers.

Birsen Ekinci, (2014). “The relationships among sternberg’s triarchic abilities. Gardner’s multiple intelligences. and academic achievement”. Social behavior and personality, (vol. 42): No. 4.

Branton Shearer and Darrell Anthony Luzzo. (2009). “Exploring the application of multiple intelligences theory to career counseling”. The career development quarterly.

Bruner. (1960). J.S. The Process of Education. The President and Fallows of Eavard College.

C. Branton Shearer and Darrell Anthony Luzzo. (2009). “Exploring the application of multiple intelligences theory to career counseling”. The career development quarterly (vol. 58):

David Wechesler. (1958). the Measurement and Approach of Aduilt Intelligence. 4 th ed. Baltimore: Williment Willkins.

Dylan Emerick-Brown. (2013). “Integrated curricular approaches in reaching adult students”. Adult learning (vol. 24): No. 3.

Félix Neto and Adrian Furnham. (2011). “Sex differences in parents’ estimation of their own and their children’s multiple intelligences: A Portuguese Replication”. The Spanish Journal of Psychology, (vol. 14): No. 1.

Holly Matto, et al. , (2006). “An exploratory study on multiple intelligences and social work education”. Journal of social work education. (vol. 42): No. 2.

Howard Gardner, (2003). Multiple intelligences after twenty years. Harvard graduate school of education.

Howard Gardner. (1999). Intelligence Reframed. New York: Basic book.

Howard Gardner.(1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence. New York: Basic Books.

Hui-Ju Liu and Ting-han Chen. (2013). “Foreign Language Anxiety in Young Learners: How to Relates to Multiple Intelligences. Learner Attitude. and Perceived Competence”. Journal of Language Teaching and Research, (vol. 4): No. 5.

İpek Menevis and Bahire Efe Özad. (2014). “Do age and gender influence multiple intelligences”. Social behavior and personality.

Jennifer L. Nolen. (2003). “Multiple intelligence in the classroom”. Education (vol. 124): No.1.

Jennifer Rowley. (2007). “The Wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy”. Journal of Information Science.

N. Nagajothi. (2013). “Renaissance and reformation of ELT in India through multiple intelligences”. Language in India (vol.13): No.5.

Narges Moheb and Mohammad S. Bagheri. (2013). “Relationship between multiple intelligences and writing strategies”. Journal of language teaching and research (vol. 4): No. 4.

Nasreen Y. Jallad and Abcekkaha. Bani Abdelrahman. (2008). The Effect of Multiple Intelligences Strategies on EFL Ninth Graders’ Achievement in Reading Comprehension. Indian Journal of applied linguistics. (vol. 34): No. 1-2.

Neil Hammond. (2009). “ Multiple Intelligences in ELT: A new model”. Modern English Teacher (vol. 17): No.4.

Nur Sofia Nabila Binti Alimin and Siti Rahmah Awang. (2016). “The significant factors for the people with epilepsy high employability based on multiple intelligence scores”. Malaysian Journal of Fundamental and Applied Sciences.

Onika Douglas, Kimberly Smith and Nancy Reese-Durham. (2008)“The effect of the multiple intelligences teaching on academic achievement of eight grade math student”. George Uhlig Publisher.

Oraib Hmoud Al-Faoury and Oqlha M. Smadi. (2015). The effect of an integrative skills program on developing Jordan University students’ select multiple intelligences. Theory and Practice in Language Studies (vol. 5): No. 1.

Richard MacEwan. (2008). “Reading between the Lines: Knowledge for Natural Resource Management”, Landscape analysis and visualization.

Robert Makethan, Erik Rabinowitz and Michael W. Kernodle. (2010). “Multiple Intelligences in Virtual and Traditional Skill Instructional Learning Environments”. The Physical Educator.

Ross Hyams. (2011). “Nurturing multiple intelligences through clinical education”. University of Western Sydney Review (vol. 15)

Russell Ackoff. (1999) “From Data to Wisdom”. New York: John Wiley & Sons.

Russell Ackoff. (2004). อ้างถึงใน Gene Bellinger. Durval Castro. and Anthony Mills. “Data, Information, Knowledge, and Wisdom”.

Saeid Saadatmanesh. (2014). The Correlation between EFL Learners’ Multiple Intelligences and Their English Achivement Abilities Regarding Their Learning Styles. Landuage in India (vol. 14): No. 3.

Satya Sidhartha Panda. (2012). “Can we gauge smartness?”. Language in India (vol. 12): No. 6.

Thomasenia Lott Adams. (2000). “Helping children learn mathematics through multiple intelligences and standards for school mathematics”. Childhood education.

V. Rezaie T. Ahmed N. maan, S. R. Awang, M. Khanmohammadi. (2013). “Ranking the Multiple Intelligences of People with Epilepsy Using Analytical Hierarchy Process and Data Envelopment Analysis”. Journal of emerging technologies in web intelligence. (vol.5): No.2.

Zeinab Zahedi and Zargham Ghabanchi. (2014). “The relationship between logical. naturalist intelligences and learning grammar of EFL learner at elementary level”. Theory and Practice in Language Studies (vol. 4): No. 2.

บุคคลานุกรม
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

1. พระธรรมกิตติเมธี, ป.ธ.9, ดร.

ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร, เจ้าคณะภาค 16-17-18,

ผู้อำนวยการศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, กรรมการมหาเถรสมาคม

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2566

2. พระราชญาณกวี (สุวิทย์ ปิยวิชฺโช)

ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก เปรียญธรรม 9 ประโยค, ศน.บ

(ภาษาและวรรณคดีอังกฤษ), MA, SOAS University of London

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2566

3. พระมงคลธรรมวิธาน (สำเร็จ ภูริจิตฺโต), ดร.

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดทองเนียม

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย น.ธ.เอก, ป.ธ. 4.,

ศน.บ., M.A., Ph.D.,

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2566

4. พระครูศรีปริยัติวิธาน, ดร.

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดป่าชัยรังสี

ผู้อำนวยการศูนย์วิชาการ วิทยาลัยศาสนศาสตร์สิรินธรราช วิทยาลัย ป.ธ. 6., ศน.บ.,

ศน.ม., Ph.D.

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2566

5. พระครูวินัยธร เจริญ ทนฺตจิตฺโต, ดร.

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดนครอินทร์

คณะบดี คณะศาสนาและปรัชญา อาจารย์ประจำหลักสูตร พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 03 มกราคม 2567

6. พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร,ผศ.ดร.,

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2566

7. พระมหาจักรพล อาจารสุโภ, ดร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2566

8. รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์

ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีด้านบริหารวิชาการ มมร.

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2566

9. รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม

ตำแหน่ง อาจารย์พิเศษประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย ศน.บ.

(ศาสนาและปรัชญา) M.A. (Philosophy), University of Mysore, India.,

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 08 มกราคม 2567

10. ดร.ประเวช วะทาแก้ว

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 ธ้นวาคม 2566

11. รศ.ดร.มานพ นักการเรียน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยศาสนศาสตร์สิรินธรราชวิทยาลัย ศน.ม.

(พุทธศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 ธ้นวาคม 2566

12. ดร.สุรชัย พุดชู

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 ธ้นวาคม 2566

13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิญญู กินะเสน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยศาสนศาสตร์สิรินธรราชวิทยาลัยหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 ธ้นวาคม 2566

14. ดร.กฤตสุชน พลเสน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 ธ้นวาคม 2566

15. ดร.เชน พชรรัตน์

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศิลป์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 ธ้นวาคม 2566

16. ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 29 ธ้นวาคม 2566

17.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาษิต สุขวรรณดี

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยศาสนศาสตร์สิรินธรราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 ธ้นวาคม 2566

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์

1. พระครูวินัยธร บุญศรี ญาณวุฑฺโฒ, ผศ. ดร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2. พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวิโร, ผศ. ดร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

3. รศ. ดร. สุวิญ รักสัตย์

ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีด้านบริหารวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏ ราชวิทยาลัย

4. ดร. กฤตสุชิน พลเสน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5. ดร. ชมพูนุช ช้างเจริญ

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๕๓๙ **วันที่** ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์ (IOC)

กราบเรียน พระครูวินัยธร บุญศรี ญาณวุฑฺโฒ, ผศ.ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตรุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัยให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๕๓๙ **วันที่** ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์

เรียน พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร, ผศ.ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตรุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัยให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๕๓๙ **วันที่** ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์ (IOC)

เจริญพร รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตรุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัยให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ได้ตรวจสอบเครื่องมือแล้ว

๒๒ กันยายน ๒๕๖๖

สนสุทธิสารเมธี

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๕๓๙ **วันที่** ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์ (IOC)

เจริญพร ดร.กฤตสุชิน พลเสน

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตรุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจสอบเครื่องมือวิจัยให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ได้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
ตรวจเรียบร้อยแล้ว
20 ก.ย. 66

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๕๓๙ **วันที่** ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดุษฎีนิพนธ์ (IOC)

เจริญพร ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตรุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจสอบเครื่องมือวิจัยให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ตรวจสอบเรียบร้อย
ปรมาภ.
20 กันยายน 2566

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๒๗๗

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความเมตตานุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

กราบเรียน พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติเมธี, ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษารุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความเมตตานุเคราะห์ให้พระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความเมตตานุเคราะห์มายังพระเดชพระคุณในการขอสัมภาษณ์ฯ ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับพระเดชพระคุณด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความเมตตานุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๒๗๘

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความเมตตานุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

กราบเรียน พระเดชพระคุณพระราชญาณกวี

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษารุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความเมตตานุเคราะห์ให้พระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความเมตตานุเคราะห์มายังพระเดชพระคุณในการขอสัมภาษณ์ฯ ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับพระเดชพระคุณด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความเมตตานุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

(พระราชญาณกวี)
๖ ธ.ค. ๖๖

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

กราบเรียน พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ประสานงาน-และอำนวยความสะดวกในการขอสัมภาษณ์ด้วยนะครับ

๑๕ ธ.ค. ๖๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระครูศรีปริยัติวิธาน, ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระครูวินัยธร เจริญ ทนฺตจิตฺโต, ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ยินดีให้สัมภาษณ์
พระครูวินัยธรเจริญ
3 ม.ค. 67

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร, ผศ.ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาจักรพล อาจารสุโภ, ดร.

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(พระมหาจักรพล อาจารสุโภ, ดร.)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐
www.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๑๕๗๘

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความเมตตานุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร รองศาสตราจารย์ สุเชาวน์ พลอยชุม

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษารุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความเมตตานุเคราะห์ให้พระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความเมตตานุเคราะห์มายังพระเดชพระคุณในการขอสัมภาษณ์ฯ ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับพระเดชพระคุณด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความเมตตานุเคราะห์

ขออำนวยพร

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๘ ธ.ค. 67

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ดร.ประเวช วะทาแก้ว

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

๒๑ ธ.ค. ๒๕๖๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร รศ.ดร.มานพ นักการเรียน

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

13-12-66

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ดร.สุรชัย พุดชู

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก(DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ผศ.ดร.วิญญู กินะเสน

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ยินดีให้สัมภาษณ์

ผศ.ดร.วิญญู กินะเสน
๑๓ ธ.ค. ๒๕๖๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ดร.กฤตสุชิน พลเสน

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ด้วยความปรารถนาดี
ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์
๒๑ ธ.ค. ๖๖

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ดร.เชน เพชรรัตน์

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ตรวจสอบแล้ว ปันดี พัสมาทาส

ดร.เชน เพชรรัตน์
21 / ธ.ค. / 66

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

สมสุทธิสารเมธี
(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ด้วยความยินดี
สัมภาษณ์เรียบร้อย
๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๖
ชมพูนุช
ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๗๓๖ **วันที่** ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร ผศ.ดร.ภาษิต สุขวรรณดี

ด้วย Phra Niroj Maharjan เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๑๕๐๑๑๐๐๑๒ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่นที่ ๘/๒๕๖๔ สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก (DIMENSION OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHANIPATA JATAKA)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเจริญพรมายังท่านเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผศ.ดร.ภาษิต สุขวรรณดี)
ผู้ช่วยอธิการบดี
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ง
แบบสอบถามการสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง
“มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก”
หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

<u>ชี้แจง</u>

1. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับการวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลสำหรับงานวิจัย เรื่อง **“มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก”** แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลทฤษฎีพหุปัญญา

ตอนที่ 3 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

2. โปรดตอบคำถามตามสภาพที่เป็นจริง คำตอบของท่านมีคุณค่ายิ่งต่อการวิจัย ข้อมูลที่ท่านตอบจะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด หากท่านรู้สึกไม่สบายใจ ท่านสามารถไม่ตอบคำถามได้ ผู้วิจัยขอรับรองว่าข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ครั้งนี้ เป็นข้อมูลในภาพรวมเท่านั้น และจะดำเนินการให้สอดคล้องภายใต้เงื่อนไขจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ทุกประการ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำหรับความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ของท่านไว้ ณ โอกาสนี้

พระนิโรธ มหารชัน (ชุติชโย)
นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาพุทธศาสน์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์..... ฉายา..... นามสกุล.....
ที่อยู่ปัจจุบัน เลขที่..... หมู่ที่..... บ้าน/วัด.....
ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....
โทร.....Line ID..... วันและเวลาที่ให้สัมภาษณ์ วันที่.....
เดือน..... พ.ศ..... เวลา.....น.

ตอนที่ 2 ข้อมูลทฤษฎีพหุปัญญา
คำชี้แจง: คำถามบางข้ออาจมีความจำเป็นต้องอธิบายรายละเอียดเพื่อความชัดเจนในประเด็นคำถาม

2.1 ทฤษฎีพหุปัญญาของ ศ.ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์

พหุปัญญา หมายถึง ทฤษฎีที่กล่าวถึงการพัฒนาสติปัญญามนุษย์ ของ ศ.ดร. โฮวเวิร์ด การ์ดเนอร์ในงานวิจัยนี้นำมาใช้ 10 ด้าน แต่ละบุคคลจะมีความโดดเด่นของสติปัญญาด้านต่าง ๆ ที่แตกต่าง ส่งผลให้มนุษย์มีความสามารถและบุคลิกภาพที่แตกต่างกันออกไป พหุปัญญานั้นสามารถพัฒนาแบบองค์รวมไป พร้อม ๆ กันทั้ง 10 ด้านได้ อันประกอบด้วย 1. ด้านภาษา 2. ด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ 3. ด้านดนตรี 4. ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5. ด้านมิติสัมพันธ์ 6. ด้านมนุษยสัมพันธ์ 7. ด้านการเข้าใจตนเอง 8. ด้านธรรมชาติ 9. ด้านการดำรงชีวิต 10. ด้านการสอน

ตอนที่ 3 มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก
คำชี้แจง: คำถามบางข้ออาจมีความจำเป็นต้องอธิบายรายละเอียดเพื่อความชัดเจนในประเด็นคำถาม (มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดกมีมากมาย ผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างมานำเสนอ 1 เรื่อง จากแต่ละพระชาติ รวมแล้วมีทั้งหมด 10 เรื่อง ซึ่งเป็นเนื้อหาเรื่องเด่นและมีประโยชน์ ดังต่อไปนี้)

3.1 พระเตมิยชาดก พระเตมิยกุมารใช้ปัญญาแสดงธรรมแก่นายสุนันทะ เมื่อพระราชามีรับสั่งให้นายสารถีชื่อนายสุนันทะ นำพระเตมิยกุมารขึ้นรถเทียมม้าพาไปฝังที่ป่าช้าผีดิบ ในขณะที่นายสุนันทะกำลังขุดหลุมอยู่นั้น พระเตมิยกุมารก็ได้ทรงเลิกทำเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อย ทรงแสดงความเป็นผู้มีพระวรกายสมบูรณ์ทุกประการทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงพละกำลังของพระองค์ จึงทรงทดลองจับท้ายรถยกขึ้น ก็แกว่งไปมาประดุจดังจับรถเด็กเล่น ทำให้แน่ใจพระทัยว่าจะไม่ถูกนายสุนัน

ทะจับฝังทั้งเป็นได้ จากนั้นพระกุมารก็ทรงนำเครื่องทรงที่นายสุนันทะถอดเก็บใส่ห่อไว้มาสวมประดับประดาให้งามเด่นเป็นสง่า แล้วเสด็จเข้าไปยืนใกล้ๆนายสุนันทะ และบอกถึงสาเหตุที่ต้องทำเป็นคนง่อยเปลี้ย ใบ้ หนวก ให้กับนายสุนันทะฟัง พระองค์ต้องการจะพ้นจากนรกและต้องการจะออกบวช เมื่อนายสุนันทะยังไม่ปักใจเชื่อ พระเตมิยกุมารจึงทรงใช้ปัญญาตรัสถึงอานิสงส์ของผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ให้กับนายสุนันทะฟัง นายสารถีได้ฟังก็เกิดความยินดี พระองค์ทรงใคร่ครวญถึงการบวชด้วยปัญญาว่าเป็นการหาทางออกให้แก่ชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ได้ ชีวิตนั้นเป็นของลำบากเป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์ ใครเล่ายังจะอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกับใครๆ อยู่อีก เพราะขาดปัญญา เพราะมองให้เห็นธรรม ใครๆ จึงอาศัยชีวิตนี้สร้างเวรกัน ความหวังในผลย่อมสำเร็จด้วยดีแก่ผู้ไม่ใจเร็ว และอย่างประเสริฐที่สุด

3.2 พระมหาชนกชาดก พระมหาชนกทรงใช้ปัญญาวางแผนป้องกันล่วงหน้า ก่อนที่เรือสำเภาจะอัปปาง ขณะที่พระมหาชนกอยู่บนเรือสำเภาที่ใกล้อัปปางนั้น ชาวเรือทั้งหลายต่างตระหนกตกใจ บวงสรวง อ้อนวอนเทพยดาขอให้รอดชีวิต ต่างกับพระมหาชนกเมื่อทราบว่าเรือจะจมแน่แล้ว แต่พระมหาชนกไม่รู้สึกตกพระทัยอะไรนัก ทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ รู้เท่าทันสถานการณ์เป็นอย่างดี จึงไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงร้องไห้คร่ำครวญ ไม่กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาอย่างคนอื่น ก็เสวยอาหารจนอิ่ม นำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา ครั้นเมื่อเรืออัปปางลง ชาวเรือทั้งหลายล้วนกลายเป็นอาหารของสัตว์น้ำ ส่วนพระมหาชนกนั้นด้วยการที่มีผ้าน้ำมันพันกาย กลิ่นน้ำมันจะไล่สัตว์ต่างๆและยังช่วยให้ลอยตัวอยู่บนผิวน้ำได้ดี ประทับยืนอยู่บนเสาเรืออันเป็นจุดสูงที่สุด จากนั้นพระองค์ก็กระโจนพุ่งลงมหาสมุทร ล้วงพ้นฝูงสัตว์ทั้งหลายที่จ้องจะกัดกินเป็นอาหาร เป็นการตั้งสติใช้ปัญญาวางแผนป้องกันเหตุการณ์ล่วงหน้าด้วยพระปัญญาอันเป็นเลิศของพระองค์

3.3 พระสุวรรณสามชาดก พระสุวรรณสามแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาและใช้พระปัญญาในการช่วยเหลือบิดามารดา เมื่อสุวรรณสามมีอายุได้ 16 ปี ได้ทรงห่วงใยบิดามารดาที่เข้าไปหาผลไม้ในป่า จึงเฝ้าสังเกตการณ์ หากมีอันตรายจะได้ให้ความช่วยเหลือได้ทันการณ์ และระหว่างนั้นฝนตกมาเป็นห่าใหญ่ บิดาและมารดาหลบฝนใต้ต้นไม้ใหญ่ติดกับจอมปลวก และในจอมปลวกมีอสรพิษอาศัยอยู่ ซึ่งน้ำเหงื่อของท่านทั้งสองไหลไปในรูของอสรพิษ อสรพิษได้กลิ่นเหงื่อไคลของมนุษย์ ก็โกรธพ่นพิษถูกตาของพระฤาษีและพระฤาษิณี ทำให้ท่านตาบอดทั้งสองข้างในทันที เพราะอศุลกรรมในอดีตชาตินั่นเอง ฝ่ายสุวรรณสามเห็นบิดามารดาไปหาผลไม้นานผิดปกติจึงตะโกนกู่ก้องเรียกหา และได้รับการกู่รับในทันที เมื่อพบบิดาและมารดา สุวรรณสามรับฟังคำบอกเล่าจากบิดามารดา และสังเกตดูจอมปลวกก็รู้ว่าบิดามารดาคงถูกงูพ่นพิษใส่ตาถึงได้บอด สุวรรณสามร้องและ

หัวเราะสลับไปมา “สุวรรณสามร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ต้องมาตาบอดในขณะลูกยังเด็ก”“สุวรรณสามหัวเราะเพราะดีใจที่จะได้ปรนนิบัติดูแลพ่อแม่เพื่อตอบแทนบุญคุณ”การเลี้ยงดูเฝ้าระวังมารดาบิดาที่ตาบอดทั้งสองข้างนั้น ต้องคอยเฝ้าระวังอย่างมาก เมื่อท่านทั้งสองเดินไปทางทิศใดอาจเกิดอุบัติเหตุได้โดยง่าย สุวรรณสามจึงใช้เชือกผูกโยงไปสถานที่ต่างๆได้โดยสะดวกและปลอดภัย ทำให้ง่ายต่อบิดามารดา สุวรรณสามได้ทำหน้าที่ของลูกได้อย่างดีเยี่ยมไม่มีอันใดบกพร่องเลยแม้แต่น้อย

3.4 พระเนมิราชชาดก พระเนมิราชทรงใช้ปัญญาพิจารณาขอไปดูนรกก่อน ท้าวสักกะทรงรับสั่งให้มาตุลีเทพบุตรไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชสู่เทวโลก ในระหว่างทางเสด็จนั้น พระเจ้าเนมิราชทรงแจ้งพระประสงค์ของพระองค์ที่จะเสด็จไปยังนรกเพื่อดูสถานที่อยู่ของคนที่ทำบาปก่อนค่อยเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อดูสถานที่อยู่ของคนที่ทำบุญไว้ มาตุลีเทพบุตรจึงนำเสด็จ พระองค์ไปยังนรกขุมต่าง ๆ เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ทรมานต่าง ๆ นา ๆ ที่เหล่าสัตว์นรกนั้นได้รับในนรกขุมต่าง ๆ พระองค์เกิดความสะดุ้งกลัว แม้นรกล้วนเต็มไปด้วยสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว หวาดผวา สั่นสะท้าน สลดหดหู่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงท้อถอย และได้ตรัสถามถึงว่าแต่ละขุมสาเหตุที่พวกสัตว์นรกต้องมาหมกไหม้อยู่ในนรกขุมต่างๆ ซึ่งมาตลีเทพบุตรได้กราบทูลให้พระเนมิราชทราบโดยละเอียด จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้พระปัญญาพิจารณา ไม่ว่านรกจะน่ากลัวขนาดไหนก็ทรงอดทนอดกลั้นไม่หนีไปไหน ผลจากที่พระเจ้าเนมิราชที่ได้ไปชมนรก เพื่อจะมาประกาศแจกแจงให้ ประชาชนของพระองค์ ลด ละ เลิก ในสิ่งที่เป็นอกุศลทุกอย่าง จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้อง เมื่อพระองค์ทรงสอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมสำเร็จแล้ว ก็ทำให้เขาเหล่านั้นจงรักภักดีทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตต่อส่วนรวม คือ ประเทศชาติบ้านเมือง ตั้งใจละเว้นความชั่ว มุ่งมั่นทำความดี จึงทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข ทุกคนจึงได้ใช้ชีวิตอย่างสันติสุขร่วมกันไปตลอดกาลนาน

3.5 พระมโหสถชาดก พระมโหสถใช้ปัญญาตัดสินคดีแย่งลูก หญิงคนหนึ่งจูงลูกไปอาบน้ำที่สระ พออาบน้ำเสร็จก็อุ้มลูกไปนั่งบนผ้า แล้วตนเองมาล้างหน้าที่สระ มีนางยักษ์แปลงร่างเป็นมนุษย์มาอุ้มเด็กไปเพื่อจะเอาไปกิน หญิงผู้เป็นแม่เข้าไปยื้อแย่งคืนมาแต่นางยักษ์ไม่ให้ ในที่สุดต้องไปให้มโหสถตัดสินคดี โดยให้เจ้าหน้าที่ขีดรอยบนพื้นดิน วางเด็กลงบนรอยขีดนั้น แล้วให้นางยักษ์จับมือเด็ก ให้หญิงผู้เป็นแม่จับขาเด็ก จากนั้นให้ทั้งสองยื้อแย่งกัน หญิงผู้เป็นแม่ที่จับขาเด็กพอได้ยินเสียงลูกร้องก็ปล่อยมือเพราะกลัวลูกบาดเจ็บ แล้วมโหสถก็ได้บอกกับประชาชนว่าหญิงผู้ครอบครองไม่ใช่แม่ของเด็ก แต่เป็นนางยักษ์ที่ปลอมตัวมาหวังขโมยเด็กไปกิน ที่รู้ว่าเป็นนางยักษ์ก็เพราะสังเกตุเห็นนัยน์ตาแดงกล่ำ ไม่กระพริบ ตัวไม่มีเงา มีอาการโหดร้ายไม่กลัวเด็กได้รับอันตรายในขณะที่เยื้อแย่งกัน ซึ่งไม่ใช่วิสัยของคนเป็นแม่ที่แท้จริง

3.6 พระภูริทัตชาดก พระภูริทัตใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์และสละชีวิตเพื่อรักษาศีล เมื่อพระภูริทัตกุมารตั้งปรารถนาว่าจะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก ครั้นได้รับอนุญาตจากพระบิดา หากต้องรักษาศีลอยู่ในเมืองนาค ภูริทัตก็รำคาญว่ามีเหตุให้ไม่ได้รับความสงบ พระภูริทัตจึงขึ้นฝั่งไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่บริเวณจอมปลวกใกล้ต้นไทรริมแม่น้ำยมุนา ในขณะที่พระภูริทัตกุมารรักษาอุโบสถศีลอยู่นั้น มีนายพรานล่าสัตว์พร้อมด้วยลูกชายชื่อว่าโสมทัตผ่านมาและได้พบกับภูริทัตกุมารที่เนรมิตเป็นร่างทิพย์ ซึ่งพระองค์ได้พิจารณาว่าพระองค์ควรจะพูดความจริงเท่านั้น ครั้นบอกความจริงแล้วก็คิดได้ว่า ชายคนนี้ดูเป็นคนดุร้ายหยาบช้า ถ้าเขาไปบอกหมองูให้มาจับ ก็คงจะทำให้การรักษาอุโบสถของพระองค์เสียหายเป็นแน่แท้ อย่ากระนั้นเลย พระองค์จะพาเขาไปเที่ยวพิภพนาค ให้เกียรติอันยิ่งใหญ่แก่เขา ก็สามารถช่วยให้การรักษาอุโบสถศีลของพระองค์ยืนยาวต่อไป และเมื่อครั้งต่อมาพระองค์ทอดพระเนตรเห็นนายพรานพาหมองูมาจับ พระองค์ๆตัดสินใจยอมแพ้ไม่ทำการต่อสู้ขัดขวางเป็นสิ่งที่บุคคลอื่นทำได้ยากเพราะ “เป็นการต่อสู้กับจิตใจตนเอง ยอมสละร่างกายให้ถูกจองจำ ยอดสละชีวิตเพื่อรักษาศีล” ถือเป็นการใช้ปัญญาในการตัดสินใจสร้างบารมีขั้นสูงสุด คือปรมัตถศีลบารมี

3.7 พระจันทกุมารชาดก พระจันทกุมารทรงแสดงปัญญาในการตัดสินคดีความ พระจันทกุมารทรงดำรงตำแหน่งอุปราช อันเป็นตำแหน่งรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ต้องทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประจำภาคเหนือของราชอาณาจักร เมื่อจันทกุมารพบว่ากัณฑหาละประพฤติมิชอบกินสินบนในการตัดสินคดี ทำให้ชายคนหนึ่งแพ้คดี โชคดีที่เขาได้พบกับพระจันทกุมารจึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้รื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ ทรงทำการสอบสวนด้วยพระองค์เอง จนได้พยานหลักฐานพอเพียง ทรงพิจารณาพยานหลักฐานโดยปราศจากอคติ ไม่ลำเอียงเพราะรัก (เว้นฉันทาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ) ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ) ครั้นได้ความจริงชัดเจนแจ่มแจ้งดั่งแสงตะวันแล้ว ก็ได้ตัดสินให้ชายคนนั้นเป็นผู้ชนะคดี ในฐานะผู้พิพากษา พระองค์ท่านไม่เพียงจะรอบรู้หลักกฎหมายและหลักสร้างความยุติธรรม หากยังเป็นผู้มีจริยธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลธรรม มีคุณธรรมเหนือกว่าปุโรหิตกัณฑหาละอยู่หลายขุม จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริฐของปวงประชาราษฎรทั่วไป เหตุการณ์นี้ทำให้กัณฑหาละปุโรหิตทำการผูกอาฆาตพยาบาทในเจ้าชายจันทกุมารมานับตั้งแต่บัดนั้น

3.8 พระนารทชาดก พระนารทพรหมทรงใช้พระปัญญาสอนพระเจ้าอังคติราช พระนารทพรหม ผู้ประกอบด้วยอุเบกขาธรรม กล่าวคือ เป็นผู้มีใจหนักแน่นเที่ยงธรรมเป็นกลาง ไม่ประกอบด้วยอคติ ทำให้พระองค์ทรงมีพระปัญญาแจ่มชัด มองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อเห็นพระธิดากำลังวิงวอนเทพเจ้าอยู่ ทรงตรวจดูแล้วเห็นว่าไม่มีใครจะช่วยการนี้ได้นอกจากพระองค์เอง จึงได้แปลงกายแป็น

ฤๅษีเหาะมาทางอากาศ ยืนอยู่เบื้องพระพักตร์พระเจ้าอังคติราช แสดงให้เห็นว่าพระองค์เสด็จมาจากเทวโลก ตอบข้อสงสัยของพระเจ้าอังคติราชได้ทุกข้อ แต่ด้วยพระราชาองค์นี้เชื่อมั่นในมิจฉาทิฏฐิเสียแล้ว นารทฤๅษีจึงได้เอานรกมาแสดงให้เห็นต่อหน้า จึงเกิดความหวาดกลัวยอมคลายมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) เสียได้ หลังจากนั้นนารทพรหมก็ได้แสดงอานิสงส์ของการสร้างกุศลกรรม ด้วยการปรากฏกายที่มีวรรณะผ่องใส เหาะเหินเดินอากาศ หายตัวได้ พระราชาเกิดความศรัทธาเลื่อมใส มีจิตกุศลประกอบคุณงามความดีต่อไป

3.9 พระวิธูรบัณฑิตชาดก พระวิธูรบัณฑิต ใช้ปัญญาแก้ข้อโต้แย้งของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในวันหนึ่ง ท้าวมหาราชทั้ง 4 โต้แย้งกันว่า ศีลที่ตนปฏิบัติรักษานั้น ใครทำได้ดีกว่าผู้อื่น ต่างโต้แย้งกันจนต้องไปเชิญวิธูรบัณฑิตให้มาตัดสินว่า“ใครมีศีลเลิศประเสริฐกว่ากัน” ท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้แก่ พญานาคราช พญาครุฑ ท้าวสักกะเทวราช และพระเจ้าธนันชัยโกรัพยะ เพียงวิธูรบัณฑิตได้ยินถ้อยความแค่เบื้องต้นนั้นก็ทราบแล้วว่าศีลของทั้ง 4 ท่านล้วนเสมอกัน และตัดสินข้อธรรมนั้นโดยไม่ลำเอียง ธรรมดาว่าผู้มีปัญญามากนั้น บางครั้งบางคราว ก็ต้องให้ผู้ที่มีปัญญามากกว่าเป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหา การสำเร็จเป็นผู้มีปัญญามาก ทุกคนสามารถฝึกฝนได้ ด้วยหลักธรรมสู่ความสำเร็จ เช่น อริยสัจ 4 สัปปุริสธรรม 7 อิทธิบาท 4 เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนคือธรรมที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จในชีวิต

3.10 พระเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาบำเพ็ญทานบารมี พระราชทานช้างมงคลให้ชาวเมือง กลิงครัฐ ในแคว้นกาลิงครัฐฝนไม่ตก ข้าวกล้าจึงไม่สมบูรณ์ เมื่อผลผลิตไม่เพียงพอแก่ปากท้องชาวเมืองก็เกิดการโจรกรรมขึ้นอย่างกว้างขวาง ชาวบ้านถูกเบียดเบียนเดือดร้อนไปทั่วจึงได้พากันมารวมตัวกันที่ลานหลวงเพื่อกราบทูลปัญหาต่าง ๆ แก่พระราชาทรงทราบ พระองค์ได้ขอตัวเข้าหลีกเร้นถือศีลอุโบสถ 7 วันเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาที่จะทำให้ฝนตก แต่สุดท้ายพระองค์ก็ทำไม่ได้ ชาวเมืองจึงกราบทูลให้พระราชาทรงส่งพราหมณ์ไปทูลขอพญาช้างมงคลกับพระเวสสันดร ณ กรุงเชตุดร จากนั้นพวกพราหมณ์ทั้ง 8 คนก็ได้เดินทางไปขอพญาช้างมงคล เมื่อไปถึงก็ได้กราบทูลเล่าปัญหาให้พระเวสสันดรทราบ จากนั้นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ก็ทรงใช้ปัญญาพิจารณาถึงความทุกข์ยากของชาวเมืองกลิงคะ ทรงมีพระเมตตาประทานพญาช้างพร้อมทั้งเครื่องประดับมอบให้ไปพร้อมกัน ทั้งยังประทานคนเลี้ยงช้างให้ อีก 500 ตระกูลอีกด้วย แล้วทรงหลั่งน้ำบนมือพวกพราหมณ์ ตั้งจิตอธิษฐานแล้วเปล่งวาจาว่า “ผลจากทานในครั้งนี้ของข้าพเจ้า จงหนุนนำให้สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคตกาลนั้นด้วยเถิด” เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ถวายมหาทานนั้นสำเร็จแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ขึ้นอีกครั้ง แต่ในระหว่างที่พราหมณ์กำลังพาพญาช้างกลับเมืองนั้นเอง มหาชนชาวเมือง เชตุดร

ได้เห็นเข้าจึงเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก กลายเป็นความสับสนวุ่นวายขึ้นภายในเมือง เพราะพระเวสสันดรทรงประทานพญาช้างตัวประเสริฐประจำเมืองให้แก่เมืองอื่น

คำถาม

3.1.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระเตมิยกุมารชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....
.....

3.2.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระมหาชนกชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....
.....

3.3.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระสุวรรณสามชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.4.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระเนมิราชชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....

.....
.....

3.5.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระมโหสถชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.6.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระภูริทัตชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.7.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระจันทกุมารชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.8.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระนารทชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.9.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระวิธูรบัณฑิตชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

3.10.1 ท่านมีความเห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง พระเวสสันดรชาดก ที่นำเสนอนั้นสามารถบูรณาการได้กับทฤษฎีพหุปัญญา ในด้านใดบ้าง อย่างไร โปรดอธิบาย

.....
.....
.....
.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ขอกราบขอบพระคุณที่กรุณาให้คำสัมภาษณ
พระนิโรธ มหารชัน (ชุติชโย)
นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผู้สัมภาษณ์

ภาคผนวก จ
เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน

เอกสารรับรองผลการอบรมจริยธรรมการทำวิจัยในคน

CHULA MOOC

ART & SELF DEVELOPMENT

This is to certify that

Phra Niroj Maharjan

has successfully completed the open online non-credit course

Research Ethics in Human

จริยธรรมการวิจัยในคน

Scan to verify

CV622982

Proadpran Punyabukkana, Ph.D.
Chief Learning Innovation Officer
Chulalongkorn University

9 November 2022

CHULAMOOC4021 (2022/1)

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน

ที่ จว. ๔๓๓/๒๕๖๖

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง : มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก

TITLE : DIMENSIONS OF WISDOM DEVELOPMENT IN THE MAHĀNIPĀTA JĀTAKA

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระนิโรธ ชุติชโย

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน

คณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๑๐/๒๕๖๖ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ มติที่ ๕๙๙/๒๕๖๖ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการทำวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดภยันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทำวิจัยในคนฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

ออกให้ ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ลงนาม

(พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ฉ
เอกสารรับรองการลงบทความตีพิมพ์เผยแผ่ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต

เอกสารรับรองการลงบทความตีพิมพ์เผยแผ่ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
Journal of Dhamma for Life

มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา
วัดบุรณศิริมาตยาราม เลขที่ ๕
ถนนอัษฎางค์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

ที่ วธช. ๐๐๖๑/๒๕๖๗

๘ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองการลงบทความตีพิมพ์เผยแผ่ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต
บทความเรื่อง: มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก
ผู้แต่ง: พระนิโรธ ชุติชโย (มหารชัน) และ พระศรีวินยาภรณ์, ดร.

เจริญพร พระนิโรธ ชุติชโย (มหารชัน) และ พระศรีวินยาภรณ์, ดร.

ตามที่ผู้แต่ง พระนิโรธ ชุติชโย (มหารชัน) และ พระศรีวินยาภรณ์, ดร. สังกัดคณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ส่งบทความเรื่อง *"มิติแห่งการพัฒนาปัญญาในมหานิบาตชาดก"* มายังกองบรรณาธิการวารสารเพื่อตีพิมพ์ใน *วารสารธรรมเพื่อชีวิต* นั้น กองบรรณาธิการได้รับบทความไว้พิจารณาตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗ ซึ่งบทความได้ดำเนินการกลั่นกรองตรวจสอบเบื้องต้นตามกระบวนการแล้ว จึงขอแจ้งว่าวารสารได้รับบทความของท่านเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ดังนั้น กองบรรณาธิการวารสารธรรมเพื่อชีวิต จึงขอรับรองและแจ้งให้ทราบว่าบทความของท่านได้รับการพิจารณาลงตีพิมพ์ในวารสารธรรมเพื่อชีวิต ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๗) ISSN (Online) : ๒๘๒๒-๐๔๘X ในฐานข้อมูลวารสารไทย TCI กลุ่ม ๒ และมีการประเมินคุณภาพบทความโดยผู้ประเมิน ๓ ท่าน ด้วยระบบ (Double blind review) โดยไม่ใช่บุคลากรในสังกัดของผู้แต่งและปกปิดรายชื่อผู้เขียนบทความและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.)
บรรณาธิการบริหาร วารสารธรรมเพื่อชีวิต

กองงานบรรณาธิการวารสารธรรมเพื่อชีวิต
ประสานงาน : พระมหาจักรพล อาจารสุโภ, ดร.
โทร. ๐๘๑๙๘๓๙๗๙๗

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล พระนิโรธ มหารชัน (ชุติชโย)

วัน เดือน ปี เกิด 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2530

สถานที่เกิด ตำบลปาตัน อำเภอลลิตปุระ จังหวัดบาคมติ ประเทศเนปาล

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดสิรินธรเทพรัตนาราม 26 หมู่ 7 ตำบลอ้อมใหญ่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 73160

การศึกษา

พ.ศ. 2549 นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. 2551 นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. 2553 นักธรรมชั้นเอก

พ.ศ. 2556 ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในพระราชูปถัมภ์

พ.ศ. 2559 ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.ม.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในพระราชูปถัมภ์

พ.ศ. 2567 ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาพุทธศาสน์ศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย